

Засновники журналу:
Подільський державний аграрно-технічний університет ПВНЗ «Хмельницький економічний університет» ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва», Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН

Головний редактор:
Стельмашук А.М., д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б., д.е.н.

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Кулик С.М.
Рудик В.К.
Смоленюк Р.П.
Стельмашук А.М.

Редакційна колегія:

Баланюк І.Ф., д.е.н., проф.
Біттер О.Г., д.е.н., проф.
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Витвицька О.Д., д.е.н., доцент
Галушкіна Т.П., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Доманчук Д.П., д.е.н., проф.
Євдокименко В.К., д.е.н., проф.
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Лаврук В.В., д.е.н.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Олійник Т.І., д.е.н., проф.
Павліха Н.В., д.е.н., проф.
Павлов В.І., д.е.н., проф.
Пархомець М.К., д.е.н., проф.
Пуцентейло П.Р., д.е.н., доцент
Свиноус І.В., д.е.н.
Ульянченко О.В., д.е.н., проф.
Чикуркова А.Д., д.е.н.
Шульський М.Г., д.е.н., проф.
Щурик М.В., д.е.н., проф.
Зарубіжні вчені
Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)

Наукові редактори:

Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н.
Сидорук Б.О., к.е.н.
Яшук Т.С., к.с.-г.н.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

Всеукраїнський науково-виробничий журнал

1'2013 (39)

Зміст

I. Економіка та інноваційний розвиток національного господарства	
Фурдичко О.І., Власенко І.В. ЕКОЛОГО – ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОГО АГРОПРОДОВОЛЬСТВА В УКРАЇНІ	3
Павлов К.В. СИСТЕМНИЙ ПОДХОД К ПРОЦЕСУ МОДЕРНИЗАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ.....	6
Манойленко О.В., Жадан Т.А. СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ ЯК ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ.....	12
Гришова І.Ю., Гнатєєва Т.М. ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	15
Гуцаленко Л.В., Чухась О.С. СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ	18
Жукевич С.М., Савчук Л.І. РОЛЬ І МІСЦЕ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	21
Вольська А.О. ЩОДО ПРОБЛЕМ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ ...	25
Диха М.В. ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ЯК ВЗАЄМОУЗГОДЖЕНА СИСТЕМА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ	27
Гавришків І.Р. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОПЦІОНІВ В УКРАЇНІ.....	32
Криворотько І.О. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТИВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНИ.....	35
Власенко І.Г. СТАН СВІТОВОГО РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ	38
Маркова С.В. СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ РОЗШИРЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА АВІАБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	41
Маркович І.Б. ЕКСПОРТНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ.....	44
Данкевич В.Є. КОНСОЛІДАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ.....	49
Турчак В.В. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	52
Кміть В.М., Судомир М.Б. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	57
Король І.В. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ: АНАЛІЗ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛІВ.....	63
Ткачик Ф.П., Баран Р.Б. СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	67
II. Економіка та конкурентоспроможність підприємств	
Калінеску Т.В., Шведчиков О.А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИКОРИСТАННЯМ РЕФЛЕКСИВНОГО ПІДХОДУ.....	73
Кішак І.Т., Корнєва Н.О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	77
Жидяк О.Р. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ.....	80
Алексєєв С.Б. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	83
Проскурович О.В., Бойчук В.А. МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	86
Свиридова В.М. РОЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В СТРУКТУРІ АГРОПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	95
Содома Р.І. СУТНІСТЬ СИСТЕМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	98
Маховка В.М. МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	102
Сафарян І.А. НОВІТНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	106
III. Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування	
Балаш Л.Я. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ	112
Кореніцина Т.В., Іванова Г.М. ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСУВАННЯМ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	115
Григоренко В.О. ВПЛИВ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІЇ.....	120
IV. Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища	
Дзядикевич Ю.В., Куликівська І.М. МЕХАНІЗМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	125
Гнаткович О.Д. ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ.....	128
Костриченко В.М., Солодка Л.О. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	130
Загній Д.М., Гришина Л.О. ДИНАМІКА ЗМІН ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ДОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	137

Редактор:
Довгань О.М.

Рекомендовано до друку
Вченою Радою Подільського
державного аграрно-технічного
університету, протокол № 6
від 12.02. 2013 р.

Виходить 1 раз на місяць

Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 11715-586Р
від 08.08.2006 р.

Перереєстровано:
Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 19195-7994РР
від 05.07.2012 р.

Затверджено:
*Постановою Президії ВАК
України від 14 червня 2007р.
№1-05/6 як наукове фахове
видання України*

*Постановою Президії ВАК
України від 10 березня 2010р.
№ 1-05/2 як наукове фахове
видання України*

Підписано до друку
18.02.2013 р.

Формат 70x108/16. Папір
офсетний.

Друк офсетний.
Ум. друк арк. 29,7

Тираж 300 прим.

Віддруковано з готових
діапозитивів в СМП «ТАЙП»
вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, 46000
тел. 38(0352) 52-75-00;
38(0352) 52-61-61

Фостолович В.А., Агапова М.В. ЕКОЛОГІЧНИЙ ОБЛІК ЯК ЕЛЕМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	141
Галиш Н.А. ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ БІОПАЛИВНОЇ ГАЛУЗІ.....	145
Бєляєва Н.В. СУЧАСНИЙ СТАН ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	151
V. Демографія, зайнятість населення і соціально - економічна політика	
Збарський В.К., Липов'як-Мєлєкозьорова А.І. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ	156
Зайченко В. В. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РЕГІОНІ.	161
Артеменко Л.П., Кльоєвіна М.С. КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ.....	166
Алексєєва Н.І. РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КАДРОВОЇ СТРАТЕГІЇ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	171
VI. Маркетинг і ринкові відносини	
Івашук І.О., Білецька І.М. СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА КЛАСИФІКАЦІЇ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ.....	174
Тимофєєв В.М., Мєрдус Н.Ю. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЦІНОУТВОРЕННЯ.	180
Рожєлюк В.М., Романків І.Я. ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ МЕТОД ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ПЕРЕРОВНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....	183
Литвин Р.П., Юєва О.В. ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ВИТРАТ НА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	187
Зяйлик М.Ф., Вієчар О.І. ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ.....	191
Приварникова І.Ю., Глоєвацька Н.Р. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ В ТРАНСФЕРІ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	194
Ксьєнова О.В. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНЄЛС УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	198
Єлієстратова Ю.О. ОПТОВІ РИНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОВАРОВИРОБНИКІВ.....	201
Бієнєрт О.В. ЯКІСТЬ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА НА РИНКУ.....	205
Гноєва І.М. РОЛЬ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УПРАВЛІННІ АУДИТОРСЬКОЮ ФІРМОЮ.....	208
Наєдвиничний О.А. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	211
VII. Фінансово-кредитна і грошова політика	
Смоленюк Р.П. ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПРИ ЙОГО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ.....	217
Боровик П.М., Гайдай В.І., Подольєн Є.В. НЕДОЛІКИ СУЧАСНОГО ПОРЯДКУ СПРАВЛІННЯ ЄДИНОГО ПОДАТКУ З СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	224
Рудь І.Ю., Маташнюк О.С. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОЇ БАЗИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ.....	228
Голосєнін І.О. ПУБЛІЧНЕ РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЮ КРЕДИТІВ УКРАЇНСЬКИМИ БАНКАМИ.....	230
Сієшаєва Л.З. ПРОГРАМНИЙ КОМПЛЕКС ОЦІНКИ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	235
Архипєнко Є.В. МОДЕЛЮВАННЯ ПОРТФЕЛЯ РЕФЛЕКСИВНИХ ВОЗДЕЙСТВИЙ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА НА ОСНОВЕ АНАЛІЗА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ КЛІЄНТОВ БАНКА.....	241
Бурик Н.О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ: НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....	246
Свієстун Є.М. ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ.....	250
Оксєнюк О.І. РОЛЬ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	253
Матлаєа Л.О. ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКУ ЯК ОСНОВИ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	258
VIII. Статистика, облік, аналіз та аудит	
Карєєва В.В. ОБГРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОБУДОВИ СЛУЖБИ КОНТРОЛІНГУ В СИСТЕМІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ.....	264
Кравчук Л.С., Гаєа М.О. ДІАГНОСТИКА ЙМОВІРНОСТІ БАНКУРТСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	268
Фроленко Р.В. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРЕСИВНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗДІЙСНЕННЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	271
Голяш І.Д. ОБГРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИХ АСПЕКТІВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АУДИТУ З ІНШИМИ НАУКАМИ.....	276
Яєиєна В.В. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ЗА ЦЕНТРАМИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	279
Ужєа А.М., Бубліє Д.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ У МІЖНАРОДНІЙ І ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ.....	286
Очерєтьєко Л.М., Корієнєць А.О. ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ.....	289
Скаєун Л.А., Козак Н.Ю. SWOT- АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	293
Юрчук Н.П. ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОБЛІКУ ПРАЦІ ТА ЇЇ ОПЛАТИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	296
Ієасиєшин М.О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ВИТРАТ У СИСТЕМІ БЮДЖЕТУВАННЯ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	300
IX. Інформаційні технології та економічна безпека	
Бурлаєков О.С. ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОФОРМУВАНЬ.....	306
Сатир Л.М. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ БАЗИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	308
Зяєрна Н.М., Мієгальчич Р.І. ПІДХОДИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКУРТСТВА ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ З УРАХУВАННЯМ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....	312
АНОТАЦІЇ.....	316
АННОТАЦИИ.....	329
ANNOTATION.....	343

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 338.432:631.95

Фурдичко О. І.,
доктор економічних наук, професор, академік НААН
Інститут агроекології і
природокористування
Власенко І.В.,
кандидат економічних наук, доцент
Вінницький національний аграрний університет

ЕКОЛОГО–ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОГО АГРОПРОДОВОЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Екологічне (органічне) сільське господарство ґрунтується на чотирьох основних принципах: здоров'я, екологія, справедливість, турбота. Дотримуючись цих принципів і реагуючи на споживчий попит світового агропродовольчого ринку, останніми роками в багатьох країнах світу вже діє ринок збуту екологічно чистих продуктів харчування органічного походження, організовані й функціонують служби сертифікації та маркетингу.

Питання забезпечення продовольчої безпеки країн світу набуває особливої актуальності у зв'язку з наростаючою обмеженістю продовольства та природних ресурсів, постійним підвищенням цін на продукти харчування на світових ринках. Населення планети зростає стрімкими темпами. Так, якщо у 1990 році чисельність населення світу становила 5,26 млрд. осіб, то вже у 2009-му – 6,6 млрд. осіб. При цьому останнім часом 90 % приросту населення припадає на слаборозвинуті країни. Серед регіонів за народжуваністю лідирує Африка (45 новонароджених на 1 тис. населення), друге місце посідає Латинська Америка – 31, третє – Азія (29 осіб).

Очікується, що до 2050 року чисельність населення Земної кулі зросте до 9 мільярдів [1]. Отже, кількість людей, яких треба буде годувати на густо заселеній планеті, збільшиться. Виробництво продуктів харчування має розширюватися. Застосування біотехнологій у сільському господарстві може підвищити врожайність продовольчої сировини. На молекулярному рівні різні організми є дуже подібними. Саме ця подібність дозволяє успішно переносити потрібні гени між організмами, що робить генну інженерію набагато потужнішою за традиційну селекцію і дозволяє підвищити врожайність. Згідно з даними Міністерства сільського господарства США, у Сполучених Штатах ще у 2003 році біотехнологічними (БТ) сортами було зайнято 80% площ, засіяних соєю, 38% – кукурудзою, та 70% – бавовником. Сполучені Штати – не єдина держава, у якій має місце ця сільськогосподарська еволюція. Інтенсивність впровадження біотехнологій в інших країнах, де їх було схвалено, зокрема, в Аргентині, Канаді та Китаї, є такою ж високою.

Небезпека біотехнологій (ГМО) полягає в тому, що наслідки їх впливу на навколишнє природне середовище, на людину, її життя і здоров'я досі не досліджені. Громадськість багатьох країн виявляє серйозне занепокоєння щодо ГМО-продуктів як недостатньо вивчених і які становлять ризик у забезпеченні продовольчої безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий вклад у дослідження питання забезпечення продовольчої безпеки як елементу економічної безпеки країни внесли такі вчені як: П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов, Б.Й. Пасхавер та ін. В їхніх працях широко висвітлені питання, пов'язані з глобалізацією світової економіки і проблеми забезпечення населення Землі продуктами харчування [1-4].

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні можливостей використання потенціалу біотехнології українського агропромислового комплексу у забезпеченні власного продовольчого ринку без застосування мінеральних добрив і агрохімікатів та без загрози отримання ГМО-продуктів.

Виклад основного матеріалу досліджень. Незважаючи на те, що застосування біотехнологій у сільському господарстві може підвищити врожайність продовольчої сировини, за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зросли майже удвічі. Зростання світових цін на

продовольство спостерігалось й у 2010 році. Якщо в грудні 2009 року загальний індекс цін на продовольчі продукти становив 172,4% (на цукор 334,0%, масла і жири – 169,3%, зернові – 171,1%, молоко – 215,6%, м'ясо – 120,1%), то у грудні 2010 року він зріс до 214,7%, при цьому індекс цін на цукор становив 398,4%, масла і жири – 263,0%, зернові – 237,6%, молоко – 208,4%, м'ясо – 142,2% [2]. Повідомлення про низькі врожаї пшениці в Росії, Україні, Казахстані та Канаді у 2010 році призвели до стрімкого зростання цін на цей вид продукції, які підвищилися більше ніж на 70 % за два літніх місяці 2010 року. Об'єктивними причинами світової тенденції підвищення цін на ринках агропродукції є зменшення площ, придатних для обробки сільськогосподарських культур. У сільськогосподарському обробітку у світі перебуває 4810 млн. га земель (у т. ч. рілля – 1340 млн. га, луки і пасовища – 365 млн. га). Найбільшими розмірами рілля володіють США (185 млн. га), Індія (160 млн. га), РФ (134 млн. га), Китай (95 млн. га), Канада (46 млн. га), Казахстан (36 млн. га) та Україна (32 млн. га). При цьому Земля щороку втрачає від 5 до 10 млн. га сільгоспугідь через погіршення навколишнього природного середовища, ще 19,5 млн. га втрачається щороку через стрімкий розвиток промисловості й ринку нерухомості. Таким чином, виникає необхідність говорити про загострення світової продовольчої кризи та формування нових підходів до застосування біотехнологій для підвищення врожайності у сільському господарстві без загрози отримання ГМО, продуктів без застосування мінеральних добрив і агрохімікатів. Особливо великий потенціал для розвитку органічного виробництва має Україна. Сьогодні альтернативою «новій їжі» є органічна продукція, яка останнім часом впевнено просувається на ринки розвинутих країн, і попит на яку постійно зростає. Сучасне органічне виробництво продуктів побудоване на поєднанні традиційних, «дідівських» методів і сучасних технологій, що дозволяють вести масштабний виробничий процес. Масштаби органічного виробництва постійно зростають. Достатньо зазначити, що органічна продукція у світі вирощується на 31 млн. га сільськогосподарських угідь 120 країн світу [5]. А це означає, що Україна може виробляти органічну продукцію із відносно нижчою собівартістю, ніж, скажімо, європейські країни, в яких через низьку природну родючість ґрунтів перехід на органічне землеробство супроводжується значним підвищенням собівартості органічної продукції. Тому українська органічна продукція потенційно має вищу конкурентоспроможність, оскільки її мінімальна ціна є нижчою за мінімальну ціну органічної продукції європейських країн [6].

Настав час нового господарського мислення в Україні, яке базується на гармонійному поєднанні екологічних пріоритетів аграрного виробництва з економікою, передбачає повну узгодженість інтенсифікації галузі із законами природи. На наш погляд, органічне землеробство дає можливість подолати не лише екологічну кризу, але й економічну, за рахунок вирощування набагато дешевшої продукції, ніж при інтенсивному землеробстві. Цей факт уможливіло поставити ґрунтозахисне органічне землеробство в основу відродження агропромислового комплексу України в цілому, оскільки застосування високих норм мінеральних добрив, пестицидів не лише шкідливе з екологічного погляду, а й дороге з економічного.

Одержана продовольча сировина без застосування агрохімікатів продукція рослинництва і тваринництва – не тільки наше здоров'я та наших дітей, а й здорове довкілля, ґрунтів. Це та продукція, з якою можемо вийти на зовнішні ринки.

Україна, з огляду на її ґрунтово-кліматичні умови, географічне розташування в центрі Європи та її давні аграрні традиції, має досить значний потенціал як для виробництва органічної сільськогосподарської продукції для експорту, так і для споживання на внутрішньому ринку.

Нині близько 70 господарств у різних регіонах України залучені до виробництва органічної продукції. Частина з них має досвід її експорту. Сертифікація проводиться іноземними структурами з сертифікації, які для цього використовують різнобічну оціночну систему.

Україна все голосніше й вагомніше заявляє про себе на міжнародному ринку органічних продуктів, займаючи за площею сільськогосподарських угідь під їх вирощування (239,5 тис. га) 16 місце в світі серед більше, ніж 100 країн, обійшовши при цьому таких лідерів органічного руху, як: Угорщина, Данія, Нідерланди, Швеція, Швейцарія. Однак, при цьому частка сертифікованих площ серед загальної кількості сільськогосподарських угідь країни становить менше 0,6%, тоді як у сусідніх Чехії, Естонії та Угорщині – вже 5,0; 3,0 і 1,7 % відповідно (табл. 1).

Органічні продукти на сьогодні, безсумнівно, прибутковий товар.

Споживання органічних продуктів у світі (в доларах США) на душу населення на рік становить: Данія – 72; Швейцарія – 68; Австрія – 40; Німеччина – 17; Великобританія – 16; Нідерланди – 15; Франція – 14.

Із загального валового споживання цих продуктів лідирує Німеччина, яка на рік споживає різних органічних продуктів на загальну суму 2,6 млрд. дол. США. При цьому в Німеччині у 2008 році імпорт сировинних органічних продуктів становив 38% від загального обсягу, що споживалися в країні. Серед країн з найбільшими площами органічних сільськогосподарських угідь варто відмітити Австралію з загальною площею органічних земель 12 млн. га, Аргентину – 4 млн. га, Китай – 2 млн. га та США – 1,9 млн. га. Найбільші частки сільськогосподарської землі, що обробляється органічно, знаходяться на Фолклендських островах (36,9%), у Ліхтенштейні (29,8%) та Австрії (15,9 %), серед країн колишнього СРСР варто виділити Естонію (9,63 %) та Латвію (9,11 %).

На думку вітчизняних політиків, проблеми продовольчої безпеки в Україні не існує, оскільки 93,4% харчових продуктів, які споживає населення України, припадає на частку вітчизняних товаровиробників [7].

Таблиця 1

Кількість сертифікованих органічних господарств у деяких європейських країнах

Країна	Рік						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Естонія	369	583	746	810	1013	1220	*
Німеччина	14703	15628	16476	16603	17020	18703	*
Польща	1787	1977	2304	3760	7183	11887	*
Чехія	654	654	810	836	829	1318	*
Україна	31	69	70	72	80	92	118
Середній розмір органічного господарства в Україні, га	5304,8	3471,6	3428,6	3360,8	3000	2716	2288

*- немає даних;

джерело: www.organic.com.ua

Крім того, згідно із Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 червня 2004 року № 1877-IV, продовольча безпека – “це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності” [8]. Тобто, мова йде, передусім, про цінову доступність продовольчих товарів. Діючі виробничі об’єднання є представниками інтересів суб’єктів господарювання, основна мета яких – одержання прибутку, в тому числі шляхом підвищення цін на свою продукцію. Саме тому нині у сфері забезпечення національної продовольчої безпеки існують певні розбіжності в інтересах між державою та власниками.

Проведені ж дослідження вчених показують, що рівень споживання майже усіх продуктів в Україні значно нижчий, ніж у розвинутих країнах світу. Так, рівень споживання м’яса в Україні на 70% нижчий, ніж у США та Франції й на 65% – ніж у Німеччині. Це також стосується молока, фруктів і ягід, риби, овочів, яєць: у 2008 році на одну особу спожито риби і рибопродуктів 87% від раціональних норм споживання, овочів – 80%, м’яса і м’ясопродуктів – 64%, молока і молочних продуктів – 56%, фруктів – 49% [9]. Надзвичайно небезпечним є той факт, що протягом більше десяти років у країні спостерігається одноманітне жирowo-вуглеводне харчування більшої частини населення. Фактично рівень продовольчої безпеки України знизився до критично небезпечної межі (2500 ккал проти 2928 ккал на одного українця за умов збереження нормативної структури продовольства), а за споживанням протеїнів тваринного походження вона нижче цього порогу і знаходиться у стані продовольчої небезпеки. Потреба у безпеці є однією з найважливіших базових потреб людства. У статті 3 Конституції України задекларовано: “Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”. Тому в більшості розвинених країн сформувалася державна політика, спрямована на захист розвитку еколого-економічної безпеки в агросфері. І це вже дає істотні позитивні результати.

Наведені вище факти свідчать про постійне зростання потужностей органічного агровиробництва у світі. Не повинна стати винятком і Україна. Тим паче, що в нашій державі наявні ресурси для переходу на органічне ведення сільського господарства. Однією з конкурентних переваг України на міжнародному ринку є найвища в світі забезпеченість родючими чорноземами (30% всього світового запасу) та наявність сприятливих умов для розвитку тваринництва. Найбільш слабе місце вітчизняного сільського господарства – розвал села – можна перетворити на його головну конкурентну перевагу, якщо орієнтувати сільськогосподарські підприємства на вирощування екологічно чистої (органічної) сільгосппродукції.

Висновок з даного дослідження. Таким чином можна зробити висновок, що Україна, з огляду на її ґрунтово-кліматичні умови, географічне розташування в центрі Європи та її давні аграрні традиції, має досить значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції. На міжнародному ринку органічних продуктів Україна займає за площею сільськогосподарських угідь під їх вирощування (239,5 тис. га) 16 місце в світі серед більше ніж 100 країн. Альтернативою ГМО-продукції є сучасне органічне виробництво харчової сировини побудоване на поєднанні традиційних, «дідівських» методів і сучасних технологій та дозволяє вести масштабний виробничий процес «нової їжі», яка, останнім часом, впевнено просувається на ринки розвинутих країн, і попит на таку продукцію постійно зростає. Одержана продовольча сировина без застосування агрохімікатів рослинництва і тваринництва – не тільки здоров’я наше та наших дітей, а й здоров’я довілля, ґрунтів, тобто органічне землеробство дає можливість подолати не лише екологічну кризу, але й економічну, за рахунок

вирощування набагато дешевшої продукції, ніж при інтенсивному землеробстві. Це та продукція, з якою можемо вийти на зовнішні ринки.

Література

1. Саблук П.Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 21-25.
2. Белорус О.Г. Экономическая система глобализма / О. Г. Белорус. – К., 2003. – 390 с.
3. Власов В.І. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері / В.І. Власов // Економіка України. – 2006. – № 3 (532). – С. 75-80.
4. Пасхавер Б. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б.Пасхавер // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 43-50.
5. Майбутнє України за органічним виробництвом // Урядовий Кур'єр. – 2006. – № 61.
6. Ляшенко О.М. Про стратегію забезпечення продовольчої безпеки / О.М. Ляшенко : зб. наук, праць Луганського держ. аграрного ун-ту. Економічні науки. – Луганськ, 2006. – № 9. – С. 69-73.
7. Проблеми з продовольчої безпеки в Україні не існує // Пропозиція. – 2001. – № 3. – С. 8-9.
8. Руснак П.П. Продовольча безпека України та її сталий розвиток / П.П. Руснак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – Вип. 142. – Ч. 2 [Текст]: зб. наук, праць / Національний університет біоресурсів і природокористування України; за ред. О. Мельничук. – К. : НУБПУ, 2009. – С. 178-182.
9. Статистичний щорічник України 2010 року. – К. : Держкомстат України, 2011.

УДК 330.352

Павлов К.В.,
д.э.н., профессор, проректор по научной работе
Ижевский институт управления, Россия

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ПРОЦЕССУ МОДЕРНИЗАЦИИ РОССИЙСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Постановка проблемы. Модернизация, техническое перевооружение и прогрессивная структурная перестройка российской экономики на основе использования новейших инновационных технологий (в т.ч. нанотехнологий, биотехнологий и т.п.) являются важнейшими условиями эффективного инновационного развития страны и роста конкурентоспособности отечественной продукции. Все это позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от получаемых доходов вследствие экспорта сырьевых ресурсов и действительно осуществить структурную перестройку отечественной экономики, о необходимости которой говорится уже очень давно. Важно также и то, что в результате этого улучшится имидж России, которую пока еще нередко отождествляют с сырьевым придатком развитого мира. Таким образом, в целом мировой опыт действительно свидетельствует о том, что рост инвестиций в инновационные сферы экономики способствуют ускоренному развитию народно-хозяйственного комплекса страны и повышению среднего уровня жизни населения.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемами модернизации и структурной перестройки экономики занимались такие известные российские и украинские ученые, как академики С.Ю. Глазьев, А.И. Татаркин, В.И. Амоша, профессора В.С. Селин, В.К. Нусратуллин, В.И. Ляшенко, В.В. Дементьев, Е.Д. Халевинская и многие другие. Из стран с развитой рыночной экономикой проблемами инновационного развития и модернизации экономики занимались такие крупные учёные, как В. Уотермен, С. Норт, С. Митчелл, У. Изард, В. Оучи, М. Портер и др.. В научных публикациях, посвященных данной проблематике, обычно подробно рассматривается лишь какой-то один аспект процесса модернизации: технологический, социальный, управленческий, организационный, экологический и пр. Так, например, академик РАН С.Ю. Глазьев проблемы модернизации обычно рассматривает сквозь призму разработанной им теории технологических укладов. Все это крайне важно и актуально, но, однако, такой подход не отличается комплексностью со всеми вытекающими отсюда последствиями.

Постановка задания. В связи с недостатком научных публикаций, в которых проблемы и процессы модернизации экономики рассматриваются с системных, комплексных позиций, представляется целесообразным и актуальным проанализировать проблему модернизации российской экономики, когда различные аспекты данной проблемы исследуются как элементы единой системы.

Изложение основного материала исследования. При осуществлении модернизации большое значение имеет учет региональных и отраслевых особенностей. Так, например, в республиках, которых в Российской Федерации насчитывается 21 (т.е. практически четвертая часть всех субъектов РФ), одной из важнейших форм модернизации будет являться возрождение народных промыслов, некогда развиваемых титульными нациями этих республик. В Удмуртской республике к такого рода промыслам относится льноводство, которое здесь интенсивно развивалось и в царский период развития страны, и на первых этапах существования советской власти. Тогда Удмуртия входила в тройку регионов, являющихся крупнейшими в стране производителями льна и изделий из него.

Лен в условиях Удмуртии является традиционной технической культурой, и возделывание его на территории республики началось еще в глубокой древности. В Удмуртии еще в первой половине 19 века широкое развитие имела домашняя промышленность. Женщины пряли, ткали шерстяные ткани и холсты, шили одежду, вязали, вышивали. Крестьянские ткани вывозились за пределы края. В 1837 году вятский губернатор отмечал, что из льна в уездах выделывалось 2,5млн. аршин холста, который отправлялся в Архангельск, где его охотно покупали иностранные торговцы. В середине 19 века из губернии уже вывозилось около 15 млн. аршин, в том числе в Казань для мешков – около 800 тыс. аршин холста. В это же время предпринимались меры по усовершенствованию крестьянского ткачества, в связи с чем палата государственных имуществ выписала самопрялки и усиленно внедряла их среди крестьянок.

После социалистической революции выращивание льна – долгунца в республике продолжилось. В отдельные годы площади под посевами льна достигали 60 тыс. га. В послевоенный период посевные площади под лен в Удмуртии резко сократились. В настоящее время руководством республики ставится задача возрождения льноводства и постепенное доведение его объемов производства до прежних параметров. Для этих целей выделяются определенные финансовые ресурсы, в связи, с чем достаточно быстрыми темпами идет возрождение этой отрасли производства.

В настоящее время лен выращивается в 15 районах Удмуртии, в основном в северной ее части и площади, занятые посевом льна в последнее время составляют около 15 тыс. га. С 2007 года реализуется республиканская программа «Развитие льняного комплекса Удмуртской Республики», мероприятия которой направлены на увеличение производства льняной продукции и повышение эффективности производства предприятий льняного комплекса республики. Значительную роль здесь могут сыграть районные общества потребительской кооперации, которые в свое время оказали существенное влияние в процессе культивирования льна.

Общества потребкооперации могли бы увеличить объемы производства также и таких традиционных для удмуртов народных промыслов, как пчеловодство, лесные промыслы, отхожие промыслы (выделка рогож, циновок, кулей, крашение шерстяных, бумажных, холщевых тканей и пряжи). В других республиках России похожая ситуация – в них можно развивать другие виды полузабытых народных промыслов, нередко называемых этноэкономикой. У башкир, например, традиционными народными промыслами были коневодство и кумысоделие, которые в последнее время также интенсивно возрождаются. В Республике Башкортостан общества потребкооперации и различные организации сельского хозяйства также могли бы существенно разнообразить свою деятельность, участвуя в развитии этих традиционных промыслов. Таким образом, процесс модернизации экономики кроме технологического аспекта включает также этнический, социальный, экологический, этический, эстетический и иные аспекты, т.е., иначе говоря, модернизацию следует рассматривать с системных позиций. Только в этом случае она приведет к существенным позитивным результатам.

Однако, несмотря на то, что о необходимости модернизации как основы роста конкурентоспособности российской экономики говорится давно, реальные результаты этого процесса еще очень далеки от требуемых стандартов. Недостаточно высокие темпы этого процесса связаны с рядом факторов, в том числе с монопольным эффектом ряда сырьевых отраслей (достаточно сказать, что даже в таких богатых по российским меркам отраслях, как нефтяная и газовая техническая реконструкция и перевооружение отраслевых производств осуществляются недостаточно высокими темпами, ибо работники этих отраслей – особенно менеджеры - имеют весьма приличные доходы и поэтому не очень беспокоятся о будущем), ограниченными ресурсами и резервами модернизации. Как известно, для осуществления структурной перестройки и технического перевооружения экономики требуются значительные ресурсы: финансовые, материальные, инновационные, трудовые. Откуда их взять?

Опыт государств, эффективно модернизовавших свою экономику, свидетельствует о том, что нередко важнейшим условием успешной модернизации являются иностранные инвестиции. Так, например, в коммунистический Китай уже не одно десятилетие вкладываются значительные средства из-за рубежа (только из США в общей сложности туда в последнее время поступили десятки млрд. долларов). В Чили, реформирующую свою экономику на основе монетарных принципов еще со времен правления генерала Пиночета, также поступили значительные объемы иностранных инвестиций.

В этой связи можно вспомнить о достаточно быстром послевоенном восстановлении разрушенной войной экономики ряда европейских стран вследствие финансовой помощи на основе реализации плана Маршалла. Однако в России, несмотря на предпринимаемые усилия, к сожалению, иностранные инвестиции не сыграли той роли, которую от них ожидали. В условиях мирового

фінансово-економічного кризиса можливості використання зарубіжних інвестицій як одного з важливіших джерел здійснення модернізації і структурної перестройки російської економіки ще більше скоротились, так як значительно уменьшились об'єми існуючих на міжнародному фінансовому ринку вільних грошових засобів. Крім того, слід мати на увазі, що використання зарубіжних джерел як основи модернізації народно-господарського комплексу поряд з очевидними позитивними наслідками мають і негативні.

Так, наприклад, нові промислові країни – Аргентина, Бразилія і Мексика для здійснення індустріалізації і технічного перевооруження своїх економік переважно в 70-і роки ХХ століття здійснили займи величезних фінансово-кредитних засобів – в результаті кожна країна в загальній складності опинилася повинною більш ніж на 100 млрд. доларів, а разом ці три держави опинились повинними розвинути країнам більш ніж 330 млрд. доларів. Внаслідок цього ці країни на протязі останніх десятиліть були найбільш великими в світі боржниками (а в недалекому минулому подібна ситуація мала місце і в Південній Кореї), з-за чого в них нерідко спостерігалась висока інфляція, значительна девальвація національної валюти, соціально-економічна і політична нестабільність.

Для підвищення рівня конкурентоспособності продукції і економічної ефективності російської економіки велике значення має також розробка теоретичних питань вивчення впливу структурної перестройки і технічного перевооруження виробництва на ріст його ефективності при ринкових відносинах. В цій зв'язі зауважимо, що проблемами економічного зростання, виявлення різних стадій, етапів економічного розвитку цікавили багато великі вітчизняні і зарубіжні вчені. Поряд з широко відомими у нас в країні формальними і цивілізаційними підходами за кордоном багато уваги приділяється і іншим науковим концепціям, наприклад процесу руху економіки від аграрної до промислової і постпромислової стадій. Однією з найбільш нових і відомих теорій економічного розвитку, розвиваємою, в частині, найбільш великим в світі спеціалістом в області аналізу явища конкурентоспособності продукції Майклом Портером, є наступна.

Економічний ріст представляє собою рух в бік ускладнення джерел конкурентних переваг і зміцнення позицій в високоефективних галузях і сегментах народногосподарського комплексу. Цей процес супроводжується швидким зростанням ефективності всієї економіки. Рівні економічного розвитку різних країн можна представити в вигляді певного ряду стадій розвитку конкуренції. Ці стадії відрізняються по специфічності джерел досягнення конкурентоспособності на світовому ринку, а також по видах і ступеню розвитку успішно функціонуючих галузей. Учтивуючи, що питання підвищення рівня конкурентоспособності російських підприємств як основи рішення економічних, соціальних і демографічних питань країни приділяється в нинішній час найбільш велике значення, має сенс стадії конкурентоспособності розглянути докладніше.

Виділяють чотири особливі стадії конкурентоспособності національної економіки, відповідні чотирьом основним рухомих силам, або стимулам, визначають її розвиток в окремі періоди часу, – це фактори виробництва, інвестиції, нововведення і багатство. На перших трьох стадіях відбувається ріст конкурентоспособності національної економіки, що, як правило, поєднується з зростанням благополуччя. Четверта стадія означає поступове уповільнення зростання і, в кінцевому підсумку, спад. Відповідно до цього підходу здійснюють класифікацію окремих країн по рівню конкурентоспособності їх промисловості на світовому господарстві.

Ні одна країна, по суті, не минула першу з перерахованих чотирьох стадій розвитку економіки, т.е. стадії розвитку конкурентоспособності на основі факторів виробництва. В нинішній час на цій стадії перебувають майже всі розвиваються країни, а також постсоціалістичні країни (в тому числі і Росія). Те саме можна сказати про деякі країни (Канада, Австралія) з високим рівнем благополуччя, володіють величезними природними багатствами.

Оскільки Росія перебуває в нинішній час на першій стадії, охарактеризуємо її докладніше. На цій стадії практично всі національні галузі, успішно діючі на світовому ринку, досягають своїх переваг в конкурентній боротьбі майже виключно завдяки основним факторам виробництва: природним ресурсам або надлишковою і дешевою робочою силою. Економіка на цій стадії дуже чутлива до світових економічних кризисів і змін валютних курсів, які призводять до коливань попиту і відносин цін. Вона також характеризується надзвичайно вразливістю в разі втрати існуючих факторів і швидко змінюючогося лідерства галузей (достатньо згадати августовський кризис 1998 г.). Як свідчить досвід світової практики, отримання величезних запасів природних ресурсів хоча і може забезпечити високий дохід на душу населення в період, однак це не є достатнім підставою для стійкого зростання ефективності економіки. Тому тільки деякі країни змогли подолати цю першу стадію факторів виробництва.

На другій стадії конкурентна перевага економіки базується на готовності і здатності національних фірм до агресивному інвестуванню. Фірми вкладають гроші в сучасне,

эффективное оборудование и технологию, которое можно приобрести на мировом рынке. Инвестиции также направляются на покупку лицензий и создание совместных предприятий. Причем, нередко приобретаемая техника и технология на поколения отстают от лучших мировых образцов, так как лидеры международной конкуренции стараются не продавать технику последнего поколения. В послевоенный период на вторую стадию удалось перейти Японии и позже - Южной Кореи. В экономике Тайваня, Сингапура, Испании и в меньшей степени Бразилии присутствуют лишь некоторые признаки достижения стадии инвестиций, причем не все страны, развивающиеся в этом направлении, преуспевают [8].

Россия тоже пошла по этому пути, однако пока больших успехов добиться ей не удалось. Приведем некоторые факты. Хотя еще во времена горбачевской перестройки был принят закон о возможности создания совместных предприятий (СП) на территории нашей страны, в настоящее время в России в сравнительном аспекте создано относительно немного совместных предприятий. Нет и того притока иностранных инвестиций, на который первое время рассчитывали наши теоретики (Егор Гайдар, Евгений Ясин и пр.) в начале затеваемой ими монетарной реформы. И дело не только в их небольших объемах. Поступающие из-за рубежа инвестиции в основном вкладываются не в ключевые отрасли экономики (машиностроение, сельское хозяйство, отрасли производственной инфраструктуры) и даже не в отрасли, являющиеся "полюсами" роста, а преимущественно в сырьевые отрасли и пищевые. Важно и то, что процесс привлечения иностранных инвестиций в регионы России осуществляется неравномерно. Зарубежный капитал в основном концентрируется в Центральном районе, и прежде всего в Москве и Московской области (более 70 процентов), в Западной Сибири и на Дальнем Востоке. В Уральский регион поступило около одного процента от общего объема привлеченных в страну иностранных инвестиций. В этой связи возникает вопрос, а так ли уж нам надо было выбирать этот вариант развития, тем более что наряду с определенными плюсами ему присущи и существенные недостатки. Прежде всего, это высокая внешняя государственная задолженность России.

На наш взгляд, гораздо эффективнее для России выбрать иной путь - перейти с первой сразу на третью стадию, тем более что такой опыт в мировой практике уже имеется. Хороший пример тому - Италия, где потерпели неудачу все попытки следовать инвестиционной модели развития. В послевоенный период Италия совершила скачок от первой стадии факторов сразу к третьей стадии нововведений. По темпам роста экономики она уступала только Японии [1]. Способность экономики избежать второй стадии инвестирования и, тем не менее, успешно развиваться требует наличия в историческом прошлом страны длительных периодов индустриальной активности, оставивших след в национальной системе образования, производственных навыках и т.п.

Но все это имело место в истории не только Италии, но и России. Достаточно сказать, что только в регионах Урала еще совсем недавно успешно развивались инновационные отрасли. Таким образом, российская экономика, опираясь на основные факторы, через определенный период может непосредственно перейти к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию инвестирования. У нас для этого есть все основания. Действительно, одной из особенностей третьей стадии нововведений является то, что национальные фирмы не только применяют и улучшают иностранную технику и технологию, но и создают новые. Напомним в этой связи, что в России еще в социалистический период было немало отраслей и видов производств, занимающих ведущие позиции в мире по уровню технической оснащенности. Таким образом, наша страна по некоторым параметрам уже находится на третьей стадии (здесь нелишне добавить, что рассматриваемая здесь теория о стадиях экономического развития, как и любая другая теория, отражает действительность лишь с некоторой степенью условности - в реальности обычно в экономике любой достаточно развитой страны одновременно можно найти элементы, характерные для различных стадий, поэтому рассматриваемая нами теория применима лишь в целом, при выявлении сущности процесса).

Завершая рассмотрение проблемы о выборе возможных путей дальнейшего развития России, необходимо еще раз констатировать, что естественный, обычный для многих стран вариант перехода от первой стадии факторов ко второй стадии инвестирования у нас, как уже было показано, по большому счету не осуществляется. Главной причиной этого является, скорее всего, боязнь западных бизнесменов вкладывать крупные капиталы в нестабильную российскую экономику. К тому же не следует забывать, что вливания в больших масштабах инвестиций из-за рубежа обычно наряду с позитивными приводят и к негативным последствиям, прежде всего к росту внешней задолженности, бремя которой, как правило, ложится на население. В этой связи более предпочтительным является путь перехода от первой стадии факторов сразу к третьей стадии нововведений, минуя вторую стадию инвестирования (точнее, используя лишь некоторые элементы, присущие этой стадии, т.к. полностью ее обойти не удастся), тем более что уже похожий скачок России приходилось преодолевать - процесс индустриализации в послереволюционный период, а в настоящее время в России к тому же имеется немало новейших наукоемких производств. От предложенного варианта развития особенно выиграют регионы с традиционно высоким наукоемким потенциалом.

Как бы то ни было, в Россию вряд ли в обозримом будущем из-за рубежа потекут значительные инвестиции. Еще меньше надежды на то, что в страну придут качественные инвестиции в виде новых технологий и инноваций - известно, что многие ведущие страны и, прежде всего, США, опасаясь

усиления России, препятствуют проникновению в нее инвестиций инновационного характера. Сказанное, однако, вовсе не означает, что вообще следует отказаться от зарубежных инвестиций – разумеется, нет, но, во-первых, всегда следует учитывать их эффективность и инновационную новизну и, во-вторых, основную ставку в любом случае придется делать на внутренние резервы и источники. Следует добавить, что в отечественной истории известны случаи осуществления технического перевооружения экономики на основе преимущественно собственных источников – это всесоюзные сталинские лотереи и выпуски облигационных займов, а также индустриализация советской экономики 30-х годов XX века, осуществленная в значительной мере за счет перекачки финансовых ресурсов из сельского хозяйства в промышленность [2].

В настоящее время внутренние ресурсы для осуществления модернизации российской экономики следует искать, на наш взгляд, в большем использовании получаемых доходов в сырьевых секторах на общеэкономические цели за счет увеличения рентных платежей, во введении прогрессивной шкалы налогообложения на доходы, во всемерной экономии государственных средств, а также в более активном привлечении в реальные сектора экономики финансовых ресурсов, имеющихся у населения. Все это потребует радикального изменения системы хозяйственного права, налогообложения, а также введения усиленного государственного регулирования общественного развития. Очень важно также увеличить государственное финансирование фундаментальных и прикладных научных исследований, а также опытно-конструкторских разработок (следует учитывать, что наукоемкие технологии и производства, также как и вся сфера НТП, постоянно дорожают, что является объективной мировой тенденцией).

В этой связи нелишним будет напомнить и о том, что ведущие в технологическом плане современные государства, такие как Япония и Южная Корея, еще в середине XX века были весьма отсталыми (южнокорейская экономика вообще была разрушена после окончания корейской войны и раздела единой Кореи на два государства – Северной и Южной Кореи, а ВВП Японии 1950 году было меньше ВВП США более чем в 30 раз, тогда как уже в середине 80-х годов отставание было всего в 2 раза). Успехи и Японии, и Южной Кореи (начиная с 80-х годов XX века, эта страна демонстрировала самые высокие темпы роста ВВП в мире) в значительной мере связаны с высокой нормой накопления капитала, особенно начиная с 60-х годов (эта норма достигала 25 % от объема национального дохода, что очень много).

Такая высокая норма накопления капитала в значительной мере была обусловлена политикой всемерной экономии, которая проводилась правительствами этих стран в тот период времени. Подобный вариант хозяйственной политики следует проводить и в России в настоящее время (к сожалению это не вяжется с той гламурной роскошью, которую демонстрируют наши бизнесмены, особенно олигархи – напомним, что, несмотря на финансово-экономический кризис, число долларовых миллиардеров в России увеличилось почти вдвое).

Рост нормы накопления капитала, необходимой для осуществления модернизации и технического перевооружения российской экономики, можно достигнуть также и путем создания разветвленной системы государственного стимулирования системы НИОКР, в том числе на основе введения на предприятиях обязательных нормативов внедрения новых и новейших технологий (напомним, что в последнее время коэффициенты выбытия и обновления основных фондов существенно снизились по сравнению с социалистическим периодом) [5].

Выводы из данного исследования. При определении факторов и условий осуществления модернизации следует учесть ее многовариантный характер. Так, варианты технического перевооружения экономики, прежде всего, могут отличаться сроком, временем реализации. В этой связи можно вспомнить разные варианты технического перевооружения, связанные с процессом индустриализации. Как известно, выделяют три варианта индустриализации: 1) когда ставка делается на развитие легкой и пищевой промышленности (так называемый капиталистический вариант индустриализации); 2) ставка делается на развитие тяжелой промышленности (социалистический вариант индустриализации); 3) вариант индустриализации, когда нет четкой направленности на развитие какой-то одной группы отраслей промышленности. Как правило, ставка на капиталистический вариант индустриализации приводит к более длинному сроку технического перевооружения экономики по сравнению с социалистическим вариантом индустриализации. Кроме выделения разновидностей индустриализации, связанных с внутренними факторами, выделяют два типа – экспортноориентированный и импортозамещающий варианты индустриализации, связанные с внешними факторами.

В России также можно предложить рассмотреть разные варианты модернизации экономики. В виде двух крайних вариантов предлагаются следующие: от ставки на высокие технологии и преимущественное инвестирование в наукоемкие производства, прежде всего на основе ВПК, до другого сценария, где акцент делается на первоочередное развитие гражданских отраслей, потребительского сектора, ресурсосберегающих технологий преимущественно традиционного типа. В последнем случае развитие потребительского сектора становится мощным стимулятором для развития инвестиционного сектора, однако этот путь более длительный с точки зрения вхождения в постиндустриальную эпоху. На наш взгляд, в России должен быть реализован некий средний вариант в виде своеобразной смеси элементов

этих двух крайних вариантов модернизации, то есть в виде рационального сочетания элементов разных технологических укладов. Однако в любом случае смело можно утверждать, что успешной в России модернизация будет лишь в том случае, если государственные властные структуры всерьез займутся этим процессом (т.е. в России успешной может быть модернизация лишь в том случае, если она реализуется сверху, о чем свидетельствует и исторический опыт развития России, в частности, модернизация экономики во времена Петра I, социалистическая индустриализация и пр. Модернизация «снизу» останется лишь благим пожеланием и декларацией).

Выбор того или иного варианта модернизации экономики зависит от многих факторов: потенциала страны, степени его технологического развития, внешнеэкономической ситуации и многих других. Так, вспомним, что в связи со сложной внешнеполитической ситуацией, сложившейся в 30-е годы XX века, в СССР как необходимый и единственно возможный в то тяжелое время был выбран ускоренный вариант индустриализации, когда ставка была сделана на преимущественное развитие тяжелой промышленности и ВПК.

Учитывая, что в настоящее время Россия относится к группе так называемых «догоняющих» стран нам, на наш взгляд, также целесообразно выбрать модель модернизации со сравнительно небольшим сроком ее осуществления, так как в противном случае развитые страны в своем технико-экономическом развитии снова уйдут далеко вперед, а Россия вновь окажется на периферии развитого мира. Причем поскольку особых инвестиций из-за рубежа в ближайшее время ждать не приходится, ставку придется сделать преимущественно на внутренние резервы и факторы. В этих условиях сырьевой сектор должен сыграть роль точек роста, ядра [7], локомотива развития всей российской экономики (в противном случае мы рискуем получить очередное – после Венесуэлы и Нигерии теперь уже российское «нефтяное проклятие», когда полученные от нефтяного бизнеса доходы просто проедаются, причем преимущественно классом имущих).

Для этого периода характерно действие так называемого структурного парадокса, так как улучшение отраслевой структуры экономики в будущем можно будет достигнуть лишь при временном ухудшении ее в настоящее время в связи с неизбежным увеличением доли ВВП, приходящейся на добывающие отрасли и производства. При этом ставка должна быть сделана на жесткие меры государственного регулирования экономики, ибо классические либеральные методы монетарного типа в условиях «догоняющей» экономики еще более отдаляют в целом уровень развития российского НТП от мирового уровня.

Выбору оптимальной модели модернизации российской экономики может также помочь разработка общей теории модернизации экономики, в которой на основе изучения международного и отечественного опыта осуществления технического перевооружения и структурной перестройки экономики будут выявлены типы и модели модернизации, предложены подходы к классификации различных инноваций (в частности, помимо всего прочего, на наш взгляд, целесообразно выделять также инновации экстенсивного и интенсивного типа [6]), а также определены условия, особенности и факторы выбора оптимальной модели модернизации в разных странах. Скорейшее развитие основных положений и закономерностей общей теории модернизации позволит создать методологическую основу для разработки эффективного варианта технического перевооружения и структурной перестройки отечественной экономики. Для эффективной реализации процессов модернизации важно также подходить к ним с системных, комплексных позиций и учитывать не только технологический аспект, который, безусловно, является важнейшим, но и организационно-управленческий, социальный, экологический аспекты, а также отраслевые и региональные особенности инновационного развития производственных процессов.

Литература

1. Государственное финансирование научно-технического прогресса в развитых капиталистических странах / А.В. Жемчужникова, А.В. Толкушкин, И.А. Кравченко и др. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 239 с.
2. Засухин А.Т. Интенсификация производства / А.Т. Засухин. – М. : Экономика, 1975. – 183 с.
3. Кризисная экономика современной России. Тенденции и перспективы / науч. ред. Е.Т. Гайдар. – М. : Проспект, 2010. – 654 с.
4. Ковалев И.Н. Национальная экономика : история, политика, энергетика / И. Н. Ковалев. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 345 с.
5. Павлов К.В. Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды / К.В. Павлов. – М. : Магистр, 2007. – 271 с.
6. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике / К.В. Павлов. – М. : Магистр, 2009. – 461 с.
7. Павлов К.В. Ядро экономических систем и эффективная хозяйственная политика / К.В. Павлов. – М. : Магистр, 2009. – 191 с.
8. Халевиная Е.Д. Мировая экономика и международные экономические отношения : учебник / Е.Д. Халевиная. – М. : Экономистъ, 2004. – 303 с.

УДК 338.27

Манойленко О.В.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри
Жадан Т.А.,
старший викладач кафедри
кафедра економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗИ ЯК ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Постановка проблеми. Динамічний та ефективний розвиток олійно-жирової галузі України, зважаючи на її загальнонаціональну значимість, особливе призначення і роль у забезпеченні добробуту населення й продовольчої безпеки країни, потребує виваженої державної політики протекціонізму та підтримки, необхідність якої має впливати зі специфічних особливостей галузі, які мають особливу природу, відмінну від інших галузей економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем олійно-жирової галузі, особливостям її функціонування і розвитку присвячені праці таких науковців, як В.Г. Андрійчука, С.П. Капшука, В.Г. Кухти, В.С. Каретнікової, Т.І. Олійник, М.В. Присяжнюка, П.Т. Саблука, А.В. Фаїзова, О.М. Шпичака та інших. Проте поза увагою науковців залишаються питання щодо виявлення специфічних особливостей функціонування та розвитку олійно-жирової галузі, обґрунтування необхідності її державної підтримки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення специфічних особливостей олійно-жирової галузі та обґрунтування необхідності її державної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає Кушлін В.І., необхідність державного регулювання і підтримки галузей АПК визначається їх специфічними особливостями, рівнем розвитку в них продуктивних сил і виробничих відносин, у тому числі і ринкового механізму саморегуляції відтворення сільськогосподарських товарів [1, с.552 - 553]. Отже, необхідність державної підтримки олійно-жирової галузі впливає з її місця й ролі в національній економіці та її специфічних особливостей.

Місце і роль олійно-жирової галузі в національній економіці України характеризується її внеском у виробництво та реалізацію продукції АПК і харчової промисловості, питомою вагою в їх структурі, особливою роллю у вирішенні проблем внутрішньої продовольчої безпеки, формуванні національного фонду споживання, збільшенні експортного потенціалу країни, внеску у формування Зведеного бюджету України, соціальної значимості та мультиплікативного ефекту від галузі.

Специфічні особливості олійно-жирової галузі пов'язані з задоволенням фізіологічних потреб людини в олії та жирах, комплексною переробкою олійної сировини, високим ступенем залежності від сільського господарства, високою ресурсомісткістю та концентрацією виробництва, експортною орієнтацією галузі (рис. 1).

Перша особливість олійно-жирової галузі пов'язана з її найважливішою функцією – задоволенням фізіологічних потреб людини в олії та жирах. Життєдіяльність людини, високий рівень працездатності і стійкість до несприятливих факторів навколишнього середовища, максимальна тривалість активного життя залежать від повноцінного, збалансованого і якісного харчування. Відновлення клітин і тканин в організмі відбувається за рахунок надходження з їжею пластичних речовин - білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин. В структурі харчування людини жири повинні забезпечувати в середньому 30% потреби організму в енергії [2]. Добова потреба в жирах для дорослої людини становить 80 - 100 г, з них приблизно 30% мають бути жири рослинного походження (25 - 35 грамів) [3, с. 382].

Друга особливість олійно-жирової галузі полягає у специфіці переробки олійної сировини (комплексність), стадії якої визначають спеціалізацію підприємств галузі, їх основні виробничі процеси і ланцюгову залежність. Так на першій стадії переробки олійної сировини отримують сиру (нерафіновану) рослинну олію. Вторинна та подальша стадії її переробки дозволяють отримати цілу низку продуктів: рафіновану рослинну олію, саломас, майонез, маргарин, миловарну продукцію та ін. Тобто, створена в галузі продукція (нерафінована олія, рафінована олія, саломас) продовжує використовуватись в самій галузі. Отже, розвиток олійно-добувних виробництв впливає на стан інших виробництв олійно-жирової галузі, зокрема, на олійно-жирове і миловарне.

Третя особливість полягає у високому ступеню залежності олійно-жирової галузі від сільського господарства, якому притаманні сезонний характер виробництва, дія природно-кліматичних і біологічних факторів, просторова розосередженість зон вирощування олійної сировини та інші.

Рис. 1. Необхідність державної підтримки олійно-жирової галузі

Сезонність виробництва олійних культур впливає на завантаженість переробних потужностей олійно-жирової галузі, оскільки протягом року олійна сировина поступає нерівномірно. Олійні культури розвиваються на основі природно-біологічних законів, на які людина не може впливати. Період їх виробництва носить яскраво виражений сезонний, циклічний характер і не збігається з періодом виробництва в олійно-жировій галузі. Переробні потужності олійно-жирової галузі найбільшим чином завантажені у вересні – листопаді, оскільки саме на цей період припадає збір врожаю соняшника та інших олійних культур.

Від природно-кліматичних умов залежить урожайність олійних культур, валовий збір, олійність насіння, що в свою чергу впливає на кон'юнктуру ринку та відбивається на якості кінцевої олійно-жирової продукції. Так найбільш придатним для вирощування соняшнику є помірно-континентальний клімат степових регіонів. Сумарні посівні площі степової зони становлять 245 тис. кв. км. або 41% території України, яка включає Одеську, Миколаївську, Херсонську, Дніпропетровську, Запорізьку, Донецьку і Луганську області і рівнинну частину Криму [4]. Ці регіони відрізняються теплим і сухим кліматом, родючими ґрунтами і сприятливі для вирощування соняшнику та інших олійних культур. Крім степової зони соняшник вирощується в Кіровоградській, Харківській, Полтавській і Черкаській областях. У Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській і Чернівецькій областях соняшник практично не вирощується. Така просторова розосередженість зон вирощування олійної сировини потребує відповідного розміщення переробних потужностей олійно-жирової галузі, наявності розвинутої інфраструктури.

Четверта особливість - висока концентрація виробництва в олійно-жировій галузі. В галузі працює понад 1,2 тис. підприємств, але на 9 найбільших компаній («Kernel Group», «Cargill», «Оптімус», «ФОН ЗАСС АГ», ВАТ «Миронівський завод з виготовлення круп і комбікормів», «Bunge», ПГ «ViOil», ПАТ «Креатив», «Glencore») у 2011 р. приходилось 79,3% від всього обсягу виробництва рослинної олії в Україні [5, с. 24]. Більшість спеціалізованих олійно-добувних підприємств входять до складу цих корпоративних агропромислових формувань, агрохолдингів та транснаціональних компаній. Як зазначає Андрійчук В.Г., понад 30 великих олійно-екстракційних та 23 олійно-жирових комбінатів (за неповними даними) стали асоційованими підприємствами і знаходяться у складі великих компаній. Через надконцентрацію виробництва у переробній сфері олійно-жирової галузі, що

здійснюється головним чином шляхом консолідації власності (економічної концентрації) все більше й більше переробних підприємств олійно-жирової галузі втрачають самостійність та перетворюються у залежні асоційовані структури. Водночас розвивається монополізм на ринку продовольчих товарів [6].

Діяльність цих агрохолдингів призводить до загострення соціальних проблем на селі: зростання рівня безробіття через вивільнення зайвих працівників, часто нераціональне використання землі через порушення сівозмін, встановлення занижених внутрішньокорпоративних закупівельних цін, недостатня участь у формуванні місцевих бюджетів та в розбудові соціальної інфраструктури села при її активній експлуатації тощо, що в кінцевому підсумку стає ще одним джерелом вимивання коштів із села [7].

Крім того, така концентрація виробництва і капіталу в олійно-жировій галузі посилює монополізацію ринку; підриває конкуренцію; зумовлює можливість монополістичних змов і спекулятивних дій з боку торговельних посередників, наслідком чого стає зростання споживчих цін на соняшникову олію та іншу олійно-жирову продукцію проти тих, які б існували в галузі за наявності конкурентних засад; дозволяє чинити тиск на органи державної влади, впливати на законодавство, яке починає відповідати не суспільним інтересам, а інтересам цих компаній. Отже, порушення конкурентних засад ринку визначає необхідність втручання держави.

П'ята особливість – це висока ресурсомісткість галузі (для виробництва однієї тонни олії витрачається від трьох до восьми тонн насіння олійних культур). Поєднання цієї особливості з високими темпами нарощування переробних потужностей в олійно-жирової галузі (за даними асоціації «Укроліяпром» потужність олійно-жирового комплексу України у 2015 р. досягне 15 млн. т переробки олійного насіння на рік проти 11,5 млн. т на 1 січня 2012 р. [8] створює проблему забезпечення їх олійною сировиною в необхідній кількості. Це зумовлює жорстку конкуренцію між переробними підприємствами на внутрішньому ринку олійних культур і є фактором підтримки рівня закупівельних цін на олійні культури [9].

Шоста особливість – це експортна орієнтація олійно-жирової галузі, її внесок у збільшення експортного потенціалу країни, особливо з огляду на формування від'ємного значення сальдо зовнішньоторговельного балансу країни останніми роками, що потребує державної підтримки національних товаровиробників, захисту внутрішнього ринку від імпорту за допомогою механізмів, які дозволені міжнародними домовленостями та світовою практикою.

Мультиплікативний ефект від олійно-жирової галузі, тобто її вплив на розвиток інших галузей АПК і промисловості, характеризується її численними міжгалузевими зв'язками, завдяки яким, з одного боку, вона забезпечує населення країни та інші галузі промисловості олійно-жировою продукцією, сільське господарство – кормами (шротами), а з другого - вона є замовником і споживачем сільськогосподарської сировини, продукції інших галузей промисловості, що в кінцевому підсумку формує прибуток в різних галузях народногосподарського комплексу.

Так рафінована соняшникова олія, саломас, маргарин, майонез використовуються у харчовій промисловості для виробництва рибних і овочевих консервів, хліба та хлібобулочних виробів, кондитерських виробів, спредів та жирових сумішей, соусів та іншої продукції [3, с. 383]. У натуральному вигляді соняшникова олія безпосередньо вживається в їжу. Макуха та шрот є цінними концентрованими кормами у тваринництві. Соняшниковий шрот містить 35 - 36% білка, до складу якого входять всі незамінні амінокислоти. У 100 кг макухи міститься 109 кормових одиниць.

З відходів переробки соняшника – лушпиння – виготовляють паливні пеллети/брикети, які екологічніше, дешевше від традиційних видів палива та за своїми теплотворними характеристиками не поступаються їм. Ця продукція переважно експортується до країн Швеції, Бельгії, Німеччини, Данії, Голландії, Австрії, Італії, Словаччини, Польщі.

Технічні рослинні олії використовуються у хімічній промисловості для виготовлення лаків, фарб, оліф. Висихаючі олії є основною сировиною у виробництві плівкоутворювачів (оліф, лаків). Очищені від домішок і знебарвлені (вибілені) олії використовуються як основні компоненти і складова частина емульсійних казеїно-олійних (темперних) фарб. Напіввисихаючі олії використовуються як домішки, які уповільнюють висихання фарб. Натуральні і гідровані рослинні олії - найважливіші компоненти сировини у виробництві туалетного і господарського мила, косметичних засобів. У фармацевтичному виробництві соняшникова і льняна олії є основою лікарських мазей і лініментів. З рослинних олій при їх омиленні отримують гліцерин і жирні кислоти [3, с. 383].

В свою чергу олійно-жирова галузь від сільського господарства отримує олійну сировину (соняшник, сою, ріпак та інші олійні культури); від машинобудування - устаткування для виробництва олійно-жирової продукції; від нафтопереробної промисловості - екстракційний бензин; нафтохімічної – синтетичні жирні кислоти та іншу продукцію для виробництва м'яких засобів; целюлозно-паперової – таропакувальні матеріали (папір, картон) і т.д. Використання в олійно-жировій галузі значних обсягів олійного насіння, матеріально-технічних ресурсів стимулює розвиток сільського господарства, машинобудування, нафтопереробної і нафтохімічної промисловості, інших галузей економіки, в тому числі паливно-енергетичного комплексу країни.

Отже, в силу специфічних особливостей олійно-жирової галузі, на відміну від інших галузей економіки, ринкові механізми господарювання не можуть бути реалізовані в повному обсязі, що і визначає необхідність її державної підтримки.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, виявлені специфічні особливості олійно-жирової галузі визначають необхідність її державної підтримки в сучасних умовах господарювання, що в свою чергу, потребує формування такого механізму її державної підтримки, який би ґрунтувався на гармонійному поєднанні правових, економічних, соціально-психологічних та організаційних засобів та заходів держави, спрямованих на створення сприятливого конкурентного середовища для розвитку галузі, стимулювання внутрішнього споживання і експорту олійно-жирової продукції, гарантування продовольчої безпеки країни. За цих умов виникає необхідність удосконалення існуючих та пошуку нових теоретико-методологічних і практичних аспектів форм і методів державної підтримки олійно-жирової галузі з урахуванням передового світового та вітчизняного досвіду й нагромаджених економічною наукою знань.

Література

1. Государственное регулирование рыночной экономики : учебник. Издание 2-е, перераб. и доп. / Кушлин В.И. – общ.ред. – М. : Изд-во РАГС, 2005. – 834 с.
2. Яремко З.М. Безпека життєдіяльності: навч. посібник [Електронний ресурс] / З.М. Яремко – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 320 с. – Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/faculty/bzhd/LSFiles/BZhd.htm>
3. Химическая энциклопедия: в 5 т.: т.4: Полимерные – Трипсин / Редкол.: Зефирова Н.С. (гл.ред.) и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1995. – 639 с.
4. Анализ: Производство подсолнечного масла в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mayak.zp.ua/news/695-analiz-proizvodstvo-podsolnechnogo-masla.html>
5. Олійно-жирова галузь України. Інформаційно-аналітичний бюлетень олійно-жирової галузі України та Російської Федерації. Показники роботи за 2011 рік та січень 2012 року, 2011/12 МР. – Х. : УкрНДІОЖ НААН. – 2011. – № 4 (20). – 120 с.
6. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
7. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – №1. – С. 3–12.
8. К 2015 году мощность масложирового комплекса Украины достигнет 15 млн тонн/год. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroliya.kiev.ua/>
9. Олійно-жировий комплекс України є єдиним сектором аграрного виробництва, який динамічно розвивається [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://agroua.net/news/news_23838.html

УДК 658.012.2

Гришова І.Ю.,
д.е.н, провідний науковий співробітник
ННЦ «Інститут аграрної економіки»
 Гнатська Т.М.,
викладач кафедри обліку і аудиту
Одеський державний аграрний університет

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування підприємств харчової промисловості особливо гостро постає проблема своєчасного просування інноваційних можливостей, концентрації ресурсів, оперативного управління інноваційним процесом за мінімального ризику невправного вибору інноваційного напрямку. Стратегія управління інноваціями є частиною загальної стратегії управління сталим розвитком національної економіки, а питання вибору й оцінки інноваційних стратегій, формування та ефективності реалізації інноваційного потенціалу є центральними в контексті довготривалого розвитку підприємств харчової промисловості, що й обумовлює актуальність, своєчасність та важливість проблеми, яка розглядається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду питань теорії і практики формування інноваційного потенціалу в різних галузях національного господарства присвячено наукові дослідження провідних вчених О.І. Амоші, В.М. Геєця [1], Л. І. Федулової [2], Б.Й.Пасхавера,

А.С.Мохненко, П.Т.Саблука, М.Й.Маліка, Г.М.Азаренкової, В.Г.Андрійчука, М.Ф. Огійчука, І.Н.Топіхи, Е.М. Лібанової [3], Г.Є. Жуйкова, Н.О. Ботвіної, В.В. Лебедевої [4] та ін.

Однак, сучасна вітчизняна наукова думка досить обмежено розглядає таку категорію як інноваційний потенціал харчової галузі, а також підходить до його структуризації та формування. Так, майже всі наукові праці, що присвячені проблемам дослідження потенціалу харчової промисловості, не отримують можливості використання наукових здобутків безпосередньо в практичній діяльності підприємств, що і вимагає продовження наукових розробок у даному напрямі, особливо у ракурсі не лише детального аналізу внутрішнього середовища підприємства і реагування на зовнішні зміни, але й пошуку нових напрямів діяльності на основі формування та розвитку інноваційного потенціалу.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу підходів до формування інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості, розробка структури потенціалу в контексті взаємодії підприємств галузі з ринковим середовищем, визначення взаємозв'язків між структурними елементами потенціалу в контексті реалізації його інноваційної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування інноваційного потенціалу повинно лаконічно відповідати стратегії розвитку харчової галузі, її цілям та завданням.

У вітчизняній науковій літературі немає однозначного бачення як сутності процесу формування інноваційного потенціалу, так і методології його формування і реалізації. В той же час, є розуміння взаємозалежності між величиною інноваційного потенціалу та конкурентоспроможністю вітчизняної харчової промисловості. Так, високий потенціал є позитивною характеристикою виживання підприємств харчової промисловості в динамічних кризових умовах світового ринку. За умов кризових трансформацій, рівень та якість інноваційного потенціалу визначають стійкість і гнучкість галузі, а отже, всі зміни, що відбуваються у вітчизняному економічному просторі, вимагають ефективного розвитку всіх складових інноваційного потенціалу та інвестиційного забезпечення його реалізації в майбутньому періоді.

Рівень формування інноваційного потенціалу визначають в процесі аналізу наявних і латентних потенційних можливостей та ресурсного забезпечення, оцінки необхідності та достатності наявних ресурсів поставленим цілям та завданням і формування механізмів їх практичної реалізації щодо створення інтегральних зв'язків між структурними ланками, які відповідають внутрішнім перетворенням. Отже, формування інноваційного потенціалу підприємства характеризується як безперервний та динамічний процес, що будує нові комерційні можливості та організаційні функції стабільного розвитку й відтворення в майбутньому періоді у відповідності з стратегічними завданнями.

В науковій літературі основні підходи до формування економічного потенціалу класифікують як: системний, маркетинговий, функціональний, відтворювальний, інноваційний, нормативний, комплексний, інтеграційний, динамічний, оптимізаційний, адміністративний, поведінковий, ситуаційний, структурний [1]. Запропонована класифікація підходів орієнтується на формування певної складової потенціалу відповідно до різних типів структуризації та цілей підприємства, але не враховує синергетичну сутність та взаємозв'язки потенціалів.

Із цього виходить, що підприємство, яке обирає інноваційний шлях розвитку, повинно мати певний потенціал, достатній для його реалізації. Інноваційний потенціал підприємства - це міра готовності виконати завдання, що забезпечують досягнення поставленої інноваційної цілі, тобто міра готовності до реалізації проекту [5]. Важливими характеристиками підприємства, що є сприйнятливим до інновацій, є:

1) наявність умов для проведення самостійних фундаментальних і прикладних наукових досліджень;

2) можливість впровадження у виробництво та масовий випуск розробленого продукту;

3) організаційне, кадрове й фінансове забезпечення інноваційної діяльності;

4) наявність збутових можливостей для просування нового продукту на ринок і подальше закріплення на ньому;

5) доступ до науково-технічної інформації й можливості її використання в інноваційному процесі.

За ринкових умов до інноваційного потенціалу можуть бути віднесені всі ресурси, які забезпечують досягнення конкурентних переваг підприємства шляхом розробки й запровадження інновацій [6]. Інноваційний потенціал організації являє собою рівень готовності організації до реалізації чи проекту програми інноваційних стратегічних змін [7]. Елементами інноваційного потенціалу підприємства є його матеріальні, маркетингові, трудові й фінансові ресурси. Основним фактором при виборі стратегії інноваційної діяльності підприємства є його фінансове забезпечення. Оцінка здатності підприємства до інноваційного розвитку здійснюється шляхом порівняння його інноваційного потенціалу з оптимальним набором характеристик підприємства, сприйнятливості до інновацій. Основне завдання цього етапу полягає у визначенні факторів, які перешкоджають інноваційному розвитку. Як критерії оцінки інноваційного потенціалу можна виділити таке:

- гнучке керівництво, здатне йти на ризик;

- прогресивна організаційна структура керування, орієнтована на роботу в ринкових умовах;

- наявність інформації про тенденції зміни потреб і запитів споживачів, уміння виявляти й прогнозувати приховані (майбутні) потреби й запити;

- добре знання можливостей і потенціалу конкурентів;

- наявність досвіду в розробці новацій і їхньому просуванні на ринку, в тому числі досвіду формування мережі збуту;
- наявність патентів на технічні рішення й технології в обраній галузі діяльності;
- доступ до останніх досягнень науки й техніки в обраній галузі діяльності;
- кадровий потенціал (науковий, інженерний і робочий);
- конкурентоспроможні технології й прогресивне устаткування;
- висока якість продукції й висока культура виробництва;
- резерви виробничих площ і потужностей [7].

Отже, поняття інноваційного потенціалу харчової промисловості необхідно використовувати у контексті цілеспрямованої діяльності, в основу якої покладено розвиток і підвищення сукупного економічного потенціалу галузі з метою підвищення її конкурентоспроможності та нарощення ринкової вартості окремих бізнес-одиниць. Виходячи з визначення інноваційного потенціалу, обґрунтовано, що основа його формування полягає не лише в підвищенні ресурсного забезпечення (тобто матеріально-речовинної та фінансової форми), а, здебільшого, в створенні таких умов, коли компетенції бізнесу отримують оптимальні можливості використання даних ресурсів та нарощення ринкової вартості в бізнес-процесі. Отже, прямий вплив на ресурсну складову призводить до збільшення потенціалу, але не дає максимального позитивного ефекту. В той же час, вплив на формування можливостей підприємства, зміна стандартних операцій формують значний інноваційний потенціал, що може мати великі позитивні ефекти, які можна буде поррахувати у матеріальній, грошовій формі [7].

Саме тому, на наш погляд, особливу увагу необхідно зосередити на вартісному потенціалі, що є результатом реалізації ресурсної складової в поєднанні із компетенціями бізнесу та його можливостями при реалізації з метою отримання прибутку та нарощення ринкової вартості з урахуванням менталітету власників.

За сучасних динамічних ринкових умов з високим рівнем конкуренції, зацікавлення викликає стратегічний підхід до формування та розвитку потенціалу підприємства, який ґрунтується на ідеї Й. Шумпетера про ринок як систему взаємодії різних за своїм потенціалом учасників.

У розрізі такого концептуального підходу, потрібно дати визначення конкуренції як економічного процесу взаємодії, взаємозв'язку та боротьби між підприємствами, що функціонують на ринку з метою забезпечення кращих можливостей ринку збуту своєї продукції, тобто отримання найбільшого ринкового прибутку.

Питання взаємозв'язку потенціалу підприємства та його розвитку і конкурентоспроможності опосередковано були підняті у працях [2; 3; 6], де під конкурентоспроможністю підприємства варто розуміти здатність виробляти й реалізовувати швидко, дешево, якісно, продавати в достатній кількості при високому технологічному рівні обслуговування. Цей процес включає також можливість ефективно розпоряджатися власними і запозиченими ресурсами в умовах конкурентного ринку. Конкурентоспроможність фірми є результатом її конкурентних переваг за всім спектром управління компанією [4]. Найбільш якісно дослідили це питання автори [3; 4; 5], які провели дослідження зв'язків між потенціалом підприємства, його розвитком і конкурентоспроможністю та виявили, що потенціал підприємства є основою його довготривалого розвитку, причому такий зв'язок є причинно-наслідковим і рекурсивним. Вплив потенціалу підприємства та його розвитку на конкурентоспроможність є більше причинним, ніж наслідковим, а зворотній вплив – більше наслідковим, ніж причинним, хоча, ефект рекурсивності впливу зберігається. Дослідники виявили, що конкурентоспроможність характеризує поточний стан підприємства, тоді як потенціал більшою мірою майбутній рівень розвитку підприємства, що становить практичну цінність лише з позицій забезпечення довгострокового функціонування підприємства. У такому випадку, конкурентоспроможність є обов'язковою характеристикою функціонування підприємств за умов ринкової економіки. Всі три характеристики підприємства позитивно впливають одна на іншу.

Висновки з даного дослідження. Отже, доцільно проводити дослідження інноваційного потенціалу, ґрунтуючись на його баченні як фактора довготривалого функціонування на основі його розвитку та підвищення конкурентоспроможності як основних напрямів стратегічного управління підприємствами харчової промисловості.

Література

1. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір: [колективна монографія / за ред. Е. М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – 383 с.
2. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: [національна доповідь] / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
3. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки України : [монографія] / Л.І. Федулова. – К. : ІЕП. НАНУ, 2006. – 627 с.
4. Лебедева В.В. Управління конкурентною стійкістю промислових підприємств в контексті їх інноваційного розвитку / В.В. Лебедева // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Полтава: ПДДА, 2021. – Вип. 2(5), т.1. – С.139-145

5. Чухрай Н. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення : [монографія] / Н. Чухрай. – Львів: Вид-во Національного університету „Львівська політехніка”, 2002. – 316 с.

6. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент : навч. посібник / Н.В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.

7. Ильяшенко С.Н. Инновационное развитие субъектов хозяйственной деятельности / Ильяшенко С.Н. // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Вип.1. – Суми: Вид-во СумДУ, 2000. – С. 110-116.

8. Закон України “Про інноваційну діяльність”: № 40-IV від 04 липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.

9. Постанова Верховної Ради України “Про рекомендації парламентських слухань на тему: “Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації”” // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 46. – С. 525

УДК 657.6:504.064(477)

Гуцаленко Л.В.,
д.е.н., професор кафедри обліку та державного контролю
Чухась О.С.
Вінницький національний аграрний університет

СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Сучасне екологічне становище в Україні характеризується, в основному, негативними показниками стану навколишнього середовища, посиленням антропогенного впливу на природу, широким використанням природних ресурсів, збільшенням промислового виробництва – і це далеко не всі фактори, які становлять значну загрозу життю та здоров'ю населення, виникненню аварійних ситуацій, екологічних катастроф. Тому одним із найбільш дієвих інструментів економіко-екологічного контролю є екологічний аудит. Здійснення аудиторської діяльності в екології дозволяє провести реальну оцінку дотримання підприємствами вимог у галузі охорони навколишнього середовища, природокористування й екологічної безпеки, а також виявити вразливі місця в оцінюваній сфері й розробити конструктивні заходи; попередити нанесення шкоди навколишньому середовищу; підвищити інвестиційну привабливість природокористувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження екологічного аудиту проводили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: В.Аніщенко [1], Я.Мех, Р.Кулик [6], О.Петрик [7], Л. Гуцаленко, В.Фостолович [2], П.Коренюк [4], Н.Макарова [5], В.Семенова [8] та інші. Результати досліджень даних вчених свідчать про необхідність впровадження заходів, спрямованих на вирішення еколого-економічних проблем та забезпечення екологічної проблеми безпеки людства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності, становлення та розвитку екологічного аудиту в Україні, його проблеми та шляхи вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна людина має право на сприятливе навколишнє середовище. Будь-яка країна з високим рівнем економіки повинна відобразити це в державному законодавстві. Навколишнє середовище є сприятливим, якщо воно відповідає критеріям, нормам, стандартам, що стосуються чистоти, ресурсоемності та економічної рівноваги. Сприятливе навколишнє середовище повинно забезпечуватись в межах екологічної функції держави та природоохоронної діяльності природо- користувачів на основі послідовного здійснення системи правових, технічних, наукових, організаційно-управлінських та інших заходів, спрямованих на охорону природи.

Правовий інститут екологічного аудиту почав розвиватися в Україні з 24 червня 2004 р. у зв'язку з прийняттям Закону України «Про екологічний аудит». До того моменту навіть сам термін „екологічний аудит” в законодавстві України не вживався, хоча, як це не парадоксально, діяльність з екоаудиту вже здійснювалась.

Відповідно до статті 1 цього Закону "екологічний аудит – це документально оформлений, системний, незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту" [3].

Закон України «Про екологічний аудит» містить посилання на чинне законодавство в галузі екологічного аудиту, встановлює поняття аудитора-еколога і екоаудиторської організації, регламентує

в загальному вигляді порядок атестації та отримання сертифіката аудитора-еколога, визначає права та обов'язки аудиторів та екоаудиторських організацій, а також замовника екологічного аудиту. Крім того, Закон встановлює обов'язковість проведення екологічного аудиту (поряд з традиційною формою добровільного екологічного аудиту), якому повинні піддаватись об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку, на замовлення зацікавлених органів виконавчої влади, або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів чи видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, у передбачених законом випадках.

Хоча цей Закон несе ряд позитивних змін, але у ньому є деякі суперечності та слабкі місця, тому в Україні є потреба більш поглибленого аналізу правового регулювання інституту екологічного аудиту з метою його вдосконалення.

На сьогоднішній день актуальним питанням є визначення суті екологічного аудиту як самостійного виду незалежного контролю.

Досліджуючи праці вітчизняних та зарубіжних вчених, можна виділити два основні напрямки розуміння суті екологічного аудиту:

- як один із видів екологічного контролю;
- як правовий механізм забезпечення безпеки в екологічній сфері.

Майже в усіх випадках суть екологічного аудиту зводиться до критеріїв обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферу, об'єму використаних вод, розміру завданої екологічної шкоди. Тому діяльність підприємства нормується з метою щонайменшої техногенної дії.

Оцінка наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених дозволила визначити твердження сутності екологічного аудиту (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення сутності екологічного аудиту

Автор	Сутність екологічного аудиту
1. В.Семенова	Екологічний аудит - різновид аудиторської діяльності, що здійснюється в інтересах суб'єктів господарювання і держави та пов'язаний з перевіркою діяльності суб'єктів господарства з метою встановлення відповідності їхньої роботи вимогам екобезпеки, забезпечення раціонального використання і поновлення природних ресурсів, одержання достовірної інформації про виробничу діяльність об'єкта аудиту і формування на її основі аудиторських висновків.
2. Р.Кулик, Я.Мех	Екологічний аудит - різновид аудиторської діяльності, що включає систематизований, документований процес одержання, вивчення й об'єктивного оцінювання екологічної інформації про об'єкт аудиту з метою встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, подій системи управління навколишнім природним середовищем вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим екологічним критеріям, а також достовірності фінансової (бухгалтерської) звітності в частині відображення в ній інформації про природоохоронну діяльність суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора.
3. О.Левандійський	Екологічний аудит - це підприємницька діяльність екологічних аудиторів чи екологічних аудиторських організацій щодо здійснення незалежного кваліфікованого аналізу та оцінки господарської діяльності, що впливає на навколишнє природне середовище, та розробки рекомендацій щодо зниження негативного впливу на довкілля і здоров'я населення.
4. Л.Гуцаленко, В.Фостолович	Екологічний аудит - це різновид аудиторської діяльності, спрямований на встановлення відповідності дій суб'єктів господарської діяльності та іншої діяльності або відповідної системи управління охороною навколишнього середовища підприємств, установ та організацій вимогам природоохоронного законодавства і екологічних норм з метою розроблення позицій щодо зменшення негативного впливу суб'єктів господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища.
5. Ю.Шемшученко	Екологічний аудит - це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, систем управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту.

Узагальнюючи вищевикладене ми дійшли висновку що під екологічним аудитом слід розуміти вид підприємницької діяльності по здійсненню незалежних перевірок бухгалтерської (фінансової) звітності, оперативної документації, податкових декларацій та екологічних зобов'язань з точки зору їхньої відповідності діючому екологічному законодавству в галузі охорони довкілля та природокористування, а також надання інших еколого-аудиторських послуг.

У світі введено серію міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту на підприємствах (ISO 14000). Міжнародні стандарти орієнтовані не тільки на кількісні параметри та технології, а й на систему екологічного менеджменту.

Український екологічний аудит відрізняється від інших тим, що в розвинених країнах це є необхідність і проведення екоаудиту здійснюється усвідомлено. В таких перевірках зацікавлені підприємства, корпорації, громадські держави та сама держава, що сприяє екологічній ефективності. В цивілізованих країнах екологічний аудит розвивається та вдосконалюється, а в Україні його застосовують як контроль за природоохоронним законодавством. Якщо розглядати з позицій системного підходу – аудит має ґрунтуватись на розумінні її місця в більш загальних системах. Тому проблема розвитку та здійснення екологічного аудиту, як зазначає О.Петрик, пов'язана з вирішенням таких основних питань:

- проведення екологічного аудиту діяльності господарюючих суб'єктів з позицій відповідності вимогам природоохоронного законодавства, оцінка проектно-кошторисної документації та екологічної ефективності управління суб'єктом господарювання;

- врахування екологічних аспектів при аудиті фінансової звітності.

Що стосується першого питання, то слід зазначити, що на сьогодні в Україні існує достатня кількість видів діяльності, здійснюваних з метою охорони навколишнього середовища, які дають оцінку екологічним показникам і стежать за дотриманням норм екологічного законодавства як здійснювальної, так і планової діяльності [7, с. 53].

Для того, щоб вирішити друге питання необхідно контролювати й оцінювати фінансові показники діяльності організацій в екологічній сфері, зокрема, величину капітальних вкладень у природоохоронні основні засоби, розмір плати за забруднення навколишнього природного середовища, ефективність таких вкладень тощо.

Екологічний аудит є новою формою діяльності, тому важливо не тільки зобов'язати організацію здійснювати цей процес, а й створити такий інструмент в якому суб'єкти будуть зацікавлені.

Виходячи з даного визначення, можна дійти висновку, що екологічний аудит є економічним видом діяльності і має здійснюватися за загальними принципами та нормами аудиту в Україні.

Аналізуючи вище сказане, можна сформулювати завдання екологічного аудиту:

- одержання достовірної інформації про діяльність суб'єктів господарювання у сфері природокористування й охорони навколишнього середовища;

- сприяння суб'єктам господарської діяльності в самостійному регулюванні своєї екологічної політики, формування пріоритетів зі здійснення запобіжних заходів, спрямованих на виконання та дотримання екологічних вимог, норм і правил;

- створення інструменту реалізації основних напрямів регулювання природокористування;

- інтеграція діяльності у сфері навколишнього середовища з іншими сферами діяльності [2, с. 278].

Завдання розробки й реалізації державної стратегії сталого розвитку України, окремих її регіонів припускає посилення екологічної складової економіки, гармонізацію екологічних і економічних інтересів суспільства. За такого підходу застосування процедури екологічного аудиту є необхідною умовою ефективною реалізації екологічної політики і передумовою прийняття обґрунтованих еколого-економічних рішень [6, с.48].

Висновки з даного дослідження. Загальна екологічна ситуація, що склалась в Україні, визначається як напружена та дуже складна, яка потребує застосування комплексного підходу, що полягає в удосконаленні діючого законодавства з метою забезпечення врегулювання впливу людської діяльності на складові навколишнього середовища.

Тільки за цих умов можна досягти основної мети екологічного аудиту – дотримання норм екологічної безпеки, раціонального природокористування в процесі здійснення господарської та пов'язаної з нею діяльності.

Література

1. Аніщенко В.О. До питання організації екологічного аудиту територій / В.О.Аніщенко, Т.А. Гоголь // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №1. – С.18-21.
2. Гуцаленко Л.В. Екологічний аудит та інспектування : навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Л.В. Гуцаленко, В.А. Фостолович. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 278 с.
3. Закон України «Про екологічний аудит» від 24 червня 2004 року № 1862-IV // Відомості Верховної Ради України. –2004. – № 45. – ст.500.
4. Коренюк П.І. Менеджмент навколишнього природного середовища / П.І.Коренюк. – Дніпропетровськ: Національна гірнича академія України, 2001. – 222 с.
5. Макарова Н.С. Економіка природокористування : навчальний посібник / Н.С. Макарова, Л.Д. Гармідер, Л.В. Михальчук. – К. : ЕКМО, 2006. – 306 с.
6. Мех Я. Екологічний аудит: сутність і проблеми становлення / Мех Я., Кулик Р. // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 2. – С. 45-48.
7. Петрик О. Екологічний аудит в Україні: проблеми методики та організації / О. Петрик // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 8. – С.51-56.
8. Семенова В.Ф. Екологічний менеджмент: навч. посібник / В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.

УДК 330.341.1

Жукевич С.М.,
к.е.н., доцент
Савчук Л.І.,
к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

РОЛЬ І МІСЦЕ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Роль і значення малих підприємств як важливої невід'ємної складової економічної системи країни важко переоцінити. Справа не тільки і не стільки в забезпеченні певної частки обсягів сукупного виробництва і зайнятості населення. Малий бізнес в силу самої своєї природи є своєрідним «інкубатором» підприємництва, живильним середовищем новаторської, інноваційної діяльності. Відповідно реалізація інноваційного шляху економічного зростання, визначеного в якості безальтернативного в умовах сьогодення, потребує першочергового включення у вказаний процес малих форм господарювання. Разом з тим напрацювання шляхів активізації діяльності малого бізнесу потребує осмислення його ролі, місця і функцій з точки зору ретроспективного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні потреби суспільства об'єктивно викликають підвищений інтерес до проблем розвитку малого підприємництва в Україні в наукових дослідженнях, що знайшло найбільш повне відображення в працях Е.Бухвальда, Ф.Віленського, А.Дадашева, Демянчука О., Н.Словацької, В.Кредісова, М.Пашути, В.Піхоцького, С.Яковлева. Акцентовано розглянуто роль і значення малих форм господарювання в забезпеченні інноваційного вектору розвитку економіки в дослідженнях Богині Д., Нешитого А., Парсяк В., Пересади А., Федоренко Е, Федулової Л. Останнім часом з'являються комплексні дослідження інституційних проблем розвитку малого підприємництва. В цьому плані особливою глибиною відзначаються наукові розробки Вишневського В., Дементьєва В., Дриги С., Новікова Д., Кіндзерського Ю., Пахомова Ю. Разом з тим безумовна актуальність проблеми і наявність численного кола нерозв'язаних питань потребують її подальшого дослідження та аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз взаємодії структури й функціонування інститутів ринкової економіки з точки зору їх впливу на розвиток малого підприємництва, зокрема в цілях активізації його інвестиційно-інноваційної діяльності, що матиме велике значення на відтворювальні процеси в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проводячи ретроспективний аналіз процесу розвитку малого бізнесу в Україні, доводиться констатувати, що він як був, так і залишається на вкрай незадовільному рівні – як за рівнем розвитку, так і за його якістю. На перший погляд, держава робить в цьому напрямку більш ніж достатньо. Регулярно приймаються Укази Президента, Постанови і програми Уряду України з окресленого кола питань (покращення державної підтримки розвитку малого бізнесу, вдосконалення фінансово-кредитного забезпечення, сприяння діяльності з боку територіальних органів управління, цільове пільгове виділення різного роду ресурсів тощо). І в основних низових ланках економічної системи України – малих підприємствах – бажання підвищувати ефективність функціонування спостерігається з усією очевидністю. Тобто і верхи можуть, і низи хочуть. Проте результату – у формі не те що буму, а простого розвитку малого підприємства в Україні – не спостерігається. Протягом 2010 року загальна кількість малих підприємств продовжувала зменшуватись – майже на відсоток, загальна чисельність зайнятих працівників зменшилась на 78,4 тис.чол., найманих працівників – на 75,3 тис.чол. Частка обсягу реалізації продукції малих підприємств в загальнооекономічному обороті країни складає лише 14,2% [9, 304].

Якщо малий бізнес, незважаючи на всі потуги і прагнення підтримки з боку владних структур, (як вони самі це стверджують) не розвивається, то виникає цілком слушне запитання щодо наявності цих самих потуг і підтримки. Можливо, ситуація абсолютно протилежна, і на практиці влада чинить всілякого роду перепони розвитку малого бізнесу. Якщо виходити з наведених вище міркувань, то реалії сьогодення із стану справ у розвитку малого бізнесу стають не те що зрозумілими, а й закономірними.

Спробуємо детальніше розібратись у даному твердженні. Аналіз почнемо з аксіоми, що малий бізнес в Україні є власне породженням влади. З самого початку становлення незалежної України першочерговим завданням олігархічно-кланових угруповань було забезпечення стрімкого зростання економічної могутності і політичної влади цих угруповань. Методи, якими забезпечувався вказаний процес, за своєю гостросюжетністю, розмахом і свавіллям далеко перевершили методи первісного нагромадження капіталу часів середньовіччя (пізнього феодалізму-раннього капіталізму). Збагачення олігархічного українського бізнесу відбувалось в основному двома способами – по перше, шляхом

нищення економічного потенціалу і продажу за безцінь дефіцитних ресурсів за рахунок пільгового доступу до них і по-друге, шляхом реалізації виключних прав і можливостей у зовнішньоекономічній діяльності (знову ж таки, використовуючи пільговий доступ до національних ресурсів країни і структуру експортно-імпорتنих цін). Приватизація в умовах українських реалій по своїй суті означала становлення і розвиток «кланової» моделі організації бізнесу, оскільки участь у приватизації була штучно обмежена вузьким колом осіб, наближеним до владних структур. Розподіл власності для владної ієрархії відбувався за феодальним принципом – кожному за рангом або за посадою. Це перетворило приватизацію в гігантську «роздачу» бувших радянських активів, що не тільки не дозволило відокремити владу від бізнесу, але й навпаки, ще більш зміцнило їхні зв'язки [3, 124]. Лозунгом основних гравців на бізнес-арені було «вижати дохід якомога швидше і заховати його якомога далі від ненадійної країни» [6, 4]. В результаті передові в технологічному відношенні виробництва, станки із числовим програмним управлінням масово розрізались і здавались на металобрухт, а виробничі площі перетворювались в торговельні площадки. Про підвищення ефективності функціонування підприємств і організацій ніхто не турбувався – основним шляхом забезпечення стрімкого зростання обсягу прибутку бізнес-наторишів було забезпечення швидкості обороту грошей, зростання масштабів приватизації.

В описаних умовах одним із першочергових завдань було чимось зайняти населення країни, і насамперед ту його частину, яка викидалась за межі виробництва і поповнювала лави безробітних. Слід зауважити, що з огляду на те, що нищились в першу чергу передові в технологічному відношенні підприємства (адже їх продукцію і майно на зовнішніх ринках було найлегше реалізувати), то мова йде про кваліфіковану, ініціативну, талановиту, високоосвічену робочу силу, яка мала великі потенційні можливості і бажання працювати. Саме в цей час влада згадала про малий бізнес – іншого шляху для «викиду пару» пробудженої енергії народних мас в неї практично й не було. Таким чином, вже з найперших днів свого виникнення і розвитку в Україні малий бізнес був покликаний не так забезпечити відносно надлишкове населення країни робочими місцями, як відволікти увагу населення країни від процесів, які творились у державі.

Разом з тим система державного управління економікою об'єктивно передбачає зосередження в руках держави певної частки фінансово-грошових ресурсів країни для виконання нею своїх основних функцій. Оскільки крупний бізнес в умовах українських реалій на той час практично диктував (в деяких аспектах навіть формував) державним органам управління економічну стратегію виконання Державного бюджету, реалізація можливостей пільгового оподаткування для нього автоматично означала зростаючий податковий тиск на мале підприємництво. Іншого варіанту просто не існувало – Державний бюджет країни повинен бути наповнений фінансовими ресурсами, і закони економічного зростання вимагають його неперервного збільшення. В результаті податкова система України станом на даний час трактується як одна із найменш сприятливих для розвитку підприємництва у світі. За аналізом відомих світових рейтингових агентств, за даним чинником впливу на економічну діяльність суб'єктів господарювання Україна знаходиться на 177-му місці в світі із 178-ми країн; сумарна ставка оподаткування в Україні становить 57,3% [5, 4]. Змінити ситуацію на краще повинен був прийнятий нещодавно Податковий Кодекс, однак цього не відбулось, та й не могло відбутись. І після його прийняття рейтинг оцінки системи оподаткування щодо сприяння ведення бізнесу в Україні в соціологічних дослідженнях провідних світових рейтингових агентств залишається одним із найгірших в геоekonomічному просторі. Згідно досліджень Global Competitiveness Report – 2010 Всесвітнього економічного форуму, ефективність податкової системи в 2011 році оцінена 136-ю позицією (з 139 досліджуваних країн). Не набагато кращі оцінки і інших рейтингових агентств. В звіті Doing Business 2011 загальна оцінка системи оподаткування в Україні в 2011 році суттєвих змін в порівнянні з попереднім роком не зазнала – за зазначеним показником країна знаходиться на 181 місці у світовому рейтингу [7, 3].

Одним із найбільш перспективних напрямків дальшого розвитку малого підприємництва в Україні є розгортання різноманітних форм організаційних об'єднань малих підприємств і зростання їх ролі в процесах організації і регулювання господарської діяльності в управлінських структурах. Протягом останнього часу в науковій економічній літературі даному питанню присвячено чимало досліджень. Зокрема, акцентується увага на прогресивності і можливостях поширення в Україні таких форм організації підприємств малого бізнесу, як форфейтинг, факторинг, франчайзинг, аутсорсинг, лізинг, венчурне кредитування та ін. [8, 202]. Наведені форми організації малого бізнесу дійсно набули широкого поширення за кордоном, однак в Україні вони не набули, та й в умовах сьогодення не можуть набути значного розвитку, і насамперед з описаних вище причин, зумовлених високою ставкою оподаткування. Такі методи фінансових технологій, як форфейтинг, факторинг, франчайзинг, венчурне фінансування передбачають виділення відповідним бізнес-структурам частини очікуваного прибутку, що не може не відобразитись на фінансових результатах діяльності в сторону їх зниження. З цих позицій недалеко від них втекли аутсорсинг і лізинг – для діяльності на основі аутсорсингу потрібно забезпечити конкурентні переваги, що потребує певних, в тому числі і фінансових, витрат, а за послуги лізингу теж потрібно платити. Ділитись прибутком – це, звичайно, здебільшого невід'ємна умова успішного ведення бізнесу, однак вона спрацьовує у випадку, коли є чим ділитись. Якщо в

розвинутих країнах світу джерелом наведених фінансових витрат є прибуток, отриманий в силу реалізації системи пільгового оподаткування малого бізнесу, то в Україні все з точністю до навпаки – підвищені ставки податків для підприємств малого бізнесу по суті зводять нанівець, а здебільшого унеможливають застосування наведених прогресивних форм його організації.

Розв'язання таких проблем, як вихід підприємництва з тіньової економіки, утвердження цивілізованих норм ведення бізнесу, становлення ефективної системи взаємодії бізнесу і влади, протидія адміністративним бар'єрам, в принципі не може бути вирішене без активної участі спілок і асоціацій підприємців. Акціонерні і пайові товариства, які за своєю сутністю є формою кооперативного ведення бізнесу, досить прогресивною формою малого підприємництва, станом на даний момент практично не функціонують. Малі і середні кооперативні компанії підтримують конкуренцію в країні, стабілізують ціни, збільшують зайнятість населення і базу оподаткування, в тому числі і місцевих бюджетів, сприяють розвитку місцевої економіки і народного господарства в цілому. Дані форми самоорганізації малих підприємств значно збільшують їх можливості за рахунок об'єднання коштів, які можуть бути використані при кредитуванні діяльності (створення кредитних спілок).

Важливим завданням об'єднань підприємців (спілок, асоціацій) є захист підприємця як члена корпоративного співтовариства, відстоювання його інтересів на всіх щаблях влади. В об'єднанні малих підприємств криються величезні перспективи їх розвитку. Розправитись з кожним окремим підприємцем відомствам і владним структурам неважко - при теперішньому непосильному податковому тиску, суперечливому законодавстві і слабкій судовій системі. Інша справа, коли замість малої комерційної структури доводиться мати справу з достатньо великим громадським утворенням - тут не спрацьовує шантаж, вимагання, погрози паралізувати роботу.

Об'єднання малих підприємств необхідні для реалізації всіх можливостей самоорганізації у поєднанні з раціоналізацією їх взаємодії з органами влади.

Основними функціями об'єднань підприємців малого бізнесу, на наш погляд, повинні бути наступні:

- організаційне, методичне, консультаційне та інформаційне сприяння членам об'єднання в розвитку виробничої діяльності, впровадженні та освоєнні нової техніки і технології, модифікації систем управління виробництвом і контролю якості, маркетингу і реклами продукції;
- допомога у вдосконаленні системи відбору, підготовки і підвищення кваліфікації персоналу;
- стимулювання розвитку ділового співробітництва з вітчизняними і закордонними підприємствами та організаціями, а також надання допомоги в розв'язанні необхідних для розвитку малого підприємництва завдань;
- надання консультативних та експертних послуг владним територіальним структурам при розробці і реалізації комплексних програм;
- участь в роботі нарад і комісій, які діють при територіальних органах влади.

Крім вказаних функцій, основні напрямки діяльності підприємницьких організацій повинні включати: обмін думками і напрацювання загальної політики і позицій; забезпечення представництва підприємств у відносинах з державними органами і засобами масової інформації; надання спеціалізованих послуг; ведення колективних переговорів; врегулювання спірних питань і трудових конфліктів із профспілками.

Зараз на рівні обласних територіальних адміністративних одиниць активно створюються регіональні інноваційні системи, які повинні забезпечувати державну підтримку розвитку інноваційної діяльності. Щодо методологічних засад їх діяльності, то ці питання в економічній літературі розглянуті досить скрупульозно. Нам хочеться акцентувати увагу на наступних обов'язкових моментах забезпечення ефективності даних формувань: прозорості їх діяльності, особливо в частині ресурсного забезпечення нововведень; цільової направленості наявних ресурсів на розвиток інноваційної підприємницької діяльності малих форм господарювання; зосередженні уваги на покращенні інфраструктурного забезпечення даного процесу.

Висновки з даного дослідження. Розвиток малого підприємництва в Україні є безальтернативним напрямом забезпечення інноваційного вектору економічного зростання економіки. Разом з тим результати проведеного дослідження переконують, що задекларовані владними структурами механізми сприяння забезпечення даного процесу не спрацьовують. В силу цього реалізація вказаної мети об'єктивно потребує розв'язання цілої низки проблем, серед яких в якості найбільш важливих можна виділити наступні:

- забезпечення притоку інвестицій у сферу малого бізнесу, направлених насамперед у інноваційні процеси; основною умовою цього повинна стати докорінна зміна умов надання кредитів малому бізнесу;
- розвиток різноманітних форм об'єднань малих підприємств і збільшення їх ролі в процесах організації і регулювання господарської діяльності в управлінських структурах; забезпечення державної підтримки спілок і асоціацій малих підприємств з метою проведення ефективного дерегулювання економіки;
- перебудова державної податкової політики в напрямку стимулювання розвитку малих

підприємств в Україні; часткове, а при виконанні певних вимог, і повне звільнення від податків малих підприємств, які займаються реалізацією інноваційних проектів для забезпечення виробництва важливої в соціально-економічному відношенні продукції;

- вирішення питань фінансування малих підприємств на мікро- і макрорівнях; розробка і реалізація державної програми підтримки малого підприємництва на умовах широкого залучення позабюджетних ресурсів, нових позабюджетних схем відтворення капіталу, самофінансування малого бізнесу;

- забезпечення гласності і звітності владних структур перед населенням країни і малим бізнесом з виконання визначених нормативно-правовим законодавством функцій щодо забезпечення його розвитку.

Реалізація наведених пропозицій сприятиме створенню необхідних умов для подальшого розвитку малого бізнесу в Україні.

З огляду на сучасний стан державної підтримки розвитку підприємств малого бізнесу в Україні перспективи подальших досліджень вбачаються у знаходженні науково обґрунтованих оптимальних параметрів системи оподаткування з точки зору сприяння як ефективній діяльності самих підприємств, так і наповнення відповідних частин бюджетів ні всіх рівнях управління, насамперед державному та регіональному. При цьому необхідними елементами моделі повинні бути аргументований розподіл засобів бюджету на споживання і нагромадження, забезпечення відповідності обсягів нагромадження обсягам заощаджень, врахування особливостей формування фонду споживання на малих підприємствах. Значний науковий інтерес становить також дослідження проблем вдосконалення організаційних форм та правового забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності малого бізнесу, і насамперед на регіональному рівні. Вдосконалення фіскальних методів управління розвитком малих підприємств є обов'язковою умовою забезпечення ними виконання своїх функцій.

Література

1. Борейко В.І. Пільгове оподаткування малого бізнесу в Україні: ретроперспектива та перспектива / В.І. Борейко // Вісник економічної науки України. – 2011. – №2. – С. 21-24.
2. Вишневикий В. Інновації, інститути і еволюція / В. Вишневикий, В. Дементьев // Вопросы экономики. – 2010. – №9. – С. 41-61.
3. Киндзерский Ю. Деформация института собственности в Украине и проблемы формирования эффективного собственника в неэффективном государстве / Ю. Киндзерский // Вопросы экономики. – 2010. – №7. – С. 123-133.
4. Ляшенко В.І. Вплив Податкового Кодексу України на розвиток малого підприємництва: експертні оцінки на етапах обговорення, прийняття та внесення змін / В.І. Ляшенко, А.А. Просуленко // Вісник економічної науки України. – 2011. – №2. – С. 93-111.
5. Міжнародний рух капіталів і залучення в Україну прямих іноземних інвестицій / П.Т. Саблук, В.І. Власов, М.І. Кисіль, К.А. Пріб // Економіка АПК. – 2008. – №9. – С. 3-14.
6. Пахомов Ю. Ситуація в Україні: передкриза, криза, пост криза / Ю. Пахомов, С. Пахомов // Економічний часопис - XXI. – 2009. – №7-8. – С. 3-6.
7. Рейтингове падіння України триває. / [http://www. Unian. Net/ukr/neys – 444737.htm/](http://www.Unian.net/ukr/neys-444737.htm/)
8. Салеев И. Инвестиционно-инновационные основы развития субъектов малого предпринимательства региона / И. Салеев // Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2010. – №1. – С. 202-206.
9. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – К. – ТОВ „Август Трейд”. – 2011. – 598 с.

УДК 332:2

Вольська А.О.,
к.е.н., доцент

Подільський державний аграрно-технічний університет

ЩОДО ПРОБЛЕМ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Земля – всюдисущий природний ресурс з незмінним місцем розташування, яка є необхідною складовою багатьох сфер людської діяльності.

Земельна реформа, яка фактично розпочалася разом зі здобуттям державної незалежності України, основною своєю метою передбачала заміну неефективного, технологічно відсталого колгоспного ладу, що орієнтувався на екстенсивне використання сільськогосподарських земель, системою землекористування європейського типу, яка покладається на міцні фермерські господарства, в основі функціонування яких лежить приватна власність на землю. Квінтесенцією такої мети можна вважати тезу відомого українського вченого А. Гальчинського: «Ринок і тільки ринок із усією його атрибутикою, і, насамперед, із конкуренцією та диференціацією, є єдиною можливою конкурентоспроможною формою розвитку сільського господарства. Це не придумав хтось із учених. Така природа аграрних відносин» [2].

Земельна реформа не вирішила покладених на неї завдань. Здійснення масштабних земельних перетворень на таких величезних територіях обумовило виникнення гострих проблем соціального, економічного і екологічного характеру. Зокрема, належним чином не забезпечується раціональне використання та охорона земельних ресурсів, відтворення продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель. Оскільки процеси земельного реформування в цей період відбувалися повільно, земельне питання стало вкрай заполітизованим, а перехід землі ефективним господарям – практично заблокованим. В системі землекористування визначилися такі явища, як зниження ефективності сільськогосподарського виробництва, погіршення використання землі як засобу виробництва та екологічної складової. У зв'язку з цим виникла потреба формування нової парадигми землекористування в Україні – концепції сталого землекористування, яка могла б забезпечити підвищення добробуту людей, вирішити проблеми, пов'язані з деградацією навколишнього середовища, поліпшення екологічного стану земель [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначено в Концепції державної цільової програми земельних відносин в Україні на період до 2020 року: «На сьогодні ситуація щодо володіння, користування і розпорядження землею залишається складною і такою, що вимагає невідкладного поліпшення. Найгострішими проблемами є незавершеність процесів реформування економічних та правових відносин власності; недосконалість системи державного управління у сфері використання і охорони земель, земельного законодавства та інфраструктури ринку земель, нерозвинутість автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру, відсутність механізму економічного стимулювання використання і охорони земель».

Прагматичі та проблематичі сталого ефективного використання земельного ресурсу присвячені наукові праці вітчизняних вчених, серед яких О.Бородіна, В.Борщевський, О.Власенко, В.Геєць, О.Гуторов, В.Другак, О.Котикова, Ю.Лупенко, В.Петриченко, П.Саблук, А.Сохнич, А.Третяк, М.Щурик та інші.

Роботи із запровадження раціонального землекористування проводяться досить повільно. Відсутнє перспективне прогнозування розвитку земельних відносин, не визначена оптимальна модель сільськогосподарського землекористування. Низькою залишається ефективність використання земель у сільському господарстві через невизначеність системи регулювання земельних відносин, не завершено введення у повному обсязі в економічний оборот земельних ділянок та прав на них [4].

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні проблем використання земельних ресурсів в Україні й обґрунтуванні можливого варіанту їх вирішення через концепцію сталого землекористування.

Виклад основного матеріалу дослідження. За минулі роки в системі землекористування нашої країни визначилися такі тенденції: перебудова системи землекористування призвела до зниження ефективності сільськогосподарського виробництва; погіршення використання землі як основного засобу виробництва; продовжує погіршуватися екологічна ситуація при землекористуванні, а антропогенне навантаження на біосферу досягло своїх меж, і його подальше збільшення може зумовити непередбачувану за своїм масштабом і характером зворотну реакцію біосфери на соціальну систему [1]; знижується і до того низький за часів радянської влади рівень життя сільських жителів, різко погіршилась демографічна ситуація на селі, що свідчить про наявність певних проблем, вирішення яких можливе через впровадження науково обґрунтованої системи сталого розвитку землекористування.

Зазначимо, що проблеми переходу до сталого розвитку вимагають комплексного підходу до їх вирішення, з одночасним урахуванням дії соціального, екологічного та економічного аспектів. Дефініцію «сталий розвиток» тлумачать, як багатогранну концепцію, що охоплює всі аспекти життєдіяльності суспільства і передбачає, з одного боку, тип рівноваги між його соціально-економічними та природними складовими, з другого – безперервність процесу розвитку суспільства, де боротьба за екологічність виробництва не повинна перешкоджати економічному та соціальному розвитку [6].

Отже, сталий розвиток – це модель економічного зростання, яка включає в себе збалансоване врахування трьох аспектів: екологічної, економічної та соціальної сталості. Модель розвитку, в якій використання ресурсів направлено на задоволення потреб людини при збереженні навколишнього середовища за умови, що ці потреби будуть задоволені не тільки в сьогоденні, але й для прийдешніх поколінь.

Щоб земля була постійним джерелом багатства людей, вона повинна раціонально використовуватися. Для цього необхідна нова парадигма – концепція сталого землекористування. Згідно Закону України «Про землеустрій» стале землекористування – це форма та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій [3].

Сталий розвиток землекористування, на наш погляд – це така керована система, що охоплює всі аспекти взаємозалежності суспільства і природного середовища через форми і методи, які забезпечують реалізацію безперервного розвитку для досягнення балансу економічних, соціальних, екологічних, правових, інформаційних концепцій.

Практична реалізація концепції сталого використання земель сільськогосподарського призначення потребує визначення еколого-економічних пріоритетів і використання ефективних засобів досягнення екологічних цілей, а також радикального підвищення екологічної відповідальності всіх суб'єктів господарської діяльності. Еколого-економічними пріоритетами у вирішенні основних завдань по забезпеченню сталого використання земель сільськогосподарського призначення, зокрема, є:

- збалансування екологічних, економічних і соціальних факторів розвитку регіонів з урахуванням властивостей земельних ресурсів, їх цінності та особливостей використання на певній території;
- природно-просторова організація використання земельних ресурсів, яка забезпечить умови для раціонального використання потенційних ресурсних можливостей земель без порушення екологічної рівноваги для окремих адміністративно-територіальних одиниць. Варіантний підхід набуває особливого сенсу в умовах різних форм господарювання, соціального розшарування, різної забезпеченості товаровиробників виробничими ресурсами;
- оптимальне поєднання приватних інтересів з суспільними з приводу використання земель [5].

Висновки із даного дослідження. В основу останньої реформи спільної аграрної політики ЄС 2006-2013 рр. покладено методологію сталого розвитку, засновану на розумінні суспільної ролі сільського господарства і визнанні його багатофункціональності. Для практичної реалізації принципів сталості виділено два окремих напрями: підтримка аграрного виробництва і політика сільського розвитку. Остання розглядається як інтегрований процес, що включає не тільки економічні показники зростання і розвитку аграрного виробництва, але і екологічну безпеку та адаптацію сільських громад до мінливих умов функціонування.

Ми поділяємо думку окремих дослідників, що «для забезпечення сталого розвитку необхідне формування такого права власності на землю, за допомогою якого чітко визначається правомочність суб'єктів землекористування, встановлюється повноваження по володінню, користуванню та розпорядженню землею. У відносинах земельної власності повною мірою повинні втілюватися екологічні та економічні складові землекористування, соціальні зв'язки і процеси. Забезпечення такого принципу сприятиме сталому розвитку суспільства [8, с.10]».

Література

1. Борщук Є.М. Концепція сталого розвитку і проблеми оптимізації еколого-економічних систем / Є.М. Борщук, В.С. Загорський // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 113-119.
2. Гальчинський А. Земля і власність / А. Гальчинський // «Дзеркало тижня» №43, 05 листопада 2005 : [Електронний ресурс] / Режим доступу:http://dt.ua/economics/zemlya_i_vlasnist-45060.html.
3. Закон України «Про землеустрій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15>
4. Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80/conv>
5. Паляничко Н.І. Пріоритетні напрями забезпечення сталого використання земель сільськогосподарського призначення [Електронний ресурс] / Н.І.Паляничко. – Режим доступу: <http://www.essuir.sumdu.edu.ua> »
6. Пашков І.А. Системні основи сталого землекористування в Україні [Електронний ресурс] / І.А.Пашков. – Режим доступу:http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2009_1/149.pdf.

7. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В.В. Борщевський, Х.М.Притула, В.Є.Крупін, І.М.Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. В.В.Борщевський]. – Львів, 2011. – 60 с.

8. Третяк А. М. Зміна пріоритетів земельної реформи у зв'язку з удосконаленням економічних відносин власності на землю / А. М. Третяк // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 2. – С. 5–10.

УДК 338(477):330:322

Диха М.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки
підприємства і підприємництва
Хмельницький національний університет

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ЯК ВЗАЄМОУЗГОДЖЕНА СИСТЕМА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Постановка проблеми. Сьогодні можна констатувати, що інноваційні процеси відіграють визначальну роль у формуванні концепцій розвитку окремих держав, є невід'ємною умовою забезпечення розвитку економік. Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає міць країни та перспективи її розвитку на світовому ринку. Неспроможність країни здійснювати структурну перебудову національної економіки відповідно до вимог нової технологічної парадигми чи зволікання з проведенням таких структурних змін не просто гальмує її розвиток, а й призводить до економічної кризи, до збільшення розриву в розвитку по відношенню до тих країн, які такі зміни проводять.

Проблеми розвитку соціально-економічної системи України свідчать про те, що існує об'єктивна необхідність найбільш повної реалізації інноваційного потенціалу України, підвищення інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарювання України, що дозволить ліквідувати кризові явища в економіці, сприятиме динамічному соціально-економічному розвитку країни та забезпеченню відчутного покращення результатів у найближчій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектні проблеми управління інвестиційно-інноваційною діяльністю висвітлюють у своїх працях такі науковці: В. С. Будкін, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, В. П. Семиноженко, Л. І. Федулова, А. В. Череп та інші. Автори аналізують особливості інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України, окреслюють напрями активізації інвестиційно-інноваційних процесів.

Зростання ролі науки і техніки, інтелектуальної діяльності розцінюються вітчизняними та зарубіжними науковцями як головні фактори стабільного розвитку людської цивілізації. Зокрема, С.Н. Бобилев зазначає, що «...країна, яка активно сприяє розвитку науки і освіти, тим самим генерує нові знання та отримує потужний фінансовий інструмент розвитку національної економіки, бо знання, трансформовані у технології зменшують потребу в капіталі на одиницю продукції» [1, с. 113].

Н. Н. Ілишева, С. А. Кузубов прийшли до висновку, що «головним економічним ресурсом третього тисячоліття є знання, а не фінансовий капітал, природні багатства та праця» [5, с. 11].

На думку В. С. Семиноженка: «Ті технологічні блага, якими оснащений повсякденний побут суспільства споживання і на яких тримається сучасна постіндустріальна цивілізація – це матеріалізовані фундаментальні ідеї 20–30-річної давності. ... Результатів від безпрецедентної мобілізації науки та вченої думки в контексті біполярного геополітичного протистояння вистачило для створення технологічної бази основ сучасної економіки знань та формування нової техно-економічної парадигми. Сьогодні ці інноваційні заділи активно експлуатуються, удосконалюються, але загалом – неминуче і поступово вичерпуються. Неадекватне відтворювання чинників зростання стає не лише проблемою України, але й усієї світової техно-економічної системи ...» [7, с. 6].

В цілому, більшість дослідників вважають, що сучасна цивілізація практично повністю вичерпала екстенсивні фактори розвитку і на першу сходинку підіймаються фактори інтенсивного характеру забезпечення соціально-економічного зростання. Тому сучасні реалії обумовлюють необхідність розвитку наукової думки в напрямі формування ефективного механізму інвестиційно-інноваційної діяльності та стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку держави.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування засад формування та реалізації ефективної стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку країни, формування механізму інвестиційно-інноваційної діяльності; дослідження участі держави в інвестиційних процесах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світогосподарський розвиток у сучасних умовах супроводжується тенденціями поглиблення міжнародного поділу праці, посиленням інтеграційних процесів під впливом глобалізації і, водночас, загостренням конкурентної боротьби на світових ринках. Це суперництво розгортається між країнами з інноваційною економікою та іншими державами – країнами з наздоганяючою економікою і країнами, що розвиваються. Інноваційна економіка характеризується значним динамізмом, структурною перебудовою, зміною позицій компаній-лідерів, зникненням підприємств із застарілими технологіями і появою нових, які використовують сучасні наукові ідеї та інноваційні розробки. На міжнародному рівні відбувається прискорене освоєння країнами з інноваційною економікою нових ринкових ніш в інших, менш розвинених країнах у світовому технологічному просторі. Це загострює проблему конкурентоспроможності національних економік, призводить до необхідності пошуку шляхів розвитку технологічної взаємодії країн з різним рівнем інноваційної активності, взаємовигідності участі країн у світовому економічному просторі.

Інновації сьогодні – це база для нарощення економічного потенціалу будь-якої країни і основа для формування конкурентоспроможності національної економіки.

Світовий досвід переконує, що країна, позбавлена доступу до базових технологій домінуючого технологічного укладу, неминуче опиниться в економічно та політично залежному становищі, яке в подальшому закріпиться через нееквівалентний зовнішньоторговельний обмін. З часом, така країна має усі шанси надовго стати платником інтелектуальної ренти високорозвиненим країнам світу, які вже створили потужний потенціал сучасних наукомістких виробничих та інформаційних технологій. Крім того, відсутність реально діючих механізмів управління інноваційним розвитком, як правило, не може перетворити науково-технологічну сферу в рушійну силу розвитку національної економіки через недостатність інвестицій, які необхідні для підтримки висококапіталізованого виробництва та відсутність зваженої інвестиційної політики, спрямованої на активне стимулювання розвитку національного промислового виробництва, що призводить до ще більших негативних наслідків.

Скоротити розрив між потребами в інвестиціях і обмеженими можливостями накопичення для забезпечення капіталовкладень можливо лише шляхом розширення виробництва наукомісткої конкурентоспроможної продукції. Саме тому інвестування повинно мати інноваційний характер, спрямований на переважне використання ресурсозберігаючих технологій та освоєння виробництв сучасних технологічних укладів.

В той же час зазначимо, що реалізація інноваційної політики у несприятливому інвестиційному кліматі практично неможлива.

Фактичні обсяги інвестування вітчизняної економіки є не достатніми, а рівень впровадження інновацій на промислових підприємствах свідчить про те, що освоєння в Україні технологій 6-го і 7-го технологічних укладів залишиться проблемою багатьох десятиліть. Протягом тривалого часу в Україні закріплювалася технологічна відсталість національних галузей і вітчизняних виробництв і тому стратегічне завдання, яке стоїть перед нашою державою, – посісти гідне місце в міжнародному розподілі праці з виробництва продукції високотехнологічних галузей [4, с. 29–31].

Аналізуючи інноваційний потенціал України зазначимо, що сьогодні для переходу України на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку є вагомими підстави. Наявний ресурсний потенціал (науково-дослідна база, професійні кадри, інші ресурси) дає підстави ефективної реалізації інноваційних розробок в Україні. До того ж, в Україні наявний адміністративний ресурс для забезпечення підтримки і просування інновацій; існує інтерес національного капіталу до самореалізації в Україні, зокрема, в регіонах, який за належної державної інвестиційно-інноваційної політики міг би спрямовуватись у інновації.

Незважаючи на те, що в Україні спостерігається скорочення чисельності науковців та наукових організацій, які виконують наукові дослідження і розробки, країна все ж таки залишається серед лідерів за показником кількості наукових кадрів, зайнятих у реальній економіці.

Таблиця 1

Наукові кадри та кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки

Рік	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки*	Чисельність науковців, осіб	Чисельність докторів наук в економіці України, осіб**	Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб**
1995	1453	179799	9759	57610
2000	1490	120773	10339	58741
2010	1303	89534	14418	84000
2011	1255	84969	14895	84979

*починаючи з 2006 р. не звітують організації, які виконують лише науково-технічні роботи;

**з 1998 р. – станом на 1 жовтня

Джерело: складено за [8]

Таким чином, наявність в Україні потужної наукової бази – найважливіша умова для розвитку і підтримки на постійно високому рівні інноваційної здатності нації, необхідна умова для забезпечення стійкого розвитку, включення України в інтеграційні науково-технічні процеси.

Потужними науково-технологічними центрами України є: Інститут електрозварювання ім. Е.О. Патона, Інститут ядерних досліджень України, Інститут монокристалів та інші, які мають великий досвід у розробці і впровадженні нових інноваційних технологій.

Потужний науково-технічний потенціал у сфері систем управління ракетними комплексами і космічними апаратами різного призначення є основою створення відповідної конкурентоспроможної продукції. Так, були здійснені поставки в Російську Федерацію систем управління для ракет-носіїв «Протон», «Союз» (ВО «Комунар», м. Харків), «Космос» (ВО «Київський радіозавод»), для станції «Мир» і створюваної Міжнародної космічної станції (АТ «Хартрон», ВО «Київський радіозавод», ВО «Київприлад» та ін.); для космічних апаратів різного класу (ВО «Моноліт», АТ «Хартрон», ВО «Київприлад», АТ «Чернігівський радіоприладний завод»); здійснена модернізація і поставка наземного стартового і технологічного встаткування для ракетно-космічних комплексів (ВО «Азовмаш», ВО «Краматорський машинобудівний завод» та ін.).

Держава брала участь у реалізації міжнародних програм «Місяць», «Венера», «Марс», «Космос», «Інтеркосмос»; у міжнародній програмі «Вега»; міжнародних проектах «Фобос» по розробці астрофізичної космічної обсерваторії «Астрон»; у програмі «Астероїд» (вивчення наслідків «бомбардування» Юпітера уламками комети, що розпалася).

Україна (разом із Норвегією, Росією і США) брала участь у реалізації багатостороннього проекту «Морський старт», в рамках якого вперше реалізовано ідею використання морської платформи для здійснення комерційних космічних запусків з екваторіальної зони.

Наша держава – одна з країн світу, що має практично замкнуті цикли проектування і виробництва авіаційної техніки. На сьогодні вітчизняна авіапромисловість є однією з базових галузей економіки, що нараховує 39 підприємств різних форм власності і призначення, які впроваджують нові види продукції, модифікують уже існуючу, розробляють принципово нові зразки в цій галузі промисловості.

Україна також володіє значною кількістю розробок у сфері високих технологій, що дозволяє їй входити у десятку провідних держав світу з експорту озброєння. Конкурентоспроможними на ринку озброєнь є легка бронетехніка, радіоелектроніка, зокрема, системи радіолокації і системи пасивної радіоелектронної розвідки, високоточні засоби ураження.

Держава має одні з найбільших у Європі потужності з виробництва турбін – газових, парових, гідравлічних тощо, які працюють на електростанціях, в авіадвигунах, морських судах, на газоперекачувальних станціях.

Для підвищення конкурентоспроможності національної економіки, для подальшого її розвитку в глобальному середовищі не як сировинного експортера, а як виробника високотехнологічної та наукомісткої продукції, забезпечення гідного статусу України в світовому економічному просторі слід сформувати дієву систему державного управління потужним потенціалом. Для ефективного використання науково-технічного потенціалу України необхідна стратегічно виважена інвестиційно-інноваційної політика, яка відповідає б вимогам сьогодення.

На думку автора, інвестиційні та інноваційні процеси слід розглядати не окремо, а у комплексі (рис. 1), який складається з двох взаємопов'язаних та взаємовпливаючих блоків: інвестиційного та інноваційного, об'єднаних єдиною системою принципів, методів, критеріїв прийняття управлінських рішень та механізмів реалізації.

Рис. 1. Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку

У наведеній схемі держава є учасником двох паралельних процесів, вона інвестує кошти, маючи за мету отримання прибутку для наповнення бюджету та вирішення проблем соціально-економічного характеру. В той же час, держава створює умови для залучення приватних інвестиційних потоків, сприяє спрямуванню інвестицій у пріоритетні галузі економіки. Відповідно, напрями участі держави в інвестиційному процесі мають виглядати наступним чином (рис. 2).

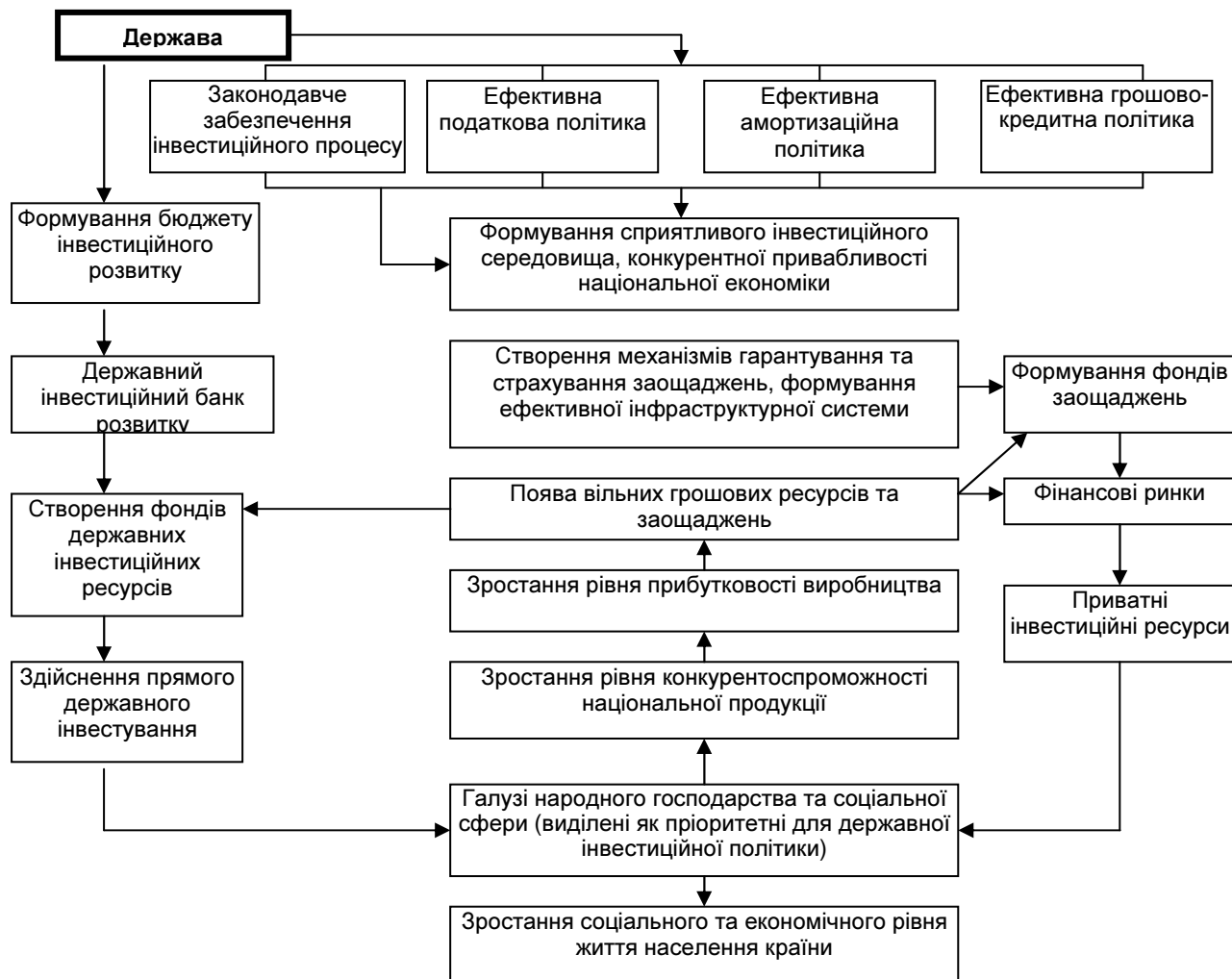

Рис. 2. Участь держави в інвестиційному процесі

В інвестиційно-інноваційній політиці держава має спиратися (використовувати) інструменти стратегічного менеджменту, які можна розглядати як набір взаємопов'язаних компонентів, таких як мета, аналіз обмежень, інструментарій досягнення цілей, що обумовить одержання очікуваних результатів від інвестиційно-інноваційної діяльності (рис. 3).

Основними засадами ефективного реалізації зазначеної інвестиційно-інноваційної стратегії, на нашу думку, є такі:

1. Формування інвестиційного блоку стратегії повинно здійснюватися з урахуванням стратегічного завдання переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку, який передбачає, що цикл відтворення кожної одиниці капітальних вкладень має бути носієм нововведень, поліпшувати технології виробництва з метою збільшення їх економічної та соціальної результативності.

2. Об'єктами управлінського впливу при реалізації вимог інноваційного типу відтворення повинні стати інвестиційні програми різного масштабу.

3. Відбір інвестиційних проектів щодо їх включення до інвестиційної програми повинен здійснюватися з позиції їхньої відповідності рівню і результативним можливостям перспективних науково-технологічних інновацій.

4. Слід офіційно визнати інноваційність як вимогу до інвестиційних пріоритетів господарських систем.

5. Застосування додаткових адміністративно-правових стимулів і механізмів повинні здійснюватись для фінансової та організаційної підтримки науково-технічної діяльності.

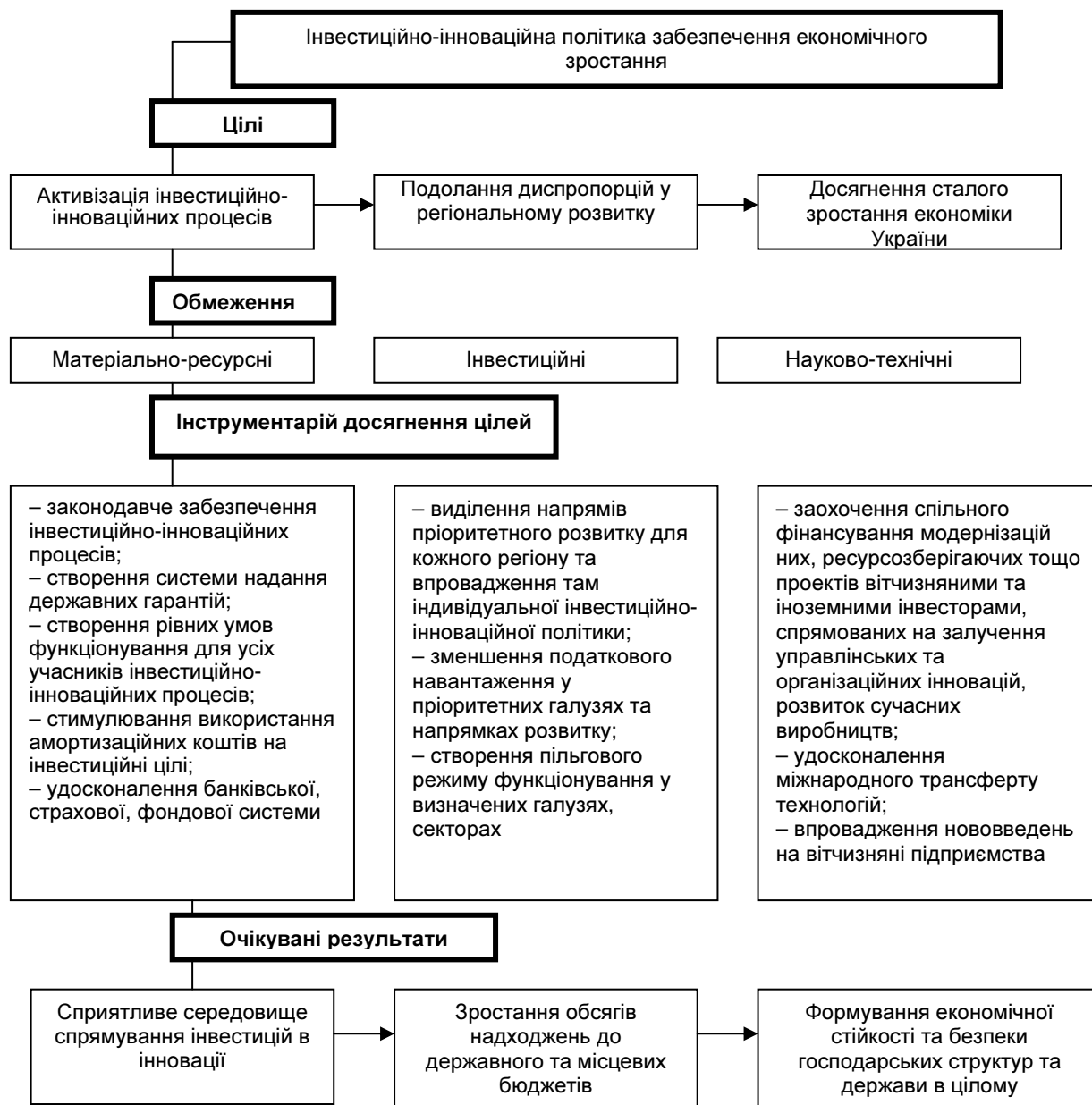

Рис. 3. Механізм інвестиційно-інноваційної діяльності держави

Таким чином, на нашу думку, інвестиційні та інноваційні процеси потрібно розглядати як особливі взаємопов'язані етапи розвитку однієї системи. Виходячи з цього, формування та реалізація спільної інвестиційно-інноваційної стратегії в рамках якої, з одного боку, здійснюються фундаментальні і прикладні дослідження, розробляються нові технології, працює система акумулювання і пошуку інноваційних ідей, а з другого, – відбувається пошук капіталу, відбір інвестиційних проектів, запровадження їх у виробництво. Отже, під інвестиційно-інноваційною стратегією слід розуміти довгострокову та розраховану на перспективу програму з розробки та впровадження інновацій (інноваційних переваг), які в результаті будь-яких інвестиційних процесів дадуть позитивні економічні, соціальні, екологічні тощо результати/ефекти.

Вона дуже близька за змістом до поняття «експлерентної» стратегії, що визначається як конкурентна, орієнтована на залучення інвестицій саме в радикальні нововведення.

Для успішної реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії необхідна забезпеченість виконання наступних вимог:

- узгодженість розмірів інвестицій, які можуть бути спрямовані на інновації з ресурсним потенціалом суб'єктів господарювання (регіону або країни); наявність на ринку ефективно діючих підприємств-експлерентів; узгодженість запланованих інвестицій інноваційної спрямованості із загальноекономічними умовами;

– визначеність терміну реалізації завдань інвестиційно-інноваційної стратегії; визначення, зокрема, реальних часових рамок, необхідних для впровадження нововведень, що дасть змогу залучати інвесторів, які усвідомлюють їх цінність; оптимальність поєднання очікуваних результатів (досягнення потрібної прибутковості) від вкладання інвестицій в інновації та потенційних ризиків і невизначеності майбутнього періоду.

З нашої точки зору, обґрунтованість інвестиційно-інноваційної стратегії не викликає сумніву, її можна доповнити лише елементом орієнтування на постійний моніторинг змін, потреб і можливостей розвитку країни.

Висновки з даного дослідження. Реалізація інвестиційно-інноваційної стратегії на основі взаємоузгоджених принципів, методів, механізмів реалізації, критеріїв прийняття управлінських рішень призведе до якісних змін у динаміці інвестиційно-інноваційної діяльності. Сукупність змін, які з'являться у результаті реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії сприятимуть забезпеченню розвитку соціально-економічної системи України, створять основу, яка здатна забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної економіки в сучасних умовах розвитку глобальної економіки.

Література

1. Бобылев С. Н. Формирование экономики знаний в контексте устойчивого развития / С.Н. Бобылев // Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика. – 2008. – № 5. – С. 112-114.
2. Будкін В. Інноваційна модель розвитку національних економік / В. Будкін // Економіка України. – 2010. – № 6 – С. 67-78.
3. Диха М. В. Глобальна конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість України: стратегії реалізації: монографія / М. В. Диха. – Хмельницький: ХНУ, 2011. – 207 с.
4. Диха М. В. Інновації – ключовий чинник соціально-економічного розвитку країни / М. В. Диха // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2012. – № 4 (30). – С. 28-33.
5. Илышева Н.Н. Интеллектуальные активы – главный ресурс посткризисной экономики / Н.Н. Илышева, С. А. Кузубов // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2009. – № 7. – С. 9-15.
6. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. Л. І. Федулової. – К. : «Основа», 2005. – 549 с.
7. Семиноженко В. П. Економіка знань. Україні необхідна національна система стратегічного прогнозування / В. П. Семиноженко // Газета «День». № 121, 14 липня 2004. – с. 6.
8. Статистична інформація / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 336.764.2

Гавришків І.Р.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів
Тернопільський національний економічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОПЦІОНІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Кризові явища в світовій та вітчизняній економіці спричинили пошук нових джерел фінансування в умовах відсутності довіри та попиту, а саме активне використання «гнучких» фінансових інструментів. Ринки опціонів у західних країнах вважаються одним із найважливіших сегментів фінансового ринку, в нашій ж країні сьогодні ще немає відповідної його організації. Саме опціони могли б вдихнути нове життя в діяльність на вітчизняному фінансовому ринку.

Український фондовий ринок ще дуже молодий, але тим не менше розвивається дуже швидкими темпами. Не так давно українцям став доступний інтернет-трейдинг, торги ф'ючерсами. 5 квітня 2011 Українська біржа анонсувала дослідну експлуатацію по торгівлі опціоном, базовим активом якого є ф'ючерс на індекс Української біржі (UX). Таке впровадження похідних інструментів зумовлене необхідністю сьогодення, однак пройде не один рік, коли вони стануть по-справжньому ліквідними. Стримувати ліквідність при торгівлі опціонами буде не стільки відсутність капіталів на українському ринку, скільки глибокі знання, які необхідні для торгівлі похідними інструментами, саме це і зумовило актуальність нашого дослідження [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання деривативів, в тому числі і опціонів в світі займалися такі науковці, як Дж.Кейнс, Дж.Хікс, Н.Калдор, Л.Корнеліус, Ф.Блек,

Р.Колб, Ф.Шварц, М.Шоулза, Дж.Маршалл та інші. Серед російських та вітчизняних економістів можна назвати роботи А.Буреніна, В.Галанова, О.Кандінської, А.Фельдмана, А.Кавкіна, В.Корнєєва, В.Опаріна, Л.Примостки, О.Сохацької.

Недостатнє вивчення проблем застосування опціонів в Україні змушує нас звернути увагу на досвід закордонних країн в цьому питанні, оскільки вивчення практики використання існуючих у світі похідних цінних паперів, зокрема опціонів є корисним і допоможе створити відповідну теоретичну базу для розвитку ринку даних інструментів у нашій державі.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблем застосування опціонів та перспективи подальшого розвитку ринку опціонів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опціон – це контракт, який дає його власнику право купити або продати базовий актив за зафіксованою в ньому ціною [5]. При цьому особливість опціону в тому, що його власник сам вирішує, виконувати чи не виконувати контракт. Такого вибору немає, скажімо, у власника ф'ючерсу.

На українському фондовому ринку поки існує тільки квартальний опціон, базовим активом якого є ф'ючерсний контракт на індекс Української Біржі. Це опціон американського стилю, його виконання можливо достроково. У систему введені 15 страйків в діапазоні 1900-3500 пунктів [10].

Опціони в Україні поки обертаються тільки на одній біржі і тільки з одним базовим активом. Як і ф'ючерс, опціон має свій термін обігу, який встановлюється біржею. Однак тут є свої нюанси. Існує два так звані стилі опціонів. У першому випадку покупець опціону може виконати його (купити або продати базовий актив за зафіксованою ціною) в будь-який день до закінчення терміну дії контракту – це американський стиль [4]. У другому випадку опціон може бути виконаний тільки на певну дату (дату закінчення терміну опціону) – це європейський стиль. Стиль опціону визначається біржею при запуску цінного паперу в обіг.

Залежно від того, яке право зафіксовано в контракті (купити або продати актив), виділяють два типи опціонів. Опціон **пут** (PUT) дає право його власникові продати базисний інструмент. Відповідно, опціон **колл** (CALL) передбачає право його власника придбати базовий актив. На біржі одночасно обертаються обидва типи опціонів.

На відміну від ф'ючерса, що встановлює одну універсальну ціну на базовий актив, опціони, що одночасно обертаються на біржі, можуть мати різну ціну виконання (**страйк**). Ціна ж самого опціону, за якою він продається на ринку, називається **премією** і визначається під час біржових торгів. Премію завжди сплачує покупець продавцю опціону як плату за право виконати цей опціон в майбутньому [6].

Так само, як і у випадку з ф'ючерсом, купуючи опціон на продаж, необхідно мати в наявності базовий актив. У випадку з опціоном все навіть простіше, адже він висловлює не обов'язок, а право здійснити операцію. Якщо власник продає опціон на покупку, то в такому випадку покупець отримує право купити у нього базовий актив, а він, у свою чергу, зобов'язаний його продати. Але, як і у випадку з ф'ючерсом, можна "закрити" своє зобов'язання, купивши зустрічний опціон.

Для гравця на ринку опціонів краще купувати, а не продавати опціони. З економічної точки зору, покупка опціону "колл" не відрізняється від продажу опціону "пут". Однак у першому випадку з'являється тільки право купити базовий актив, яким можна користуватися на свій розсуд, а в другому - зобов'язання купити інструмент, якщо покупець опціону захоче його продати. Крім того, купуючи опціон, можна отримати обмежені ризики і потенційно необмежений прибуток [5]. Одна з головних переваг купівлі опціонів полягає в тому, що інвестор має необмежений потенціал прибутку. Якщо інвестор купує опціон CALL, то він може отримувати прибуток, поки ціна на базовий актив продовжує підніматися. Другою перевагою є те, що ризик інвестора обмежений і визначений. Все, що він може втратити, коли купує опціон - це величина премії плюс комісія брокера. При цьому, природно, необмежений потенціал не є гарантією прибутку. На відміну від ф'ючерса, при торгівлі опціонами потрібно буде заплатити всю її вартість (премію) [4].

Важлива функція опціону, завдяки якій він заслужив свою популярність на світових фондових ринках - це зниження ризиків інвестиційного портфеля. Опціон корисний як інструмент, що дозволяє захиститися від коливань вартості інструментів, що входять у портфель. Припустимо, що в очікуванні публікації важливої статистики інвестор виявляє занепокоєння з приводу можливого зниження вартості свого портфеля. Для того, щоб знизити свої ризики, він може купити опціон PUT на ф'ючерс на індекс "Української біржі", що дає йому право продати ф'ючерс на індекс UX за заздалегідь обумовленою ціною протягом певного часу. Таким чином, якщо індекс UX знизиться, це призведе до зниження вартості портфеля інвестора, але завдяки опціону PUT у нього є можливість скористатися своїм правом на продаж ф'ючерса на індекс UX за більш високими цінами, що компенсує його збитки на спотовому ринку. Таким чином, опціон для інвестора виступає свого роду страховим полісом. "Інвестор купує опціон "пут" (страховку від падіння) за невелику плату, і в разі зниження ринку акцій отримує компенсацію (у разі грамотного підбору інструменту – опціону з конкретною датою закінчення і з конкретною ціною виконання). При цьому якщо ринок акцій не знизиться, то інвестор втратить лише сплачену вартість такої страховки (сума, на яку була відкрита опційна позиція). Отже, підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що окрім можливості кращого пристосування до бажаного

профілю ризику і доходу, опціони є еластичними інструментами, з точки зору їх терміну погашення та ціни виконання. Опціон дозволяє власнику формувати і використовувати безліч різних торгових стратегій. Залежно від того, яку стратегію він вибирає, послідовність дій буде відрізнятися.

Ключовими нормативно-правовими актами у системі законодавства України про опціони є: Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. і Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» № 448/96-ВР від 30.10.1996 р. котрий дав визначення опціонів як похідних цінних паперів (деривативів), механізм випуску й обігу яких пов'язаний з правом на придбання або продаж протягом терміну, визначеного договором (контрактом), цінних паперів, інших фінансових та / або товарних ресурсів.

Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 334/94-ВР від 28.12.1994 р. визначає їх види (форвардні контракти, ф'ючерсні контракти, опціони; товарні, фондові та валютні деривативи), місце в системі об'єктів оподаткування та особливості оподаткування операцій з ними. Але найбільше значення у сфері випуску та обігу похідних має Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.1999 р. № 632 «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів», Яким встановлені стандартні (типові) реквізити деривативів. Вимога до проведення реєстрації випуску та порядку обігу фондових деривативів, запропонованих до відкритого продажу, встановлено рішенням ДКЦПФР від 24.06.1997 р. № 13, яким затверджено Правила випуску та обігу фондових деривативів. Окремим питанням випуску та обігу саме опціонів присвячено рішення ДКЦПФР від 13.04.1999 р. № 70 «Про впорядкування випуску та обігу деривативів». Новим поштовхом для розвитку потенціалу опціону як нового і унікального похідного цінного паперу, стало Рішення ДКЦПФР № 572 від 16 червня 2009 р., що набрало чинності з 9 жовтня 2009 р., котре визначило правила реєстрації випуску опціонів і чіткіше розуміння фінансових і часових витрат, які пов'язані з випуском опціонів[1,2,3,10].

Проаналізувавши ці нормативно-правові документи спробуємо виділити характерні особливості оперування опціонами в Україні. Отже:

1. Обсяг емісії опціонних сертифікатів поки що законодавчо не обмежений, на відміну від облігаційних випусків, сумарний обсяг яких не може перевищувати трикратний розмір власного капіталу або забезпечення, наданого третіми особами.

2. Опціонні сертифікати можуть бути випущені в документарній і бездокументарній формі. При цьому продовжує діяти Постанова КМУ від 19 квітня 1999 р. N 632, якою закріплюються обов'язкові реквізити опціонів, у тому числі підписи посадових осіб емітента, що йде в розріз з можливістю використання бездокументарної форми існування.

3. Унікальною новацією Рішення ДКЦПФР №572 є право реалізації опціону у будь-який момент протягом терміну його обігу до встановленої в проспекті емісії кінцевої дати. Таким чином, для емітентів, які не мають чіткого бачення строків реалізації опціонів, або якщо ці строки є досить орієнтовними, ця опція розкриє нові можливості по роботі з цим фінансовим інструментом.

4. Розміщення опціонних сертифікатів не може перевищувати одного року.

5. Розміщення та обіг опціонів здійснюється винятково на фондових біржах. Відповідно, придбання опціонних сертифікатів зацікавленими особами можливе винятково через торговців цінними паперами, акредитованих на відповідній фондовій біржі. Звертає на себе увагу той факт, що навіть товарні опціони підлягають розміщенню та обігу на фондовій біржі, хоча в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» мова йде про товарну біржу.

6. Податкове планування. Премія, яку отримує емітент, відчужуючи опціон, не є об'єктом для нарахування ПДВ і включається в дохід від цінних паперів. Тому опціон сьогодні розглядають насамперед як метод оптимізації податкових зобов'язань з ПДВ.

7. Можливість розділити ціну товару/послуги на премію та вартість базового активу. Саме тому тенденція застосування опціону простежується і на ринку оренди комерційної нерухомості, де з квітня 2009 р. діють обмеження рентабельності в 20%. Опціон дозволяє вирішити цю проблему: орендодавець отримує прибуток у вигляді премії на опціон, що не має обмеження в розмірі, а вартість послуги дорівнює собівартості орендованих площ.

8. Опціон – це право, а не зобов'язання придбати в майбутньому базовий актив. Відповідно існує можливість відмовитися від цього права. Це актуально при побудові схеми роботи опціонів на металопрокат, де багато металотрейдерів збираються у такий спосіб вирішити проблему відстроченого попиту на металопродукцію.

Висновки з проведеного дослідження. На даному етапі розвитку фінансового ринку та всілому економіці України потрібно впроваджувати кардинальні нові фінансові інструменти для подолання негативних та несприятливих явищ в економіці. Одним з таких інструментів є опціон, значення якого потрібно популяризувати в Україні і, використання якого, з часом обов'язково призведе до покращення економічних показників багатьох галузей вітчизняної економіки. Зокрема, їх використання буде корисним для: операторів оренди торгової нерухомості, які хочуть подолати обмеження рентабельності; (б) речові і продуктові ринки; (в) металотрейдерів, для яких опціон є як інструментом податкової оптимізації, так і способом вирішення проблеми відкладеного попиту; (г)

фармацевтів, для яких методи оптимізації податкових наслідків є також досить актуальними. Економічна вигода використання опціонів підтверджується також тим, що основна стаття витрат, які несе емітент, - це державний збір у вигляді 0,1% від обсягу емісії. При цьому відсутні витрати на обов'язкове рейтингування цих цінних паперів.

Література

1. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480 –IV від 23 лютого 2006 року.
2. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження правил випуску та обігу фондових деривативів» № 13 від 24.06.1997.
3. Гоффе В. Ванільні та екзотичні опціони: досвід використання у розвинених країнах / В. Гоффе // Ринок цінних паперів. – 2004. – №3-4.
4. Сохацька О.М. Міжнародні ф'ючерсні ринки: теоретико-методологічні аспекти : монографія / О.М. Сохацька. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 454 с.
5. Томсетт М.С. Торговля опціонами: спекулятивні стратегії, хеджирование, управління ризиками : пер. с англ. / М.С. Томсетт. – М. : Альпина, 2001. – 360 с.
6. Тьюлз Р.Дж. Фондовый рынок : учебник : пер.с англ. / Тьюлз Р.Дж. – М. 1999. – 648 с.
7. Ульрих Х. Брокер и товарная биржа: принципы работы, терминология, документы / Ульрих Х., Егорова И.Б., Новицкий В.Г. – К., 1992. – 160 с.
8. Bank for international settlements. Detailed tables on semiannual OTC derivatives statistics at end-June 2012, [Електронний ресурс], режим доступу:<http://www.bis.org/statistics/derdetailed.htm>.
9. Gross market values, by instrument, counterparty and currency. [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.bis.org/statistics>.
10. Оперативна інформація щодо стану фондового ринку та ринку цінних паперів. [Електронний ресурс], режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua/>

УДК 331.101.262:331.107.266

Криворотько І.О.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки
Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В сучасних умовах кожне підприємство першочергову увагу приділяє інтелектуальному потенціалу людини. Виробничі знання, уміння й професійна підготовка, якими володіє окрема людина є неоціненним багатством. Як зазначалося теоретиками людського капіталу, витрати, які збільшують продуктивні якості та характеристики індивіда можна розглядати як інвестиції, оскільки поточні витрати здійснюються з тим розрахунком, що вони будуть багатократно компенсовані зростаючим потоком доходів у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий напрям у світовій економічній думці, що розвиває систему поглядів, виражених у концепції «людського капіталу», перебуває і нині на стадії розвитку, пошуку, який характеризується значним рівнем конкретних наукових результатів. У витоках теорії людського капіталу стояли класики економічної думки: В.Петті, А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс, Дж.Міль. Визнання людини як особливого виду капіталу у 60-ті роки ХХ століття пов'язано з іменами Т.Шульца, Г.Беккера, Х.Боуєна, Дж.Кендрика, Л.Туроу, М.Блауга.

Питаннями теорії та методології людського капіталу в Україні займаються такі сучасні вчені як В. Антонюк, Д. Богиня, О. Бородіна, В.Васильченко, О. Головінов, А. Гриненко, О. Грішнова, Н. Голикова, І.Журавльова, І.Єщенко, Л. Керб, А. Колот, А. Кудлай, В. Куценко, А. Мерзляк, Л. Михайлова, Ю. Палкін, Л. Пашко, Л. Тертична, О. Снігова, В. Яценко, Л. Штика та ін. Аспекти розвитку людського капіталу досліджують фахівці із близького зарубіжжя: Л. Абалкін, В. Гойло, О. Добринін, С. Дятлов, Р. Капелюшников, М. Критський, А. Корицький, В. Марцинкевич, Є. Циренова.

На сьогоднішній день вирішення проблем формування і розвитку людського капіталу набуває нових рис, тому його дослідження доцільно здійснювати при поєднанні теорії людського капіталу з іншими теоріями.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз людського капіталу в Україні на сучасному етапі, оцінка стану інвестування у його відтворення та розвиток, пошук шляхів підвищення якості людського капіталу на мікро- та макрорівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, необхідно визначитися з сутністю поняття «людський капітал», під яким розуміють запас продуктивних здібностей індивіда, розвинутих у результаті інвестицій, які у майбутньому здатні приносити більший дохід своєму власникові [7, С. 86]. Серед причин, що перешкоджають розвитку людського капіталу та його нагромадженню можна виділити наступні, представлені на рис. 1.

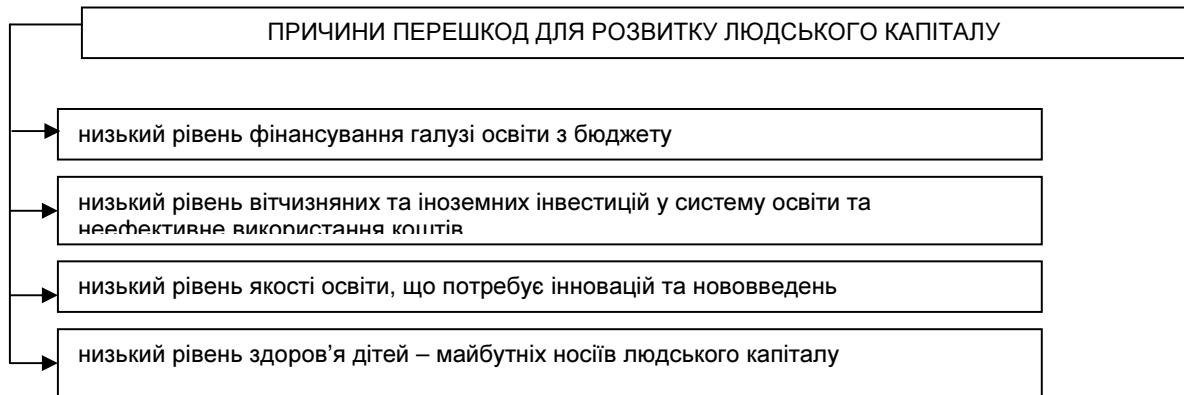

Рис. 1. Причини перешкоджання розвитку людського капіталу

Функціонування людського капіталу та віддача від його застосування суттєво залежать від волі й зусиль людини – власника цього капіталу, індивідуальних інтересів, відповідальності, світогляду і загального рівня культури, в тому числі й економічної. Тому капіталовкладенням у людину притаманний вищий, ніж для звичайних капіталовкладень, ступінь ризику та невизначеності, а зміни обсягів людського капіталу в залежності від витрат принципово неможливо оцінити з високою точністю.

Інвестиції в людський капітал перетворюють природний потенціал в трудовий та за наявності у особи мотивації, часу і праці створюють людський капітал. Найчастіше інвестиції в людський капітал поділяють на три основні групи:

- витрати на освіту: вартість загальної і спеціальної освіти, формальна і неформальна освіта, витрати на навчання за місцем роботи;

- витрати на охорону здоров'я: фізичне і психічне здоров'я людини. До них входять витрати на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування, покращення житлових умов;

- витрати на мобільність: завдяки ним здійснюється міграція людини з місця з низькою продуктивністю праці в місця з відносно високою, долається безробіття [3, С. 56].

Фундаментальним видом інвестування у людський капітал є освіта, яка забезпечує умови для формування молоді людини як особистості та професіонала у обраному напрямку навчання та подальшої праці. Однією з особливостей сучасного етапу розвитку економіки та надання освітніх послуг в Україні є досить низький престиж не лише робітничих та інженерно-технічних професій, але і соціально значимих та суспільно визначальних спеціальностей, до яких можна віднести професію вчителя, лікаря-педіатра, викладача та ін.

Проаналізувавши дані щодо обсягів бюджетного забезпечення освіти, які становили відповідно по роках: 2009 рік – 65,831 млрд. грн. або 6,29 %; 2010 рік – 77,323 млрд. грн. або 6,56 %; 2011 рік – 79 млрд. грн. або 6 %; та 2012 рік – 92,1 млрд. грн. або 6,99 %.

Як бачимо, обсяг видатків з кожним роком збільшується, проте, це носить більше номінальний характер, який пояснюється темпами інфляції, ніж реальним зростанням видатків, оскільки у відсотковому відношенні до ВВП обсяг фінансування коливається у незначних межах (табл. 1).

В 2012 році було значне збільшення видатків на освіту. Зокрема, в порівнянні з 2011 роком, збільшено на 12,7 млрд. грн. – до 92,1 млрд. грн. (у 2011 році – 79,4 млрд. грн.). Ця сума включає двадцятивідсоткову надбавку до посадового окладу працівникам дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, а також підвищення студентських стипендій. Розмір стипендій у 2012 році для учнів ПТУ складав 297 грн. на місяць (в 2011 році – 276 грн.), для студентів вузів I-II рівнів акредитації – 594 грн. (в 2011 році – 553 грн.), для студентів вузів III-IV рівнів акредитації – 787 грн. (в 2011 році – 732 грн.).

Дієвим заходом стабілізації та покращення рівня надання освітніх послуг в Україні є створення на державному рівні дієвої маркетингової стратегії визначення дійсної потреби різних секторів економіки у певних фахівцях та кваліфікованих робітниках із подальшою зміною державної освітньої

концепції у напрямку її спрямування на підготовку дефіцитних фахівців у достатній кількості та на високому якісному рівні.

Таблиця 1

Показники виконання Державного бюджету України в галузі освіти та охорони здоров'я за 2011 рік

	Факт 2011 рік, млрд. грн.			Темпи росту порівняно з 2010 роком, %		
	Загальний фонд	Спец. фонд	Всього	Загальний фонд	Спец. фонд	Всього
Освіта, у т.ч.:	16,9	9,3	26,2	102,7	113,0	106,2
дошкільна	0,1	0,01	0,1	124,7	124,3	124,6
вища	15,4	8,9	24,2	102,3	114,8	106,4
післядипломна	0,4	0,2	0,5	116,8	118,7	117,4
Охорона здоров'я	8,5	1,7	10,2	119,7	103,6	116,7

Протягом останніх років рівень щорічних вкладень у наукові дослідження в середньому по країнам ЄС становив близько 1,93% від загального обсягу ВВП, при відповідному значенні даного показника для США – 2,59%, Японії – 3,15% та Фінляндії – понад 3,50% [5, с.11]. Таке відставання викликає стурбованість у Європейській Раді ЄС, тому в якості одного з невідкладних заходів реалізації даної мети ЄС було визначено досягнення обсягу витрат на наукові дослідження на рівні 3% ВВП.

Наявний стан фінансування наукових досліджень в Україні знаходиться на критично низькому рівні, що, без впровадження дієвих заходів, може призвести до різкого скорочення науково-інноваційного потенціалу країни. Ситуація погіршується тим, що за оцінками українських науковців у країнах, де на наукові дослідження спрямовується менше ніж 2% ВВП, має місце руйнування інноваційного потенціалу і, як наслідок, відсутність або незначний внесок країни у світовий обсяг торгівлі високотехнологічною продукцією [6, с.45].

З метою запобігання подальшого руйнування інноваційного потенціалу України доцільним є негайне впровадження заходів щодо стабілізації економічного потенціалу України завдяки достатньому економічно обґрунтованому рівню фінансування наукових досліджень та розробок з різних фінансових джерел. Проте, для забезпечення умов постійного відтворення людського капіталу необхідно персоналу надавати можливості для безперервного професійного навчання протягом всіх стадій життєвого циклу працівника на підприємстві [4, с. 120].

Виконаний аналіз стану інвестування у людський капітал з різних джерел дозволив виявити значну кількість проблем, вирішення яких вимагає негайного впровадження дієвих заходів, основними серед яких слід назвати: приведення у відповідність навчальних програм з підготовки фахівців за найбільш важливими для України спеціальностями до сучасних передових вимог виробництва; прискорення адаптації молодих фахівців до нових вимог виробництва та умов праці шляхом впровадження у навчальні процеси щорічної практики з обов'язковим її проходженням на різних підприємствах; створення системи ефективного залучення молоді до оволодіння робітничими професіями шляхом підвищення престижності робочої праці та пропаганди соціального престижу робітничих професій; забезпечення високої якості підготовки випускників і майбутніх працівників завдяки використанню у процесі навчання новітніх розробок та наукових досягнень та інші.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, інвестування у нагромадження, відтворення та розвиток людського капіталу є одночасно причиною та наслідком забезпечення сталого зростання матеріального та культурного рівня життя громадян.

Забезпечення вітчизняної економіки достатньою кількістю кваліфікованих трудових ресурсів забезпечується інвестиціями у людський капітал. На сучасному етапі держава є основним інвестором у людський розвиток. Тому необхідно створити умови для суттєвого збільшення інвестицій домогосподарствами та підприємствами.

Для підвищення ефективності функціонування людського капіталу держава повинна сприяти ліквідації заборгованості та підвищенню заробітної плати як основного джерела відтворення та нагромадження людського капіталу в усіх сферах докладання праці, оскільки низька заробітна плата та недотримання термінів її виплати суперечить якісному відтворенню як робочої сили, що нині функціонує на ринку праці, так і тієї, що прийде їй на зміну в майбутньому.

Література

1. Бородіна О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання / О. Бородіна // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 48-53.

2. Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання / Б. Данилишин, В. Куценко // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 71-79.
3. Єщенко І.С. Сучасна економіка: [навч. посібник] / І.С. Єщенко, Ю.І. Палкін. – К. : Вища шк., 2005. – 327 с.
4. Колот А. М. Мотивація персоналу: [підручник] / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.
5. Програми та інструменти інноваційного розвитку економіки Європейського Союзу. Українські проєкції: матеріали міжнар. конф., листопад 2006 року / редкол.: Смертенко П.С., Коломієць О.В., Кінько Т.А. та ін. – К. : ФО-П Т.А. Кінько, 2007. – 64 с.
6. Снігова О.Ю. Оцінка соціальної проблеми використання порогових значень соціальних показників / О.Ю. Снігова // Регіональна панорама. – 2004. – № 4-5. – С. 42-46.
7. Управління трудовим потенціалом: [навч. посіб.] / Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.
8. Яценко В.М. Інвестування у людський капітал в умовах трансформаційної економіки: регіональний аспект / В.М. Яценко, О.П. Кошулько // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 48-54.

УДК 338.432:631.95

Власенко І.Г.,
доцент кафедри готельно-ресторанної справи
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СТАН СВІТОВОГО РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Одним із важливих елементів продовольчої безпеки країни є ринок молока і молочної продукції, який являє собою систему товарно-грошових відносин між економічно відособленими виробниками продовольчої сировини, переробниками і споживачами, що охоплює весь суспільний відтворювальний процес, включаючи виробництво, розподіл, обмін і споживання з метою щоденного забезпечення найважливішими продуктами харчування та одержання (очікуваного) доходу всіма операторами ринку. Основне завдання функціонування продовольчого ринку – забезпечення продовольчої безпеки країни.

У розвинутих країнах світу продовольча безпека розглядається як важлива умова соціальної і політичної стабільності всередині країни та економічної незалежності держави. Продовольча безпека гарантована при нарощуванні виробництва продуктів харчування, поліпшенні їх якості і збалансованості за поживними речовинами, забезпеченість необхідної доступності кожній людині до продовольчих ресурсів. Продовольча проблема є першочерговою, глобальною складовою загальноекономічної безпеки будь-якої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження питання забезпечення продовольчої безпеки як елементу економічної безпеки країни внесли такі вчені, як: П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов, Б.Й. Пасхавер та ін. [1-4]. В їхніх працях широко висвітлені питання, пов'язані з глобалізацією світової економіки, і проблеми забезпечення населення Землі продуктами харчування. Не повною мірою з'ясовано функціонування ринку молока в забезпеченні продовольчої безпеки країни. Питанням підвищення ефективності виробництва молока займалися багато вчених та фахівців, зокрема Т.А.Гуцул, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.К.Пархомець та інші [5-7]. Однак, зважаючи на існування проблеми і на даний час, подальші наукові дослідження у цій галузі є необхідними для України.

Постановка завдання полягає у дослідженні ринку молока як продовольчого ресурсу у світі, а також можливостей використання потенціалу агросфери України в забезпеченні молоком власного продовольчого ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молоко і молокопродукти займають вагомe місце у світових ресурсах продовольчої продукції. Молоко вживає практично все населення світу, а тому його виробляють у 189 країнах, які відрізняються обсягами виробництва і темпами його нарощування. Загальний обсяг виробництва молока в світі досяг 613,4 млн. тонн у 2009 р., або збільшився проти 1990 р. на 11,5%, а в 2011 році обсяг виробництва молока в світі досяг 708,7 млн. тонн. Найбільшу частку становить коров'яче молоко – 84,1%, досить високу буйволяче – 12,4%, козяче – 2,0%, овече – 1,3%, верблюже – 0,2%. За період 1990 – 2011 рр. виробництво коров'ячого молока в світі збільшилось

з 479,2 млн. тонн до 708,7 млн. тонн, або на 47,%. Україна у 1990 р. займала досить високі позиції в світі щодо обсягів виробленого молока (5,1% світового обсягу), але вони втрачені (табл. 1).

Таблиця 1

Виробництво коров'ячого молока в світі, млн. тонн

Країна	Рік						2011 р. до 2010 р., в %
	1990	2007	2008	2009	2010	2011	
США	67,0	77,2	77,3	77,6	87,5	89,0	100,1
Індія	22,2	35,3	38,3	37,8	50,3	121,2	242
Росія	55,7	33,1	33,0	30,9	31,9	31,7	81,4
Німеччина	31,3	28,0	28,4	28,0	29,1	30,3	108,5
Франція	26,1	25,2	24,6	24,2	23,3	25,3	100,6
Бразилія	14,9	22,6	23,3	23,3	30,8	33,0	107
Китай	4,4	13,4	17,8	18,9	24,0	37,4	155,8
Нова Зеландія	7,5	14,1	14,4	14,8	16,2	18,9	117
Великобританія	15,3	14,9	15,1	14,6	14,3	14,1	97,9
Україна	24,5	14,1	13,3	13,7	11,0	11,1	100,1
Польща	15,8	12,0	11,9	12,4	12,3	12,1	98,3
Нідерланди	11,2	10,8	11,2	11,1	11,5	12,0	104
Італія	11,1	11,4	11,2	10,7	11,2	11,6	103
Австралія	6,4	11,6	10,6	10,4	10,1	9,6	95
інші країни	190,5	184,3	186,2	187,4	235	251,4	106,8
Світ	479,2	508,0	516,6	515,8	599,4	708,7	118,1

Джерело: [8; 9]

У світі відбувається чітка тенденція до суттєвого збільшення обсягів виробництва молока.

Світовим лідером із виробництва молока є Індія (121,2 млн. тонн). Друге місце належить США (89 млн. тонн), а на третьому розташувався Пакистан (35,6 млн. тонн). В цілому у світі в 2011-му році фактично було вироблено 708 млн. тонн коров'ячого та буйволячого молока. Високорозвинуті країни такі, як Франція, Німеччина, Італія та інші члени ЄС, що досягли достатнього рівня виробництва і споживання молочної продукції в останні роки, як правило, стали на шлях стабілізації виробництва, або навіть деякого скорочення обсягів. За останнє десятиріччя в країнах ЄС відбулося зменшення виробництва молока але при цьому за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO) за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зросли майже удвічі.

Так, якщо в грудні 2009 року загальний індекс цін на продовольчі продукти становив 172,4% (на цукор 334,0%, масла і жири - 169,3, зернові -171,1, молоко - 215,6, м'ясо - 120,1%), то у грудні 2010 року він зріс до 214,7%, при цьому індекс цін на цукор становив 398,4%, масла і жири - 263,0, зернові - 237,6, молоко - 208,4%, м'ясо - 142,2%. «Фронтальне» зростання основних цінових індексів дало експертам підстави говорити про загострення світової продовольчої кризи.

Україна в 2011-му році виробила 11,1 млн. тонн молока і за обсягом виробництва посіла 17-те місце у світі. Про це повідомляє сайт DairyNews, посилаючись на дані німецької дослідницької компанії IFCN [9].

Негативний вплив на зменшення обсягів виробництва молока спричинило стрімке скорочення поголів'я корів, на нашу думку основними причинами чого є незадовільний стан державного регулювання розвитку агропромислового комплексу в умовах реформування сільськогосподарських підприємств та переходу до ринкових умов господарювання, відсутність належних умов кредитування виробників продукції тваринництва. Однією із головних причин також виступає диспаритет цін на сировину для виробництва продукції (кормів та витрат по утриманню корів) та закупівельних цін покупців та держави на молоко. Подолання цієї проблеми має стати одним із пріоритетних для вирішення на рівні державного регулювання економіки.

Не менш важливим фактором прямого впливу на рівень виробництва молока виступає продуктивність корів. При цьому темпи зростання показника продуктивності корів в господарствах населення випереджають темпи її зростання в сільськогосподарських підприємств, що свідчить про більш кращий та раціональний догляд за утриманням та годівлею поголів'я в підсобних домогосподарствах населення. Але все ж таки, показники середнього надою в Україні (4064 кг) далекі від реалій закордонних підприємств. Для прикладу, в Німеччині уже зафіксовані середньорічні надої в розмірі 6439 кг, Польщі – 4541 кг, США – 8896 кг молока на 1 корову [5].

Низька молочна продуктивність корів зумовлена передусім значним рівнем їх яловості, недоліками в організації виробництва та селекційно-племінній роботі, недостатнім рівнем годівлі, в результаті чого корми використовуються головним чином на підтримку життєдіяльності поголів'я, а не на формування молока. Важливим є не тільки виробництво продукції, а й вигідна її реалізація, а саме пошук найбільш вигідних ринків збуту продукції, що в теперішній час є важливим фактором підвищення ефективності виробництва продукції молочного скотарства. Зміни в обсягах виробництва молока накладають відбиток і на рівень його реалізації. Причиною зменшення поголів'я корів та виробництва молока є недосконалість економічного механізму розвитку галузі. Тривалий час закупівельні ціни на молочну сировину були неадекватними затратам на її виробництво і вони різко мінялися, що призвело до збитковості галузі. Різкі неодноразові зміни цін на молочну сировину не давали змогу сільськогосподарським товариствам стабільно розвивати галузь. Зниження цін призводило до зменшення поголів'я корів і відповідно виробництва молока і навіть наступне зростання цін вже не могло забезпечити необхідного приросту худоби і продукції, оскільки відбулось скорочення маточного поголів'я, на відтворення якого потрібно десятки років [6].

Одним із чинників підвищення конкурентоспроможності виробників молока в Україні є підвищення якості молока, перш за все, впроваджуючи новітні технології утримання, доїння корів та зберігання молока. Розробка комплексу науково-обґрунтованих економіко-організаційних заходів розвитку молочного скотарства в Україні мають стати пріоритетним завданням для представників влади. Відродження галузі молочного скотарства неможливе без збільшення обсягів державної підтримки підприємств-виробників молока.

Значна частка молокопродуктів у світі споживається у вигляді сиру, масла, сухого молока. В світі нараховується понад 700 видів сиру, а загальне його виробництво становить 17,8 млн. тонн. Лідером виступає ЄС, виробляючи 7,5 млн. тонн сиру в рік (42,1% об'єму всього світового виробництва), на другому місці США – 4,4 млн. тонн (24,7%). Україна на ринку цієї продукції займає незначне місце, виробляючи всього 196,2 тис. тонн, або 1,1% загального обсягу виробництва сиру в світі. До прикладу, частка українських сирів на російському ринку у 2010 р. становила трохи більше 21%. Водночас зазначимо, що трохи зменшилася частка українського сухого знежиреного молока та сухого незбираного молока у РФ. Росія є одним з найбільших ринків збуту вітчизняних молокопродуктів, а дозвіл на імпорт мають лише окремі підприємства. У 2011 р., наприклад, право відвантажувати продукцію у РФ мали Балтський молочно-консервний комбінат дитячого харчування, Баштанський сирзавод, «Гадячсир», «Дубномолоко», Золотоніський маслоробний комбінат, Канівський маслосирзавод, «Ковельмолоко», Пирятинський сирзавод, «Менський сир», Охтирський сиркомбінат, Роменський молочний комбінат, Світловодський маслосиркомбінат, Хмельницька маслосирбаза, Шосткинський міськмолкомбінат.

Загалом минулий рік відзначився зростанням експорту вітчизняної молочної продукції приблизно на 6%. Обсяг експорту сухого молока з України становив 1,6% від світового експорту сухого молока та 1,7% світового експорту сиру. Україна на світовому ринку молока та молочних продуктів займає незначне місце. Світовий ринок створює перспективи для розвитку молочної галузі України. Єдине, що потрібне для цього – конкурентоспроможність. Фахівці відзначають, що підвищити конкурентоспроможність вітчизняного молока та молочних продуктів можна комплексним підходом, у першу чергу, виробляючи і постачаючи високоякісну сировину для переробки. Для цього треба оптимізувати системи контролю безпеки продукції. Держава зі свого боку повинна забезпечити бізнес-середовище, зокрема, для залучення інвестицій. Необхідно повною мірою використовувати можливості відстоювання інтересів держави в торговельних суперечках з іншими країнами. Так вважають у Союзі молочних підприємств України. Там також відзначають, що основним фактором зростання виробництва молока має стати збільшення продуктивності тварин, а найбільші темпи виробництва молока прогнозують у країнах Азії. За передбаченнями економістів, кілька наступних відзначаться зростанням виробництва тваринного масла, передусім, в Індії. Також фахівці надалі сподіваються, що триватиме тенденція до збільшення виробництва та обсягів торгівлі знежиреним та незбираним сухим молоком. Фахівці передбачають, що у 2013 році будуть збільшуватися обсяги світового виробництва сирів, а Україна матиме змогу зміцнити свої позиції у списку найбільших його експортерів.

Висновки з даного дослідження Особливістю світового ринку молока та молочних продуктів є те, що на зовнішній ринок надходить лише невеличка частка виробленої продукції (близько 9%), що різнить його з іншими продуктовими ринками аграрної сфери. Виявлено, що сир серед широкого асортименту продуктів харчування став найбільш важливим молочним продуктом, так як в західних країнах на його виробництво використовується близько 40% молока, що постачається на переробку. Доведено, що ЄС залишається найбільшим експортером сиру, хоч обсяги експорту останніми роками майже не змінилися. У цілому тенденції виробництва молока в Україні (за період у 2001-2011 роках) свідчать, що цей вид економічної діяльності не набув нових якісних стимулів для зростання, так як за останніх 10 років виробництво молока зменшилось.

Література

1. Саблук П.Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 21-25.
2. Белорус О.Г. Экономическая система глобализма / О. Г. Белорус. – К., 2003. – 390 с.
3. Власов В.І. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері / В.І. Власов // Економіка України. – 2006. – № 3 (532). – С. 75-80;
4. Пасхавер Б. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б.Пасхавер // Економіка України. – 2006. – №4. – С. 43-50;
5. Гуцул Т.А. Ефективність та перспективи розвитку молочного скотарства в Україні / Т.А. Гуцул // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2011. – Вип.1. – С. 40-46.
6. Аграрний сектор України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В.Зубець, П.Т.Саблук, В.Я.Месель-Веселяк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
7. Пархомець М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах : монографія / М.К. Пархомець. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 345 с.
8. Статистичний щорічник України за 2011 рік // Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. – 559 с.
9. Новости молочного рынка каждый день [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dairynews.ru/>

УДК 339.564 : [658.8 : 629.7](477)

Маркова С.В.,
к.е.н., доцент кафедри теорії та практики менеджменту
Запорізький національний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ РОЗШИРЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА АВІАБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Розвиток міжнародних відносин в умовах глобалізації безпосередньо впливає на операційну діяльність сучасних підприємств. Глобалізаційні процеси та їх наслідки обумовлюють необхідність формування та розвитку експортного потенціалу як важливого чинника поширення інновацій, що є визначним для країн-учасників міжнародного поділу праці, за рахунок виробництва конкурентоспроможної продукції, реалізація якої забезпечується формуванням обґрунтованої експортної спеціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку експортного потенціалу присвячено праці вітчизняних та іноземних дослідників: І. Должанського [1], Р. Дорнбуша, Д. Лук'яненко [2], М. Портера, М. Сейфуллаєва [3], Н. Татаренко, В. Третяка [4], С. Фішера [5], А. Філіпенка, які погоджуються, що експортний потенціал підприємства слід розглядати як сукупність його можливостей щодо здійснення експортної діяльності. Це визначення не дає можливості для ретельного аналізу експортного потенціалу та його складових з метою визначення напрямків його розширення. Тому більш точним, на нашу думку, є твердження що експортний потенціал – це сукупність природних, виробничих, науково-технічних, трудових та фінансових ресурсів підприємства, що використовуються або можуть бути використані для розвитку його зовнішньоекономічних зв'язків. Проте, чимало питань ефективного формування експортного потенціалу залишаються нерозв'язаними в сучасних умовах глобалізації, зокрема, недостатньо уваги вітчизняні дослідники приділили вивченню оцінки експортного потенціалу підприємств авіабудування за рахунок діагностики внутрішніх чинників діяльності підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є діагностика складових експортного потенціалу підприємства авіабудівної галузі за рахунок аналізу стану та ефективного використання власних основних засобів.

Виклад основного матеріалу досліджень. Україна належить до провідних країн світу, які мають повний цикл виготовлення літаків, що включає проектування та запуск у серійне виробництво. Авіабудування – це стратегічно важлива галузь, розвиток якої наповнює бюджет країни, надає ринку праці значну кількість робочих місць та створює престижну репутацію для країни на міжнародному ринку. Одним з провідних вітчизняних підприємств ринку авіабудування – є публічне акціонерне товариство (ПАТ) «Мотор Січ», основним видом діяльності якого є авіаційна промисловість,

виробництво електротехнічних машин, обладнання, апаратури та продукції виробничого призначення; ремонт цивільних літаків, вертольотів, їх обладнання та авіаційних двигунів. ПАТ – одне з декількох у світі підприємств та єдине підприємство в Україні, що має закінчений цикл виробництва двигунів, а також забезпечує весь цикл ремонту, випробування та обслуговування двигунів [6, с. 125]. На «Мотор Січ» у 2011 р. темп росту обсягів виробництва склав 114,5%; частка експорту в доході від реалізованої продукції – 93,2%; рентабельність продаж – 23,2%.

Як було зазначено вище, експортний потенціал – це сукупність природних, виробничих, науково-технічних, трудових та фінансових ресурсів підприємства, що використовуються або можуть бути використані для розвитку його зовнішньоекономічних зв'язків. На експортний потенціал «Мотор Січ» впливають визначені ресурси, одним з яких – є сукупність його матеріальних та нематеріальних активів. Визначимо основні напрямки розширення експортного потенціалу ПАТ «Мотор Січ» на основі їх аналізу.

Завод – це відома міжнародна компанія, що випускає унікальну та конкурентоздатну продукцію (авіадвигуни), а процес виробництва високоякісної продукції неможливий без сучасних основних фондів, які підприємство постійно оновлює. В табл. 1 наведена структура наявності основних засобів за 2011 р.

Згідно даних таблиці 1, приріст основних фондів у 2011 р. склав 788735 тис. грн. Зауважимо, що значне збільшення вартості основних фондів було зумовлено придбанням нових машин. Стан основних фондів ПАТ «Мотор Січ» характеризується за допомогою таких показників: коефіцієнт зносу основних засобів; коефіцієнт придатності; коефіцієнт оновлення; коефіцієнт вибуття основних засобів.

Таблиця 1

Динаміка стану основних засобів ПАТ «Мотор Січ», 2011р. тис. грн. [7]

	Наявність на початок року	Надійшло за рік	Вибуло за рік	Наявність на кінець року	абс. відхилення тис. грн.
Споруди, приміщення	852867	206351	446	1058772	205905
Машина та обладнання	967000	504634	9623	1462011	495011
Транспортні засоби	139187	27783	285	166685	27498
Інші основні засоби	252042	22677	1936	272783	20741
Малоцінні необоротні матеріальні активи	313757	59687	20107	353337	39580
Всього	2524853	821132	32397	3313588	788735

Коефіцієнт зносу ($K_{\text{знос}}$) характеризує частку вартості основних засобів, що її списано на витрати виробництва. $K_{\text{знос.2010р}} = 53\%$; $K_{\text{знос.2011р}} = 45\%$. Таким чином, спостерігається позитивна динаміка оновлення основних засобів на ПАТ «Мотор Січ» (збільшення у порівнянні з попереднім роком склало 8%).

Коефіцієнт придатності основних засобів ($K_{\text{прид.}}$) показує, яка частина основних засобів придатна для подальшої експлуатації в процесі господарської діяльності підприємства. Коефіцієнт придатності у 2011 р. на ПАТ склав 55%, а у 2010 р. – 47%.

Наступним важливим показником ефективності використання основних фондів – є коефіцієнт оновлення ($K_{\text{онов.}}$), який показує, що частка введених основних фондів у загальній їхній вартості на кінець 2011 р. займала 25%.

Коефіцієнт вибуття основних фондів ПАТ показує частку основних фондів, що вибули і становить близько 1%. Це означає, що з початку 2011 р. завод проводив незначну безоплатну передачу основних фондів, списання, реалізацію і передачу структурним підрозділам [7, с. 73].

Коефіцієнт приросту основних фондів показує частку приросту основних фондів, що склала 32% у загальній вартості основних засобів на початок 2011 р. Високе значення даного показника відображає позитивну тенденцію, що існує на «Мотор Січ».

Згідно з даними таблиці 2, найбільш інтенсивно оновлюються на підприємстві основні засоби групи «Машини та обладнання» (35%).

Таблиця 2

Аналіз структури стану основних засобів ПАТ «Мотор Січ», 2011 р. [7]

Статті	$K_{\text{знос}}$	$K_{\text{придат.}}$	$K_{\text{оновлен.}}$	$K_{\text{вибуття}}$	$K_{\text{приросту оз}}$
Споруди, приміщення	36,81%	63,19%	19,49%	0,04%	24,14%
Машина та обладнання	64,09%	35,91%	34,52%	0,66%	51,19%
Транспортні засоби	31,23%	68,77%	16,67%	0,17%	19,76%
Інші основні засоби	14,39%	85,61%	8,31%	0,71%	8,23%
Малоцінні необоротні активи	21,20%	78,80%	16,89%	5,69%	12,61%

Для розширення експортного потенціалу потрібно поліпшити використання основних фондів на ПАТ «Мотор Січ», що можливо завдяки: підвищенню використання виробничих потужностей і основних фондів у інтенсивності та підвищенню їх навантаження у екстенсивності. Інтенсивний шлях використання основних фондів сучасних підприємств – це технічне переозброєння та підвищення рівня відновлення основних фондів.

Для діагностики інтенсивного відновлення основних фондів використовується коефіцієнт інтенсивного оновлення ($K_{\text{інт.онов.}}$), що розраховується як: $K_{\text{інт.онов.}} = 32397/821132 \cdot 100\% = 4\%$. Розрахунок показує, що вартість основних фондів, що вибули на одиницю введених основних фондів за 2011 р. склала 4%, тобто підприємством проводилося часткове списання основних фондів, які стали непридатними.

Для аналізу сучасного стану експортного потенціалу розраховуємо ефективність використання основних засобів на ПАТ «Мотор Січ», а саме: фондівіддачу; фондоємність; фондоозброєність. Фондовіддача показує загальну віддачу від використання кожної гривні, витраченої на основні виробничі фонди, тобто ефективність цього вкладення коштів. Розрахунок відображає, що 1 грн., вкладена в основні фонди, принесла заводу 0,98 грн. Цей показник має позитивну динаміку, оскільки в 2010 р. склав 1,96 грн., (збільшення на 0,02 грн.). Можна зробити висновок, що керівництво ПАТ ефективно використовує основні засоби.

Фондомісткість – економічний показник, зворотній фондівіддачі. Відображає, скільки потрібно вкласти коштів в основні фонди, щоб отримати 1 грн. виручки. Якщо фондівіддача повинна мати тенденцію до збільшення, то фондомісткість – до зниження. Дана тенденція існує на підприємстві (2011 р. – 2011 р., 2010 р. – 0,53 грн.) .

Поряд з показником фондівіддачі на поліпшення використання основних фондів впливає такий показник, як фондоозброєність. Цей показник визначається як відношення вартості основних фондів до чисельності працюючих. Фондоозброєність показує, скільки припадає основних фондів у вартісному вираженні на одного працюючого.

Згідно даних таблиці 3, фондівіддача виросла на 1%, фондоємність зменшилася, темпи росту фондоозброєності (10%), випереджають темпи росту продуктивності праці (6%).

Таблиця 3

Характеристика показників ефективності основних засобів

Показники	Од. вим.	2010 р.	2011р.	Зміна	
				абс.	від. %
Виручка від реалізації продукції	тис. грн.	5001803	5792524	790721	115,81%
Основні засоби	тис. грн.	2524853	3313588	788735	131,24%
Виробничий персонал	чол.	7858	9024	1166	114,84%
Фондовіддача	грн.	1,96	1,98	0,02	101,02%
Фондоємність	грн.	0,51	0,50	-0,01	98,04%
Фондоозброєність	грн./чол.	295	324	29	109,83%
Продуктивність праці	грн./чол.	229	242	13	105,68%

Одним з найважливіших узагальнюючих показників, що характеризують економічну ефективність роботи промислових підприємств та сприяють розширенню експортного потенціалу, є рентабельність (табл. 4).

Таблиця 4

Аналіз рентабельності основних засобів ПАТ «Мотор Січ» [7]

Показники	За 2010рік	За 2011рік	Відхилення (+,-)	Темп росту,%
Прибуток чистий, тис. грн.	1248028	1344161	+96133	1,08
Середньорічна величина основних фондів, тис. грн.	2721777	2919221	+197444	1,07
Рентабельність основних фондів, грн.	45,85	46,05	+0,192	1,004

Аналіз рентабельності основних виробничих засобів визначив, що за 2011 р. балансовий прибуток збільшився на 96133 тис. грн., що склало близько 1% у порівнянні з минулим періодом, рентабельність основних засобів збільшилась на 1 %. Отже, рентабельність використання основних фондів на підприємстві ПАТ «Мотор Січ» у 2011 р. змінилася в бік збільшення, завдяки зростанню обох показників, які мають на нього вплив.

Висновки з даного дослідження. Отже, одним з чинників формування експортного потенціалу є стан та ефективне використання «предметів праці», тобто основних засобів підприємства. Ефективність використання основних засобів пов'язана з управлінськими рішеннями щодо постійного

оновлення основних засобів (у 2011 р. коефіцієнт оновлення – 25%, низький рівень), підвищення продуктивності (що можливо за рахунок покращення матеріальної зацікавленості персоналу). Таким чином, розвиток експортного потенціалу ПАТ «Мотор Січ» залежить від інноваційного оновлення основних засобів. Даний «сценарій» можливий, наприклад, за умови створення інноваційного фонду накопичення амортизаційних відрахувань на рівні підприємства, облік якого потрібно вести на окремому рахунку додаткового капіталу. В такому разі, на рівні держави повинні бути прийняті відповідні законодавчо-нормативні документи. Окрім цього, ефективне використання нематеріальних активів ПАТ «Мотор Січ» зумовить впровадження прогресивних технологій з метою економії матеріалів; зниження трудомісткості авіабудівної продукції, а також реконструкція ТЕК-3; впровадження енергозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії – сукупність вищезазначених заходів призведе до розширення експортного потенціалу провідного вітчизняного авіабудівного підприємства.

Література

1. Управління потенціалом підприємства : навчальний посібник / І.З. Должанський, Т. О. Загорна, О. О. Удалих та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.
2. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія: У 2 т. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін. ; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – Т. II. – 592 с.
3. Сейфуллаева М. Э. Конкурентные преимущества международных компаний – стратегический фактор успеха / М. Э. Сейфуллаева // Известия РЭУ им. Г.В. Плеханова. – 2011. – № 1. – С. 23-31.
4. Третяк В. В. Методичні підходи до формування експортного потенціалу регіону / В. В. Третяк // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2011. – № 8(162). – С. 201-206.
5. Фишер С. Экономика : пер. с 2-го англ. изд. / Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. – Дело ЛТД, 1995. – 864 с.
6. Перекрест Т. В. Фінансовий стан підприємства: оцінювання та пропозиції поліпшення / Т.В. Перекрест // ЗДМУ: Запоріжжя. – 2009. – Вип. 5. – С. 124-132.
7. Річний звіт 2011 «Мотор Січ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.motorsich.com/rus/profile/>
8. Звіт емітента Публічне акціонерне товариство «Мотор Січ» «Звіт про фінансовий результат» [Електронний ресурс] / Державна комісія з цінних паперів. – Режим доступу: http://escrin.nssmc.gov.ua/rpt1522_sect51.aspx

УДК 338.001.36

Маркович І.Б.,
к.е.н., асистент кафедри фінансів, обліку і контролю
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

ЕКСПОРТНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Постановка проблеми. Формування і реалізація економічної політики України, спрямованої на досягнення та утримання високого рівня її конкурентоспроможності на світових ринках, передбачає врахування тенденцій і змін в механізмах розвитку глобалізованого економічного простору.

Тенденції зростання обсягів міжнародної торгівлі та зміна її структури, нестабільність показників торгівельної спеціалізації окремих країн та галузей як загальна закономірність розвитку сучасних економік, позиціоновані в світлі зовнішньоекономічної конкурентоспроможності, залишаються предметом глибоких загальнотеоретичних та економічних суперечок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми міжнародної торгівлі в умовах глобалізації розкриваються в працях таких вітчизняних дослідників-економістів як А. Філіпенко, В. Сіденко, В. Новицький та інші, а також закордонних науковців, наприклад, А. Крюгера, А. Гаррісона, Ф. Алкала, К.Вільсона, Дж. Стигліца та інших. Проте, емпіричне дослідження експортної спеціалізації України на світовому ринку повинно вестися постійно, оскільки її зміна може відбутися різко і це потрібно враховувати при розробці стратегій розвитку підприємств, галузі, національної економіки.

Постановка завдання. Порівняльні переваги не є показником статичним: одні з них з часом слабшають і можуть бути втрачені, інші – набуті. Актуальним для кожної країни є аналіз динаміки зміни

порівняльних переваг, що дозволяє вибудовувати певну стратегію розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни. Таким чином, метою даного дослідження є визначення на основі кількісних розрахунків наявних порівняльних переваг окремих галузей України і визначення напрямку їх динаміки. Отримані результати дозволять зробити деякі рекомендації щодо вдосконалення товарної структури зовнішньої торгівлі та стимулювання розвитку галузей спеціалізації України, що дозволяє їй збільшити вигоди від участі в міжнародному поділі праці і міжнародному товарному обміні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В літературі досить поширеною є думка, що спеціалізація країни на експорті незначної кількості товарних груп має суттєвий вплив на зниження гнучкості та адаптивності економіки. Деякі економісти стверджують, що економічне зростання часто призводить до послаблення спеціалізації. Наприклад, Келлехер [1] вважає, що багаті країни є менш спеціалізованими, ніж країни з низьким рівнем доходів, також існує позитивний зв'язок між мобільністю в спеціалізації та економічним зростанням в країнах з низьким рівнем доходу.

Також при аналізі окремих галузей слід враховувати те, що рівень міжнародної спеціалізації буде тим більшим, чим ширшим буде розрив між порівняльними перевагами різних країн. Позитивною є тенденція, якщо в країні набувають більших порівняльних переваг на світовому ринку галузі, в яких підприємства лідирують у технологіях. Це дає змогу створювати нові продукти або постійно вдосконалювати існуючі. Інновації, які базуються на передових технологіях, дають можливість тимчасово зайняти монопольне становище, а також забезпечити легкий доступ до іноземних ринків до того часу, поки має місце «імітаційне відставання» в інших країнах.

З огляду на це, варто визначити наскільки вітчизняна економіка демонструє спеціалізацію в зовнішній торгівлі (зокрема, в експорті) та як змінювалася ця спеціалізація протягом останніх років.

В дослідженні Піндюк О. [2] зроблений обґрунтований висновок, що Україна спеціалізується на виробництві та експорті трудомістких товарів, тобто основним чинником, що впливає на структуру зовнішньої торгівлі є надлишок трудових ресурсів.

Найбільш поширеним інструментом для емпіричного аналізу зовнішньоторговельної спеціалізації країни та оцінки переваг є індекс виявлених порівняльних переваг (Revealed Comparative Advantage), який називають індексом Баласса (формула 1) [3]:

$$RCA_i = \frac{X_{ij} / X_{rj}}{X_{iw} / X_{rw}} \quad (1)$$

де: X_{ij} – обсяг експорту товару (або товарної групи) i країни j ;

X_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} – обсяги експорту товару (або товарної групи) i усіма країнами світу;

X_{rw} – загальний обсяг світового експорту.

Цей індекс вказує на те, яким є співвідношення частки експорту досліджуваної галузі у загальному обсязі експорту аналізованої країни до частки експорту галузі в загальному обсязі світового експорту (чи в об'єднанні країн, наприклад ЄС, СНД тощо).

Якщо значення індексу є більшим за 1, то тоді порівняльна перевага вважається виявленою, тобто сектор чи галузь загалом є відносно спеціалізованою в експорті досліджуваної галузі. Дослідження показують, що згідно з індексом Баласса, порівняльну перевагу країни певному товару (групі товарів) можна поділити на чотири типи (табл. 1):

Таблиця 1

Трактування порівняльної переваги країни у продукції галузі індексом Баласса

Значення RCA	Зміст діапазону обмежень
(0;1]	Відсутність порівняльної переваги в експорті продукції галузі
(1;2]	Слабка порівняльна перевага в експорті продукції галузі
(2;4]	Істотна порівняльна перевага в експорті продукції галузі
>4	Сильна порівняльна перевага в експорті продукції галузі

Джерело: [5]

Відносна порівняльна перевага може визначатись як на глобальному рівні, так і на регіональному чи субрегіональному рівнях або ж обмежуватись лише аналізом торгівлі між двома країнами. В таблиці 2 наведені розраховані в динаміці індекси Баласса для окремих груп товарів України на світовому ринку.

Теоретичний базис для індексу Баласса як індикатора порівняльної переваги заклав Хіллман [4], наполягаючи на необхідній та достатній умові для репрезентативності дотримання наступних умов (формули 2 і 3):

$$1 - \frac{X_{ij}}{X_{iw}} > \frac{X_{ij}}{X_{rj}} \left(1 - \frac{X_{rj}}{X_{rw}}\right) \quad (2)$$

або по-іншому:

$$\frac{1 - \frac{X_{ij}}{X_{iw}}}{\frac{X_{ij}}{X_{rj}} \left(1 - \frac{X_{rj}}{X_{rw}}\right)} > 1 \quad (3)$$

де, $\frac{X_{ij}}{X_{iw}}$ - частка світового ринку країни j в галузі i (рівень ринкової влади країни j на світовому ринку галузі i);

$\frac{X_{ij}}{X_{rj}}$ - рівень спеціалізації експорту країни j в галузі i ;

$\frac{X_{rj}}{X_{rw}}$ - частка експорту країни j на в світовому експорті.

Таблиця 2

Індекс RCA для окремих груп товарів України (2005-2011 рр.)

№	Перелік товарів, які включені в групу	Рік						
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Залізничні, трамвайні локомотиви, об'єкти та обладнання рухомого складу (код 86)	12,34	12,90	15,90	16,61	9,34	20,96	23,17
2	Залізо і сталь (код 72)	12,23	12,38	10,94	10,47	11,54	11,04	10,16
3	Зернові культури (код 10)	9,43	8,48	2,95	8,46	14,29	8,72	8,53
4	Тваринні, рослинні жири та олії, продукти розщеплення і т.д. (код 15)	4,63	6,81	7,82	5,16	8,44	9,43	8,27
5	Добрива (код 31)		10,70	8,86	6,73	6,48	5,01	6,44
6	Олія, насіння, фрукти, зерна, насіння, фруктів, і т.д., не включені до інших (код 12)	1,35	3,09	4,30	5,32	5,52	4,68	4,55
7	Какао і продукти з нього (код 18)	3,38	3,51	3,53	3,64	4,07	4,50	3,93
8	Сіль, сірка, земля, камінь, гіпс, вапно та цемент (код 25)	3,63	4,24	4,35	3,88	4,08	3,75	3,79

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних UN COMTRADE statistics

Цей індекс вказує на те, чи зростання експорту певної групи товарів аналізованої країни призводить до відповідного зростання індексу Баласса. В табл.3 наведені розраховані показники індексу Хіллмана для 15 груп товарів, які отримали найвищі значення індексу Баласса в Україні у 2011 році.

Таблиця 3

Індекс Хіллмана для окремих груп товарів України (2011 р.)

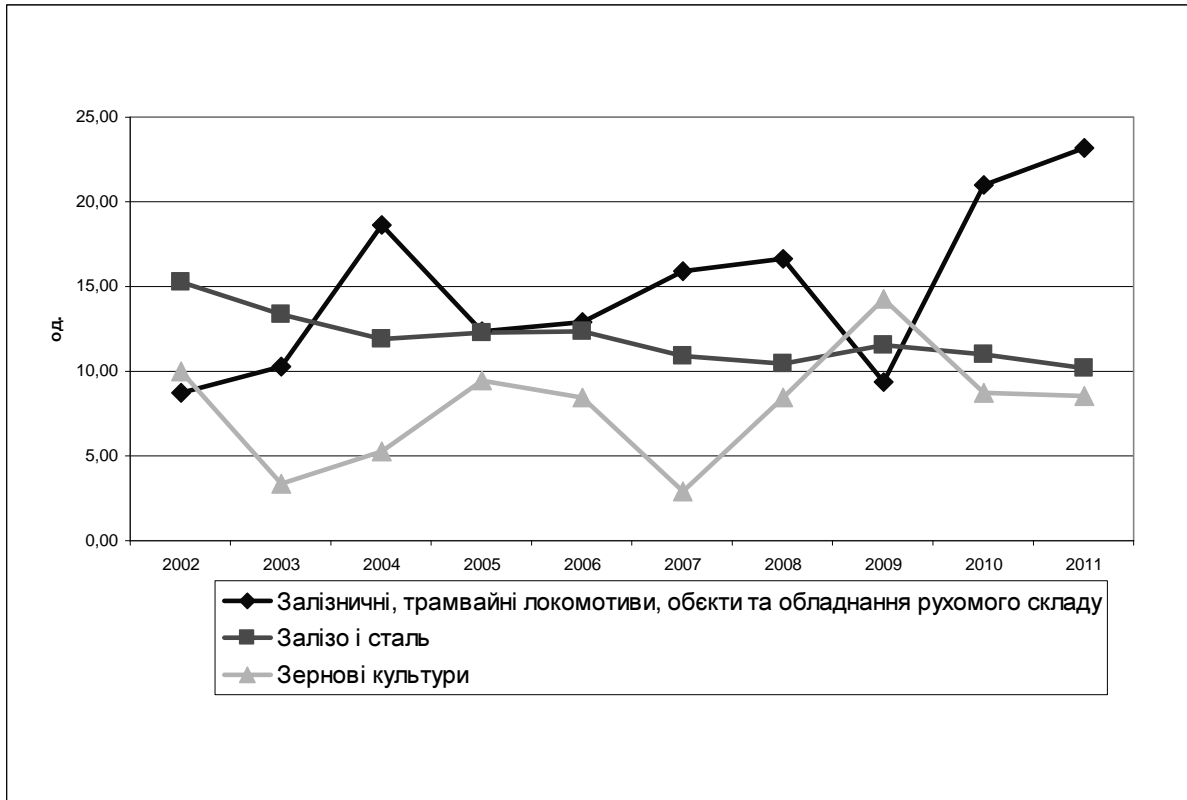
№	Перелік товарів, які включені в групу	Індекс Хіллмана
1	Залізничні, трамвайні локомотиви, об'єкти та обладнання рухомого складу	16,41
2	Залізо і сталь	3,57
3	Зернові культури	20,09
4	Тваринні, рослинні жири та олії, продукти розщеплення і т.д.	19,56
5	Добрива	37,00
6	Олія, насіння, фрукти, зерна, насіння, фруктів, і т.д., не включені до інших	47,43
7	Какао і продукти з нього	100,06
8	Сіль, сірка, земля, камінь, гіпс, вапно та цемент	103,76

Джерело: розраховано автором

Оскільки індекс Хілмана для всіх аналізованих груп товарів більший за 1, можна стверджувати про репрезентативність індексу Балласа.

В результаті проведених розрахунків індексу Баласа для торговельних показників України на світовому ринку виявлено, що основними товарними групами, на яких вона спеціалізується у 2011 році, є продукція машинобудування (зокрема, виробництво залізничних локомотивів та рухомого складу, RCA=23,17), залізо і сталь (RCA=10,16), зернові культури (RCA=8,53). Загалом, з 96 аналізованих товарних груп лише для 6,3% спостерігається наявність сильної порівняльної переваги, ще для 8,3% – істотної, 9,4% – слабкої і аж 76% груп товарів демонструють відсутність порівняльної переваги в експорті на світовому ринку.

На рис.1 графічно відображено динаміку індексу Баласа для трьох груп товарів, які визначають спеціалізацію України на світовому ринку.

Рис.1. Динаміка RCA основних груп товарів України

Джерело: розраховано та побудовано автором

Як можна спостерігати з рис.1, найбільш стабільними показниками спеціалізації України відрізняється експорт заліза та сталі.

Ще один підхід, який дозволяє визначити спеціалізацію країни на експорті певної групи товарів та розкриває відносну перевагу при такому експорті, є показник відносної експортної переваги галузі (RXA), запропонований Т. Вольрасом (формула 4). Цей показник дозволяє уникнути подвійного врахування обсягів експорту продукції галузі та досліджуваної країни [5].

$$RXA = \frac{X_{ij} / X_{rj}}{(X_{iw} - X_{ij}) / (X_{rw} - X_{rj})} = \frac{X_{ij} (X_{rw} - X_{rj})}{X_{rj} (X_{iw} - X_{ij})} \quad (4)$$

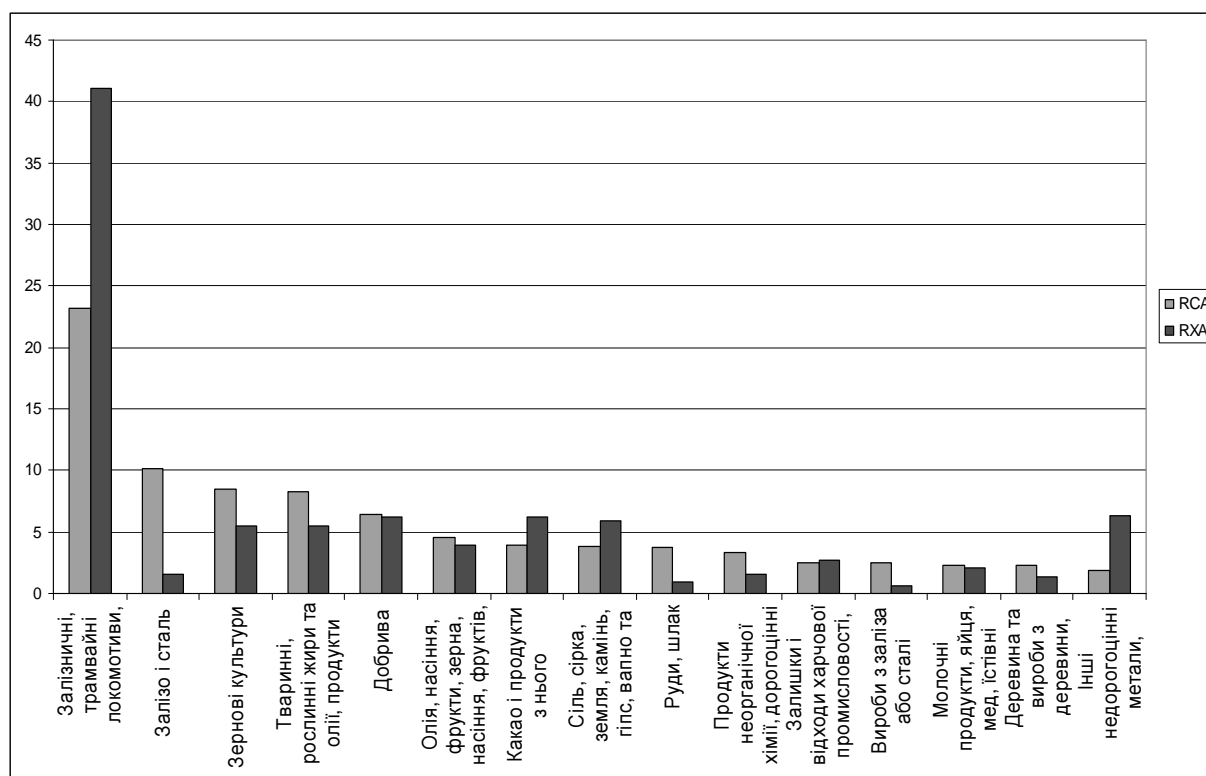
де: X_{ij} – обсяг експорту товару (або товарної групи) i країни j ;

X_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} – обсяги експорту товару (або товарної групи) i усіма країнами світу;

X_{rw} – загальний обсяг світового експорту.

Провівши розрахунки для усіх груп товарів, що експортуються за 2011 рік, отримано результати показників відносної експортної переваги галузі (RXA), які в цілому підтверджують торговельну спеціалізацію України (рис. 2).

Рис.2. Порівняння індексів виявлених порівняльних переваг Баласса (RCA) та показників відносних експортних переваг галузей Вольєра (RXA)

Джерело: розраховано та побудовано автором

По групі такої продукції як залізо і сталь, руди, шлаки отримані такі показники відносних експортних переваг галузей, які знижують їх рейтингову позицію в лідерстві (торгівельній спеціалізації України), що пов'язано із великою їх часткою в структурі експорту, тобто індекс Т. Вольєра показував вищі результати за рахунок подвійного врахування обсягів експорту цих галузей в загальному експорті країни.

Висновки з даного дослідження. Отже, торговельну спеціалізацію експорту України можна назвати стабільною, оскільки лідерство за останні роки належить виробництву чорних металів, частині машинобудування, вирощуванню зернових культур та деяким іншим групам товарів. Проведені розрахунки дозволяють сформулювати математично підтверджене уявлення про особливості та пріоритети експорту України на світовий ринок.

Література

1. Kelleher J. Are Richer Countries More Specialized? / Kelleher J. // Pennsylvania State University, discussion paper, 2002.
2. Pindyuk O. Determinants of the commodity structure of Ukrainian foreign trade II MA thesis, National University «Kyiv-Mohyla Academy», 2002. - 42 p.
3. Balassa, B. Trade Liberalization and 'Revealed Comparative Advantage' / B. Balassa // The Manchester School. – 1965. – No. 33. – p. 99-123.
4. Hillman A.L. Observations on the relation between 'revealed comparative advantage' and comparative advantage as indicated by pre-trade relative prices / Hillman A.L. // Weltwirtschaftliches Archiv. – 1980. – Vol. 116. - No. 2. – p. 315–321.
5. Vollrath T. A. Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage / T. Vollrath // Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv). – 1991. – Vol. 127. – Issue 2. – p. 265-279.
6. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
8. UN COMTRADE. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org>

УДК 631.164.23(477)

Данкевич В.Є.,

к.е.н.

Житомирський національний агроекологічний університет

КОНСОЛІДАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Проведення ринкових трансформацій в аграрному секторі економіки сприяли розвитку приватно-орендних форм господарювання, започаткуванню процесу консолідації сільськогосподарських земель. В умовах структурних змін аграрної економіки надзвичайно актуальною проблемою стає стабільне й ефективне використання земельних ресурсів для зменшення інтенсивності антропогенного навантаження, забезпечення екологічної ефективності та економічної доцільності господарської діяльності вітчизняних товаровиробників [2]. Наразі особливо актуальним постає питання оптимізації землекористування, виходячи з існуючих характеристик природних і господарських особливостей ведення виробничої діяльності та дотримання науково обґрунтованих норм.

Практика показала, що роздержавлення землі, видача державних актів права власності на землю і майнових сертифікатів з подальшою концентрацією виробництва у сільськогосподарських і фермерських господарствах шляхом оренди земельних паїв супроводжується виробництвом переважно рослинницької продукції, а тваринництво майже повністю занепало [7]. Усе це призвело до зниження прибутковості підприємств та зменшення орендних виплат селянам. У цій ситуації більшість підприємств зазнають впливу нестабільності землекористування, зумовленого порушенням умов договорів орендарями та бажанням землевласників укласти вигідні договори з іншими землекористувачами.

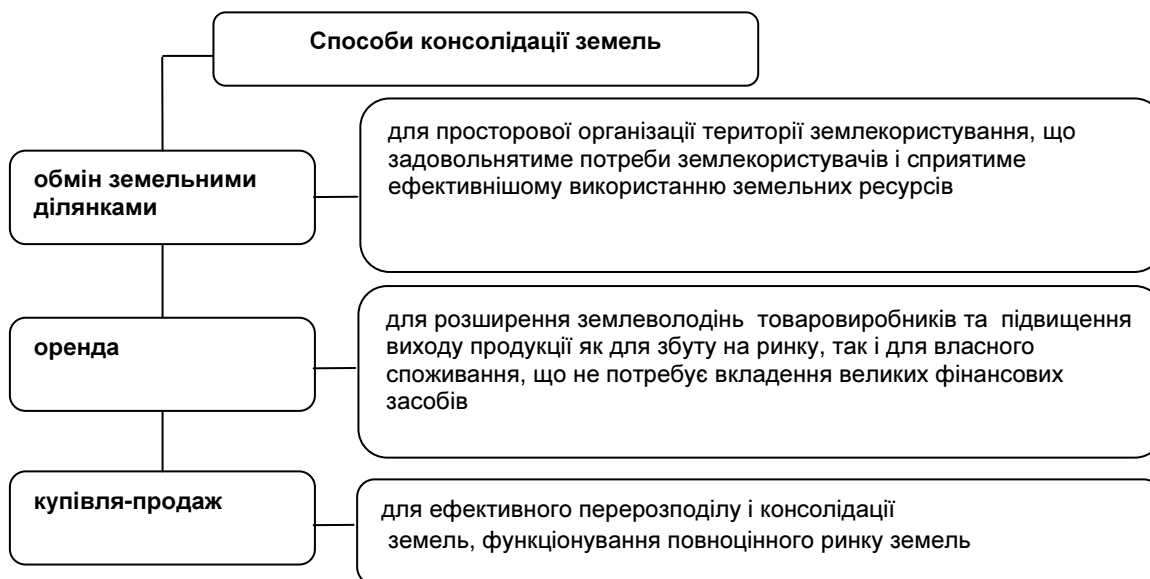
Вирішення багатьох проблем, спричинених земельними реформами, можливо через консолідацію земель, яка є актуальною з погляду перспектив подальшого розвитку аграрного сектора економіки [6]. Консолідація земель як один із заходів удосконалення структури землеволодіння, є відносно новим і практично невідпрацьованим поняттям для України. Однак, через великі масштаби роздрібненості землекористувань і зростаюче значення сільської місцевості, консолідація земель стає дедалі важливішим елементом стратегій і проектів, спрямованих на підвищення якості життя в сільських районах за допомогою забезпечення ефективнішого господарювання в умовах глобалізації міжнародної економіки та нестачі продовольства на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги питанням консолідації сільськогосподарських земель. Ґрунтовні дослідження здійснили у своїх працях Л. І. Абалкін, Д. П. Богиня, В. Г. Бодров, М. П. Вітковський, А. С. Гальчинський, В. К. Збарський, О. В. Крисальний, Ю. Я. Лузан, І. І. Лукінов, В. М. Малес, Б. Я. Панасюк, О. М. Онищенко та ін. Їх дослідження переважно спрямовані на економічні аспекти адаптації аграрних підприємств до ринкових умов, організацію ефективного землекористування у різних формах господарювання. Водночас, є надзвичайно актуальною проблема трансформації земельних відносин, важливою складовою якої постає консолідація сільськогосподарських земель, яка потребує невідкладного вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження необхідності консолідації сільськогосподарських земель як передумови розвитку аграрного сектора економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впродовж останніх років особливої актуальності набули наукові дослідження з питань підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств та їх конкурентоспроможності. Умови життя в сільській місцевості погіршуються. Існуючі проблеми не вирішуються за допомогою реалізації проектів і програм комплексного розвитку сільських територій. Успішність таких проектів та програм у значній мірі залежить від способів розв'язання проблем, пов'язаних з ефективним використанням земельних ресурсів. Важливим в даному контексті дослідження є вивчення процесу консолідації земель [8].

Консолідація земель передбачає систему заходів з організації території землекористувань через об'єднання роздрібнених земельних ділянок у компактні масиви, створення правових та інституційних механізмів щодо уникнення фрагментації земель, а також природоохоронних заходів. Консолідацію земель можна проводити в декілька способів (рис. 1).

Рис. 1. Основні підходи до консолідації сільськогосподарських земель

Джерело: побудовано на основі [8,10]

Слід відмітити, що наразі у сільському господарстві іде процес концентрації капіталів, що знаходить своє відображення у створенні високотоварних підприємств. Дослідження ефективності їх роботи та обґрунтування оптимальних, з точки зору управління та масштабів, розмірів й вирішення на цій основі соціально-економічних питань є важливим завданням економічної науки. За підрахунками експертів, близько 70 високотоварних інтегрованих підприємств контролюють понад 6 млн. га, або близько 24 % ріллі і є найбільшими виробниками зернових і технічних культур [3]. Головним чином вони використовують інноваційні технології і вирощують конкурентоспроможну продукцію. Практично всі планують розширювати земельні масиви за рахунок консолідації сільськогосподарських земель.

Формування високотоварних структур спрямоване на відновлення порушених міжгалузевих зв'язків та диспаритету цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією та матеріально-технічними ресурсами промислового походження, відновлення самодостатньої кредитної системи [1]. На відміну від дрібних сільськогосподарських підприємств, високотоварні мають кращі шанси залучити інвестиції, накопичений досвід роботи, кваліфіковані кадри, розвинену інфраструктуру, можливість диверсифікувати ризики і контролювати затрати по всьому ланцюгу виробництва.

Основними критеріями при формуванні земельного масиву для високотоварних підприємств є родючість земель та їх максимальна наближеність до переробних підприємств, яка з точки зору транспортних перевезень не повинна перевищувати 90 км. При наявності тваринництва звертається увага на наявність достатньої кількості природних кормових угідь та формування належної кормової бази. Компанії, в основі діяльності яких лежить виробництво продукції рослинництва з подальшою їх переробкою чи експортом, основну ставку роблять на родючість та наближеність земель до транспортних артерій, зокрема, залізничних станцій та елеваторів. Загалом, оптимальним з точки зору управління та організації виробництва в більшості сільськогосподарських товаровиробників України є підприємства розміром до 5 тис. га землі (табл. 1).

Процес консолідації земель в умовах високотоварного виробництва відбувається за рахунок зменшення кількості "самостійних" малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Перерозподіл земель характеризується переуступкою корпоративних прав на оренду між малими господарствами і високотоварними підприємствами та посиленням конкуренції на ринку оренди землі. За прогнозами науковців високотоварні інтегровані підприємства, за рахунок консолідації, зосередять у своїх руках до 54 % українських земель [3].

Таблиця 1

Соціально-економічні параметри розвитку сільськогосподарського виробництва залежно від землезабезпеченості

Групи за площею ріллі, га	Кількість господарств	Площа сільськогосподарських угідь, га	у т.ч. ріллі	Середньорічна оплата праці одного працюючого, грн.	у тому числі		Орендна плата за 1 га с.-г. угідь, грн.
					рослинництві	тваринництві	
2005 рік							
201–500	1058	457	350	2956	2666	3408	73,8
501–1000	1704	903	747	3222	3233	3201	86,6
1001–2000	2406	1628	1455	3687	3599	3830	106,4
2001–5000	2160	3261	2991	4394	4282	4576	114,7
5001–10000	308	6812	6374	5128	5049	5277	120,5
10001–15000	35	12311	11879	5205	5007	5644	139,5
Понад 15000	20	30393	27901	5606	5455	5825	123,1
Всього	7691	2098	1891	4115	4016	4282	110,5
2010 рік							
201–500	1156	412	351	9008	7717	10902	177,9
501–1000	1645	821	736	8719	8612	8979	203,7
1001–2000	2536	1522	1436	9877	9678	10329	238,9
2001–5000	2132	3183	3019	11170	10588	12370	243,1
5001–10000	399	6944	6664	11702	11246	12753	250,0
10001–15000	66	12267	11944	15483	13415	18621	284,1
Понад 15000	61	32871	31675	12146	11666	13538	261,9
Всього	7995	2260	2136	10924	10402	12057	242,8

Джерело: власні дослідження автора

Слід відмітити, що консолідація сільськогосподарських земель є раціональним способом трансформації земельних відносин лише за умов дотримання вимог щодо науково обґрунтованого ведення господарської діяльності та розвитку сільських територій. У багатьох випадках відбувається консолідація земель, однак, спостерігається зниження родючості та збільшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище.

Державна позиція в питанні ефективного використання земель сільськогосподарського призначення має бути спрямована на встановлення законодавчої норми штрафних санкцій за нераціональне використання земель. На даному етапі розвитку земельних відносин найбільш врегульованими у правовому відношенні є орендні земельні відносини, які, на нашу думку, будуть головним інструментом формування земельних масивів високотоварних інтегрованих структур. Відносно невеликі, порівняно з іншими країнами, орендні платежі в межах 40–60 дол. США за гектар у рік дозволяють високотоварним підприємствам сконцентрувати бажані, з точки зору управління, структурні підрозділи та витратити кошти на їх модернізацію.

Висновки з даного дослідження. Існуюча система земельного законодавства України не є ефективною щодо регулювання процесу консолідації земель, тому потребує певних змін, щоб виправити наявні недоліки. Передусім, необхідно прийняти комплекс законодавчих механізмів щодо підвищення ефективності використання землі. Для реалізації конкурентних переваг високотоварних сільськогосподарських підприємств необхідна конструктивна аграрна політика, яка за умов світової економічної кризи повинна стати пріоритетом у системі економічних перетворень.

Неврегульованість питань у сфері земельних відносин, землекористування, землеустрою і охорони земель ускладнює розвиток аграрного сектора економіки. Проблемними питаннями наразі залишаються: неефективність державного управління земельними ресурсами; посилення корупції; відсутність заходів стосовно перспективного планування стабільного розвитку території; відсутність оптимальних моделей сільськогосподарського землекористування, що призводить до виникнення своєрідних латифундій переважно з іноземними інвестиціями. За цих умов іноземні компанії можуть

статі користувачами великих земельних масивів. Важливо при цьому захистити національні інтереси держави та не допустити нецільового використання сільськогосподарських угідь.

Література

1. Амбросов В. Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т. В. Маренич // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 14–19.
2. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В. Г. Андрійчук, М. В. Зубець. – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
3. Кравчук К. Неподнятая целина. / К. Кравчук // Украинский деловой еженедельник "Контракты". – № 38. – 2008. – С. 25–29.
4. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34–41.
5. Можливості консолідації земель в Україні: земельний (іпотечний) банк та ринок земель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dorada/org.ua/nevs>.
6. Молдаван Л. В. Форми господарювання в аграрному секторі країни в умовах глобалізації / Л. В. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 13
7. Саблук П. Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє / П. Т. Саблук. – К. : Ін-т аграр. економіки, 2001. – 210 с.
8. Ткачук Л.В. Консолідація земель: ефективне використання та охорона в умовах трансформації земельних відносин : монографія / Л. В. Ткачук. – Львів : Вид-во Львівського НАУ, 2009. – 249 с.
9. Узун В. Я. Крупный и малый бизнес в сельском хозяйстве России: адаптация к рынку и эффективность / В. Я. Узун. – М.: ФГНУ "Росинформагротех", 2005. – 184 с.
10. Шворак А. М. Теоретичні основи консолідації земель: зміст, мета, завдання, принципи / А.М. Шворак // Землеустрій і кадастр, 2008. – № 4. – С. 11–13.

УДК 316.42

Турчак В.В.,

к.е.н., асистент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. Сьогодні соціальна відповідальність стала частиною ділової культури та етики провідних світових компаній. Наявність соціальної відповідальності забезпечує низку переваг на різних рівнях: державному, регіональному, корпоративному. Серед таких переваг можна виділити поліпшення іміджу серед споживачів, партнерів по бізнесу, посилення конкурентних позицій, зростання довіри – і, як результат, підвищення фінансово-економічних показників, формування безпечного навколишнього середовища, зростання професіоналізму персоналу, підвищення рівня культури тощо. В цілому, все це забезпечує сталий розвиток в економічних системах, підвищення соціальної стабільності та рівня життя, базуючись на духовно-моральних цінностях. Разом з тим, виникає питання, в яких межах бізнес зацікавлений у виконанні соціальних зобов'язань, наскільки і у чому він готовий перейти до соціальноорієнтованої поведінки. Зазначене свідчить про актуальність проблеми становлення та реалізації соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним з соціальною відповідальністю, присвячено увагу серед таких зарубіжних та українських авторів як О.Г. Брінцева, Х. Боуен, В. Воробей, Д. Гібоні, Д. Грейсон, О.А. Грішнова, Н.О. Держак, О.О. Дробіленко, Л. Козин, А.М. Колот, Дж. Ленсен, Д.С. Львів, Д. Лажняк, М. Меліховський, С.В. Ничипоренко, Л. Престон, А.В. Решетніков, С. Сімпсон, З. Хілтон та інші. Разом з тим, в українському суспільстві соціальна відповідальність не сприймається як необхідність, що свідчить про доцільність подальшого опрацювання її теоретичних та практичних засад.

Постановка завдання. Метою статті є визначення місця та ролі соціальної відповідальності в підприємницькій діяльності України, обґрунтування її значення, а також перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особлива увага етичній поведінці в бізнесі почала приділятися ще в 50–60-ті роки ХХ ст. у зв'язку з поширенням корупції серед урядової

бюрократії, відповідальних осіб різних корпорацій, загостренням проблем екології щодо забруднення навколишнього середовища, ядерними і токсичними відходами, розвитком конс'юмеризму. За останні 10-15 років значно зросла кількість компаній, що визнали та оцінили переваги, які надає застосування політики та практики соціальної відповідальності.

Поняття корпоративної соціальної відповідальності пов'язане з прийняттям управлінських рішень, в основі яких знаходяться етичні цінності, законність, повага до людей та суспільства, охорона навколишнього середовища [1, с. 27].

Різні організації пропонують неоднакові визначення соціальної відповідальності бізнесу [2, с. 6; 5]:

1. Зелена книга Європейського Союзу – інтеграція соціальних та екологічних аспектів у щоденну комерційну діяльність підприємств та в їхню взаємодію з зацікавленими сторонами на добровільній основі.

2. Міжнародний форум лідерів бізнесу (IBLF) – сприяння відповідальній діловій практиці, яка дає вигоду бізнесу та суспільству й допомагає досягти соціального, економічного та екологічно усталеного розвитку через максимальне збільшення позитивного впливу бізнесу на суспільство з одночасною мінімізацією його негативного впливу.

3. Бізнес задля соціальної відповідальності (BSR) – досягнення комерційного успіху засобами, які передбачають дотримання моральних цінностей та повагу до людей, спільнот і навколишнього середовища.

4. Всесвітня ділова рада із сталого розвитку (WBCSD) – зобов'язання бізнесу сприяти усталеному економічному розвитку, працюючи з робітниками, їхніми сім'ями, місцевою громадою та суспільством у цілому для поліпшення якості їхнього життя.

Слід відмітити певні позитивні зрушення в напрямку уніфікації підходів щодо сутності соціальної відповідальності. 28 жовтня 2010 р. було опубліковано Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 "Керівництво по соціальній відповідальності". Цей стандарт був підготовлений експертами більш, ніж з 90 країн та 40 міжнародних або регіональних організацій [3, с.58]. Відповідно до зазначеного стандарту, соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив її рішень і діяльності на суспільство та довкілля шляхом прозорої та етичної поведінки, яка сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я і добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін; відповідає чинному законодавству та узгоджується з міжнародними нормами поведінки; інтегрована в діяльність всієї організації і застосовується у її взаємовідносинах [4].

Приєднання України до стандарту ISO 26000:2010 "Керівництво по соціальній відповідальності" є вагомим кроком в напрямку забезпечення сталого розвитку. Проте, виконання Україною міжнародних зобов'язань в цій сфері знаходиться на низькому рівні.

Поняття «соціальна корпоративна відповідальність» в нашій країні та за кордоном трактується по-різному. У розумінні іноземних фахівців соціально відповідальна компанія дотримується норм громадянського суспільства, піклується про матеріальне благополуччя своїх співробітників, ефективно розпоряджається ресурсами, стимулює та підтримує інновації. Але навіть найрозвиненіші в цьому напрямку українські підприємці сприймають свою роль більш вузько. Це сплата податків, виконання встановлених законами зобов'язань перед державою та доброчинність [5].

Дослідження, проведені в низці країн (зокрема, в Угорщині, Польщі, Чехії, Росії, Україні) в межах Міжнародного дослідного проекту "Корпоративна соціальна відповідальність: суспільні очікування", дозволили визначити тенденції та соціальну роль бізнесу [6].

Ступінь довіри до здатності уряду діяти на благо суспільного розвитку відрізняється. Так, в Україні він найнижчий – 29%, тоді як в Польщі – 48%, Чехії – 58%, Росії – 60%, Угорщині – 71%. Ступінь довіри великим національним та міжнародним компаніям в напрямку їх діяльності на благо суспільства вищий, ніж уряду, в Україні та Польщі (табл. 1).

Таблиця 1

Ступінь довіри великим компаніям

Країна	Ступінь довіри	
	національні компанії	міжнародні компанії
Угорщина	51%	41%
Росія	43%	38%
Чехія	50%	30%
Польща	50%	39%
Україна	49%	50%

Оцінка соціальної ролі компаній за 7 ключовими факторами формування позитивного/негативного відношення є доволі універсальною у визначеній групі країн, зокрема [6, с.23]: якість продукції (послуг) – 80%; піклування про співробітників – 66%; якість обслуговування покупців – 49%; ступінь соціальної

відповідальності – 43%; правдивість інформації про продукцію – 42%; відношення до навколишнього середовища – 41%; етика поведінки – 34%. В цілому, про соціальну роль компаній у суспільстві чули більше негативного, ніж позитивного [6, с.24]. В більшості країн вважають, що компанії повинні робити більше, ніж просто отримувати прибуток та діяти в межах закону. Зокрема, встановлювати етичні стандарти; крім успішного розвитку бізнесу, будувати краще суспільство.

Прояв соціальної відповідальності у суспільстві може бути оцінений за такими показниками: якість продукції, збереження навколишнього середовища від забруднення, створення нових робочих місць, гідна оплата праці, турбота про здоров'я та безпеку людей, справедливе відношення до людей, забезпечення права на отримання інформації про продукцію, сумлінне виконання своїх зобов'язань перед партнерами, державою, дотримання етичних норм [7, с. 49-55].

Що стосується прояву соціальної відповідальності великими компаніями, то в Україні лише 11% опитаних вважають, що це їм вдається. 49% вважають, що деякі компанії діють відповідально, 31% – небагато або ніхто не діє [6, с.25].

Суттєвою проблемою для українського суспільства є також погана обізнаність щодо питань соціальної відповідальності, низький моральний стан.

Сьогодні виділяють два основних типи стимулів бізнесу до соціальної відповідальності. До першого типу належать нагороди та відзнаки, до другого – податкові/кредитні пільги, фінансова підтримка. Практика Європейських країн в напрямку винагороди компаній за активне залучення до спільноти, включаючи екологічну відповідальність, рівні можливості, тренінги та заохочення працівників, відкритість та прозорість для клієнтів і партнерів свідчить про позитивні зрушення [2, с.19-20]:

- Бельгія: існує закон, який має на меті просування соціально підзвітної продукції за допомогою добровільної соціальної відзнаки. Вона надається продукції, виробничий ланцюг якої повністю відповідає восьми конвенціям МОП. Оскільки бельгійська відзнака добровільна, вона сумісна з правилами СОТ.

- Данія: соціальна відзнака була запроваджена у 2000 році Міністерством Соціальних Справ Данії – це самооціночний інструмент для вимірювання ступеня соціальної відповідальності компанії та складається з ряду питань, відповіді на які мають надавати працівники компанії. Соціальний індекс може бути застосований для того, щоб повідомляти, наскільки відповідальною є компанія по відношенню до своїх працівників та зовнішніх власників.

- Люксембург: Міністерство просування жінок та жіночого бізнесу призначає щорічну винагороду компаніям, які успішно запровадили культуру рівності статей в повсякденній роботі.

- Іспанія: Міністерство праці та соціальних справ створило низку винагород в галузі соціальної відповідальності бізнесу.

- Греція: Грецький Інститут гігієни та безпеки на роботі призначає щорічну винагороду компаніям, що впровадили в свою діяльність охорону здоров'я та безпеку, та компаніям, які покращили умови праці за допомогою продуманих заходів.

- ЄС впровадило процедуру отримання маркування „Еко-відзнака”.

Що стосується другого типу стимулювання, то він надає: доступ до фінансування екологічно чистих проектів у Німеччині, Ірландії, Нідерландах, ЄС; допомогу працедавцям повернути витрати на проживання працівників з вадами, забезпечення доступності їх бізнес-місць (США, Італія); підтримку добродійної діяльності (Іспанія) [2, с.20].

В Україні основними стимулюючими факторами є благодійність (що забезпечує отримання податкових пільг) та соціальні інвестиції.

Відповідно до Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. [8] передбачається податкова знижка за наслідками звітного податкового року за фактично передані платником податку кошти або майно у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, зареєстрованим в Україні та внесеним до Реєстру неприбуткових організацій і установ на дату передачі таких коштів та майна у розмірі, що не перевищує 4% суми його загального оподаткованого доходу такого звітного року.

Звільняються від податку на додану вартість операції з надання благодійної допомоги (безоплатне постачання товарів/послуг благодійним організаціям), а також надання такої допомоги благодійними організаціями набувачам (суб'єктам) благодійної допомоги. Під безоплатним постачанням розуміється постачання товарів/послуг благодійним організаціям та набувачам благодійної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсації [9].

В Україні діють податкові пільги компаніям, які використовують альтернативні джерела енергії та інші заходи щодо охорони навколишнього середовища. Згідно зі ст. 48 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” [10], здійснюється стимулювання раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, шляхом:

- надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян у разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, при переході на маловідходні, ресурсо- і енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадженні очисного обладнання та устаткування для утилізації й знешкодження відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного

середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища;

- надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;

- встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів;
- звільнення від оподаткування фондів охорони навколишнього природного середовища;

- передачі частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи для гарантованого зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливих фізичних, хімічних та біологічних впливів на стан навколишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв;

- надання можливості отримання природних ресурсів під заставу.

У сфері соціальних інвестицій в Україні спостерігаються проблеми, пов'язані з інституціональною недосконалістю [9].

Отже, законодавча база для соціально відповідальної поведінки в Україні існує. Проте, постає питання, чи зазначені закони працюють на практиці. Без цього весь процес законодавчого регулювання не досягне поставлених цілей. Слід відзначити, що існуюче правове поле не сприяє розвитку благодійної діяльності, немає стимулювання такої діяльності з боку влади, відсутні механізми конкурсів на реалізацію соціальної політики, а існуючі розміри та способи можливої допомоги законодавчо обмежені.

Як зазначено в [2, с.22], фактор законодавства є лише одним серед багатьох: українська недорозвинена банківська система, погана мережа засобів комунікації, складне податкове та регуляторне середовище, злочинність, корупція не стимулюють підприємства запроваджувати соціальну відповідальність.

Ще однією проблемою є доволі низький рівень інформованості суспільства про соціальну відповідальність. Крім того, відношення суспільства до підприємницької діяльності, владних структур, будь-яких зовнішніх організацій взагалі в Україні є доволі негативним. Це пов'язано зі сформованим загальним нігілізмом людей українського суспільства до будь-якого оточення та відсутністю довіри до позитивних результатів діяльності. Зміна такого образу підприємництва є складним завданням, яке залежить, в першу чергу, від самих підприємств, усвідомлення ними свої відповідальності за стабільність в суспільстві.

Саме тому важливою є просвітницька, організаторська та оціночна діяльність в даному напрямку.

Зрозуміло, що для того, щоб ознайомити суспільство з концепцією соціальної відповідальності та сприяти наближенню поведінки компаній до міжнародних стандартів соціальної відповідальності, необхідний час. В цьому контексті головним завданням є створення в суспільній свідомості цінності соціально відповідальної поведінки підприємницької діяльності. Важливо інформувати суспільство про те, що здійснюють компанії у сфері соціальної відповідальності за допомогою держави, суспільних організацій та діячів, засобів масової інформації, академічних кіл. Разом з тим, слід підтримати О.А. Грішнову [11, с. 5] стосовно того, що в ієрархії рівнів соціальної відповідальності основоположне, інтегруюче, визначальне значення має державний рівень. Соціальну відповідальність несе, передусім, держава в особі її законодавчих і виконавчих органів. Саме держава може і має створити справедливі і прозорі правила діяльності всіх суб'єктів і всіх громадян й ефективну систему контролю, яка б забезпечувала їх виконання.

Важливим інструментом впровадження соціальної відповідальності в бізнес-практиці є визначення компанією внутрішніх стимулів (специфічних для неї), які забезпечують реалізацію розроблених соціальних стратегій. Це може бути покращення бізнес-процесів, технологій, ділової та загальносуспільної репутації компанії, підвищення мотивації та продуктивності праці працівників, поліпшення економічних показників компанії.

Як підсумок, хотілось би навести переваги, які надає соціальна відповідальність для підприємств. Це збільшення прибутку, пришвидшення темпів росту; доступ до соціальних інвестицій, скорочення операційних витрат; зміцнення репутації та іміджу, підвищення ефективності діяльності та інвестиційної привабливості; підвищення привабливості продукції, зростання обсягів продажів; забезпечення залучення кваліфікованої робочої сили, відсутність конфліктів між працівниками та роботодавцями, підвищення якості роботи; зростання продуктивності та якості продукції; скорочення претензій з боку регулюючих органів; підвищення конкурентоспроможності; посилення позицій бренду компанії, збільшення її матеріальних активів.

Зазначені переваги у підсумку забезпечують високий імідж країни в міжнародних рейтингах.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, соціальна відповідальність підприємницької діяльності стосується багатьох сфер. Це і виробництво якісної продукції (послуг); і охорона навколишнього середовища шляхом впровадження ресурсо-, енергозберігаючих технологій,

зменшення шкідливих викидів, впровадження спеціальних програм щодо захисту довкілля; і створення належних умов та оплати праці, інвестиції в розвиток людського капіталу; і побудова стосунків із зацікавленими сторонами на основі чесності, відкритості; і впровадження етичних норм та цінностей.

Сьогодні готовність підприємництва до проведення соціальної політики повинна зростати, оскільки вона дає можливість зміцнити конкурентні переваги на ринку, що стає особливо актуальним, враховуючи глобалізаційні процеси. Разом з тим, проблем, що стосуються соціальної відповідальності вітчизняного підприємництва, дуже багато. Їх вирішення можливе лише шляхом популяризації соціальної відповідальності, безперервної взаємодії влади з бізнесом, висвітлення позитивної практики у засобах масової інформації. Перспективи подальших досліджень стосуються розробки механізму такої взаємодії.

Література

1. Деловая этика: методические рекомендации для российских компаний. – М. : Ассоциация независимых директоров, Российский институт директоров, 2004. – 102 с.
2. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження. – К. : Видавнича компанія "КІТ", 2005. – 45 с.
3. Козин Л. Корпоративна соціальна відповідальність як основа сучасної парадигми управління бізнесом / Л. Козин // Ответственная экономика: Научно-популярный альманах / Общественная организация "Инициатива по содействию эколого-экономической интеграции". – Луганск: Виртуальная реальность, 2011. – Вып. 3. – С. 53-63
4. Международній стандарт ISO/FDIS 26000:2010 Руководство по социальной ответственности – 140 с.
5. Держак Н.О. Соціальна відповідальність як один з напрямків розвитку корпоративної культури / Н.О. Держак, О.О. Дробіленко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2012. – №1 (172). – Ч.1.
6. Корпоративная социальная ответственность: общественные ожидания. Потребители, менеджеры, лидеры общественного мнения и эксперты оценивают социальную роль бизнеса в России. / Под ред. С.Е. Литовченко, М.И. Корсакова. – М. : Ассоциация менеджеров, 2003. – 100 с.
7. Мороз О.М. Основи підприємництва : навчальний посібник / О.М. Мороз, В.І. Невмержицький. – Київ: Київський національний торговельно-економічний університет; 2005. – 172 с.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.Rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?Nreg=2755-17>.
9. Ничипоренко С.В. Фінансово-правові основи розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні / С.В. Ничипоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2012_1/files/EC112_06.pdf
10. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page3>
11. Грішнова О.А. Соціальна відповідальність – шлях до європейської соціальної держави в Україні / О.А. Грішнова // Соціально-трудова відносина: теорія та практика: збірник наукових праць. – 2011. – № 2. – С. 5-12
12. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2011.

УДК 336.221:334.722

Кміть В.М.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Судомир М.Б.
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У низці країн із ринковою економікою малі підприємства посідають вагоме місце в національній економіці держави. Цей сектор економіки в змозі створити нові робочі місця, розширити зайнятість населення, наповнити місцевий бюджет за рахунок сплати єдиного податку. Тому, особливо увагу з боку держави слід приділити фінансовій підтримці розвитку малого бізнесу, що, насамперед, охоплює фіскальні методи впливу через систему оподаткування.

В Україні вже не один рік тривають дискусії щодо шляхів реформування спрощеної системи оподаткування малого підприємництва. Деякі фахівці пропонують взагалі скасувати спрощену систему оподаткування, інші ж, навпаки, пропонують зберегти існуючий порядок спрощеного оподаткування та розширити перелік суб'єктів малого підприємництва, на яких поширюється дія спрощеної системи оподаткування. Прийняття ж Податкового кодексу України (далі – ПКУ) [2] та нововведень, що стосуються спрощеної системи оподаткування, дозволяють стверджувати, що запропонована та діюча спрощені системи мають багато суперечностей і недоліків та потребують подальшого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оподаткування суб'єктів малого підприємництва є доволі актуальним, оскільки супроводжується змінами, які викликають дискусії та дослідження в сфері спрощеної системи оподаткування. Вирішенням цих проблем займалися такі вітчизняні вчені як А.Василенко, П.Гарасим, Є.Губар, Д.Дема, М.Дем'яненко, І.Зоріна, Т.Корнієнко, О.Покатасва, Н.Ткаченко, І.Шершун та ін. Однак, останні внесені зміни до ПКУ, що стосуються спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, вимагають нових підходів до вирішення даних питань.

Постановка завдання. Метою статті є визначення умов функціонування спрощеної системи оподаткування після впровадження в дію нових змін в положеннях ПКУ, оцінка їх ефективності в практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні є підтримка суб'єктів малого підприємництва, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності. Удосконалення існуючої системи оподаткування є важливим як для платників податків, так і для податкових органів, оскільки платники очікують ліберальної системи оподаткування свого бізнесу, а держава, в свою чергу, збільшення надходжень до бюджету.

Варто також зазначити, що в Україні вже тривалий час розглядається питання щодо реформування спрощеної системи оподаткування малого підприємництва, а також суперечки щодо доцільності її існування у збереженому існуючому вигляді чи із внесенням значних змін. Фахівці пропонують різні варіанти вирішення цього питання: і скасування системи загалом, і збереження її в наявному вигляді, і збереження зі значними чи незначними змінами. На нашу думку, доцільним є збереження спрощеної системи оподаткування діяльності малого підприємництва як такої з обов'язковим її вдосконаленням та модернізацією відповідно до сучасних умов господарювання.

Тому, одним із пріоритетних напрямів держави є стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні, а також вдосконалення спрощеної системи оподаткування. Дана система оподаткування широко застосовується в багатьох розвинених країнах з ринковою економікою та сприяє ефективності діяльності малого бізнесу.

Першим кроком для здійснення підтримки малого підприємництва з боку держави був Указ Президента "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва"[4] від 3 липня 1998р. Започаткована спрощена система оподаткування направлена на підтримку динамічного розвитку малого підприємництва як одного з найперспективніших і пріоритетних сегментів розвитку національної економіки, забезпечення ефективності його функціонування та стабільності надходжень до бюджету.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності – це особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених Главою 1 Розділу XIV ПКУ із одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Юридична особа чи фізична особа-підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає вимогам та реєструється платником єдиного податку [5, с.487].

Однак, згодом ця система оподаткування втратила свою ефективність. Це могло бути спричинене багатьма факторами, наприклад, такими як [9, с. 280]:

– розмір податку не переглядався з 1998 р.;

- існувала можливість зловживання для мінімізації податкових платежів;
- у зв'язку з колізіями в законодавстві про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та положеннями спрощеної системи спостерігалось скорочення найманих працівників у підприємців-спрощенців;
- відбувалося розукрупнення або розорення великих і середніх підприємств;
- допускалося використання у надприбуткових видах діяльності;
- виникала соціальна несправедливість і деструктивність для суспільства, зокрема, в наповненні соціальних фондів держави з боку підприємців, які перебували на загальній системі оподаткування.

Законодавство України характеризується значною нестабільністю, у тому числі і в сфері оподаткування. Внаслідок нечіткого законодавчого регулювання, створюються умови для уникнення оподаткування, а також використання суб'єктами малого господарювання спрощеної системи як схеми мінімізації податкових зобов'язань [13, с.87].

Отже, можна зробити висновок, що застосування спрощеної системи оподаткування пов'язане з системою ухилення від сплати податків. Ці недоліки спричинили поштовх для держави щодо подальшого реформування спрощеної системи оподаткування, яка б відповідала діючим ринковим умовам.

Прийняття ПКУ супроводжувалося значними баталіями і дискусіями між державою та підприємцями, які перебували на спрощеній системі оподаткування, оскільки прописані в новому законодавстві зміни приводили фізичних осіб до загальної системи оподаткування, що було не вигідним для них. Передбачалося запровадження обмежень стосовно обсягів виручки до 300 тис. грн., що викликало незадоволення. В даному випадку це призвело до закриття низки малих підприємств через неспроможність сплати податків.

За даними дослідження, за 2010 рік кількість реальних робочих місць у малому бізнесі зменшилася на 1,5 млн. (близько 25% всіх існуючих на той момент робочих місць у цьому сегменті), за підсумками 2011 року ще 15% робочих місць скоротили юридичні особи та 25% – фізичні особи-підприємці, що знаходились на спрощеній системі оподаткування, частина яких пішла в тінь, а частина й зовсім припинила існування [12].

За цей період відслідковувалася негативна статистика щодо функціонування малих підприємств, що стало стимулом для держави щодо ухвалення Закону України № 4014 [1], який увійшов в дію з 1 січня 2012 р. З дня появи проекту цього Закону, він став об'єктом уваги підприємців, політиків, науковців. Однією з причин такого зацікавлення стала оцінка перспективи подальшого функціонування спрощеної системи оподаткування, оскільки до 01.01.2012 р. всі підприємці, обсяг доходів яких перевищував 500 тис. грн. не мали права працювати на єдиному податку.

Якщо в цілому порівняти зміни в Законі України № 4014[3] та Указі № 727[4], то позитивним можна назвати те, що у новому законодавчому акті наголошено та чітко прописано право самостійного обрання спрощеної системи оподаткування юридичною або фізичною особою відповідно до вимог ПКУ. Нововведення полягають в тому, що суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на чотири групи платників єдиного податку, змінено також розміри ставок єдиного податку для них. Указом № 727[4] було передбачено сплату податку в розмірі від 20 грн. і до 200 грн. для фізичних осіб і 6% або 10% для юридичних осіб. З ухваленням Закону України № 4014[3] суб'єкти спрощеної системи зможуть платити єдиний податок залежно від групи, до якої вони будуть включені.

Характерними особливостями груп платників є [3]:

- до I групи віднесли фізичних осіб-підприємців, які протягом календарного року: не можуть використовувати найманих працівників, звітним податковим періодом є календарний рік, граничний обсяг доходу за рік 150 тис. грн., ставка єдиного податку від 1 до 10% розміру мінімальної заробітної плати;
- до II групи віднесли фізичних осіб-підприємців, які використовують працю не більше 10 найманих працівників одночасно, звітним податковим періодом є календарний квартал, граничний обсяг доходу за рік 1 млн. грн., ставка єдиного податку від 2 до 20% розміру мінімальної заробітної плати;
- до III групи віднесли фізичних осіб-підприємців, у яких протягом календарного року: кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах одночасно не перевищує 20 осіб, звітним податковим періодом є календарний квартал, граничний обсяг доходу не перевищує 3 млн. грн., ставки єдиного податку: 3% доходу – у разі сплати податку на додану вартість, або 5% від доходу – у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку;
- до IV групи віднесли юридичних осіб – суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких: середньооблікова кількість працівників не повинна перевищувати 50 осіб, звітним податковим періодом є календарний квартал, граничний обсяг доходу не перевищує 5 000 000 грн., ставки єдиного податку: 3% доходу – у разі сплати податку на додану вартість, або 5% від доходу – у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку.

В таблиці 1 подаємо розподіл фізичних та юридичних осіб – суб'єктів спрощеної системи

оподаткування за групами платників єдиного податку.

Таблиця 1

Розподіл суб'єктів спрощеної системи оподаткування за групами платників єдиного податку

Критерії	I група	II група	III група	IV група	V група	VI група	VII група (проект)
Особи	фізичні			юридичні	фізичні	юридичні	сільгоспвиробники
Граничний обсяг доходу	до 150 тис. грн.	до 1 млн. грн.	до 3 млн. грн.	до 5 млн. грн.	до 20 млн. грн.	до 20 млн. грн.	частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%
Кількість найманих працівників	немає	менше 10	менше 10	менше 50	менше 20	менше 50	немає
Види діяльності	реміснича діяльність, побутові послуги населенню, роздрібна торгівля на ринках	виробництво, продаж товарів, надання послуг, ресторанне господарство	-	-	-	-	сільське господарство
Особливі умови	-	товари мають продаватися, а послуги надаватися лише платникам, які застосовують спрощену систему, або населенню	-	-	-	-	-
Ставка податку	від 1 до 10% МЗ в місяць	від 2 до 20% МЗ в місяць	3% + ПДВ або 5% виторгу	3% + ПДВ або 5% виторгу	7% + ПДВ або 10% виторгу	7% + ПДВ або 10% виторгу	для ріллі, сіножатей та пасовищ – 0,15 (у гірських зонах 0,09); для багаторічних насаджень – 0,09 (у гірських зонах 0,03); для земель водного фонду 0,45
Термін сплати	аванс до 20 числа	аванс до 20 числа	до 20 числа наступного за звітним місяцем	10 календарних днів після граничного строку подання декларації	10 календарних днів після граничного строку подання декларації	10 календарних днів після граничного строку подання декларації	щомісячно протягом 30 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця
Звітність	Книга обліку доходів за підсумками робочого дня	Книга обліку доходів за підсумками робочого дня	Книга обліку доходів за підсумками робочого дня (+ ПДВ)	Спрощений бухгалтерський облік доходів і витрат	Книга обліку доходів за підсумками робочого дня (+ ПДВ)	Спрощений бухгалтерський облік доходів і витрат	-
Звітний період	рік	квартал	квартал	квартал	квартал	квартал	рік
ПДВ	ні	ні	так	так	так	так	ні

*МЗ – мінімальна заробітна плата

Джерело: Сформовано авторами із використанням джерела [9, с.283]

Недоліками системи спрощеного оподаткування є надання повної відповідальності суб'єкта господарювання за вибір тієї чи іншої групи платників єдиного податку (що може послужити причиною для масових штрафних санкцій за некоректний вибір групи, хоча до кінця цього року держава

запровадила мораторій на штрафні санкції), заборона на застосування спрощеної системи оподаткування нерезидентами, а також обмеження за видами діяльності.

Якщо згідно з Указом № 727[4], спрощену систему могли застосовувати фізичні особи, в трудових відносинах з якими перебувало не більш як 10 осіб і обсяги їх виторгу від реалізації за підсумком року не перевищували 500 тис. грн. Як бачимо з табл. 1, запровадження чотирьох груп спрощенців є перевагою, оскільки це сприяє збільшенню, тобто розширенню кола суб'єктів підприємницької діяльності, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, або які б мали можливість на неї перевестися.

Процедури звітності та обліку суб'єктів спрощеної системи оподаткування, на думку платників податку, були ускладненими, тому із прийняттям Закону № 4014[3], розроблено механізм спрощення адміністративних процедур [9, с.282].

До кожної з груп платників висунуто вимоги, наприклад, для другої та третьої груп лімітовано чисельність найманих працівників і обсяг одержаних доходів, що відрізняє їх. На нашу думку, даний підхід є не достатньо обґрунтованим з точки зору державної політики зайнятості населення, розширення податкової бази та виведення заробітної плати з тіні.

Збільшити статистичні дані щодо кількості спрощенців дозволить долучення до неї підприємців, які до 1 січня 2012 року сплачували фіксований податок. Оскільки дана система складалася з двох податків – єдиного та фіксованого, то з початку поточного року всі вони будуть враховуватися як «єдиноподатники», тобто формально їх стане більше.

Доказом цього можуть стати дані ДПСУ у Львівській області, відповідно до яких, за останні вісім місяців 2012 року спрощенці сплатили до бюджету 114,9 млн. грн., що більше ніж у два рази перевищує надходження за весь минулий рік (55,8 млн. грн.). Загалом, станом на 01.09.2012 року, в ДПСУ у Львівській області на обліку перебуває 121,1 тис. фізичних осіб- підприємців. З початку року їх кількість збільшилася на 8,1 тисячі [11].

Особи, які перебувають на спрощеній системі оподаткування сплачують єдиний податок. Даний податок займає одне з найвагоміших місць серед місцевих податків та зборів. Протягом січня-червня 2012 року він надійшов у сумі 19,1 млрд. грн., що майже удвічі більше порівняно з обсягами надходжень за 1 півріччя 2011 року (рис. 1). Таке зростання зумовлене змінами в ПКУ, якими було запроваджено нові правила справляння цього податку, тобто збільшення максимальної кількості працівників у спрощенців, самих осіб платників і запровадження нових ставок єдиного податку, які і вплинули на суму надходжень до бюджету.

Розроблено авторами на основі джерела[6]

Рис. 1. Динаміка надходжень єдиного податку за період січень-червень 2010-12рр.

З 5 липня 2012 року набрав чинності Закон України № 4834[1], згідно з яким запроваджуються додаткові групи платників єдиного податку на спрощеній системі оподаткування: п'ята група – фізичні особи-підприємці та шоста група – юридичні особи [10, с.14] (див. табл. 1).

Це, перш за все, було зроблено задля збільшення кола платників, оскільки після змін в спрощеній системі оподаткування та введення лише чотирьох груп спрощенців, низка підприємців не змогла обрати свою відповідність критеріям ні в одній з запропонованих законопроектом груп.

До п'ятої групи входять фізичні особи-підприємці, у яких працюють до 20 осіб, а до шостої – юридичні особи із числом найманих працівників до 50. Для цих двох груп ставка єдиного податку

становить 7% доходу у разі сплати ПДВ і 10% – у разі включення ПДВ до єдиного податку [10, с.16]. Обмеження за річного виторгу становить 20 000 000 грн. для двох груп одночасно.

Відтепер, у разі перевищення граничних обсягів або будь-яких інших критеріїв перебування в групі, представники третьої та четвертої груп можуть у наступному році обрати відповідно п'яту та шосту групу єдиноплатників. При цьому, за попередній рік третя група повинна сплатити податок за надлишковий дохід за стакою 15%, а четверта – за подвійною ставкою.

В оновленому законопроекті передбачаються також наступні зміни щодо спрощеної системи оподаткування, які в цілому мають потішити платників єдиного податку [8, с.29]:

1. Розширено доступ до спрощеної системи оподаткування:

– для виробників і продавців ювелірних і побутових виробів із дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння. У першому півріччі 2012 р. у таких підприємців були труднощі, але завдяки змінам до ПКУ у зазначених платників з'явилося право здійснювати таку діяльність, але вибравши виключно третю групу єдиноплатників, причому за ставкою 5%;

– для реалізаторів корисних копалин місцевого значення, яким до введення цього законопроекту було заборонено перебувати на спрощеній системі оподаткування;

– для кур'єрських послуг, а також послуг зв'язку, що не підлягають оподаткуванню.

2. Завдяки змінам, внесеним до ПКУ, включенням до бази оподаткування єдиного податку простроченої кредиторської заборгованості передбачено лише для платників третьої групи, які є платниками ПДВ, а також для платників четвертої групи.

3. Врегульовано питання про оподаткування деяких перехідних операцій юридичних осіб.

4. З'явилося визначення безоплатно отриманих товарів (робіт, послуг) – для цілей оподаткування єдиним податком.

5. Можливість перейти на спрощену систему оподаткування лише один раз в календарному році.

6. Розв'язано проблему переходу із однієї групи до іншої, при цьому платник повинен подати заяву до ДПСУ не пізніше, ніж за 15 днів до початку кварталу. Перевагою є те, що кількість переходів протягом року не обмежено.

За прогнозними підрахунками, кількість платників п'ятої групи буде становити 2 100 фізичних осіб-підприємців, сумарний дохід яких буде більше 15 млрд. грн., а суб'єктів господарювання, які оберуть шосту групу – більше 20 тис. осіб [12]. Економісти вважають, що такі новації в спрощеній системі стимулюватимуть розвиток малого бізнесу, підприємці охоче скористаються можливістю перейти на спрощену систему оподаткування. Такі дії відповідно позначаться на сплаті податків, в тому числі єдиного.

Крім того, перевагою для юридичних та фізичних осіб є те, що ПКУ введено перехідну норму, про те, що до платників єдиного податку за порушення в 2012 році щодо порядку обчислення, правильності заповнення податкових декларацій та повноти сплати сум єдиного податку штрафні санкції не застосовуються, як і адміністративні штрафи за неправильність заповнення книги обліку доходів і книги обліку доходів і витрат. Таким чином, платників усіх трьох груп карати не будуть [7, с.31].

В Законі № 4834[1] також зазначено, що з 1 січня 2013р. планується ввести ще одну групу платників єдиного податку – сьому (див. табл. 1). Ця група поширюватиметься на сільгоспвиробників, у яких частина аграрного товаровиробництва за попередній рік становить 75% і більше. Таким чином, аграрії з одного спецрежиму оподаткування перейдуть на інший – від сплати фіксованого сільськогосподарського податку до єдиного. При цьому умови їх роботи і ставки податку на спрощеній системі залишаться незмінними [14].

Висновки з даного дослідження. В загальному, можна зробити висновок, що останні зміни, внесені до спрощеної системи оподаткування призведуть до її лібералізації, а, відповідно, і до збільшення кількості її платників. Дана система повинна задовольняти вимоги як держави щодо стабільності надходжень до бюджету від сплати єдиного податку, так і самих платників через систему відсоткових ставок на спрощеній основі, які, на їх думку, є достатньо високими для малих підприємств.

Становище вітчизняного малого підприємництва є складним та потребує втручання з боку держави задля вирішення низки існуючих проблем. Перш за все, це нестабільність в сфері оподаткування. Так, зміни в спрощеній системі оподаткування за 2012 рік відбувалися двічі, тому потрібно забезпечити її стабільність для заохочення якнайбільшої кількості підприємців.

Дана система повинна передбачати простоту визначення бази оподаткування та розміру податкового зобов'язання, мінімізацію облікових процедур до рівня, доступного пересічному громадянину, що важко сказати про діючу «спрощенку». Посилення вимог до спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності із одночасним погіршенням комплексу умов для єдиноплатників стали головними причинами несприйняття нововведень та відобразилась на кількості суб'єктів малого підприємництва.

Спрощена система оподаткування є провідною частиною державної податкової політики підтримки розвитку малого підприємництва в Україні, а, отже, повинна супроводжуватися новими програмами та способами ведення бізнесу, як це практикується у передових зарубіжних країнах.

Доцільно також наголосити, що зміна податкового законодавства та впровадження європейських стандартів у податкову систему України має здійснюватися послідовно та виважено, оскільки намагання побудувати систему оподаткування, наближену до європейського зразка, потребує часу. Прискорювати цей процес ризиковано, так як це може мати серйозні негативні наслідки. Саме тому реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності має здійснюватися з урахуванням особливостей соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в Україні.

Література

1. Закон України № 4834-IV «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення деяких податкових норм» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4834-17>
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності: Закон України № 4014-17 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=40402&pf35401=203893
4. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: Указ Президента України № 727/98 від 03.07.98р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=727%2F98>
5. Бабін І.І. Податкове право України : навч.посібник / І.І. Бабін. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 504 с.
6. Бюджетний Моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень-березень 2011 року / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В., Самчинська І.В.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К: 2011. – 143 с.
7. Єдиний податок // Бухгалтер. – 2012. – № 32(1556). – С. 50.
8. Єдиний податок // Бухгалтер. – 2012. – № 26. – С. 50.
9. Кміть В.М. Основні напрями реформування спрощеної системи оподаткування діяльності малого підприємництва в Україні / В.М. Кміть, М.І. Федішин // Формування ринкової економіки в Україні: зб. наук. праць. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – Вип. 24, Ч. 1. – С.275-285.
10. Нові групи 5 та 6 платників ЄП: втілені в життя // Податки та бухгалтерський облік. – 2012. – № 71(1568). – С. 16.
11. Податкова Львівщини констатує збільшення підприємців-«спрощенців» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/news/2012/09/27/370666>
12. Податкова намалює більше мільйона спрощенців / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.money.comments.ua/2012/06/22/177072/podatкова-namalyuie-bilshe-milyona.html>.
13. Синчак В.П. Реформування спрощеної системи оподаткування в контексті податкової політики держави / В.П. Синчак // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 3. – С. 167.
14. Спрощений бізнес / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/attentions/id/182>

УДК 330.34.01

Король І.В.,
аспірантка* кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ: АНАЛІЗ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛІВ

Постановка проблеми. ХХ ст. було надзвичайно насиченим на події, особливо багатим воно було на наукові відкриття. Протягом цього століття відбулася переоцінка існуючих факторів виробництва та виведення чинника «інновації» в розряд визначального. Великою мірою завдяки цілеспрямованому стимулюванню інноваційної активності, країни, які здавалося б не мали особливих шансів на лідерство, зайняли перші місця у списку найконкурентоспроможніших держав світу. Саме через це, дослідження ресурсного забезпечення та можливостей реалізації наукових розробок та досліджень в нашій державі є особливо актуальним. Адже чим довше ми будемо тупцювати на одному місці, тим більшим ставатиме розрив між нами та розвиненими державами світу, і тим важче буде зробити інноваційний прорив. Таким чином, дослідження вітчизняного науково-технологічного та інноваційного потенціалів є для нашої економіки надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем інноваційного розвитку займалися як зарубіжні вчені (Дж. Бейлі, В. Беренс, Г. Бірман, І. Шумпетер), так і вітчизняні (Ю. Бажал, Н. Берзон, А. Гальчинський, А. Гайдуцький, Б. Губський, В. Геєць, О.Лапко, Л.Федулова та інші). Незважаючи на велику кількість досліджень з даної тематики, проблема розробки програми довгострокового розвитку економіки на інноваційній основі, що враховувала б національні особливості, поки що залишається відкритою.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та аналіз основних показників науково-технологічного та інноваційного потенціалів України, а також формування головних рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності національної економіки через розвиток відповідних складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури за відповідною тематикою привів до висновку, що поняття науково-технологічного та інноваційного потенціалів досить часто ототожнюють. На нашу ж думку, це два самостійні поняття, хоч і взаємопов'язані. Так, *науково-технологічний потенціал* – це сукупність відповідних умов та ресурсів здійснення наукових досліджень і розробок, а *інноваційний потенціал* – це реальні можливості забезпечення та практичного освоєння результатів наукових досліджень і розробок, що необхідні для підвищення соціально-економічної ефективності всіх сфер людської діяльності.

Показники, які використовуються для оцінки цих потенціалів в економічній літературі також досить часто дублюються та не розділяються, тому для оцінки науково-технологічного потенціалу ми пропонуємо використовувати такі індикатори як динаміка та структура витрат на НДДКР; середні витрати держави на 1-ого дослідника; рівень підготовки наукових кадрів; чисельність та якісний склад фахівців, зайнятих в науковому секторі; індекс цитування; наявність перспективних розробок, а для оцінки інноваційного потенціалу – кількість інноваційних підприємств; структура витрат на інноваційну діяльність держави та приватного сектору за галузями; рівень патентної активності та її розподіл за галузями технологій; процент високотехнологічних товарів у експорті; показники експорту та імпорту нових технологій; рівень розвитку інноваційної інфраструктури.

Згідно даних міжнародної статистики, світовий ринок наукомісткої продукції оцінюється у більш ніж 2,3 трлн дол. Цікаво, що лише частка трьох країн складає близько 70% цього ринку. Зокрема, США контролює 30% ринку, Німеччина – 23%, Японія – 17%. Внесок України становить лише 0,1% світового ринку високотехнологічної продукції. Така невелика вага нашої країни є, на нашу думку, результатом недостатньої уваги відповідних органів влади щодо сфери наукових розробок та досліджень.

Аналіз вітчизняних *обсягів та структури витрат на НДДКР* є тому підтвердженням. Саме цей показник ілюструє, якою мірою держава зацікавлена в науково-дослідній та інноваційній діяльності, як вона змогла заохотити приватний сектор займатись нею, на скільки в останнього вистачає коштів для цього і на скільки взагалі вигідною для бізнесу є ця діяльність. Так, за даними Держкомстату, у 2010 р. на НДДКР в Україні було витрачено приблизно 1,1 млн. дол., що вище обсягів витрат 2009 р. на 15% (або у 4,4 рази більше 2000 р.). Динаміка нарощування цього виду витрат в країні є позитивною і

* Науковий керівник: Галабурда М.К. – к.е.н., доцент

відносно вищою розвинених країн. Абсолютні ж показники витрат на НДДКР в Україні менші розвинених країн в десятки разів.

Дослідження витрат на НДДКР в Україні за джерелами свідчить, що найбільший обсяг витрат на НДДКР був здійснений приватним сектором – 57,3%, трохи менші були витрати державного сектору – 36,4% і найменші – 6,3% – сектору вищої освіти. Переважання витрат на НДДКР приватним сектором є характерним і для розвинених країн, проте доля і обсяги цих витрат є на багато вищими.

Одним із способів досягнення високих показників на світових ринках високотехнологічних товарів було і залишається нарощування високорозвиненими країнами *державних витрат на НДДКР*, зокрема: США протягом 2000-2008 рр. відраховували з бюджету 2,82% ВВП (у 1990-2001 рр. – 2,69%), Японія – 3,44% ВВП (у 1990-2001рр. – 2,98%), Німеччина – 2,54% ВВП (у 1990-2001рр. – 2,48%). Найбільший обсяг відрахувань та найбільші темпи їх приросту мав Ізраїль (4,86% ВВП протягом 2000-2008 рр., тоді як у 1990-2001 рр. – 3,62%) [1].

Динаміка державних витрат на НДДКР в Україні відповідає її частці на відповідних ринках. Так, у 1990-2001 рр. обсяг відрахувань складав 0,95% ВВП, у 2000-2008 рр. – 0,85%. Мізерні витрати та низхідна їх динаміка є загрозою для вітчизняної наукової сфери, оскільки не дає їй змогу в повній мірі реалізовувати свої функції, ставить в умови жорсткого виживання, сприяє відтоку наукових кадрів за кордон, веде до впровадження запозичених технологій не найкращої вартості¹.

Проведений аналіз *фінансування вітчизняної науки за галузями* показав невідповідність законодавчо визначеним пріоритетам розвитку наукової сфери. Зокрема, за останні 15 років в трійці лідерів, що продемонстрували найбільший ріст фінансування були: фізичне виховання та спорт (74 рази), політичні науки (21,3 рази) та юридичні науки (6 разів). Для порівняння, приріст у біологічних науках склав 2,9 рази, фізико-математичних – у 2,49 рази, медичних – у 1,23 рази. Найменш фінансованими галузями, що знаходяться в так званій «зоні виживання» опинились технічні, історичні та фармацевтичні науки (приріст фінансування склав -0,9; 0,69; 0,54 рази відповідно) [2].

Середні ж витрати на одного дослідника в Україні складають майже 10 тис. дол. (для порівняння, в США рівень відповідних витрат в 26 разів вищий, Японії – в 16,8 рази, Німеччині – в 24 рази, в Росії – 2,2 рази) [3]. Декларативний інтерес до розвитку наукової сфери та недостатнє її фінансування не сприяє росту зацікавленості потенційних дослідників щодо наукової сфери як основного виду діяльності. На підтвердження сказаного вище, за даними Світового банку, в Україні за роки незалежності, *чисельність наукових кадрів та кваліфікованих інженерів* на мільйон населення зменшилась приблизно на 30% і на сьогодні складає 1458 осіб (для порівняння в США цей показник в 3 рази вищий, в Японії – в майже 4, Німеччині – в 2 рази). Якщо ж брати абсолютний показник чисельності працівників основної діяльності в науковій сфері, який пропонує Держжкомстат, то за 1991-2010 рр. він знизився втричі.

Дослідження *рівня підготовки наукових кадрів* демонструє позитивну динаміку. Зокрема, за останні 10 років кількість аспірантур зросла на 27 % (з 418 до 530 од.), докторантур – на 26% (з 209 до 263од.). В них навчалось на 49% (з 23 тис. до 35 тис. осіб) та на 38% (з 1,1 тис. до 1,6 тис. осіб) відповідно більше аспірантів та докторантів. При цьому, за цей період зросла і частка захищених кандидатських (з 16% до 24%) та докторських (з 9% до 29%) дисертацій. Проте, якщо сумістити зниження кількості наукових працівників та збільшення кількості майбутніх наукових кадрів у аспірантурах, докторантурах, зростання загальної кількості захищених випускників, то маємо наступну ситуацію в науці: нажаль, більшість нових докторів та кандидатів наук протягом останнього десятиліття не залишалися працювати в цій сфері, а існуючі кадри змінювали наукову сферу діяльності на більш прибуткову, або починали працювати на іншу країну. А це, в свою чергу, аж ніяк не свідчить про просування країни шляхом інноваційного розвитку і є великим недоглядом державного управління, яке допустило зниження престижу науково-дослідної роботи.

Ще одним важливим показником науково-технологічного потенціалу є *індекс цитувань*. Він показує, на скільки вагомий внесок тієї чи іншої країни у світову науку. Так, за даними міжнародної бази Scopus, з 236 країн світу Україна за чисельністю публікацій займає 38 місце, за кількістю цитованих публікацій – 37 місце, а за середньою кількістю посилань на документ – 223 позицію [4]. Перші ж позиції в рейтингу за індексом цитувань посідає США, Китай, Великобританія, Японія, Німеччина, Франція, Канада, Італія, Іспанія, Індія. Слід відзначити, що вище зазначені показники неоднозначні. Так, позитивним моментом є висока активність наукових кадрів щодо публікації результатів їх наукових пошуків. Незважаючи на це, маємо надзвичайно низький рівень посилань на документ, що може свідчити або про низьку якість робіт, або про те, що невелика частина публікацій виходить англійською, а ті, що й виходять публікуються невеликими тиражами та за високою вартістю. Тому тут потрібна відповідна політика держави, що сприяла б вченим доступ до публікації у міжнародних виданнях, а також заохочувала цю діяльність.

Незважаючи на низку проблемних моментів у динаміці характеристик науково-технічного потенціалу, експертні оцінки здійснені в рамках Державної програми прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку України показали, що українська наукова думка має широкі можливості для

¹ Постанова ВР від 21.10.2010р.

отримання результатів світового рівня з наступних напрямів досліджень як: радіофізика міліметрового та субміліметрового діапазону; імунобіотехнології, біосенсорика та молекулярна діагностика; біотехнологія рослин та біофізика; біодеградація; кріобіологія та кріомедицина; дослідження наноструктур і розробка нанотехнологій; нейрофізіологія; інформатика; мікро- та оптоелектроніка; аерокосмічні технології, а також розробки у низці інших напрямів математики, фізики, хімії, біології.

Що стосується інноваційного потенціалу, то за роки незалежності економічні реформи в площині інноваційного розвитку ототожнювались з відповідними законами, постановами, концепціями та іншими нормативними актами, які, однак, не призвели до суттєвих зрушень в очікуваному напрямі.

Так, згідно даних Держкомстату, у 2011 р. *кількість інноваційних підприємств* в Україні склала 16,2% (для порівняння, у 1994 р. їх було 26%) загального обсягу. У розвинених країнах цей показник в декілька разів вищий: в Німеччині – в майже 4 рази, Великобританії – у 2,3 рази, Фінляндії – у 3,2 рази. Низька кількість інноваційних підприємств та низхідна їх динаміка є фактично прямим результатом тієї неадекватної державної політики, яка існувала в Україні протягом багатьох років і яка має бути змінена.

Аналіз *капіталовкладень приватного сектору та держави у інноваційну діяльність за галузями* дає змогу сформулювати судження про пріоритети, які ставлять перед собою ці економічні суб'єкти, а також є показником інтенсивності розвитку національної економіки. Так, у 2011 р. в розвинених країнах основними галузями, куди вкладалися кошти приватним сектором для здійснення інноваційної діяльності були: комп'ютерна галузь та електроніка (28%), охорона здоров'я (22%) та автомобільна галузь (15%). Дохідність вкладених ресурсів у найбільш інновативних компаніях світу склала більше 3500%. Серед цих компаній перші позиції займають GE, Apple, 3M, Google, Microsoft, де 1 витрачений долар приносив 38, 37, 19, 8 та 7 доларів відповідно [5].

Дослідження інноваційної активності приватного сектору в Україні показав, що найбільші фінансові впливання власних коштів у інноваційну діяльність було здійснено в галузі машинобудування – 49%, хімічну та нафтохімічну промисловість – 12%, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 11%. Як бачимо, фінансовані підприємствами самостійно галузі інноваційної діяльності відрізняються в розвинених країнах і в Україні, та й самі обсяги впливань є в принципі неспівставними.

Крім цього, цікавим буде розглянути ще й структуру державних витрат на інновації за галузями. Так, за останніми даними, в США найбільша частка державних витрат йшла на інновації в охороні здоров'я (22,8%) та в сфері космосу (7,9%); в Японії – на відкриття в фундаментальній науці (33,5%) та в енергетиці (17,1%); в Німеччині – на нововведення в промисловості (30,9%) та фундаментальній науці (18,5%); у Франції – на відкриття в фундаментальній науці (33,5%) та у сфері космосу (9%) [6].

Структура державних витрат на інноваційну діяльність в Україні відрізняється від розвинених країн. Так, найбільше їх у 2010 р. припадало на хімічне виробництво – 50%, машинобудування – 17,2% та добування паливно-енергетичних матеріалів – 17% [7, с.214-215].

Аналіз *патентної активності* країни показує на скільки унікальними та важливими є результати діяльності її науково-виробничого сектору. Використовуючи показник ВЕФ – *кількість створених патентів на мільйон населення* – маємо дані, згідно з якими, їх найбільша кількість у 2010 р. була зареєстрована у Тайвані, Японії та США (355,7; 352,9 та 339,4 шт. на млн. населення відповідно). Для порівняння, в Україні у 2010 р. показник патентної активності склав всього лиш 0,3 шт. на млн. населення. Вітчизняна економіка має такий низький рівень цього індикатора не тому, що в нас немає талановитих винахідників, а скоріше через те, що їм не створено відповідних умов діяльності. Так, наприклад, замість того, щоб їх якимось зацікавити, уряд збільшив діючі ставки зборів за патентування винаходів та корисних моделей до 35 разів у 2007 р.[8]. Як наслідок – за останні роки обсяг поданих заявок на патентування, порівняно з 2007 р., знизився на 14%.

Розподіл патентної активності за галузями технологій показує пріоритети, на які робить акцент та чи інша країна в своєму розвитку. Так, за останніми даними Світової організації інтелектуальної власності, в топ-15 країнах світу за патентною активністю найбільша кількість патентів була зареєстрована в сфері комп'ютерних технологій (7,1%), електричного машинобудування (6%) та галузі телекомунікацій (5,7%).

Покраїновий аналіз патентної активності свідчить, що найбільший відсоток патентів в Японії було зареєстровано у виробництві електричних машин та устаткування (8,4%), у виробництві оптичних інструментів (8,4%), в сфері аудіо-відео технологій (8,2%) та в галузі комп'ютерних технологій (6,9%); в Китаї – в фармацевтиці (13,7%), в сфері медичних технологій (10,4%) та в галузі органічної хімії (10,2%); в США – в сфері комп'ютерних технологій (12%), в галузі медичних технологій (8,5%) та фармацевтиці (6,4%); в Німеччині – в сфері транспорту (8,4%), у виробництві електричних машин та устаткування (6,6%) та технологіях вимірювання (5,2%) [9].

У вітчизняній економіці, за даними Державної служби інтелектуальної власності України, найбільша кількість патентів була зареєстрована в медицині (12,4%); органічній хімії (8,3%); технологіях вимірювання (6,2%), сільському господарстві, мисливстві, рибальстві (5,7%) [10].

Ще одним важливим показником науково-технологічного потенціалу є *процент високотехнологічних товарів у експорті*. Він показує на скільки плідною та ефективною є діяльність

та співробітництво науки і виробництва, якою мірою продукція вітчизняної економіки з високою доданою вартістю є затребуваною на міжнародному ринку тощо. Так, найбільше значення високотехнологічних товарів в експорті мають Філіппіни (66%), Сінгапур (49%) та Малайзія (47%). В Україні ж цей показник за останніми даними Світового Банку складає 3%(для порівняння, в США – 23%, Японії – 20%, Німеччині – 16%).

Дослідження процесів купівлі-продажу технологій на рівні національних економік дає змогу побачити, хто з країн є інтелектуальним лідером, а хто лише імітатором технологій, розроблених в країнах світового авангарду. Так, у 2011 р. позитивне сальдо від торгівлі технологіями мали 15 розвинених країн. За даними Світового банку, найбільше перевищення доходів експорту над платежами по імпорту технологій мали США, Японія, Франція (3,5 рази; 1,3 рази; 1,8 разів відповідно). В Україні ж ситуація є протилежною. Вона є чистим імпортером технологій: імпорт технологій перевищує експорт у 5,8 разів. Проте, позитивною тенденцією є збільшення за роки незалежності доходів від експорту у 22 рази, що, головним чином, є результатом використання науково-технологічних досягнень, здійснених ще за часів СРСР.

Особливе місце в розвитку країни за інноваційним напрямом посідає *інноваційна інфраструктура*. Основними її елементами є технопарки, бізнес-інкубатори, венчурні фонди, кластери, центри комерціалізації інтелектуальної власності тощо. За даними Міністерства освіти, науки, молоді та спорту, кількість об'єктів інноваційної інфраструктури в Україні складає близько 147 одиниць. Однак, за експертними оцінками, зазначена цифра є завищеною.

Так, наприклад, за даними Української асоціації бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів (УАБІЦ) у нас реально існує 8 технопарків (тоді як Держкомпідприємництва надає інформацію, що їх було 41 у 2010 р.). На думку багатьох вчених, створення вищезазначених об'єктів було найбільш успішним заходом української держави для заохочення інноваційної діяльності. Так, за 2000-2008 рр. технопарки сплатили до бюджету близько 905 млн. грн. податків, створили більше 3000 робочих місць. Потім, у 2005 р. пільги технопаркам скасували і продуктивно працюють на сьогодні лише 2-3 з них [11]. Для порівняння, в США їх діє близько 150, Великобританії – близько 50, Китаї – 120 технопарків [12].

Інший об'єкт інноваційної інфраструктури – бізнес-інкубатор, сприяє полегшенню початкового етапу функціонування нових малих та середніх підприємств, надає їм приміщення, обладнання на основі оренди, забезпечує доступ до великої кількості послуг і комплексу програм ділової підтримки. Так, у Фінляндії, Швеції, Данії працює - 10, 8 та 3 інкубатора відповідно на 1 млн. зайнятих. В Україні ж, за даними УАБІЦ, активними є лише 10 бізнес-інкубаторів (тоді як Держкомпідприємництва надає інформацію, що їх було 70 у 2010 р.). Проте, проблемою є не лише невелика кількість цих об'єктів, а й ті напрями діяльності, якими вони займаються. Так, щоб залишатися рентабельними, бізнес-інкубатори займаються суто комерційною діяльністю і як результат – для роботи з новими інноваційними компаніями в них просто не залишається ресурсів.

Ще одним важливим фінансовим компонентом інноваційної інфраструктури є венчурні фонди. Так, український ринок венчурного капіталу оцінюється у близько 400 млн. дол., хоча за експертними оцінками, потенційний його розмір складає 800 млрд. дол.). Для порівняння, в США обсяг венчурного портфеля у 480 разів більший за український, в Японії – в 28 разів, у Німеччині – в 38 разів. На відміну від Європи, де венчурний капітал як альтернативне джерело фінансування приватного інноваційного бізнесу з'явився ще в кінці 1970-х років, в Україні венчурна індустрія почала розвиватися порівняно недавно, в основному, за підтримки міжнародних фінансових організацій, зокрема ЄБРР, та завдяки міжурядовим угодам. Загалом же, венчурні фонди в Україні – це специфічні інститути спільного інвестування закритого типу, які займаються переважно середньо ризиковими проектами у сфері фінансів та нерухомості і мало, а точніше, зовсім не орієнтуються на інноваційні проекти. За даними вітчизняної статистики, в Україні діє 968 інститутів спільного інвестування (ICI), з яких 730 були венчурні фонди [13]. Незважаючи на значну кількість венчурних фондів, якісний бік їх діяльності залишає бажати кращого.

Висновки з даного дослідження. Проведений аналіз науково-технологічного та інноваційного потенціалів засвідчив про значний спад вище зазначених характеристик через відсутність загальноприйнятої політики інноваційного розвитку; політичну нестабільність, що зумовлює перманентну зміну програм; низький рівень розвитку інституційного середовища та інше.

Зазначене свідчить, що поки що про ніякий інноваційний розвиток не може бути й мови без прийняття єдиної загальнодержавної концепції², яка б включала: чітку специфікацію прав власності та забезпечення цих прав; розширення політичних горизонтів сторін, які приймають рішення; структурування фінансового забезпечення інноваційної політики; формування та розвитку інноваційної інфраструктури тощо. Такий підхід дозволить Україні не лише підвищити показники науково-технологічного та інноваційного потенціалів, а й сприятиме росту конкурентоспроможності нашої країни на міжнародній арені.

² Концепція має розроблятися з залученням усіх зацікавлених сторін (науковців, промисловців, представників профспілок тощо)

Література

1. Офіційний сайт Світового Банку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org>
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичні збірники за 1995-2007 рр. – К. : Держкомстат України.
3. OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecdpublishing.org/multilingual-summaries/sti_scoreboard-2011-sum/index.html
4. The SCImago Journal & Country Rank// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scimagojr.com/countryrank.php>
5. The 2011 Global Innovation 1000: Why Culture Is Key – Сайт Booz & Company. – October, 2011// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.booz.com/>
6. Офіційний сайт науково-технічного журналу «SciTech» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kampi.bancorp.ru>
7. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» . – К. : Держкомстат України, 2011.
8. Постанова «Про внесення змін до Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності від 19 вересня 2007 р. N1148 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1148-2007-%D0%BF>
9. World Intellectual Property Indicators – 2011// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/>
10. Офіційний сайт Державного департаменту інтелектуальної власності// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sips.gov.ua/>
11. Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. – Том 3. – Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів Остаточний варіант(проект від 19.10.2011). – К. : Фенікс, 2011. – 76 с. – (проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні»)
12. Технопарки: гармонія науки и бизнеса // ProDigital Информационные технологи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prodigital.su/>
13. Тараненко І.В. Світовий досвід венчурної діяльності та проблеми венчурного фінансування в Україні / І.В. Тараненко, К.В. Назаренко // Академічний огляд. – К., 2011. – № 1(34). – С.133-137.

УДК 338.2

Ткачик Ф.П.,
викладач кафедри податків та фіскальної політики
Баран Р.Б.
Тернопільський національний економічний університет

СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Захист економічних інтересів України, запобігання незаконному ввезенню товарів, втратам Державного бюджету України в процесі зовнішньоекономічних операцій є головним завданням Державної митної служби України, яке зумовлює пошук нових і вдосконалення існуючих засобів та форм проведення митного контролю.

Актуальність теми зумовлена, з одного боку, тим, що митний контроль є малодослідженим видом державного контролю, а з іншого – необхідністю його розвитку і вдосконалення у процесі утвердження України як європейської демократичної держави, і великим загальнодержавним значенням податків, надходження яких при ввезенні товарів на митну територію України контролюють та забезпечують митні органи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання особливостей проведення митного контролю та шляхів його вдосконалення розглядалися в публікаціях таких авторів як Л.К. Воронова, С.Д. Герчаківський, О.А. Гончарук, О.Б. Дем'янюк, Н.М. Єсипчук, А.І. Крисоватий, Д.С. Олійник, В.П. Пашко, Н.В. Пігарева та ін. Проте, формування ефективних підходів в напрямку вдосконалення процедур митного контролю потребує врахування сучасних прийомів та використання комплексних заходів з урахуванням оновлень чинного законодавства в митній сфері.

Постановка завдання. Мета роботи – визначення пріоритетних напрямів удосконалення процедур митного контролю в Україні в сучасних умовах трансформації вітчизняної митної системи до рівня високорозвинених країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день митною службою України здійснюються ефективні кроки на шляху наближення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів. Україною підписано безліч міжнародних двосторонніх та багатосторонніх договорів з метою реформування вітчизняного законодавства.

Одним із останніх кроків вдосконалення митного законодавства в Україні стало прийняття нової редакції Митного кодексу України, який вступив в дію з 01.06.2012 р. Документ спрямований на приведення митного законодавства України у відповідність до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур, Конвенції про тимчасове ввезення, а також імплементацію у національне законодавство Рамкових стандартів безпеки Всесвітньої митної організації та реформування митної служби України.

Відповідно до норм чинного Митного кодексу України, митний контроль – це сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своїх повноважень з метою забезпечення додержання норм цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку [8]. В Кодексі більш ширше і конкретніше розглядаються питання забезпечення здійснення митного контролю.

Вагомим засобом до спрощення взаємовідносин між суб'єктами ЗЕД та митними органами України є наведений конкретний список документів та відомостей, необхідних до подання для здійснення митного контролю. У списку міститься вичерпний перелік документів та відомостей при здійсненні перевезень різними видами транспорту, що полегшує діяльність суб'єктів ЗЕД та процедури митного оформлення, основні з яких наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Документи та відомості необхідні для митного контролю

Вид транспорту	Документи та відомості необхідні до подання митного контролю
1	2
автомобільний транспорт	а) документи на транспортний засіб, зокрема ті, що містять відомості про його державну реєстрацію (національну належність); б) транспортні (перевізні) документи (міжнародні товаротранспортні накладні); в) визначений актами Всесвітнього поштового союзу документ, що супроводжує міжнародні поштові відправлення (за їх наявності); г) комерційні документи (за наявності) на товари, що перевозяться; ґ) відомості про кількість вантажних місць та вид упаковки; д) найменування товарів тощо.
водний транспорт	а) генеральна декларація, що містить, зокрема, найменування та опис судна, відомості про його реєстрацію та національну належність, прізвище капітана, прізвище та адресу суднового агента; б) декларація про вантаж; в) декларація про припаси (суднові припаси); г) декларація про особисті речі екіпажу судна; ґ) суднова роль, що містить відомості про кількість і склад членів екіпажу під час прибуття і відправлення судна; д) список пасажирів, що містить відомості про пасажирів під час прибуття і відправлення судна та ін.
повітряний транспорт	а) стандартний документ перевізника, передбачений укладеними відповідно до закону міжнародними договорами в галузі цивільної авіації (генеральна декларація); б) документи, що містять відомості про товари, які перевозяться на борту (вантажні відомості, авіаційні вантажні накладні); в) документ, що містить відомості про припаси (бортові припаси) та про кількість припасів (бортових припасів), завантажених на борт судна та вивантажених з нього; г) транспортні (перевізні) документи; ґ) комерційні документи (за наявності їх у перевізника) на товари, що перевозяться; д) визначений актами Всесвітнього поштового союзу документ, що супроводжує міжнародні поштові відправлення (за їх наявності) та ін.

Продовження табл. 1

1	2
залізничний транспорт	а) транспортні (перевізні) документи; б) передатну відомість на залізничний рухомий склад; в) документ, що засвідчує наявність припасів (за наявності припасів); г) визначений актами Всесвітнього поштового союзу документ, що супроводжує міжнародні поштові відправлення (за їх наявності); ґ) комерційні документи (за наявності їх у перевізника) на товари, що перевозяться.
трубопровідний транспорт та лінії електропередач	а) зовнішньоекономічний договір (контракт) або інші документи, що підтверджують право володіння, користування та/або розпорядження товарами; б) акт прийому-передачі товарів або довідка, що підтверджує кількість товарів; в) комерційні та супровідні документи (за наявності їх у власника трубопровідного транспорту, лінії електропередачі) на товари, що переміщуються через митний кордон України, а на момент митного оформлення - рахунок-фактуру; г) найменування та адреса відправника товарів; ґ) найменування та адреса отримувача товарів; д) документи (дозволи, сертифікати), що підтверджують показники товару.

*складено на основі джерела [8]

Також конкретно перераховуються форми митного контролю. Перелік форм митного контролю подано на рис.1. Нововведенням є такі форми як направлення запитів до іноземних органів для підтвердження автентичності документів та документальні перевірки дотримання вимог митного законодавства України (так званий пост-аудит). Це розширює повноваження посадових осіб митних органів щодо здійснення контрольної діяльності [8].

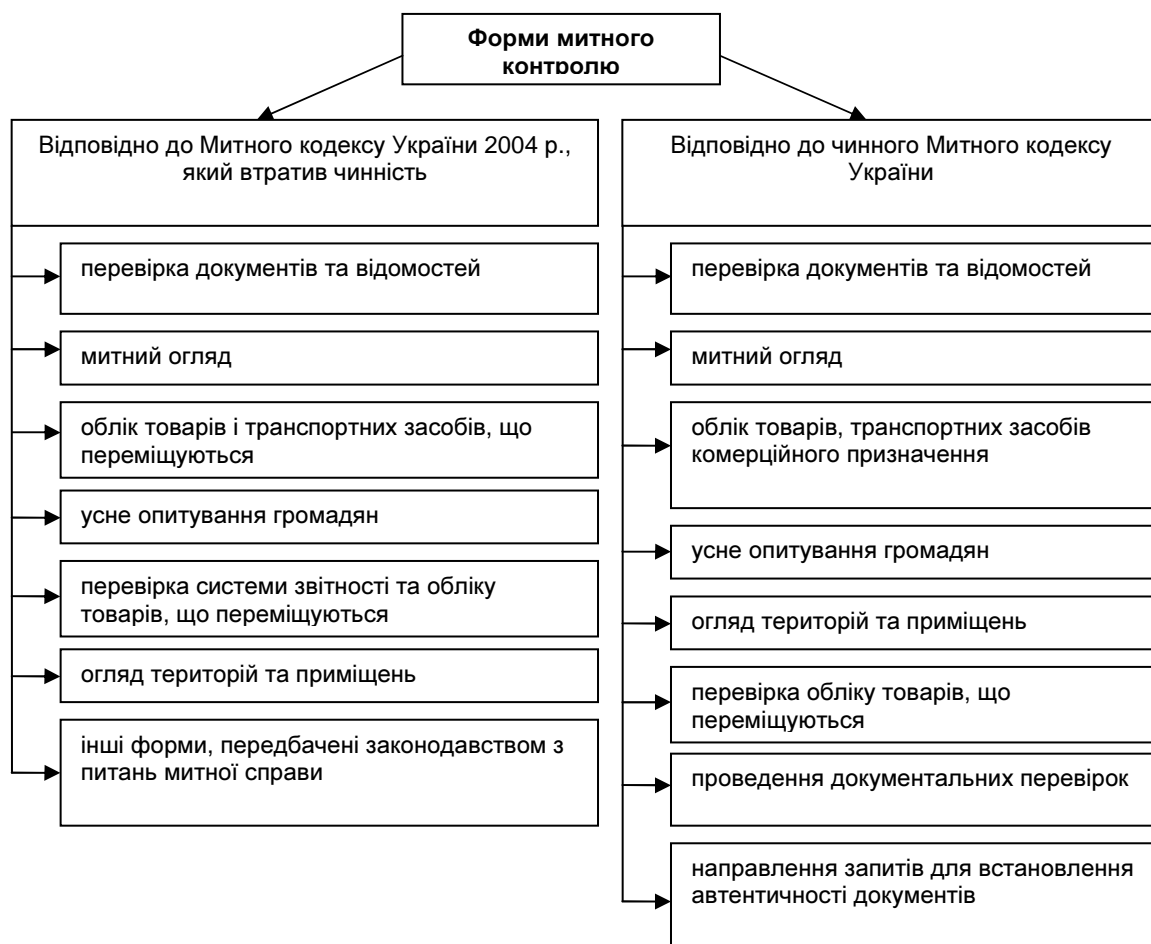

Рис. 1. Варіювання форм митного контролю з урахуванням змін законодавства

*складено на основі джерел [8], [9]

Одним із пріоритетних напрямків вдосконалення процедур митного контролю є повномасштабне впровадження електронного декларування. З 5 квітня 2011р. запроваджено пілотний проект з

електронного декларування товарів. В цьому проєкті беруть участь лише декілька підприємств, але це вже є вагомим кроком до наближення процедур митного контролю до європейських стандартів.

За умов електронного декларування декларанту або брокеру немає потреби особисто приносити до митниці необхідні для митного оформлення документи. Майже весь процес документообігу відбувається виключно в електронному вигляді.

Електронне декларування – це комплексне поняття, що включає декларування товарів і транспортних засобів шляхом подання електронної ВМД та інших електронних документів (у тому числі дозвільного характеру), здійснення митного контролю та оформлення цих товарів [1, с. 10].

Однією із найважливіших проблем, з якою стикнулись митні органи при запровадженні електронного декларування, є законодавча неврегульованість діяльності різних органів влади. Так, на сьогодні понад два десятки органів виконавчої влади видають дозвільні документи, необхідні для митного контролю та митного оформлення товарів. Переважна більшість цих документів мають паперовий вигляд. На нашу думку, це є стримуючим фактором у розвитку електронного декларування, а також виступає своєрідним бар'єром на шляху раціонального використання бюджетних коштів. В США, наприклад, електронне декларування заощаджує значну частину бюджетних коштів, які призначалися раніше на створення паперових варіантів документообігу в сфері фіскальної політики. Впровадження електронних технологій повинно носити міжвідомчий характер. Важко забезпечити ефективне функціонування такої системи лише в одній структурі, оскільки державні органи взаємодіють між собою. Відсталість одних сфер стримує використання сучасних технологій та динамічний розвиток інших сфер.

Ще одним шляхом вдосконалення процедур митного контролю, поряд із електронним декларуванням, є спрощення процедур, необхідних для митного оформлення. Скорочення переліку документів, необхідних для митного контролю, означає можливість виведення їх за межі митного оформлення. Тобто документи, необхідні для реалізації імпортованої продукції на території України, суб'єкт ЗЕД може отримати після завершення митного оформлення товарів. Результатом таких дій повинно стати прискорення митних процедур, зокрема, у пунктах пропуску на митному кордоні, зменшення затримок і простоїв товарів, що прискорить процес наповнення державного бюджету.

Проте, в обов'язковому порядку повинні залишитись документи, які спрямовані на захист життя і здоров'я громадян. До них належать дозволи на переміщення через митний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, які видаються Державним комітетом України з питань контролю за наркотиками, реєстраційні посвідчення на лікарські засоби. Необхідними є документи, які використовуються у нетарифному регулюванні при митному оформленні: ліцензії Мінекономіки на експорт та імпорт товарів, документи з експортного контролю товарів, дозволи Національного банку на переміщення валютних цінностей. А також документи, які мають вплив на нарахування податків та платежів, зокрема, це контракти, рахунки, специфікації та документи, безпосередньо необхідні для переміщення самого товару [2, с.8].

Усе більш відчутним стає відставання митного контролю від сучасних потреб пропускну здатності та світових стандартів контролю товару. Суттєві часові витрати, застарілі механізми технологічного пропуску товарів дають підстави для використання інноваційного підходу до здійснення контролю міжнародних вантажних потоків.

З досвіду митних систем розвинених країн можна констатувати, що дієвим чинником вирішення вітчизняних проблем в сфері митного контролю є перенесення поглибленого митного контролю на етап "після випуску товарів", що дозволяє застосувати спрощений метод митного контролю і відповідає Кіотській конвенції про гармонізацію митних процедур [10].

Проведення митного контролю через певний час після завершення митного оформлення є найбільш перспективним напрямом поліпшення роботи митних органів. Поширеним зараз є твердження, що митниця при виконанні своїх функцій буде спиратися на два головних принципи у діяльності: пост-аудит та оцінку ризику.

З метою сприяння зовнішній торгівлі та збільшенню товарообігу митні органи спрощують процедури митного контролю при митному оформленні на кордоні. Проте, така оптимізація митних процедур не повинна здійснюватись за рахунок обмеження контрольних заходів. Тому зростає роль пост-аудиту в діяльності митних органів [3, с.303].

Відповідно до Кіотської конвенції, митний аудит – це форма митного контролю, яка здійснюється митними органами для перевірки правильності та достовірності даних, вказаних в митних деклараціях, шляхом вивчення бухгалтерських документів, рахунків, систем управління бізнесом [10].

Митний аудит містить у собі два напрямки: митний пост-аудит та аудит.

Митний пост аудит проводиться після завершення митного оформлення з метою перевірки діяльності осіб, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності. А митний аудит починається з розробки аудиторських щорічних програм на підставі профілю ризиків. Аудит може проводитися на постійній, циклічній та вибірковій основі [11, с.15].

Відзначимо також, що митний пост-аудит виступає одним із дієвих заходів запобігання правопорушенням, впровадження якого надає можливість митним органам своєчасно виконувати економіко-регуляторну, захисну та фіскальну функції [6, с.11].

У чинному Митному кодексі України визначено регламент проведення документальних перевірок митними органами. Зазначається, що документальна перевірка – це сукупність заходів, за допомогою яких митні органи переконуються у правильності заповнення митних декларацій, декларацій митної вартості та в достовірності зазначених у них даних, законності ввезення (пересилання) товарів на митну територію України або на територію вільної митної зони, вивезення (пересилання) товарів за межі митної території України або за межі території вільної митної зони, а також своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів.

Передбачається можливість проведення виїзних (планових та позапланових) та невиїзних документальних перевірок. Чітко прописуються підстави для здійснення перевірок, перелік питань, перевірка яких входить до компетенції митних органів, права та обов'язки як посадових осіб митних органів, так і посадових осіб підприємств, які перевіряються [8].

Варто акцентувати увагу на тому, що під принципом пост-аудиту слід розуміти повну перевірку будь-якого суб'єкта ЗЕД у будь-який час. Перенесення ж нинішнього акценту контрольних заходів щодо визначення митної вартості товарів на період після їх випуску у вільний обіг дасть змогу не лише прискорити товарообіг, але й удосконалить саму систему аналізу та виявить суб'єктів ЗЕД, що мають схильність до заниження митної вартості.

Сьогодні митні органи мають обмежені законом права щодо перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів ЗЕД, оскільки їх віднесено до контролюючих органів лише стосовно акцизного податку та ПДВ, ввільного та вивільного мита (обов'язкових платежів).

Ми вважаємо, що проведення перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктів ЗЕД здатне створити підґрунтя для забезпечення ефективного розвитку системи митного аудиту в митній справі України. Його можна розцінити як ще один крок України назустріч міжнародним стандартам безпеки, удосконаленню системи інформації, необхідної для митного контролю і застосування сучасних технологій в галузі митної справи [4, с.8-9].

Отже, впровадження системи митного пост-аудиту повинно забезпечити реалізацію концепції добровільного дотримання суб'єктами ЗЕД нормативно-правової бази. Крім того, розвинена система митного пост-аудиту займає важливе місце при застосуванні системи управління ризиками.

Система аналізу та управління ризиками на сьогодні розглядається як основна філософія діяльності митних органів. До факторів ризиків, які здійснюють вплив на ефективність виконання митними органами покладених на них завдань, можна віднести наступні: неправильне визначення коду класифікації товару, заниження фактурної або митної вартості товарів або неправильне декларування (визначення) країни походження товарів, що експортуються або імпортуються учасником ЗЕД, а також незаконне переміщення товарів без їх декларування з приховуванням від митного контролю. Запровадження системи всеохоплюючої інформації про учасників ЗЕД, цінову інформацію на товарних ринках, відомостей про відправника та отримувача товарів, маршрут, запроваджені заходи тарифного, нетарифного регулювання, а також будь-які порушення законодавства, дозволяє митним адміністраціям визначити сфери ризикових операцій, відокремити їх від операцій з низьким рівнем ризику та втручатись лише у тих випадках, коли ризики є високими [5, с.199].

Прагматичні особливості свідчать про те, що за умов одночасного вдосконалення національного та міжнародного законодавства, що регулює зовнішньоекономічну діяльність, вдосконалюються і схеми провадження зовнішньоекономічних операцій, оптимізуються логістичні цикли, міжнародні маршрути, змінюється структура товарообігу.

Із поступовим приведенням митного законодавства України у відповідність до законодавства Європейських держав, Міжнародних конвенцій, зароджуються ознаки тих чи інших інноваційних моделей, механізмів, які через певний час входять в існуючу практику через організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного характеру.

Завдання вдосконалення процедур митного контролю, з одного боку, і необхідність створення сприятливих умов для нарощування товарообігу учасниками зовнішньоекономічної діяльності з іншого, знайшло реалізацію у створенні та функціонуванні в нашій державі вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів.

У вантажних митних комплексах (ВМК), автопортах, автотерміналах передбачено наявність і функціонування: системи електронного обліку перепусток для транспортних засобів, що переміщуються територією ВМК, та безперешкодний доступ до цієї системи посадових осіб митних органів; контрольно-пропускної системи на в'їзді та виїзді з ВМК, до якої входять засоби автоматичного зчитування реєстраційних номерних знаків транспортних засобів та електронні ваги з функцією автоматичного внесення інформації про реєстраційний номер транспортного засобу та його загальну вагу до системи електронного обліку; контрольно-пропускної системи з метою унеможливлення несанкціонованого доступу сторонніх осіб на територію комплексу [7, с.10].

Таким чином, запровадження єдиного порядку функціонування у ВМК, автопортах, автотерміналах системи електронного обліку товарів і транспортних засобів дозволить мінімізувати спроби несанкціонованого вилучення з території таких об'єктів товарів і транспортних засобів, що перебувають під митним контролем; знаходження на територіях ВМК товарів, ввезених з порушення

митних правил; впливу людського фактору на процес прийняття рішення щодо пропуску транспортних засобів на території ВМК.

Висновки з даного дослідження. Отже, митною службою України здійснюються певні заходи щодо наближення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів. Одним із останніх кроків вдосконалення митного законодавства в Україні стало прийняття нової редакції Митного кодексу України, відповідно до якого, вагомим засобом до спрощення взаємовідносин між суб'єктами ЗЕД та митними органами України є наведений конкретний список документів та відомостей, необхідних до подання для здійснення митного контролю, а також перелік форм митного контролю.

Пріоритетними напрямками вдосконалення процедур митного контролю є повномасштабне впровадження процедур електронного декларування, спрощення процедур митного контролю, розв'язок системи митного пост-аудиту, формування ефективних моделей управління митними ризиками, вдосконалення діяльності вантажних митних комплексів, автопортів, автотерміналів.

Література

1. Воронкова К., Муратов І. Із впровадженням електронного декларування ми виходимо на якісно новий рівень митного контролю і митного оформлення / К. Воронова, І. Муратов // Митниця. – 2011. – № 5(78). – С.9-12.
2. Воронова К. Кількість необхідних для митного оформлення документів буде зменшено / К. Воронова // Митниця. – 2011. – № 5(78). – С.8.
3. Гончарук О.А. Особливості проведення і шляхи удосконалення митного пост-аудиту / О.А. Гончарук // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011. – № 3. – С.303-305.
4. Єсипчук Н. Перспективи митного контролю: постаудит / Н. Єсипчук // Митниця. – 2009. – № 2(51). – С.8-9.
5. Олійник Д. С. Управління ризиками митного контролю в контексті вимог Кіотської конвенції // Д. С. Олійник / Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2, Т.1. – С.197-201.
6. Пашко В. П. Щодо окремих питань забезпечення ефективності митного контролю / В.П. Пашко // Митна безпека. – 2010. – №1 Серія «Економіка». – С. 6-13.
7. Пігарєва Н. Система електронного обліку товарів і транспортних засобів у ВМК – суттєвий крок із вдосконалення митних процедур / Н. Пігарєва // Митниця. – 2011. – № 2(75). – С.10-11.
8. Митний кодекс України (від 13 березня 2012 року № 4495-VI). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
9. Митний кодекс України (від 11 липня 2002 року № 92-IV). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92-15>.
10. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643?test=qY4Mfbtc78fVKxBUZiQSo0Q8HI4Uks80msh8le6.
11. Таможенный контроль: на пути к международным стандартам : монография / А.В. Полищук, П.В. Пашко, Е.Б. Самсонов, С.Н. Семка, В.В. Ченцов. – Одесса : «Пласке» ЗАО, 2009. – 476 с.

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 658.5

Калінеску Т.В.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри «Оподаткування»
Шведчиков О.А.,
асистент кафедри «Оподаткування»
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИКОРИСТАННЯМ РЕФЛЕКСИВНОГО ПІДХОДУ

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку сучасних промислових підприємств в умовах швидкоплинних змін у зовнішньому середовищі господарювання нерозривно пов'язано із розробленням комплексу заходів для підтримки їх тривалого й ефективного функціонування. Застосування традиційних інструментів економічного характеру, орієнтованих на прибуток і бюджетні показники, вже не дає бажаних результатів. В умовах динамічних змін зовнішнього середовища актуальним стає рефлексивний (від лат. *reflexio* – звернення назад) спосіб існування підприємств як соціальних суб'єктів. Це відкриває нові можливості для подання соціальних явищ у вигляді взаємодії суб'єктів, що здатні пізнавати поведінку один одного і найкращим чином впливати на «суперника». Головним напрямком регулювання взаємозв'язків підприємства із мінливим зовнішнім середовищем стає використання механізмів попереджувального характеру до майбутніх змін та втілення політики гнучкості, спрямованої на створення «дружнього» зовнішнього оточення або «оточення довір'я», що є запорукою сталого розвитку підприємства [1, с. 97; 2-4].

Створення навколо промислових підприємств «дружніх» зовнішніх оточень в масштабах нашої країни є досить складним завданням через надвисокий рівень корупції та криміналізації суспільства, відсутність довіри між державою, бізнесом і суспільством, злиття політичних та економічних інтересів. В той самий час локальні середовища сталого розвитку можливо й необхідно створювати, про що свідчить позитивний досвід у цьому напрямку багатьох країн світу [5, с. 6-7]. Тому актуальною є проблема забезпечення сталого розвитку промислових підприємств шляхом формування навколо них локальних середовищ сталого розвитку, одним із ефективних інструментів створення яких виступає рефлексивний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американський економіст А. Алчіан ще в середині минулого століття зробив важливий крок у напрямку розуміння активної ролі середовища як необхідної умови відбору та адаптивної поведінки фірми [6, с. 13]. На сьогодні на перший план в контексті наукових досліджень з проблематики розвитку соціально-економічних систем виходить парадигма «полісуб'єктного середовища» (зокрема, в працях В.Є. Лепського [1, с. 97]), яке, по-перше, охоплює різні типи суб'єктів (роль суб'єктів можуть виконувати окремі люди, групи людей, організації і країни, які є реальними агентами), що інтегровані через комунікативно-інформаційні зв'язки, по-друге, виступає як система, що розвивається. В цих умовах нівелюються межі між підприємством і зовнішнім оточенням, а рушійними силами сталого розвитку стають інтелектуальні здібності людини, навички, досвід, ділова активність, партнерство.

Український дослідник А.А. Терехух пропонує зону взаємодії різних суб'єктів господарювання визначати як зону трансакції, в межах якої відбувається взаємне погодження інтересів окремих учасників ринкових відносин. Результатом взаємодії суб'єктів господарювання на цьому етапі є укладання угоди, контракту, які погоджуються сторонами [3].

Ю.Б. Бродський та О.М. Ніколюк вважають за доцільне створення нової системи на чолі з підприємством шляхом розширення внутрішнього середовища за рахунок залучення до нього потенційних суперників. Перетворивши зовнішні фактори на внутрішні компоненти системи, суб'єкт

господарювання зможе трансформувати їх неконтрольовану та часто негативну дію на позитивний вплив. Тому підприємство має забезпечувати розвиток і зростання системи, яка, у тому числі, включає його постачальників, споживачів і конкурентів [4].

В.Є. Лепський вводить поняття рефлексивно-активного середовища інноваційного розвитку, в межах якого основними є рефлексивні процеси. Предметом рефлексивного підходу він визначає методи об'єктивного описання суб'єктів, які взаємодіють разом з їх внутрішніми світами [1, с. 97]. Основоположником ідеї рефлексивного управління є В. Лефевр [7]. Рефлексивне управління на рівні окремих індивідів він визначає як «процес передачі підстав для ухвалення рішення одним із персонажів іншому», як «передачу засад, з яких виводиться напередвизначене рішення» [7, с. 454-455]. На рівні підприємства визначення рефлексивного управління як процесу осмислення закономірностей дій сторін і вироблення на цій основі управлінських рішень, вигідних для підприємства, що здійснює рефлексивне управління, запропоновано А.О. Градинаровою [8].

Дослідження в рамках рефлексивного підходу відображені також в працях таких вчених, як А.В. Авілов [9], Т.В. Калінеску [10], Р.Н. Лепа [11; 12, с. 39-54], Д.А. Новиков і А.Г. Чхартишвілі [13], Т.Ю. Огаренко [2], О.Л. Петрачкова [14], Т.А. Таран [15] та інших. Проте питанням застосування рефлексивного підходу для забезпечення сталого розвитку промислових підприємств практично не присвячено уваги.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування поняття рефлексивно-активного середовища сталого розвитку та побудова його графічної моделі; загальна постановка завдання рефлексивного управління промисловим підприємством в контексті забезпечення його сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактори зовнішнього оточення за швидкістю їх змін поділяються на пасивні та активні [16, с. 73]. Пасивні фактори змінюються повільно, у той час як активні фактори змінюються швидко та в широкому діапазоні. Виходячи з цього, сучасне зовнішнє оточення підприємства можна представити як об'єднання двох основних середовищ господарювання: малорухливого пасивного та динамічного активного.

Пасивне зовнішнє середовище підприємства – це структурно-просторове оточення, яке становить сукупність пасивних факторів впливу на підприємство, які охоплюють, головним чином, загальні умови природного, соціального, політичного, історичного або загально-технічного характеру, змінюючись повільно. Серед пасивних факторів впливу найбільш значимими є: оточуючі природні умови, геополітичне розміщення; загальний рівень розвитку науки і техніки; загальний рівень технічної обізнаності населення; історично обумовлена орієнтація країни на певні ринки та певні сфери матеріального виробництва [16, с.74]. Підприємство має обмежені можливості впливати на малорухливі елементи пасивного зовнішнього середовища.

Активне зовнішнє середовище підприємства – це структурно-просторове оточення, яке становить сукупність активних факторів впливу на підприємство. Активні фактори є найважливішими елементами зовнішнього середовища, тому що вони активні стосовно інших елементів зовнішнього середовища і до самого об'єкту, змінюються швидко в широкому діапазоні і охоплюють фактори впливу зовнішніх суб'єктів (держави, органів місцевої влади, постачальників, покупців, конкурентів, кредиторів тощо) на розвиток підприємства [16, с. 74-75].

До активного зовнішнього середовища можуть бути віднесені дві групи суб'єктів впливу [16, с. 75-77, с.138-140]:

1. Вищі органи державного управління, органи галузевого і місцевого управління, від яких залежить стабільність політичного клімату в країні; формування зовнішньої політики та вибір зовнішніх стратегічних партнерів держави; технічна, податкова, протекціоністська, митна політика; законотворча діяльність, зокрема розробка господарчого законодавства.

2. Суб'єкти господарювання, які впливають на підприємство через відповідні ринки, у т.ч. ринки збуту та постачання, ринки сировини, матеріалів та комплектуючих виробів, ринки праці, інформаційні та фінансові ринки за показниками обсягів виробництва та збуту, асортиментного складу продукції та іншими фінансовими показниками. До суб'єктів господарювання можуть бути віднесені: постачальники сировини і комплектуючих, споживачі продукції, конкуренти, суб'єкти ринків інформації, інновацій, технологій, цінних паперів, праці, суб'єкти енергетичних ринків, фінансового і грошового ринків, сімейні господарства [3]. Зауважимо, що згідно з висновками М. Портера, конкурентне зовнішнє середовище підприємства включає, передусім, постачальників, конкурентів і споживачів, а забезпечення конкурентоспроможності в умовах конкуренції на значній кількості сегментів ринку постає необхідною умовою успішного довгострокового існування підприємства [17, с. 21].

В сучасних умовах активне зовнішнє середовище все більше набуває рефлексивних особливостей, що дозволяє вважати його рефлексивно-активним. Нівелювання меж між внутрішнім та зовнішнім середовищами підприємства (підприємство виступає як об'єкт і суб'єкт розвитку одночасно) створює підстави для формування нового типу оточення підприємства, яке можна узагальнити поняттям «рефлексивно-активного середовища сталого розвитку», під яким слід розуміти полісуб'єктне середовище, що виступає як динамічна система активних взаємодіючих суб'єктів, включаючи підприємство як керуючий суб'єкт, інтегрованих через комунікативно-інформаційні зв'язки.

Рівень рефлексивних зв'язків машинобудівних підприємства із зовнішнім оточенням значною мірою залежить від розміру конкретного підприємства, його місця у галузі та стратегічної важливості для національної економіки чи економіки конкретного регіону. У зв'язку з цим, у рефлексивно-активному середовищі сталого розвитку доцільно виокремлювати два рівня в залежності від ступеня регульованості підприємством зворотного впливу на суб'єкті.

Перший рівень активного зовнішнього середовища охоплює таких суб'єктів як органи державного, регіонального та місцевого управління, другий – постачальників, конкурентів, споживачів, кредиторів, інвесторів, страхові компанії тощо. Зазвичай, малі та середні підприємства мають обмежені рефлексивні зв'язки із суб'єктами першого рівня (держава, органи місцевої влади). Водночас керівники великих підприємств, які забезпечують тисячі або десятки тисяч робочих місць, які суттєво поповнюють доходну частину бюджету України, здатні лобювати інтереси підприємства на найвищому державному рівні, можуть впливати через засоби масової інформації на громадську думку, формувати імідж підприємства на міжнародному ринку. Нарешті, практично всі підприємства галузі машинобудування, незалежно від їх розмірів та стратегічних позицій, активно взаємодіють із суб'єктами другого рівня, перш за все, із постачальниками, конкурентами і споживачами. Підприємства можуть зі свого боку впливати на взаємовідносини із цими суб'єктами для налагодження конструктивної співпраці. Саме від ефективності взаємодії та комунікацій із суб'єктами другого рівня в найбільшій мірі залежить сталий розвиток підприємства.

Результати структурування зовнішнього середовища можуть бути подані у вигляді графічної моделі (рис. 1). Під моделлю будемо розуміти спрощену картину або абстрактне узагальнення реальності [18, с. 21]. Межі між двома рівнями суб'єктів активного зовнішнього середовища (позначені на рис. 1 пунктиром), а також межі між підприємством і активним зовнішнім середовищем є умовними. Межі рефлексивно-активного середовища сталого розвитку позначені на рисунку суцільною лінією.

- межі рефлексивно-активного середовища сталого розвитку
- - - - умовні межі між суб'єктами рефлексивно-активного середовища сталого розвитку

Рис. 1. Зовнішнє середовище і фактори сталого розвитку підприємства

Примітка: Розроблено автором

Для побудови рефлексивно-активної системи взаємодіючих суб'єктів (агентів) в теорії рефлексивного управління використовується поняття образу, яке є тотожним поняттю «інформаційна модель» [7, 10]. Згідно з рефлексивним підходом, реальні агенти (підприємство, споживачі, конкуренти, постачальники) відображають не тільки оточуючу дійсність, а й себе в цій дійсності, тобто будують образи себе. Іншими словами, за встановленням будь-якого зв'язку між суб'єктами зовнішнього оточення знаходяться уявлення цих суб'єктів один про одного. Наприклад, підприємство, знаходячись в певному конкурентному середовищі, прагне до налагодження таких зв'язків із своїми конкурентами, які в найбільшій мірі відповідають образам конкурентів, що існують у свідомості топ-менеджменту підприємства, вибираючи найкращу для себе стратегію (зокрема, стратегію розвитку та запобігання конфліктів).

Кожному реальному агенту можна поставити у відповідність цільову функцію його діяльності. Для підприємства цільова функція F_S може бути представлена наступним чином

$$F_S = (p_1, p_2, \dots, p_m), \quad (1)$$

де $p_1, p_2, \dots, p_m$ – набір із m -ої кількості цілей діяльності підприємства. Наприклад, цілями машинобудівного підприємства можуть бути: поліпшення якості та конкурентоспроможності продукції; розробка та освоєння нових технологічних процесів; модернізація устаткування; впровадження інвестиційних проектів та програм тощо.

У кожного реального агента є певні можливості (обмеження) для реалізації його діяльності. Так, для підприємства обмеженнями, що накладаються на цільову функцію F_S , можуть бути: високі ставки оподаткування (податки на додану вартість, землю, охорону навколишнього середовища); нестабільність цін на матеріальні ресурси; високий рівень ставок нарахувань у соціальні фонди від заробітної плати; значний рівень штрафних санкцій за несвоєчасні розрахунки з бюджетом та соціальними фондами тощо.

У рефлексивних системах взаємодії суб'єктів виділяють декілька рівнів відображення [2, 10]. На першому рівні відображення у свідомості агента будується образ себе з уявленням про свої цілі і можливості їх реалізації. Це є рефлексія першого рівня або саморефлексія. Набору цілей образу підприємства відповідає цільова функція F_S^o

$$F_S^o = (p^o_1, p^o_2, \dots, p^o_m), \quad (2)$$

де $(p^o_1, p^o_2, \dots, p^o_m)$ – набір із m -ої кількості цілей діяльності, що існують у свідомості підприємства.

Для прийняття ефективного рішення реальний агент (підприємство) має усвідомлювати всі свої цілі, тобто цільові функції F_S і F_S^o мають збігатися

$$F_S \leftrightarrow F_S^o. \quad (3)$$

На другому рівні відображення у свідомості агентів будуються образи інших агентів, з якими вони планують взаємодіяти, тобто формуються уявлення про цілі і можливості інших суб'єктів. Цільова функція образу підприємства в свідомості i -го агента може бути позначена як F_{Si}^o . Ця функція повинна включати такий набір уявлень про цілі підприємства, який найбільш вигідний для його розвитку. Це є рефлексія другого рангу.

Усвідомлення агентом того, як він оцінюється іншими суб'єктами у середовищі взаємодії є рефлексією більш високого рангу. Вочевидь, що процес побудови системи відображень може бути продовжений і далі. Створення рефлексивної системи образів реальних агентів є необхідною умовою для визначення важелів впливу з боку конкретного підприємства на вибір зовнішніми агентами (постачальниками та споживачами) саме цього підприємства серед інших та на встановлення партнерських взаємовідносин із конкурентами.

З урахуванням вищезазначеного, завдання рефлексивного управління сталим розвитком промислового підприємства у загальній постановці може бути сформульовано наступним чином: за відомою цільовою функцією F_S діяльності підприємства як керуючого суб'єкта та заданою сукупністю обмежень створити такі образи його діяльності у свідомості інших агентів, які задовольняють цільовій функції F_{Si}^o .

Висновки з даного дослідження. Запропонований підхід до структурування зовнішнього середовища дозволить оцінити рівень рефлексивних зв'язків підприємства із зовнішнім оточенням і виділити основних суб'єктів цього оточення, взаємодія з якими становить основу сталого розвитку підприємства. Чим більш сприятливе зовнішнє середовище буде створено навколо підприємства, тим більше шансів воно буде мати для подальшого довготривалого функціонування в умовах сучасної мінливої та високошвидкісної економіки.

Напрямок подальших досліджень є моделювання забезпечення сталого розвитку промислового підприємства з використанням рефлексивного підходу.

Література

1. Лепский В.Е. Рефлексивно-активные среды инновационного развития / В.Е. Лепский. – М. : Когито-центр, 2010. – 255 с.
2. Огаренко Т. Ю. Модель рефлексивного управління попитом на послуги ВНЗ / Т. Ю. Огаренко // Сталый розвиток економіки. – 2010. – № 3. – С. 273-285.
3. Терехух А.А. Концептуальні засади формування господарських рішень / А.А. Терехух // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3(105). – С.179-186.
4. Бродський Ю.Б. Системний аналіз поняття «конкурентоспроможність» сільськогосподарського підприємства / Ю.Б. Бродський, О.М. Николук // Вісник Житомирського агроєкологічного університету. – 2011. – № 1. – Т. 2. – С. 31-41.

5. Вільні економічні зони. Міжнародні аспекти: [за наук. ред. Розпутенка І.]. – К. : Дніпро, Основи, 1993. – 447с.
6. Широкова Г.В. Жизненные циклы российских предпринимательских фирм: методология исследования и основные стадии : автореф. дис.... доктора экон. наук: 08.00.05. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2010. – 45 с.
7. Лефевр В.А. Рефлексия / В.А. Лефевр. – М.: Когито-центр, 2003. – 496 с.
8. Градинарова А.А. Рефлексивное управление конкурентоспособностью туристических предприятий : автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.04. – Донецк: Донецкий институт экономики и права, 2009 – 20 с.
9. Авилов А.В. Рефлексивное управление: методологические основания / А. В. Авилов. – М. : Изд-во ГУУ, 2003. – 202 с.
10. Калінеску Т.В. Раціональність та ірраціональність реформ в оподаткуванні / Т.В. Калінеску // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 1. – С. 35-38.
11. Лепа Р.Н. Рефлексивные процессы в экономике: концепции, модели, прикладные аспекты: монография / [Коллектив авторов]. – Донецк: АПЕКС, 2010. – 306 с.
12. Лепа Р.Н. Модели рефлексивного управления в экономике / Р.Н. Лепа. – Донецк: НАН Украины, Институт экономики промышленности, 2012. – 380 с.
13. Новиков Д.А. Рефлексивные игры / Д.А. Новиков, А.Г. Чхартишвили. – М.: СИНТЕГ, 2003. – 160 с.
14. Петрачкова Е.Л. Рефлексивное управление механизмами формирования спроса на продукцию промышленных предприятий / Е.Л. Петрачкова // Экономика промышленности. – 2006. – № 4.– С. 165-172.
15. Таран Т.А. Отображение принципов рефлексивного управления в математических моделях рефлексивного выбора / Т. А. Таран // Рефлексивные процессы и управление. – М.: Институт психологии РАН, 2002. – Т. 2. – № 1. – С. 104-117.
16. Бачевський Б.Є. Потенціал і розвиток підприємства / Б.Є. Бачевський, І.В. Заблудська, О.О. Решетняк. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
17. Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер. – К.: Основи, 1998. – 390 с.
18. Макконнелл К.Р. Экономика: Принципы, проблемы и политика. Т.1 / К.К. Макконнелл, С.Л. Брю. – М. : Республика, 1993. – 399 с.

УДК 658.17

Кіщак І.Т.,
д.е.н., професор кафедри економіки та менеджменту
Корнева Н.О.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
Миколаївський національний університет
імені В.О.Сухомлинського

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Найважливішим стратегічним рішенням підприємств є вибір виду його фінансової стратегії. Обґрунтування та прийняття такого рішення дозволяє концентруватися на головних напрямках фінансової діяльності у стратегічному періоді і створює базис для прийняття всієї подальшої системи стратегічних фінансових рішень.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження розробки фінансової стратегії підприємства зробили такі вчені: В.Аранчій, І. Бланк, С. Булгакова, Л. Буряк, О. Горпінченко, А. Ковальова, А. Куліш, Г. Нам, О. Павловська, А. Павліковський, А. Поддєрьогін, В. Савчук, Г. Семенов, Г. Степанова, О. Терещенко, Л. Хоменко, Н. Шульга та ін.

У працях цих науковців розкрито особливості вибору підприємством фінансової стратегії, розроблено загальні підходи до аналізу та оцінювання фінансового стану підприємства.

Поряд з цим, значна частина окремих аспектів цієї проблеми не з'ясована. Це стосується, насамперед, розробки більш гнучкої фінансової стратегії та її вдосконалення в умовах вітчизняної економіки при концептуальному підході до формування фінансової стратегії підприємства.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження теоретико-методологічних питань формування фінансової стратегії підприємств в частині виділення складових розробки його фінансової стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкової економіки кожне підприємство повинно забезпечувати такий стан своїх фінансових ресурсів, за якого воно стабільно зберігало б здатність виконувати свої фінансові зобов'язання перед партнерами, державою, власниками, найманими працівниками, що залежить від вірно вибраної фінансової стратегії. Під фінансовою стратегією фірми І.Ансофф розуміє комплексне управління всіма активами і пасивами фірми [2]. Фінансова стратегія є складовою частиною бізнес-планування, яке охоплює стратегічні бізнес-одиниці та стратегію усієї фірми. Це дозволяє на вищому рівні ухвалити найбільш якісне рішення та провести необхідну корекцію на нижчих рівнях управління в разі зміни ринкової ситуації [3].

Фінансова стратегія займає особливе місце в ієрархії стратегій підприємства, від якої залежить подальший перспективний розвиток підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Фінансова стратегія у загальній стратегії підприємства

Формування фінансової стратегії є доволі важким і трудомістким процесом, оскільки потребує значних витрат часу, праці та виконання комплексних розрахунків. Важливим у здійсненні цього процесу є врахування таких чинників:

- орієнтації фінансової стратегії на загальну стратегію розвитку підприємства на ринку;
- рівня законодавчого та нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності;
- економічної й політичної ситуації у країні;
- типу ринкової позиції підприємства, оскільки вибір фінансової стратегії залежить від маркетингової політики суб'єкта господарювання, зокрема, від того, на яку цільову аудиторію спрямоване виробництво продукції, яку частку і тип ринку (вітчизняний чи міжнародний) планує зайняти підприємство [1, с.156-159];
- ресурсного забезпечення підприємства, так як на формування фінансової стратегії впливає кількість і якість ресурсів, зокрема чисельність й кваліфікація працівників, наявність основних засобів, забезпеченість власними коштами, можливість залучення позикових коштів та інвестицій, інноваційний потенціал [5, с. 128];
- галузевої належності суб'єкта господарювання, оскільки галузь економіки, до якої належить підприємство, окреслює напрям формування його фінансової стратегії, а сільське господарство, як відомо, має безліч особливостей порівняно з іншими галузями національної економіки;
- фінансового стану та конкурентних переваг існуючих і потенційних підприємств-конкурентів, надійності постачальників та покупців;
- рівня ризику фінансової діяльності, що викликається інфляційними коливаннями, різкими стрибками курсу валют, ризиками неплатежів, ймовірністю настання фінансової кризи тощо [6, с. 130-135];
- кон'юнктури товарного і фінансового ринків та її зміни.

Основу функціональних стратегій, на які повинна зосереджувати свою місію фінансова стратегія, формують виробнича, інвестиційна та маркетингова стратегії. Це пояснюється наступним.

1. У процесі формування фінансової стратегії основну увагу слід приділяти виробничій функціональній стратегії, особливо забезпеченню фінансування підприємства оборотними коштами. Реалізується ця стратегія через контроль за грошовими потоками, мобілізацію внутрішніх ресурсів, пошук новітніх технологій, які забезпечують зниження трудо-, матеріало- та енергоємності продукції, раціональний розподіл прибутку, установа ефективних фінансових відносин із контрагентами – постачальниками сировини та матеріалів і банками.

2. Головне завдання інвестиційної функціональної стратегії полягає у своєчасному забезпеченні фінансовими ресурсами оновлення основних засобів, зростання виробничих потужностей.

3. Маркетингова стратегія покликана забезпечувати оптимальну пропорційність між попитом і пропозицією на продукцію підприємства, впливати на вдосконалення асортиментної політики через гнучке реагування на зміни пріоритетів ринку споживачів, здійснювати активний вплив на поліпшення якості продукції, пошук нових ринків збуту.

Розробка фінансової стратегії є компонентом фінансового планування. Як складова частина загальної стратегії економічного розвитку, вона має узгоджуватися з цілями та напрямками останньої. У свою чергу, фінансова стратегія чинить суттєвий вплив на загальну економічну стратегію підприємства. Зміна ситуації на макrorівні та на фінансовому ринку спричиняє коригування як фінансової, так і загальної стратегії розвитку підприємства [4].

Вибір фінансової стратегії передбачає використання матриці фінансових стратегій, яка дозволяє спрогнозувати перспективний напрям зміни фінансово-господарського стану підприємства на основі розрахованих вищезгаданих величин.

Розробка фінансової стратегії є одним з ефективних елементів формування загальної стратегії підприємства, оскільки його стан та ефективне функціонування без фінансової стратегії в умовах ринкової економіки неможливе.

Перспективне фінансове планування визначає найважливіші показники, пропозиції та темпи розширеного відтворення, є основною формою реалізації головних цілей підприємства. Необхідність формування фінансової стратегії підприємства зумовлена раповими й непередбачуваними змінами його виробничої, інвестиційної та маркетингової стратегій. Причини цього є насиченість попиту, значні зміни технології, зміна соціально-економічних умов, несподівана поява нових конкурентів та інше.

За нашим розумінням, фінансова стратегія підприємства є обов'язковою і життєво необхідною підприємству складовою комплексного плану його діяльності, який розробляється на основі науково - обґрунтованого підходу і призначається для досягнення довгострокових глобальних цілей підприємства.

Перспективи розвитку будь-якого підприємства безпосередньо залежать від вірно обраної фінансової стратегії. Це пов'язано, насамперед, з дією законів вартості та економії часу, яка зумовлює динамічність і невизначеність зовнішнього середовища. З огляду на це, підприємству слід цілеспрямовано витратити ресурси та зміцнювати свої позиції на ринку, оскільки помилки у сфері стратегії породжують витрати у сфері матеріальних, трудових і грошових ресурсів та головного не відтворювального ресурсу часу.

Висновки з даного дослідження. У результаті проведеного дослідження було розкрито теоретико-методологічні основи формування фінансової стратегії підприємства шляхом узагальнення результатів роботи вітчизняних та зарубіжних науковців. Визначено, що розробка обґрунтованої фінансової стратегії є основою для забезпечення життєздатності підприємства у довгостроковій перспективі. Таким чином, фінансова стратегія займає своє особливе місце в ієрархії стратегій підприємства.

Література

1. Аранчій В. І. Фінансова стратегія у системі управління фінансами підприємства / В.І. Аранчій, О.П. Зоря // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – Полтава. – 2010. – № 2. – С. 156-159.
2. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика. – 1998. – 519 с.
3. Бланк И.А. Финансовая стратегия предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр: Эльга, 2004. – 720 с.
4. Веретенникова Г. Теоретичні засади процесу формування фінансової стратегії / Г. Веретенникова // Наука молода. – 2004. – № 2. – С. 15-19.
5. Гриньов А.В. Якість формування фінансової стратегії підприємства / А.В. Гриньов, О.М. Ястремська // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 121-128.
6. Радова Л.Д. Фінансова стратегія в системі управління підприємством / Л.Д. Радова, А.В. Череп // Держава та регіони. – 2005. – № 2. – С. 130-135.
7. Портер М.Е. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів : пер. з англ. / М.Е. Портер. – К. : Основи, 1998. – 392 с.
8. Савчук В.П. Стратегии и технологии управления финансами предприятия / В.П. Савчук // Корпоративный менеджмент. – 2008. – № 5. – С. 23-37.

Жидяк О.Р.,
к.е.н., докторант
Науково-дослідний фінансовий інститут
ДНУ "Академія фінансового управління"
Міністерства фінансів України

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Постановка проблеми. Забезпечити стабільний, конкурентоспроможний і сталий розвиток аграрної сфери в умовах прискорення глобалізаційних та інтеграційних процесів можна лише в тому разі, якщо цей розвиток здійснюватиметься на основі інноваційної діяльності аграрних підприємств. Інноваційна діяльність є специфічною і ризикованою сферою інвестиційних вкладень, що вимагає значних фінансових витрат, особливо на першому етапі процесу нововведень. Це не завжди під силу приватному підприємництву навіть в економічно розвинених країнах. Саме тому розвитку підприємств аграрної сфери приділяється значна увага, спрямована на підвищення ефективності використання природних, фінансових і трудових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми державної підтримки виробництва аграрних підприємств завжди приділялась належна увага. Різноманітними дослідженнями цієї проблеми займалися і зробили вагомий внесок у її розвиток такі вітчизняні вчені як В.Г. Андрійчук, В.П. Глушко, Т.І. Єфименко, В.В. Ковальов, М.Х. Корецький, О.А. Ковтун, Т.Ф. Куценко, М.Й. Малік, О.М. Могильний, П.С. Рогожин, П.Т. Саблук, С.М. Чистов, В.Я. Шевчук, О.Г. Шпикуляк та інші. Однак, як показує огляд літературних джерел, окремі питання державної підтримки сільського господарства ще недостатньо вивчені й вимагають глибшого дослідження.

Постановка завдання. Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно безпечних енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва й реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження показують, що в міжнародній практиці саме держава фінансує передові науково-технічні розробки і найбільші проекти, впровадження яких не під силу приватному бізнесу. Цим держава досягає своїх соціально-економічних цілей: нейтралізує побічні ефекти в економіці, реалізує соціальну політику, стимулює економічний ріст. Вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду свідчить про те, що держава має величезні невикористані резерви інвестиційної підтримки інноваційних процесів, здатних мотивувати інвесторів до фінансування нововведень.

Реалії сьогодення вимагають від аграрної сфери економіки України пошуку інноваційних шляхів розвитку, які б стали основною передумовою підвищення його ефективності. Адже нині ринкова трансформація економіки держави змістила акценти економічного розвитку в бік сировинних галузей і згортання наукоємних виробництв, ресурси науки виявилися незатребуваними, а витрати на них скорочені як непродуктивні, що призвело до згортання масштабів сфери науки [1]. У такій ситуації необхідний перехід економіки України на інноваційну модель розвитку всіх галузей сільського господарства. Це потребує формування адекватного ринковим умовам механізму державної підтримки на основі інноваційної політики, спрямованої на забезпечення синергетичного ефекту взаємодії всіх суб'єктів інноваційного процесу.

Розвиток економіки України на інноваційній основі вимагає підвищення конкурентоспроможності підприємств агросфери, їх адаптацію до нових умов господарювання, зростання темпів модернізації виробництва, підвищення конкурентоспроможності та якості сільськогосподарської продукції вітчизняних товаровиробників [4]. Проте в Україні функціонує розгалужена мережа науково-дослідних організацій аграрного профілю, спроможних розв'язувати сучасні науково-технічні проблеми розвитку сільського господарства. В арсеналі здобутків діяльності цих організацій є багато нововведень. Це, зокрема, прогресивні системи землеробства, нові високопродуктивні сорти й гібриди сільськогосподарських культур, техніко-технологічні системи та їх важливі елементи щодо виробництва рослинницької і тваринницької продукції, рекомендації щодо соціально-економічного розвитку сільських територій і забезпечення дохідності аграрного виробництва в Україні.

Разом з тим, за останні роки відбулися певні зміни. Насамперед, це стосується зниження ролі науки як основної рушійної сили техніко-економічного прогресу. Вітчизняна наука, власне кажучи, перестала бути основним чинником соціально-економічного розвитку, різко послабила свій вплив на інноваційні процеси в суспільстві. Відсутність у приватних інвесторів стимулів і можливостей

фінансування інноваційної діяльності визначають необхідність формування нових форм, методів та меж державної підтримки інноваційної діяльності. Тому державну інвестиційну підтримку інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери потрібно здійснювати цілеспрямовано й поетапно, а саме через: визначення пріоритетів у науковому та технічному розвитку; визначення принципів інвестиційної підтримки інноваційної діяльності; вибір методів державної підтримки інноваційної діяльності; вибір джерел інвестиційної підтримки інноваційної діяльності; оцінку відповідності інноваційних проектів пріоритетам держави й відбір проектів для їх фінансування; контроль за використанням коштів держави [5].

В основу системи державної підтримки інноваційної діяльності аграрних підприємств повинні бути покладені принципи відповідності основних напрямів їхньої діяльності. На наш погляд, мають бути враховані такі вимоги: з державного бюджету на безоплатній основі можуть фінансуватися тільки фундаментальні наукові дослідження, а також об'єкти аграрної сфери, що мають загальнодержавне значення, й об'єкти, пов'язані із соціальною, екологічною та національною безпекою; кошти держави на інноваційний розвиток аграрних підприємств повинні виділятися на фінансування чітко визначених програм і проектів з наступним контролем результативності їхньої діяльності.

Нами запропонована система інноваційних механізмів підприємництва в сільськогосподарському виробництві. Стосовно державного регулювання інноваційного підприємництва конкретна конфігурація цих механізмів буде характеризуватися дуже помітною специфікою. Розглянемо особливості системи інноваційних механізмів в сільськогосподарському виробництві (табл. 1). Ми пропонуємо розглядати інноваційні механізми з урахуванням процесів, що відбуваються на макрорівні, рівнях регіонів і підприємств.

Таблиця 1

Особливості системи інноваційних механізмів у сільськогосподарському виробництві

Рівень управління	Елементи системи інноваційних механізмів				
	Механізм організації інноваційної діяльності	Механізм розробки і впровадження	Механізми фінансування і стимулювання	Механізми технологічного трансферу	Механізми інтелектуальної власності
Макрорівень	Створення і реорганізація державних органів управління інноваційною діяльністю, створення інноваційної інфраструктури державного рівня.	Розробка державної інноваційної стратегії, пріоритетних напрямів НТП, переліку критичних технологій	Визначення обсягів фінансування НДДКР із державного бюджету в цілому і за найважливішими напрямками.	Визначення переліку переданих технологій, створення інфраструктури технологічного трансферу, визначення умов передачі технологій	Система заходів для захисту національних технологій, здешевлення патентування.
Регіональний рівень	Прив'язка процесів створення державних НПК до конкретних регіонів.	Формування регіональних програм НТП.	Інноваційні субсидії регіонам.	Створення регіональних агентств передачі технологій, розробка мотивацій створення підприємств-реципієнтів у регіонах.	Субвенції відсталим регіонам на купівлю високотехнологічних ліцензій.
Рівень підприємства	Створення державних НТО, НПК, консорціумів.	Державне замовлення підприємствам, НТО і НПК на проведення НДДКР, освоєння нових видів продукції	Обсяги фінансування підприємств, нормативи розподілу прибутку, система мотивацій, опціони на купівлю акцій	Визначення прав підприємств з передачі технологій, розробка системи мотивацій	Пільговий митний режим і режим оподаткування прибутку по ліцензійній високотехнологічній продукції

Для забезпечення ефективного державного регулювання інноваційного підприємництва дуже важливе значення має наявність у керівника сільськогосподарського підприємства права створювати нові структурні інноваційні одиниці або реорганізувати діючі. Підприємець має погодити такі дії з вищими організаціями тільки у виняткових випадках (наприклад, коли витрати на створення перевищують можливості підприємства) [6]. Керівник мусить сам вирішувати, у які інноваційні асоціації і консорціуми йому доцільно вступати. Хоча, на думку автора, при цьому варто необхідність враховувати і доцільність збереження можливостей управління процесами від створення до впровадження інновацій з боку держави.

Збереження науково-інноваційного потенціалу необхідне як на державному рівні, так і на рівні аграрних підприємств. А оскільки для обороту капіталу в інноваційній сфері потрібний час, то для підприємств дуже важливою є підтримка їх у цій діяльності. Результативність підтримки місцевою владою інноваційних процесів на аграрних підприємствах значною мірою визначається методами впливу. Як свідчить аналіз, дотепер місцеві адміністрації приймали самі фінансову участь у цих проєктах, сприяли пошуку потенціальних інвесторів.

Державна підтримка інноваційного аграрного підприємництва може здійснюватися двома методами. До них належать пряме і непряме фінансування інноваційного розвитку аграрного підприємства (рис. 1) [7].

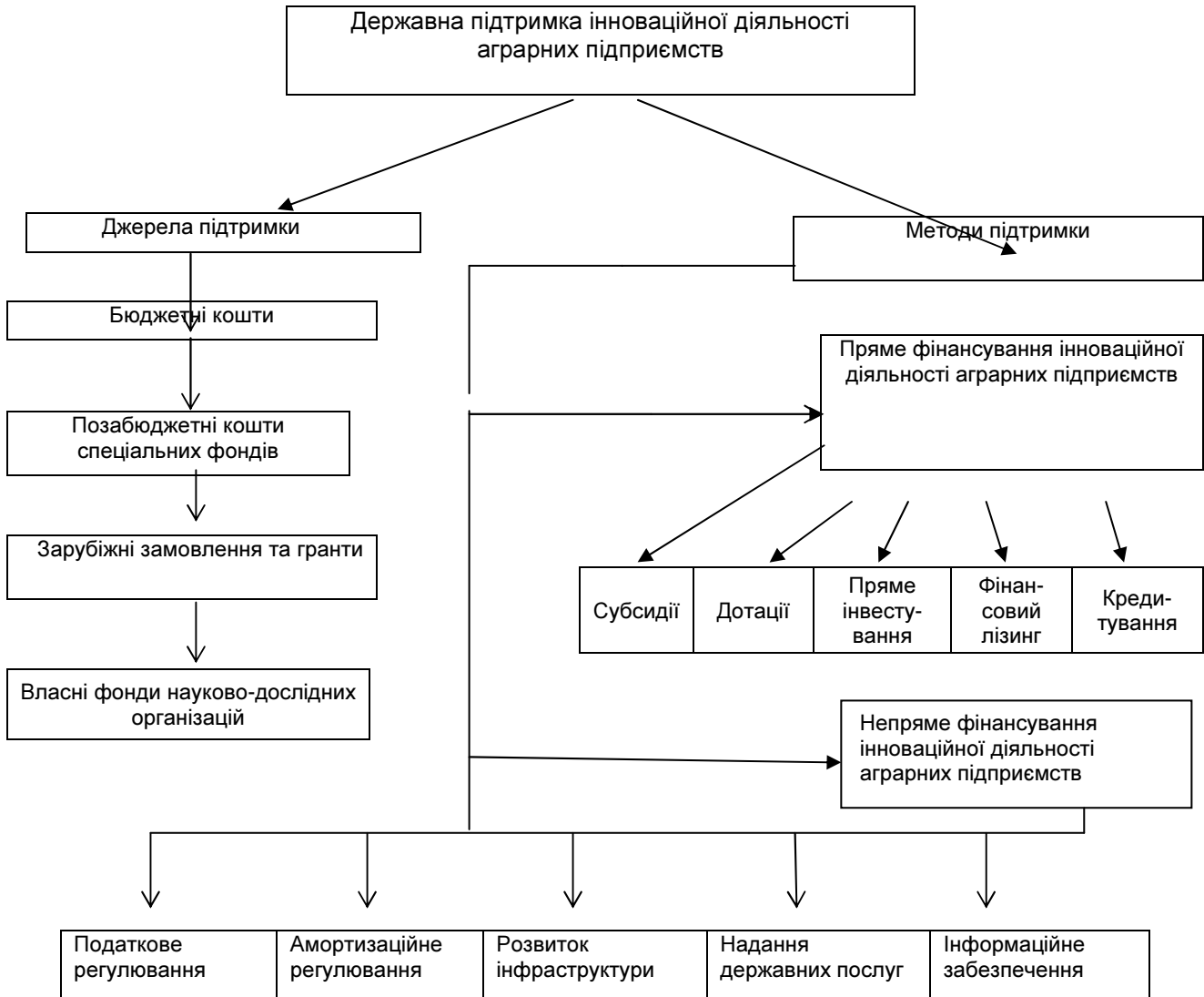

Рис. 1. Система державної підтримки інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери

Пряме фінансування державою інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери здійснюється адміністративно-організаційними і програмно-цільовими методами, зокрема в таких формах: субсидії, що являють собою безповоротну допомогу й виділяються учасникам інноваційної діяльності в критичні моменти становлення та розвитку; дотації – асигнування з бюджету на покриття збитків від інноваційної діяльності основних учасників; пряме інвестування – довгострокові вкладення державних коштів у науково-технічні напрацювання, виконання досліджень і розробок конкурентоспроможних виробництв і технологій; фінансовий лізинг – зводиться до покриття частини витрат, що мають підприємства через придбання нових і заміни старих машин й устаткування; кредитування інноваційної діяльності, основними факторами якого виступають прямі пільгові позики, гарантовані позики та компенсаційні угоди [3].

Методи непрямого державного фінансування інноваційного аграрного підприємництва полягають у створенні пільгових умов для здійснення інноваційної діяльності та її стимулювання. Вона полягає в наданні коштів виконавцям досліджень і розробок, що зводиться до надання послуг пільгового податкового й амортизаційного регулювання аграрних підприємств, що займаються

інноваційною діяльністю, а також створення інфраструктури інноваційної діяльності та надання інноваторам державних послуг.

Висновки з даного дослідження. Розвиток інноваційного підприємництва в аграрній сфері здійснюється через систему інноваційних механізмів: пошуку інноваційних рішень, організацію, розробку і впровадження, фінансування і стимулювання, технологічні трансферти, інтелектуальну власність, в якій одним із джерел інвестиційної підтримки інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств є держава. При цьому, політика держави ґрунтується як на прямому фінансуванні інноваційної діяльності, здійснюваної різними виконавцями, так і на створенні умов, сприятливих для нарощування витрат на інновації аграрними підприємствами. Недодержуючи кошти в бюджет при їх оподаткуванні, держава разом з тим має гарантію використання коштів в інтересах свого інноваційного розвитку, причому в тих напрямках, які диктують потреби ринку і можуть забезпечити значний ефект від їхньої інвестиційної підтримки.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – Вип. 4. – 601 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: [підручник] / В.Г. Андрійчук // [2-е вид., доп. і пер.]. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
3. Державне регулювання економіки / С.М. Чистов [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.
4. Ковальов В.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері / В.В. Ковальов. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 182 с.
5. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: монографія / М.Х. Корецький. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 260 с.
6. Малік М.Й. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 3-10.
7. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
8. Основи аграрної економіки: [підручник] / В.П. Галушко, О.А. Ковтун [та ін.]. – К.: Вища освіта, 2003. – С. 144-150.
9. Шевчук В.Я. Основи інвестиційної діяльності / В.Я. Шевчук, П.С. Рогожин. – К.: Генеза, 2000. – 384 с.

УДК 005.336(075.8)

Алексєєв С.Б.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. В процесі подолання наслідків економічної кризи основною умовою довгострокового виживання і досягнення цілей підприємства, сталого і конкурентоспроможного розвитку є використання стратегічних підходів до управління підприємством. Для ефективного впровадження в практичній господарській діяльності механізмів і методів стратегічного менеджменту підприємство повинно мати можливість вірно і адекватно сформувані свій стратегічний потенціал на підставі сучасних наукових підходів. Одним з найважливіших чинників, що впливають на структуру і на процес формування стратегічного потенціалу підприємства є галузева специфіка і особливості його основної діяльності. Тому наукові проблеми, пов'язані з особливостями формування стратегічного потенціалу підприємств торгівлі є, безперечно, актуальними.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Для сучасних посткризових умов в Україні характерною рисою є розвиток торгівлі, оскільки саме ця галузь найбільш динамічно та швидко реагує на будь-які зміни в економіці. В умовах зростання споживчих вимог і розширення структури споживання роль роздрібною торгівлі як галузі економіки зростає. Відповідно зростає і зацікавленість проблемами розвитку торгівлі з боку таких вітчизняних та зарубіжних провідних вчених як

О.М. Азарян, В.В. Апопій, Г.Джоунс, Н.А. Голошубова, І. Бланк, І. Бергер, Л.О. Лігоненко, Е. Воронова, І. Сорока, А.А. Садеков, Л.В. Фролова, А.А. Бакунов та ін.

Розглядаючи комплекс питань, що стосуються формування потенціалу підприємства, більшість авторів сучасної економічної літератури [3; 4; 6; 8; 9] пов'язують формування потенціалу з формуванням лише внутрішніх можливостей підприємства. Як відмічають автори, в період кризових явищ в економіці України недостатньо уваги приділяється формуванню стратегічного потенціалу підприємства як на практиці, так і в наукових дослідженнях. При цьому авторами визначається актуальність необхідності створення гнучких виробничо-організаційних систем, здатних швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища та адаптувати внутрішнє середовище до цих змін. Але запропоновані авторами сучасної економічної літератури моделі формування потенціалу не відображають повною мірою вплив чинників зовнішнього середовища на формування потенціалу, стратегічної спрямованості процесу формування, зв'язок формування внутрішнього стратегічного потенціалу підприємства з зовнішнім потенціалом та стратегічними цілями підприємства.

Постановка завдання. Метою дослідження є запропонування нової концептуальної структурної моделі формування зовнішнього стратегічного потенціалу торговельного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості формування стратегічного потенціалу торговельного підприємства пов'язані перш за все з особливостями основної діяльності підприємств торгівлі. Як справедливо відмічають Н.В. Ващенко і І.В. Ковальова, особливістю торгівлі як галузі національної економіки є передусім створення нової споживчої вартості не у сфері виробництва, а у сфері товарного обігу [2, с.193]. Традиційно торгівля здійснює торговельно - технологічні процеси з продажу товарів та послуг, при цьому виконує діяльність, пов'язану зі збором, обробкою та передачею інформації як виробнику про стан попиту, так і споживачеві про вироблені товари. У цьому випадку специфічним товаром, що реалізує торгівля, є послуга з просування товару від виробника до споживача. Специфіка торговельно - технологічних процесів, на думку авторів, обумовлює наявність специфічних елементів потенціалу, які в свою чергу побудовані на специфічних функціях торгових підприємств.

Алексєєв С.Б., Алексєєва Н.І., Ємцева Л.М. проводять аналогію між загальними схемами торгівлі та виробництва і відмічають, що загальна схема торгівлі до певної міри аналогічна схемі виробничої діяльності. Проте, на відміну від неї, тут замість матеріальних ресурсів отримується готовий товар, який потім реалізується споживачу. Таким чином, замість виробництва продукції тут має місце отримання готового продукту. Далі автори розглядають основні особливості комерційного бізнесу [1, с.71]:

1. Підвищена роль маркетингу та аналізу ринку.
2. Залежність від постачальників, оскільки торгові підприємства самі не є виробниками продукції.
3. Перевищення частки оборотних активів в структурі капіталу над основними.
4. Робота безпосередньо з клієнтами, а не з посередниками.
5. Підвищення ролі географічного положення і близькості до ринку споживача.

Виходячи з перелічених особливостей, слід виділити пріоритетні складові стратегічного потенціалу, які створюють найбільші можливості для торговельного підприємства, а саме: маркетинговий потенціал – внаслідок підвищеної ролі маркетингу і аналізу ринку; постачальницький потенціал – внаслідок високої залежності від постачальників; торговий потенціал – внаслідок особливостей торговельно - технологічної схеми; ринковий потенціал – внаслідок прямих безпосередніх зв'язків зі споживачами.

Що стосується безпосередньо факторів мікросередовища, які формують зовнішній стратегічний потенціал торговельного підприємства, то найбільш відома їх класифікація, запропонована Ф. Котлером [7, с. 175], виділяє клієнтів (ринки), постачальників, конкурентів, посередників і контактні аудиторії. Будь-який з цих елементів безумовно суттєво впливає на діяльність підприємства і згідно теорії стратегічного управління (SWOT- аналіз), створює можливості та загрози для діяльності підприємства.

Аналіз економічної літератури з питань управління діяльністю торговельного підприємства дозволив запропонувати концептуальну структурну модель формування зовнішнього стратегічного потенціалу торговельного підприємства (рис.1).

Як видно з рисунку 1, основні особливості формування зовнішнього стратегічного потенціалу торговельного підприємства полягають у наступному:

1. Велика кількість покупців (особливо для роздрібної торгівлі) обумовлює широкий спектр інструментів маркетингового комплексу, спрямованих на формування ринкового потенціалу торговельного підприємства.
2. Велика кількість постачальників однакових товарів у порівнянні з промисловими підприємствами, наявність особливо у роздрібній торгівлі великої свободи вибору постачальників, що відіграє вирішальну роль в управлінні каналами постачання і формуванні постачальницького потенціалу торговельного підприємства.
3. Можливості проведення особливо у роздрібній торгівлі у повному обсязі широкої сегментації цільового ринку, що відрізняється географічною концентрацією і різноманіттям потреб споживачів, задоволення яких формує додаткові можливості ринкового потенціалу.

4. Для сфери роздрібної торгівлі, на нашу думку, слід взагалі виключити посередницький потенціал зі складу зовнішнього стратегічного потенціалу підприємства, що можна пояснити відсутністю посередників між постачальниками і підприємством роздрібної торгівлі.

5. Формування конкурентного потенціалу торговельного підприємства характеризується наявністю широкого спектра можливостей проведення бенчмаркінгу, цінової конкуренції, конкуренції на рівні асортименту і торговельних марок, конкуренції на рівні задоволення нетрадиційних потреб вузьких сегментів ринку тощо. Як і ринковий потенціал, конкурентний потенціал підприємства роздрібної торгівлі характеризується наявністю найбільш широкого спектру можливостей.

6. Нарешті, контактний потенціал торговельного підприємства нічим суттєво не відрізняється від контактного потенціалу виробничого підприємства і формується так само.

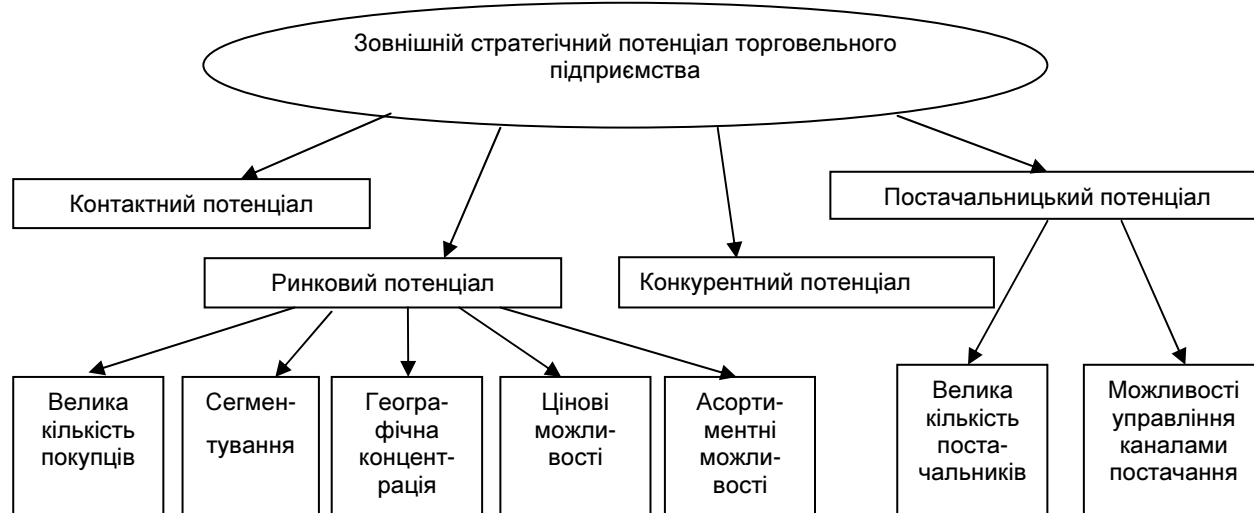

Рис. 1. Концептуальна структурна модель формування зовнішнього стратегічного потенціалу торговельного підприємства

Наведені особливості формування зовнішнього стратегічного потенціалу торговельного підприємства дають можливість здійснювати подальше управління стратегічним потенціалом торговельного підприємства на підставі запропонованої моделі.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, визначені особливості діяльності торговельного підприємства дозволили сформулювати особливості структури і формування зовнішнього стратегічного потенціалу торговельного підприємства. У складі зовнішнього стратегічного потенціалу підприємства пропонується розглядати ринковий, конкурентний, постачальницький і контактний потенціал підприємства.

Серед напрямків подальших досліджень слід виділити запропоновання методів оцінювання елементів зовнішнього стратегічного потенціалу підприємства і розробку системи управління стратегічним потенціалом торговельного підприємства.

Література

1. Алексеев С.Б. Економічна звітність підприємства: навч. посіб. для студ. напрямку 6.050103 "Економіка підприємства" ден. та заоч. форм навчання / Алексеев С.Б., Алексеева Н.І., Ємцева Л.М.; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Донец. Нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. екон. п-ва. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. – 139 с.
2. Ващенко Н.В. Особенности структуры экономического потенциала предприятия розничной торговли / Ващенко Н.В., Ковалева И.В. // Экономика и управление в XXI веке: сборник статей II Международной научной конференции. – Ставрополь: Центр научного знания "Логос", 2012. – С. 193-196.
3. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: монографія / А.Э. Воронкова. – Луганск: ВНУ им. В. Даля, 2005. – 320 с.
4. Гавва В.Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: навчальний посібник / В.Н. Гавва, Е.А. Божко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 244 с.
5. Гречина І.В. Структура сукупного потенціалу економічної системи [Текст] / І.В. Гречина // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку: Міжнар. наук.-практ. конф., 2011 р., 22-23 вересня, м. Донецьк: [матеріали]. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2011. – С. 185-187.
6. Гунина И. А. Экономический потенциал предприятия: сущность, содержание, структура / И.А. Гунина // Машиностроитель. – 2004. – № 11. – С. 24-28.

7. Основы маркетинга: пер. с англ./ Котлер Ф., Армстронг Г., Сондерс Дж., Вонг В. – М.; СПб.; К.: Издат. Дом «Вильямс», 1999. – 1056 с.
8. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник / Н.С. Краснокутська. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
9. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк – К. : КНЕУ, 2006. – 316 с.
10. Фролова Л.В. Управління потенціалом підприємства: навч. посібник / Л.В. Фролова, Н.В. Ващенко. – Донецьк: Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, 2009. – 145 с.

УДК668.012.32:330.46

Проскурович О.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри
Бойчук В.А.,
аспірант* кафедри
кафедра автоматизованих систем
і моделювання в економіці
Хмельницький національний університет

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Динаміка ринкових процесів, швидкі зміни умов господарської діяльності та загострення конкуренції привели до ситуації, за якої ефективність економічного управління господарською діяльністю виробничих підприємств суттєво залежить від гнучкого механізму реагування на постійні зміни середовища. Тому, за сучасних умов становлення економіки України, виникла актуальна задача розроблення ефективної економічної стратегії управління розвитком підприємства, пристосованої до швидких змін внутрішніх обставин та зовнішніх умов діяльності підприємства. Розв'язання цієї задачі пов'язане з розробленням та впровадженням сучасних методів стратегічного управління діяльністю підприємства, що охоплюють його фінансово-господарські механізми та вимоги щодо ефективного функціонування за умов ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегія виробничого підприємства поєднує аналіз минулої його діяльності й розроблення планів роботи з урахуванням ресурсів підприємства та ринкових впливів на нього. Ця стратегія охоплює фінансову складову, пов'язану з інвестуванням, й інноваційну складову, котра стосується вдосконалення виробничих процесів, оновлення асортименту й адаптації до майбутніх ринкових обставин. Вагомий внесок у вивчення проблематики розроблення стратегій підприємства та фінансової стратегії зокрема зробили науковці: Р. Акофф, І. Ансофф, П. Друкер, Б. Карлоф, В. Кінг, Г. Клейнер, Д. Клиланд, Дж. Ламбен, М. Портер, Д. Таргет, І. Бланк, А. Вовчак, В. Герасимчук, А. Градов, Г. Кіндрацька, Л. Козак, О. Ковтун, Т. Клебанова, В. Краснова, Б. Литвак, О. Омелянович, Л. Павлова, А. Старостіна, Л. Чеснакова, З. Шершньова, Н. Хрущ та ін. Однак, до цього часу не існує універсального методу аналізу діяльності підприємства за його показниками ефективності, їх прогнозування й вироблення стратегії інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства на засадах використання сучасних математичних методів.

Постановка завдання. Метою статті є розробка методу комплексного аналізу й планування інноваційно-інвестиційної стратегії підприємства на основі імітаційного прогнозного моделювання на основі узагальнення положень, викладених у [1-8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність господарської діяльності підприємства відображають звітні дані про її результати, окремі показники ефективності. Вони є основою для оперативного аналізу й дають підстави для короткотермінового планування. Щоб отримати прогнозні значення показників господарсько-фінансової діяльності, необхідно застосувати методи прогнозного імітаційного моделювання. Розв'язки таких імітаційних моделей описують можливі значення показників господарської діяльності й показників ефективності для найближчих планових періодів й довготривалих проміжків часу. Зіставляючи реальні показники ефективності з прогнозними (модельними) значеннями показників ефективності, отримуємо висновки щодо триваючої тенденції розвитку підприємства.

* Науковий керівник: Проскурович О.В. – к.е.н., доц.

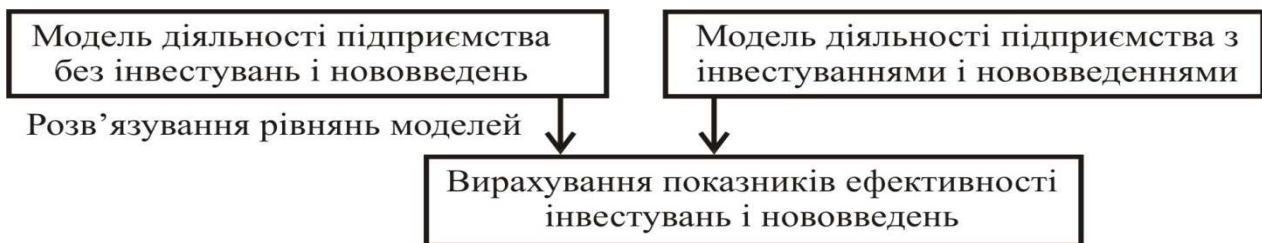
Для вироблення стратегії фінансово-господарської діяльності необхідно визначити майбутні значення показників ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства. Для цього потрібно вирахувати прогностичні значення показників діяльності підприємства і на цій основі додатково визначити показники ефективності запланованої інвестиційно-інноваційної стратегії. Далі за відомими прогностичними значеннями показників ефективності інвестиційно-інноваційної необхідно встановити висновки щодо поточної діяльності підприємства, уточнити оперативні плани його роботи та вдосконалити довготривалі програми розвитку підприємства. Схематично метод вдосконалення діяльності підприємства на основі аналізу реальних і прогностичних значень показників ефективності, включаючи показники ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності, зображено на рис. 1.

Рис.1. Схема комплексного аналізу діяльності підприємства й стратегічного планування його інвестиційно-інноваційної діяльності

Джерело: власна розробка

Розглянемо імітаційну модель показників діяльності підприємства за умов впровадження інноваційно-інвестиційної стратегії. Для моделювання фінансово-господарської діяльності підприємства за умов введення інвестиційно-інноваційних проектів необхідно математично описати діяльність підприємства до впровадження інноваційного проекту і після його впровадження і далі порівняти показники діяльності підприємства за умов введення інвестиційно-інноваційної діяльності та без неї. Тобто, проєктована модель має описувати діяльність одного й того ж підприємства за двох різних умов управління: без інвестиційно-інноваційної діяльності та з нею. Застосування такої моделі дає висновки щодо економічної ефективності можливої інвестиційно-інноваційної стратегії. Схематично структуру такої математичної моделі зображено на рис. 2.

Рис. 2. Структура моделі інвестиційно-інноваційної стратегії

Джерело: власна розробка

Розглянемо математичну модель структури капіталу підприємства в двох режимах його діяльності: без інвестування (він імітує реальну діяльність підприємства) з інвестуванням й інвестиціями (він моделює інвестиційно-інноваційну стратегію господарсько-фінансової діяльності). Для математичного опису моделі застосуємо підхід, запропонований у роботі [1].

Візьмемо до розгляду такі показники, які описують стан підприємства: x_1 – вартість виробничих товарних запасів (грн.); x_2 – вартість виробленої продукції (грн.); x_3 – вартість основних виробничих

фондів (грн.); x_4 – величина несплаченого податку (грн.); x_5 – витрати виробничі (грн./міс.); x_6 – витрати невиробничі (грн./міс.); x_7 – грошові кошти підприємства (грн.); x_8 – заборгованість дебіторська (грн.); x_9 – заборгованість з оплати праці (грн.); x_{10} – заборгованість кредиторська (грн.).

Візьмемо до розгляду показники, що описують фінансові потоки підприємства: j_1 – вартість продукції, проданої за лізингом (грн./міс.); j_2 – виплата заробітної плати робітникам (грн./міс.); j_3 – виплата зарплати адмінперсоналу (грн./міс.); j_4 – відрахування на амортизацію додаткового обладнання (грн./міс.); j_5 – відрахування на амортизацію основного обладнання (грн./міс.); j_6 – відрахування на погашення кредитів (грн./міс.); j_7 – відрахування податку (грн./міс.); j_8 – дебіторська заборгованість від продаж за лізингом (грн./міс.); j_9 – інші виробничі витрати (грн./міс.); j_{10} – погашення заборгованості зарплати (грн./міс.); j_{11} – поступлення в формі отриманих кредитів (грн./міс.); j_{12} – поступлення від авансування замовлень (грн./міс.); j_{13} – поступлення за продану продукцію (грн./міс.); j_{14} – поступлення коштів від продаж за лізингом (грн./міс.); j_{15} – використання виробничих товарних запасів (грн./міс.); j_{16} – купівля товарів для виробничих потреб (грн./міс.); j_{17} – затрати коштів на модернізацію обладнання (грн./міс.); j_{18} – затрати коштів на невиробничі витрати (грн./міс.); j_{19} – списання браку (грн./міс.).

Також візьмемо до розгляду показники, які описують зовнішній вплив на підприємство: u_1 – збут продукції за одиницю часу; u_2 – попит на продукцію за одиницю часу.

Показники x_i ($i = \overline{0,9}$) описують стан підприємства за залишками на його рахунках та інтенсивністю затрат коштів для виробничих і невиробничих потреб. Показники j_i ($i = \overline{1,19}$) описують обороти коштів на його рахунках підприємства. Позначимо $X = (x_0, \dots, x_9)$; $J = (j_0, \dots, j_{19})$. Ці показники описують фінансову структуру капіталу підприємства та його фінансові потоки. Показники u_i ($i = \overline{1,2}$) описують вплив ринкового середовища на підприємство.

Встановимо диференціальні рівняння, які описують динаміку залишків на рахунках підприємства.

Вартість виробничих товарних запасів x_1 більшає на j_{16} (купівля товарів для виробничих потреб) і меншає на j_{15} (використання виробничих товарних запасів):

$$x_1' = j_{16} - j_{15}. \quad (1)$$

Грошові кошти підприємства x_7 більшають на j_{13} (поступлення за продану продукцію), на j_{14} (поступлення коштів від продаж за лізингом), j_{12} (поступлення від авансування замовлень), і меншають на j_{17} (затрати коштів на модернізацію обладнання), на j_9 (інші виробничі витрати), на j_2 (виплата заробітної плати робітникам), на j_3 (виплата зарплати адмінперсоналу), на j_7 (відрахування податку), j_{16} (купівля товарів для виробничих потреб), :

$$x_7' = [j_{13} + j_{14} + j_{12}] - [j_{17} + j_9 + j_2 + j_3 + j_7 + j_{16}]. \quad (2)$$

Витрати виробничі x_5 більшають від витрат на j_{16} (купівля товарів для виробничих потреб), на j_9 (інші виробничі витрати), на j_5 (відрахування на амортизацію основного обладнання), j_3 (виплата зарплати адмінперсоналу) і меншають на j_1 (вартість продукції, проданої за лізингом):

$$x_5' = [j_{16} + j_9 + j_5 + j_3] - j_1. \quad (3)$$

Вартість виробленої продукції x_2 більшає на j_{14} (поступлення коштів від продаж за лізингом),

на j_{18} (затрати коштів на невиробничі витрати) і меншають на j_{13} (поступлення за продану продукцію), на j_{19} (списання браку):

$$x'_2 = [j_{14} + j_{18}] - [j_{13} + j_{19}]. \quad (4)$$

Заборгованість дебіторська x_8 більшає на j_8 (дебіторська заборгованість від продаж за лізингом), j_{14} (поступлення коштів від продаж за лізингом):

$$x'_8 = j_8 - j_{14}. \quad (5)$$

Вартість основних виробничих фондів x_3 більшає на j_{16} (купівля товарів для виробничих потреб), і меншає на j_5 (відрахування на амортизацію основного обладнання), на j_4 (відрахування на амортизацію додаткового обладнання):

$$x'_3 = j_{16} - [j_5 + j_4]. \quad (6)$$

Величина несплаченого податку x_4 більшає пропорційно до j_{12} (поступлення від авансування замовлень), до j_{13} (поступлення за продану продукцію), до j_{14} (поступлення коштів від продаж за лізингом), до j_2 (виплата заробітної плати робітникам), до j_3 (виплата зарплати адмінперсоналу), до j_{10} (погашення заборгованості зарплати), і меншає на j_7 (відрахування податку):

$$x'_4 = \kappa_1(j_{12} + j_{13} + j_{14}) + \kappa_2(j_2 + j_3 + j_{10}) - j_7, \quad (7)$$

де: κ_1 – ставка податку на дохід, κ_2 – ставка податку на фонд заробітної плати.

Заборгованість кредиторська x_{10} більшає на j_{11} (поступлення в формі отриманих кредитів), і меншає на j_6 (відрахування на погашення кредитів):

$$x'_{10} = j_{11} - j_6. \quad (8)$$

Заборгованість з оплати праці x_9 більшає пропорційно до j_2 (виплата заробітної плати робітникам), до j_3 (виплата зарплати адмінперсоналу) і меншає на j_{10} (погашення заборгованості зарплати):

$$x'_9 = \beta(j_2 + j_3) - j_{10}. \quad (9)$$

де β – частка несплаченої заробітної плати.

Витрати невиробничі x_6 більшають на обсяг витрат j_{17} (затрати коштів на модернізацію обладнання), на j_4 (відрахування на амортизацію додаткового обладнання) і меншають на частку від j_{18} (затрати коштів на невиробничі витрати):

$$x'_6 = [j_{17} + j_4] - \delta j_{18}, \quad (10)$$

де δ – частка затрат коштів, віднесена до невиробничих витрат.

Показники, які описують фінансові потоки (обороты коштів), j_i ($i = \overline{1,19}$) залежать від динамічних змінних моделі підприємства: $j_i = j_i(X)$. В найпростішому наближенні цю залежність описує лінійна багатофакторна модель виду $j_i = \sum_{p=0}^9 a_{ip} x_p$, де a_{ip} – коефіцієнт, який показує, наскільки p -та динамічна змінна впливає на i -тий фінансовий потік ($i = \overline{1,19}$). Розглянемо залежності $j_i = j_i(X)$ окремо для всіх фінансових потоків $i = \overline{1,19}$.

Вартість продукції, проданої за лізингом, j_1 залежить від виробничих витрат x_5 і невиробничих витрат x_6 :

$$j_1 = a_{15}x_5 + a_{16}x_6 + a_{10}. \quad (11)$$

Виплата заробітної плати робітникам j_2 залежить від грошових коштів підприємства x_7 :

$$j_2 = a_{27}x_7 + a_{20}. \quad (12)$$

Виплата зарплати адмінперсоналу j_3 залежить від грошових коштів підприємства x_7 :

$$j_3 = a_{37}x_7 + a_{30}. \quad (13)$$

Відрахування на амортизацію додаткового обладнання j_4 залежить від вартості основних виробничих фондів x_3 :

$$j_4 = a_{43}x_3 + a_{40}. \quad (14)$$

Відрахування на амортизацію основного обладнання j_5 залежить від вартості основних виробничих фондів x_3 :

$$j_5 = a_{53}x_3 + a_{50}. \quad (15)$$

Відрахування на погашення кредитів j_6 залежить від грошових коштів підприємства x_7 і кредиторської заборгованості x_{10} :

$$j_6 = a_{67}x_7 + a_{6,10}x_{10} + a_{60}. \quad (16)$$

Відрахування податку j_7 залежить від величини несплаченого податку x_4 і від грошових коштів підприємства x_7 :

$$j_7 = a_{74}x_4 + a_{77}x_7 + a_{70}. \quad (17)$$

Зміна дебіторської заборгованості від продаж за лізингом j_8 залежить від вартості виробленої продукції x_2 , від дебіторської заборгованості x_8 та збуту продукції за одиницю часу u_1 :

$$j_8 = a_{82}x_2 + a_{88}x_8 + b_{81}u_1 + a_{80}. \quad (18)$$

Інші виробничі витрати j_9 залежать від вартості виробленої продукції x_2 і від виробничих витрат x_5 :

$$j_9 = a_{92}x_2 + a_{95}x_5 + a_{90}. \quad (19)$$

Погашення заборгованості зарплати j_{10} залежить від вартості виробленої продукції x_2 , не виробничих витрат x_6 , кредиторської заборгованості x_{10} :

$$j_{10} = a_{10,2}x_2 + a_{10,6}x_6 + a_{10,0}. \quad (20)$$

Поступлення в формі отриманих кредитів j_{11} залежить від кредиторської заборгованості x_{10} і грошових коштів підприємства x_7 :

$$j_{11} = a_{11,10}x_{10} + a_{11,7}x_7 + a_{11,0}. \quad (21)$$

Поступлення від авансування замовлень j_{12} залежить від попиту на продукцію за одиницю часу u_2 :

$$j_{12} = b_{12,2}u_2 + a_{12,0}. \quad (22)$$

Поступлення за продану продукцію j_{13} залежить від вартості виробленої продукції x_2 та від її збуту за одиницю часу u_1 :

$$j_{13} = a_{13,2}x_2 + b_{13}u_1 + a_{13,0}. \quad (23)$$

Поступлення коштів від продаж за лізингом j_{14} залежить від грошових коштів підприємства x_7 та пропорційні обсягам збуту продукції за одиницю часу u_1 :

$$j_{14} = a_{14,7}x_7 + b_{14}u_1 + a_{14,0}. \quad (24)$$

Витрати (використання) виробничих товарних запасів j_{15} залежить від вартості виробничих товарних запасів x_1 та виробничих витрат x_5 :

$$j_{15} = a_{15,1}x_1 + a_{15,5}x_5 + a_{15,0}. \quad (25)$$

Витрати на купівлю товарів для виробничих потреб j_{16} залежить від вартості виробничих товарних запасів x_1 , від вартості виробленої продукції x_2 , від невиробничих витрат x_6 , від грошових коштів підприємства x_7 :

$$j_{16} = a_{16,1}x_1 + a_{16,2}x_2 + a_{16,6}x_6 + a_{16,7}x_7 + a_{16,0}. \quad (26)$$

Затрати коштів на модернізацію обладнання j_{17} залежить від вартості основних виробничих фондів x_3 , від грошових коштів підприємства x_7 :

$$j_{17} = a_{17,3}x_3 + a_{17,7}x_7 + a_{17,0}. \quad (27)$$

Затрати коштів на невиробничі витрати j_{18} залежать від виробничих витрат x_5 і грошових коштів підприємства x_7 :

$$j_{18} = a_{18,5}x_5 + a_{18,7}x_7 + a_{18,0}. \quad (28)$$

Списання браку j_{19} залежить від вартості виробленої продукції x_2 , від виробничих витрат x_5 , від заборгованості з оплати праці x_9 :

$$j_{19} = a_{19,2}x_2 + a_{19,5}x_5 + a_{19,9}x_9 + a_{19,0}. \quad (29)$$

Параметри a_{ip}, b_{il} ($i = \overline{1,19}$; $p \in [1,10]$; $l \in [1,2]$) рівнянь (11)-(29) описують інтенсивності витрат (обороту) коштів j_i ($i = \overline{1,19}$) в залежності від залишків x_{ip} та вхідних впливів u_l ($i \in [1,19]$; $p \in [1,10]$; $l \in [1,2]$). Позначимо всі параметри рівнянь (11)-(29) символом $C_A = (a_{ip}, b_{il})$ ($i = \overline{1,19}$; $p \in [1,10]$; $l \in [1,2]$). Ці параметри легко встановити за відомими даними про минулі значення досліджуваних показників. Нехай, відомі значення показників

$$j_i(t_k), x_{ip}(t_k), u_l(t_k) \quad (i = \overline{1,19}; p \in [1,10]; l \in [1,2]; k = \overline{1,m}) \quad (30)$$

в моменти часу t_k , де m – кількість таких значень. Підставляючи значення (30) у рівняння (11)-(29) отримуємо системи рівнянь відносно їхніх параметрів. Розв'язки цих систем рівнянь, знайдені з допомогою обчислювальних методів, дають значення всіх параметрів рівнянь (11)-(29). Тому будемо вважати, що параметри C_A рівнянь (11)-(29) є відомі і вони встановлені за звітними даними підприємства. Ці параметри мають економічну інтерпретацію.

Позначимо праві сторони рівнянь (1)-(10) символами f_i ($i = \overline{0,9}$). Позначимо символом $F = (f_0, \dots, f_9)^T$ вектор-функцію, складену з правих сторін системи рівнянь (1)-(10). Позначимо праві сторони рівнянь (11)-(29) символами g_i ($i = \overline{1,19}$). Позначимо символом $J(C_A, X) = (g_1, \dots, g_{19})^T$ вектор-функцію, складену з правих сторін рівнянь (11)-(29). Тоді система рівнянь (1)-(10) з параметрами, ідентифікованими за даними (30), набуває виду:

$$dX/dt = F(J(C_A, X)) \quad (31)$$

Розв'язок $X_A(t)$ системи рівнянь (31) з параметрами C_A , ідентифікованими за даними (30), та початковими умовами

$$X_A^0 = X_A(t_0)$$

описує діяльність підприємства відповідно до структури його фінансових потоків та їхньої інтенсивності.

Допустимо, що параметри C_A , системи рівнянь (31) модифіковано відповідно до деякої зміни Δ плану діяльності підприємства: $C_B = C_A + \Delta$. Тоді отримуємо систему рівнянь

$$dX/dt = F(J(C_B, X)). \quad (32)$$

Розв'язок $X_B(t)$ системи рівнянь (32) з параметрами C_B , які описують можливе (планове) їхнє значення та початковими умовами $X_B^0 = X_B(t_0)$ описує діяльність підприємства відповідно до структури за можливої зміни його фінансових потоків та їхньої інтенсивності.

Порівнюючи розв'язок $X_A(t)$, що імітує діяльність підприємства за реальних умов, та розв'язок $X_B(t)$, що описує діяльність підприємства за можливих умов, отримуємо висновки щодо економічної ефективності зміни значень параметрів $C_B = C_A + \Delta$, які описують можливу зміну інтенсивності фінансових потоків. Якщо ця зміна параметрів відповідає плануванню інноваційно-інвестиційної діяльності, тоді порівняння розв'язків систем (31) і (32) дають висновки про ефективність запланованого інвестування.

Розглянемо критерії оцінки інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства, вираховані на основі розв'язків моделі (31), (32). Висновки про ефективність інвестування впливають із співвідношень одних і тих же показників, які стосується діяльності без інвестувань та з ними. Позначимо відношення динамічних змінних моделі:

$$\delta x_i = x_{Ai}/x_{Bi}, \Delta x_i = x_{Ai} - x_{Bi},$$

де: x_{Ai}, x_{Bi} – i -ті елементи векторів X_A, X_B розв'язків рівнянь (31), (32) відповідно. Відносні зміни кожного із показників $\delta x_i(t)$ та абсолютні їхні зміни $\Delta x_i(t)$ показують результативність інвестиційно-інноваційної діяльності.

Ефективність інвестиційно-інноваційної діяльності описують такі показники. Дохідність інвестування дорівнює різниці між сумарними доходами підприємства і його сумарними витратами, віднесеними до обсягів витрат на впровадження нового обладнання:

$$K_{1A} = \left[\sum_{i \in D} j_{Ai} - \sum_{i \in R} j_{Ai} \right] (j_{A,17})^{-1}; K_{1B} = \left[\sum_{i \in D} j_{Bi} - \sum_{i \in R} j_{Bi} \right] (j_{B,17})^{-1},$$

де: $D = (2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 16, 19, 18)$ - індекси фінансових потоків, які описують затрати коштів підприємства; $R = (12, 13, 14)$ - індекси фінансових потоків, які описують доходи підприємств; j_{Ai} - значення i -того фінансового потоку в моделі (31), яка імітує реальну діяльність підприємства; j_{Bi} - значення i -того фінансового потоку в моделі (32), яка імітує впровадження на підприємстві інвестиційно-інноваційної діяльності.

Дохідність капіталовкладень дорівнює різниці між сумарними доходами підприємства і його сумарними витратами, віднесеними до обсягів виробничих витрат:

$$K_{2A} = \left[\sum_{i \in D} j_{Ai} - \sum_{i \in R} j_{Ai} \right] (x_{A4})^{-1}; K_{2B} = \left[\sum_{i \in D} j_{Bi} - \sum_{i \in R} j_{Bi} \right] (x_{B4})^{-1}.$$

Прибутковість інвестування дорівнює відношенню сумарних доходів підприємства до обсягів витрат на впровадження нового обладнання:

$$K_{3A} = \sum_{i \in D} j_{Ai} / j_{A17}; K_{3B} = \sum_{i \in D} j_{Bi} / j_{B17}.$$

Прибутковість капіталовкладень дорівнює різниці між сумарними доходами підприємства і його сумарними витратами, віднесеними до обсягів виробничих витрат: $K_{4A} = \sum_{i \in D} j_{Ai} / x_{A4}$;

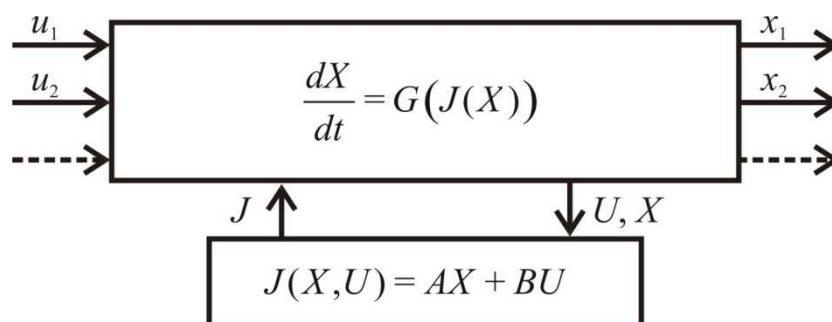
$$K_{4B} = \sum_{i \in D} j_{Bi} / x_{B4}.$$

Ці та інші такі можливі критерії слугують для оцінки ефективності стратегії фінансово-господарської діяльності.

Нижче викладено стислий опис порядку обчислень, необхідних для вирахування показників інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства на основі моделі структури його фінансових потоків:

1. Отримати значення показників, які описують стан підприємства $x_i(t_k)$ ($i = \overline{0, 9}; k = \overline{1, m}$).
2. Отримати значення величини фінансових потоків підприємства $j_i(t_k)$ ($i = \overline{1, 19}; k = \overline{1, m}$).

3. Отримати значення зовнішніх факторів впливу $u_i(t_k)$ ($i = 1, 2; k = \overline{1, m}$).
4. За даними, встановленими в пп. 1-3 для всіх потоків $j = \overline{1, 19}$ встановити параметри C_A лінійних моделей (11)-(29).
5. На основі параметрів C_A з допомогою відповідної їхньої модифікації встановити параметри C_B моделей (11)-(29), які імітують впровадження інвестиційно-інноваційної діяльності.
6. Встановити початкові умови X_A^0 моделі (31), яка описує реальну діяльність підприємства.
7. Встановити початкові умови X_B^0 моделі (32), яка описує можливу інвестиційно-інноваційну діяльність підприємства.
8. Встановити кінцевий момент розв'язування рівнянь (32).
9. З допомогою числових методів знайти розв'язки $X_A(t)$, $X_B(t)$ систем рівнянь (31), (32) з початковими умовами, вибраними в пп. 6, 7.
10. За знайденими розв'язками $X_A(t)$, $X_B(t)$ вирахувати показники ефективності інвестиційно-інноваційну діяльність.
11. Дати економічну інтерпретацію знайденим значенням показників ефективності.
12. На основі розв'язків $X_A(t)$, $X_B(t)$ моделей, що описують реальну діяльність підприємства та його діяльність в умовах інвестування та на основі вирахованих показників ефективності інвестування розробити пропозиції щодо планів впровадження інвестування (які змодельовані в п. 5) та розробити пропозиції щодо вдосконалення діяльності підприємства.

Рис. 3. Структурна схема моделі динаміки фінансових потоків підприємства.

Джерело: власна розробка.

Практичною перевагою описаної моделі в порівнянні з іншими методами моделювання структури капіталу й фінансових потоків підприємства є простота рівнянь та її придатність для моделювання діяльності підприємств за різної структури їхнього капіталу. Проте розширення галузей застосування цієї моделі пов'язане зі складністю встановлення її рівнянь. Адже ці рівняння встановлено на основі детального вивчення структури фінансових потоків підприємства. У зв'язку з цим важливо розробити метод проектування моделі діяльності підприємства на основі відомих даних про залишки і оборот фінансових величин на облікових рахунках підприємства. Розглянемо метод розв'язання такої задачі.

Нехай для аналізу і планування вибрано величини, які обраховані в бухгалтерській системі обліку на рахунках N_i ($i = \overline{1, n}$), де: N - обліковий рахунок, i - його індекс; n - кількість рахунків, взятих для дослідження діяльності підприємства. Вважатимемо, що залишки на цих рахунках відомі і вони дорівнюють u_i ($i = \overline{1, n}$). Нехай для дослідження діяльності підприємства взято обороти на рахунках M_i ($i = \overline{1, n}$), де: M - обліковий рахунок, i - його індекс; m - кількість цих рахунків, взятих для дослідження діяльності підприємства. Вважатимемо, що ці рахунки відомі і обороти на них дорівнюють j_i ($i = \overline{1, m}$).

В початковий момент часу залишок на рахунках N_i ($i = \overline{1, n}$) дорівнює $u_i^0 = u_i(t_0)$ ($i = \overline{1, n}$). Через проміжок часу Δt залишки на рахунках меншають на величину вихідних оборотів і більшають на величину вхідних оборотів на цих рахунках:

$$u_i(t_0 + \Delta t) = u_i(t_0) + \left[\sum_{l=1}^m b_{il} j_l(t_0) \right] \Delta t, \quad (33)$$

де: $i = \overline{1, n}$; параметри b_{il} описують структуру фінансових потоків. Якщо l -тий фінансовий потік є вхідний, тоді вхідні обороти на i -тому рахунку дорівнюють $b_{il} j_l$; $0 \leq b_{il} \leq 1$; $\sum_{l=1}^m b_{il} = 1$ ($i = \overline{1, n}$). Якщо l -тий фінансовий потік є вихідний, тоді вихідні обороти на i -тому рахунку дорівнюють $|b_{il} j_l|$; $0 \geq b_{il} \geq -1$; $\sum_{l=1}^m b_{il} = -1$ ($i = \overline{1, n}$). Значення параметрів b_{il} ($i = \overline{1, n}$; $l = \overline{1, m}$) відомі, адже вони відповідають структурі зарахування платежів, отриманих підприємством, і відповідають структурі переказу коштів з рахунків підприємства в інші установи, підприємства й організації. Зауважимо, що для розроблення моделі у запропонованій формі необхідно встановити значення цих параметрів. Тобто – явно описати структуру фінансових потоків. Такий підхід інколи називають методом «повного опису структури» модельованого об'єкта, або методом «прозорої скриньки». Перенесемо в рівнянні (33) доданок $u_i(t_0)$ в ліву сторону і розділимо праву і ліву сторону рівняння на Δt , отримаємо

$$\frac{u_i(t_0 + \Delta t) - u_i(t_0)}{\Delta t} = \sum_{l=1}^m b_{il} j_l(t_0) \quad (i = \overline{1, n}).$$

Переходимо в цьому рівнянні до границі за $\Delta t \rightarrow 0$ і отримуємо диференціальне рівняння відносно змінних $u_i(t)$ - залишків на рахунках, пов'язаних зі вхідними й вихідними фінансовими потоками (оборотами): $\frac{du_i}{dt} = \sum_{l=1}^m b_{il} j_l(t)$ де: $u_i^0 = u_i(t_0)$

($i = \overline{1, n}$). В цих рівняннях деякі з фінансових потоків j_l ($l = \overline{1, m}$) не є вхідними і вихідними, вони пов'язані з рухом коштів між рахунками N_i ($i = \overline{1, n}$). Позначимо внутрішні фінансові потоки j_l ($l = \overline{1, n}$). Зовнішні фінансові потоки позначимо j_l ($l = \overline{1, m^*}$), де $m^* = m - n$ і опустимо в позначенні символ зірочки. Позначимо параметри, які описують структуру руху коштів між обліковими рахунками $r_{il} = b_{il}$ ($i, l = \overline{1, n}$). Тоді отримуємо таку систему звичайних диференціальних рівнянь: $\frac{du_i}{dt} = \sum_{l=1}^n r_{il} j_l(t) + \sum_{l=1}^m b_{il} j_l(t)$, де параметри $\sigma_{il} j_l(t)$ залежать від залишків коштів на рахунках $u_l(t)$: $\sigma_{il} j_l(t) = f_{il}(u_l)$. В найпростішому випадку ця залежність лінійна: $j_l(t) = u_l / r_{il}$ ($i, l = \overline{1, n}$). Позначимо $\sigma_{il} = 1 / r_{il}$ ($i, l = \overline{1, n}$). Тоді отримуємо:

$$\frac{du_i}{dt} = \sum_{l=1}^n \sigma_{il} u_l + \sum_{l=1}^m b_{il} j_l, \quad (i = \overline{1, n}). \quad (34)$$

Система лінійних диференціальних рівнянь (34) зі сталими коефіцієнтами σ_{il} ($i, l = \overline{1, n}$) b_{il} ($i = \overline{1, n}$; $l = \overline{1, m}$) добре вивчена [9]. Тут вона застосована для моделювання динаміки залишків на певних облікових рахунках. Модель (34) з початковими умовами $u_i^0 = u_i(t_0)$ ($i = \overline{1, n}$) описує динаміку капіталу підприємства з урахуванням структури його внутрішніх фінансових потоків, та урахуванням структури й інтенсивності його зовнішніх вхідних й вихідних фінансових потоків. Щоб встановити параметри цієї моделі необхідно виконувати детальний аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства. Такий аналіз має практичні переваги і недоліки.

Висновки з даного дослідження. Перевага запропонованого методу полягає в тому, що детально описана структура фінансових потоків підприємства дає основу для отримання більш точнішої моделі з простішими ідентифікаційними задачами. Недоліком цього методу є необхідність попереднього визначення структури фінансових потоків підприємства, хоча він принципово не пов'язаний з задачами, а стосується лише організації робіт під час розроблення моделі. Застосування цієї моделі для дослідження діяльності підприємства ми викладемо у подальших своїх роботах.

Література

1. Клебанова Т. Адаптивна модель управління структурою підприємства / Клебанова Т.С., Кононов О.Ю. // Економічна кібернетика. – 2003. – № 3-4. – С. 83-89.
2. Селівестрова Л.С. Шляхи формування ефективної стратегії підприємства / Л.С. Сільвестрова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7. – С. 133-136.
3. Ковтун О. Стратегії підприємства: монографія / Ковтун О. І. – Львів : видавництво Львівської комерційної академії, 2008. – 424 с.
4. Хрущ Н.А. Стратегії компанії: механізм формування й адаптації в сучасному інвестиційному середовищі / Н. А.Хрущ // Фінанси України. – 2008. – № 8. – С. 45-48.
5. Глушков В.М. Моделирование развивающихся систем / В.М. Глушков, В.В. Иванов, В.М. Яненко. – М.: Наука, 1983. – 350 с.
6. АAKER Д. Стратегическое рыночное управление / Пер. с англ.; под ред. Ю.Н. Калтуревского. – СПб.: Питер, 2002. – 544 с.
7. Ансофф И. Стратегическое управление / Сокр. пер. с англ.; науч. ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
8. Ефремов В.С. Стратегическое планирование в бизнес-системах. – М.: Финпресс, 2011. – 240 с.
9. Самарский А. Математическое моделирование: Идеи. Методы. Примеры. / А.А. Самарский, А.П. Михайлов. - 2-е изд., испр. - М.: Физматлит, 2001. - 320 с.

УДК 631.16:658

Свиридова В.М.,
к.е.н., в.о. доцента
Львівський національний аграрний університет

РОЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В СТРУКТУРІ АГРОПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. У вітчизняній практиці в сучасних умовах господарювання інтереси сільськогосподарських товаровиробників ущемлені, оскільки переважно вони не беруть участі у вирішенні важливих управлінських питань [1, с. 24]. Крім того, великі розбіжності в інтересах господарств, що кооперуються, призводять до суперечностей, наслідком яких стає руйнування усталених кооперативних та інтегрованих формувань [2, с. 34]. Усе це зумовлює необхідність наукових розробок, пов'язаних із вдосконаленням механізму формування і функціонування інтегрованих підприємств молочної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем агропромислової інтеграції присвячені фундаментальні роботи вчених-аграріїв: Андрійчука В.Г., Богачева В.І., Саблука П.Т., Ткаченка В.Г., Яценко В.М. та ін. Їх розробки не втратили свого значення і в даний час. Дискусійними залишаються проблеми, пов'язані з формуванням і розвитком інтегрованих агропромислових формувань у різних регіонах. Тому виникла необхідність у додаткових розробках щодо виявлення передумов і особливостей розвитку інтеграційних процесів у досліджуваній галузі.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення передумов і особливостей розвитку інтегрованих агропромислових формувань у Львівському регіоні

Виклад основного матеріалу дослідження. У створенні сприятливих умов для зростання конкурентоспроможності слід виділити тенденцію щодо зміцнення економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими і переробними підприємствами. Ця необхідність спричинена підвищенням рівня використання виробничих потужностей, яке дозволяє скоротити витрати на 20-25%. Підприємства молочної промисловості вкладають свої засоби в розширення вітчизняної сировинної бази: закуповують сучасне доїльне і холодильне устаткування, кормозбиральні комбайни, забезпечують кормами у вигляді товарного кредиту. Прикладом може слугувати компанія "Агроспілка", що у Дніпропетровській області, де здійснюється інвестування з боку вітчизняних великих промислових корпорацій [3, с. 4].

Для прикладу, румунська компанія La Dorna пропонує фінансову підтримку фермерам, які займаються виробництвом молока на міні-фермах з чисельністю 20 голів, що відповідає стандартам ЄС. Компанія відшкодовує 50% витрат на капітальні вкладення й укладає договір на закупівлю молока,

яке виробляється на цій фермі. Фірма підтримує постачальників молока через фінансування закупівлі доїльного та охолоджувального устаткування, кормів, витрат на ветеринарію і виплату премій за якість [4, с. 7].

Подібні спроби є і в нашій державі. Для збільшення кількості та підвищення якості сирого молока на одному з великих переробних підприємств України – Павлоградському молочному комбінаті – розробили сировинну програму, яка включає встановлення в кращих підприємствах області танків-холодильників, а також допомогу в забезпеченні господарств засобами гігієни й догляду за коровами, доїльним устаткуванням і кормами з метою щоденного додаткового збору 60-100 т сирого молока, що дає змогу на 50-70% збільшити обсяги виробництва молокопродукції [5, с. 74].

У 2004 р. понад три чверті (76%) всіх домогосподарств Польщі вклали інвестиції в молочне скотарство. Позики для інвестицій, що видаються переробними підприємствами, використовуються на збільшення та оновлення стада (близько 30%) і на закупівлю охолоджувальних резервуарів (56%), проте, це тільки часткова фінансова допомога, запропонована молочними компаніями. Частина їхньої допомоги надходить у формі позики, яка видається банком. Гарантії переробних підприємств банкам, що видають кредити фермерським господарствам, є досить важливими, оскільки майже половина (45%) фермерів у 2004 р. не змогли одержати пільгових банківських позик через відсутність гарантій з боку молочних компаній [6, с. 12].

Румунський банк розвитку (RDB) запровадив нові умови кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Він пропонує середньострокові (до 5 років) інвестиційні позики для сільськогосподарських виробників молока, які мають контракт на постачання молока з одним із основних переробних підприємств країни. Кредит може використовуватися для придбання високопродуктивного стада, устаткування, для будівництва ферм. Упродовж 2005-2006 рр. уряд Румунії запровадив Програму підтримки сільськогосподарських товаровиробників, повний бюджет якої 150 тис. RON (42,7 тис. євро). Кошти, спрямовані на придбання нового доїльного, охолоджувального та іншого устаткування. За цією програмою з бюджетних коштів відшкодовується 60% від вартості устаткування [7, с. 7].

На базі підприємств молочної промисловості може створюватись агропромислова фінансова група, де до активної виробничо-господарської діяльності будуть залучені фінансово-кредитні і страхові структури (рис. 1).

Рис. 1. Організаційна структура агропромислової фінансової групи з виробництва та переробки молока у Львівській області

У майбутньому це дасть змогу створити у Львівській області економічні і соціальні умови для розвитку молокопродуктового підкомплексу, освоєння виробництва конкурентоспроможної молочної продукції з глибокою переробкою сировини.

Така асоціація з виробництва продукції з незбираного молока може повністю забезпечити великі промислові центри області цими продуктами харчування. Ці асоціації можуть об'єднувати більшість сільськогосподарських підприємств, що займаються розведенням великої рогатої худоби, а також комбикормові заводи. В агропромисловій групі можна об'єднати інтереси і можливості підприємств всього циклу виробництва молока, його переробки, випуску готової продукції та її реалізації. У складі агропромислово-фінансової групи доцільне створення єдиного маркетингового, інформаційно-консультаційного, фінансового, зовнішньоекономічного, торгового і науково-проектного блоку управління.

Учасники агропромислово-фінансової групи зможуть здійснювати міцний діловий зв'язок із загальнодержавними і регіональними галузями управління, працюючи в єдиному господарському комплексі регіону і країни загалом. З цією метою необхідно сформувати торговий дім, маркетинговий центр, інвестиційно-фінансову компанію, центр лізингу техніки з виробництва і заготівлі кормів. Особливість функціонування агропромислової фінансової групи в тому, що молоко до стадії його остаточної реалізації є власністю сільськогосподарських товаровиробників.

Об'єднання підприємств доцільно проводити на добровільній основі з однаковими економічними можливостями розвитку кожного інтегрованого суб'єкта. Учені М.К. Пархомець та Л.М. Уніят пропонують з метою вдосконалення взаємовідносин між виробниками молока та переробними підприємствами розвивати співпрацю на контрактній основі в напрямі: обґрунтування рівня закупівельних цін на основі визначення середньої нормативної собівартості 1 ц молока, виробленого в районі, області, яка має бути основою для розрахунку базової ціни на молоко першого ґатунку з базовим вмістом жиру (3,4%) і білка (3,0%) та можливості отримати рентабельність галузі на рівні 20-25%; закупівлі молочної сировини згідно з вимогами нового ДСТУ-3662-97; розвитку інтеграції виробників молока, переробної промисловості, торгівлі, кредитних спілок та інших структур; створення агропромислових формувань, де інтереси структурних підрозділів треба спрямовувати на максимальний кінцевий результат [8, с.130].

Висновки з даного дослідження. Агропромислово-фінансова група дозволить створити передумови для більш керованої економіки скотарства, сконцентрувати ресурси в потрібному напрямі, встановити ефективну взаємодію держави і виробничого сектора.

Література

1. Цибулько А. Про кооперацію та виробництво молока населенням /А. Цибулько // Пропозиція. – 2006. – № 8. – С. 24-25.
2. Теслюк С. Р. Формування організаційно-економічних відносин молокопереробних підприємств із сировинними базами / С. Р. Теслюк // Економіка АПК. – 2006. – № 9. – С. 31-36.
3. Сіряк М. Час на себе обернутися / М. Сіряк // Кримський діалог. – 2006. – № 19 (104). – С. 4.
4. Vincze Maria. Structure and competitiveness of the milk and dairy supply chain in Romania / Maria Vincze , Monica Pacsa , John Malcolm. – 2006. – Р. 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agripolicy.net>.
5. Душка В. І. Стан та перспективи розвитку молочного підкомплексу Волинської області / В.І. Душка // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 69-74.
6. Dries Liesbeth. Globalization, Quality Management and Vertical Coordination in Food Chains of Transition Countries / Liesbeth Dries, Johan F.M. Swinnen // EAAE seminar on "Quality Management and Quality Assurance in Food Chains": Gottingen. – March 2-4, 2005.
7. Carvalho M. P. Os números do IBGE e a captação de leite nos últimos anos [Електронний ресурс] / М. Р. Carvalho. – 2008. – Р. 28. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.milkpoint.com.br>
8. Пархомець М. Стан та перспективи економічного розвитку регіонального молокопродуктового підкомплексу / М. Пархомець, Л. Уніят // Вісник ТДЕУ. – 2006. – № 1. – С. 128-134.

Содома Р.І.,
здобувач¹, асистент кафедри фінансів та кредиту
Львівський національний аграрний університет

СУТНІСТЬ СИСТЕМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Сільське господарство України, як великої аграрної держави, відіграє значну роль у житті суспільства. Для успішної роботи сільського господарства, зокрема, сільськогосподарських підприємств, необхідний один з найважливіших видів ресурсів – фінанси. Проте, низьке фінансове забезпечення, нестача власних оборотних коштів, нерівномірність грошових надходжень від реалізації продукції, недостатній внутрішній платоспроможний попит, високий рівень боргових зобов'язань, обмеженість зовнішніх джерел фінансування гальмують розвиток агроформувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій економічній літературі проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та визначення суті як фінансової, так і кредитної системи, розглядаються комплексно. Варто виділити наукові праці багатьох вчених, зокрема: В.М. Алексійчука, О.М. Гладчука, М.Я. Дем'яненка, М.І.Крупки, В.Я. Месель-Веселяк, В.М.Опаріна та інших. Однак, як засвідчує огляд літературних джерел, існує ще низка невирішених питань, які вимагають поглибленого дослідження. Зокрема, не визначено вплив усіх складових фінансового ринку на розвиток кредитування аграріїв.

Постановка завдання. Метою даної статті є вивчення сутності системи фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, розробка пропозицій щодо удосконалення кредитних відносин в аграрній сфері та визначення місця кредиту в даній системі.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сільському господарстві пристосовуватися до економічних умов є вкрай важко, тому визначальним є фінансовий протекціонізм, який передбачає комплекс заходів із стимулювання фінансово-кредитних установ до надання кредитів на більш вигідних умовах для позичальника (сільськогосподарського підприємства). Сучасні кредитні установи використовують у своїй практиці нетрадиційні форми кредитування, гарантування, розвивають страхування та з допомогою держави використовують пільгове кредитування аграрних підприємств.

Стан фінансової системи сільського господарства залежить від гармонійного взаємозв'язку всіх її складових. Варто відмітити, що фінансова система є складовою економічної системи та, в свою чергу, має власні підсистеми, які відповідають за специфічні ланки управління національним господарством. Державна система здійснює регулювання, контроль та безпосередньо впливає на фінансову систему. Розгалуженням фінансової системи можна вважати кредитну, яка є її тісно зв'язаним доповненням. Банківська система є основою, ядром суспільної системи країни, саме вона є сполучною ланкою між усіма суб'єктами економіки (рис. 1).

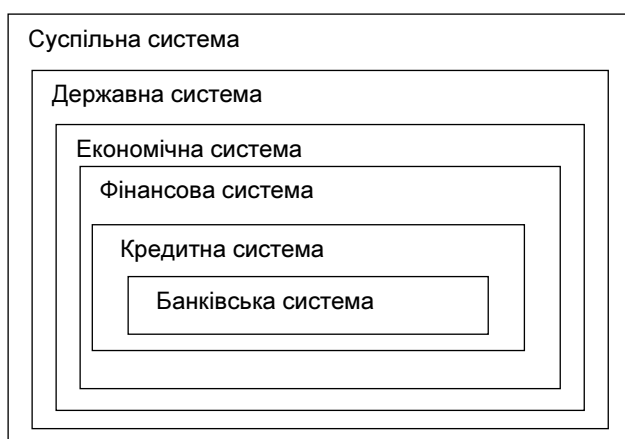

Рис. 1. Банківська система як складова суспільної системи*

*Уточнено автором за[2, с.51]

¹ Науковий керівник: Онисько С.М. – к.е.н., професор

Отже, визначальний вплив на формування фінансової системи мають кредитна та банківська системи. Фінансова та кредитна системи в економіці країни виконують розподільні та перерозподільні процеси, які спрямовуються на фінансово-господарську діяльність підприємств, забезпечуючи їх необхідними фінансовими ресурсами.

На думку В.М.Опаріна, фінансова система розглядається з двох сторін: за внутрішньою будовою і організаційною структурою. Так, за внутрішньою будовою фінансова система – це сукупність відносно відокремлених взаємозв'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу й перерозподілу ВВП, а за організаційною будовою – це сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками [3, с.27].

Кредитну систему розглядають як сукупність кредитно-розрахункових відносин, а також кредитних установ, чинних у рамках даної соціально-економічної формації [5, с.171]. Інше значення кредитної системи подається в фінансово-кредитному словнику: «Кредитна система – сукупність кредитних відносин інститутів, які організують ці відносини» [6, с.116]. Можна побачити два логічно різних поняття кредитної системи, де в першому показуються відносини як кредитні, так і кредитних установ, а у другому – відносини самих інститутів в кредитуванні.

В.М. Алексійчук зазначає, що «з огляду на кредитора виділяють банківські та позабанківські кредити. Серед них є комерційні кредити, які надаються постачальниками засобів виробництва з відстрочкою платежу та кооперативні кредити, які надаються кредитними спілками та кооперативами» [4, с.7]. Варто твердити, що даний вчений упустив певні види установ, що можуть кредитувати сільське господарство, але через певні обставини цього не роблять. До таких установ віднесемо пенсійні фонди, страхові компанії, ломбарди тощо.

Сучасний фінансово-кредитний механізм в аграрному секторі економіки не може функціонувати без допоміжних інститутів, відповідно в умовах конкуренції має існувати фінансово-кредитна інфраструктура, яка б забезпечувала сільськогосподарських товаровиробників кредитними ресурсами, тим самим, підтримувала національну економіку України, де на аграрний сектор припадає значна ніша кредитних ресурсів (рис. 2).

Банки є центральною фігурою кредитної системи. Саме через них здійснюються основні посередницькі функції між кредиторами й позичальниками.

У своїх публікаціях численні українські вчені, експерти, фінансисти-практики, такі як Вовчак О.Д., Скаско О.І. та інші дають оцінку поточній ситуації, аналізують причини ефективної діяльності банків. Вони твердять, що банк – кредитно-фінансова установа, що зосереджує тимчасово вільні кошти (грошові вклади), надає їх у строкове користування у формі кредитів (позик), стає посередником між підприємством, установами чи окремими особами, регулює грошовий обіг у країні, включаючи випуск (емісію) нових грошей [1, с.348]. Варто погодитися з твердженнями даних авторів, які у широкому колі зору показують банк, проте, не відображають у даному визначенні мету діяльності самого банку.

З цього випливає, що поняття «банк» буде відображати свою суть та значення у наступному визначенні, а саме банк – це фінансовий посередник між підприємствами, установами чи окремими особами, має статус юридичної особи, який згідно своєї правоздатності акумулює грошові кошти та інші нагромадження, надає кредити юридичним та фізичним особам за рахунок залучення коштів організацій, населення та інших кредитних ресурсів, здійснює касово-розрахункове обслуговування клієнтів, емісію грошей та цінних паперів, операції з векселями, іноземною валютою, золотом, коштовними каміннями, надає консультаційні та інформаційні послуги, виконує інші банківські операції з метою отримання прибутку та стабілізації грошової одиниці даної країни.

Для багатьох банків кредитування АПК є надто ризиковою операцією, але все більша їх кількість погоджується на такий експеримент з аграріями. Хоча у 2011 році кредитів надано було в розмірі лише 12 млрд.грн., проте уже в 2020 році пропонується збільшити кредитування аж у 3 рази. Тому, на сьогодні, на ринку агрокредитування конкурують такі банки як АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Банк «Київська Русь», ПАТ «VAB Банк», ПАТ «Креді Агріколь Банк», ПАТ «Державний ощадний банк України» та інші [9].

Дуже високий рівень кредитних відносин не обмежується лише банківськими закладами. Окрім банків, кредитними операціями займаються інші позабанківські структури. Небанківським кредитним інститутом є страхова компанія, яка страхує населення, майно, комерційні операції, практично все, що пов'язано з людською діяльністю та їх особистими інтересами. Вони займаються також ощадною справою і підприємництвом. Так, мобілізовані ними кошти населення направляються у кредитні операції, надходження від яких складає більшу частину їхнього прибутку. Страхові компанії виступають основними постачальниками довгострокових капіталів на фінансових ринках. Лідруючі позиції на ринку агрострахування займає «Українська аграрно-страхова компанія». Основну частку у формуванні страхового портфелю займають страхування сільськогосподарських культур (68 %), фінансові ризики (21 %) та страхування добровільної відповідальності (10 %) [8].

Пенсійні фонди відзначаються високим рівнем фінансової стійкості, що надає їм можливість підтримувати власну ліквідність на мінімальному рівні. Вони володіють значними сумами грошових коштів і в майбутньому можуть пропонувати сільськогосподарським підприємствам довгострокові

інвестиційні ресурси (30 років), що постійно даватиме їм інвестиційний дохід. Саме пенсійні фонди стануть потужними конкурентами для банків.

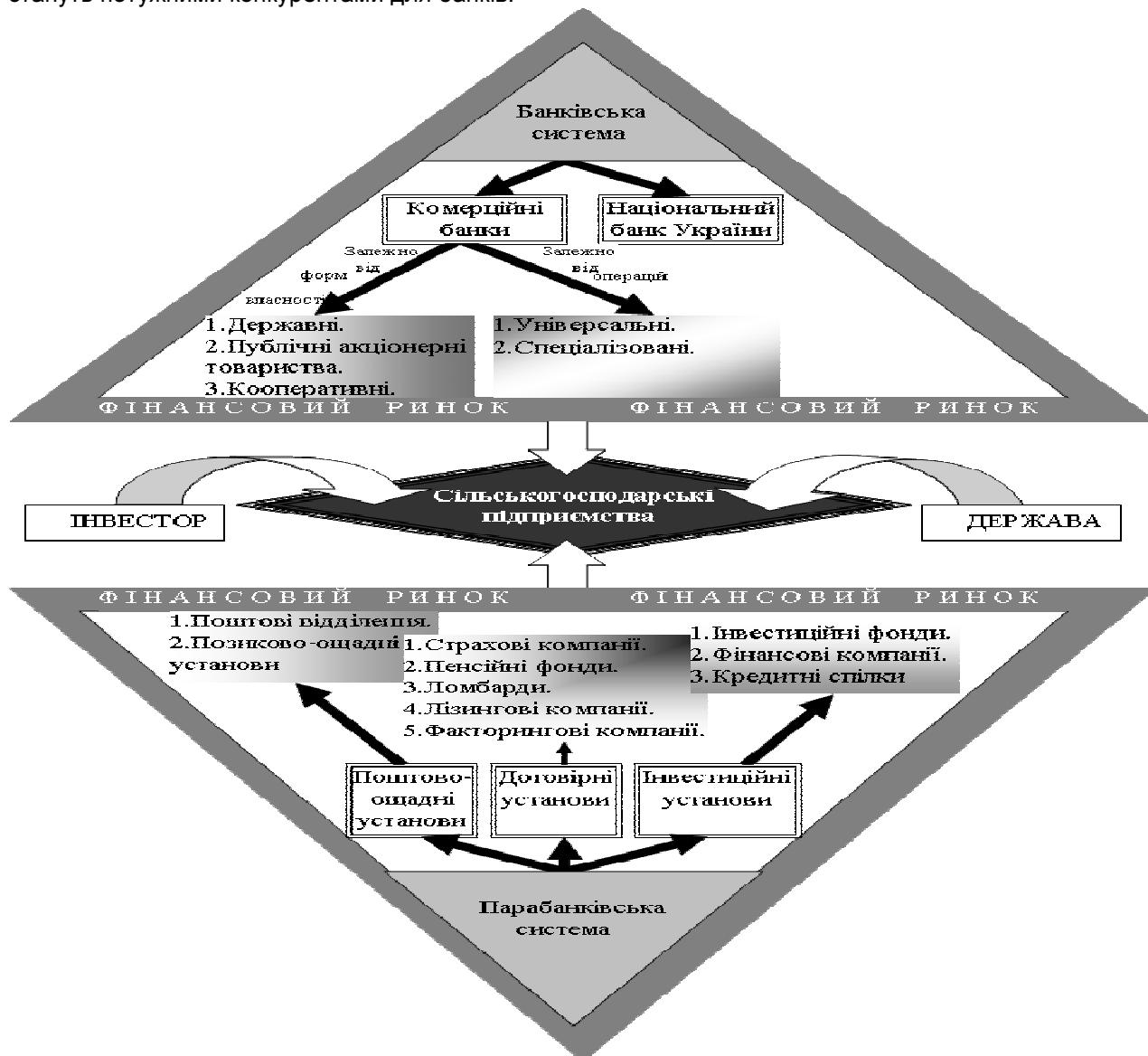

Рис. 2. Інституційна структура фінансово-кредитних ресурсів сільськогосподарських підприємств*

* Розроблено автором

Різноманітність фінансово-кредитних інститутів складають також інвестиційні фонди. Адже, саме через них здійснюються довгострокові капітальні вкладення у національне господарство. Джерелом утворення інвестиційних фондів залежно від форми власності можуть бути позики, податки й грошові збори, субсидії, обов'язкові і добровільні пожертви підприємств, організацій і населення.

Невід'ємною складовою функціонування сільськогосподарського підприємства є співпраця з лізинговими компаніями, які купують предмети довгострокового кредитування і надають їх в оренду (на 5-8 років і більше) сільськогосподарському підприємству, яке поступово сплачує лізинговій компанії вартість взятого в оренду майна. Лізинг слугує, як одна з форм кредиту і здійснюється за відповідним договором.

Вагоме місце в кредитуванні АПК займають кредитні спілки, діяльність яких спрямована на надання кредитних та ощадних послуг своїм членам, але не на отримання прибутку. У кредитних спілках привабливими сторонами для сільськогосподарських позичальників є простіша процедура отримання кредиту; максимальна наближеність їх до безпосередніх отримувачів послуг; нижчі відсоткові ставки; кредитування дрібних позичальників; стимулювання дострокового погашення кредиту; можливість отримати кредит за спрощеною схемою.

Якщо ж пропонувати для сільськогосподарських підприємств зручних кредиторів, то варто надати позитивну оцінку кредитним спілкам, яких за кількістю, в порівнянні з іншими фінансовими інститутами є значно більше (рис. 3), та які дають змогу активізувати інвестиційну діяльність в аграрному секторі, де інвесторами стає населення, що проживає на селі та працює на одному з

підприємств. Якщо брати до уваги суми активів даних установ, то звісно, що конкурентами комерційних банків не буде ні один фінансово-кредитний інститут. Проте банки, які орієнтуються на кредитування сільськогосподарських підприємств, можуть мати певні періодичні коливання розміру активів і пасивів у зв'язку із сезонними коливаннями потреб клієнтів в залученні кредитних коштів. Така сезонність може підвищувати ризик ліквідності банку.

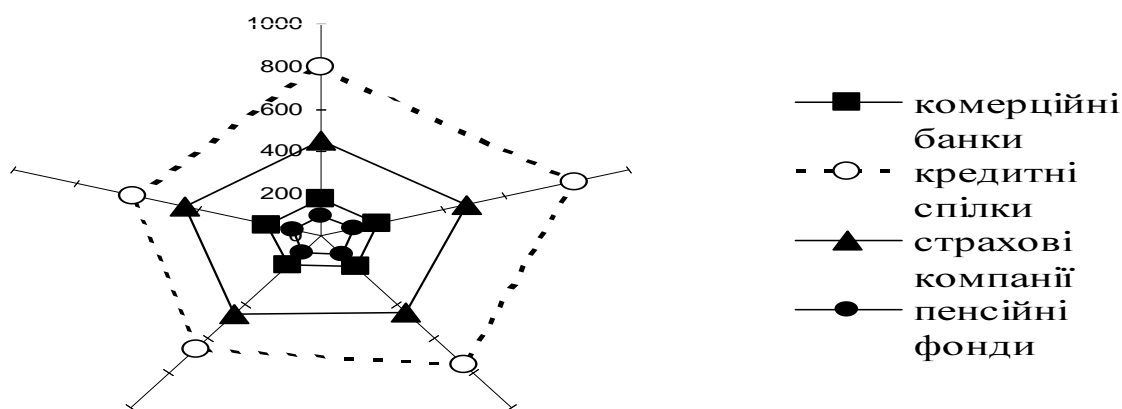

Рис. 3. Структура фінансових інститутів*

* розроблено автором за [7]

В умовах ринку для поліпшення кредитного забезпечення необхідно створити адекватну ринкову кредитну інфраструктуру з обслуговування сільського господарства. Вважаю, що до кредитної інфраструктури повинні входити не тільки нині чинні комерційні банки, але й кредитні спілки, фінансові компанії та спеціальний кредитний фонд.

Висновки з даного дослідження. Доступність кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників впливає на збільшення обсягів виробництва, активізує підприємницьку ініціативу та сприяє підвищенню конкурентоспроможності аграрних підприємств. Таким чином, кредитування безпосередньо пов'язане з економічним базисом агропромислової сфери, оскільки становить функціональну детермінанту його ефективного та сталого зростання.

Література

1. Вовчак О. Д. Банківський нагляд / О. Д. Вовчак, О. Скаско, А. М. Стасів. – Л. : Новий Світ-2000, 2005. – 480 с.
2. Мещеряков А.А. Організаційно-технологічні аспекти підвищення ефективності функціонування комерційних банків: монографія / А.А. Мещеряков. – К. : Науковий світ, 2006. – 347 с.
3. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): навч. посібник / В.М.Опарін. – К. : КНЕУ, 1999. – 164 с.
4. Кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників: Зб. рекомендацій / Міністерство аграрної політики України; Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»; Проект ЄС ТАСІС «Надання підтримки малим і середнім підприємствам на селі». – Ч.1 / За ред. М.Я.Дем'яненка. – К. : Знання-Прес, 2005. – 199 с.
5. Украинский советский энциклопедический словарь: в 3-х т. – К. : – 1998. – Т.1. – 768 с.
6. Финансово-кредитный словарь: в 3-х т. – М. : Финансы и статистика, 1984. – Т.1. – 511 с.
7. Статистична звітність України та звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dfp.gov.ua.
8. Матеріали сайту Ліги страхових організацій України за 2011 рік. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uainsur.com/news/30013/>
9. Матеріали сайту Міністерства аграрної політики та продовольства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/news/?pg=12026>.

Маховка В.М.,
асистент кафедри менеджменту і адміністрування
Полтавський національний технічний
університет ім. Юрія Кондратюка

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку ринкової економіки характеризується наявністю кризових ситуацій, що викликані як світовою фінансово-економічною кризою, так і процесами формування різних конкурентоздатних ринкових структур, виникненням суперечливих економічних інтересів та відносин, що сприяють розвитку кризових ситуацій на окремих підприємствах. Це пов'язано з тим, що деякі підприємства не змогли адаптуватися і працювати в нових умовах господарювання, а деякі, вже здійснюючи господарську діяльність в нових умовах ринку, не уникли кризової ситуації через мінливість та непередбачуваність зовнішнього середовища. Тому актуальність даної теми полягає у тому, що на сучасному етапі економічного розвитку країни постає проблема управління фінансово нестабільними підприємствами, що обумовлює необхідність дослідження методології формування ефективної системи антикризового управління, яка дозволить не лише побороти кризу та попередити можливість її виникнення, але й забезпечити стабільний розвиток та функціонування підприємства у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методології формування системи антикризового управління присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні теоретики, зокрема: А.Д. Чернявський, Е.М. Коротков, О.В. Василенко, Е.П. Жарковська, С. Крейтмер, В.Г. Кошкін, А. Градов, Р. Келер, Л.О. Лігоненко, З.Є. Шершньова, Е.О. Уткін та інші. Проте, сучасні особливості виникнення й протікання криз на підприємствах та пов'язані з ними труднощі зумовлюють необхідність виокремлення методологічної основи попередження та подолання кризових явищ, адаптованої під специфічні умови кризового стану окремої структури виробництва.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо визначення сутності та формування системи антикризового управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день, в умовах інституційних перетворень економіки України, гостро постає питання необхідності формування ефективної системи антикризового управління підприємством. Саме процес виникнення криз на підприємстві та пов'язані з ними труднощі зумовлює розробку особливої системи антикризового управління підприємством.

Проаналізувавши теоретичні та методологічні основи побудови системи антикризового управління підприємством, які описані в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, можна зробити висновок, що переважна більшість поглядів авторів збігається, але відрізняються підходи до визначення елементів системи та їх взаємозв'язків.

Так, Лігоненко Л.О. виділяє такі елементи системи антикризового управління: об'єкт, суб'єкт, мета, процес, принципи, функції та механізм [5].

Дещо інший підхід пропонує Гук О.В., виокремлюючи такі складові системи антикризового управління підприємством: прогнозування та моніторинг банкрутства, процедуру ліквідації підприємства, систему інформаційного забезпечення, управління ризиками та методи подолання банкрутства [2].

Деякі фахівці систему антикризового управління пропонують визначити як комплексний взаємозв'язок наступних елементів: моніторинг кризи, планування, організація та проведення заходів зі збереження базових характеристик компанії, її ефективне функціонування [6].

В процесі дослідження визначено систему антикризового управління підприємством як сукупність взаємодоповнюючих та взаємопов'язаних елементів, узгоджена взаємодія яких сприятиме подоланню кризи, виявленню ознак її прояву та відновленню стабільного функціонування соціально-економічної системи під впливом несприятливих чинників зовнішнього та внутрішнього середовища (рис. 1). Основними елементами запропоновано визначати суб'єкт, об'єкт, мету та завдання, принципи, функції, процес, методологію та систему критеріїв оцінки ефективності антикризового управління.

Система антикризового управління повинна забезпечувати постійний моніторинг кризових явищ, здійснювати планування, організацію та реалізацію антикризових заходів з метою збереження базових позитивних характеристик підприємства, а також відновлення його ефективного функціонування.

Предметом антикризового управління є передбачувані та реальні причини кризи, фактори що її викликають, симптоми та наслідки до яких вона призводить, тобто, всі прояви порушення рівноваги, які спричиняють загрозу настання та розвитку кризи [5].

Головною метою антикризового управління є забезпечення в соціально-економічній системі стійкого положення та стабільного прогресуючого розвитку під впливом несприятливих чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

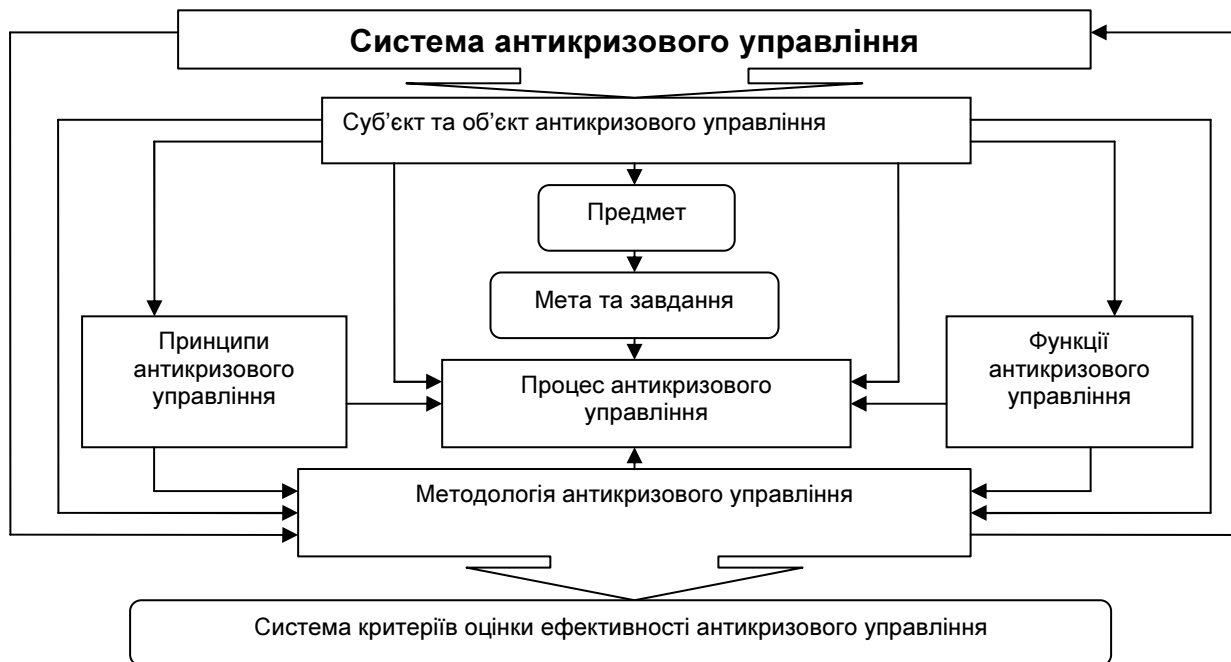

Рис. 1. Система антикризового управління підприємством

Основними завданнями системи антикризового управління підприємством визначено:

- здійснення постійного моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства;
- здійснення розробки заходів щодо зниження зовнішньої вразливості соціально-економічної системи (підприємства, організації);
- прогнозування можливості виникнення криз на підприємстві;
- підвищення внутрішньої гнучкості управління підприємством в кризових ситуаціях;
- розробку випереджувальних планів щодо методів управління у кризових ситуаціях;
- негайне впровадження запланованих практичних антикризових заходів у разі виникнення кризової ситуації;
- управління процесом виходу підприємства з кризи та ліквідації нанесених збитків.

Об'єктом антикризового управління є виникнення та поглиблення кризи розвитку підприємства, її усунення та запобігання [3].

Суб'єктами системи антикризового управління є певні особи, які володіють знаннями, наділені спеціальною компетенцією та необхідними ресурсами, і які здійснюють цілеспрямовані дії з метою забезпечення виконання завдань даної системи.

До суб'єктів антикризового управління підприємством як керуючої підсистеми належать: власник підприємства, економіст-фінансист (фінансовий директор), функціональний антикризовий менеджер – співробітник підприємства, функціональний антикризовий менеджер – співробітник консалтингової служби, представник санатора, представник кредиторів, фахівці Агентства з питань банкрутства та інших державних органів [3].

Успішність антикризового управління значною мірою залежить від дотримання його принципів, які охоплюють весь процес управління, об'єднуючи його елементи в єдине ціле, чим забезпечують його ефективність, а саме, подолання кризи та відновлення функціонування підприємства.

Оскільки антикризове управління доцільно розглядати як складову загальної системи управління підприємством, а також як певний спеціальний вид управління, який застосовується в критичних умовах розвитку підприємства, воно повинно базуватися як на загальних принципах менеджменту, які мають універсальний характер та впливають на всі сфери управління, та специфічних, притаманних лише антикризовому менеджменту (рис. 2).

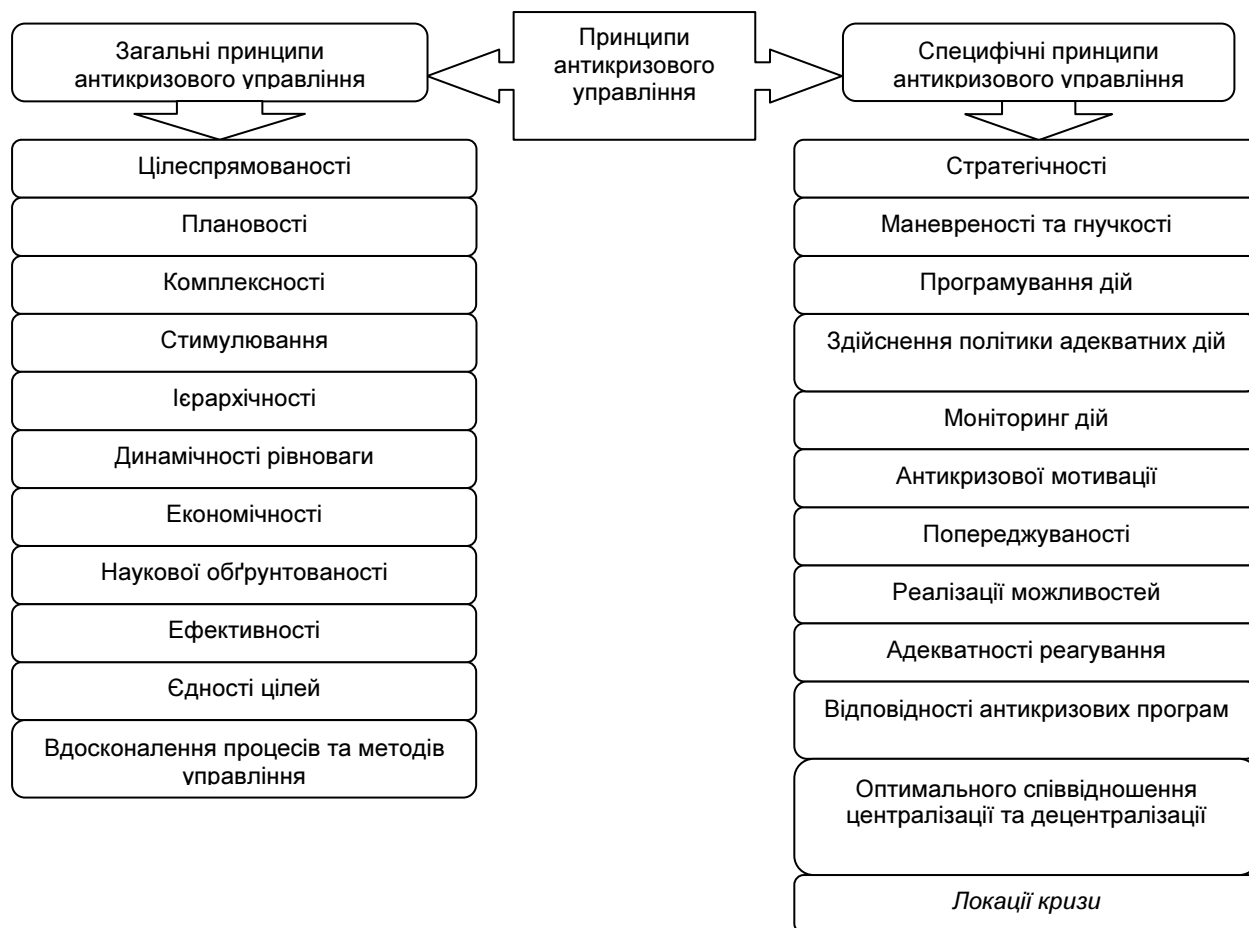

Рис. 2. Принципи антикризового управління

За результатами дослідження запропоновано виділяти також принцип локації кризи, який передбачає визначення осередку, спалаху кризи в соціально-економічній системі з метою швидкого обмеження її дії шляхом застосування відповідних антикризових заходів.

Система антикризового управління покликана виконувати ряд функцій, під якими слід розуміти відносно відокремлені напрямки управлінської діяльності, які забезпечують реалізацію антикризових дій. Конкретизуючи визначення функцій антикризового управління, слід зауважити, що вони являють собою певну сукупність операцій та дій, що мають антикризовий характер, які здійснюються з метою узгодження загальної діяльності підприємства у процесі подолання кризи.

Процес антикризового управління являє собою сукупність чітко визначених послідовних цілеспрямованих антикризових дій суб'єкта управління з метою виведення підприємства з кризового стану.

Сучасна економічна ситуація спонукає менеджерів підприємств формувати системи антикризового управління у складі загальної структури управління підприємствами, які будуть найбільш ефективними в умовах кризового стану окремого підприємства. Саме тому в основі методології антикризового управління повинна лежати теорія та практика світової науки управління з урахуванням специфічних особливостей функціональної спрямованості антикризового управління в системі управління підприємством, а також особливих соціально-економічних умов функціонування вітчизняних підприємств.

Аналіз теоретичних та практичних положень менеджменту показав, що розробка методології антикризового управління повинна базуватися на креативному поєднанні концептуальних положень системного, ситуаційного, процесного, функціонального, поведінкового та проектного підходів.

Система оцінки критеріїв ефективності антикризового управління повинна визначати рівень якості, результативності і своєчасності досягнення цілей антикризового управління шляхом здійснення запланованих антикризових заходів та відновлення функціонування підприємства при дотриманні визначених критеріїв показників і обмежень.

Дотримуючись логічного дослідження, надалі доцільно визначити критерії оцінки ефективності антикризового управління, а саме:

- досягнення зміни найважливіших показників господарсько-фінансової діяльності та фінансового стану підприємства за період антикризового управління (порівняно з початком реалізації антикризових процедур);
- швидкість отримання позитивних змін на одиницю часу;
- економічність отримання позитивного ефекту;
- достатність змін для відновлення параметрів життєздатності підприємства;
- швидкість адаптації соціально-економічної системи до змін;
- швидкість збору необхідної інформації для оперативного прийняття антикризових управлінських рішень;
- актуальність оптимізованих методів, принципів, інструментів, технологій, процесів та процедур антикризового управління;
- кваліфікованість персоналу.

Ефективність антикризового управління забезпечується заходами, які покладені в його основу, результат застосування яких сприятиме виходу підприємства з кризового стану, відновлення його ефективної діяльності та недопущення виникнення кризових ситуацій в майбутньому.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи вищесказане можна стверджувати, що в основі формування системи антикризового управління підприємством повинні лежати не лише заходи щодо подолання та виходу з кризи, але й заходи, метою яких є попередження виникнення кризових ситуацій на підприємстві. Ефективність формування системи антикризового управління підприємством залежить від чіткого визначення суб'єкта, об'єкта антикризового управління, мети та основних завдань системи, її основних принципів, функцій та процесу управління в період кризи, виокремлення методологічної основи попередження та подолання кризових явищ, а також основних критеріїв оцінки ефективності антикризових дій. Тому дослідження методології формування системи антикризового управління підприємством є досить актуальним і потребує поглибленого вивчення та розвитку, що буде метою подальших наукових досліджень.

Література

1. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством / В.О. Василенко – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с.
2. Гук О.В. Елементи системи запобігання банкрутству машинобудівних підприємств / О.В.Гук // Вісник НУ «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. – 2009. – № 647. – С. 37-431.
3. Кошкин В.И. Антикризисное управление: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 11 / В.И. Кошкин. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 512 с.
4. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством / Л.О. Лігоненко, М.В. Тарасюк, О.О. Хміленко – К.: Т-во «Знання», 2005. – 337 с.
5. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством / Л.О. Лігоненко. – К.: Т-во «Знання», 2005. – 824 с.
6. Мазур И.И. Корпоративный менеджмент / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро: 4-е изд., стер. – М.: Издательство «Омега-Л», 2011. – 781 с.
7. Скібіцький О.М. Антикризовий менеджмент / О.М. Скібіцький – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
8. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством / А.Д. Чернявський – К.: МАУП, 2006. – 256 с.
9. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством / А.М. Штангрет, О.І. Копилук – К.: Знання, 2007. – 335 с.

НОВІТНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Постановка проблеми. Сучасні тенденції, що визначають динаміку світового фармацевтичного ринку зумовили значні зміни у розвитку партнерських відносин підприємств фармацевтичної галузі, що вплинуло на створення нових форм взаємодії компаній.

Зміщення географічного балансу фармацевтичного ринку у напрямку ринків, що стрімко розвиваються (pharmerging markets) спровокувало розширення виробництв та розташування науково-дослідних центрів у країнах Азії, Бразилії, Китаї, що сприяє посиленню ролі численних альянсів з місцевими постачальниками послуг та між конкуруючими виробниками продукції, а відтак розвитку технологічної інфраструктури, створенню більш сильних конкурентних брендів, зміни у керуванні та контролі інтелектуальних прав власності у галузі та інше.

Уже сьогодні у фармацевтичній галузі зростають біотехнологічні альянси, що передбачають партнерство великих компаній із невеликими біотехнологічними фірмами та науково-дослідними центрами та інститутами для здійснення НДДКР на основі глобального аутсорсингу, що сприятиме збільшенню досліджень та винаходів у тих терапевтичних сферах, де є найбільш незадоволені клінічні потреби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти формування партнерських відносин підприємств фармацевтичної галузі вивчали такі зарубіжні науковці як Дж. Фрімен, Е. Кембелл, Л. Саммерс, К. Прахалад, Г. Хемел, Г. Томас, Д. О'Ніл, Дж. Адамс та вітчизняні дослідники – О. Хотяшева, Е. Миронишина, В. Усенко, З. Мнушко, О. Євтушенко, В. Страшний та інші. Проте, недостатньо розкритим залишається аспект розвитку новітніх тенденцій при формуванні партнерських відносин підприємств фармацевтичної галузі та створення більш гнучких форм і моделей, що здатні швидко адаптуватися до мінливих умов ринкового середовища.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні новітніх тенденцій розвитку партнерських відносин підприємств фармацевтичної галузі задля адаптації компаній до нових вимог ринку та задоволення зростаючих потреб споживачів у ефективних та доступних лікарських засобах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни, що сьогодні відбуваються на світовому фармацевтичному ринку спровокували розвиток нових форм взаємодії компаній, де фірми об'єднують зусилля в стратегічних альянсах, щоб разом нести витрати по реалізації високотехнологічних проектів або використовують зовнішніх постачальників (аутсорсинг) для вивільнення певних організаційних, фінансових чи людських ресурсів при розвитку нових напрямів.

Формування стратегічних альянсів у високотехнологічних галузях забезпечують компаніям:

- швидкий розвиток технологій та скорочення життєвого циклу товарів, технологічних процесів і відповідно скорочення часу на проведення НДДКР;
- зростання вартості досліджень у високотехнологічних галузях і відповідно розподіл витрат між фірмами на проведення спільних НДДКР;
- одержання доступу до науково-технічних досягнень партнерів по альянсу;
- розподіл ризику невдач у разі спільного проведення НДДКР;
- підвищення ефективності та прибутковості.

У свою чергу, аутсорсинг дає змогу сфокусувати увагу на основному бізнесі та вчасно реагувати на зміни як на ринку (кризи, дефолти), так і всередині компанії (реорганізації, реструктуризації, злиття, поглинання) та ін. Так, компанії, в основному, залишають за собою розробку та творчі вирішення і брендинг, а виробництво здійснюють підприємства-підрядники, адже аутсорсинг-послуги коштують дешевше, ніж підтримка усіх бізнес-процесів всередині компанії.

Проте, у галузі і надалі продовжується активність угод злиття і поглинання та ліцензування, щоб компенсувати втрати, які виникнуть в зв'язку із закінченням патентного захисту брендів (основних) препаратів. Так, у 2011 році значними придбаннями відзначилися компанія Sanofi, яка поглинула Genzyme за 20 млрд. дол., Teva, що поглинула Cephalon за 6,2 млрд. дол., Johnson&Johnson, що купила Synthes за 21,3 млрд. дол. та Takeda, що придбала Nyscomed за 13,6 млрд. дол.

Крім того, за даними досліджень Kalorama Information, ринок розвитку та досліджень лікарських засобів досягне високих темпів зростання та становитиме 14 млрд. євро у 2014 році. Фармацевтичні

* Науковий керівник: Сохацька О.М. – д.е.н., професор

компанії обирають перспективних кандидатів у ланцюжку постачання замість розробки продукту від ранніх стадій дослідження, що потребує значних коштів [7].

У той же час, ряд великих фармацевтичних компаній, таких як Pfizer, Merck і Abbott оголосили про реструктуризацію програм розвитку, що охоплює закриття науково-дослідних установ та здійснення досліджень у окремо спеціалізованих терапевтичних напрямках, та екстерналізацію компанії.

Це сприяє збільшенню кількості спільних партнерських проектів між фармацевтичними групами, де розробка продуктів здійснюється невеликими фірмами на основі аусорсингу окремих етапів досліджень.

Так, варто відзначити, що серед усіх компаній фармацевтичної галузі найбільша кількість угод укладена швейцарською компанією Roche, продажі якої у 2011 році склали 34,9 млрд. дол., другою була американська компанія Pfizer із обсягами збуту продукції 57,7 млрд. дол., третя – J&J – 24,4 млрд. дол. (рис. 1)

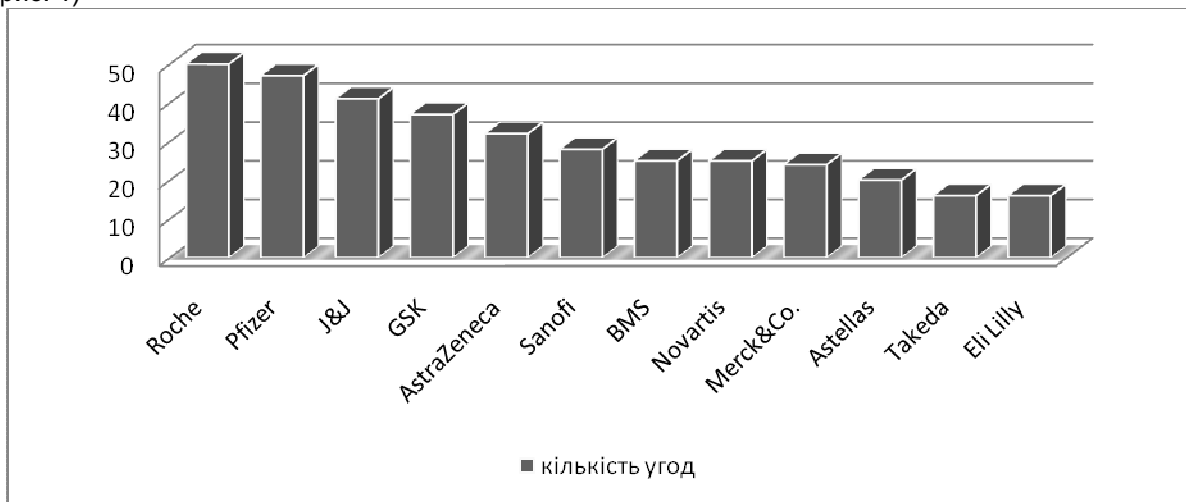

Рис. 1. Фармацевтичні компанії за кількістю укладених угод, 2011р.

Джерело: складено автором на основі даних [8]

Можна помітити, що в основному лідерами за укладеними угодами у 2011 році стали американські та європейські компанії. Проте, загалом, в рамках стратегій економії витрат та раціоналізації ланцюжків постачання, фармацевтичні компанії стають все більш вибірковыми стосовно придбаних активів та надання ліцензій. Для отримання найбільш затребуваних продуктів у швидко зростаючій терапевтичній сфері великі фармацевтичні компанії сьогодні змушені платити значні премії, коли їх НДДКР не дають бажаних результатів.

Так, сьогодні найбільш активно укладаються угоди, створюються партнерства для реалізації проектів із НДДКР в сферах досліджень, де є найбільш незадоволені клінічні потреби.

Таким чином, найбільша кількість партнерських угод сформувалась у сферах лікування неоплазму, інфекційних захворювань та порушень нервової системи (рис. 2).

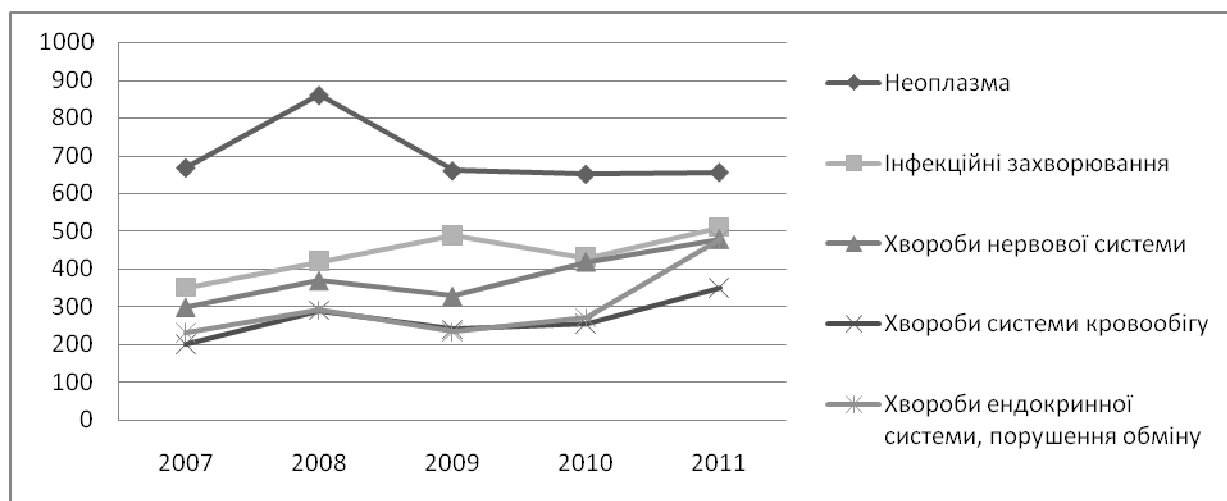
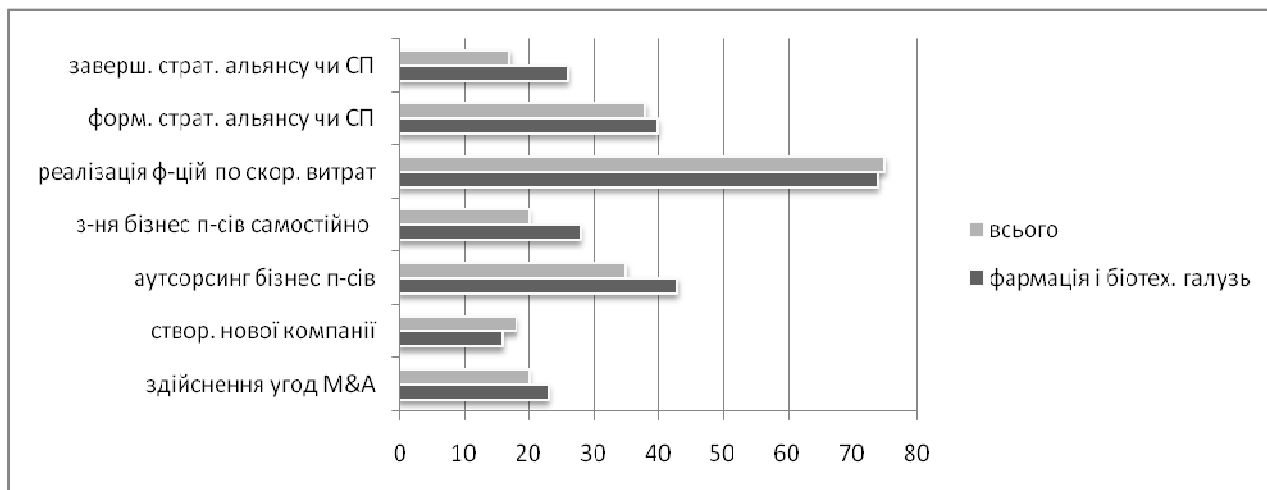

Рис. 2. Кількість укладених угод в терапевтичних сферах, 2007-2011 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [3; 5; 7]

Як бачимо, ближчим часом наукові дослідження більшості компаній будуть стосуватися саме цих терапевтичних сфер діяльності, що спричинить формування альянсів, спільних підприємств для реалізації наукових проектів та укладання угод НДДКР на основі аутсорсингу послуг.

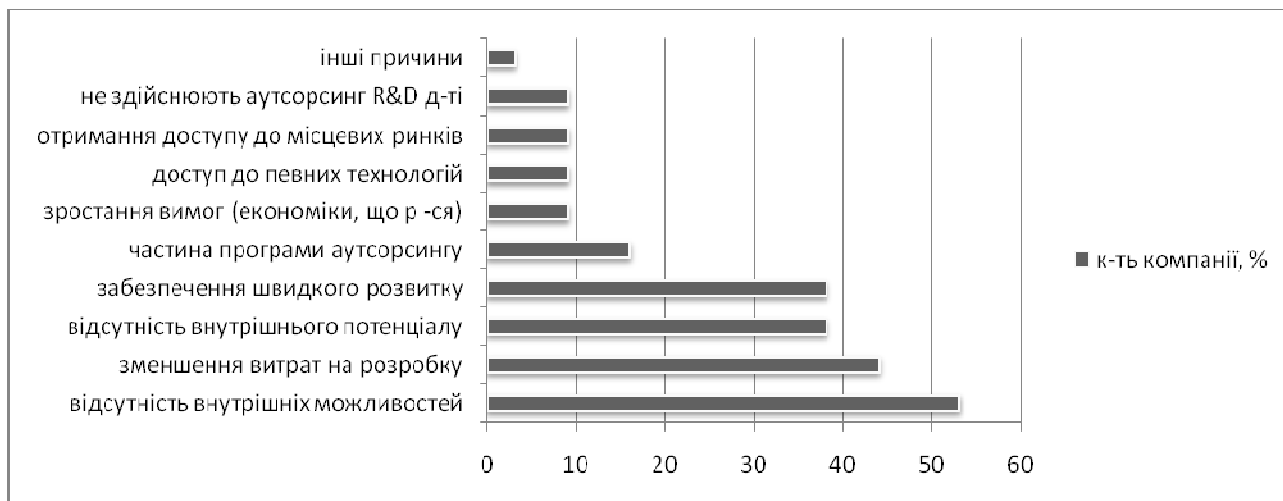
Так, для компаній фармацевтичної галузі, як для більшості підприємств інших галузей, головним пріоритетом є реалізація функцій із скорочення витрат (74%), проте, помітне значне зростання аутсорсингу бізнес-процесів (близько 43%) (рис. 3). 40% компаній галузі надають перевагу формуванню стратегічних альянсів та створенню спільних підприємств, що найкраще сприятимуть розвитку інновацій та забезпечать можливості для росту та розвитку компанії.

Рис. 3. Новітні напрями у формуванні партнерських відносин підприємств фармацевтичної та біотехнологічної галузей, у %

Джерело: складено автором на основі даних [8;10]

Головними причинами, що спонукають компанії фармацевтичної галузі здійснювати аутсорсинг бізнес-процесів, в основному, є відсутність внутрішніх можливостей для реалізації усіх функцій самостійно, оскільки це потребує великих коштів. 44% компаній здійснюють аутсорсинг, щоб зменшити витрати на розробку продуктів і послуг, 38% – для забезпечення швидкого розвитку фірми (рис. 4).

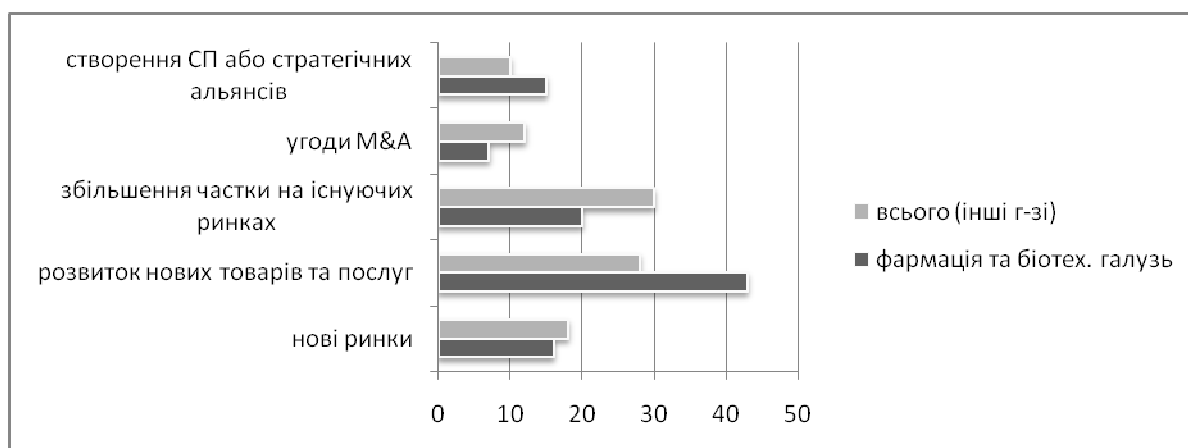
Рис. 4. Мотиви здійснення аутсорсингу у фармацевтичній і біотехнологічній галузях, %

Джерело: складено автором на основі даних [6; 9;10]

В той час, як більшість компаній зосереджують увагу на розробці нових продуктів та збільшенні частки на існуючих ринках, підприємства фармацевтичної галузі вбачають перспективи для росту у створенні нових лікарських засобів, оскільки інновації є основою успіху у цій сфері (рис. 5).

Розширення нових географічних ринків не є основним пріоритетом у розвитку компаній фармацевтичної та біотехнологічної галузей країн ЄС, тому що більшість з них вже здійснюють свою діяльність в глобальних масштабах. Проте, важливим для підприємств даної галузі є потенціал країн, що розвиваються, особливо Китаю і Бразилії, а також США. Головна мета фармацевтичних компаній ЄС при виході на ринки країн, що розвиваються, полягає у залученні більшої кількості споживачів, а

також доступі до локальних людських ресурсів, створенні місцевого виробництва та використанні нових джерел інновацій. Вже сьогодні найбільші фармацевтичні компанії розміщують свої науково-дослідні центри в Азії.

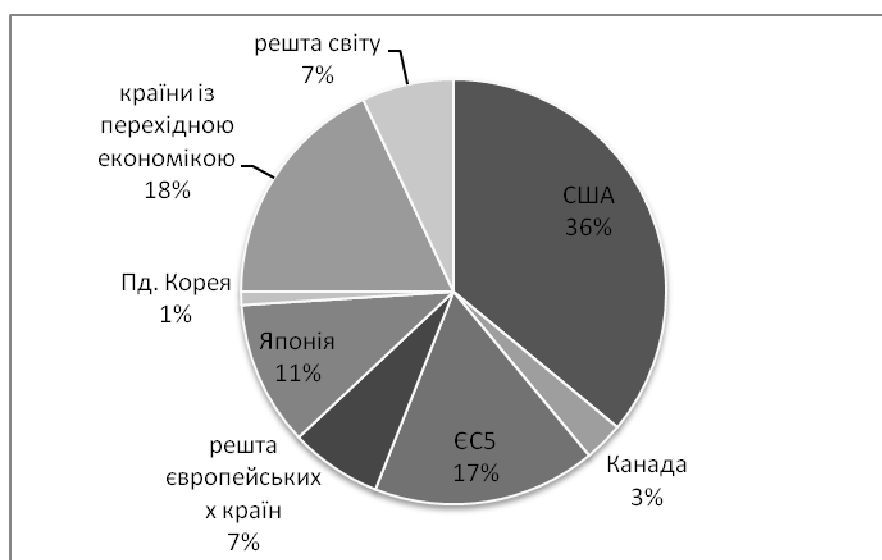

Рис. 5. Перспективні форми, що забезпечать розвиток бізнесу та інновацій у фармацевтичній галузі, %

Джерело: складено автором на основі даних [4; 10; 11]

Тим не менш, задоволення медичних потреб на ринках, що розвиваються є складним завданням, оскільки існують значні соціально-економічні та культурні труднощі. Перенесення виробництва в країни, що розвиваються, збільшення ролі фахівців і втрата патентів на провідні бренди значно змінили світовий фармацевтичний ринок протягом останніх років. Зростання найбільшого ринку - США – сповільнилося на фоні розширення генеричних препаратів. У Японії, незважаючи на зусилля уряду, генеричні препарати не зайняли лідируючі позиції, однак відбулося загальне зростання фармацевтичного сектору. Таким чином, промисловості необхідно забезпечити створення та розробку більш дешевих ліків та пристроїв у відповідності до задоволення потреб значної частини населення.

На початку 2010 року світові витрати на медичну сферу становили 856,4 млрд. дол., де частка п'яти країн ЄС (Німеччина, Італія, Франція, Іспанія, Великобританія) становила 17 %, тобто приблизно 147,4 млрд. дол. (рис. 6).

Рис. 6. Частка країн у витратах на медичну сферу, %, 2010р.

Джерело: складено автором на основі даних [7]

Аналітики прогнозують, що до 2015 року частка витрат на медицину у ЄС5 збільшиться до 160 млрд. дол., із середньорічним темпом приросту інвестицій від 1-4%, в той час, як у країнах із перехідною економікою темп приросту становитиме – 13-16% [7, 8].

Як бачимо, зміни у розвитку фармацевтичної галузі призвели до необхідності створення нових бізнес-моделей підприємств на засадах довгострокових партнерських відносин, що сприятимуть інноваціям та розробці багатонаціональної, багатопрофільної мережі на основі широкого діапазону взаємозв'язків та навиків.

Варто відзначити, що сьогодні більшість підприємств, які орієнтовані на інновації, використовують нові моделі партнерських відносин на основі довгострокової співпраці. Більшість компаній переходять від повністю диверсифікованої моделі співпраці до федеративної (рис. 7) [3; 9; 10]. На відміну від повністю диверсифікованої моделі, яка охоплює мережу підрозділів, що належить одній материнській компанії, федеративна модель включає мережу окремих організацій, пов'язаних загальною метою, на основі спільної інфраструктури і розподіляється на віртуальну, де компанія віддає більшу частину своїх бізнес-функцій на аутсорсинг та підприємницьку (венчурну), де компанія керує портфелем інвестицій.

Рис. 7. Бізнес-моделі партнерських відносин підприємств

Проте, дані моделі не є взаємовиключними. Повністю диверсифікована компанія може використовувати федеративну модель у певних сферах своєї діяльності, і навпаки. Не виключено, що у фармацевтичній галузі буде домінувати федеративна модель через швидкість та економічність у реалізації. Побудова цієї моделі передбачає створення опортуністичних альянсів, використовуючи найуспішніші з них для формування більш стратегічних і тривалих об'єднань, щоб створити повністю федеративну мережу довгострокових партнерств.

Вже сьогодні такі відомі компанії як Astra Zeneca, Merck&Co., Covance, Wyeth та інші використовують віртуальну модель (аутсорсинг) у дослідницькій діяльності компанії, при управлінні зовнішніми ресурсами, логістиці, що сприяє зниженню витрат і ризиків, збільшенню якості та оперативності проведених клінічних досліджень, посиленню загального контролю. Так, для економії зусиль у компанії Astra Zeneca розробили критерії дослідження, проведення яких можна передати на здійснення організаціям, що займаються клінічними дослідженнями. Організація-підрядчик виконує повний цикл робіт – від розробки протоколу до звіту, що дозволяє основній компанії (компанії-замовнику) зосередити зусилля на ключових розробках, залишаючи їх всередині компанії.

Як бачимо, компанії фармацевтичної галузі сьогодні починають застосовувати більш гнучкі моделі, які б фокусували увагу на активному залученні наявних і потенційних клієнтів для створення нових продуктів, сервісів та процесів.

Висновки з даного дослідження. Отже, сьогодні компаніям фармацевтичної галузі задля успішного функціонування в умовах посиленої конкурентної боротьби і зростаючої кількості ризиків, необхідно формувати нові бізнес-моделі партнерських відносин на основі гнучких та ефективних ланцюжків постачання для окремих продуктових ліній, що в майбутньому дозволять їм максимально швидко реагувати на потреби клієнтів, сприятимуть посиленню репутації компаній, вдосконаленню операційної діяльності та швидкій адаптації до змін на ринку. Саме тому подальші дослідження у цій сфері повинні окреслювати можливості співпраці великих фармацевтичних компаній із

біотехнологічними фірмами на основі аутсорсингу, що сприятиме економії витрат та створенню більш ефективних лікарських засобів для задоволення зростаючих потреб споживачів.

Література

1. Белошапка В.А. Стратегическое управление и маркетинг в практике фармацевтических фирм: учебное издание / В.А. Белошапка, Г.В. Загорий, В.А. Усенко; под ред. В. А. Белошапки. – К. : РИА «Триумф», 2001. – 368 с.
2. Громовик Б.П. Фармацевтичний маркетинг: теоретичні та прикладні засади / Б.П. Громовик, Г.Д. Гасюк, О. Р. Левицька. – Вінниця, НОВА КНИГА, 2004. – 464с.
3. Миронишина Е.В. Перспективы консолидации фармацевтических компаний в контексте интеграционной реструктуризации мировой экономики / Е.В. Миронишина // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. [Сб. научн. трудов, Ч 1]. – Донецк: ДонНУ, 2007. – с. 297-303.
4. Мнушко З.М. Менеджмент та маркетинг у фармації: Ч.ІІ. Менеджмент у фармації: підручник для студентів вузів. – 2-е вид. / З.М.Мнушко, Н.М.Дихтярьова; за ред. З.М.Мнушко. – Х.: Вид-во НФаУ «Золоті сторінки», 2009. – 448 с.
5. Пестун І.В. Стан та перспективи впливу макрооточення на діяльність фармацевтичних організацій / І. В. Пестун, З.М. Мнушко // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. – 2008. – № 1. – С. 8-14.
6. Посилкіна О.В. Актуальні проблеми концентрації фармацевтичного бізнесу в умовах загострення конкуренції на світовому та внутрішньому ринках/ О.В.Посилкіна, О.А. Яремчук, Д.В.Дегальцев // Фармацевтичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 3-8.
7. Прогноз розвитку мирового фармрынка // Еженедельник «Аптека». –2010. – № 41(762). – С. 12-19.
8. Силивончик А.В. Де фармація / А.В. Силивончик // Бізнес. – 2012. – № 6. – С. 66-67.
9. Barley S., Freeman J. and Hybels R. Strategical alliances in commercial biotechnology. In N. Nohria and R. Eccles (eds.), Networks and organizations: structure, form, and action. Boston: Harvard Business School Press. – 1992. – 311-347 p.
10. Mauko Z. Open Innovation New R&D Paradigm for Pharmaceutical [Electronic source] / Z.Mauko ; Open Innovation for Pharmaceutical Industry. – Access mode : <http://www.scribd.com>. – Title from the monitor.
11. Prahalad C. and Hamel G. The core competence of the corporation. Harvard Business Review. – May/June 1990. – 79-91p.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 338.436:631

Балаш Л.Я.,
к.е.н., в.о. доц. кафедри менеджменту організацій
ім. проф. Є. Храпливого
Львівський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Постановка проблеми. Особисті селянські господарства вже протягом багатьох десятиріч є предметом посиленого і детального вивчення науковцями. На цьому підґрунті часто виникали суперечки. В економічній літературі неможливо знайти іншої теми, якій би була присвячена така велика кількість публікацій, які являють собою найрізноманітніші підходи й погляди щодо даного питання та різнобічні напрямки думок. Тому, в даній науковій роботі про особисті селянські господарства необхідно орієнтуватись на всі раніше існуючі теорії і поставлені проблеми, чітко визначити свої завдання, адже в іншому випадку буде важко уникнути непорозумінь і невірних тлумачень отриманих висновків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення становлення і функціонування особистих селянських господарств зробили І. Баланюк [1], П. Березівський [2], В. Збарський [3], О.Онищенко [4], М. Шульський [5] та інші. Незважаючи на значні напрацювання, немає єдиного визначення загальної класифікації особистих селянських господарств за видами та чинниками впливу на їх розвиток. Недостатньо уваги приділено проблемам товарності особистих селянських господарств, їх зв'язків з іншими суб'єктами ринкової економіки.

Актуальність проблеми, недостатність її дослідження й висвітлення в економічній літературі, зумовили вибір теми наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження чинників впливу на створення і розвиток особистих селянських господарств, а також обґрунтування принципової подільності земельних ділянок за розміром, метою використання й місцем розташування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особисте селянське господарство відрізняється від інших малих форм господарювання тим, що є автономним, покладеним в основу сімейного виробництва, у якому використовується праця всіх членів сім'ї, у тому числі незайнятих у суспільному виробництві. Одночасно, праця в особистому селянському господарстві суспільно необхідна, оскільки забезпечує відтворення робочої сили для суспільного виробництва і виробляє необхідну для суспільства продукцію.

До основних чинників, які впливають на створення та розвиток особистих селянських господарств можна віднести:

– демографічні: чисельність і темпи приросту населення, віковий склад населення, міграційні процеси і переселення;

– економічні: рівень розвитку сфери обслуговування; мережа дошкільних та шкільних закладів; рівень житлового будівництва; обсяг і структура товарообігу; рівень реальних доходів населення взагалі і сім'ї, зокрема; рівень розвитку системи охорони здоров'я і медичного обслуговування; наявність робочих місць, які дозволяють використовувати жіночу і підліткову працю; кількість робочих місць з неповним робочим днем або пільговими умовами праці для підлітків і неповнолітніх;

– політичні: політика уряду, органів законодавчої державної влади, профспілок по відношенню до особистих селянських господарств;

– культурні: кількість і доступність закладів культури, історичних цінностей, система чинних в суспільстві правових та моральних норм тощо;

– екологічні: природно-географічні особливості середовища проживання; ступінь урбанізації і санітарно-гігієнічних умов життєдіяльності; ступінь забрудненості довкілля.

Особисте селянське господарство є необхідним для успішного існування сім'ї, особливо в умовах перехідної економіки. Воно виконує цілу низку функцій, які склалися історично і змінюються з часом, з розвитком суспільства. Деякі функції відмирають, вплив інших посилюється. Це, в свою чергу, призводить до зростання рівня матеріального забезпечення сім'ї: дедалі більше стосунки у сім'ї стають схожими на партнерські, базуючись на договірних основах; діти з раннього віку починають працювати, і, як наслідок, швидко стають фінансово незалежними від батьків.

Економісти виділяють чотири основні функції особистих селянських господарств в ринковій економіці: постачальницьку, виробничу, посередницьку та споживчу.

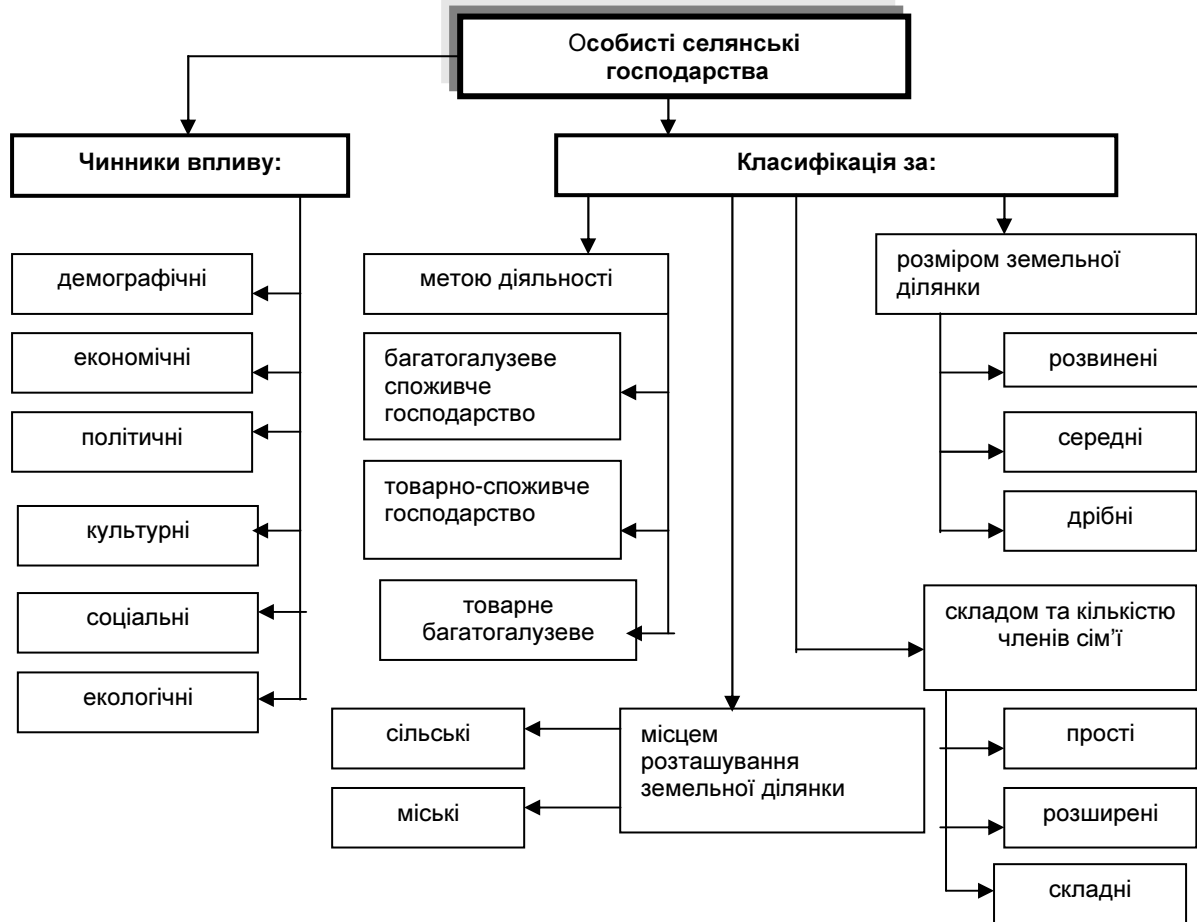
Постачальницька функція полягає в тому, що особисті селянські господарства постачають на ринок працю, капітал та інші виробничі ресурси, одержуючи за це відповідну плату.

Виробнича функція полягає у виробництві господарствами готової продукції та послуг і забезпечення ними ринку.

Посередницька функція полягає у забезпеченні зв'язку між виробництвом і споживанням.

Особисті селянські господарства є основними споживачами товарів і послуг на ринку. Саме в цьому і полягає споживча функція сімейного господарства.

Особисті селянські господарства можна розподілити за певними характерними ознаками. За метою діяльності можна виділити три типи особистих селянських господарств: багатогалузеве споживче господарство; товарно-споживче господарство, що реалізовує на ринку надлишки виробленої продукції; товарно-багатогалузеве спеціалізоване ринкове господарство (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація особистих селянських господарств за видами та чинники впливу на них*

* Джерело: власні узагальнення

У групі багатогалузеве споживче господарство зазвичай зайняті пенсіонери або громадяни, які отримують достатньо високі доходи у сфері суспільного виробництва. Вироблена ними продукція використовується головним чином на власне споживання, а рівень її товарності дуже низький, якщо такий є взагалі. Іншими словами, їх називають натуральними особистими селянськими господарствами. Другий тип господарств характерний для сімей працівників сільськогосподарських підприємств, що мають можливість отримувати корми, насіння, послуги за низькими цінами. Третій тип

господарств, вимагає значних витрат праці, його ведуть сім'ї (члени господарства), де є непрацюючі, пенсіонери і неповнолітні діти.

У класифікації особистих селянських господарств застосовується поділ їх на три види, залежно від розміру земельної ділянки: розвинені особисті селянські господарства – ті, в яких представлені практично всі види тваринництва (незалежно від величини поголів'я та (або) іншого виду худоби і птиці), є сад, великий земельний наділ землі під город від 30 соток до 2 гектарів; середні особисті селянські господарства – господарства, що мають птицю, дрібну худобу, городи розміром 15-30 соток і невеликий сад; дрібні особисті селянські господарства – повністю відсутнє тваринництво, а город та сад представлені невеликою ділянкою землі біля будинку або в межах населеного пункту розміром до 15 соток [2, с.31].

За складом та кількістю членів сім'ї особисті селянські господарства можна поділити на: прості та складні. Прості господарства це ті, що складаються з однієї шлюбної пари (чи одного з батьків) з неодруженими дітьми (або без них). Вони можуть бути кількох різновидів: подружня пара; повна сім'я – батьки та діти; неповна сім'я – один з батьків і діти. Особисте селянське господарство вважається складним за кількістю членів сім'ї, коли в ньому працюють члени декількох кровних чи споріднених простих сімей, кожна з яких може бути повною чи неповною і до неї можуть входити інші родичі. Перехідним типом між простими і складними господарствами є розширені господарства. Вони складаються з однієї подружньої пари і окремих ближніх або дальніх родичів. Дане господарство створюється переважно при виконанні аграрних робіт, коли одній сім'ї не під силу виконувати певні трудові функції господарських робіт.

Особисті селянські господарства можуть класифікуватись за місцем проживання власника та розташуванням земельної ділянки на: сільські і міські.

В особистому селянському господарстві різною мірою беруть участь всі члени сім'ї. Ця участь значною мірою пов'язана з різною зайнятістю членів сім'ї в суспільному виробництві, віковою структурою сім'ї, національними і історичними традиціями, виробничою структурою і організацією праці в суспільному господарстві та багатьма іншими чинниками.

Члени сім'ї мають далеко нерівні можливості для участі у виробничому процесі особистого селянського господарства. Так, старші члени сім'ї, маючи багато вільного часу, не володіють достатньою фізичною силою для активної участі у виробничому процесі господарства. Працездатні члени сім'ї не можуть приділяти багато часу веденню особистого селянського господарства у зв'язку із зайнятістю в суспільному виробництві. Практика свідчить, що найбільш тривала праця в особистому селянському господарстві розподілена між двома соціально-демографічними групами: жінками працездатного віку, зайнятими тільки в особистому селянському і домашньому господарстві, і особами непрацездатного віку (пенсіонерами). На їх частку припадає до 80% всіх витрат праці в особистих селянських господарствах. Обидві ці групи витрачають на ведення особистого селянського господарства в 1,5-2 рази більше часу, ніж працівники суспільного виробництва і ті, що вчаться. Якщо зайняті в суспільному виробництві сільські працівники витрачають в середньому на догляд за особистою худобою і птицею 6 годин в тиждень, то зайняті лише в селянському і домашньому господарстві жителі села працездатного віку – 10,5 годин, а пенсіонери – 13,1 годин [3, с. 32].

Розвиток особистих селянських господарств в умовах ринкової економіки є одним із перспективних шляхів виживання сучасної української родини. Тому, можна конкретизувати обов'язки та функції сім'ї стосовно ведення особистого селянського господарства:

участь членів особистого селянського господарства в суспільному і приватному виробництві є головною сферою виявлення їх здібностей і основним джерелом життєвих благ;

повинна бути належна організація споживання і ведення виробництва в особистому селянському господарстві як індивідуального, так і приватного, яке включає в себе побутове обслуговування членів сім'ї, приватне селянське господарство, індивідуальну трудову діяльність в суспільному секторі окремих членів родини;

для розвитку особистого селянського господарства необхідно нагромаджувати майно для розширеного виробництва і забезпечувати його успадкування;

основою функціонування особистого селянського господарства є його фінансова діяльність, що передбачає формування і використання сімейного бюджету – процес руху грошей від їх одержання до використання на товари і створення заощаджень.

Висновки з даного дослідження. Отже, на сьогодні існування особистих селянських господарств доцільне і необхідне. Їх подальший розвиток визначатиметься процесом загальноекономічних змін. Тільки всебічний аналіз становлення і функціонування цих господарств дозволить розробити дієві рекомендації стосовно прийняття дійсно ефективних управлінських рішень у сфері регулювання самозайнятості на сільському ринку праці та ринку праці в цілому.

Якщо найближчим часом не буде подолано кризові явища в економіці і не вдасться залучити в неї значні інвестиції, то уряд не зможе вирішити проблеми безробіття, що, в свою чергу, буде сприяти розвитку особистих селянських господарств.

Література

1. Баланюк І. Ф. Формування власника землі в аграрному секторі економіки : монографія /

- І.Ф. Баланюк, П.Є. Матковський. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2010. – 201 с.
2. Березівський П.С. Шляхи розвитку особистих селянських господарств : монографія / П.С. Березівський, Л.Я.Балаш. – Львів, 2008: Львів.нац. аграр.ун-т, 2008.-187 с.
3. Березівський П. С. Особисті селянські господарства як організаційна форма господарювання / П. С. Березівський, Я. П. Березівський // Аграрна політика в умовах ринкової трансформації економіки агропромислового комплексу: колективна монографія / за заг. ред. П.С. Березівського. – Львів : Львів. держ. аграрн. ун-т, 2006. – С. 143-153.
4. Березівський Я. П. Становлення та розвиток асоційованих форм аграрного бізнесу : монографія / Я. П. Березівський. – Львів, 2010. – 149 с.
5. Збарський В. К. Дрібнотоварний приватний сектор на селі: особливості, перспективи розвитку / В. К. Збарський, Д. О. Грабовський / за ред. В. К. Збарського. – К. : НАУ, 2005. – 232 с.
6. Збарський В. К. Розвиток дрібнотоварного сектору сільських поселень України : монографія / В. К. Збарський ; за ред. В. К. Збарського. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 654 с.
7. Онищенко О. Зрушення в організаційній структурі сільськогосподарських підприємств / О. Онищенко // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 58-68.
8. Шульський М. Г. Особисті господарства населення: стан, можливості і перспективи : монографія / М. Г. Шульський. – Львів, 2003. – 280 с.

УДК [005.336.1: 658.153]:69 (477.62)

Кореніцина Т.В.,
ст. викладач кафедри економіки підприємства
Іванова Г.М.
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСУВАННЯМ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Негативний вплив кризових явищ не оминув і ринок житлової нерухомості, на якому значно скоротилися обсяги фінансування будівництва та погіршилися умови інвестування, в результаті чого відбулася втрата довіри з боку споживачів і відтік коштів із світових фінансових ринків. Все це призвело до гострої нестачі на будівельних підприємствах необхідного обсягу оборотних активів, які супроводжуються низьким рівнем їх використання та наявністю значних диспропорцій в джерелах фінансування. Тому оцінка ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів є актуальною проблемою, яка потребує належної уваги для вирішення фінансових проблем і підвищення загальної ефективності функціонування будівельних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження політики управління фінансуванням оборотних активів підприємств розглядалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема, в працях Бланка І. О. [1], Булат Г. В. [2], Заглади Р. [4], Дейнеки О. В., Юрченко К. М. [3], Зянько В.В., Філатова Н. М. [5], Лепейко Т. І., Є. Г. Ромази [7], Нашкерської М. М., Кусяк А. Р. [8], Ящук Д. Л. [9] та інших. Однак, залишаються недостатньо вирішеними питання формування ефективних інструментів оцінки результатів реалізації політики управління фінансуванням оборотних активів підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування системи показників оцінки ефективності управління фінансуванням оборотних активів будівельних підприємств на основі інтегрального підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтегральна оцінка доповнює і розширює можливості традиційного аналізу, базується на використанні вже існуючих методів оцінки, однак, дає змогу порівнювати показники з різною розмірністю та ознаками. Інтегральний метод оцінки є ефективним, оскільки враховує вплив чинників на економічні процеси, допомагає усунути неоднозначність оцінки цього впливу і отримати найбільш точний результат [6, с.84].

Це обумовлює доцільність застосування інтегрального підходу до оцінки ефективності управління фінансуванням оборотних активів будівельних підприємств.

Оскільки інтегральний метод оцінки ґрунтується на використанні виявленої системи показників, доцільним є формування системи показників оцінки ефективності управління фінансуванням оборотних активів підприємств.

Так, Лепейко Т. І. та Ромаза Є. Г. [7] дотримуються твердження, що ефективне управління фінансуванням оборотних активів характеризують три основні показники: коефіцієнт оборотності оборотних активів, період їх обороту та рентабельність оборотних активів, не враховуючи при цьому показників оцінки фінансової стійкості підприємства.

Зянько В. В. та Філатова Н. М. [5], в основному, концентрують увагу теж на аналізі показників ефективності використання в цілому оборотних активів (коефіцієнт та термін оборотності оборотних активів і коефіцієнт рентабельності оборотних активів), однак, і окремо дебіторської заборгованості (коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості). Серед показників фінансової стійкості дані автори надають увагу тільки коефіцієнту мобільності власних джерел фінансування (коефіцієнту маневреності власного оборотного капіталу), що, на нашу думку, досить обмежує виявлення можливостей оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів.

Однак, вже Ящук Д. Л. [9] пропонує використовувати показники ефективності управління окремих елементів оборотних активів та коефіцієнт фінансової стійкості, не враховуючи показники ефективності управління оборотними активами в цілому.

Дейнека О. В. та Юрченко К. М. [3] вважають, що для забезпечення ефективності політики фінансування оборотних активів необхідно дотримуватися обмежень на значення коефіцієнту покриття (більше 1) з метою запобігання ризику втрати ліквідності та на значення ефекту фінансового важеля (яке має перевищувати значення попереднього періоду) для зростання рентабельності власного капіталу при зміні частки позикового капіталу.

Інші вчені Нашкерська М. М. та Кусяк А. Р. [8] стверджують, що ефективна політика фінансування оборотних активів спроможна забезпечити компроміс між ризиками і дохідністю. Тому для визначення меж ризику та дохідності, на їх думку, доцільно визначити коефіцієнт рентабельності оборотних активів і загальну дохідність всього інвестованого у виробництво капіталу.

В свою чергу Бланк І. О. [1] здійснює оцінку управління фінансуванням оборотних активів на основі розрахунку коефіцієнта достатності фінансування оборотних активів та окремо власних оборотних активів, коефіцієнта робочого капіталу, визначення середнього обсягу та коефіцієнта поточного фінансування оборотних активів.

Проте, такі показники відображають окремі аспекти політики управління фінансуванням оборотних активів і не спроможні забезпечити комплексну оцінку її ефективності. Тому нами запропоновано систему показників оцінки ефективності управління фінансуванням оборотних активів будівельних підприємств, яка відображає основні напрями оцінки ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів, дозволяючи зробити аналіз фінансової стійкості підприємства, дослідити ефективність управління оборотними активами та джерелами їх фінансування, тобто узагальнити результати обраної політики фінансування оборотних активів.

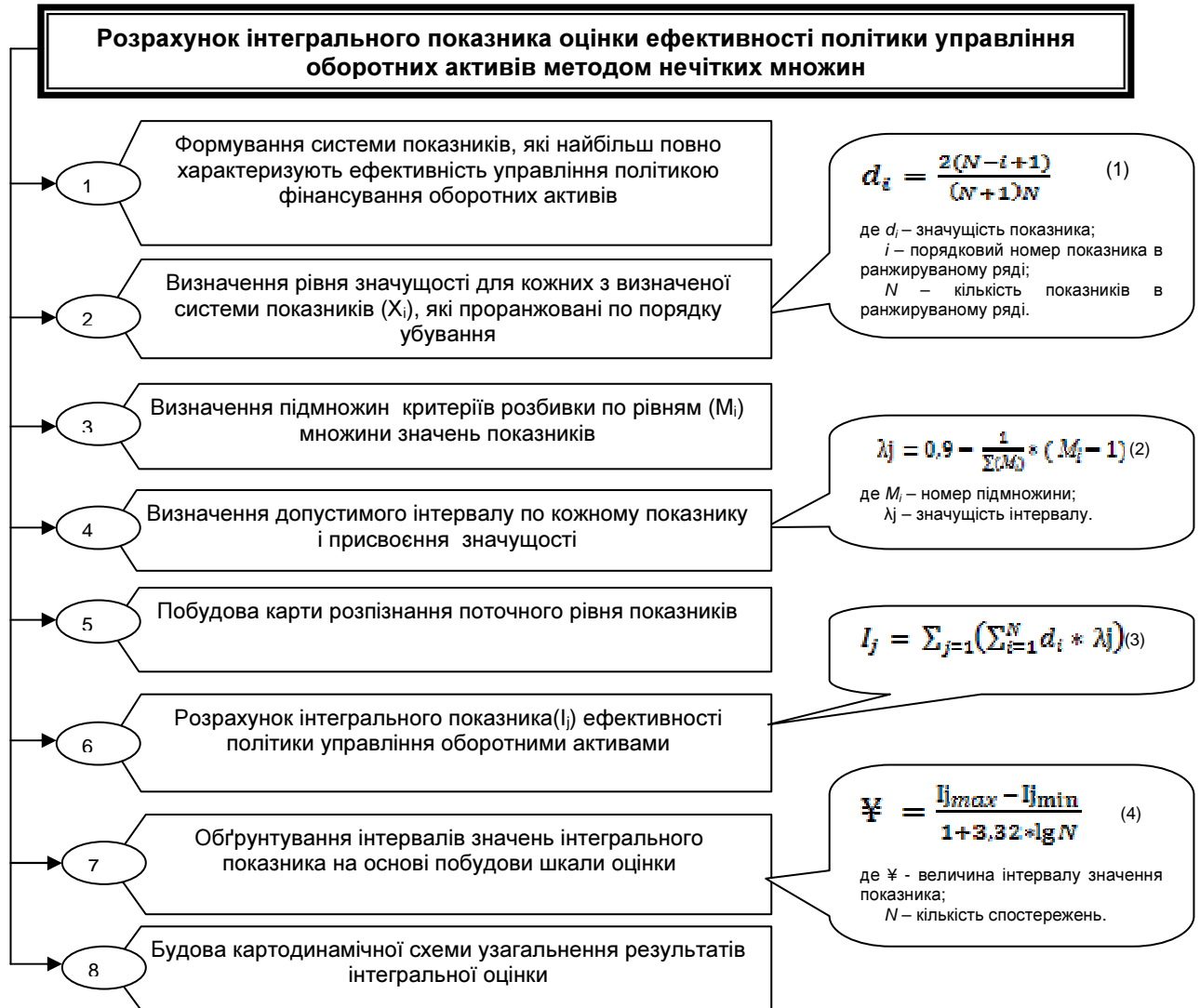
Так, визначена система показників дозволяє розрахувати інтегральний показник ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів методом нечітких множин (рис.1).

Практична апробація здійснення інтегральної оцінки ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів проведена на прикладі будівельних підприємств Донецької області. Результати визначення величини інтервалів і їх обґрунтування для розробленої системи показників оцінки політики фінансування оборотних активів наведені в табл. 1.

Використовуючи дані табл. 1, було здійснено побудову карти розпізнання поточного рівня показників на основі якої визначено інтегральні показники ефективності політики управління оборотними активами будівельних підприємств (табл.2).

На сьомому етапі здійснення інтегральної оцінки, використовуючи дані табл. 2, було здійснено формування шкали оцінки для визначення ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів на підприємствах будівельної галузі (табл.3).

Відповідно до розробленої шкали оцінки ефективності, було визначено рівень управління політикою фінансування оборотних активів для кожного будівельного підприємства (рис. 2).

Рис. 1. Алгоритм здійснення інтегральної оцінки ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів

Таблиця 1
Допустимі інтервали зміни показників, які характеризують ефективність політики фінансування оборотних активів

Показники	Рівень відповідності
1	2
Коефіцієнт довгострокового залучення позикового капіталу	$X1 \leq 0,74$ – дуже низький рівень; $0,73 < X1 \leq 0,6$ – низький рівень; $0,59 < X1 \leq 0,46$ – середній рівень; $0,45 < X1 \leq 0,32$ – високий рівень; $0,31 \leq X1$ – дуже високий рівень.
Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	$X2 \leq 0,25$ – дуже низький рівень; $0,26 < X2 \leq 0,38$ – низький рівень; $0,39 < X2 \leq 0,51$ – середній рівень; $0,52 < X2 \leq 0,64$ – високий рівень; $0,65 \leq X2$ – дуже високий рівень.
Коефіцієнт загальної ліквідності	$X3 \leq 0,65$ – дуже низький рівень; $0,66 < X3 \leq 3,58$ – низький рівень; $3,59 < X3 \leq 6,51$ – середній рівень; $6,52 < X3 \leq 10,33$ – високий рівень; $10,34 \leq X3$ – дуже високий рівень.
Коефіцієнт фінансового левериджу (фінансової стійкості)	$X4 \leq 0,49$ – дуже низький рівень; $0,5 < X4 \leq 0,87$ – низький рівень; $0,88 < X4 \leq 1,25$ – середній рівень; $1,26 < X4 \leq 1,72$ – високий рівень; $1,73 \leq X4$ – дуже високий рівень.
Рентабельність власного капіталу	$X5 \leq 24,42$ – дуже низький рівень; $24,43 < X5 \leq 25,83$ – низький рівень; $25,84 < X5 \leq 27,24$ – середній рівень; $27,25 < X5 \leq 29,06$ – високий рівень; $29,07 \leq X5$ – дуже високий рівень.

продовження табл. 1

1	2
Коефіцієнт достатності фінансування власних оборотних активів	$X6 \leq 1,89$ - дуже низький рівень; $1,88 < X6 \leq 1,65$ - низький рівень; $1,64 < X6 \leq 1,41$ - середній рівень; $1,4 < X6 \leq 1,13$ - високий рівень; $1,12 \leq X6$ - дуже високий рівень.
Коефіцієнт робочого капіталу	$X7 \leq 0,41$ - дуже низький рівень; $0,42 < X7 \leq 0,57$ - низький рівень; $0,58 < X7 \leq 0,73$ - середній рівень; $0,74 < X7 \leq 0,89$ - високий рівень; $0,9 \leq X7$ - дуже високий рівень.
Коефіцієнт поточного фінансування оборотних активів	$X8 \leq 0,8$ - дуже низький рівень; $0,81 < X8 \leq 0,86$ - низький рівень; $0,87 < X8 \leq 0,92$ - середній рівень; $0,93 < X8 \leq 0,95$ - високий рівень; $0,96 \leq X8$ - дуже високий рівень.
Коефіцієнт оборотності ОА	$X9 \leq 0,32$ - дуже низький рівень; $0,33 < X9 \leq 0,5$ - низький рівень; $0,51 < X9 \leq 0,68$ - середній рівень; $0,69 < X9 \leq 0,86$ - високий рівень; $0,87 \leq X9$ - дуже високий рівень.
Тривалість одного обороту виробничих запасів	$X10 \leq 899,7$ - дуже низький рівень; $899,69 < X10 \leq 882,1$ - низький рівень; $882,09 < X10 \leq 864,5$ - середній рівень; $864,49 < X10 \leq 841,31$ - високий рівень; $841,3 \leq X10$ - дуже високий рівень.
Тривалість одного обороту готової продукції	$X11 \leq 2,7$ - дуже низький рівень; $2,69 < X11 \leq 2,29$ - низький рівень; $2,28 < X11 \leq 1,88$ - середній рівень; $1,89 < X11 \leq 1,37$ - високий рівень; $1,36 \leq X11$ - дуже високий рівень.
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	$X12 \leq 1,66$ - дуже низький рівень; $1,67 < X12 \leq 2,1$ - низький рівень; $2,11 < X12 \leq 2,54$ - середній рівень; $2,55 < X12 \leq 3,09$ - високий рівень; $3,1 \leq X12$ - дуже високий рівень.

Таблиця 2

Інтегральні показники ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів будівельних підприємств Донецької обл.

Підприємство	Ij
ТОВ "ДІБК"	0,74
ГП "Герц"	0,60
ТОВ "Будівельний Альянс Донбасу"	0,36
ФПГ "Альтком"	0,15
ФПГ "DMS"	0,45

Таблиця 3

Шкала оцінки ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів

Діапазон змін лінгвістичної змінної R	Рівень ефективності управління фінансуванням оборотних активів	Характеристика
$R \leq 0,15$	Дуже низький рівень	Не ефективна політика управління, яка потребує термінових фундаментальних змін
$0,16 < R \leq 0,34$	Низький рівень	Нестійкий фінансовий стан, необхідність пошуку альтернатив для оптимізації джерел фінансування оборотних активів.
$0,35 < R \leq 0,53$	Середній рівень	Можливість негативного впливу наслідків реалізації фінансових ризиків, необхідність вдосконалення політики управління.
$0,54 < R \leq 0,73$	Високий рівень	Нормальний фінансовий стан, розробка перспективних напрямків покращення ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів.
$0,74 < R$	Дуже високий	Оптимальна структура джерел фінансування оборотних активів підприємства.

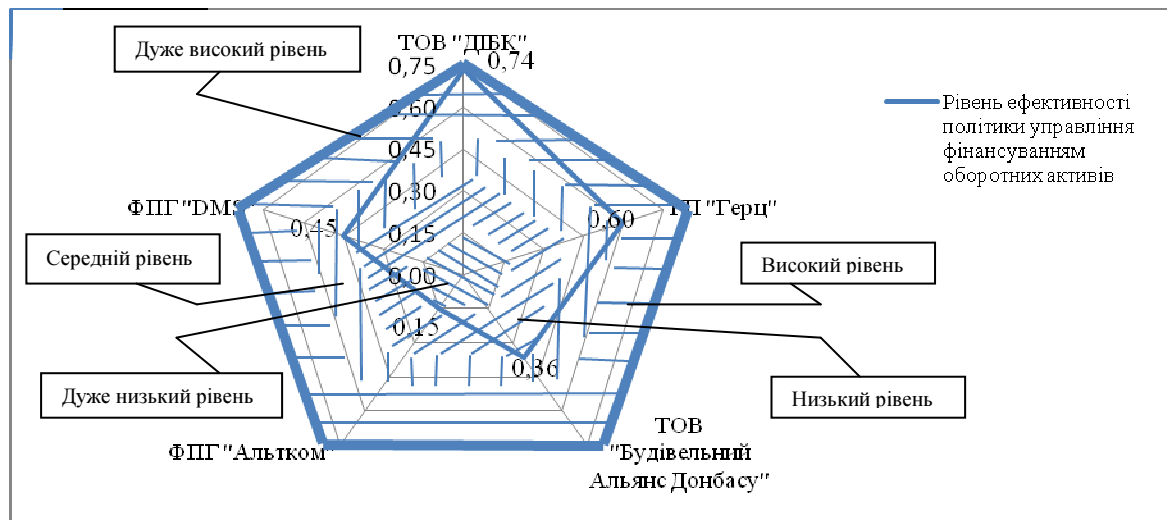

Рис. 2. Рівень ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів будівельних підприємств Донецької області

Так, на основі порівняння отриманих результатів дослідження можливим стає обґрунтування і визначення ефективною фінансової політики управління оборотними активами підприємств галузі будівництва.

Висновки з даного дослідження. Отже, інтегральна оцінка ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів підприємств є необхідною і важливою, оскільки дає змогу об'єднати різноманітні показники, що відрізняються вагомістю, характеристиками, а також значні обсяги інформації, необхідної для ухвалення оптимального управлінського рішення.

Перспектива подальшого дослідження полягає у вдосконаленні методичних підходів політики фінансування оборотних активів підприємства.

Література

1. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / І. О. Бланк. – К. : Ельга, 2008. – 724 с. – ISBN 966-8349-06-7.
2. Булат Г. В. Інновації у залученні джерел фінансування оборотних активів підприємства / Г.В. Булат // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6, Т. 3. С. 182-185.
3. Дейнека О. В. Оптимізація структури джерел формування оборотного капіталу підприємства персоналом / О. В. Дейнека, К. М. Юрченко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3(29). – С. 257-260.
4. Заглада Р. Аналіз підходів до фінансування оборотних активів промислових підприємств України [Текст] / Р. Заглада // Схід. – 2006. – № 2(74). – С. 20-23.
5. Зянько В. В. Шляхи підвищення ефективності управління оборотними коштами підприємств [Текст] / В. В. Зянько, Н. М. Філатова // Економічний простір. 2012. – № 62. – С. 186-193.
6. Ковальов В. М. Інтегральна оцінка методів економічного управління підприємствами і персоналом [Текст] / В. М. Ковальов, Ю. В. Яковлева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – №2(18). – С. 84-88.
7. Лепейко Т. І. Сутність оборотних коштів та їх аналіз на підприємстві / Т. І. Лепейко, Є. Г.Ромаза // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1(13). – С. 215-218.
8. Нашкерська М. М. Вплив обсягу та джерел фінансування оборотного капіталу на дохідність підприємства [Текст] / М. М. Нашкерська, А. Р. Кусяк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 20.12. – С. 215-220.
9. Ящук Д. Л. Дослідження методології управління оборотними активами машинобудівних підприємств в умовах кризи [Текст] / Д. Л. Ящук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – №32. – С. 252-257.

ВПЛИВ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІЇ

Постановка проблеми. Зміна податкового законодавства фактично призвела до побудови нової податкової політики країни. Головною ціллю сучасної податкової політики України є забезпечення стійких податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів, рівність всіх платників податків перед законом, ефективне використання притаманних податкам функцій, забезпечення сталого економічного розвитку на основі використання стимулюючого потенціалу податків.

Зрозуміло, що ефективна податкова система є вирішальним фактором економічного зростання території та країни, зокрема. Ефективність податкової системи та податкової політики уряду можна визначити через аналіз такої категорії як податковий тягар, який покладається на суб'єктів господарювання.

Для виконання своїх функцій держава прагне мобілізувати якомога більшу суму ресурсів, платники податків, в свою чергу, прагнуть сплачувати якомога меншу суму податків. Тому, протягом усього періоду існування фінансової науки відбувається пошук оптимальної системи оподаткування, яка максимально задовольняла інтереси платника і держави.

Вирішення проблеми ефективної системи оподаткування міститься у дослідженні та аналізі податкового навантаження як основної категорії, що відображає результат функціонування податкової системи держави. Тому, сьогодні питання податкового навантаження в світлі зміни податкового законодавства повертає до себе дедалі більшу увагу з боку науковців, фінансистів та практиків у сфері оподаткування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню даної проблематики присвячені праці зарубіжних та вітчизняних вчених: В. Андрущенко, Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, В. Вишневецького, А. Лаффера, І. Луніної, І. Озерова, У. Петті, А. Пігу, В. Пушкарьової, Е. Селігмана, А. Соколовської, Дж. Стігліца, К. Шмельова, І. Янжула та ін. Проте, окремих досліджень щодо аналізу впливу та взаємозалежності фінансового потенціалу території та податкового навантаження території досі не було.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення думок науковців щодо впливу податкового навантаження на фінансовий потенціал території, а також дослідження взаємозалежності між даними категоріями.

Виклад основного матеріалу. В сучасній економічній літературі тлумачення поняття «податкове навантаження» різняться за своєю суттю. Одні джерела роблять акцент на кількісному боці «податкового навантаження» – так, в «Оксфордському тлумачному словнику» «податковий тягар» розглядається як сума податку, сплаченого фізичною особою або організацією. У фінансово-кредитному словнику «податковий тягар» визначається як «питома вага всіх податкових платежів за певний час у величині валового доходу платника податку» [8].

Інші джерела характеризують «податкове навантаження» з якісної сторони, і розглядають його як «узагальнену характеристику діяльності податкової системи держави, яка показує, як податки впливають на фінансовий стан платників податків або народне господарство в цілому».

Узагальнюючи кількісну та якісну характеристику поняття «податкове навантаження» можна відмітити, що податкове навантаження (тягар) – це ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих їх платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають в результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямків їх використання.

А. Лаффер обґрунтував твердження, що зниження податкового навантаження стимулює підприємницьку діяльність, розвиває ініціативу. Опираючись на таке обґрунтування науково доведено, що при зростанні податкового навантаження на платників податків, обсяг податкових надходжень спочатку зростає, згодом досягає свого максимального значення, а потім різко знижується. Результатом такого процесу є безповоротні втрати бюджету, адже певна частина суб'єктів господарювання розорюється, згортає обсяги виробництва продукції, а інша частина переводить свою діяльність у «тінь». Отже, відповідно до кривої Лаффера зазначимо, що зростання обсягів податкових надходжень бюджету можливе за рахунок розширення виробництва та бази оподаткування.

Складна економічна ситуація, яка сьогодні домінує в багатьох країнах світу і в Україні, зокрема, змусила урядовців використовувати короткотермінові важелі регулювання. Пропагування активного

¹ Науковий керівник: Карпінський Б.А. – к.е.н., професор

використання податкового інструментарію з арсеналу фіскальної політики виходить далеко за межі окремих прибічників. Навіть МВФ рекомендував у рамках дохідної частини пакета фінансових заходів тимчасове скорочення податкових ставок, податкові знижки, зменшення розмірів соціальних відрахувань [8].

Досягнення стабільного економічного зростання є важливою метою будь-якого уряду, адже це дозволяє більш повно забезпечувати потреби його виборців. Низькі податки, їх незначна кількість сприяють економічному зростанню, покращенню добробуту не лише окремих платників, але й усього суспільства. Проте, не кожна держава, фінансуючи виконання своїх функцій, може дозволити собі дотримання даного правила. В тих країнах, де через податки перерозподіляється значна частина ВВП і гранична вартість оподаткування перевищує граничну вигоду, можливий негативний результат, який проявляється в більш низькому економічному зростанні, зменшенні стимулів до праці та збільшенні безробіття [5].

Особливої уваги заслуговує розкриття впливу з боку системи оподаткування на фінансовий потенціал окремої територіальної одиниці. Що стосується дослідження фінансового потенціалу на рівні території або регіону, то вчені відразу натикаються на ряд труднощів. По-перше фінансовий потенціал території можна розглядати як сукупність всіх потенціалів суб'єктів господарювання, які розташовані та функціонують в межах територіальної одиниці. По-друге, враховуючи значний рівень фінансової залежності територіальних одиниць від державної фінансової політики, фінансовий потенціал території можна розглядати через призму державної фінансової політики і нормативно-правових актів, які її забезпечують та регулюють. Окрім того, багато протиріч виникає в процесі тлумачення самого поняття «потенціал». Моніторинг теоретичного матеріалу стосовно проблеми, яка вивчається, показав, що більшість сучасних публікацій стосуються лише окремих аспектів поняття «потенціал», підтверджує існування різних підходів до визначення досліджуваного поняття, його сутності і складу, акцентує увагу на важливості його вивчення [4].

На основі дослідження природи фінансового потенціалу підприємства та держави, а також вивчення їх структурних елементів із застосуванням методу абстрагування, ми можемо сформулювати визначення фінансового потенціалу території. Отже, фінансовий потенціал території – це сукупна можливість керівних органів держави і місцевого самоврядування за допомогою застосування управлінських рішень агрегувати і генерувати наявні та потенційні фінансові ресурси економічної системи з метою забезпечення економічного розвитку території в інтересах його населення.

Для того, щоб можна було визначити вплив податкового навантаження на фінансовий потенціал території, необхідно використати універсальний показник, який би зміг надати кількісну характеристику такого впливу. Найкраще підходить значення валового регіонального продукту (ВРП) території. Даний показник є найбільш узагальненим і дає можливість в цілому визначити основні тенденції та рівень сформованості та використання фінансового потенціалу території. Для більш детального вивчення стану фінансового потенціалу території, потрібно використовувати цілу систему якісних та кількісних показників оцінки фінансового потенціалу території, її фінансову стійкість, фінансову достатність тощо. Проте, для визначення впливу такого опосередкованого інструменту податкового регулювання як податкове навантаження на фінансовий потенціал території, значення показника ВРП території буде достатньо.

Варто також відзначити, що при визначенні територіального показника податкового навантаження за основу береться саме значення показника валового регіонального продукту, а тому побудова взаємозалежностей між цими двома категоріями на основі ВРП є цілком закономірною.

Отже, оцінюючи фінансовий потенціал території через призму податків, ми повинні визначити оптимальний рівень податкового навантаження, за якого економічна активність платників податків не буде зменшуватись. Проаналізуємо темпи росту реального ВРП Чернівецької області та податкове навантаження на економіку області (рис.1).

З рис.1 можна спостерігати відсутність значного впливу податкового навантаження на динаміку реального ВРП, що свідчить про повне використання можливостей податкової системи держави як «вбудованого механізму гнучкості». Логіка відображеного говорить, що при зростанні податкового навантаження на економіку темп росту реального ВРП повинен уповільнитись. В нашому випадку, зміна податкового навантаження призвела до дзеркальної зміни темпів росту ВРП Чернівецької області лише у 2009 та 2010 роках, в інших періодах такої залежності не спостерігається. Це можна пояснити зниженням ділової активності платників податків в 2009-2010 роках внаслідок кризових явищ 2008-2009 років, що призвели до того, що платоспроможність платників податків різко погіршилась, обсяги оборотних коштів зменшились – відповідно суб'єкти господарювання стали більш чутливими до будь-яких змін в податковому законодавстві.

Опираючись на ресурсний підхід, тлумачення поняття «фінансовий потенціал території», визначимо вплив податкового навантаження на фінансові ресурси суб'єктів підприємництва на основі даних Чернівецької області (рис.2).

темп росту

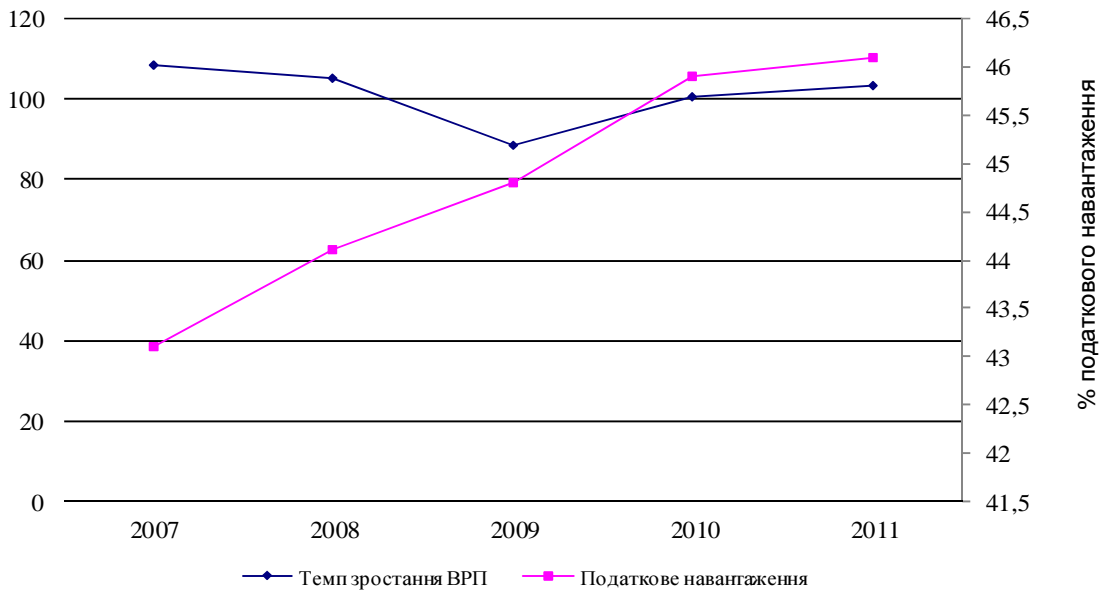

Рис. 1. Темп росту ВРП та податкового навантаження на економіку Чернівецької області

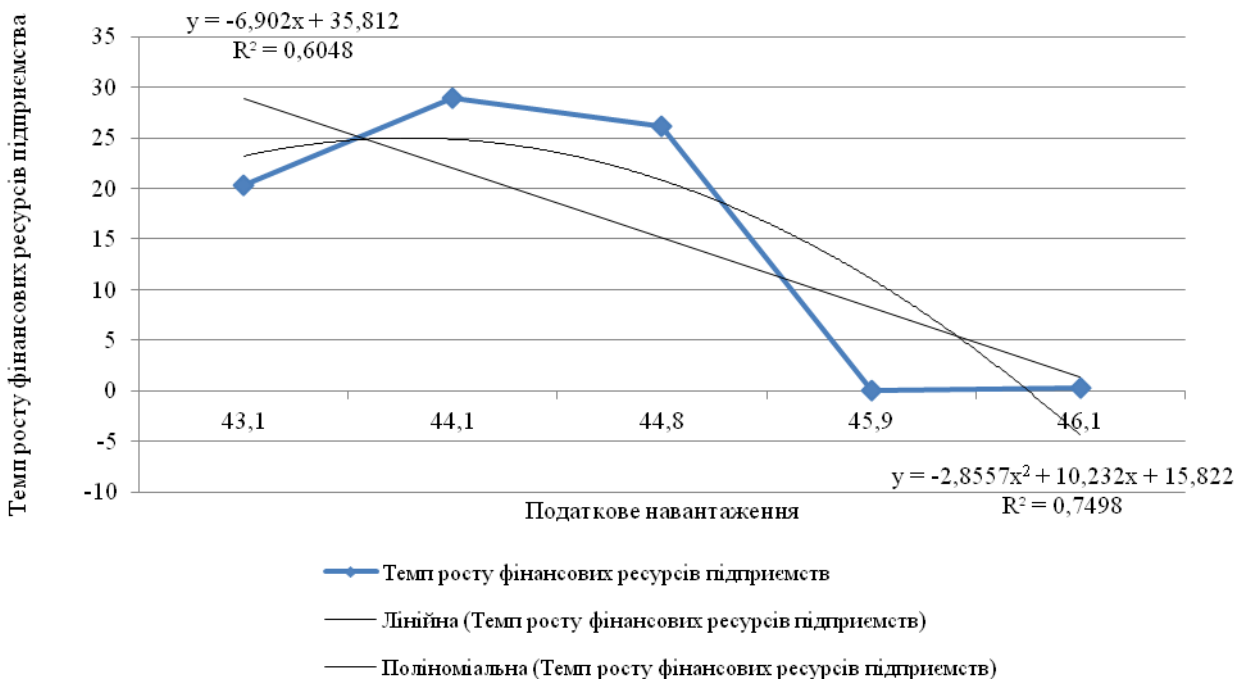

Рис. 2. Залежність темпів росту обсягів фінансових ресурсів підприємств області від податкового навантаження

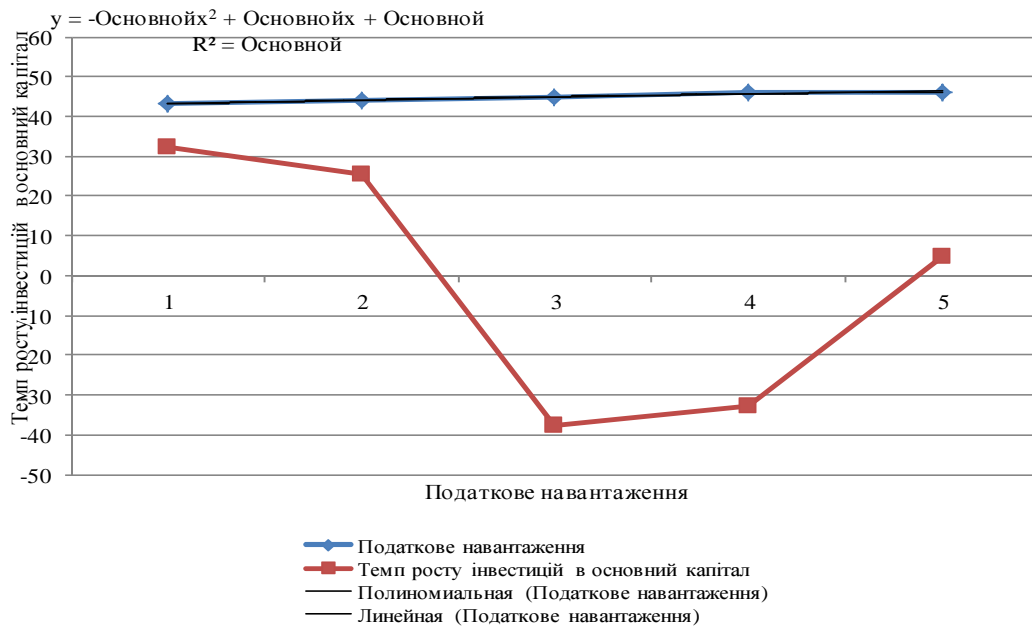
Графіки, зображені на рис.2, відображають відсутність прямої залежності темпів росту фінансових ресурсів підприємств від податкового навантаження. Існуюча система оподаткування підприємств має незначний необґрунтований відрив об'єкта оподаткування податком на прибуток від дійсного фінансового результату діяльності підприємств та створення штучної збитковості й малоприбутковості підприємства. Тобто, враховуючи те, що будь-яке підприємство в процесі своєї діяльності прагне отримати якомога більше прибутку, одним з варіантів досягнення бажаного є зменшення витрат, які несе підприємство. Доволі часто сутність зменшення витрат підприємства

полягає в зменшенні сум податків, які воно повинно сплатити, а існуюча система оподаткування дозволяє підприємствам значно мінімізувати обсяги податків, які необхідно сплатити до бюджету. Саме це явище і характеризує відсутність тісної залежності податкового навантаження та темпів росту фінансових ресурсів підприємств. Хоча, коефіцієнт детермінації має доволі високе значення для даних показників: $R^2=0,7498$.

Чималу роль у формуванні фінансового потенціалу території відграють інвестиції. Ефективне залучення та використання інвестицій в межах території неодмінно призведе до покращення її потенційних фінансових можливостей, адже при вкладанні інвестицій в підприємства, вони зможуть виробити додаткову вартість, яка позитивно відобразиться на обсязі фінансових ресурсів підприємств та працюючого на підприємствах населення, окрім того, такі інвестиції знайдуть своє відображення і в ВРП території.

Однією з слабких ланок реальної економіки Чернівецької області та економіки країни загалом є використання застарілих основних фондів, на оновлення яких потрібні значні фінансові ресурси, яких сьогодні не вистачає втчизняним підприємствам. Однак, разом з тим, якщо не провадити постійне та системне оновлення виробництва української продукції, вона втрачатиме конкурентні позиції, а це, в свою чергу, негативно відіб'ється на прибутковості підприємств. Саме тому, в перехідний період з метою стимулювання економічного розвитку підприємств та з метою формування достатнього рівня фінансових ресурсів в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць, необхідно використовувати податкові інструменти стимулювання інвестицій в основний капітал підприємств.

Як видно з графіків на рис. 3, обсяг інвестицій в основний капітал підприємств Чернівецької області на 72,21% залежить від рівня податкового навантаження. На сьогоднішній день у підприємств області відсутні стимули до нарощування обсягів інвестицій у основний капітал або фінансування інновацій, існуюча система амортизації також не сприяє нарощуванню обсягів оновлення основних фондів підприємств. Тому держава, використовуючи податкові інструменти та важелі, може позитивно вплинути на процес інвестування.

Рис. 3. Залежність темпів росту інвестицій в основний капітал підприємств області від податкового навантаження

Таким чином, необхідно зазначити, що для більшості з досліджуваних суб'єктів господарювання на аналізованому інтервалі часу спостерігається значна корелятивна залежність між рядами даних, які утворюються значеннями податкового навантаження та темпом росту обсягів фінансових ресурсів підприємств, а також податковим навантаженням та темпом росту інвестицій в основний капітал підприємств.

Надмірне податкове навантаження призводить до зниження економічної активності та посилення тінізації. Зниження ж податкового навантаження сприяє зростанню реальних доходів населення, заощаджень домогосподарств, платоспроможного попиту населення, що, в кінцевому рахунку, стане чинником розвитку виробництва та економічного зростання і позитивно впливатиме на

фінансову спроможність території. Окрім того, скорочення податкового навантаження може забезпечити активізацію інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання і підвищення ділової активності, що, в свою чергу, може сприяти зростанню обсягів податкових надходжень до бюджетів. З урахуванням необхідності оптимізації переміщення податкового навантаження – складного економічного феномену, сутність якого полягає в тому, що за рахунок зміни цінових і реальних пропорцій в результаті дії податку відбувається зміна поведінки економічних агентів, які формально не є платниками податку, що в результаті позитивно відобразиться на діловій активності підприємств території, а, отже, і на її фінансовій спроможності.

З метою сприяння ефективному формуванню й використанню наявного та прихованого фінансового потенціалу, а згодом і економічного зростання території, податкова політика повинна відповідати таким критеріям:

- подвійне оподаткування необхідно мінімізувати;
- адміністрування та справляння податків повинно бути простим та зрозумілим;
- податкові ставки повинні бути низькими та економічно обґрунтованими;
- обов'язкові платежі не повинні спотворювати рішення платників податків зберігати,

витрачати та інвестувати, їхня роль повинна заключатись в стимулюванні й підтримці платників податків.

Фінансовий потенціал території через фінансові ресурси території, визначає, власне, вектор економічного розвитку території. Ресурсна складова дозволяє кількісно оцінити наявність фінансових ресурсів, здатних реалізувати можливості економічного розвитку. Можна зробити висновок, що першою необхідною умовою нарощування фінансового потенціалу території є максимальне збільшення фізичного обсягу фінансових ресурсів. Аналогічні висновки щодо потенціалу роблять і зарубіжні дослідники [9].

Висновки з даного дослідження. Узагальнюючи вищевказане можна прийти до висновку, що забезпечення соціально-економічного розвитку території у значній мірі залежить від рівня його фінансової спроможності, яка базується на можливості його суб'єктів фінансово-економічних відносин спільно формувати і реалізовувати стратегію формування фінансового потенціалу території, залучати наявні та потенційні фінансові ресурси для фінансування економічних і соціальних потреб розвитку, встановлювати раціональні та ефективні напрями їх розподілу та використання [1]. В подальшому детального вивчення потребують методологічні питання особливостей кількісної характеристики фінансового потенціалу території, а також дослідження щодо оцінки впливу податкового навантаження на економіку території та визначення варіантів прогнозування рівнів податкового навантаження території.

Література

1. Вахович І.М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення / І.М. Вахович, І.М. Каменська // Економічний форум. Луцький національний технічний університет. Випуск 3. – Редкол.: відп. ред.. д.е.н. професор Герасимчук З.В. – Луцьк, 2011.
2. Возняк Г.В. Фінансовий потенціал реального сектора економіки регіону: підходи до формування та використання / Г.В. Возняк // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С. 107-116.
3. Карпінський Б.А. Фінанси: термінологічний словник : [навчальний посібник] / Б.А. Карпінський, Т.Б. Шира. – К.: Професіонал, 2008. – 608 с.
4. Кунцевич В. О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки / В.О. Кунцевич // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 123-130
5. Нікітішин А.О. Сучасна теорія і практика економіки оподаткування / А.О. Нікітішин // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №8. – С. 305-312.
6. Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика : [монографія] / М.А. Козоріз, А.Я. Кузнєцова, І.З. Сторонянська, Г.В. Возняк. – К.: УБС НБУ, 2010. – 222 с.
7. Финансово-кредитный словарь [Текст]: словарь / За ред. Н. В. Гаретовський. – М.: Финансы и статистика, 1988 – 511 с., ISBN 478-258-475
8. Caldenty E. All is quiet on the fiscal front: Fiscal policy for the global economic crisis / E. Caldenty, V. Vernengo // Working Paper. 2010. – №2. – P. 9
9. Koleva F. Realizing the financial potential of intellectual property: a case study of Bulgarian companies / F. Koleva // Journal of Intellectual Property Management. – 2009. – Vol. 3, № 3. – P. 238-255.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 504.062.2

Дзядикевич Ю.В.,
д.т.н., професор кафедри інженерного менеджменту
Куликовська І.М.
Тернопільський національний економічний університет

МЕХАНІЗМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Постановка проблеми. Важливим завданням природокористування є відновлення природних ресурсів, оскільки високий рівень концентрації промисловості в багатьох регіонах світу та інтенсифікація сільськогосподарського виробництва не завжди виважені з економічного погляду, а політика щодо розміщення й розвитку окремих галузей промисловості привели до надмірних технологічних навантажень на природні ресурси [1-9]. В умовах ринкової економіки найважливішою проблемою в системі природокористування є розроблення ефективних механізмів управління природозахисними заходами. В багатьох країнах світу для вирішення цієї проблеми вводяться екологічні податки, плата за користування природними ресурсами, пільги при кредитуванні ресурсозберігальних технологій тощо [4]. В основу екологічної політики економічно розвинутих країн покладено три принципи:

- принцип профілактики – створення нових державних проектів і приватних компаній, які не дають можливості виникнення ускладнення будь-яких екологічних проблем;
- принцип відповідальності – посилення відповідальності забруднювачів навколишнього середовища;
- принцип кооперації – з метою розв'язання екологічних проблем узгоджено працюють держава, приватний сектор і громадськість [3].

Завданням законодавства про охорону довкілля є регулювання відносин у галузі охорони, використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій і природних об'єктів, пов'язаних із історично-культурною спадщиною.

Підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави, а тому й контроль за станом природокористування здійснюється на державному рівні [1,2]. Державна система управління має свої специфічні принципи, які зумовлені особливостями об'єкта управління, а саме:

- єдність екологічного і технологічного підходів;
- комплексне вирішення питань раціонального використання природних ресурсів і охорона довкілля;
- облік зональних можливостей розміщення виробництва та використання природних ресурсів, які вимагають диференційованого підходу до вирішення проблем щодо природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми природокористування присвячені роботи Качана Є.П., Шматька В. Т., Шевчука Л.Т., Манів З.О., Гавриленко О.П. та ін. Однак, у роботах недостатньо висвітлені механізми управління природокористування та інструменти їх впливу, що зумовлює необхідність подальшого їх детального вивчення.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз основних складових механізму управління природокористування, що забезпечують його раціональне використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Довгий час природокористування в країні було безкоштовним, тобто підприємства використовували землю, воду та інші природні ресурси, а також забруднювали довкілля безкоштовно. Лише у випадку сильного забруднення з катастрофічними наслідками для навколишнього середовища підприємства виплачували штрафи, але не завжди. Така безвідповідальність зумовлювала нераціональне використання природних ресурсів.

З метою заохочення підприємств до дбайливого використання ресурсів і відшкодування державі частини витрат на охорону довкілля, з 50-х років минулого століття поступово впроваджується плата за окремі види ресурсів, які використовують підприємства у своїй господарській діяльності. На початку 90-х років була запроваджена платність природокористування, що передбачає плату за практично всі природні ресурси, за забруднення навколишнього природного середовища, розташування в ньому відходів виробництва та за інші види нанесеної шкоди довкіллю. При цьому, плата за надлімітне використання та забруднення в декілька разів перевищує плату за використання та забруднення в межах встановлених нормативів (лімітів).

Лімітування природокористування – це дієвий елемент механізму охорони довкілля. Існують підприємства, які з погляду екології краще було б закрити або перепрофілювати, тобто перевести на випуск іншої продукції, що завдало б менше шкоди навколишньому середовищу. Наприклад, целюлозопаперовий комбінат можна перепрофілювати в меблеву фабрику. Проте, економічно, а часом і соціально, це не завжди реально, оскільки підприємство може бути постачальником потрібних суспільству товарів і робочих місць. У цьому випадку, його діяльність у галузі природокористування деякий час регулюється не нормативами ГДС та ГДВ, а індивідуальними лімітами.

Незважаючи на досконалість інженерних методів охорони природи та природоохоронного законодавства, підприємства не будуть їх використовувати, якщо це буде їм невигідно. Слід зауважити, що власне природоохоронна діяльність не дає прибутку підприємствам, за винятком утилізації відходів, які одержують у процесі очищення стічних вод і газів, що викидаються в атмосферу. Більшість вловлених речовин є цінною сировиною (сірка, вуглець, пил кольорових металів тощо) і можуть бути використані при виробництві продукції, сприяючи отриманню додаткового прибутку. Однак, устаткування для вловлювання цих речовин і підготовка їх до подальшого використання часто вимагають таких видатків, які перевищують весь прибуток від продажу виготовленої продукції. Другою причиною відсутності зацікавленості підприємств у природоохоронній діяльності є часта розбіжність часу забруднення або завдання шкоди навколишньому середовищу в іншій формі з моментом відшкодування збитків. Наприклад, вирубування лісів найсильніше відіб'ється на економіці в майбутньому, а в поточному році навіть може дати прибуток. Забруднення повітря, води та продуктів харчування, особливо радіаційне, може відбитися на нашому здоров'ї через декілька років або десятиріч, а люди схильні більше думати про нинішній день, ніж про майбутній, не замислюючись, що для усунення збитків у майбутньому будуть потрібні кошти, які значно перевищуватимуть прибуток, отриманий шляхом порушення законів екології. Ще однією причиною того, що підприємства не дуже зацікавлені реалізовувати заходи з охорони довкілля, є неузгодженість між підприємствами-отруювачами та підприємствами-реципієнтами, котрі зазнають найбільших збитків від забруднення навколишнього середовища. Основними забруднювачами є хімічна, нафтохімічна, металургійна, целюлозно-паперова галузі та енергетичний комплекс.

Важливим завданням держави є створення таких умов діяльності підприємств, за яких вони змушені займатися природоохоронною діяльністю, або були б матеріально зацікавленими у реалізації заходів у цьому напрямі. Цей шлях передбачає застосування адміністративного механізму управління, котрий ґрунтується на встановленні норм, стандартів, правил природокористування та відповідних планових показників підприємства із охорони довкілля, а також юридичну відповідальність, яка передбачає дисциплінарне, адміністративне, матеріальне та карне покарання.

Однак, адміністрування, що не пов'язане з матеріальною зацікавленістю, не може змусити підприємство постійно, ефективно і дбайливо ставитися до довкілля. З другого боку, економічні методи, не підсилені безпосереднім примусом у найбільш важливих екологічних проблемах, також не завжди забезпечують необхідний якісний рівень і терміни здійснення природоохоронної діяльності. При цьому слід врахувати, що деякі адміністративні та економічні методи переплітаються. Наприклад, штраф – це як адміністративний, так і економічний захід, а встановлення лімітів на користування та забруднення природних ресурсів спирається на такий адміністративний захід як нормування. Тому, найкращих результатів досягають при розумному поєднанні економічної зацікавленості з достатньо жорстким контролем і позаекономічним примусом. Одним із важливих методів економічного управління є фінансування, тобто надання грошових коштів на чітко визначені природоохоронні заходи. Джерелами фінансування можуть бути бюджетні кошти, власні кошти підприємств, банківські кредити і різні екологічні фонди.

Створення екологічних фондів також є одним із економічних методів управління у природокористуванні. Під фондами слід розуміти установи, які надають будь-яку матеріальну допомогу та самі грошові кошти, а також їх джерела. Наприклад, в екологічні фонди надходять платежі всіх підприємств за природокористування. Потім ці кошти видаються на проведення невідкладних і дорогих природоохоронних заходів. Крім цього, підприємства можуть робити внески у фонди екологічного страхування. Важливим економічним методом управління є правильне застосування матеріального стимулювання – це забезпечення зацікавленості, вигідності для підприємства у природоохоронній діяльності. При цьому передбачається застосування не лише заохочувальних заходів, але й покарань.

Заохочувальні заходи – це:

- встановлення податкових пільг (сума прибутку, з якого стягується податок, зменшується на величину, що повністю або частково відповідає природоохоронним видаткам);
- звільнення від оподаткування екологічних фондів і природоохоронного майна;
- застосування заохочувальних цін і надвишок на екологічно чисту продукцію;
- застосування пільгового кредитування підприємств (зменшення відсотків за кредит або безвідсоткове кредитування).

До покарань підприємств можна віднести: запровадження спеціального додаткового оподаткування екологічно шкідливої продукції та її видів, що випускаються із застосуванням екологічно небезпечних технологій; штрафи за екологічні правопорушення.

Оцінку діяльності підприємств щодо використання природних ресурсів можна зробити на підставі впровадження механізму стимулювання, за якого сума прибутку, одержаного підприємством від утилізації відходів, пільг оподаткування, кредитних пільг і надвишки до ціни на продукцію, повинна бути більшою від витрат підприємства на природоохоронну діяльність. Це свідчить про те, що ефективна природоохоронна діяльність дозволяє збільшувати прибуток підприємства і він залишається в його розпорядженні. У випадку, якщо сума витрат підприємства за: наднормативне використання природних ресурсів, наднормативне забруднення довкілля, розташування відходів виробництва у навколишньому середовищі, додаткове екологічне оподаткування та штрафи є більшою, ніж видатки підприємства на природоохоронну діяльність. Це свідчить про те, що підприємство намагається заощаджувати на природоохоронних видатках в результаті економічна ефективність від його діяльності знижується.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, застосування ринкового механізму охорони довкілля, який охоплює державне регулювання та низку інструментів впливу на економічні інтереси підприємства, сприяє ефективності використання природних ресурсів.

Література

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища (в ред. від 18 листопада 2012 року) [текст] / Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41.
2. Господарський кодекс України (в ред. від 22 березня 2012 року) [текст] / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 435.
3. Дорогунцов С.І. Екологія. [текст] : підручник / С. І. Дорогунцов, К.Ф.Коценко, М.А.Хвесик. – К., КНЕУ. –2005. – 371 с.
4. Руденко В.П. Природно-ресурсний потенціал України [текст]. / В. Руденко – К. : Либідь. – 2004. – 168 с.
5. Бочачов В В. Необхідність підвищення екологічної безпеки в Україні [текст] / В.Бочачов // Економіст. – 2008. – № 9. – С. 12-14.
6. Трегобчук В. Ресурси – екологічна складова національної безпеки [Текст] / В. Трегобчук // Економіка України. – 1999. – № 2 – С. 4-15.
7. Поповкін В.Н. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В.Н. Поповкін. – К. : Наукова думка. – 2003. – 210 с.
8. Горленко Й.А. Проблеми комплексного розвитку території [Текст] / Й.А. Горменко, Л.Г. Руденко, С.Н. Малюк. – К. : Наукова думка. – 2004. – 296 с.
9. Царенко О.М. Основи екології та економіки природокористування [Текст] / О.М. Царенко, О.О. Несветов, М.О. Кадацький. – Суми: Університетська книга, 2004. – 400 с.

УДК 631.11.003.13:658

Гнаткович О.Д.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
та комерційної діяльності
Львівський інститут економіки і туризму

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Постановка проблеми. Досягнення необхідних результатів господарювання на землі у сфері аграрного виробництва безпосередньо залежить від способів стимулювання раціонального використання і охорони земель, що забезпечується шляхом різноманітних форм спонукання до більш продуктивної праці. На сьогодні метою економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель повинно бути збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, частина якої стає повною власністю виробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічного стимулювання раціонального землекористування та охорони земельних ресурсів дедалі частіше стають предметом наукових досліджень, результати яких запроваджуються у практиці аграрного виробництва. Значний внесок у теорію та методологію дослідження проблем підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів зробили Д. С. Добряк [1], М. В. Роїк [2], П. Т. Саблук [3], В. М. Трегобчук [4], А. М. Третяк [5], Ю.Ю. Туниця [6] та ін. Проте, на сьогодні досі залишаються актуальними наукові розробки та рекомендації щодо економічного стимулювання раціонального використання та охорони сільськогосподарських підприємств за ринкових умов.

Постановка завдання. Метою статті є розробка пропозицій щодо покращення економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель у сфері сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів. У свою чергу, охорона земель передбачає сукупність науково обґрунтованих заходів, спрямованих на ліквідацію надмірного вилучення земельних фондів із сільськогосподарського обігу внаслідок господарської діяльності.

Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель можна трактувати як підвищення зацікавленості власників землі і землекористувачів, спрямоване на збереження та відтворення родючості ґрунтів, захист земель від негативних наслідків виробничої діяльності з метою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та самостійного розпорядження належної їм кількості від загального обсягу.

Потрібно сказати, що на даний час існує багато невирішених проблем законодавчого та нормативного характеру, пов'язаних із екологічнобезпечним використанням земель сільськогосподарських підприємств, які потребують державного втручання. Оскільки покращення використання земель з екологічної позиції є важливою проблемою регулювання земельних відносин з боку держави, то екологічні методи державного регулювання повинні зводитися до покращення якості земель за рахунок раціонального використання і охорони земель у напрямі максимального залучення до господарського обігу продуктивних земель та їх ефективного використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів.

Здійснюючи функції регулювання земельних відносин у сфері раціонального використання земель та їх охорони, держава в особі компетентних органів повинна встановлювати правила й норми, що стосуються організації використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Зокрема, реалізація державної політики, спрямованої на високотехнологічне екологічнобезпечне землекористування, що відповідає характеру регульованої, соціально орієнтованої ринкової економіки, має стати базисом управління земельними ресурсами. Держава повинна регулювати процес раціонального використання земель у напрямі економічного стимулювання землевласників та надання коштів на заходи з підвищення продуктивності земельних ділянок. Основною метою такого стимулювання має бути збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції сільськогосподарськими виробниками за мінімальної екологічної шкоди земельним ресурсам.

Перш за все, потрібно наголосити на необхідності існування загальнодержавної Програми охорони сільськогосподарських земель, яка повинна передбачати впровадження екологічно безпечних технологій господарювання та ощадливого використання земель.

Також реалізація положень економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель потребує врегулювання на загальнодержавному рівні питання плати за землю, адже вона у сучасних умовах не лише не стимулює раціональне використання земель, а навпаки – завдає значної шкоди землекористувачам. Головна причина полягає в тому, що кошти від плати за землю не використовуються на фінансування заходів, спрямованих на поліпшення використання та охорони земель. Вони йдуть на погашення бюджетних боргів держави й інші цілі, не пов'язані з вирішенням земельних проблем. Тому власники сільськогосподарських земель не одержують кошти на відтворення родючості ґрунтів, внаслідок чого знижується продуктивність угідь і погіршується їх екологічний стан.

Тому, певну стимулювальну роль у використанні земель мають відігравати пільги щодо плати за землю. На даний час законодавство не передбачає механізму пільгового кредитування громадян та юридичних осіб, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель, хоча потреба у розробці такого механізму існує. На наш погляд, його основою повинно бути надання коштів державного бюджету на зворотній безоплатній або частково оплатній основі для здійснення заходів з використання і охорони земель.

Отже, перелічені заходи щодо економічного стимулювання підприємців як власників землі і землекористувачів до збереження продуктивних земель повинні бути присутні у процесі сільськогосподарського виробництва. Разом з тим, у випадку зниження родючості землі з вини господарюючих суб'єктів, ті повинні нести відповідальність за їх допущення, що має вирішуватися на основі адміністративних методів державного регулювання.

Так, на рівні окремих підприємств як землевласників, так і землекористувачів, варто встановити конкретні розміри штрафних санкцій в залежності від величини змиву чи пошкодження верхнього шару ґрунту, який допустив той чи інший суб'єкт господарювання. Також на законодавчому рівні слід запровадити розмір земельного податку в залежності від еколого-технологічного зонування за інтенсивністю використання земель сільськогосподарськими підприємцями при впровадженні контурно-меліоративної організації території.

Для запровадження таких заходів потрібно розробити на рівні Кабінету Міністрів України нормативну базу, що стане стимулом до більш бережливого ставлення підприємців до використовуваних ними угідь, особливо на умовах оренди. Також постає необхідність нормативного врегулювання екологічних обмежень щодо використання земель, тобто розробка на рівні уряду нормативів екологічно безпечного землекористування сільськогосподарських підприємств, оптимального співвідношення сільськогосподарських угідь окремого підприємства, якісного стану ґрунтів та їх гранично допустимого забруднення, показників деградації земель тощо.

Крім того, державне регулювання земельних відносин у сфері екології повинно передбачати: контроль і нагляд за виконанням законів, постанов і розпоряджень у центрі і на місцях; попередження земельних правопорушень, пов'язаних з нераціональним використанням земель; експертизу зміни якості ґрунту; консервацію деградованих і забруднених сільськогосподарських земель. У разі виявлення нераціонального використання земельних ділянок чи використання їх не за цільовим призначенням, а також засобів, які призвели до погіршення земель, посадова особа, яка здійснює державний контроль за використанням і охороною земель, має давати попередження з визначенням відповідного терміну щодо їх усунення. У разі повторного виявлення зазначених правопорушень винна особа повинна притягатися до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Окремо слід згадати систему оподаткування за використання сільськогосподарських земель, яка є необхідним елементом економічного регулювання державою земельних відносин. Середня ставка земельного податку на сьогодні є дуже мізерною, тому практично не відіграє жодної стимулюючої ролі. Тому, встановлення ставки податку за використання земель залежно від їх якості та місцеположення може бути стимулом до виробництва оптимальних обсягів продукції.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, основною метою економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель має стати високоефективне землеволодіння, всебічна охорона та розширене відтворення родючості ґрунтів і формування сталого екологічного землекористування сільськогосподарських підприємств. Застосування державою заходів екологічного впливу на підприємців-землевласників та землекористувачів повинно відбуватися в гармонії з дією загальних ринкових механізмів – лише у такому поєднанні буде максимальний ефект як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і у сфері екологічно безпечного й раціонального використання та охорони земель.

Література

1. Добряк В. К. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / В. К. Добряк, Д. І. Бабміндра. – К. : Урожай, 2006. – 336 с.

2. Земельний кодекс України (в ред. від 25 жовтня 2001 року) [текст] // Відомості Верховної Ради України. –2002. – № 3-4.
3. Роїк М. В. Сучасні науково-обґрунтовані підходи до використання землі / М. В. Роїк. – Київ.: Видавництво „XXI” вік” – „ТРУД-ГриПол”, 2003. – 44 с.
4. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук. – К. : ННУ ІАЕ, 2006. – 396 с.
5. Сучасна аграрна політика України : проблеми становлення / П.Т. Саблук, І.І. Лукінов, В.В. Юрчишин ; за ред. П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина. – К. : ІАЕ УААН, 1996. – С. 182-183.
6. Трегобчук В. М. Охорона земель – складова національної безпеки / В. М. Трегобчук // Вісник НАН України. – 2004. – № 9.
7. Третяк А. М. Земельні ресурси України та їх використання / А. М. Третяк, Д. І. Бабміндра. – К. : ТОВ «ЦЗРУ», 2003. – 143 с.
8. Туниця Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. Частина перша / Ю.Ю. Туниця. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 298 с.

УДК 338:625

Костриченко В.М.,
к.е.н, доцент
Солодка Л.О.,
асистент

Національний університет водного
господарства та природокористування, м. Рівне

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Постановка проблеми. Автомобільні дороги в сучасному суспільстві є одним із найбільш суттєвих критеріїв розвитку держави. Від кількості та якості транспортних артерій залежать економічні, соціальні, екологічні, культурні показники функціонування країни, її майбутнє зростання та становище на світовій арені. Існує прямий і тісний зв'язок між наявністю та станом транспортних комунікацій та інвестиційними, інтеграційними, соціально-економічними, економіко-екологічними, антикризовими, цивілізаційними процесами в суспільстві.

Міжнародна економічна кооперація та посилення інтеграційних процесів у світі сьогодні сприяють серед іншого і зростанню міждержавних та міжконтинентальних перевезень, збільшенню транснаціональних вантажопотоків. Це в свою чергу стимулює такі напрямки розвитку як дорожньо-транспортна безпека та захист навколишнього природного середовища в процесі будівництва, ремонту та експлуатації автомобільних доріг (що є складовими також і Європейської загальної транспортної політики).

Транспортно-дорожній комплекс в цілому та дорожнє господарство, зокрема, відносяться до тих галузей, що спричиняють досить вагомий негативний вплив на навколишнє природне середовище. Транспортний рух, інтенсивність якого з кожним роком зростає, технологічні процеси автодорожніх робіт – все це відноситься до тих чинників, які погіршують екологічну ситуацію в країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розвиток теоретичних та практичних засад розв'язання проблем, пов'язаних із розвитком автомобільних доріг та їх негативним впливом на ресурси навколишнього природного середовища, зробили у своїх працях такі науковці як Шаповалов А.Л., Орнатський Н.П., Угненко Є.Б., Луканін В.Н., Проник Ю.Д., Павлов В.І., Шевчук Г.Я., Карасьова Л.О., Демішкан В. Ф., Гончаренко В. П., Прусенко Є.Д., Сизоненко В.В., Чоборовська І.С., Нечитайло Н.О., Храпаль О.В., Новікова А.М., Павлова Е.І. та ін. Однак, аспекти економіко-екологічного оцінювання впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище, на нашу думку, наразі є недостатньо розробленими і потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є розгляд удосконалених методичних підходів та практичних рекомендацій щодо оцінювання впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище з економіко-екологічних позицій у контексті забезпечення сталого розвитку.

Для цього були вирішені наступні завдання: оцінено вплив автомобільних доріг на довкілля;

здійснено економіко-екологічне обґрунтування такого впливу; запропоновано методичку комплексної оцінки економіко-екологічного впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище; розроблено систему заходів щодо зменшення такого негативного впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досить важко уявити держави, які займають лідируючі світові позиції в економічному та технологічному плані, без розвинутої транспортної інфраструктури та якісних автострад із високою забезпеченістю як на 1000 осіб населення, так і на 1000 км² території. Це, у свою чергу, допомагає вирішити багато проблем, які сьогодні має і Україна, а саме: соціальна незахищеність та зайнятість населення, рівень доходів, мобільність перевезень, стан навколишнього природного середовища.

Україна має вигідне територіальне розташування (часто нашу державу розглядають як сполучну ланку і коридор між напрямками «Захід»-«Схід») і тому їй необхідно активно працювати над модернізацією, розширенням та вдосконаленням своєї мережі автомобільних доріг. Однак, економічний розвиток і масштаби використання природних ресурсів не повинні бути загрозою для екологічної рівноваги.

В Україні автомобіль, ставши ефективним чинником бізнесу та побуту, став також масовим знаряддям порушення норм законодавства та постійним джерелом небезпеки для населення, потерпаючого від масових ДТП [1, с.10-14]. В той же час у США, наприклад, де основні обсяги вантажних та пасажирських перевезень здійснюються переважно автомобільним транспортом, «екологія транспорту та чистота повітря на американських дорогах дивує і доводить, що жорсткі вимоги екологічних стандартів можуть бути дуже ефективними» [2, с.11-13].

Сучасний стан транспортно-дорожнього комплексу вимагає використання закордонного досвіду екологічних стандартів у сфері транспорту, будівельних та ремонтних автодорожніх робіт. В цьому напрямку проводяться активні дослідження українськими науковцями, відбувається міжнародна співпраця, поширення та обмін досвідом, здійснюється фінансування з українського бюджету, надходить допомога від європейських та американських банків і фінансових установ. Не дивлячись на все це, зберігається загрозна екологічне становище в Україні, неналежне використання та забруднення атмосфери, гідросфери, літосфери. Європейська інтеграція вимагає від України встановлення балансу між високоефективним транспортно-дорожнім комплексом країни і дбайливим ставленням до природи. Це той проблемний контекст, в якому наразі необхідно проводити пошуки з вивчення і розв'язання системи економічних, екологічних та соціальних питань. Так, дорожнє господарство є необхідною складовою в структурі економіки країни. Протягом останніх років кількість автомобілів на дорогах нашої країни значно зросла (в 4 рази) і щорічно продовжує збільшуватись. Зараз в Україні налічується понад 7,0 млн. автомобілів, тобто на кожні 7-8 осіб приходиться один автомобіль. Також вдвічі зросла кількість пасажирських перевезень. Все це звичайно вимагає проведення інтенсивної роботи з удосконалення існуючої дорожньої мережі країни.

Розглянемо об'єкти впливу автомобільної дороги на навколишнє природне середовище відповідно до Державних будівельних норм України «Споруди транспорту. Автомобільні дороги». До таких об'єктів відносяться: технологічні процеси будівництва доріг, технологічні процеси утримання доріг, технологічні процеси ремонту автодоріг, транспортний рух та автомобільна дорога як інженерна споруда. Технологічні процеси будівництва, реконструкції та утримання автомобільних доріг впливають на навколишнє природне середовище внаслідок забруднень від викидів спеціалізованого транспорту, відходів виробництва, матеріалів будівництва та ремонту, будівельного сміття, засобів проти пилу та ожеледиці [3, с.11-12].

Транспортний рух впливає на навколишнє природне середовище залежно від його інтенсивності внаслідок транспортних викидів автомобілів, а також шумового та пилового забруднення в процесі їх використання. Він залежить від режимів руху автотранспортних засобів та складу транспортного потоку, носить постійний та прямий характер. Транспортний рух як джерело впливу автодороги на навколишнє природне середовище має місцеве охоплення, тобто пов'язаний безпосередньо з тією місцевістю, де в певний проміжок часу він відбувається.

Характер впливу автомобільної дороги як інженерної споруди на навколишнє природне середовище не пов'язаний з транспортними засобами. Він є постійним, широкого охоплення, спрямований на зміни географічного ландшафту, буває прямим або побічним. Він не залежить від інтенсивності автомобільного руху на дорозі та виду автомобільних засобів, які є учасниками транспортного потоку.

Наразі в Україні немає методик, які б стосувалися еколого-економічної оцінки впливу кожного перерахованого вище об'єкта окремо, оскільки зазвичай такі методики розробляються в розрізі видів забруднених природних ресурсів (земельні, водні, повітряні). У таблиці 1 наведені нині діючі методики Укравтодору, які стосуються охорони навколишнього природного середовища, та перелік ресурсів природного середовища, які в них розглядаються.

Так, в Методичці оцінки екологічного впливу автомобільної дороги загального користування на навколишнє середовище [4] розглядаються такі аспекти як забруднення атмосферного повітря придорожнього простору відпрацьованими газами транспортного потоку та шумова дія транспортного

потоків на придорожній простір. Дана Методика враховує не всі можливі екологічні впливи, а лише забруднення атмосферного повітря та шумову дію транспортного потоку.

Таблиця 1

Ресурси навколишнього природного середовища, що розглядаються в методиках Укравтодору, які стосуються охорони навколишнього природного середовища*

Назва методики Укравтодору	Методика оцінки екологічного впливу автомобільної дороги загального користування на навколишнє середовище	Методика виявлення, оцінки та ранжування потенційних екологічно небезпечних місць автомобільної дороги	Методика екологічних вишукувань при проектуванні автомобільних доріг	Методика спостережень і оцінки екологічного стану на територіях, прилеглих до автомобільних доріг і виробничих баз	Методика комплексної оцінки буд-ва та реконструкції автомобільних доріг з урахуванням соціально-економічної та екологічної ефективності
Ресурси НПС або чинники, вплив на які розглядається					
Атмосферне повітря	+	+	+	+	+
Ґрунти	-	+	+	+	+
Водойми	-	-	+	+	+
Акустичне (шумове) забруднення	+	+	-	+	-
Флора і фауна	-	-	+	-	-
Комплексний показник	-	+	-	+	+

*сформовано авторами

Методика виявлення, оцінки та ранжування потенційних екологічно небезпечних місць автомобільної дороги [5] передбачає ранжування потенційних екологічно небезпечних областей України за погодно-кліматичним впливом, виявлення та оцінку потенційних екологічно небезпечних місць забруднення ґрунтів важкими металами та акустичного забруднення на автомобільній дорозі, а також комплексний показник забруднення природного середовища на ділянці автомобільної дороги.

В Методичі екологічних вишукувань при проектуванні автомобільних доріг [6] розглядаються стан атмосфери, характер забруднення повітря, рівень забрудненості водойм, типи ґрунтів, наявність ґрунтового забруднення, склад флори і фауни, стан лісового фонду, наявність сільськогосподарських угідь. На нашу думку, недоліком цього документу є його надмірно теоретично-описовий характер. Тому він потребує вдосконалення в площині використання і деталізації практичних напрямків та методів, а також переліку конкретних шляхів та засобів проведення екологічних вишукувань.

В Методичі спостережень і оцінки екологічного стану на територіях, прилеглих до автомобільних доріг і виробничих баз [7], розглядаються відбір і дослідження проб повітря, відбір і дослідження проб ґрунту, відбір і дослідження проб води, визначення шумових характеристик транспортного потоку.

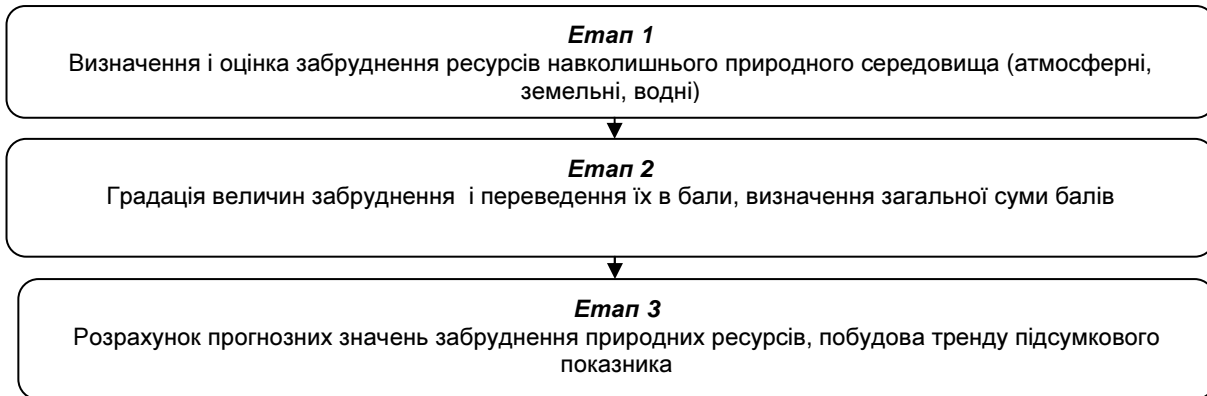
В Методичі комплексної оцінки та реконструкції автомобільних доріг з урахуванням соціально-економічної та екологічної ефективності [8] розглядаються забруднення атмосферного повітря, земельних ресурсів. Відповідно до даної методики, показники економічної ефективності мають бути основними критеріями, на основі яких можна і потрібно вирішувати питання включення автодороги в план фінансування будівництва та реконструкції. Соціальні та екологічні ефекти використовуються як додаткові критерії або обмеження.

На нашу думку, системний вплив автомобільної дороги на навколишнє природне середовище вимагає комплексної оцінки впливу на природні ресурси, що дозволить об'єктивно та вичерпно оцінити рівень забруднення навколишнього природного середовища і сформулювати відповідні еколого-економічні заходи для підвищення екологічної безпеки автомобільних доріг. З цієї метою нами запропоновано Методику комплексної оцінки економіко-екологічного впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище (далі – Методика), яка передбачає: 1) визначення забруднення атмосферного повітря придорожного простору автомобільних доріг шкідливими речовинами від руху автотранспорту; 2) визначення забруднення ґрунтів на автомобільній дорозі; 3) визначення забруднення поверхневих вод дощовими водотоками з дорожнього полотна, що містять шкідливі речовини від руху автотранспорту.

Процедура комплексної оцінки економіко-екологічного впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище в процесі експлуатації доріг включає три основні етапи (рис.1).

У Методичі використовуються такі компоненти: У – сумарний показник забруднення, у балах; П –

викиди забруднюючих речовин від транспортного потоку у повітря, у балах; Z – забруднення ґрунту важкими металами на автомобільній дорозі, у балах; B – забруднення водного середовища в процесі експлуатації автомобільних доріг, у балах.

Рис. 1. Алгоритм Методики комплексної оцінки економіко-екологічного впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище в процесі експлуатації доріг

Величина еколого-економічного впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище (далі – НПС) розраховується таким чином:

$$Y = \Gamma + Z + B. \quad (1)$$

Запропонована Методика була апробована на основі даних Рівненської області. Нами проведений розрахунок викидів в атмосферне повітря придорожного простору шкідливих речовин відпрацьованих газів автомобілів, використовуючи один з розділів Методики оцінки екологічного впливу автомобільної дороги загального користування на навколишнє середовище, яка передбачає оцінку забруднення атмосферного повітря придорожного простору автомобільних доріг загального користування шкідливими речовинами відпрацьованих газів транспортного потоку.

Річний викид шкідливих речовин в атмосферне повітря на автодорозі від транспортного потоку визначається за формулою (2):

$$M = 365 * 10^{-9} * L * N_{\text{доб}} * k_{\text{ш}} * \sum_{j=1}^n p_j * E_j, \quad (2)$$

де M – річний викид шкідливих речовин в атмосферне повітря на автомобільній дорозі від транспортного потоку, т; L - довжина ділянки дороги, км; $N_{\text{доб}}$ - середньорічна добова інтенсивність руху в транспортних одиницях; $k_{\text{ш}}$ - коефіцієнт, що враховує залежність величини викидів від швидкості транспортного потоку; p_j - відносна частина автомобілів j -ої групи в транспортному потоці, доля одиниці; E_j - питомі викиди шкідливих речовин для автомобілів j -ої групи, г/км; 10^{-9} - коефіцієнт перерахунку від грамів до тонн.

Протягом 2000-2010 років найбільший обсяг викидів забруднюючих речовин від руху автотранспортного потоку в атмосферу (а саме: оксиду вуглецю, діоксину азоту, метану, неметанових летких органічних сполук, сажі, аміаку, оксиду азоту, вуглекислого газу, діоксину сірки, свинцю, бенз(а)пірену) здійснювався в таких районах Рівненської області: Рівненський, Дубенський, Сарненський. Значно менше викидів, та все ж досить значне їх число спостерігалось у Костопільському, Дубровицькому, Здолбунівському, Березнівському, Острозькому районах. Найменша сума викидів забруднюючих речовин в атмосферу була в Корецькому, Демидівському, Рокитнівському, Гоцанському районах.

Варто відмітити, що за останні десять років сума викидів забруднювачів автотранспортним потоком в атмосферу в цілому по Рівненській області зросла більш як в 1,5 рази (з 1488,842 т у 2000 році до 2296,413 т у 2010 році). Звичайно, найбільш суттєву роль в цьому забрудненні відіграють дороги державного значення, магістральні дороги, що співпадають з європейськими коридорами і мають найбільш інтенсивний транспортний рух (М 06 (Е 40), М 19 (Е 85), М 07 (Е 373)). Також необхідно зазначити, що в питомій вазі усіх забруднюючих речовин найбільшу частку, за нашими розрахунками, становить вуглекислий газ (85-90%), крім того, оксид вуглецю (6-10%), неметанові леткі органічні сполуки (2-4%), діоксин азоту (1-3%).

Розглядаючи такий фактор забруднення навколишнього середовища як забруднення ґрунтів важкими металами на автомобільній дорозі, ми користувалися положеннями Методики виявлення, оцінки та ранжування потенційних екологічно небезпечних місць автомобільної дороги. Виявлення забруднення ґрунтів важкими металами на автомобільній дорозі відбувається наступним чином.

Серед компонентів забруднення навколишнього середовища автомобільним транспортом є важкі метали, які представлені одними із найтоксичніших – сполуками свинцю. Небезпека накопичення їх у ґрунті обумовлена високим ступенем засвоєння їх рослинами і переходом за ланками харчового ланцюга до тварин, птахів та людей.

Концентрацію свинцю у ґрунті придорожньої смуги C_{Pb} у міліграмах на кілограм, визначають за формулою (3):

$$C_{Pb} = 10 + a_2 * r^{-0,65}, \quad (3)$$

де $r^{-0,65}$ – відстань від брівки земляного полотна, м; a_2 – коефіцієнт, що враховує ширину зони забруднення.

Найбільше забруднення ґрунтів в процесі експлуатації дороги в Рівненській області спостерігалось в 2008-2010 роках. Зокрема, в 2010 році даний показник в окремих районах становив (мг/кг): Рівненський – 64,07, Сарненський – 61,03, Дубенський – 64,03, Острозький – 42,71, Здолбунівський – 42,1, Березнівський – 55,57. Така ситуація обумовлена як зростанням руху різних видів автотранспорту впродовж останніх років, так і розвитком мережі автодоріг державного та місцевого значення у цих районах. Темпи зростання показника забруднення ґрунту важкими металами на автомобільній дорозі були найвищими у Костопільському та Млинівському районах (зокрема, у 2010 році забруднення в порівнянні з 2009 роком зросло відповідно на 3,07% і 2,5%). Разом з тим, в окремих районах області в 2010 році спостерігалось зменшення показника забруднення ґрунту (наприклад, Володимирецький, Рокитнівський, Радивилівський райони).

Для прогнозування забруднення водних об'єктів використовується індекс забруднення води (ІЗВ). Розрахунок ІЗВ виконується за обмеженим числом інгредієнтів. Як правило, визначається середнє арифметичне значення результатів хімічних аналізів за кожним з таких показників: азотом амонійним, нафтопродуктами, фенолами, розчиненим киснем, біологічним споживанням кисню БСК-5.

Середні концентрації (С) азоту амонійного, азоту нітратного, нафтопродуктів і фенолів співвідносять з гранично допустимими концентраціями (ГДК) цих речовин. Середньорічні концентрації забруднюючих речовин в поверхневих стоках з автошляхів Рівненської області за останні роки у порівнянні з гранично допустимими концентраціями (ГДК) наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Концентрації забруднюючих речовин у порівнянні з ГДК*

Забруднюючі речовини	Концентрація в дощових стоках, г/м ³	Концентрація в стоках сніготанення, г/м ³	ГДК за рибогосподарськими критеріями, г/м ³
Завислі речовини	1300	2700	0,25
ХСК	500	1100	15
БСК	75	200	3,0
Нафтопродукти	24	26	0,05
Свинець	0,025	0,026	0,1

*сформовано за даними Служби автомобільних доріг у Рівненській області

Отримані результати свідчать, що майже усі види забруднюючих речовин (нафтопродукти, завислі речовини, ХСК, БСК) перевищують концентрації за рибогосподарськими критеріями.

Відповідно до запропонованої Методики, після визначення забруднення атмосферних, земельних та водних ресурсів, отримані величини необхідно перевести в бали. В таблиці 3 наведено суму балів показників П, З, В за кожен рік (за 2001-2010 роки) та загальну суму балів (У) впливу автомобільної дороги на навколишнє природне середовище.

З наведеної у таблиці 3 інформації видно, що протягом 2001-2010 років загальний бал забруднення (У) має стійку тенденцію до зростання. За період, що аналізується, він збільшився в 1,6 разів (з 8 до 13 балів). В структурі забруднення домінує частка земельних та водних ресурсів.

Методика комплексної оцінки економіко-екологічного впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище в процесі експлуатації доріг може використовуватись для визначення суми балів У впливу автомобільної дороги на навколишнє природне середовище при різних значеннях екологічних показників забруднення НПС, а саме: величини викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; величини забруднення ґрунту важкими металами; величини забруднених водних джерел. Запропонована Методика може використовуватись для побудови прогнозної моделі на наступні роки з метою зменшення впливу автодорожніх робіт на НПС шляхом економічного стимулювання підприємств галузі.

Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати систему заходів щодо зменшення негативного впливу процесів будівництва, реконструкції та експлуатації автомобільних доріг на навколишнє природне середовище (рис.2).

Таблиця 3

Визначення суми балів впливу автомобільної дороги на навколишнє природне середовище*

Роки	Значення показників по роках в балах			
	П	З	В	У
2001	2	3	3	8
2002	2	3	3	8
2003	3	3	3	9
2004	3	4	4	11
2005	3	4	4	11
2006	3	4	4	11
2007	3	4	4	11
2008	3	4	4	11
2009	3	4	5	12
2010	4	4	5	13

*розраховано авторами

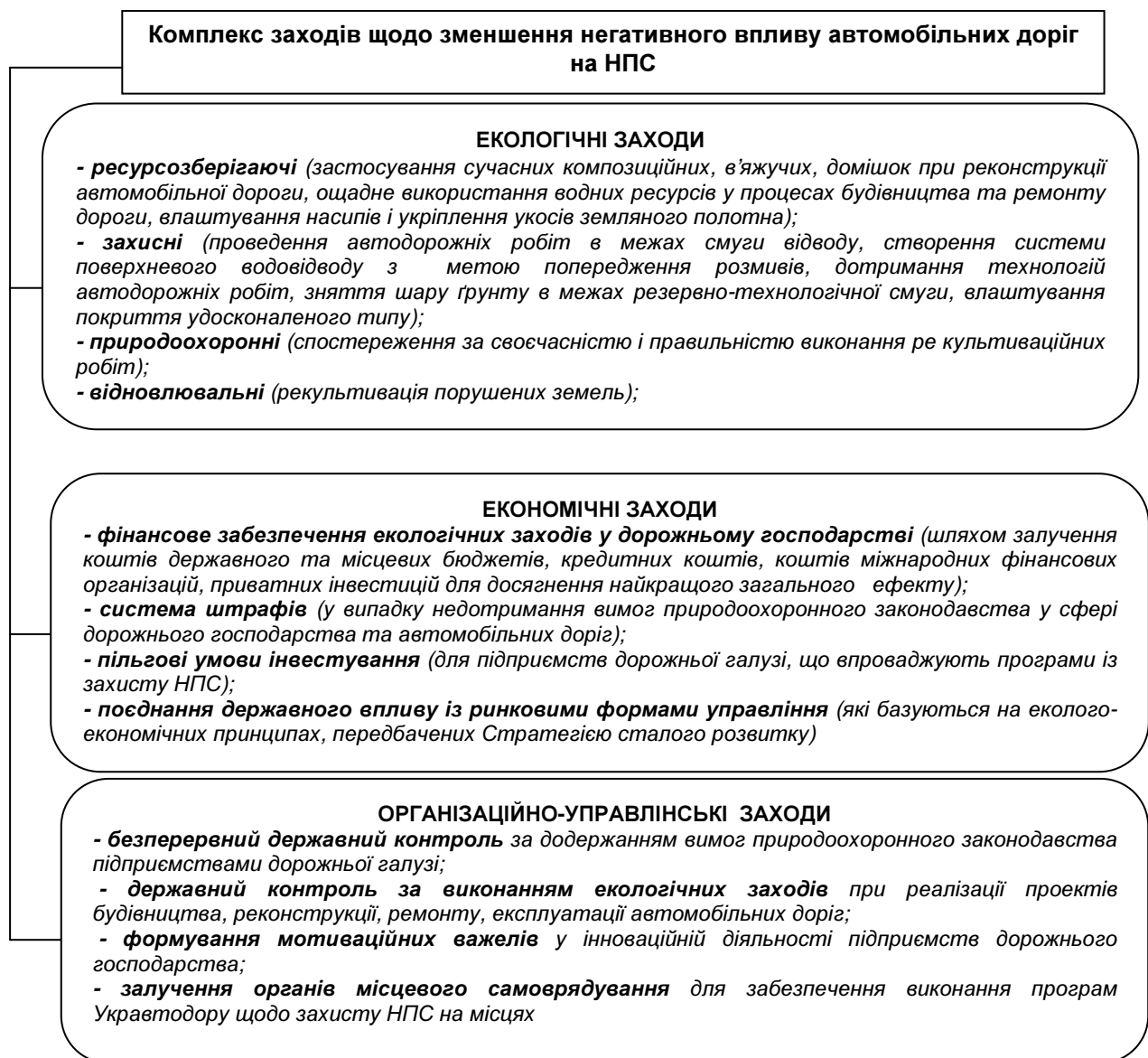

Рис. 2. Заходи щодо зменшення негативного впливу процесів будівництва, реконструкції та експлуатації автомобільних доріг на навколишнє природне середовище

Передбачається ряд екологічних, економічних та організаційно-управлінських заходів на основі комплексного підходу, що забезпечує цілісність вирішення даної проблеми. Вони спрямовані на зменшення забруднення природних ресурсів НПС та їх захист в процесі будівництва, ремонту та експлуатації автомобільних доріг. Їх виконання підприємствами дорожнього господарства дозволить знизити негативний вплив автодоріг на довкілля та забезпечити ефективну діяльність цих підприємств.

В процесі реалізації розглянутих заходів щодо зменшення негативного впливу процесів будівництва, реконструкції та експлуатації автомобільних доріг на навколишнє природне середовище слід враховувати також і такі фактори як зміна стану навколишнього середовища після проведення комплексу природоохоронних заходів; зміна вартості автодорожніх робіт і робіт із захисту НПС, а також технічного обладнання; підвищення вимог до якості навколишнього середовища; науково-технічний прогрес в напрямку створення нових технічних засобів, технологій, які зменшують негативний вплив будівництва, ремонту та експлуатації автомобільних доріг на НПС.

Комплекс природоохоронних заходів у дорожньому господарстві повинен забезпечувати досягнення таких цілей: дотримання нормативних вимог до якості навколишнього середовища, що відповідають інтересам охорони здоров'я, людей і охорони НПС з врахуванням перспективних змін, обумовлених розвитком виробництва і демографічними змінами; отримання максимального народногосподарського економічного ефекту від покращення стану навколишнього середовища, збереження і більш повного використання природних ресурсів.

Висновки з даного дослідження. Запропоновані в статті підходи до вирішення проблем негативного впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище в подальшому можуть слугувати елементом формування програми підвищення ефективності процесів екологізації в дорожньому господарстві України, оптимізації господарської діяльності, шляхом раціонального використання природних ресурсів і зменшення викидів від руху автотранспортних засобів в навколишнє середовище.

Література

1. Кельман І.І. Шляхи адаптації суспільства до темпів пришвидшеної автомобілізації населення України/ Кельман І.І., Вільковський Є.К., Рахубовський Ю.С.// Автошляховик України. – 2005. – № 4 (186). – С. 10-14.
2. Клименко О.А. Відкриваємо Америку / О.А. Клименко // Автошляховик України. – 2004. – № 1 (178). – С. 9-11.
3. Державні будівельні норми України ДБН В.2.3-4:2007 «Споруди транспорту. Автомобільні дороги» [Текст]. – Київ: Мінрегіонбуд України. – 2007. – 91 с.
4. Методика оцінки екологічного впливу автомобільної дороги загального користування на навколишнє середовище М.В.2.3-218-626:2007 [Текст] /Державна Служба автомобільних доріг України. – Харків. – 2007. – 27 с.
5. Методика виявлення, оцінки та ранжування потенційних екологічно небезпечних місць автомобільної дороги [Текст] / Державна Служба автомобільних доріг України. – Харків. – 2005. – 56 с.
6. Методика екологічних вишукувань при проектуванні автомобільних доріг [Текст] / Державна Служба автомобільних доріг України. – Київ. – 2004. – 11 с.
7. Методика спостережень і оцінки екологічного стану на територіях, прилеглих до автомобільних доріг і виробничих баз [Текст] / Державна Служба автомобільних доріг України. – Київ. – 2007. – 40 с.
8. Методика комплексної оцінки будівництва та реконструкції автомобільних доріг з урахуванням соціально-економічної та екологічної ефективності М 218-02070915-630:2007 [Текст] / Державна Служба автомобільних доріг України. – Київ. – 2007. – 33 с.

УДК 332.334.2

Загній Д.М.,
к.е.н., ст. викладач кафедри управління
земельними ресурсами та кадастру

Гришина Л.О.

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

ДИНАМІКА ЗМІН ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ДОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Ситуація у сфері земельних відносин характеризується накопиченням значної кількості проблем, найбільшими серед яких є відсутність ефективної системи управління земельними ресурсами, оптимізація земельного фонду і системи землекористування та впровадження повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення. Проте, на сучасному етапі формування ринкових земельних відносин все більше занепокоєння викликає стан земельного фонду нашої держави, який, не зважаючи на свій високий природний потенціал, не може забезпечити ефективне товарне сільськогосподарське виробництво та характеризується зростаючою динамікою багатьох деструктивних процесів, головною причиною яких є існування великої кількості дрібних землевласників і землекористувачів. За таких умов поєднання науково обґрунтованого економічно і екологічно припустимого використання земельних ресурсів як базису сталого розвитку є практично неможливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема структурного дисбалансу земельного фонду нашої держави є предметом дослідження багатьох авторитетних вчених. Зокрема, у статті М. Богіри та М. Ступеня [1] проаналізовано використання земель сільськогосподарського призначення та зазначено, що головною перешкодою для вирішення проблемних питань у даній сфері є відсутність ефективного механізму управління. Проблематика управління та консолідації земель сільськогосподарського призначення з науково-методичних та еколого-економічних точок зору розглядаються у роботах А.М. Третяка [2], А.Г. Мартина [3; 4], Д.С. Добряка [5; 6], А.С. Даниленка та інших вчених.

На думку П. Кулинича, Г. Гуцуляка [7], Д. Добряка пріоритетними напрямками реформування земельної політики, поруч із формуванням ринку земель, є оптимізація стабілізуючих та дестабілізуючих угідь шляхом доведення до оптимальних розмірів площ сінокосів, пасовищ, лісів, природоохоронних територій.

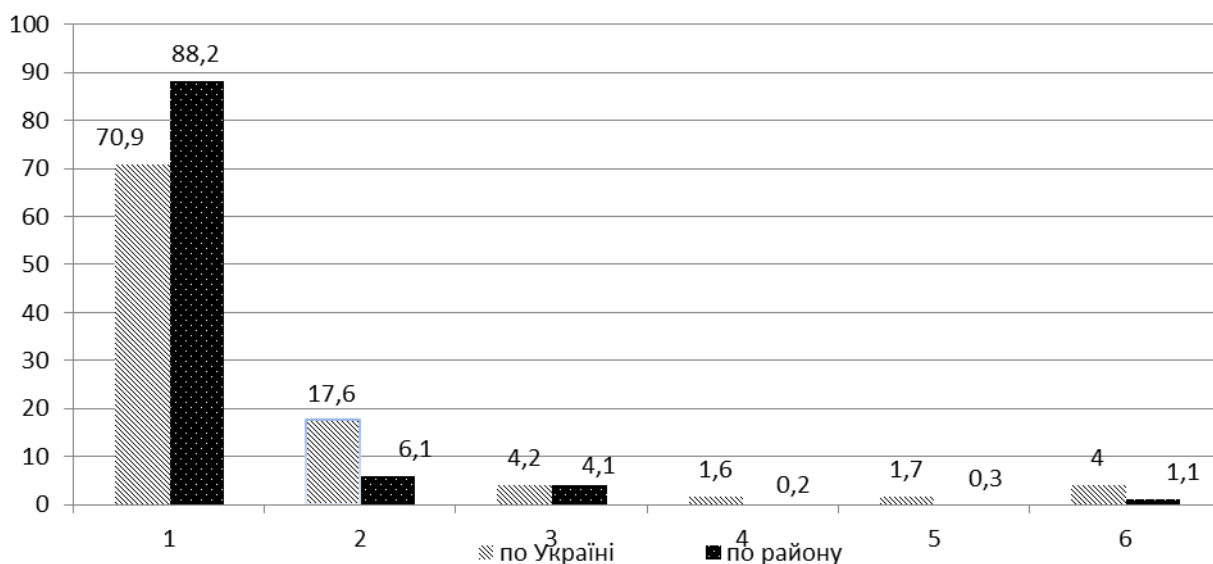
Гострота проблеми структурного дисбалансу земельних угідь, а також наявність інших негативних явищ, що перешкоджають консолідації земель та стабілізації екологічного стану агроландшафту на місцевому рівні – найнижчій ланці ведення державного земельного кадастру – зумовила актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Зважаючи на загострення питання збереження, раціонального використання та розширеного відтворення земельних ресурсів, метою даної статті є аналіз динаміки змін структури земельного фонду Долинського району Кіровоградської області у розрізі земельних угідь, форм власності, землевласників, землекористувачів та інших критеріїв; порівняння виявлених тенденцій із процесами, що відбуваються у структурі земельного фонду України в цілому та надання власних обґрунтованих пропозицій для вирішення проблемних питань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кіровоградська область – область в центральній частині України, розташована у південній частині Придніпровської височини, що має значний потенціал для розвитку галузі сільського господарства. За ступенем природної родючості ґрунтів Кіровоградська область перебуває на 4 позиції в Україні. За 100-бальною шкалою якості вони оцінені в 67 балів. У цілому в області сконцентровано 2 млн. га земель сільськогосподарського призначення, або 4,9% загальної площі сільськогосподарських угідь України.

За площею та біопродуктивним потенціалом земельного фонду Долинський район є одним із провідних районів області, проте, внаслідок екстенсивного ведення землеробства сільськогосподарська освоєність та розораність території району досягла 89,17 та 88,05% відповідно. Розораність сільськогосподарських угідь в окремих сільських радах, таких як Першотравнева, Березівська та Богданівська складає понад 90%.

За офіційними даними Держземагенства України станом на 01.01.2011р., 70,9% загальної території держави займають сільськогосподарські землі, 17,6% – ліси та інші лісо вкриті площі, забудовані землі – 4,2%, відкриті заболочені землі – 1,6%, відкриті землі без рослинного покриву – 1,7% та 4% – води. Структура земельного фонду досліджуваного району є відображенням загальнодержавної ситуації і характеризується помітним дисбалансом між площами перелічених видів земельних угідь (рис.1).

- 1 – сільськогосподарські землі, усього;
- 2 – ліси та інші лісо вкриті площі;
- 3 – забудовані землі;
- 4 – відкриті заболочені землі;
- 5 – відкриті землі без рослинного покриття;
- 6 – води.

Рис.1. Порівняння структури земельного фонду Долинського району із структурою земельного фонду України за основними видами земельних угідь станом на 01.01.2011 р., %

Побудована діаграма наочно відображає структурну незбалансованість земельного фонду досліджуваного району, що суттєво погіршує ефективність використання та охорону земель. Як бачимо, співвідношення основних видів земельних угідь на території Долинського району характеризується ще більшим дисбалансом, аніж середні загальнодержавні показники. Зокрема, надмірні площі земель сільськогосподарського призначення, недостатні площі лісів призводять до зниження екологічної стійкості території, зростання площі еродованих земель та поширення деградаційних процесів у цілому.

Екологічний стан агроландшафту прийнято оцінювати за співвідношенням – рілля: природні кормові угіддя: ліси. Для України воно має становити 1:1,6:3,6 відповідно, проте фактичне співвідношення 1:0,2:0,3, що беззаперечно свідчить про розбалансування агроландшафту [8].

Задля того, щоб максимально наблизити відповідні показники по району хоча б до середніх в Україні, а також, сконцентрувати виробництво сільськогосподарської продукції на кращих землях, знизити загальний рівень розораності території до екологічно оптимального, згідно з наказом Мінагрополітики України та Президії УААН від 3.04.2000 року № 26/33 «Про першочергові заходи щодо удосконалення землекористування», на території Кіровоградської області підлягають вилученню та переведенню у природні кормові угіддя та заліснення близько 504,5 тис. га рілля. У тому числі, Програмою розвитку земельних відносин у Долинському районі на 2007-2015 роки передбачено залуження 8,7 тис. га деградованої та малопродуктивної рілля. За період 2007-2011рр. площа сільськогосподарських угідь Долинського району зазнала деяких змін, проте на тлі нинішньої ситуації вони є абсолютно не суттєвими та кардинально не змінюють її (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка змін структури сільськогосподарських угідь Долинського району за 2007-2009 р.

Види сільськогосподарських угідь	2007 р., га	2009 р., га	2011 р., га	Величина зміни	
				га	2011 у % до 2007 р.
Рілля	97688,8041	97525,224	97279,5599	-409,2442	-0,42
Пасовища	11464,9729	11864,823	12183,0244	718,0515	6,26
Сіножаті	324,4348	324,4348	324,4348	0	0
Багаторічні насадження	675,2700	683,7800	683,78	8,51	1,26
Усього с.-г. угідь	110153,4818	110398,2618	110470,7991	317,3173	0,29

За останні 4 роки відбулися деякі зміни у структурі сільськогосподарських угідь району, зокрема зросла площа сільськогосподарських угідь за рахунок збільшення площі пасовищ (6,26%), багаторічних насаджень (1,26%) та скорочення площ орних земель.

Проте, попри певну позитивну тенденцію ситуація у структурі сільськогосподарських угідь району залишається вкрай критичною, що окрім негативних екологічних наслідків, говорить, про високу ресурсоємність сільськогосподарської продукції у порівнянні із західноєвропейськими показниками. Оцінка екологічного стану агроландшафту, показує, що наявна структура земельних угідь району дуже далека від ідеалу – співвідношення ріллі, природних кормових угідь та лісів – 1:0,13:0,08. На рис.2 показана динаміка зміни площ орних земель на території Долинського району за досліджуваний період та побудована лінія тренду на прогностичний період до 2015 року.

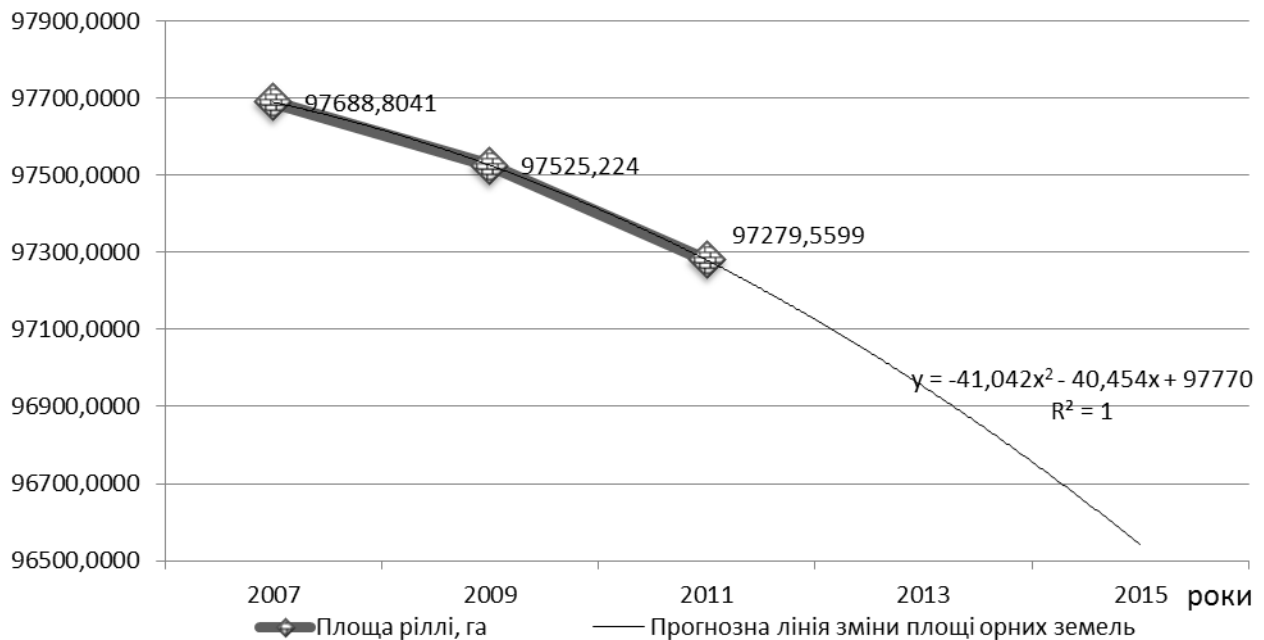

Рис.2. Фактична та прогнозована динаміка зміни площ орних земель на території Долинського району у 2007-2015 рр., га

Даний графік чітко ілюструє стійку тенденцію до поступового скорочення площ орних земель на території району, що відбувається, як показує досвід попередніх років, на користь територій, зайнятих природними кормовими угіддями і лісами та лісо вкритими площами. Економічний зміст поліноміальної лінії тренду показує, що з кожним роком базового періоду площа ріллі

скорочуватиметься в середньому на $(-41,042x^2 - 40,454x)$ га, де x – прогностичний період. Так, у 2013р. площа орних земель на території Долинського району наблизиться до 96951,512 га, і у 2015р. даний показник фактично становитиме 96541,68 га. Коефіцієнт достовірності апроксимації дорівнює 1, що говорить про те, що дана емпірична формула стовідсотково достовірно пояснює варіацію площ орних земель за роками.

Спрогнозувавши аналогічним чином динаміку зростання площ природних кормових угідь та лісів, ми дійшли до висновку, що станом на 2015р. співвідношення оцінки екологічного стану агроландшафту залишиться практично на фактичному рівні – 1:0,134:0,084. Тобто, такі середньорічні темпи зміни площ змінять структурне співвідношення земельних угідь лише на 0,004. За такої динаміки виведення орних земель із інтенсивного обробітку, для досягнення оптимального співвідношення екологічного стану агроландшафту на території району, знадобиться близько 1500 р., що не відповідає ані Програмі розвитку району, ані ніяким допустимим розумним межах.

Ситуацію із структурним дисбалансом земельних угідь на території Долинського району поглиблює значна роздрібненість земель за категоріями власників та землекористувачів, у тому числі концентрація земель сільськогосподарського призначення у руках орендарів.

Станом на 01.01.2011 р. у приватній формі власності знаходиться 72% (79241,9207 га) сільськогосподарських угідь, у державній – 28% (31228,8784 га). У тимчасовому користуванні на правах оренди перебуває 65438,8702 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 64815,2390 га ріллі. Тобто, 67% орних земель району використовується на умовах оренди, переважно довгострокової.

Протягом 2007-2009 років спостерігається стійка тенденція до скорочення кількості сільськогосподарських підприємств – із 70 на початок 2007 року, у власності та користуванні яких перебувало 44660,0582 га сільськогосподарських угідь до 55 на початок 2011 р. – 35389,4654 га, які є основними виробниками товарної сільськогосподарської продукції, що здатні забезпечити її конкурентоспроможність на ринку та відповідність установленим стандартам якості. У власності та користуванні 30236 громадян станом на 01.01.2007 р. перебувало 50216,7673 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 48842,7243га ріллі, на початок 2011 р. кількість землевласників та землекористувачів скоротилася до 28261, але площа сільськогосподарських угідь та ріллі, наданих їм у власність та користування, зросла до 61077,3294 га та 59570,8582 га відповідно.

Приведені показники фактично показують зростання площі сільськогосподарських угідь, що припадає на 1 сільгоспідприємство від 638 га до 643,44 га, та на 1 громадянина, відповідно – з 1,66 га до 2,16 га на 2011 р., що говорить про зростання концентрації сільськогосподарських угідь в руках одноосібників. За умов існування такої кількості землевласників та землекористувачів значно ускладнюватиметься процес консолідації земель сільськогосподарського призначення, а також запровадження будь-яких природоохоронних, ресурсозберігаючих технологій чи науково-обґрунтованих систем сівозмін.

Висновки з даного дослідження. Аналізуючи усе вищезазначене, можна зробити висновок, що незважаючи на деяку позитивну динаміку на шляху становлення структури земельного фонду досліджуваного району до оптимальних показників, ситуація у сфері земельних ресурсів та землекористування залишається вкрай критичною. Темпи тих позитивних змін, що відбуваються, не відповідають вимогам часу і не можуть забезпечити сталого розвитку. Дисбаланс у структурі земельних угідь погіршується значною роздрібненістю цих земель серед власників та землекористувачів. Для вирішення цієї проблеми особливо гостро постає необхідність запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, що дасть змогу власникам земельних часток повністю реалізувати своє право власності на земельні частки, а також створить нові сприятливі можливості для консолідації земель сільськогосподарського призначення та управління в цілому.

Література

1. Ступень М.Г. Шляхи вдосконалення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення / М.Г.Ступень, М.С.Богіра // Землевпорядний вісник. – 2007. – № 5. – С.33-36.
2. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами: навч. посібник / за ред. проф. А.М.Третяка. – Вінниця: Нова книга. – 2006. – 360 с.
3. Мартин А.Г. Консолідація земель сільськогосподарського призначення та правові механізми її здійснення в Україні / А.Г.Мартин, О.В.Краснолуцький // Землевпорядний вісник. – 2011. – № 5. – С. 16-21.
4. Мартин А.Г. Фонд земель сільськогосподарського призначення державної власності: які завдання він має вирішувати / А.Г.Мартин // Землевпорядний вісник. – 2010. – № 10. – С.4-11.
5. Добряк Д.С. Еколого-економічні засади реформування землекористування ринкових умовах / Д.С.Добряк, Д.І. Бамбіндра. – К.: Урожай, 2006. – 336 с.
6. Добряк Д.С. Землеустрій – наукова основа раціонального використання та охорони земельних ресурсів / Д.С.Добряк, А.Г.Мартин // Землеустрій та кадастр. – 2006. – № 1. – С.10-16.
7. Гуцуляк Ю.Г. Проблема оптимізації системи землеволодіння та землекористування / Ю.Г.Гуцуляк // АгроСвіт. – 2008. – № 21. – С.24-27.
8. Сучасні деградаційні процеси, еколого-агрономічний стан та оцінка придатності сільськогосподарських земель для створення екологічно чистих сировинних зон і господарств / М.В.Козлов, А.Г.Сердюк та ін. // Агроекологія і біотехнологія: зб.наук.праць. – К., 1998. – Вип. 2. – С. 54-65.

УДК 657.504.064.3:631.11

Фостолович В.А.,
доцент кафедри міжнародної економіки
Агапова М.В.,
Вінницький національний аграрний університет

ЕКОЛОГІЧНИЙ ОБЛІК ЯК ЕЛЕМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Ефективність ведення бізнесу в сучасних ринкових умовах визначається його конкурентоспроможністю. Фактором конкурентного виробництва, особливо сільськогосподарського, є екологічна безпека. Виокремлення екологічного складника в економіці діяльності як держави, так і підприємств є можливим шляхом відображення екологічних активів та екологічних пасивів в системі бухгалтерського обліку. Важливою проблемою такої системи облікового відображення природних ресурсів та екологічних показників є відсутність методики формування таких господарських операцій і їх реєстрації. Лише врахувавши в економічній оцінці діяльності підприємства екологічні показники, можливо дати об'єктивну оцінку та сформувані конкурентоспроможний аграрний бізнес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозв'язки економічної та природної сфер перебувають у центрі уваги науковців різних галузей уже кілька століть, дане питання висвітлюється в працях відомих учених, науковців та дослідників, серед яких В. Вернадський, О.Вороновська, Л. Гринів, В. Жук, І.Замула, Л. Ларуш, Л. Максимів, Л. Пелиньо, С. Подолинський, М. Руденко, М. Федоров, В. Шевчук та інші. Водночас, низка актуальних питань, пов'язаних з особливостями функціонування обліково-аналітичної системи сільськогосподарської діяльності аграрної сфери та її впливу на навколишнє природне середовище, залишилися поза увагою.

Постановка завдання. Метою дослідження є виокремлення в системі бухгалтерського обліку та звітності сільськогосподарських підприємств статей, що характеризуватимуть еколого-економічний результат діяльності підприємства, а саме: екологічних активів, екологічних зобов'язань, екологічних доходів та витрат у загальній структурі фінансового результату.

Виклад основного матеріалу. Проведені нами теоретичні дослідження свідчать про потребу відображати в системі бухгалтерського обліку господарських операцій, що безпосередньо характеризують інтенсивність та ефективність і порядок використання природних ресурсів. Доцільним є їх відокремлене відображення в групі активів підприємства.

Формуючи зобов'язання та визначаючи результат діяльності підприємства, необхідним також є їх відокремлене відображення на рахунках бухгалтерського обліку, а реєстрація – у відокремлених аналітичних реєстрах, що міститимуть інформацію, відображену у розрізі субрахунків. Така система обліку повною мірою буде відображати взаємодію економіки діяльності підприємства та безпеки навколишнього середовища.

Наше бачення підтверджено науковими працями ряду дослідників. Для вирішення цієї проблеми необхідно на підприємствах аграрного сектора економіки налагодити систему екологічного обліку. Екологічний облік на підприємстві – це система виявлення, вимірювання, реєстрації, нагромадження, узагальнення, зберігання, оброблення та підготовки релевантної інформації про діяльність підприємства в галузі природокористування з метою передачі її внутрішнім і зовнішнім користувачам для прийняття оптимальних рішень [7].

На нашу думку, екологічний облік має знайти відображення в загальній системі бухгалтерського обліку, тільки у цьому випадку він стане ефективним інструментом виконання умов еколого-економічної політики держави. Взаємозв'язок складових частин бухгалтерського та екологічного обліку у сільськогосподарських підприємствах описано у дослідженнях Пелиньо Л. М. [1]. Ми вважаємо за доцільне формувати систему обліку сільськогосподарських підприємств у поєднанні бухгалтерського, управлінського, податкового та екологічного обліку. При цьому, необхідним вбачаємо виокремлення екологічного складника у кожній із структурних частин системи обліку. Аналогічно повинна функціонувати і система контролю, а екологічний аудит – як одна із функцій управління охороною навколишнього природного середовища. Структуру такої системи нами представлено на рисунку 1.

Отже, екологічний облік сільськогосподарських підприємств повинен діяти як цілісна система, що включає такі складові: фінансовий облік; управлінський облік та звітність за екологічними показниками; внутрішній контроль; екологічний аудит. При цьому, фінансовий екологічний облік охоплює традиційну німецьку систему еко-балансів: баланс "витрати-випуск"; баланс процесів; баланс продукції; баланс місця розташування виробництва, яку пропонуємо доповнити балансом сировини (рис. 2.) [3].

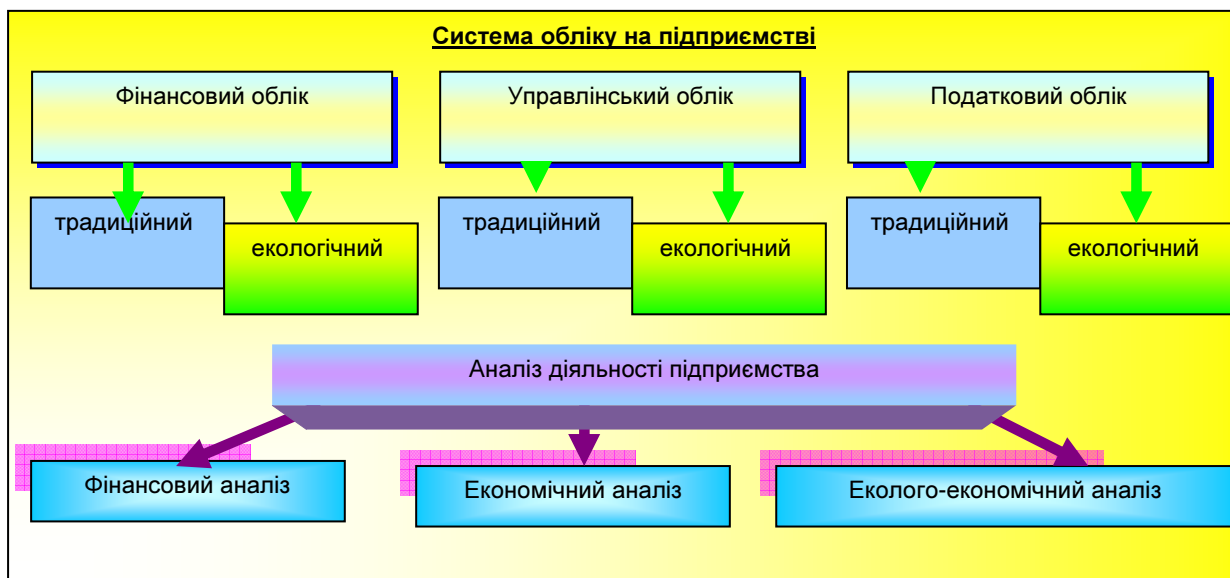

Рис. 1. Модель системи еколого-економічного обліку на підприємстві

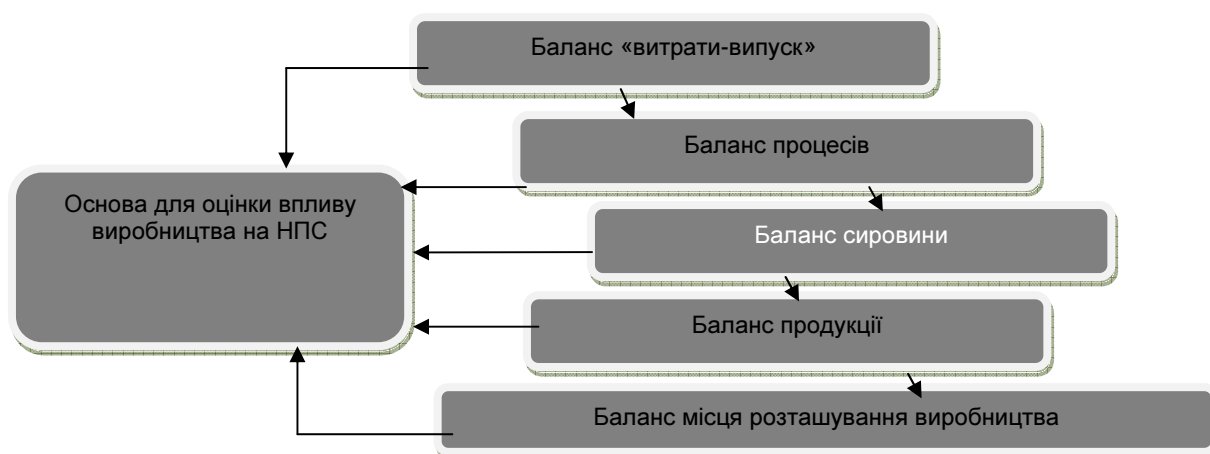

Рис. 2. Система екологічних балансів підприємства

Джерело: [7]

Для бухгалтерського відображення необоротних активів природоохоронного призначення пропонуємо вести аналітичні рахунки до відповідних субрахунків рахунків другого та третього порядку:

- Рахунку 10 "Основні засоби" (1001 – інвестиційна нерухомість природоохоронного призначення, 101 – земельні ділянки, 102 – капітальні витрати на поліпшення земель, 109 інші основні засоби),
- Рахунку 11 "Інші необоротні матеріальні активи" (114 – природні ресурси, 117 – інші необоротні матеріальні активи),
- Рахунку 12 "Нематеріальні активи" (121 – права користування природними ресурсами, 127 – інші нематеріальні активи),
- Рахунку 01 "Орендовані необоротні активи".

Амортизація по зазначених об'єктах обліковується на аналітичних рахунках до субрахунків рахунку 13 "Знос (амортизація) необоротних активів".

Аналогічно за необхідне вважаємо виокремлення в системі бухгалтерського та управлінського обліку екологічних зобов'язань та результатів діяльності. Екологічні зобов'язання виникають у результаті здійснення основної діяльності, недотримання норм екологічного законодавства, що призводить до необхідності компенсації завданої шкоди, сплати штрафів, добровільних дій підприємства щодо усунення негативних впливів на НПС, виходячи із бажання підтримувати свою репутацію. Екологічні зобов'язання поділяються на умовні (формується на підставі того, що підприємство в майбутньому буде змушене здійснювати природоохоронні заходи через забруднення, здійснене сьогодні; не підлягають відображенню в бухгалтерському обліку) та реальні (відображаються на рахунках бухгалтерського обліку залежно від їх

виду: 39 “Витрати майбутніх періодів”, 47 “Забезпечення майбутніх витрат і платежів” (478 “Забезпечення відновлення земельних ділянок”, 63 “Розрахунки з постачальниками та підрядниками”; 64 “Розрахунки за податками і платежами”; 68 “Розрахунки за іншими операціями”), 69 “Доходи майбутніх періодів” (за видами доходів).

Екологічні доходи виникають від впровадження інноваційних маловідходних, безвідходних екологічних виробництв (економію сировини та матеріалів можна визначати на підставі даних внутрішнього аналізу), виробництва екологічно чистої продукції (виокремлюється в сумі виручки від реалізації в межах аналітичних рахунків відкритих до синтетичного 70 “Доходи від реалізації”) та надходження у вигляді економічного стимулювання (аналітичний рахунок до синтетичного 719 “Інші доходи від операційної діяльності”).

У результаті здійснення екологічної діяльності підприємства несуть витрати, які формують групу екологічних витрат. Відсутність достовірної та своєчасної інформації про склад і розмір екологічних витрат, які відрізняються від інших витрат підприємства та залежать від сфери його діяльності й ступеню впливу на НПС, зумовлює неефективне управління ними та зростання негативного впливу на довкілля.

Для бухгалтерського відображення екологічні витрати рекомендовано об'єднати за двома ознаками: 1) за видами діяльності (операційні, інвестиційні, фінансові); 2) за характером впливу на НПС (експлуатаційні, природоохоронні), що дозволило організувати контроль за екологічною діяльністю та розробити методики їх бухгалтерського обліку. Найбільш доцільним є підхід виділення у складі існуючих синтетичних рахунків (15 “Капітальні інвестиції”, 23 “Виробництво”, 91 “Загальновиробничі витрати”, 92 “Адміністративні витрати”, 93 “Витрати на збут”, 94 “Інші витрати операційної діяльності”, 95 “Фінансові витрати”) ряду аналітичних, згідно із розробленою класифікацією, для накопичення екологічних витрат.

Узагальнену модель облікового відображення операцій з обліку екологічної діяльності та її результатів нами представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Схема облікового відображення операцій з використання природних ресурсів
сільськогосподарських підприємств**

Господарські операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
Придбання основних засобів природоохоронного призначення	152	631
Відображено витрати на право користування природними ресурсами	92	121
Витрати на оплату праці робітників	92	661
Екологічні зобов'язання з екологічного податку	94	64
Списано витрати на створення відділу екологічного менеджменту	791	92, 94
Відображено результат від впровадження екологічних інновацій	702	791
Відображено величину нерозподіленого прибутку від екологічної діяльності на підприємстві	791	441

Термін “екологічний збиток” має різні значення залежно від сфери його застосування. В бухгалтерському обліку екологічний збиток запропоновано трактувати як різницю між витратами або втратами, що виникають у результаті екологічної діяльності підприємства, та екологічними доходами [2]. Від екологічно-спрямованої діяльності підприємства може бути отриманий прибуток, якщо екологічні доходи перевищуватимуть екологічні витрати. Ефективність економічної діяльності забезпечується виконанням перспективних заходів еколоогоорієнтованої стратегії управління.

Екологічні платежі, а саме плату за екологічну експертизу, суму страхування ризиків стихійних явищ та екологічної шкоди, плату за отримання ліцензій, пропонуємо відносити на рахунок 91 „Загальновиробничі витрати” субрахунок 913 „Витрати екологічного спрямування”.

Екологічні доходи та екологічні витрати понесені в результаті діяльності закриваються на фінансовий результат (рахунок 79 “Фінансові результати”). Нами розроблено схему облікового відображення операцій з формування екологічних доходів та екологічних витрат і закриття даних рахунків на фінансовий результат (рис. 3).

Запропонована система ведення бухгалтерського обліку в повній мірі дасть можливість отримати результат природоохоронної діяльності та визначити частку прибутку (збитку) екологічної діяльності у структурі нерозподіленого прибутку (рахунок 44 “Нерозподілені прибутки (непокріті збитки)”), що дозволяє визначати вплив екологічної діяльності на фінансовий результат діяльності підприємства.

Проте досі не сформовано методики такої системи екологічного обліку та екологічного аналізу, що є перешкодою до впровадження та реального використання у діяльності сільськогосподарських підприємств.

Управлінський екологічний облік складається з обліку екологічних витрат і обліку екологічних доходів. Якщо на підприємстві масштаби природоохоронної діяльності невеликі, сама вона структурно не відособлена, послуги екологічного характеру “на сторону” не надаються, доцільно облік екологічних

витрат вести на рахунках 8-го класу у розрізі субрахунків: матеріальні витрати; витрати на оплату праці колег, зайнятих в сфері охорони довкілля; витрати на соціальне страхування співробітників, зайнятих у сфері довкілля; амортизація основних фондів природоохоронного призначення; екологічний податок та інші екологічні платежі; інші витрати екологічного характеру [7].

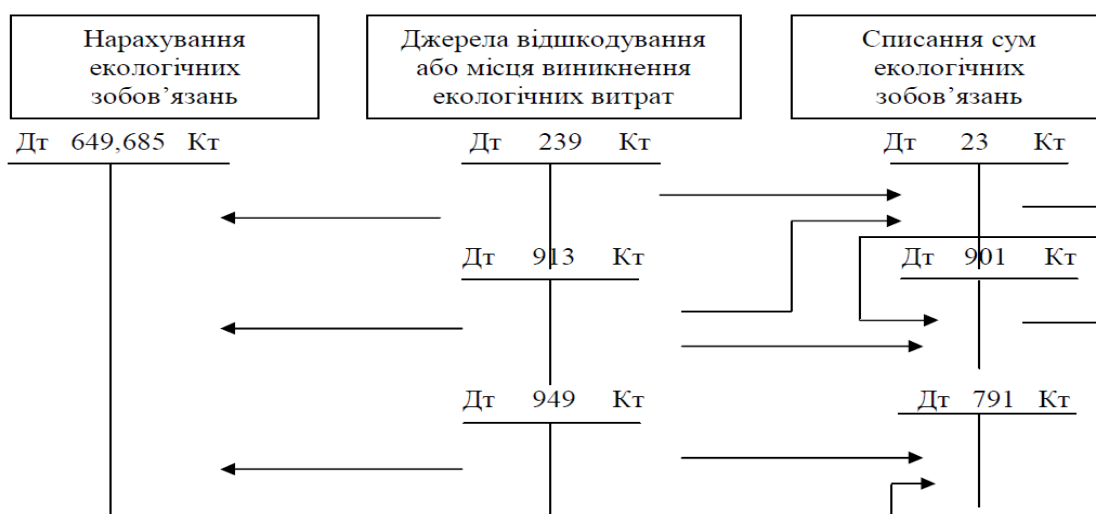

Рис. 3. Модель облікового відображення операцій з використанням природних ресурсів

У загальній структурі витрат підприємства містяться і витрати на оплату екологічного податку. Він є загальнодержавним обов'язковим платежем, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 р. [8].

Наявна відокремлена така інформація на підприємствах дасть можливість враховувати вплив їх діяльності на стан навколишнього природного середовища та фінансовий стан і результати його діяльності.

Висновки з даного дослідження. Отже, виокремивши в системі бухгалтерського, управлінського та податкового обліку сільськогосподарських підприємств екологічну складову, можливим стане проведення оцінки впливу на стан довкілля та економічні результати діяльності. Тому, запропонована нами модель інтегрованого бухгалтерського обліку допоможе вирішити проблему виконання умов міжнародних «правил гри» у бізнесі.

Література

1. Вороновська О. В. Екологічний облік в системі інформаційних джерел антикризового регулювання аграрного виробництва [Текст] / О. В. Вороновська // Збірник наукових праць Таврійського Державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь: ТДАУ, 2010. – № 3. – С. 127- 132.
2. Вороновська О. В. Сутність і розвиток екологічного обліку / О.В. Вороновська [Текст] // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2(31). – С. 195-200.
3. Джигирей В. С. Основи екології та охорона навколишнього природного середовища (Екологія та охорона природи): [навчальний посібник.] / Джигирей В.С., Сторожук В.М., Яцюк Р.А. – Львів : Афіша, 2004. – 272 с.
4. Жук В.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: моногр. [Текст] / В. М. Жук. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2009. – 648 с.
5. Замула І. В. Бухгалтерська інтерпретація екологічного збитку [Текст] / І. В. Замула / Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4, Т. 3. – С. 107-110.
6. Максимів Л. І. Екологічний облік: проблеми формування та перспективи застосування// Вісник САДУ: Економіка та менеджмент. – Суми: Козацький вал, 2001. – С. 123-129.
7. Пелиньо Л. М. Місце екологічного обліку в сучасній системі бухгалтерського обліку та його важливе значення в сфері охорони довкілля [Текст] / Л. М. Пелиньо // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: Зб. наук.-техн. пр. – Львів: НЛТУУ, 2008. – Вип. 18.2. – С. 70-75.
8. Податковий кодекс [Текст]: офіц. текст: за станом на 6 жовтня 2011 р. №5471-VI.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>>.

Галиш Н. А.
здобувач кафедри менеджменту
Тернопільський національний економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧО- ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ БІОПАЛИВНОЇ ГАЛУЗІ

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку національної економіки особливої уваги потребують вітчизняні підприємства альтернативної енергетики, що спеціалізуються на виготовленні енергоносіїв біологічного походження. Зважаючи на те, що традиційні джерела енергії вичерпуються, постійно дорожчають та шкодять навколишньому середовищу, виробництво енергоресурсів біологічного походження є можливою альтернативою, а за належних умов використання і нагальною потребою. Формування цього виробничого спрямування знаходиться в Україні у зародковому стані через відсутність належних умов для розвитку галузі. Проте, на нашу думку, створення таких умов повинно ініціюватися саме підприємствами, які на основі фактичних показників своєї оперативного-виробничої діяльності можуть сформулювати пропозиції місцевим, регіональним та державним органам влади і, таким чином, «запустити» механізм розвитку цієї перспективної галузі. Тому, зважаючи на це, необхідним на даному етапі є налагодження системи організації виробничо-господарської діяльності на підприємствах та управління нею, що, в свою чергу, забезпечувало б цілеспрямований вплив на формування галузі в цілому.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Загалом, сфера управління підприємством стала предметом досліджень чималої кількості учених, серед яких такі провідні науковці як: А. Файоль, Ф. Тейлор, О. С. Віханський, Г. Емерсон, Н. Вітке, П. Друкер та ін. У науковій літературі, що розкриває проблеми розвитку альтернативної енергетики, і зокрема, висвітлює питання виробництва біопалива, найбільш значимими є роботи М. Калетніка, В. Клименка, О. Гаганова, М. Корчемного, В. Сінька, А. Лози, О. Макаруча, В. Федоренка, І. Масло, В. Рудої, І. Андрійчука та ін. У своїх працях дослідники розкривають сутність нетрадиційних джерел енергії загалом, а також визначають специфіку біомаси як енергетичного ресурсу. Не применшуючи внеску вищевказаних фахівців, зазначимо, що серед описуваних ними аспектів використання енергоносіїв недостатньо уваги приділено саме зв'язку між виробничо-господарською діяльністю підприємств досліджуваної галузі та управлінням цими процесами.

Постановка завдання. Основною метою є дослідження зв'язку між господарською діяльністю підприємств біопаливної галузі та процесом управління такими підприємствами у сучасній вітчизняній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова тенденція підвищення цін на органічні та інші види викопних енергоресурсів, а також посилення «парникового ефекту» через використання деяких з них, змушує людство обирати найбільш надійні (довгосторокові), економічно вигідні та прийнятні до навколишнього середовища джерела енергії. До них належать, перш за все, відновлювані та нетрадиційні енергоресурси, якими у достатній кількості володіє країна. Слід зазначити, що в цілому у світі спостерігається підвищення інтересу до застосування «зелених» енергоресурсів, які виправдовують свою актуальність через вищевказані характерні ознаки [1].

На даному етапі, усвідомлюючи незворотність глобального курсу на безпечний розвиток, для забезпечення виробництва альтернативних видів палива із біогенної сировини, необхідно створити організаційно-економічні передумови для підприємництва на основі державного захисту інтересів підприємця, а також умови для розвитку науково-технічної бази виробництва та впровадження нових наукових досягнень у цій сфері. Обов'язковою умовою є створення системи державних стандартів; впровадження економічних важелів і стимулів для підприємств, діяльність яких пов'язана з впровадженням ресурсозберігаючих технологій при використанні альтернативних видів палива; стимулювання інвестиційної діяльності тощо [2].

На сьогоднішній день, кількість підприємств з виготовлення біопалива збільшується швидкими темпами, враховуючи той факт, що це новий напрям підприємництва з огляду на диверсифікацію структури енергетики, який почав нарощувати свій виробничий потенціал з кінця ХХ століття. Виробництво біопалива є актуальним особливо для України, адже воно володіє низкою переваг серед інших видів палива, оскільки в першу чергу мінімізує використання видобувних паливних ресурсів, за своїм впливом покращує сучасний стан екології України та потенційно впливає на розвиток вітчизняної паливної промисловості та суміжних галузей. Серед підприємств, які спеціалізуються на виробництві біопалива в Україні можна назвати: ООО "BiofuelEquipment" (Рівненська обл.), ПП "Аквадор плюс" (Київська обл.), ООО "Асмел" (Київська обл.), ТОВ "Винницька біопаливна компанія" (Чернівецька обл.), ТОВ "Екогран" (Житомирська обл.), ТОВ "Зелена енергія" (м. Київ).

Наразі, в Україні вже існує доволі широкий спектр ініціатив з організації виробництва біодизелю. Так, тернопільська фірма "Юко" та колектив Мишковицького комбікормового заводу запустили в дію першу в західному регіоні України лінію з переробки ріпаку на біодизель продуктивністю 10 т пального за добу. Компанія "Лібер" завершила в Херсонській області будівництво заводу з виробництва біодизелю потужністю 10 тис. т продукції за рік для фермерських господарств. На чернівецькому емаль-заводі "Карпати" в січні 2007 р. відбулася презентація установки для виробництва біодизелю, яка дає змогу з ріпакової або соєвої олії виробляти 50 літрів пального за годину. В Апостолівському районі Дніпропетровської області розпочато будівництво установки з переробки ріпаку на дизельне паливо, яка вироблятиме за добу 50 т біодизелю [3].

Зокрема, позитивні зміни були відзначені також у сегменті виробництва твердого біопалива (паливних брикетів та пелет) в період вересень 2010-вересень 2011 р. потужність виробництва в Україні зросла на 270 тис. т на рік – до 950 тис. т. Головний внесок у цю динаміку, згідно з дослідженням АПЕУ (Асоціація учасників ринку альтернативних видів палива та енергії України), внесли олійноекстракційні заводи, які встановили лінії гранулювання та брикетування лушпиння соняшнику загальною потужністю 250 тис. т на рік [4].

Проводячи спостереження за розвитком підприємств даної галузі, зазначимо, що відповідно до Закону України «Про виробництво та споживання біологічних видів палива» виробниками біопалив є підприємства всіх форм власності, що виробляють біопаливо з відновлюваної біологічної сировини чи паливо, отримане шляхом використання біопалив як сировини та/або компонента у пропорціях, встановлених нормативно-технічною документацією [5]. Разом з тим, прийнятий закон дає можливість займатись виготовленням біологічного палива суб'єктам, що займаються підприємницькою діяльністю незалежно від форми власності, наприклад, товариствам з обмеженою відповідальністю, акціонерним товариствам, приватним підприємствам тощо, діяльність яких регулюється законодавством України.

Аналіз показав, що розвиток вітчизняних підприємств є проблемним з огляду на низку чинників у галузі альтернативної паливної енергетики. До основних проблем, що стримують їх розвиток, можна віднести:

- відсутність розробленої енергетичної, екологічної та біоенергетичної політики держави, регіонів та необхідних стимулюючих інструментів для виходу біопалива на внутрішні та зовнішні ринки;
- брак залучення фінансових ресурсів та інвестицій в досліджувану галузь;
- тривалий процес погодження та подальшої розробки і вдосконалення відповідної законодавчої бази;
- малий досвід у реалізації принципу системності в управлінні підприємствами альтернативної енергетики [6].

Враховуючи результати численних наукових досліджень та фахових публікацій, зауважимо, що Україна має відмінні перспективи з точки зору використання потенціалу біомаси у таких сферах як сільське, лісове, комунальне господарства, переробна промисловість, а також з огляду на необхідність реформування вітчизняної паливної галузі. Таким чином, за цих умов підприємствам доцільно з кожним роком нарощувати свою виробничу потужність.

У відповідності із офіційною статистикою, у загальній річній структурі біоенергетичний потенціал України дорівнює 12,3 Мтне (9% загального первинного споживання енергоспоживання). Найбільш перспективними напрямками використання біомаси є безпосереднє її спалення для виробництва тепла, виробництво біогазу з гною у великих господарствах, виробництво вторинних паливних ресурсів з відходів сільського та лісового господарств, видобування та утилізація звалищного газу, спалення біомаси і вкопного палива з метою когенерації (одночасного виробництва електроенергії та тепла). Отже, за своїм походженням основними типами біомаси є: відходи деревини і побічних продуктів розпилування з тирси, стружки, обалолів та кори; лісосічні відходи (крони дерев, гілки та мертві дерева, що залишаються після остаточного вирубу), а також лісосічні відходи та хмиз з молодих лісопосадок; відходи рослинництва (солома зернових культур, таких як пшениця, ячмінь, овес); відходи тваринництва (гній, що також використовується у якості сировини для виробництва біогазу; відходи комунального господарства (табл. 1) [7].

Завдяки сировинній базі Україна має могутній потенціал з виробництва біогазу. У промисловому тваринництві України виробництво біогазу, за оцінками експертів, можна довести до 2,5 млрд. м³ щорічно. Відходи рослинництва можуть компенсувати використання газу в об'ємі понад 16 млрд. м³. Використання деревини, зокрема, від санітарної вирубки лісів, може заощадити близько 2 млрд. м³ щорічно [8, с. 72]. Очевидним пріоритетом є використання біогазу для одержання механічної та електричної енергії. Даний процес стимулюватиме створення власної енергетичної бази, що забезпечить експлуатаційні потреби вітчизняних підприємств.

За оцінкою фахівців групи Німецько-Українського аграрного діалогу, на даний момент в Україні близько 20 млн. т соломи зернових, 2 млн. кубометрів деревних відходів і до 1,5 млн. т лушпиння соняшнику не використовуються або використовуються недостатньо. Ця біомаса може бути

перетворена в щонайменше 11 млн. т пелет на суму близько 1 млрд. євро – набагато вище оцінок поточного річного обсягу українського ринку у 240 тис. т.

Таблиця 1

Потенціал біомаси України, за деякими типами біомаси

Тип біомаси	К-ть кт (вологих)	Частка біомаси, доступна для виробництва енергії		Кількість біогазу (лише для гною) Мм ³	НТЗ МДж/кг	Енергетичний потенціал біомаси Мтне (вологих)
		%	кт (вологих)			
Сільське господарство:						
Озимі і ярові культури/солома	23797,11	30	7139,13		15,7	2,6782
Стовбури кукурудзи	9866,13	50	4933,06		13,7	1,6149
Початки кукурудзи	11,31	50	5,66		14,7	0,0020
Лушпиння соняшника	431,21	100	431,21		15,4	0,1590
Стовбури соняшника	4575,17	80	3660,13		13,7	1,1982
Гній:						
- Велика рогата худоба	33976,58	62	21065,48	849,15	20,0	0,4626
- Свині	6037,78	62	3743,42	143,11	20,0	0,0780
- Вівці/кози	1007,29	62	624,52	26,54	20,0	0,0145
- Коні	2207,72	62	1368,79	58,17	20,0	0,0317
- Домашня птиця	2590,88	62	1606,35	150,52	20,0	0,0820
Деревина:						
- Лісосічні відходи	878,70	50	439,35		9,0	0,0945
- Відходи лісової промисловості	475,60	100	475,60		9,0	0,1023
- Дрова	2149,20	100	2149,20		9,0	0,4622
Потенціал сільського господарства, Мтне						5,6523
Потенціал гною, Мтне						0,6687
Потенціал деревини, Мтне						0,9648
Загальний потенціал біомаси, Мтне						7,2858

Джерело: [7]

Більше того, їхні розрахунки показують, що всі види заводів з виробництва пелет відшкодовують вартість початкових вкладень менш ніж за два з половиною роки і можуть принести прибутки від 41 до 300 % (виміряні показником внутрішньої норми прибутковості). Проте, фактична рентабельність залежить від виду сировини і потужності заводу [9]. Окрім цього, як зазначають фахівці, є низка перешкод макроекономічного характеру, які гальмують швидкий розвиток галузі.

На думку більшості експертів, що працюють у біопаливному секторі, ключовою умовою для подальшого розвитку підприємств повинна стати належна державна підтримка та створення рамкових умов для стимулювання виробництв біопалива.

Так, основними принципами державної політики у галузі виробництва та застосування біопалив, згідно українського законодавства, є:

- економічне стимулювання виробників та споживачів біологічних палив з метою їх широкого запровадження в Україні;
- розробка нормативних механізмів створення і регулювання ринку біопалив в Україні;
- чітке визначення перспективної політики держави щодо виробництва та споживання біопалив з метою економії традиційних видів палива та зменшення залежності України від їх імпорту;
- зменшення негативного впливу на стан довкілля;
- запровадження поетапного збільшення нормативно-визначеної обов'язкової частки застосування біопалив у складі загального виробництва моторних палив в Україні;
- підтримка інвестиційної діяльності у виробництві та застосуванні біопалив через застосування у цій сфері підприємницької діяльності спеціальних податкових, митних та інших пільг визначених відповідними законодавчими актами, та гарантією держави про незмінність визначених пільг протягом наступних десяти років з дня прийняття відповідних законів або поправок до них;
- підтримка розвитку науково-технічної бази виробництва біопалив, пропаганда науково-технічних досягнень у цій сфері;
- інформування споживачів і виробників біопалива щодо економічних, екологічних, соціальних та інших переваг виробництва та споживання біопалив [5].

Щодо переваг виробництва та споживання біопалив, наведемо статистику. Так, щорічне виробництво пелет в Україні становить 240 тис. т. 50% цього обсягу – це пелети та брикети з соломи та лушпиння соняшнику. Наразі, український ринок пелет представлений близько 150 компаніями, які використовують дерево, лушпиння соняшнику та солому в якості сировини. Однак, впродовж року, деякі виробники переключаються від одного до іншого виду сировини в залежності від його наявності на ринку, що пояснюється сезонністю [10].

Поки що ринок знаходиться на початковому етапі розвитку та щорічно зростає на 15-20%. Оскільки пелети мають конкурувати з дешевшими традиційними джерелами енергії, що використовуються для опалення, внутрішній український ринок пелет все ще слабозрозвинений, і більшість виробників залишаються експортоорієнтованими, в основному на європейський ринок. Дійсно, близько 85% українських пелет експортується. На сьогодні вони становлять близько 2,5% європейського ринку пелет [9].

Актуальні зміни у законодавстві щодо розвитку біопаливної галузі в Україні вжило Міністерство аграрної політики та продовольства, схваливши цільову державну програму "Біоетанол", основною метою якої є сприяння виробництву 200 тисяч тонн біоетанолу щорічно [11]. При цьому варто оголосити, що уряд планує задіяти для цього саме потужності 25 вітчизняних спиртових заводів.

Варто врахувати, що виробництво біопалива вимагає від власників встановлення спеціальної технологічної лінії (обладнання для переробки біоенергетичної сировини), додаткових фінансових ресурсів та заготівлю значної кількості органічної сировини. Адже, за своєю структурою біоенергетика є новою та перспективною галуззю, яка відіграє домінуючу роль серед інших видів палива, і в сучасних ринкових умовах формує власну нішу на енергетичному ринку. Тому, залучення глобальних капіталовкладень є стимулюючим фактором для розвитку галузі.

Зокрема, для прикладу, вартість обладнання для виробництва біоетанолу з олійних культур становить від 30 млн. євро і вище, при цьому строк окупності проекту складе близько 5 років. Для невеликого виробництва (300 тис. літрів/день) інвестиції в будівництво та запуск заводу становлять 40-50 млн. євро. Термін будівництва заводу з виробництва біоетанолу складе 18-24 міс. На противагу цьому, завод з виробництва твердого палива (пелет або брикетів) може бути побудований і введений в експлуатацію за період від 3 місяців до півроку. Вартість устаткування відрізняється в рази, а окупність проекту на сьогоднішній день становить 8-16 місяців [12]. Так, якщо вартість обладнання німецьких виробників вимірюється сотнями тисяч євро, то український виробник пропонує ціни в межах від 60 тис. до 500 тис. грн. При цьому, є підтвердження тому, що європейські заводи почали цікавитись нашими установками. Таким чином, орієнтуючись на тривалість процесу зведення виробничих потужностей, можна припустити, що створення біологічних видів рідкого палива потребує більших часових затрат та суттєвих інвестицій, а виробництво твердих видів біопалива виглядає менш обтяжливо як з точки зору капіталовкладень, так і з точки зору їх окупності. Саме з цієї причини організаторами виробництва біопалива можуть стати як невеликі приватні підприємства, так і потужні широкомасштабні заводи.

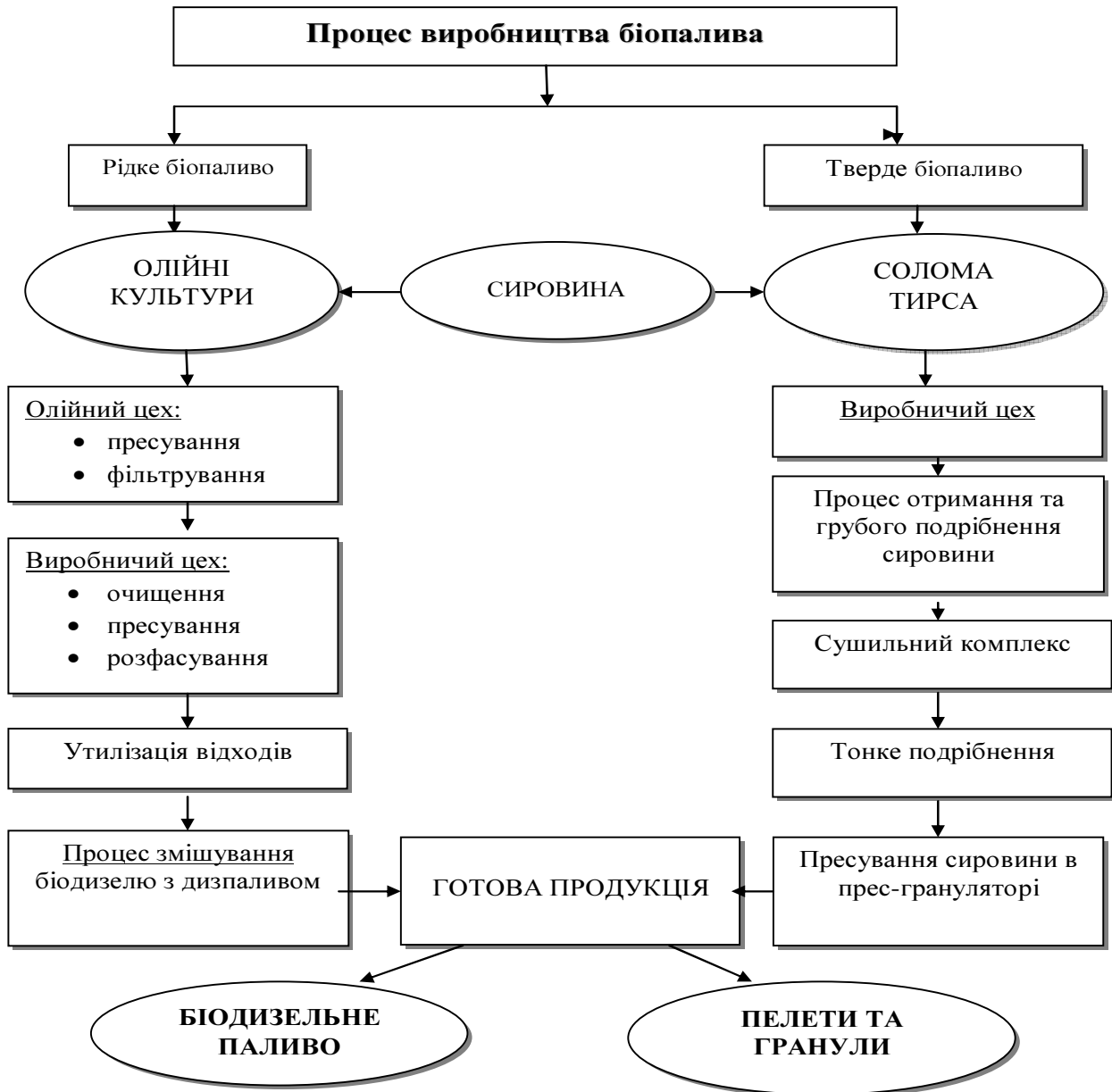
Характерною особливістю процесу виробництва біопалива (особливо рідких форм) є можливість організації його виробництва в комплексі з іншими технологічними процесами, що нерідко можуть визначати профіль діяльності підприємства. Так, технологічні потужності більшості сільськогосподарських підприємств, а також агропромислові галузеві комплекси (напр., спиртові, цукрові, олійно-жирові заводи тощо) дозволяють налагодити паралельно з основним виробництвом і виробництво біопалива, що слугує приводом додаткового використання резервних потужностей і спробою диверсифікації виробництва, особливо в умовах сезонності. Щодо твердих форм біопалива, то при виробництві пелет або брикетів можливим є налагодження як самостійного виробництва, так і організація супутнього технологічного процесу на базі існуючих підприємств та їх комплексів. Це є актуальним, зокрема, в лісопереробній, деревообробній промисловостях, а також в комунальному господарстві. Звичайно, наведені галузеві особливості вимагають наявності спеціалізованого обладнання, що в кожному випадку потребуватиме додаткових ресурсних можливостей для підприємств. Цей аспект потребує окремого, більш детального дослідження. Важливим моментом є також те, що зазначені умови повинні визначати специфіку управління підприємствами досліджуваної сфери.

Налагодження процесу виробництва біопалива є лише частиною справи. Важливим аспектом є управління таким виробництвом, пошук клієнтів, тренування персоналу, запровадження інноваційних технологій, контроль за процесом дистрибуції, підтримка зв'язків із ЗМІ та маркетинг нового продукту. У вітчизняній практиці сукупність усіх зазначених компонентів у комплексі повинна активізувати та оптимізувати безпосередній процес управління виробничо-господарською діяльністю підприємств.

Продовжуючи думку, варто зазначити, що виробнича структура підприємства представляє собою сукупність керованих ланок (цехів, дільниць, господарств тощо), об'єднаних технологічними чи кооперованими зв'язками. Вона відображає склад структурних підрозділів виробництва як суб'єкта управління. Структура підприємства і його цехів повинна бути побудована раціонально для заданих умов виробництва, сприяти прямоточному руху матеріалів, заготівель, деталей та вузлів в межах конкретного цеху та між цехами. Під час організації виробничих процесів слід передбачати менше

виробничих стиків, як і під час організації виробничої структури підприємства, оскільки зайві стики та організаційні зв'язки ускладнюють процеси планування й управління виробництвом.

За своєю структурою виробничий процес "зеленого палива" є не складним, механізованим, проте налічує декілька важливих етапів які потребують оптимальної та взаємовигідної співпраці, та звичайно висококваліфікованого менеджера (рис.1).

Рис.1. Етапи виробництва деяких видів біопалива

Примітка: Розроблено автором

Необхідно також наголосити на тому, що ефективна організація управління підприємством забезпечується сукупністю функцій управління виробничо-господарською діяльністю. Даному процесу притаманні такі функції як: управління фінансами підприємства, управління якістю продукції, управління збутом продукції, управління маркетингом, управління персоналом та ін. Відповідно, кожна із вказаних функцій активно сприяє вирішенню конкретних проблем, з якими стикається підприємство в ході своєї оперативної діяльності, та здійснює свій вклад в загальну результативність виробничо-господарської діяльності підприємства.

Поряд з цим, немає сумніву, що провідна роль у системі управління кожним підприємством досліджуваної сфери належить керівникам, які володіють профільними знаннями у сфері біоенергетики та безумовно, здійснюють вплив на операційні процеси. Зауважимо, що особливої уваги заслуговують зусилля менеджерів, які спрямовуються не лише на управління виробничою діяльністю,

а й на формування сприятливої атмосфери на підприємстві, яка заохочує до підкорення нових вершин та надихає на ефективну роботу працівників.

Загальновідомо, що менеджментом виробничо-господарської діяльності підприємств, в тому числі і біопаливних, можуть займатись управлінці, які забезпечують постановку мети і завдань щодо реалізації загальної стратегії фірми, формування структури, розподіл обов'язків, урегулювання трудових конфліктів, виконання плану, стимулювання якісної роботи, координацію виробничого процесу в рамках підрозділів, роботу необхідних комунікацій і зв'язку. Відтак, дана послідовність та взаємоузгодженість дій характеризує ефективний управлінський процес, свідчить про компетентність персоналу та розкриває нові горизонти розвитку підприємства в сучасних ринкових умовах.

Висновки з даного дослідження. Виробництво біопалива як специфічного продукту, може бути успішно налагодженим як на підприємствах, де воно буде основним, так і на підприємствах, побічна продукція яких становитиме сировину для його супутнього виробництва. Враховуючи те, що особливістю організації виробничого процесу на базі існуючих сільськогосподарських, лісогосподарських, агропереробних, комунальних підприємств екологічна прийнятність, наявність великих обсягів сировини та її низька вартість, нагальною потребою сьогодні є диверсифікація управлінських процесів на таких підприємствах з метою оптимального поєднання пропорцій виробництва та досягнення перспективних цілей уряду, який своєчасними змінами до законодавства визначив пріоритетний розвиток цієї сфери для України у найближчій перспективі.

У запропонованій статті ми зробили спробу дослідження функціонального взаємозв'язку між виробничо-господарською діяльністю та управлінською складовою. Крім цього, ми навели деякі дані щодо фінансово-інвестиційних аспектів налагодження виробничого процесу, вказавши діапазони цін на устаткування та терміни окупності інвестицій у підприємства біопаливної галузі, а також охарактеризували основні принципи державної політики у сфері виробництва деяких видів біопалива.

Література

1. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article>
2. Зінь Е.А. Регіональна економіка: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/rps/regionalna_ekonomika_-_zin_ea
3. Оверченко Б. Перспективи та проблеми виробництва біодизелю в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2913&number=95>
4. За рік в Україні сформувалася повноцінна галузь відновлюваної енергетики: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.bau.com.ua/20110912/za-rik-v-ukrainu>
5. Проект Закону від 29.12.2010 р. «Про розвиток виробництва та споживання біологічних палив» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39387
6. Климчук М.М. Система управління бізнес-процесами на підприємствах: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2011_7/39SUB.pdf
7. Потенціал біомаси в Україні : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.escob.com/files/catalog2/biomass_potential_23.doc
8. Кондратюк О.В. Економічні аспекти використання альтернативних джерел енергії та енергозберігаючих технологій / О.В. Кондратюк, В.В. Колос // Вісник СумДУ. – Серія Економіка. – 2010. – №1. – С.71-75.
9. Виробництво пелет в Україні: прибутковий варіант сталого розвитку? (серія консультативних робіт в рамках Німецько-Українського аграрного діалогу) / APD/PP/02/2012 / Анна Кузнецова. – Київ, 2012. – 24 с.
10. Інтерв'ю з представником ЮТЕМ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.utem-group.com>
11. Повідомлення про оприлюднення проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми «Біоетанол» (26.04.2012) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://170820.minagro.web.hosting-test.net/page/?13274>
12. Аграрні підприємства мають величезний потенціал для виробництва біопалива : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/80/all/2009/07/29/166942>

УДК 631.147(045)

Бєляєва Н.В.,
здобувач¹

Вінницький національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Постановка проблеми. Останнім часом світовий ринок органічних продуктів динамічно зростає. Сьогодні світові продажі органічних продуктів становлять понад 55 млрд. дол. на рік. За прогнозами аналітиків, до 2020 р. обсяги цього ринку сягнуть 200-250 млрд. дол. США. Близько 1,8 млн. виробників з різних країн світу займаються органічним виробництвом на більш ніж 37 млн. га сільськогосподарських угідь [7, с.6]. Лише в країнах ЄС кількість «органічних» господарств за останні 15 років зросла більше, ніж у 20 разів [7, с.3]. В Україні виробництво органічної продукції перебуває на початковому етапі розвитку, хоча потенціал органічного сільськогосподарського виробництва на родючих українських землях оцінюється дуже високо. Проте, за період з 2003 по 2011 роки сільськогосподарські площі України, зайняті під органічним агровиробництвом, зросли з 239,5 до лише 270,3 тис. га. Проблема повільного розвитку органічного виробництва привертає все більшу увагу українських дослідників, вимагаючи свого пояснення й розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку органічного виробництва та формування ринку органічної продукції в Україні займаються такі науковці як В.І. Артиш, Н.В. Бородачова, Дудар О.Т. [4; 5], Н.А. Берлач, М.В. Капштик, М.І. Кобець, Л.Є. Купінець, О.В. Рудницька, В.О. Шлапак, О.В. Ходаківська [6] та інші.

Незважаючи на достатню кількість робіт, пов'язаних з дослідженням сучасного стану світового органічного виробництва та перспектив його розвитку в Україні, наукове обґрунтування сутності практичних кроків щодо прискорення розвитку органічного сільськогосподарського виробництва залишається недостатнім.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити сучасний стан світового органічного виробництва та визначити основні тенденції та проблеми становлення ринку органічної продукції в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У всьому світі питання екології, збереження навколишнього середовища, здорового харчування все більше хвилюють людей. Світовий ринок органічних продуктів зростає темпами до 10-15% на рік. Близько 97% загального споживання органічної продукції припадає на країни Західної Європи та Північної Америки. Лідерами із продажу органічної продукції є США, Німеччина та Франція (табл.1).

Таблиця 1

Найбільші країни-виробники і споживачі органічної продукції в світі (дані 2009 р.)

Країни з найбільшою кількістю виробників органічної продукції, одиниць		Країни з найбільшим товарним оборотом органічної продукції, млн. євро	
Індія	677257	США	15650
Уганда	187893	Німеччина	5850
Мексика	128862	Франція	2591
Ефіопія	101578	Великобританія	2494
Танзанія	85366	Італія	1970
Перу	54904	Канада	1392
Італія	43029	Швейцарія	905
Туреччина	35565	Австрія	810
Буркіна Фасо	27748	Данія	724
Іспанія	25291	Швеція	623

Джерело: [4, с.52]

На початок 2010р. в світі нараховувалось понад 1,8 млн. сертифікованих виробників органічної продукції. Майже половина з них розташовані в Азії – 731,3 тис., в Африці – 511,7 тис., в Латинській Америці – 283,1 тис., в Європі – 257,7 тис., в Північній Америці – 17,1 тис., в Океанії та Австралії – 8,5

¹ Науковий керівник: Прутська О.О. – д.е.н., професор

тис. [6, с.11]. До першої десятки країн світу з найбільшою кількістю сертифікованих виробників органічної продукції належать Індія (677,3 тис.), Уганда (187,8 тис.), Мексика (128,9 тис.) та інші. Середній розмір одного господарства в цих країнах становить відповідно 1,7 га, 1,2 та 2,6 га [6, с.11].

Для виробництва органічної продукції в усьому світі на початок 2010 р. оброблялося 37,2 млн.га сільськогосподарських угідь [4, с.52]. Розподіл цих площ по макрорегіонах наведено в табл. 2.

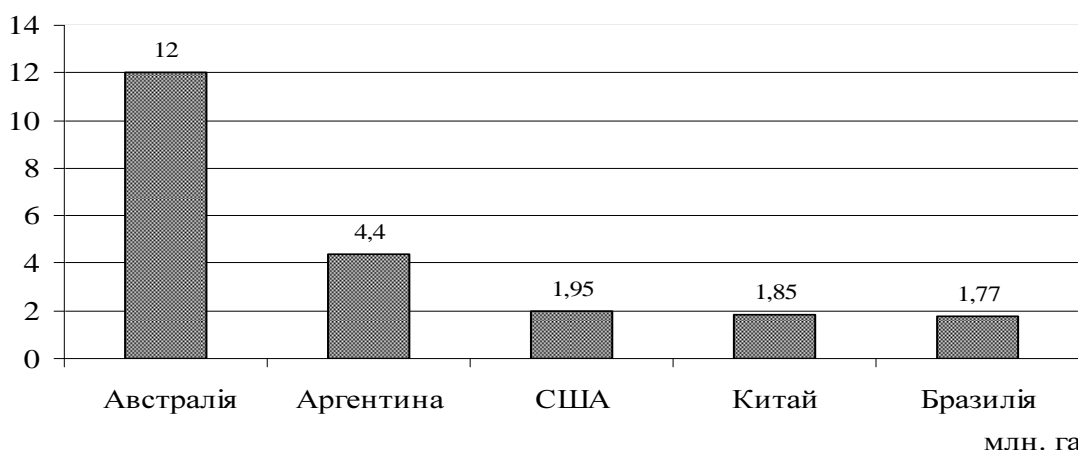
Таблиця 2

Площі органічних сільськогосподарських угідь за макрорегіонами, тис. га

Регіон	Рік						
	1999	2000	2002	2004	2006	2008	2009
Африка	21,8	52,4	317,0	513,6	684,8	857,7	1026,6
Азія	22,5	62,4	424,3	3781,8	3000,6	3351,1	3581,2
Північна Америка	733,1	1059,0	1257,9	1721,1	1792,6	2577,5	2652,6
Європа	3659,7	4463,9	5805,7	6353,1	7265,9	8269,4	9204,2
Латинська Америка	1246,8	3910,7	5752,3	5217,4	4950,6	8065,1	8558,9
Австралія та Океанія	5310,0	5310,2	6252,5	12175,5	12431,8	12110,7	12152,1

Джерело: [4, с. 54]

Стрімке зростання площ сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом, розпочалося в 1990 р. і тривало до 2002 р. Нині темпи зростання дещо скоротились. За площею земель, зайнятих під органічним виробництвом, лідує Австралія (12,0 млн.га), Аргентина (4,4 млн.га), США (1,95 млн.га), що відображено на рис.1. Середній розмір одного господарства у цих країнах коливається від 5,6 тис.га в Австралії до лише 151 га у США.

Рис. 1. Країни світу з найбільшими площами сільськогосподарських земель, зайнятими під органічним виробництвом (2009 р.)

Джерело: [6, с.10]

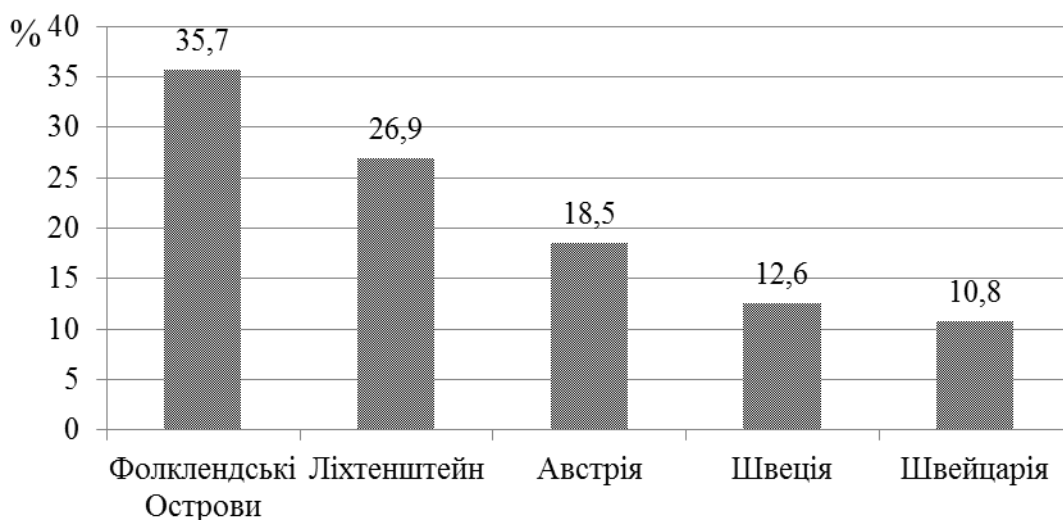
В Європі найбільшу площу земель, сертифікованих як органічні, має Іспанія (1,3 млн.га), а за кількістю виробників органічної продукції лідером є Італія (43,0 тис.). В цілому в Європейському Союзі приблизно 3,9% загального обсягу сільськогосподарських угідь використовуються для виробництва органічної продукції. Країнами з великою часткою земель, сертифікованих як органічні, традиційно є Ліхтенштейн, Австрія, Швеція, Італія, Німеччина, за яким йдуть Чехія, Греція, Польща.

Як видно з табл.3, в цілому по Європі під органічне виробництво зайнято 9262 тис. га, зареєстровано 257,7 тис. виробників органічної продукції, а середня площа одного господарства становить 35,9 га. Україна належить до країн з найменшою кількістю виробників органічної продукції, проте середня площа одного господарства (2242,3га) є найбільшою в Європі.

Якщо проаналізувати питому вагу земель, зайнятих органічним виробництвом в країнах Європи, виявляється, що 34% країн мають частку органічних земель менше 1%, 32% країн виділяють під органічне виробництво від 1 до 4,9% земель, 27% країн мають ще більшу частку земель, сертифікованих як органічні – від 5 до 9,9%, і лише 7% країн Європи мають частку органічних земель понад 10% [6, с.15]. Таких країн на сьогоднішній день нараховується лише п'ять. Це – Ліхтенштейн,

Австрія, Швеція, Швейцарія та Естонія.

Рис. 2. Країни з найбільшою часткою сертифікованих органічних земель у загальній площі сільськогосподарських угідь (2009 р.)

Джерело: [6, с.11]

Таблиця 3

Сільськогосподарські землі, зайняті під органічним виробництвом в окремих країнах Європи (2009 р.)

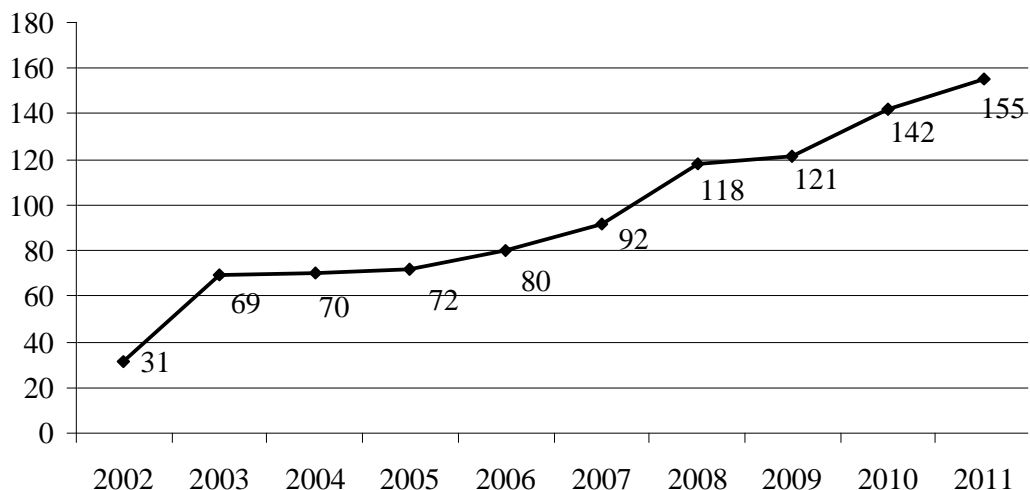
Країна	С.-г. землі, зайняті під органічним виробництвом, га	До площі всіх с.-г. земель, %	Кількість виробників органічної продукції	Середня площа одного господарства, га
Австрія	518757	18,5	21000	24,7
Бельгія	41459	3,02	997	41,6
Великобританія	721726	4,47	5156	140,0
Данія	156433	5,88	2694	58,1
Естонія	95167	10,49	1277	74,5
Іспанія	1330774	5,35	25291	52,6
Італія	1106684	8,68	43029	25,7
Латвія	160175	9,03	4016	39,9
Ліхтенштейн	1005	26,87	32	31,4
Німеччина	947115	5,59	21047	25,0
Португалія	209090	6,02	1902	109,9
Словакія	145490	7,51	363	400,8
Словенія	29388	6,1	2096	14,0
Україна	271315	0,66	121	2242,3
Чехія	398407	9,38	2665	149,5
Швеція	391524	12,56	4816	81,3
Швейцарія	114050	10,78	5943	19,2
Разом по Європі	9262553	1,94	257664	35,9

Джерело: [6, с.13]

Згідно офіційних статистичних даних, в Росії нараховується 3192 га сертифікованих органічних сільськогосподарських угідь, що становить лише 0,001% загальної площі сільськогосподарських угідь країни. Що стосується об'єму російського ринку органічної продукції, то за оцінками фахівців у 2012 р. він зріс на 25-30% до 100 млн. дол. [7, с.7], при тому, що у 2011 р. цей показник становив близько 60 млн.дол. Не зважаючи на те, що цифри свідчать про початкову стадію формування ринку органічної продукції в Росії, деякі дослідники зазначають, що від 40 до 75% приватних ферм не використовують при виробництві овочів і фруктів ні хімічних добрив, ні генетично модифікованих технологій. Тому, відповідно до західних стандартів, подібні ферми могли б потрапити до категорії «органічних».

Аналогічною є ситуація і в Україні. До речі, в США ферми, обсяг річної товарної продукції яких є меншим за 5 тис. дол., звільняються від проходження сертифікації і можуть продавати свою продукцію на місцевих ринках як «органічну», за умови дотримання вимог по її виробництву.

В Україні виробництво органічної продукції та формування відповідного ринку тільки розпочинається. Рис.3 характеризує динаміку зростання кількості сертифікованих органічних господарств в Україні. Сертифікованих 155 господарств на кінець 2011 р. – це майже ніщо порівняно з 43 тис. виробників в Італії, 25 тис. – в Іспанії, не говорячи вже про 677 тис. виробників в Індії.

Рис. 3. Кількість сертифікованих органічних господарств в Україні

Джерело: [5]

З 2003 по 2011 р. площа сільськогосподарських земель, зайнятих під органічним агровиробництвом, зросла в Україні несуттєво, з 239542 до 270320 га (табл.4), що говорить про відсутність мотивації, економічних умов, достатнього попиту на продукцію органічного землеробства, і свідчить про необхідність розробки й впровадження заходів державної підтримки сектору органічного виробництва.

Таблиця 4

Динаміка сільськогосподарських площ України, зайнятих під органічним агровиробництвом, га

Рік	2003	2005	2007	2009	2011
Площа	239542	241980	249872	270193	270320

Джерело: [5]

За оцінками асоціації виробників органічної продукції «БіоЛан Україна», сьогодні на органіку припадає лише 1% обсягу продажу продуктів харчування, хоча й спостерігається тенденція до зростання обсягів споживання сертифікованої органічної продукції в Україні (табл.5). Споживачами цієї продукції є переважно люди з середнім та високим рівнем доходу. На думку українських експертів, потенційними споживачами органічної продукції в Україні є близько 5% населення великих міст, які готові платити за неї на 30-50% більше, ніж за звичайну продукцію.

Таблиця 5

Обсяги споживання сертифікованої органічної продукції в Україні

Рік	2007	2008	2009	2010	2011
Млн.євро	0,5	0,6	1,2	2,4	5,1

Джерело: [5]

Лідерами органічного сільськогосподарського виробництва в Україні є ПП «Агроекологія» (Полтавська область), група компаній «Етнопродукт» (Чернігівська область), ТОВ «Галекс-Агро» (Житомирська область), «Органічне господарство «Махаріші» (Херсонська та Миколаївська області), ПП «Мельник» (Вінницька область), ТОВ «Чистий продукт-С» (Донецька область) та багато інших.

Більшість господарств, які займаються виробництвом органічної продукції, розташовані на півдні країни (Одеська, Херсонська області), у західній Україні (Чернівецька, Львівська, Тернопільська області), а також Полтавській області. Як зазначають дослідники [7, с.29], досить часто ці

господарства є учасниками міжнародних проектів (зокрема, зі Швейцарією й Німеччиною) щодо впровадження органічного землеробства в Україні та співпрацюють з іноземними компаніями. Близько 60% посівів зайняті такими культурами як пшениця, ячмінь, соняшник і кукурудза. Саме ці культури складають основу експортної пропозиції української органічної продукції. Крім того, частина посівних площ відведена під горох, ріпак, гречку, сою, жито, овес, сорго, просо, гірчицю, цукрові буряки тощо.

В Україні сформована достатньо розгалужена система громадських організацій та асоціацій, які докладають чималих зусиль для популяризації та розвитку органічного виробництва. Успішно функціонують Федерація органічного руху України (створена у 2005 р.), Спілка учасників органічного сільського господарства «Натурпродукт», Асоціація органічного землеробства та садівництва. У 2002 році було створено Асоціацію «БіоЛан Україна», яка об'єднує зусилля виробників, переробників, науковців, усіх зацікавлених осіб, і слугує національною платформою для обміну інформацією. З метою проведення досліджень, пропаганди виробництва та споживання органічної продукції в усіх регіонах країни планується створення Центрів органічного землеробства. Сьогодні такі центри активно працюють у Дніпропетровській, Полтавській, Запорізькій областях.

Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні визначаються наступними факторами:

- антропогенне забруднення території в Україні має не суцільний характер, залишилась частка земель відносно «чистих», рівень забрудненості яких є значно нижчим, ніж в країнах Західної Європи;
- в Україні найбільша в Європі зайнятість населення в сільськогосподарському виробництві (18% працюючих), відносно низький рівень оплати праці, що можна віднести до конкурентних переваг новоствореної галузі;

- переваги органічного виробництва (незалежність від промислових хімікатів, зменшення енергоємності агровиробництва, запобігання деградації ґрунтів).

У перспективі органічне виробництво повинно дозволити узгодити й допомогти розв'язати економічні, екологічні та соціальні проблеми сільських територій.

Висновки з даного дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки про недостатні темпи і відсутність економічних умов для становлення й розвитку сектору органічного виробництва в АПК України. Виявлено суттєве відставання України від інших європейських країн за такими показниками як кількість виробників органічної продукції, площі земель, зайнятих під виробництво органічної продукції, обсяги споживання органічних продуктів харчування. Між тим, органічне виробництво є одним з інструментів розв'язання багатьох економічних і соціальних проблем суспільства.

Прискорення розвитку цього перспективного напрямку сільськогосподарського виробництва можливе за умов формування відповідної нормативно-правової бази, впровадження стандартизації, сертифікації та маркування органічної продукції, забезпечення надання інформаційно-дорадницьких послуг населенню, реалізації заходів державної підтримки органічного агровиробництва, в першу чергу для малих та середніх підприємств аграрного сектору.

Література

1. Бубела Т., Воробець О. Нормативно-технічні аспекти контролю органічної продукції в Україні / Т. Бубела, О. Воробець // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2012. – № 1. – С. 62-65.
2. Дудар О.Т. Формування системи органічного агровиробництва / О.Дудар // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С.31-38.
3. Дудар О.Т. Розвиток органічного агровиробництва в Україні / О.Дудар // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 121-126.
4. Никифорова Т.А. Органическая продукция и пищевые добавки для ее производства / Т.Никифорова, Т. Губасова // Пищевая промышленность. – 2012. – № 6. – С. 52-54
5. Федерація органічного руху України, IFOAM. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.organic.com.ua
6. Федоров М.М. Розвиток органічного виробництва / Федоров М.М., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г.; за ред. М.М. Федорова, О.В. Ходаківської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 146 с.
7. Шубина Г. Продукты & ингредиенты. – 2012. – № 9. – С.6-7.
8. IFOAM Basic Standarts (approved by the IFOA General Assembly, Victoria, Canada, and august 2002). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.org>

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 316.334.55:338.43

Збарський В.К.,
д.е.н., професор
Липов'як-Мелкозьорова А.І.,
аспірант

Національний університет біоресурсів
і природокористування України

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Постановка проблеми. Серед актуальних проблем щодо соціально-економічного розвитку села визначальне місце належить створенню комфортних умов праці і проживання його жителів.

В останні роки на рівні держави дедалі ширше звертається увага на категорію «територіальне середовище», в якому проживають селяни, тобто, проблеми селян, їх праця і життя стали розглядати в контексті розвитку територіального середовища. Проте, сьогоднішня своєрідність осмислення сутності поселенської діяльності людини на фоні економічних та соціальних пріоритетів продовжує залишатися на другорядних позиціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування окремих зрізів цієї проблеми окреслено в працях вітчизняних вчених: О.Г.Булавко, О.В.Гафурової, Е.М. Лібанової, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, К.Орлатого, О.І.Павлова, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, В.К.Терещенка, Г.В.Черевка, К.І.Якуби тощо. При цьому слід зазначити, що в аналізі діяльності аграрного сектору переважає галузевий підхід, за якого соціальні проблеми не завжди досліджуються у взаємозв'язку з економічною діяльністю, що не дозволяє належним чином обґрунтувати зміст понять «сільське поселення, село і сільський розвиток», дослідити їх динаміку.

Постановка завдання. Основним предметом даного дослідження і його завданням є уточнити і конкретизувати термінологію та визначення понять, які описують процес сільської поселенської мережі, встановити її ознаки, що становлять зміст і формують суть. Метою публікації є оприлюднення результатів проведеного нами наукового аналізу з приводу оновленого трактування змісту поняття «сільське поселення».

Виклад основного матеріалу дослідження. Зосередивши основну увагу на проблемах виробництва сільськогосподарської продукції, держава цілком вірно турбується про зайнятість і зростання доходів селян та їх добробуту. Безумовно, що такий підхід справедливий і необхідний, але ж, як на наш погляд, він вирішує проблеми села лише частково. Виробник сільськогосподарської продукції сьогодні залишає осторонь проблему соціального розвитку сільських поселень. Мізерні ж, як правило, кошти на ці цілі у місцевих бюджетах не впливають на територіально утворювальні процеси на селі. Тобто, сьогодні створилася на селі гостра ситуація – «виробник не хоче, громада не в спроможі», яка все частіше стала проявлятися у конфліктній формі. Слід відмітити, що цей процес прогресує і досить високими темпами. Стратегічна постановка вирішення проблем на селі позбавлена регіональної конкретики та її прозорості, без яких забезпечується лише локальний і короткостроковий ефект.

Через кризову соціально-економічну ситуацію, а також відсутність державної підтримки соціального облаштування поселенської мережі, перейти сьогодні до моделі раціонального задоволення інтересів селян практично неможливо.

Сільське поселення слід розглядати як цілісну і компактну концентрацію населення разом із засобами його життєдіяльності або місцями постійного проживання, праці і відпочинку, відтворення тощо. Сільські поселення суттєво відрізняються від міських за способом життя населення, а саме характером зайнятості, методом планування і забудови території, людністю і щільністю населення, його соціальною структурою, розвитком інфраструктури, транспортної мережі, засобів зв'язку тощо. У науковій літературі, а тим більше у соціальній практиці, сільські території (сільська місцевість) оцінюються як периферійні, а села – як поселення, відсталі порівняно з міськими за умовами

життєдіяльності. Поняття «територія» та поселення розглядаються як споріднені й такі, що співвідносяться між собою як ціле й частина.

Труднощі у відстеженні еволюції поняття «сільське поселення» і «сільська територія» пов'язані з тим, що воно введене до наукового обігу нещодавно. До цього як ідентичні їм використовувалися поняття «сільська місцевість», «село». Вони є близькими, але не тотожними поняттям «сільське поселення» [2, 7].

Іноді для передачі відповідного змісту використовують інші споріднені поняття, які відбивають той чи інший бік об'єкта дослідження (сільського поселення). До їх числа належать: «сільські населені пункти», «аграрний сектор», «аграрна сфера», «аграрний сектор економіки», «сільське господарство», «агровиробництво», «сільськогосподарське виробництво», «агропродовольчий сектор», «сільська економіка», «сільський сектор», «агропродовольчий комплекс» тощо. Частіше за все у економічній літературі як тотожні використовуються поняття «сільські території», та «сільські поселення» [5, 9].

Для подолання цих вад необхідно виокремити й розвести такі парні терміни, як «сільський» і «аграрний» та «території» і «поселення». Слово «аграрний» (від лат. agrarius – земельний) характеризує все те, що належить до землеволодіння і землекористування. Етимологія терміну «сільський» у стародавніх перекладних пам'ятках руської писемності передавалося за допомогою слова «село», яке означало власне рілля, а вже потім рільницьке поселення.

Отже, населення цих поселень займалося переважно рільництвом, цим воно відрізнялося від міського. Тобто первісно термін «сільський» мав не поселенський, а галузевий відбиток, пов'язаний з видом занять населення. І хоча з часом господарські функції цих поселень значно розширилися, але історично село пов'язане з веденням землеробства, сільського господарства, а тому агровиробництво розглядається як складник сільського сектору. У цьому розумінні терміни «аграрний» і «сільський» частково збігаються. Водночас, за сукупністю ознак та історичним контекстом поняття «сільський сектор» ширше за поняття «аграрний сектор». Слово «аграрний» передає характер виробничих, споживчих, владних (з приводу володіння і користування, розпорядження землею) відносин. Зазначені відносини як за своєю сутністю, так і сферою прикладання виробничих відносин виходять поза межі власне агровиробництва, з яким вони історично пов'язані.

Таким чином, сільське поселення – це компактно заселене місце постійного проживання людей, що склалося внаслідок історичних традицій, господарської та іншої діяльності, має сталий склад населення, власну назву, відокремлену межею територію та зареєстровано в законодавчому порядку.

За чисельністю населення та соціально-економічними характеристиками поселення, село згідно статусу – це поселення з переважно сільською садибною забудовою, сталим складом населення, яке у більшості зайняте в сільському, лісовому та рибному господарстві, народних промислах, первинній переробці сільськогосподарської та рибної продукції [5].

Отже, формування та функціонування соціально-економічної політики на селі є нині надзвичайно складним:

- продовжується погіршення кількісних і якісних параметрів демографічних процесів, зростає смертність, народжуваність знижується, значна частина поселень втратила назавжди свій репродуктивний потенціал (табл.1);

- відбувається руйнація поселенської мережі, погіршується структурне її співвідношення, втрачається функціональна приналежність малих населених пунктів;

- знижується зайнятість, скорочується трудовий потенціал, посилюються безробіття та міграційні процеси;

- оплата праці в аграрній сфері продовжує бути найнижчою серед галузей економіки, загострюються проблеми бідності, знижується життєвий рівень селян;

- занепадає і руйнується соціальна інфраструктура села, скорочується обслуговування населення соціальними послугами.

Складність в демографічній ситуації є результатом погіршення стану здоров'я сільського населення, зниження матеріального становища, складних соціальних та екологічних умов проживання на селі. Спад народжуваності та зростання смертності досягло критичної межі. Як видно із даних табл.1, у 2011 р. кількість померлих перевищувала кількість народжуваних в Україні на 162,0 тис. чол., половина з яких припадає на сільські поселення.

Частка молоді віком до 35 років в загальній кількості мешканців села має чітку тенденцію до зниження. За 1970-2011 рр. вона скоротилася на 8,9 відсоткових пунктів. Очікувана тривалість життя селян залишається відносно стабільною в межах 69 років, в тому числі чоловіків – відповідно 64,5 і жінок – 75 років. Незважаючи на подальше ускладнення демографічної кризи, яка супроводжується зменшенням людності сіл, за 2000-2011 рр. поселенська мережа регіону не втратила населених пунктів, проте, майже кожне четверте з них сьогодні перебуває за межею самовідтворення [3]. На 1 січня 2012 р. в регіоні налічувалося 824 сільських населених пунктів [10]. Найбільше населених пунктів у Золотоніському (61) і найменше у Кам'янському, Маньківському районах – відповідно по 29.

Таблиця 1

Динаміка рівня основних показників демографічних процесів в Черкаській області,
 1990-2011 рр.*

Показник	Рік					Зміна показників 2011р., % (+,-) по відношенню до		
	1990	1995	2000	2005	2011	1990 р.	2000 р.	2005р.
Усе населення, тис. осіб (середньорічне)	1530,5	1517,6	1438,0	1353,5	1277,3	83,4	88,8	94,4
у т. ч. у сільській місцевості	776,7	6878	660,6	618,6	563,9	72,6	85,4	91,1
Кількість народ-жених – всього, тис.	18,9	14,5	10,7	10,4	12,5	66,1	116,8	120,2
у т. ч. у сільській місцевості	7,3	6,6	5,2	4,4	5,4	74,0	103,8	122,7
Кількість померлих, тис. осіб	22,0	25,8	24,8	25,1	20,8	94,5	83,9	82,9
у т. ч. у сільській місцевості	13,9	25,8	14,7	14,7	11,6	83,5	78,9	78,9
Природний приріст, тис. осіб	-3,2	-11,3	-14,1	-14,7	-8,3	х	х	х
у т. ч. у сільській місцевості	-6,6	9,1	-9,5	-10,3	-6,2	х	х	х

* Згідно з даними головного управління статистики у Черкаській області [11]

Зменшення трудового потенціалу відбувається в результаті скорочення його природної основи – чисельності сільського населення в працездатному віці та зниження життєвого потенціалу. Протягом 1979-2011 рр. кількість мешканців села зменшилася майже на 253,2 тис. чол., або на 26,6% [10; 11].

У зв'язку із скороченням робочої сили у новостворених підприємствах, зменшенням в них штатних працівників, а також скороченням робочих місць в соціальній сфері, кількість найманих працівників у всіх сферах економічної діяльності на селі за 2000-2011 рр. зменшилася з 469,8 тис. осіб до 344,3 тис. осіб, або на 26,7%. Як наслідок цих процесів відбувається подальший міграційний вплив сільської молоді у міста та далеко зарубіжжя. Рівень безробіття економічно активного населення у працездатному віці (за методологією МОП) в середньому за 2008-2011 рр. становив 10,9% загальної його кількості, з них у віці 15-49 років – 33,6%.

Майже незмінним є становище з доходами та бідністю на селі. Оплата праці у структурі сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості складає 42,1% (табл.2).

Таблиця 2

Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників Черкаської області за видами економічної діяльності*

Вид діяльності	Рік				С.-г. до інших галузей,%
	1995	2000	2005	2011	
Усього	63	175	642	2155	95,4
Те ж % у структурі сукупних ресурсів	22,7	25,3	34,2	42,1	+19,4
Сільське і лісове господарства, мисливство	44	120	458	2055	х
Промисловість	73	230	756	2462	83,5
Будівництво	93	173	749	1825	112,6
Торівля	69	188	540	1983	103,6
Транспорт і зв'язок	83	260	850	2471	83,2
Фінансова діяльність	173	281	964	3408	60,3
Державне управління	67	309	926	2683	76,6
Освіта	62	144	599	1943	105,8
Україна в середньому	73	230	806	2633	70,4
в т.ч. сільське госп-во	37	114	437	1853	х

* Згідно з даними головного управління статистики у Черкаській області [11]

Дані табл. 2 свідчать про місце і роль сільського господарства в Черкаській області. Дана галузь за середньомісячною заробітною платою найманих працівників в регіоні наближається до середнього показника й вища за оплату праці в галузях будівництва, торівлі тощо (рис. 1).

Щодо середньомісячної заробітної плати найманих працівників галузі сільського господарства регіону, то вона за аналізований період на 10-15% вища середньо галузевого рівня країни.

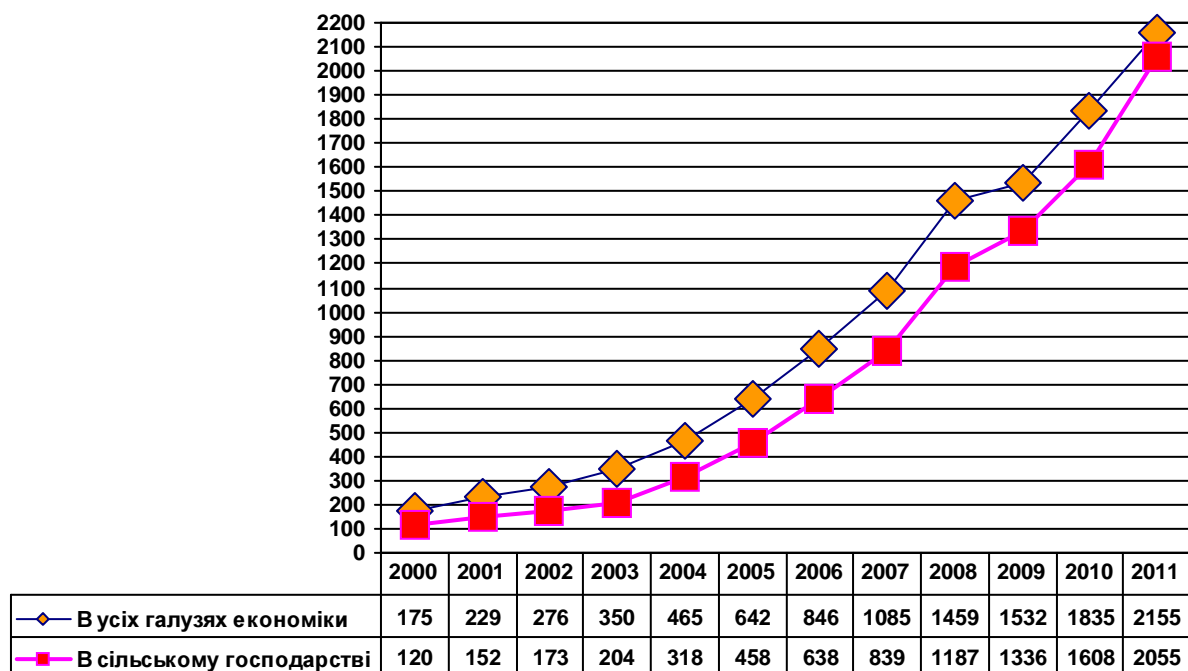

Рис.1. Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників Черкаської області, 2000-2011рр., грн.

Середній селянин майже 90% свого сімейного бюджету витрачає на харчування при науково обґрунтованій нормі 10%. При цьому фактичний рівень душевого споживання харчових продуктів, в порівнянні з науково обґрунтованими нормами, становить лише 50-60%.

Руйнівні процеси соціальної інфраструктури пов'язані в основному з майже постійним ігноруванням державою розвитком соціального довкілля на селі, відсутністю виваженої державної політики стосовно фінансових надходжень до місцевих бюджетів. Відтак, доступність сільського населення до послуг соціального спрямування з року в рік постійно знижується, погіршується їх асортимент та якість.

Сьогодні у 46,5 % загальної кількості сіл відсутній обов'язковий для кожного села фельдшерський (фельдшерсько-акушерський) пункт. Лише 31,2 % сіл забезпечені дитячими установами, школами – 48,7%, закладами культури клубного типу – 57,8%. Майже повністю скоротилось на селі побутове обслуговування.

У переважній частині сільських поселень не вирішуються проблеми розвитку житлово-комунального господарства, його інженерного забезпечення та благоустрою.

Загальновизнаним є те, що привабливість проживання населення, особливо молоді, на селі сьогодні втрачена [4].

Запобігання подальшого поглиблення руйнівних соціальних процесів у сільських поселеннях передбачає поступове втілення в життя селян комплексу нормативно-правових та організаційно-економічних заходів. Вони мають ґрунтуватися на реальному попиті та пропозиції соціальних послуг безпосередньо на мікрорівні, посиленні регулюючого впливу органів місцевого самоврядування на засадах органічного поєднання функцій місцевого самоврядування з регіональними і загальнодержавними органами влади. Сьогодні на рівні держави вже зроблено офіційний крок до їх вирішення через розробку Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, зорієнтованої на стале економічне зростання та соціально-економічний розвиток територій через механізм структурної перебудови соціально-економічних відносин в аграрно-промисловому комплексі. Її реалізація має бути спрямована, насамперед, на територіальну соціально-економічну розбудову, забезпечення сталого економічного зростання сільськогосподарського виробництва і на цій основі найбільш повного задоволення інтересів щодо надання жителям села житлово-комунальних та соціально-побутових послуг. З огляду на вищевикладене, стратегічною метою реформування економічної сфери є формування соціально орієнтованої економіки, вирівнювання пропорцій економічного і соціального розвитку сільських територій, зосередженого на інтересах громади села, її кожного жителя, створення у сільських поселеннях належних умов праці і проживання.

Висновки із даного дослідження. Сталість демографічних процесів є найважливішою складовою соціальної політики на селі. Призупинення негативної тенденції щодо зменшення чисельності сільського населення, оздоровлення демографічної ситуації з подальшим поліпшенням

трудового потенціалу в сільській місцевості вимагає розробки механізму покращення якісних параметрів життєвого і трудового потенціалу села, зокрема:

- опрацювання та реалізації Національної програми демографічного розвитку села як передумови відродження сільських поселень, яка органічно має поєднувати динаміку демографічної ситуації, продуктивних сил, економічних відносин із соціальним розвитком сільських територій;

- поліпшення умов праці в аграрному секторі шляхом підвищення рівня механізації виробничих процесів, забезпечення сільського населення малогабаритною технікою для механізації робіт в особистих селянських господарствах та докорінного поліпшення виробничої інфраструктури загалом на селі, облаштування робочих місць рекреаційними місцями відновлення робочої сили.

Глибоке реформування аграрного сектора, становлення різноманітних форм господарювання в комплексі з організаційно-правовим регулюванням трудових відносин в агропромисловому комплексі кардинально змінюють стратегічні підходи формування зайнятості на селі.

Першочерговими в цьому контексті завданнями є:

- розробка програми зайнятості відповідно до формування різноукладності на селі з визначенням першочергових заходів щодо перерозподілу зайнятого населення між різними організаційно-правовими структурами, територіальними секторами, трудонедостатніми та трудонадлишковими регіонами;

- удосконалення мотиваційних важелів раціонального використання робочої сили на селі відповідно до ринкових умов реформування й упорядкування оплати праці, в залежності від ефективності сільськогосподарського виробництва, впровадження погодинної її форми;

- поліпшення відтворювальних процесів у створенні ринку робочої сили шляхом врегулювання на законодавчому рівні формування доходів сільського населення, збільшення в їх структурі частки оплати праці шляхом підвищення її мінімального рівня та допомоги по безробіттю.

Основними напрямками формування соціальної інфраструктури як сукупності структурних елементів сільських поселень для забезпечення сільським жителям належних умов праці і відпочинку та створення комфортного життєвого середовища в регіоні слід визнати:

- децентралізацію управлінських функцій держави на користь місцевого самоврядування, забезпечення реального самоуправління на рівні територіальних громад шляхом законодавчого та фінансового врегулювання формування місцевих бюджетів та контролю за їх виконанням;

- проведення суцільної паспортизації сільських населених пунктів, опрацювання пріоритетів соціальної розбудови на рівні кожного адміністративно-територіального утворення;

- розробку та впровадження відповідної нормативно-правової бази, єдиних стандартів і нормативів соціального обслуговування, обґрунтування фінансового механізму щодо формування місцевих бюджетів та гарантій участі держави у соціальній розбудові села;

- створення реального поля комунальної власності територіальних громад, його органічне поєднання із державною та приватною власністю в соціальному середовищі на селі;

- опрацювання та організацію виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку територій з їх узгодженням на місцевому, регіональному і державному рівнях з реальними фінансовими можливостями;

- активізацію залучення на добровільній основі коштів підприємств, установ та організацій для розбудовчих процесів у сільській соціальній сфері тощо.

У проекті «Концептуальні засади стратегічної модернізації аграрного виробництва та розвитку сільських територій в Україні», розробленому вченими-аграрниками ННЦ «Інститут аграрної економіки», зокрема зазначається, що держава повинна визнати селян господарями на своїй території. Сільська територія, за винятком земель соціального призначення, має бути передана сільським громадам (сільрадам). Власниками угідь можуть бути тільки фізичні особи, які безпосередньо зайняті в селі і сільському господарстві.

Потрібні програми раціонального використання кожної місцевої території, прийняті сільськими і районними радами. Пріоритетним буде розвиток інтенсивних, відносно трудомістких сільськогосподарських виробництв.

Література

1. Збарський В.К. Мотивація зайнятості у сільському господарстві: Монографія / В.К. Збарський, М.А. Блажко; за ред. доцента В.К.Збарського.– К. : НАУ, ДАККіМ. – 2006. – 242 с.
2. Збарський В.К. Сім'я і домогосподарство – соціально-економічні ланки суспільства / В.К. Збарський, А.В. Збарська // Міжнародна ювілейна наукова конференція «Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодні», від 20 березня 2009 року. – К. : РВПС.– 2009. – С. 209-215.
3. Лібанова Є.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу : монографія / Є.М. Лібанова.– К.– 2008. – 330 с.
4. Лібанова Є.М. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки : монографія / Є.М. Лібанова, С.І Пирожков, Л.С. Власенко та ін. – К. – 2003. – 230 с.

5. Лібанова Є.М. Низька тривалість життя населення – основний прояв тотальної демографічної кризи в Україні / Є.М. Лібанова // Жур. Акад. мед. наук України – 2007. – С. 411-447.
6. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій : монографія / А.В. Лісовий - К.: Дія.– 2007.– 294 с.
7. Павлов О.І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель : монографія / О.І. Павлов. – Одеса, «Астропринт» . – 2009. – 344 с.
8. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Стат.збірник. – К.: Держстат України, 2012. – 81 с.
9. Статистичний щорічник України за 2011 рік. – К. : Тов «Август Трейд» . – 2012. – 559 с.
10. Стратегія розвитку Черкаської області до 2015 року. – Черкаська обласна державна адміністрація. – Черкаси.– 2011. – 70 с.
11. Черкаська область у 2003 році: Стат.щорічник. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області.– 2004. – С. 314-315
12. Черкаська область у 2011 році: Стат.щорічник. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області.– 2012. – С. 318-320.

УДК 311:314 (075.8)

Зайченко В. В.
*к.н. з д.у., доцент кафедри економіки
праці та менеджменту
Кіровоградський національний технічний університет*

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РЕГІОНІ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української держави можна охарактеризувати з точки зору кризових явищ – в економіці, політиці, соціально-гуманітарній сфері. Подібні тенденції спостерігаються й у вітчизняній демографічній ситуації, де, за статистичними даними та даними чисельних досліджень, проявляються негативи й навіть деструктивні явища, що має відображення у структурі населення, сучасному типі відтворення населення, внутрішньоміграційних процесах тощо.

Стан народонаселення, зокрема, якісні його характеристики, є, з одного боку, наслідком стану соціально-економічного розвитку в країні (в окремо взятому регіоні), а з іншого – фактором, що впливає на ситуацію у соціально-економічній сфері, змінюючи її в бік позитиву чи негативу. Тому професійно-кваліфікаційний склад населення, його статеві-вікова структура, економічна активність та інші соціально-демографічні характеристики, все в більшій мірі визначають добробут країни (регіону) та її мешканців.

Розгляд стану та перспектив розвитку демографічної ситуації в країні та регіоні дає можливість прогнозувати негативні тенденції й виявляти проблеми в якісному складі народонаселення та сприяє формуванню ефективної регіональної політики щодо соціально-демографічного розвитку тієї чи іншої території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальними питаннями соціально-демографічного розвитку, зокрема, щодо загальних підходів й проблем в цій сфері, займалися такі дослідники як Стешенко В., Кваша А., Позняк О., Глуханова Г. та інші.

Трудовому потенціалові регіонів України, соціально-демографічній характеристиці людських ресурсів присвятили свої праці Варналій З., Тарангул Л., Горленко І., Євтушенко Г. та інші.

Питанням подолання демографічної кризи в Україні, шляхам пошуку реалізації державної політики в цьому напрямку присвятили свої роботи Лібанова Е., Шевчук П., Сімоненко В., Ціщик Р., Черничук Л. та інші.

Існує достатня розробленість загальнонаукової проблематики й основних напрямів розвитку соціально-демографічної ситуації в Україні, але недостатньо розглядалися вузькорегіональна проблематика демографічного розвитку, основні тенденції й специфіка змін в структурі народонаселення, зокрема, Кіровоградської області.

Постановка завдання. Метою та завданнями даної статті є розгляд демографічної ситуації у регіоні на прикладі Кіровоградської області на основі виявлення та аналізу даних, які впливають на демографічні показники; характеристика основних тенденцій і особливостей зазначеної ситуації та розробка рекомендацій щодо її покращення в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічна ситуація як прояв особливостей

відтворення населення за основними його процесами в конкретному часі й місці (регіоні, країні) в сьогоденні України характеризується як несприятлива. Аналіз низки досліджень [1; 3; 5; 7] дозволяє окреслити основні проблеми демографічного розвитку держави:

- погіршення стану здоров'я населення, проблеми його старіння;
- зниження народжуваності;
- негативні явища у формуванні та розвитку сім'ї;
- зміни у шлюбно-сімейній сфері;
- суттєва диференціація рівня демографічного розвитку регіонів;
- проблеми регулювання міграційних процесів.

Зазначені проблеми демографічного розвитку мають прояв, в тій чи іншій мірі, і в Кіровоградській області, де спостерігається звуження демографічної бази відтворення трудового потенціалу внаслідок трудової еміграції населення працездатного віку, відбувається скорочення тривалості життя, погіршення вікової структури й, в перспективі, скорочення народонаселення й трудових ресурсів.

Щорічне збільшення інтенсивності процесів зовнішньої міграції працездатної частини населення в країні близького і дальнього зарубіжжя, низькі темпи відтворення населення, зростання показників старіння населення, збільшення загальної кількості пенсіонерів, щорічне погіршення показників здоров'я людей як молодших, середніх, так і старших вікових груп, низька тривалість життя, особливо чоловіків, у всіх регіонах держави – характерні явища щодо стану трудового потенціалу України [1].

Основні тенденції щодо зміни чисельності народонаселення можна змалювати за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1

Чисельність населення в Україні та в Кіровоградській області станом на 1 січня

Рік	Показник	
	Україна, млн. осіб	Кіровоградська область, тис. осіб
2002	48,5	1133,1
2003	48,0	1115,7
2004	47,6	1100,0
2005	47,3	1083,9
2006	46,9	1067,2
2007	46,6	1053,1
2008	46,4	1039,7
2009	46,1	1027,0
2010	46,0	1014,8
2011	45,8	1010,0
2012	45,6	1002,4

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про тенденцію зменшення населення як в Україні в цілому, так і Кіровоградській області, зокрема. Так, за останні 11 років чисельність населення в Україні зменшилася з 48,5 млн. осіб до 45,6 млн. осіб, що становить 6,0 %. У Кіровоградській області зменшення становить 130,7 тис. осіб або 11,5 %.

Відтворення населення є одним із головних процесів відтворення суспільства. Тенденції щодо процесів відтворення населення в кількісній градації дають показники народжуваності та смертності, що представлені в наступній таблиці 2.

Аналізуючи показники таблиці 2, слід зазначити, що в цілому загальна кількість померлих осіб перевищує загальну кількість народжених, така негативна тенденція спостерігається як по Україні, так і по Кіровоградській області. Проте, починаючи з 2006 року, можна спостерігати тенденції підвищення інтенсивності рівня народжуваності, але це не компенсує втрат від смертності, яка, хоча і має тенденції до зниження, залишається на загрозово високому рівні.

Серед смертності населення за зовнішніми причинами найбільша частка смертей припадає на «випадки отруєнь, спричинені отруйними речовинами» – і більшість цих смертей відбулося через «випадки отруєння та дії алкоголю» [8, с. 315], що свідчить про негативні явища, пов'язані з алкоголізацією населення області. На другому місці причин смертності від зовнішнього впливу перебуває «навмисне самоушкодження», що вказує на негативні психологічні стани значної частки осіб у складі населення Кіровоградської області.

Щодо розподілу населення за статтю та віком в області відбувається старіння населення як «зверху», за рахунок зростання чисельності людей похилого віку, так і «знизу», – через постійне скорочення кількості дітей у результаті зниження народжуваності [2; 5; 6; 9].

Таблиця 2

Рівень народжуваності, смертності та природного приросту населення в Україні та Кіровоградській області

Показник	Рік									
	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість народжених, тис. осіб										
Україна	385,1	408,6	427,3	430,1	460,4	472,7	510,5	512,5	497,7	502,6
Кіровоградська область	9,1	9,2	9,4	9,0	9,7	10,1	10,5	10,9	10,4	10,5
Кількість померлих, тис. осіб										
Україна	758,1	765,4	761,3	758,2	758,1	762,9	762,2	706,7	698,2	664,6
Кіровоградська область	20,8	20,1	19,9	20,2	19,1	19,2	19,3	17,8	17,4	16,6
Природний приріст (скорочення)										
Україна	-373,0	-356,8	-334,0	-328,1	-297,7	-290,2	-251,7	-194,2	-200,5	-162,0
Кіровоградська область	-11,7	-10,9	-10,5	-11,2	-9,3	-9,1	-8,7	-6,9	-7,0	-6,1

Джерело: [6,9]

Демографічна ситуація, що склалася в регіоні, цілком обґрунтовано викликає занепокоєння. Скорочення чисельності населення, зниження тривалості життя і падіння народжуваності стали характерними ознаками демографічних процесів, які відбувалися у перше десятиліття ХХІ ст.

Висока дітородна активність населення формується за рахунок молодого вікового складу населення. Тому, збільшення частки людей старших вікових груп в області є важливим структурним фактором, що впливає на зниження загальних коефіцієнтів народжуваності та підвищення загального коефіцієнта смертності [2; 6; 8; 9]. Високим часткам людей похилого віку відповідає низька частка дітей.

На сьогодні в Україні існує ціла низка проблем у сфері сімейних стосунків, яка безпосередньо пов'язана з демографічною ситуацією в країні. Це, передусім, втрачені традиції багатодітності, значна кількість розлучень, дитяча безпритульність, тенденція до не узаконення шлюбів, що призводять до народження дітей-напівсиріт [3; 5].

Подібну ситуацію маємо й у Кіровоградській області, де, наприклад, кількість шлюбів хоча й перевищує кількість розлучень, але частка розлучень має достатньо високий показник (таблиця 3) [2].

Таблиця 3

Кількість шлюбів і розлучень у Кіровоградській області

Рік							
2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість шлюбів (на 1000 жителів)							
6,1	6,9	7,1	8,7	6,2	6,1	5,8	7,2
Кількість розлучень (на 1000 жителів)							
5,0	4,5	4,3	4,2	4,0	3,3	2,8	1,4

На високому рівні знаходиться показник частки дітей, народжених жінками, які не перебували у законному шлюбі (таблиця 4) [8], причому вищим виявився цей відсоток у сільській місцевості.

Таблиця 4

Частка дітей, народжених жінками, які не перебували у законному шлюбі (відсотків до загальної кількості народжених)

Показник	Рік					
	1995	2000	2005	2008	2009	2010
Усього	16,8	23,6	31,4	29,3	30,6	33,4
у міських поселеннях	13,5	19,9	27,1	24,2	25,3	27,7
у сільській місцевості	21,6	28,4	38,3	38,0	39,4	41,8

На формування сучасного та перспективного трудового потенціалу в Україні та регіоні мають вплив загальні негативні тенденції соціально-економічного й демографічного розвитку.

Одним з визначальних чинників скорочення населення є трудова міграція, що набула характеру демографічної проблеми. Виникнення трудової міграції зумовлене кризовими явищами у соціально-економічній сфері та економічними труднощами перехідного періоду, безробіттям та неповною зайнятістю, низькими доходами працівників та затримками з виплатою заробітної плати й пенсійних видатків. Так, внаслідок реорганізації підприємств, розвитку підприємництва, розширення можливостей започаткування власного бізнесу деяка частина громадян вбачає у трудовій міграції швидкий шлях щодо збільшення свого доходу та в подальшому можливість заснувати й розвинути власний бізнес.

Переміщення населення може бути пов'язане із зміною місця проживання, можливі й сезонні виїзди на заробітки. Відомо, що у міграції беруть участь переважно люди молодших вікових груп. У місцях їх прибуття зростає частка молоді, а відповідно, і можливості покращення демографічної ситуації (створення сім'ї, зростання народжуваності, зменшення частки населення старшого віку, а отже, і загальних коефіцієнтів смертності). Протилежні наслідки міграції населення спостерігаються у районах вибуття мігрантів [4]. Міграційні процеси у Кіровоградській області мають специфіку, яку змальовує таблиця 5.

Таблиця 5

Міграційний рух населення у 2011 році

Показник	Осіб			На 1000 наявного населення		
	Число прибулих	Число вибулих	Сальдо міграції	Число прибулих	Число вибулих	Сальдо міграції
Усі напрямки міграції	17114	17788	-674	16,9	17,6	-0,7
внутрішньорегіональна міграція	9161	9161	х	9,0	9,0	х
міжрегіональна міграція	7348	8371	-1023	7,3	8,3	-1,0
міждержавна міграція	605	256	349	0,6	0,3	0,3

Сальдо міжрегіональної міграції має негативний показник, що свідчить про втрати населення Кіровоградської області і в напрямку міграційного руху населення [2]. Міждержавна міграція в області хоча й має позитивний показник (це вказує на відносну привабливість регіону для певної категорії громадян інших держав), але незначний та не компенсує загальні міграційні втрати населення.

У 2011 році спостерігаємо наступні тенденції (таблиця 6).

Таблиця 6

Міграційний рух населення за 2011 рік

Абсолютні дані прибулих, вибулих, міграційного приросту населення, осіб						
Показник	У межах регіону			Зовнішня міграція		
	число прибулих	число вибулих	приріст	число прибулих	число вибулих	приріст
Кіровоградська область	8439	8439	х	7151	8599	-1448
у тому числі						
Кіровоград (міськрада)	2527	2164	363	1383	1718	-335
м. Кіровоград	2465	2072	393	1360	1697	-337
Знам'янка (міськрада)	48	180	-132	51	227	-176
м. Знам'янка	32	168	-136	35	217	-182
Олександрія (міськрада)	780	485	295	800	797	3
м. Олександрія	659	420	239	738	760	-22
Світловодськ (міськрада)	174	173	1	559	501	58
м. Світловодськ	161	164	-3	441	468	-27

Рівень внутрішньорегіональної міграції населення Кіровоградської області свідчить про притік населення в обласний центр, є позитивне сальдо міграції у містах обласного підпорядкування (значний показник у м. Олександрія, менший у м. Світловодськ). Дещо інші показники стосовно зовнішньої міграції: м. Кіровоград, м. Олександрія та м. Знам'янка мають негативне сальдо міграції і лише м. Світловодськ – позитивне.

За даними головного управління статистики у Кіровоградській області за 2011 рік міграційний приріст населення відбувся за рахунок міських поселень, у сільській місцевості спостерігається хоча й незначне (-14 осіб), але скорочення населення.

Необхідно зосередити увагу ще на одній характеристиці міграційної ситуації: якщо на початку 90-х років міграція за кордон з метою заробітку була спричинена зупиненням підприємств, багатомісячними затримками з виплатою заробітної платні, зростаючим безробіттям, то на даний час метою (мотиваційним «рушієм») міграції за кордон у більшості випадків є підвищення добробуту – сімейного чи особистого, фінансування навчання, вирішення житлового питання тощо.

Через відносно покращення економічної ситуації (у докризовий період) безробіття та невиплати зарплатні дещо втратили значення мотиваційних факторів міждержавної міграції. Натомість, виїздити за кордон примушує стан у матеріальному забезпеченні робочої сили, коли роботу знайти можна, але прожити на запропонований заробіток чи вирішити за рахунок нього життєво важливі матеріальні проблеми – неможливо.

Тому, робоча сила в умовах глобалізації економіки стає більш мобільною, має ширші можливості знайти більш прийнятні умови роботи за показниками матеріального забезпечення. Однак, слід також зазначити, що на сьогоднішній день намітились тенденції щодо повернення закордонних трудових мігрантів, мотивуючими факторами при цьому виступають як мовний бар'єр, так і складнощі з соціальною адаптацією до відмінних від вітчизняних умов, а також невисокі за європейськими мірками доходи мігрантів та зміни політики європейських держав щодо трудової міграції.

Окреслений стан речей щодо демографічного розвитку Кіровоградської області вказує на необхідність поглиблення системної роботи над демографічною ситуацією у формі державних й регіональних програм.

В Україні виконується низка програм у галузі охорони здоров'я, здійснюються певні заходи щодо соціального захисту уразливих верств населення, материнства та дитинства. Але у широкому контексті демографічні проблеми є більш всеохоплюючими і стосуються не лише забезпечення здоров'я, соціального захисту чи формування ефективного ринку праці.

Розв'язання демографічної кризи, забезпечення сталого демографічного розвитку та нормалізація відтворення населення є довготривалим і складним процесом. Слід розуміти, що зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якісної структури народонаселення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу.

Пріоритетними завданнями демографічного розвитку регіону можна визначити:

- зосередження уваги на малозабезпечених верствах населення й старшому поколінні, через розвиток мережі служб соціального сервісу та медичного обслуговування громадян похилого віку;
- зниження смертності у працездатному віці через: отруєння й травми; новоутворення; захворювання органів дихання; хвороби системи кровообігу; інфекційні захворювання; нещасні випадки; самоушкодження;
- зменшення міграційного відтоку населення, зокрема з обласного центру й малонаселеної сільської місцевості через створення робочих місць і умов зайнятості населення;
- зниження смертності немовлят шляхом створення сучасних організаційних й технічних умов надання медичних послуг;
- створення соціальних й матеріальних стимулів для заохочення до народження другої (третьої і більше) дитини.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити наступні висновки.

На території Кіровоградської області склалася негативна демографічна ситуація, пов'язана з процесом депопуляції народонаселення. Так, за останні 11 років чисельність населення в Україні зменшилася з 48,5 млн. осіб до 45,6 млн. осіб, що становить 6,0 %, то в Кіровоградській області зменшення становить 130,7 тис. осіб або 11,5 %.

Незважаючи на те, що, починаючи з 2006 року, рівень народжуваності дещо зріс, цей показник не може компенсувати втрат від смертності.

Основними причинами розвитку негативних тенденцій є скорочення тривалості життя, погіршення вікової структури і, в перспективі, скорочення народонаселення та, зокрема, трудових ресурсів, а також високий рівень міграції населення.

Серед причин, що спонукають населення області мігрувати, у тому числі і за кордон, є незадоволеність заробітною платою; відсутність роботи за фахом; необхідність терміново заробити значні кошти; скорочення робочих місць; надлишкова підготовка кадрів з високим рівнем кваліфікації.

Для розв'язання демографічних проблем необхідним є формування політики подальшого розвитку, яка б сприяла розширеному відтворенню населення, забезпечувала збільшення тривалості його активного трудового періоду, формувала сприятливі умови для всебічного розвитку шлюбно-сімейних стосунків, сприяла поліпшенню стану здоров'я населення і зниженню його смертності, особливо у працездатному віці.

Одним з основних шляхів подолання демографічних проблем в області та в країні загалом є зниження рівня захворювань населення та смертності дітей до одного року, зміни життя населення, забезпечення функціонування сім'ї на всіх її етапах життєдіяльності за рахунок створення розвинутої

соціальної інфраструктури, державних та недержавних служб соціальної допомоги. Не менш важливим є посилення уваги соціально незахищеним верствам населення й людям похилого віку.

На сучасному етапі розвитку демографічної ситуації актуальною є необхідність поглиблення системної роботи над демографічною ситуацією у формі запровадження й реалізації державних та регіональних програм, що сприятимуть якісному покращенню демографічних показників.

Література

1. Дослідження соціально-демографічних проблем в Україні з метою розробки з науково обґрунтованих комплексних демографічних прогнозів (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К. : ВД «Стилос» . – 2007. – 132 с.
2. Кіровоградщина в цифрах у 2011 році / Статистичний довідник. За ред. Дівель Л. Б. – Кіровоград: Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Кіровоградській області. – 2012. – 160 с.
3. Малиш Н. А. Демографічні аспекти соціально-гуманітарного розвитку [Електронний ресурс] / Н. А. Малиш. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej8/doc_pdf/malysh.pdf.
4. Муромцева Ю.І. Демографія : навчальний посібник / Ю. І. Муромцева – К. : Кондор. – 2009. – 300 с.
5. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К. : АДЕФ-Україна. – 2008. – 288 с.
6. Регіони України 2011. Частина 1. / Статистичний збірник. За ред. Осауленка О. Г. – К. : Державний комітет статистики України. – 2011. – 358 с.
7. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи» . – 2004. – 491 с.
8. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2011 рік / За ред. Дівель Л. Б. – Кіровоград: Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Кіровоградській області. – 2012. – 535 с.
9. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. Осауленка О. Г. – К. : Державний комітет статистики України. – 2012. – 559 с.
10. Черничук Л. В. Демографічна політика: основні вектори в умовах кризи [Електронний ресурс] / Л. В. Черничук. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpen/2009_5.

УДК 338.242.2

Артеменко Л.П.,
канд. економ. наук, доцент
Клюквіна М.С.,
аспірантка

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємств як об'єкт управління представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, що направлені на забезпечення конкурентних переваг підприємства задля збереження та посилення власних конкурентних позицій на внутрішньому та міжнародному ринках. Проте для українських підприємств управління їх конкурентоспроможністю все ще залишається новою сферою в загально корпоративному управлінні підприємствами. Так, більшість очільників вітчизняних компаній зводить дану управлінську функцію до мінімуму, при цьому іноді «переформатовуючи» її у процес збереження наявних конкурентних позицій на ринку. Саме тому такі аспекти як формування загально-корпоративної стратегії, безпосередньо організація процесу управління конкурентоспроможністю, а також врахування соціальних та психологічних моментів вищезгаданих процесів залишається мінімально ефективною. Ситуація, що, в свою чергу, пов'язана з актуалізацією важливості формування загально корпоративного соціально-орієнтованого підходу до управління підприємствами, на сьогоднішній день змушує керівництво

вітчизняних компаній змінювати власні підходи як до процесу управління конкурентоспроможністю власної продукції, так і підприємства в цілому. З огляду на це, визначення сутності та місця соціально-відповідального управління КСП в системі соціально-відповідального управління підприємством набуває максимального значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання соціально-орієнтованого управління знайшло своє відображення в роботах провідних науковців України: С.Поважного, М. Чумаченка, В. Воронкової [1], О. Новікової [2], М. Прокопенка та багатьох інших. Разом з тим, питанню управління конкурентоспроможністю підприємства (КСП) були присвячені роботи Піддубного І.О. [3], Горбаль Н.І., Фатхутдинова Р.А. [4], Тарнавської Н.П. [5], Кузьміна О.Є. [6] та інших. Проте, досі не було з'ясовано сутність та значення соціально-відповідального управління КСП як одного з дієвих інструментів реалізації соціально-орієнтованого управління підприємством.

Постановка завдання. Завданням даної статті є формулювання поняття «соціально-відповідальне управління КСП», визначення його сутності та місця у загальнокорпоративній системі соціально-відповідального управління підприємством.

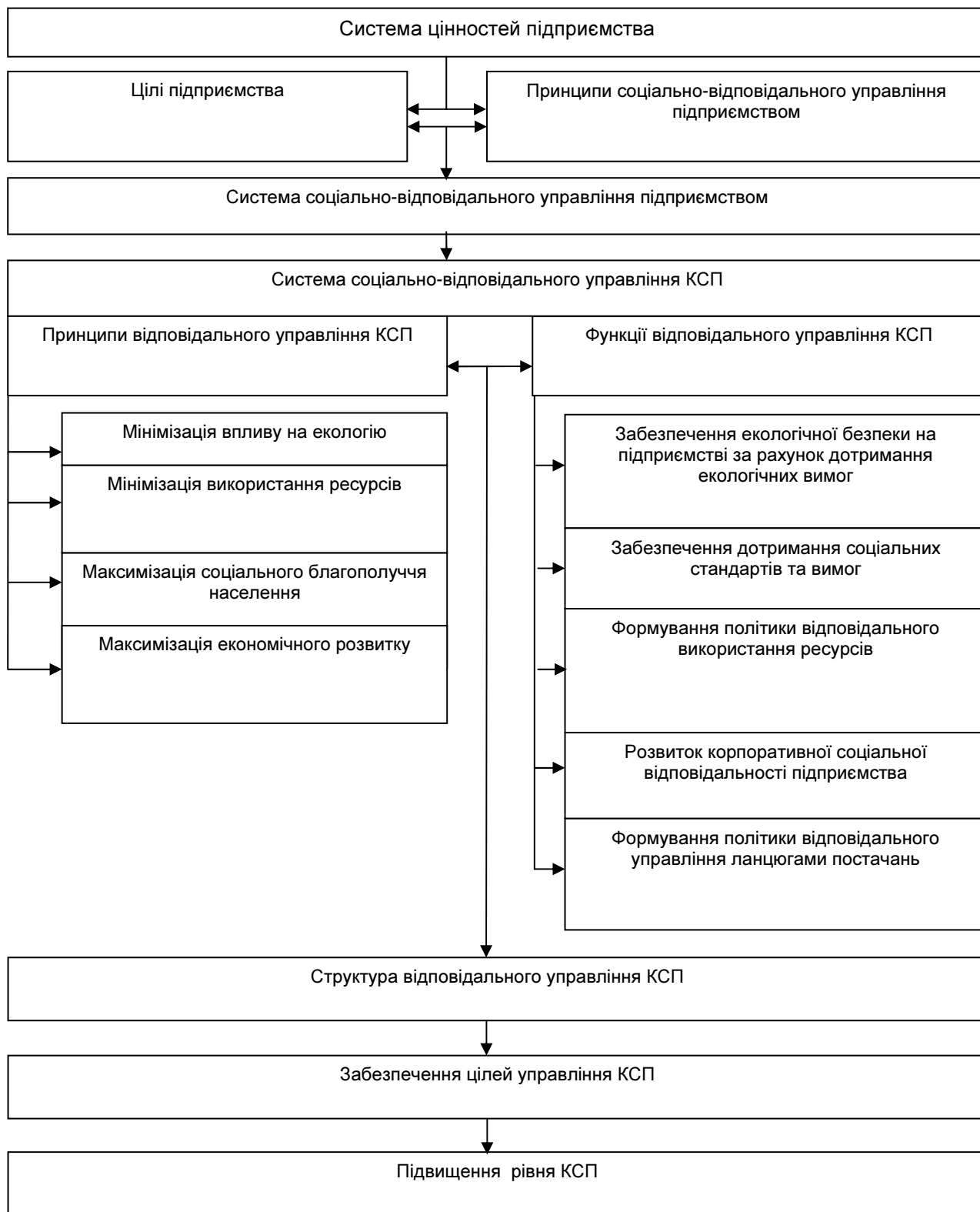
Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи питання управління підприємством та ролі процесу управління конкурентоспроможністю промислових підприємств у розрізі швидкоплинних змін сьогодення, слід зазначити, що для забезпечення стійкості власних конкурентних позицій, керівництво компаній має переглянути власні підходи до процесу управління КСП. В першу чергу керівники мають зрозуміти, що наразі вже мало випускати продукцію, яка буде повністю відповідати вимогам споживачів та отримувати дохід від продажу, який може забезпечити фінансову стійкість підприємства. Світова спільнота наразі висуває нові вимоги до промисловців – вони вимагають відповідального ставлення до навколишнього середовища та суспільства в процесі виробничо-господарської діяльності підприємств. Саме тому постає питання істотного перегляду позиції сучасних вітчизняних та міжнародних промислових гравців, їх моделі управління власною конкурентоспроможністю, а також механізму моніторингу та оцінки ефективності даного процесу.

На сьогоднішній день у чистому вигляді поняття «соціально-відповідальне управління КСП» – відсутнє. Проте, серед праць як українських, так і зарубіжних науковців можна зустріти визначення «соціально-орієнтованого управління підприємством та його КСП». На нашу думку, «соціально-відповідальне управління КСП» є ключовим складовим елементом системи соціально-відповідального управління КСП, оскільки перегляд загальної класичної системи цінностей кожного підприємства і зміщення фокусу на соціально значущі цінності веде до перегляду загальнокорпоративних цілей та відповідних принципів. Саме вони і формують систему соціально-відповідального управління підприємством, в основі якої лежить система КСП соціально-відповідального управління КСП, яку в свою чергу, формують відповідні принципи та функції. Останні є елементами формованої в подальшому структури відповідального управління КСП, що забезпечує досягнення основних цілей процесу управління КСП та, як наслідок, підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства (рис.1).

Концепція відповідального управління конкурентоспроможністю – це науково-обгрунтована політика діяльності підприємства, фундаментальними постулатами якої є соціальна, екологічна та економічна орієнтація власної виробничо-господарської діяльності з метою забезпечення зростання конкурентних переваг підприємства. На сьогоднішній день, розглядаючи сутність сучасної концепції соціально-відповідального управління КСП (рис.2), слід зазначити, що вона базується на використанні основних положень науки управління, а саме: мета, об'єкт, суб'єкт, принципи, підходи, категоріальний апарат, методи та моделі. Метою соціально-відповідального управління КСП є забезпечення сталого розвитку підприємства та ефективності процесу управління ним і рівнем його КСП за умов нестабільних змін зовнішнього середовища.

Об'єктом соціально-відповідального управління конкурентоспроможністю підприємства є відповідний рівень КСП підприємства, який забезпечить реалізацію соціально-відповідальної політики підприємства та слугуватиме базисом для формування сталого характеру діяльності підприємства.

Що ж до суб'єктів соціально-відповідального управління конкурентоспроможністю підприємства, то ними є дві групи осіб: одна з яких являє певне коло осіб, які безпосередньо розробляють та реалізують управлінську стратегію з управління КСП, а також мають безпосередній вплив на даний процес. До другої категорії відносяться ті особи, які мають опосередкований вплив на процес управління КСП, проте відіграють важливу роль у рівні кінцевих результатів управлінського процесу.

Рис.1. Місце соціально-відповідального управління КСП в системі загальнокорпоративного соціально-відповідального управління підприємством

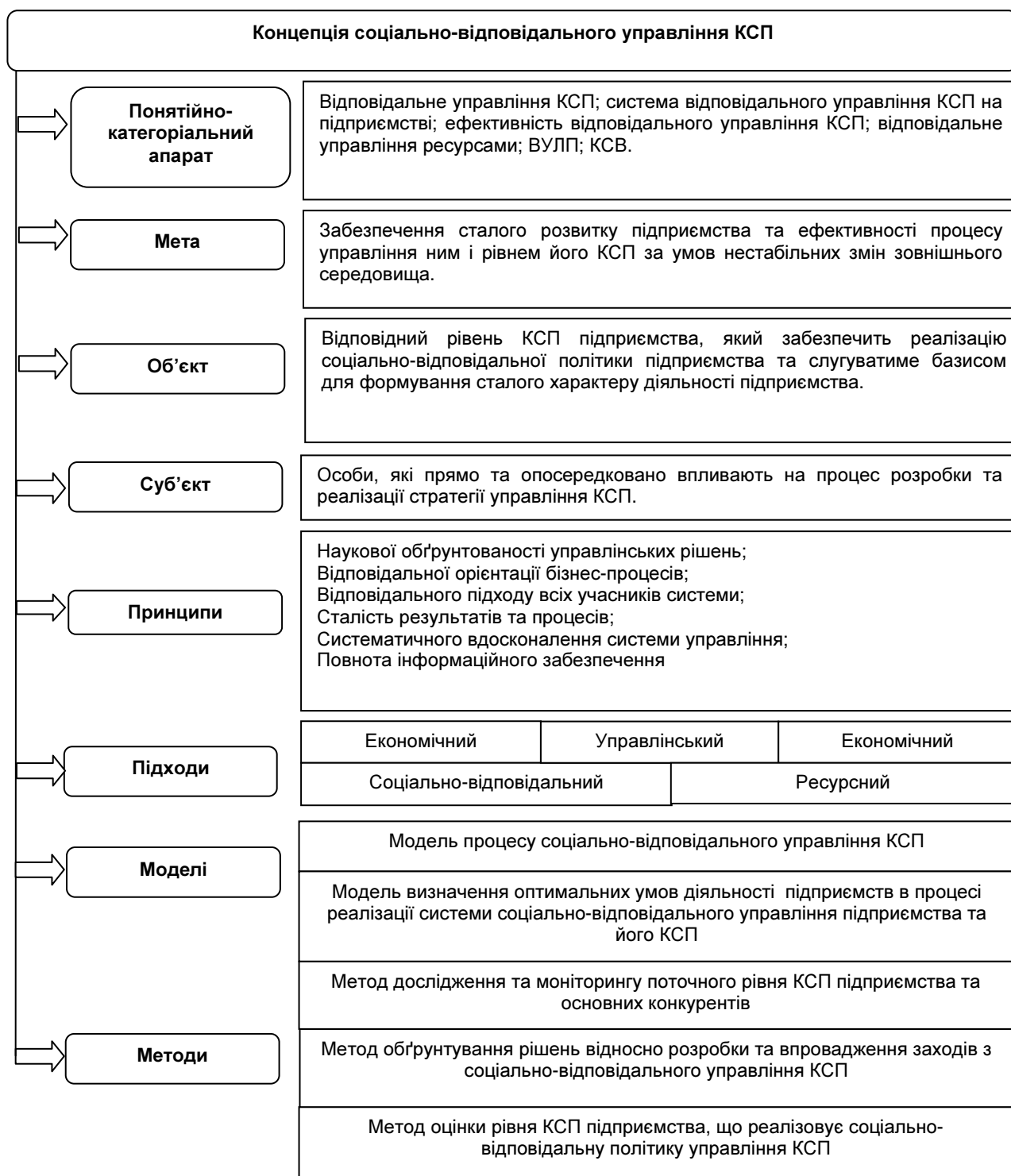

Рис. 2. Концепція соціально-відповідального управління КСП

Примітка: розроблено автором на основі [7]

Методологічною основою управління соціально-відповідального конкурентоспроможністю підприємства є концептуальні положення сучасної економічної та управлінської теорії, зокрема ключові положення теорії ринку, теорії конкуренції та конкурентних переваг, концепції стратегічного управління, сучасної управлінської парадигми, а також базові принципи та прикладні інструменти, напрацьовані в рамках сучасних управлінських підходів – процесного, системного, ситуаційного [8].

Висновки з даного дослідження. Практика зарубіжних компаній показує, що соціальна орієнтація бізнесу приносить результати в довгостроковій перспективі, оскільки дозволяє підприємству сформувати стійке відношення до власної діяльності як споживачів, так і основних конкурентів. Окрім цього, більшість вітчизняних підприємств, намагаючись знайти інвесторів, має відповідати міжнародним вимогам ведення бізнесу, чільне місце серед яких становить соціалізація бізнес-

процесів. Саме тому, застосування соціально-відповідального управління конкурентоспроможністю підприємства надасть його керівництву можливість мінімізувати сукупність ризиків, які безпосередньо пов'язані з впливом на виробничо-господарську діяльність підприємства факторів зовнішнього впливу прямого на опосередкованого впливу. Це, в свою чергу, дасть змогу підвищити ефективність діяльності підприємства, збільшити обсяги продажів та прибутків, відповідно, підвищити інвестиційну привабливість компанії та зміцнити конкурентні переваги продукції та підприємства в цілому.

Підприємства, спрямовуючи власну діяльність на реалізацію такої системи управління підприємством, яка забезпечила б достатню фінансову стійкість та запланований рівень прибутку, нерідко нехтують можливістю зробити власний бізнес соціально-орієнтованим. Адже для керівників промислових компаній головним є виготовляти таку продукцію, яка б забезпечувала відповідний прибуток та достатній рівень КСП і вже потім підприємство може дозволити собі «переорієнтувати» власну діяльність. Проте, на нашу думку, необхідно перевернути у свідомості менеджерів «ланцюг успіху»: «продукція – КСП – прибуток – соціальна орієнтація». Доцільно реформувати цей ланцюг у наступний: «соціальна орієнтація бізнесу – соціально-відповідальне управління КСП – продукція – прибуток». Крім того, основну роль у даному ланцюзі необхідно виділити саме «соціально-відповідальному управлінню КСП» як основоположному елементу загального процесу становлення соціально-орієнтованого підходу до управління підприємством, як імперативу розвитку компаній. Результати даного дослідження можуть бути використані у подальшому для дослідження та формування механізму соціально-відповідального управління КСП.

Література

1. Воронкова В.Г. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-антропологічні експертизи) / В.Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. пр. ; гол.ред. В.Г.Воронкова. – Вип. 39. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА. – 2009. – С. 21-36.
2. Новікова О. Ф. Соціальна орієнтація економіки: механізм державного регулювання : монографія / О. Ф. Новікова, С. М. Гріневська, Л. Л. Шамілева ; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк. – 2009. – 220 с.
3. Піддубний І. О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства / І. О. Піддубний, А. І. Піддубна. –Х. : ВД „ІНЖЕК”. – 2004. – 264 с.
4. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации : учебное пособие / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Изд-во Эксмо. – 2004. – 544 с.
5. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика. – Тернопіль: Економічна думка. – 2008. – 570 с.
6. Кузьмін О.Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник / О.Є. Кузьмін, Н.І. Горбаль. – Львів : Компакт-ЛВ. – 2005. – 304 с.
7. Паршина О.А. Наукова концепція управління конкурентоспроможністю промислової продукції / О.А. Паршина // Науковий вісник НГУ. – 2011. – № 3. – С. 143-148.
8. Коновал В.В. Системно-процесний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства / В.В. Коновал // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11kvvykp.pdf

Алексєва Н.І.,
асистент кафедри економіки підприємства
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КАДРОВОЇ СТРАТЕГІЇ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Постанова проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних відносин однією з найважливіших умов здійснення стабільної діяльності підприємства є наявність високопродуктивного стабільного колективу, здатного в екстремальних умовах вирішувати проблеми та досягати встановленої мети.

Кадрова стратегія є однією з ключових функціональних стратегій організації. Для умов економіки України дана стратегія стає однією з головних не лише через логіку планування стратегічного розвитку, але все частіше вона виступає як єдиний реально можливий стратегічний фактор. Іншими словами, значущі стратегічні зміни на різних рівнях управління, у тому числі і на рівні окремої організації, можна здійснити тільки за допомогою людського фактору [7, с. 225].

Проблема практичного застосування стратегічного управління персоналом організації на українських торговельних підприємствах, відсутність методологічної відпрацьованості механізмів її використання обумовлюють необхідність проведення досліджень в даній сфері і визначають актуальність теми дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Значний науковий внесок в дослідження оцінки функціональної кадрової стратегії зробили такі економісти як Балабанова Л.В., Василенко В.О., Вершигора Е.Е., Веснін В.Р., Загрana М.А., Марцин В.С., Міщенко А.П., Ніколаєва Т.І., Стельмашенко О.В., Терещенко Э.Ю., Ткаченко В.І. та інші.

Як справедливо відмічено в роботах провідних сучасних економістів, для торгівлі характерна вища, ніж у інших підприємств частка витрат живої праці а, отже, результати господарської діяльності, її ефективність і, відповідно, реалізація корпоративної стратегії залежать від майстерності й оперативності торгових працівників, зокрема, і всього персоналу, зайнятого підготовкою, доставкою, організацією торговельного процесу в цілому [4]. Цим обумовлена увага до проблеми реалізації кадрової стратегії на торгових підприємствах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу оцінки ефективності реалізації функціональної кадрової стратегії на сучасному торговельному підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під кадрами розуміють «не тільки найнятих робітників, але і власників або співвласників підприємства, якщо вони беруть участь в діяльності підприємства своєю працею», отримуючи при цьому винагороду за свою працю і забезпечуючи ефективний торгово-технологічний процес господарської діяльності в цілому [5; с.258].

Іншим ключовим моментом є підвищення зацікавленості персоналу в результатах своєї праці, що виражається в заробітній платі. Тому, слід приділити особливу увагу різним формам стимулювання працівників.

Отже, основним об'єктом кадрової функціональної стратегії є кадри, як вони є, і методи стимулювання їх діяльності щодо досягнення корпоративної стратегії. Виходячи з цього, щоб оцінити рівень реалізації стратегії, слід розглянути інтенсивність та ефективність її виконання. В економічній літературі пропонується використовувати велику кількість показників для оцінки інтенсивності і ефективності діяльності працівників підприємства. Проте аналіз великої кількості показників є трудомістким і неефективним процесом, зокрема, з погляду концептуальних основ управління персоналом. Тому, нами пропонується для оцінки ефективності розрахувати і надалі аналізувати два інтегральні коефіцієнти: коефіцієнт інтенсивного використання кадрового потенціалу (Кікп) і коефіцієнт ефективності використання кадрового потенціалу (Кекп), що розраховуються за формулами:

$$K_{\text{кп}} = \sqrt[5]{K_{\text{к.стр}} \cdot K_{\text{зам}} \cdot K_{\text{стаб}} \cdot 1/K_{\text{тек}} \cdot K_{\text{к.сос}}}, \quad (1)$$

$$K_{\text{екп}} = \sqrt[8]{K_{\text{пт}} \cdot K_{\text{зотп}} \cdot K_{\text{комп}} \cdot K_{\text{фот}} \cdot K_{\text{прем}} \cdot K_{\text{удовл}} \cdot K_{\text{п.п}} \cdot K_{\text{ТотЧ}}}, \quad (2)$$

Всі запропоновані показники відображають інтенсивність та ефективність виконання функціональної кадрової стратегії, що відображено у таблиці 1.

Одним з показників, що характеризує ефективність використання трудових ресурсів, є продуктивність праці. Проте, на нашу думку, його використання відобразить виконання кадрової

стратегії, якщо для розрахунків взяти коефіцієнт зміни даного показника. Тобто, продуктивність праці звітного і попереднього періодів необхідно привести до зіставних величин. Для цього пропонується скоректувати продуктивність праці звітного періоду на індекс цін і вплив зміни асортиментної структури через індекс трудомісткості, запропонований Т.І. Николаєвою [5; с.265].

Таблиця 1

Показники оцінки реалізації функціональної кадрової стратегії

Найменування показника	Формула розрахунку	Умовні позначення
Коефіцієнт продуктивності праці	$K_{пп} = \frac{ППЗв}{ППпп} \cdot I_{ТМ} \cdot I_{ц}$ $I_{ТМ} = \frac{T_{Мзв}}{T_{Мпп}}, T_{М} = \frac{Вч}{Т}$	ППзв, ППпп – продуктивність праці звітного і попереднього року; I _{ТМ} , I _ц – індекси трудомісткості і цін. Вч – витрати робочого часу на реалізацію товарів на одиницю вартості.
Коефіцієнт кадрової структури	$K_{к.стр.} = \sum \frac{Ч_i}{Ч_j}$	Ч _i – кількість працівників даної спеціальності за штатом; Ч _j – фактична кількість працівників відповідної спеціальності.
Коефіцієнт заміщення професій	$K_{зотп} = \frac{Ч_{расш.пр}}{Ч_{отп}}$	Ч _{расш.пр} – чисельність працівників широкого профілю; Ч _{отп} – чисельність оперативно-торгівельного персоналу.
Коефіцієнт компетентності	$K_{комп} = \frac{Ч_{комп}}{Ч_{отп}}$	Ч _{комп} – чисельність компетентних працівників
Коефіцієнт заміни персоналу	$K_{зам} = \frac{Ч_{пр} - Ч_{зв}}{Ч_{собл}}$	Ч _{пр} – чисельність прийнятих працівників; Ч _{зв} – чисельність звільнених працівників; Ч _{собл} – середньооблікова чисельність працівників.
Коефіцієнт стабільності персоналу	$K_{стаб} = \frac{Ч_{собл(3-5років)}}{Ч_{собл}}$	Ч _{собл(3-5років)} – середньооблікова чисельність працівників із стажем безперервної роботи не від 3-х до 5-ти років.
Коефіцієнт приросту оперативно-торгівельного персоналу	$K_{к.сос} = \frac{d_{отп.зв}}{d_{отп.пп}}$	d _{отп.отч} , d _{отп.пр} – частка оперативно-торгівельного персоналу відповідно звітного і попереднього року
Коефіцієнт середньої заробітної плати	$K_{зпл} = \frac{ЗПл.пр - я}{ЗПл.конк.}$	ЗПл _{пр-я} , ЗПл _{конк.} – фонд оплати праці на даному підприємстві і на підприємстві-конкурентіві
Коефіцієнт преміювання	$K_{прем} = \frac{ФОТ_{прем}}{ФОТ}$	ФОТ _{прем} – фонд преміальної оплати праці
Коефіцієнт задоволеності працівників	$K_{задовол} = \frac{Ч_{задовол}}{Ч_{собл}}$	Ч _{задовол} – чисельність працівників підприємства, що задоволені умовами праці і оплатою за працю
Коефіцієнт перепідготовки персоналу	$K_{п.п} = \frac{Ч_{п.п.п.ф}}{Ч_{п.п.п.пл}}$	Ч _{п.п.п.ф.} , Ч _{п.п.п.пл} – чисельність персоналу що фактично пройшли перепідготовку і плануову їх кількість, осіб
Коефіцієнт впливу зміни товарообороту на зміну чисельності працівників	$K_{Тотч} = \left(1 - \frac{\Delta Ч}{\Delta Т} \right) \cdot 100$	ΔЧ – темп зміни чисельності працівників підприємства за аналізований період, %; ΔТ – темп зміни товарообороту за той же період, %

При оцінці виконання стратегії також слід враховувати відповідність структури кадрів стратегічним цілям і завданням. Для цього нами пропонується використовувати коефіцієнт кадрової структури. Коефіцієнт заміщення професій показує наскільки повно використовується трудовий потенціал і взаємозамінюваність і доповненість основного оперативно-торгового персоналу. Принципи підбору кадрів повинні відображати компетентність працівників щодо виконання стратегії. Ці принципи можуть бути відображені через коефіцієнт компетенції. Компетентність кожного працівника може бути визначена на основі бальних оцінок за наступними критеріями: освіта, досвід роботи за фахом, уміння працювати в колективі, навички спілкування з клієнтами, знання асортименту і товару та ін.

Одним з важливих показників, що характеризує адаптацію нового працівника до умов праці до досягнення бажаної продуктивності, є постійність кадрів, яка характеризується коефіцієнтом заміни і коефіцієнтом стабільності персоналу. В деяких випадках також може бути використаний коефіцієнт

плинності кадрів. Проте, оскільки позитивна тенденція спостерігається із зменшенням даного коефіцієнта, для зіставності коефіцієнтів пропонується застосовувати його зворотне значення.

Необхідно відзначити, що функціональна кадрова стратегія пов'язана зі стратегією досягнення фінансових результатів, що забезпечує її виконання. Тому слід врахувати, що виробниками доходу торгового підприємства є оперативно-торговий персонал. Отже, для оцінки ефективності виконання даної стратегії діяльності підприємства, в цілому необхідно враховувати коефіцієнт приросту даної категорії кадрового складу.

Як вже було вище зазначено, отримання доходу залежить від продуктивності праці оперативно-торгових працівників. Окрім кадрових чинників, на даний показник в значній мірі впливає зацікавленість працівників в результатах своєї праці, а, отже, необхідно створювати підстави для мотивації і стимулювання персоналу. Основним економічним стимулюючим чинником є винагорода за працю. Тому, на нашу думку, для оцінки виконання кадрової стратегії можуть бути використані такі показники, що характеризують стимулювання праці працівників як: частка ФОП у валовому доході, коефіцієнт темпу зростання заохочень і валового доходу.

Ефективність виконання стратегії залежить також від стимулювання і зацікавленості оперативно-торгового персоналу. Тому оцінити її реалізацію можливо за допомогою коефіцієнтів преміювання і задоволеності. Необхідно також оцінити вплив зміни товарообігу залежно від зміни чисельності працівників. На думку Л.В. Балабанової, цей показник також характеризує ефективність використання трудових ресурсів [3; с. 112].

Висновки з даного дослідження. Реалізація будь-якої функціональної стратегії неможлива без ефективної структури трудових ресурсів і ефективної їх віддачі. Всі запропоновані показники, на нашу думку, відображають ефективність виконання кадрової стратегії. Слід також відзначити, що відмінності в стратегічних цілях за кадровою ознакою при реалізації будь-якої базової стратегії незначні, і тому обидва інтегральні показники ефективності виконання даної стратегії відображають виконання корпоративної і, отже, можуть бути використані для будь-яких корпоративних стратегій.

Література

1. Балабанова Л. В. Стратегічне управління персоналом підприємства в умовах ринкової економіки: монографія / Л.В. Балабанова, О.В. Стельмашенко. – Донецьк : ДонНУЕТ. – 2010. – 238 с.
2. Балабанова Л.В. Управление конкурентоспособностью предприятий на основе маркетинга: монография / Л.В.Балабанова, А.В.Кривенко. – Донецк : ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского. – 2004. – 147 с.
3. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій підприємства : навчальний посібник / за ред. д.е.н., проф., академіка АЕН України Балабанової Л.В. – Донецьк: ДонДУЕТ. – 2001. – 180 с.
4. Вершигора Е.Е. Менеджмент : учеб. пособие / Е.Е. Вершигора. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М. – 2001. – 283 с.
5. Экономика предприятий торговли и общественного питания: учебное пособие / кол. авторов; под ред. Т.И.Николаевой. – 3-е изд. – М. : КНОРУС. – 2009. – 400 с.
6. Марцин В.С. Економіка торгівлі : підручник / В.С. Марцин. – К. : Знання. – 2006. – 402 с.
7. Міщенко А.П., Стратегічне управління : навч. посіб. / А.П. Міщенко. – Київ: Центр навчальної літератури. – 2004. – 336 с. – ISBN 966-8568-07-9.
8. Терещенко Э.Ю. Выбор показателей управления перспективным развитием производственно-хозяйственных систем / Э.Ю.Терещенко, М.А. Заграна // Економіка і організація управління. – 2009. – випуск № 5.– С. 13-32.

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9

Іващук І.О.,
д.е.н., доцент
Білецька І.М.,
к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА КЛАСИФІКАЦІЇ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Постановка проблеми. Поняття «гостинність» з'явилося з виникненням людської цивілізації. Удосконалюючись тисячоліттями, наповнюючись новими функціями, поняття «гостинність» сьогодні перетворилось у потужну індустрію, яка приносить колосальні доходи як її власникам (приватному сектору), так і державі.

Основною складовою індустрії гостинності є готельне господарство, яке не тільки сприяє економічному зростанню окремих держав, але й відіграє важливу роль у покращенні побуту людей, які стають дедалі мобільнішими в умовах глобалізації світової економіки. Тому питання дослідження, аналізу та систематизації тенденцій розвитку світового готельного господарства є важливим та своєчасним з огляду на зростання ділової активності у туристичній галузі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку туристичної галузі загалом та готельного господарства, зокрема, присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Р.А. Браймер, О.О. Бейдик, М.І. Долішній, О.М. Головка, О.П. Дурович, Е.А. Джанджугазова, І.В. Зорін, М.І. Кабушкін, В.І. Карсекін, В.О. Квартальнов, Н.М. Кузнецова, Н.П. Крачило, О.О. Любіцева, М.П. Мальська, Л.І. Нечаюк, Я.Б. Олійник, Г.А. Папірян, П.Р. Пуцентейло, Т.І. Ткаченко, Д.Уокер, А. Д. Чудновский, В.В. Шмагіна та ін. Проте, динамічність туристичної сфери, розширення її впливу на інші сфери суспільства, ініціюють диверсифікацію індустрії гостинності та зумовлюють необхідність постійного моніторингу напрямів її розвитку.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз класифікації та стандартизації послуг національної індустрії гостинності у контексті процесів її інтеграції у світовий туристичний ринок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Етимологія поняття «готель» своїми коріннями сягає глибокої давнини. Існує припущення, що воно походить від латинських слів «hostel» та «hospitium», англосаксонського «hospitality», що в перекладі означає «гостинність», а також старофранцузького «hospice» («гість»). Пізніше ці поняття модернізувались у звичне сьогодні поняття «hotel» («готель»). При цьому, поняття «hostel» («гостинний, доброзичливий») трансформувалось сьогодні у самостійну сферу готельного господарства – хостели, які пропонують тимчасове житло економ-класу для туристів і орієнтуються, в основному, на любителів недорогого відпочинку, молодь та паломників. Хостели є прототипом давніх притулків для мандрівників. Сьогодні у світі налічується близько 5 000 хостелів (в Україні – близько 30 офіційно зареєстрованих), проте точну кількість визначити важко, оскільки хостели часто з'являються і зникають спонтанно, працюють лише певний період в році або організуються лише на період проведення певних культурних, спортивних та інших заходів (фестивалів, світових чемпіонатів та олімпіад тощо).

Поняття «hospice» («гість») сьогодні асоціюють з притулками-лікарнями для важкохворих невиліковних людей. У давнину хоспісами називали готелі (гостьові будинки) для малозабезпечених мандрівників. Хоспіси виникли завдяки поширенню християнства. Так, спочатку в Західному Середземномор'ї (на шляхах до християнських святинь), а потім в Латинській Америці з'явилися будинки для розміщення паломників, а пізніше хворих і людей похилого віку. Відомо, що в середині IV ст. учениця святого Жерома, римська Матрона Фабіола, відкрила «гостьовий будинок» для втомлених паломників і хворих. Згодом, багато чернечих орденів відкривали подібні «гостьові будинки». Найстарішим європейським готелем можна вважати Хоспіс-де-Бон («Будинок Бога») в Бургундії, заснований у 1443 р. як благодійна лікарня. Отже, поняття «hospice», будучи прототипом сучасного

малокомфортабельного готелю, своє сучасне несподіване значення набуло історично, в більш пізній період, і сьогодні стало швидше частиною медицини, аніж туризму [1].

Археологічні розкопки засвідчують існування місць тимчасового притулку людей ще у VI-V ст. до н.е. у Стародавній Греції, Південному Іраку, Римській імперії, Сирії, Палестині, Єгипті. Подальшим поштовхом до розвитку готельного господарства виступили розширення торговельних, культурних, політико-правових зв'язків між державами Європи, Близького Сходу, Азії. Справжнього розквіту готельна індустрія отримала у XX ст. (за винятком періодів Першої та Другої Світової війни у Європі). Цьому сприяли зростання обсягів туристичних потоків, якісні і кількісні збільшення автомобільного, авіаційного та залізничного транспорту, посилення торговельних, культурних, науково-технічних міждержавних взаємозв'язків. З'являються нові форми та види готельного обслуговування. Так, у 1908 р. Елсворт Статлер відкриває перший готель виключно для бізнесменів та комерсантів у м. Буффало (США). Цим закладає основи концептуально нової індустрії ділового туризму. У 1950-ті рр. у США Кемонс Уілсон відкриває перший мотель (готель для автомобілістів «Холлідей-іннз») і цим якісно змінює існуючі стереотипи у готельній індустрії, доповнюючи її структуру.

Розвиток приватного підприємництва у 90-ті роки минулого століття сприяв розвитку готельного господарства в Україні та будівництву нових готелів, мотелів, інших об'єктів туристичної інфраструктури.

Так, у 2004 р. в Україні налічується 1218 підприємств готельного господарства, у 2005 р. – 1232, у 2006 р. – 1269, у 2007 р. – 1420, у 2008 р. – 1595, у 2009 р. – 1684. У 2010 р. в Україні введено в експлуатацію 28 готелів. Протягом 2011 року в чотирьох містах, приймаючих фінальну частину чемпіонату Європи 2012 року з футболу введено в експлуатацію 12 готелів. Станом на кінець 2012 р. на території України функціонує 2573 підприємства готельного господарства. Не дивлячись на те, що кількість готельних підприємств зросла майже вдвічі за останні 5 років, порівняння з світовою статистикою свідчить, що цього недостатньо.

Так, у Великій Британії, наприклад, функціонує близько 26 тис. готелів, Франції – 19,7 тис, Румунії – понад 3 тис. У структурі, згідно з розмірами готелів, у країнах Європи кількість великих підприємств становить 15-25% їхньої загальної кількості, 75-85% – готелі сімейного типу та мотелі. В Україні близько 70% усіх місць зосереджують великі готелі. Мотелі, кемпінги, молодіжні бази, типові для європейських країн, тут малочисельні. Як засвідчує міжнародний досвід, на сучасному етапі саме невеликі готельні підприємства формують основу розвитку сфери гостинності – структурують ринок готельних послуг відповідно до попиту споживачів, формують конкурентне середовище та створюють додаткові робочі місця [2].

Таким чином, туризм як «феномен XX ст.» призвів до зростання готельного господарства, яке у поєднанні індустрією розваг став стрижнем сучасної індустрії гостинності. Поняття «готель» – доволі багатогранне. Можна виділити такі підходи до визначення даного поняття.

У XVI-XVII ст. готель – це аристократичний житловий будинок з парадними і службовими дворами.

В XVIII ст. готелями стали називати різноманітні будівлі – від міського палацу до невеликого будинку для однієї сім'ї.

У французькій архітектурі готель – це міський особняк, зазвичай розміщений на відносно невеликій ділянці, відсунений вглиб території та відгороджений від вулиці і сусідніх ділянок високими кам'яними огорожами, що утворюють замкнений внутрішній двір з парадним в'їздом з вулиці. Сад розміщений, зазвичай, за головним корпусом і зв'язаний з вхідними приміщеннями.

Згідно словника В.І. Даля, готель – це заїжджий двір або будинок із прислугою, приміщенням для приїжджих із харчуванням.

Марсель Готьє визначив «готельну справу» як сукупність діяльності, що пропонує власні послуги та блага, які забезпечують людині необхідні матеріальні умови – розміщення та харчування. Це стосується послуг, яких потребує турист під час подорожі за межами постійного місця проживання з діловими цілями чи сімейними інтересами й дедалі більше під час відпочинку.

Отже, спочатку під «готельним господарством» розуміли таку господарську діяльність, що виробляла та надавала платні послуги з розміщення. Згодом, зі зростанням вимог туристів і прагненням готелів розширити комплексність обслуговування, послуги розміщення стали доповнювати харчуванням і продажем напоїв. Це дозволяє й сьогодні розглядати готельне господарство у двох напрямках діяльності, а саме – в широкому та вузькому його розумінні. У першому випадку воно охоплює дві основні групи послуг – розміщення та харчування, а в другому – тільки розміщення.

За визначенням ВТО (має рекомендаційний характер), засіб розміщення – це будь-який об'єкт, який регулярно чи епізодично надає туристам місця для ночівлі.

Державне агентство України з туризму та курортів визначило таку редакцію поняття «готель» – підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, яке складається з шести і більше номерів і надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням [3].

Таким чином, аналіз характеру та змісту готельної діяльності дозволяє визначити її як господарську діяльність виробничої сфери, що виробляє та надає туристичні послуги (основні та додаткові), продаж яких дає реальні доходи.

Згідно з класифікацією ВТО, готелі можна класифікувати: за місцем розташування (міські, приміські, сільські, придорожні, в аеропортах, плавучі готелі і т.д.); за призначенням (готелі для постійного проживання, транзитні готелі, готелі для ділового призначення); за часом функціонування (сезонні, цілорічні); за функціональним призначенням (транзитні, цільові – бізнес-готелі, курортні та туристичні); за рівнем асортименту і вартістю послуг (дешеві готелі або готелі з обмеженим сервісом, готелі «люкс», готелі вищого класу, готелі середнього рівня, апарт-готелі, готелі економічного класу, мотелі, курортні готелі).

За розміром (місткістю) готелі поділяються на: малі (до 100-150 номерів); середні (від 100 до 300-400 номерів); великі (від 300- до 600-1000 номерів); гігантські (понад 1000 номерів).

За типами готелі класифікують на готелі 1-ї, 2-ї та 3-ї берегової лінії; клубні готелі котеджного типу: HV-1 (Holiday Village) – котеджі (бунгало) розміщені на великій території, як правило, 1-а берегова лінія, послуги рівня 4*-5* готелів; HV-2 (Holiday Village) – 2-а або 3-а берегова лінія, послуги рівня 2*-3* готелів.

Виділяють і інші засоби розміщення, які можуть конкурувати з традиційними готелями: мотелі, пансіонати, парадори, рьокани, флотелі, ботелі, ротелі, флайтелі, караванінги, бунгало, ботокемпінги тощо.

Дослідження та аналіз світового досвіду класифікації та категоризації готельних підприємств показали, що єдиного підходу до класифікації готелів у світі поки не існує. Відомо понад 30 різноманітних систем класифікації. Клас готелю або пансіонату визначається, зазвичай, за стандартною, прийнятою в даній країні (регіоні, економічній зоні) системою класифікації і підтверджується сертифікатом, який видається спеціальним органом, сертифікаційною або іншою палатою.

Найпоширенішими системами класифікації є:

- система «зірок» (Україна, Франція, Австрія, Угорщина, Туреччина, Єгипет, Китай і інші);
- система «букв» (Греція);
- система «корон» або «ключів» (Велика Британія);
- система «розрядів» (Італія, Іспанія);
- система «балів» (Індія, країни Азії);
- система «діамантів» (США).

У 2010 р. засновано Міжнародне агентство категоризації готелів (WHR

Agency – World Hotel Rating Agency), співзасновниками якого є європейські та американські асоціації готельєрів. У 2011 р. агентство виступило ініціатором реалізації пілотного проекту (2011-2015 рр.) щодо уніфікації категоризації готелів у світі з метою уникнення національних розбіжностей і вироблення спільними зусиллями єдиної глобальної класифікації готелів у індустрії. Проте, важко робити прогнози щодо успішності реалізації такого проекту, внаслідок складності пошуку єдиного знаменника якості готельного обслуговування, до якого можна було б прирівняти різні по ступеню економічного, демографічного та соціокультурного розвитку країни у різних частинах світу [4].

Сьогодні є поки що єдиний приклад успішної спроби узгодження різних типів класифікації готелів у Європі. Європейський союз готельєрів, рестораторів та власників кафе – HOTREC (Hotels, Restaurants & Cafés in Europe), який об'єднує учасників 39 асоціацій з 24 країн Європи, у 2004 р. задекларував бажання розробки єдиної класифікації готелів. У 2007 р. узгоджено єдині вимоги до якості послуг гостинності у Європі (European Hospitality Quality – EHQ) (табл. 1). У 2009 р. на черговому з'їзді у Празі схвалено єдину Європейську систему класифікації готелів. Починаючи з 2010р., дану систему успішно впроваджують Австрія, Чехія, Німеччина, Угорщина, Швеція, Швейцарія. Інші країни зобов'язались пристосувати дану систему класифікації до своїх національних систем у найближчі часи. Для прикладу, у 2009 р. Франція перейшла уже з класичної для неї 4-х зіркової класифікації (плюс «L» for Luxus) на прийняту 5-ти зіркову категоризацію готелів [5].

Зазначимо, що згідно даної класифікації до уваги береться 21 кваліфікаційних критеріїв, що містять 270 ознак. На відміну від попередніх вимог до категорій готелів, обмеження у розмірі готельного номера знято, проте обов'язковим є наявність санвузла (це, для прикладу, було не обов'язковим дотепер навіть у 2-х зіркового готелі у Франції). Найбільш пріоритетними сьогодні визнано якість системи управління процесом обслуговування, забезпечення безпеки та відпочинку гостя.

Оскільки не всі європейські країни поки що приєдналися до вищенаведеної системи EHQ, наведемо кілька прикладів класифікації готелів у окремих країнах.

У Франції у стандартах категоризації виділяється два типи готелів: туристичні готелі (щонайменше 5 місць); туристичні резиденції (не менше 100 ліжок). Туристичні готелі, в свою чергу, поділяють на шість категорій: від найнижчої «без зірок» до найвищої «4+L» (de Luxe або Palace). У групі «туристична резиденція» встановлено категорії від однієї до чотирьох зірок.

Таблиця 1

Класифікація готелів згідно системи European Hospitality Quality

Категорія	Набір послуг
★ (Tourist)	<ul style="list-style-type: none"> - 100% номерів, облаштованих санвузлом (душ / WC або ванна/ WC); щоденне прибирання номера; - 100% номерів з кольоровим ТВ; - стіл і стілець; - мило; - послуги рецепції; - факс на рецепції і послуга «залишити номер телефону для гостей»; - сніданок; бар у готелі; - послуга «сейф»
★S (Superior Tourist)	Superior присвоюється у випадку, якщо готель пропонує ще якісь додаткові послуги (як правило, харчування). Проте, вони недостатні для переходу до наступного рівня. Різниця між наступним рівнем полягає у дешевшому сантехнічному облаштуванні
★★ (Standard)	<p>Додатково до однієї зірки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - шведський стіл для сніданку; - нічна лампа для читання коло ліжка; - гель для душу; рушники; - лляні простирадла; - засоби гігієни (зубна паста, зубна щітка тощо); - розрахунок кредитною картою
★★S (Superior Standard)	Superior присвоюється у випадку, якщо готель пропонує ще якісь додаткові послуги (як правило, харчування). Проте, вони недостатні для переходу до наступного рівня. Різниця між наступним рівнем полягає у менших розмірах номера та дешевшому інтер'єрі.
★★★ (Comfort)	<p>Додатково до двох зірок:</p> <ul style="list-style-type: none"> - рецепція працює 14 годин та 24 години у добу доступна у телефонному режимі; - рецепція складається з трьох зон, послуга носія багажу; - послуга «напої в номері»; - телефон у номері, Інтернет у номері і у холах; - зручності у ванній – фен, сушка; - велике дзеркало, місце для багажу; - засоби для чистки взуття, послуги пральні та прасувальні; - система «управління скаргами» – усунення незручностей відповідальною особою на вимогу гостя
★★★★S (Superior Comfort)	Superior присвоюється у випадку, якщо готель пропонує ще якісь додаткові послуги. Проте, вони недостатні для переходу до наступного рівня. Різниця між попереднім рівнем полягає у необхідності постійно підтримувати сучасний рівень технологічних досягнень у сфері інтер'єру та обладнання.
★★★★★ (First Class)	<p>Додатково до трьох зірок:</p> <ul style="list-style-type: none"> - рецепція працює 18 годин та 24 години у добу доступна у телефонному режимі; - рецепція з диванами та м'якими кріслами, послуги бару; - шведський стіл або меню, в тому числі в номер; - халат банний; набір косметичних засобів; - ресторан «À la carte»
★★★★★S (First Class Superior)	Superior присвоюється у випадку, якщо готель пропонує високу якість не тільки номерного фонду, але й додаткові послуги типу сауна, конференц-зал тощо.
★★★★★★ (Luxury)	<p>Додатково до чотирьох зірок:</p> <ul style="list-style-type: none"> - рецепція працює 24 години, персонал володіє кількома мовами; - швейцар, паркування авто; - просторий хол з кількома відділеннями та напоями; - персональна зустріч кожного гостя живими квітами або подарунок в номері; - мінібар в номері, послуги «у номер» ресторану/бару цілодобово; - персональні засоби гігієни у флаконах; - комп'ютер і Інтернет у номері; - сейф у номері; - послуги прасування та чищення взуття протягом години
★★★★★★S (Superior Luxury)	Superior присвоюється у випадку, якщо готель має позитивний міжнародний імідж і приймає більшу частину іноземних гостей.

Італійська система класифікації поділяє готелі на категорії: 1-а категорія (умовно можна віднести до ****); 2-а категорія (умовно можна віднести до ***); 3-а категорія (умовно можна віднести до **).

Через високий рівень податків, не дивлячись на високий рівень обслуговування, кожен третій готель так і залишається **** (***** відсутні теоретично).

Індійська система класифікації присвоює готелям категорії згідно кількості балів, які вони отримують за кожен додатковий вид послуг чи за елемент технології обслуговування: 1-а категорія – 100 балів; 2-а категорія – 150 балів; 3-а категорія – 210 балів; 4-а категорія – 260 балів; 5-а категорія – 290 балів.

Велика Британія поділяє засоби розміщення на такі категорії [6]:

- готель (Hotel) – засоби розміщення, які пропонують повний пакет готельних послуг;
- сільський будинок (Country House Hotel) – міні-готель у екологічно чистому тихому озелененому місці (як правило, сільська місцевість);
- міні-готель (Small Hotel) – невеликий готель до 20 номерів (класичний представник малого (сімейного) підприємництва, оскільки таким готелем безпосередньо керують власник і його родина);
- міський готель (Town House Hotel) – готелі у місті (як правило, у центрі), загальною кількістю номерів до 50, без харчування (можливий сніданок), схожий за типом до апарт-готелю.
- метро-готель (Metro Hotel) – готель, який пропонує повний пакет послуг.

Наведені типи готелів класифікують за запропонованою Асоціацією британських турагенств – British Travel Authority (BTA) схемою: бюджетні готелі (*) – в центрі міста з мінімумом зручностей; туристичного класу (**) – бар + ресторан; середній клас (***) – достатньо високий рівень обслуговування; перший клас (****) – дуже високий рівень комфорту; вища категорія (*****) – екстраклас.

В Іспанії всі заклади розміщення поділяються на дві категорії: готелі та пансіони. Готелі поділяють на:

- готелі – надають послуги розміщення з обслуговуванням або без нього;
- готелі-апартаменти – надають послуги розміщення та мають відповідне обладнання для зберігання, переробки та споживання продуктів харчування;
- мотелі-готелі вздовж автомобільних трас, надають розміщення, гараж та окремий вхід.

Окремо виділяють підприємства готельного господарства державної форми власності – парадори (характерні тільки для Іспанії). Такі готелі, зазвичай, розташовані на околиці міста або у сільській місцевості.

У Сполучених Штатах Америки немає єдиної офіційної системи класифікації готелів. Як правило, їх класифікують за такими категоріями: рівнем комфорту, ціною, місцерозташуванням, умовами користування.

За рівнем комфорту готелі поділяють на п'ять категорій. Статус готелю визначається на практиці рішенням двох впливових у готельному бізнесі організацій – American Automobile Association (AAA), яка нагороджує призом «П'ять діамантів», та Mobile Travel Guide – нагороджує призом «П'ять зірок».

За рівнем цін готелі США поділяються на: бюджетні (вартість номера \$25-35); економічні (вартість номера \$35-55); середні (вартість номера \$55-95); першокласні (вартість номера \$95-195); апартаментні (вартість номера \$65-125); фешенебельні (вартість номера \$125-425).

Залежно від місця розташування готелі можуть бути: центральними (розташовані в центрі міста); курортними (в курортній місцевості); казино (в одному із центрів ігрового бізнесу); аеровокзальними (в районі аеропорту); автострадними (на автостраді).

За специфікою умов користування готелі можуть бути: таймшер, кондомініум, для тривалого проживання, для проведення конференцій тощо.

Таким чином, аналіз світової практики показав відсутність єдиних підходів до класифікації готелів. Більше того, деякі представники індустрії гостинності (для прикладу – The Burj Al Arab hotel у Дубаї, The Seven Stars Galleria у Мілані) позиціонують себе як 6* та 7* готелі. Хоча офіційно такої класифікації не існує [6]. Порівняння систем класифікації для чіткого розуміння якості обслуговування наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Порівняння систем класифікації готелів

★ = D = 1 корона = 1 діамант
★★ = C = 1 корона = третя категорія = 2 діаманти
★★★ = B = 2 корони = друга категорія = 3 діаманти
★★★★ = A = 3 корони = перша категорія = чотири діаманти
★★★★★ = A = 3 корони = перша категорія = п'ять діамантів

В Україні відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17.10.2011 № 1054 «Про внесення змін до Порядку встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для

надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» функції уповноваженого органу із встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), виконує Державне агентство України з туризму та курортів. Оцінка відповідності готелів вимогам певної категорії виконуються відповідно до вимог ДСТУ 4269 «Послуги туристичні. Класифікація готелів». Свідоцтво про встановлення готелю відповідної категорії видається не більше, як на три роки або за наявності в готелі системи управління якістю не більше як на п'ять років. Варто зауважити, що сертифікація готелів в Україні є добровільною. До 2012 р. сертифікація здійснювалась у двох напрямках: обов'язкова сертифікація відповідності рівня безпеки гостей готелю вимогам ДСТУ 4268:2003 та добровільна сертифікація щодо присвоєння категорії (*). З 2012 р. обидва види сертифікації є добровільними [7].

Згідно Держстандарту, готелі класифікують на 5 категорій, кожній з яких відповідає відповідна кількість зірок.

За інформацію органів сертифікації станом на II півріччя 2012 р. на території України функціонує 2573 сертифікованих засоби розміщення (2070 сертифіковано, 503 сертифіковано та встановлено категорію), з них: 5* – 15; 4* – 77; 3* – 215; 2* – 100; 1* – 96; без категорії – 2070.

Найбільша кількість сертифікованих засобів розміщення зосереджена в Автономній Республіці Крим (вкл. Севастополь) – 496, з них: 5* – 2; 4* – 4; 3* – 29; 2* – 7; 1* – 3; Б/К – 451. На другому місці знаходиться Одеська область – 294, з них: 5* – 2; 4* – 9; 3* – 11; 2* – 5; 1* – 6; Б/К – 261. Третє місце належить Львівській області – 233, з них: 5* – 1; 4* – 11; 3* – 31; 2* – 10; 1* – 5; Б/К – 175.

Варто зазначити, що світовій практиці індустрії загальноприйнятим є щорічне визначення найкращих готелів та готельних ланцюгів за певними категоріями: 10 найкращих готелів світу, 10 найбільших готелів світу, 10 найкращих бізнес-готелів, романтичних готелів, гірськолижних готелів тощо.

Всесвітньовідомий лідер on-line бронювання Expedia провів власні дослідження на предмет визначення найкращих готелів світу-2012 на основі статистичного аналізу даних бронювання готелів [8].

Згідно проведених досліджень лідерами світового ринку готельного господарства виявились 650 готелів, що репрезентують 295 міст у 74 країнах світу, з них: 28% розташовані у США, 25% – у Європі, 19% – у Азії, 3% – у Південній Африці, 25% – у інших країнах.

Таким чином, найкращими готелями-2012 визнано:

1. Marrol's Boutique Hotel (5*, Братислава, Словаччина) – фешенебельний готель, розміщений у історичній будівлі.

2. Hotel Al Codega (4*, Венеція, Італія) – готель, розташований у історичному місці на відстані 200 м від легендарної площі Святого Марка та 300 м від моста Ріальто (найпершого і найстародавнього моста через Гранд-канал).

3. Hotel Royal Corin (4*, Коста-Ріка) – романтичний готель з видом на діючий сплячий вулкан Ареналь.

4. Hilton Garden Inn Aberdeen (4*, Шотландія) – готель класу «люкс», розташований в історичній частині міста Aberdeen.

5. Four Seasons Miami (5*, Маямі, США) – готель-хмарочос з неповторною панорамою (70 поверхів висотою 240м), найвища будівля Маямі та штату Флорида, 51 місце серед усіх хмарочосів США.

6. Madison Hotel Hamburg (4,5*, Гамбург, Німеччина) – готель поблизу «Світових воріт» Німеччини (порта на р.Ельб, який є 3-ім за величиною у Європі та 15-тим у світі)ю

7. Element Omaha Midtown Crossing (3*, Небраска, США) – «зелений» готель, концепцією якого є сталий розвиток, знаходиться поблизу найбільшого зоопарку США, працює у сегменті «сімейного дозвілля».

8. Sonnenalp Resort of Vail (4,5*, Колорадо, США) – готель, розташований на гірськолижному курорті, неподалік найвищого у світі ботанічного саду (на висоті 2500м над рівнем моря на скелястих горах).

9. Taj Lands End (5*, Мумбаї, Індія) – «зелений» готель, концепцією якого є сталий розвиток, оздоблений натуральним мармуром.

10. Mr. C Beverly Hills (5*, Лос-Анжелес, США) – фешенебельний готель на перехресті Родео Драйв та Санта Моніки, неподалік від театру Кірка Дугласа та Музею терпимості (відомий своїми експозиціями про голокост та проблему нерівності між різними націями).

Згідно результатів проведених досліджень можна виокремити такі тенденції розвитку світового готельного господарства:

- у виборі готелю його «зірковість» не має особливого значення (тільки 35% готелів-переможців вналежать до категорії «luxury»);

- зростає популярність «зелених» готелів, що впроваджують у своїй діяльності концепцію сталого розвитку туризму (17% готелів-переможців у порівнянні з 8% у 2010 р.);

- зростає частка «сімейних» готелів (117 готелів-переможців презентують сегмент організації сімейного (родинного) відпочинку).

Висновки з даного дослідження. Таким чином, готельне господарство є важливою складовою світового ринку туристичних послуг, який динамічно зростає як кількісно, так і якісно. При цьому, зростають вимоги ринку до якості послуг індустрії гостинності, що актуалізує питання категоризації готельних послуг. Проведені дослідження засвідчили відсутність єдиної світової системи класифікації готелів, проте дозволяють зробити висновки про успішні спроби розробки та впровадження у практику систем категоризації в розрізі окремих туристичних регіонів та існуючі тенденції порівняння регіональних систем класифікації та категоризації для уникнення міжкультурних та міжцивілізаційних відмінностей в умовах глобалізації ринку.

Література

1. Гостьовий будинок або хоспіс? : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhivstatey.pp.ua/index.php?newsid=8165> Мальська М. П. Організація готельного обслуговування / М. П. Мальська. – К.: Знання, 2011. – 366 с.
3. Наказ від 18.10.2010 № 43 про внесення зміни до «Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>
4. Standards of hotel classification: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldhotelrating.com/about.php>
5. A universal language of the hospitality: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldhotelrating.com/about.php>
6. Common standards for hotel and guest accommodation: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.theaa.com/travel/accommodation_restaurants_grading.html
7. Порядок встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/803-2009-%D0%BF>
8. The most unique hotels in the world: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.quora.com/Hotels/What-are-the-most-unique-hotels-in-the-world>

УДК 338. 5 (658)

Тимофєєв В.М.,
д.е.н., професор кафедри економічного аналізу та обліку
Мардус Н.Ю.,
старший викладач кафедри економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет «ХПІ»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЦІНОУТВОРЕННЯ

Постановка проблеми. Посилення конкуренції в більшості галузей економіки України, прискорення політичних і соціальних змін обумовлює необхідність забезпечення підприємствами стійких ринкових позицій. При цьому, одним з найважливіших індикаторів попиту є ціна, визначення якої в нинішніх умовах неможливо без застосування базових маркетингових підходів щодо формування політики стратегічного розвитку підприємства.

В умовах ринкової економіки ціна є основним джерелом інформації щодо прийняття господарських рішень суб'єктами господарювання. Тому питання ринкового механізму формування цін і цінової політики має великий економічний інтерес для всіх учасників ринку й держави тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема ціноутворення є актуальною для економічної науки і розглядається й вивчається багатьма вченими в даній сфері дослідження, де ціна визначена як індикатор рівня конкурентоспроможності продукції, ефективності виробництва, як інструмент здійснення стратегій, а також як ефективний засіб маркетингового ціноутворення. Проблеми ефективного ціноутворення вивчали такі науковці як Артус М.М. [1], Єсіпов В.Є. [2], Пінішко В.С. [3], Ліпсіц І. В. [4], Павленко А. Ф. [5], Тормоса Ю. Г. [6] та ін. Як зазначають автори розробок в сфері ціноутворення, на процес прийняття цінового рішення підприємства впливає багато різних чинників, що потребує додаткових досліджень при формуванні політики, стратегії і тактики ціноутворення. Останні дослідження та публікації визначають питання ціноутворення і на сьогодні є предметом

наукових дискусій. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, положень і практичних рекомендацій щодо ціноутворення, що в період ринкових відносин потребує перегляду щодо досягнення практичного успіху у формуванні конкурентної стратегії підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ціна формується під впливом багатьох чинників, що визначають стан відповідного ринку й можуть бути класифіковані як внутрішні та зовнішні.

Дослідження ціноутворення доцільно здійснювати з позицій маркетингу і менеджменту, що покладено у системний аналіз ціноутворення і лише на цих засадах можна підвищити обґрунтованість цього процесу. Системний аналіз ціноутворення дозволяє виділити основні елементи, вплив яких на ринкову ціну є безпосереднім і має через це визначний характер.

Знання системи і видів цін, що реально застосовуються на внутрішньому й зовнішньому ринках, уміння розрахувати їхню структуру дозволяють запровадити найбільш раціональні методи й політику ціноутворення фірми з обліком реального складання кон'юнктури ринку, що забезпечує максимально можливий результат її прибутковості.

Система цін характеризує взаємозв'язок і взаємовідносини різних видів цін, складається з елементів, у якості яких розглядаються як конкретні ціни, так і певні їх групи. Це обумовлено єдиним процесом формування витрат на виробництво, взаємозв'язком і взаємозалежністю всіх елементів ринкового механізму господарювання і всіх суб'єктів, що діють на ринку.

Співвідношення окремих елементів ціни, виражене у відсотках чи частках одиниці, становить собою структуру ціни. На рис. 1 наведено схему утворення і складу ціни у сфері обігу, яка відображає склад елементів у складі ціни.

Собівартість продукції	Прибуток підприємства–виробника	Акцизний збір (мити)	ПДВ	Постачально-збутова надбавка	Торгова надбавка
					Знижки, дисконт
Оптова ціна підприємства					
Відпускна ціна підприємства без ПДВ					
Відпускна ціна підприємства з ПДВ (покупна ціна оптового посередника)					
Ціна продажу оптового посередника (покупна ціна підприємства торгівлі)					
Роздрібна ціна					

Рис. 1. Склад ціни в загальному вигляді

Примітка: складено на основі [4, с. 255]

Так, згідно з рис. 1, знаючи структуру ціни виробленої підприємством продукції, можна визначити, яку частку в ціні займають витрати, прибуток і непрямі податки. На основі цього визначаються резерви зниження собівартості, виробляється цінова стратегія й метод ціноутворення, що відповідає меті підприємства, а за наявності декількох оптових посередників буде існувати відповідна кількість однотипних елементів. У результаті частка постачальницько-збутової надбавки в складі ціни зростає, а структура ціни ускладниться. Також склад ціни може змінюватись (зменшуватись) за рахунок застосування у складі торгової надбавки знижки або дисконту.

Спостереження за діяльністю вітчизняних підприємств і комерційних структур у сучасних умовах засвідчують, що така структура формування ціни підприємства широко використовується й нині і її можна визначити як витратну. Обґрунтовується це твердження також і особливостями системи обліку, яку побудовано за статтями витрат і доходів. Також під час спостережень визначено, що види ринкових цін використовуються меншою мірою. Зумовлено це тим, що вітчизняні підприємства на практиці не повною мірою враховують особливості маркетингової діяльності суб'єктів економіки в процесі реалізації продукції. Крім того, такі ціни базуються переважно на використанні вже розглянутих підходів до формування ринкової ціни. Кожне підприємство обирає підхід щодо формування ціни залежно від мети та особливостей маркетингової діяльності при реалізації продукції.

Теоретико-методичною основою проведеного дослідження послуговували положення теорії маркетингу та загальнонаукові методи наукового пізнання, а також дані дослідження існуючих методів маркетингового ціноутворення підприємств на вітчизняному ринку.

З метою обґрунтування високого рівня наукової точності та коректності до визначення понять «цінова політика», «цінова стратегія» й «цінова тактика», авторами досліджено відмінності у визначенні цих понять та встановлено взаємозв'язок між ними. Неоднозначність тлумачення даних понять стає важливою перешкодою у розробці ефективних заходів у практичній діяльності підприємства, має вплив на зміст завдань маркетологів та інших фахівців у області економіки і робить

це питання проблемним. З огляду на вищесказане, невирішеність даного питання потребує подальшого теоретичного аналізу з метою досягти однозначного розуміння цих понять.

Узагальнюючи результати дослідження і власні спостереження можна стверджувати, що цінова політика підприємства є частиною загальної та маркетингової політики, яка діє узгоджено з іншими елементами, враховує внутрішні і зовнішні фактори, а також вирішення інших стратегічних завдань, тобто рекомендують комплексний підхід до визначення цінової політики, який не відокремлює маркетингову цінову політику від загальної конкурентної політики підприємства, а вирішує питання формування й реалізації стратегічних та тактичних завдань і тому заслуговує на найбільшу увагу [6-8].

Цінова політика є однією зі складових комплексу маркетингу (у межах загальної і маркетингової політики підприємства), яка повинна виявляти послідовність заходів щодо цін й бути спрямованою на досягнення стратегічних цілей підприємства для досягнення очікуваної конкурентної позиції на ринку.

Деякі автори повністю ототожнюють поняття цінової політики і цінової стратегії (І.В. Липсиц [4; с. 119]), де наведений перелік варіантів тлумачення цінової стратегії повторює описання поняття цінової політики і робить це питання ще більш дискусійним.

Підсумовуючи вищезазначене, цінову стратегію підприємства потрібно визначати як важливий змістовний елемент послідовної реалізації цінової політики (у межах загальної і маркетингової політики), який вирішує довгострокові цілі та питання формування комплексу стратегічних та тактичних завдань щодо сфери ціноутворення й реалізації їх у практичній діяльності підприємства, з метою визначення альтернативних шляхів досягнення та посилення конкурентних позицій.

Таким чином, процес визначення ціни має системний характер і розкриває наукове пізнання за допомогою різних методів ціноутворення, принципів і засобів їх досягнення з метою отримання обґрунтованих результатів.

Висновки з даного дослідження. У результаті дослідження найбільш поширених видів цінових стратегій підтверджується твердження, що цінові стратегії є засобом досягнення конкурентних стратегій фірми, а ціноутворення становить собою елемент маркетингу. Виявлено основні відмінності в підходах до дослідження та розуміння проблем ціноутворення.

Вчені (особливо вітчизняні) більшу увагу приділяють загально-теоретичним аспектам визначення ціни, витрат, ціноутворення, методам розрахунку ціни замість того, щоб надати рекомендації, як підприємству поводити себе в довгостроковому періоді і які рішення приймати в короткостроковому періоді, щоб забезпечити покриття всіх витрат та підвищити свою конкурентоспроможність.

Дослідження теорії стратегічного ціноутворення мають за мету знаходження оптимального рішення практичних проблем у діяльності підприємства, що дасть змогу відповісти на ті питання теорії і практики ціноутворення, на які вітчизняна наука не дає відповіді через своє абстрагування від реалій, з якими стикається підприємство в своїй діяльності. Без урахування такого елемента (у науковій літературі воно визначається як елемент маркетингу – «маркетинг-мікс» [9]), втілення цінової стратегії в принципі неможливе.

Література

- 1 Артус М.М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки [Текст]: збірник наукових праць / М.М. Артус. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 353 с.
- 2 Есипов В.Е. Цены и ценообразование. 4-е изд. / В.Е. Есипов. – СПб.: Питер, 2006. – 560 с.
- 3 Пінішко В.С. Ціни і ціноутворення : навч.-метод. посібник / В.С.Пінішко, Т.В. Мединська. – Львів: Вид-во ЛКА, 2009. – 346 с.
- 4 Липсиц И. В. Коммерческое ценообразование [Текст] / И. В. Липсиц; Высшая школа экономики Мин-ва экономики и Мин-ва общего и проф. образования РФ. – М. : Из-во БЕК, 2000. – 368 с.
- 5 Павленко А. Ф. Маркетингова політика ціноутворення: монографія [Текст] / А.Ф. Павленко, В.Л. Корінев. – К. : КНЕУ, 2004. – 332 с.
- 6 Тормоса Ю. Г. Ціни та цінова політика : навч. посібник / Ю. Г. Тормоса. – К. : КНЕУ, 2001. – 122 с.
- 7 Юр'єв А.П. Формування ціни та цінової політики на підприємствах туристичного бізнесу : монографія / А.П. Юр'єв, К.В. Єрмілова.– Донецьк, 2004.– 200 с.
- 8 Чорна М. В. Формування цінової політики підприємств роздрібної торгівлі : монографія / М.В. Чорна, Л.М. Філіпішина. – Харків : ХДУХТ, 2007. – 176 с.
- 9 Что такое Маркетинг-Микс, Комплекс Маркетинга [Електронний ресурс]. – Режим доступа:<http://marketolog.biz/index.php>.

УДК 657.631.6

Рожелюк В.М.,
к.е.н., доцент
Романків І.Я.,
к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ МЕТОД ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Постановка проблеми. Діяльність переробних підприємств аграрного сектору України в умовах економічної кризи вимагає пошуку дієвих механізмів збереження майна, дотримання нормативно-правових актів в процесі організації системи обліку виробничо-фінансових відносин., своєчасного виявлення помилок в обліку та звітності. За таких умов виникає потреба у методі обліку, який забезпечив би співставлення фактичної наявності ресурсів підприємства, господарських процесів та результатів з даними документації облікових фактів. Таким методом якраз і є процес інвентаризації, що дозволяє співставити фактичну наявність майна та зобов'язань з даними облікової системи, виявити нестачі та лишки цінностей, визначити порядок дотримання умов їх зберігання та перевірити реальність вартісної оцінки ресурсів на момент здійснення перерахунку, що і зумовило актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань проведення інвентаризації, її теоретичних основ, напрацювання нових підходів до її практичного проведення висвітлено у наукових працях багатьох вчених-економістів, зокрема, Бутинця Ф.Ф., Дем'яненка М.Я., Калюги Є.В., Кужельного М.В., Лінника В.Г., Сука Л.К., Цал-Цалко Ю.С., Швеця В.Г., Вериги Ю.А., Корінька М.Д., Лемішовської О.С., Пантелєєва В.П., Пархоменка В.М., Сопка В.В. та інших. Проте зміни нормативно-правової бази зумовлюють потребу в постійному удосконаленні основних елементів методу інвентаризації в ринковому конкурентному середовищі суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження проблемних аспектів проведення інвентаризації як важливого елементу методу обліку та визначення напрямків удосконалення організаційних основ інвентаризації на основі вивчення її теорії та особливостей законодавчо-нормативної бази інвентаризаційного процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підприємстві система обліку може функціонувати за умови належної організації і технології облікового процесу, збереження майна та формування звітних показників діяльності за основними її видами. Вищевказані умови забезпечує інвентаризація, оскільки дає змогу перевірити всі наявні ресурси, процеси та результати діяльності у конкретному звітному періоді, що є необхідною умовою складання достовірної фінансової звітності.

Інвентаризація походить від латинського слова "invenire", що в перекладі означає виявляти, знаходити. Тобто, виявляє допущені нестачі або розкрадання, підтверджує або спростовує дані облікової системи.

Отже, інвентаризація – це перевірка і документальне підтвердження фактичної наявності активів і зобов'язань організації, виявлення відхилень від облікових даних і ухвалення рішень щодо внесення змін до даних бухгалтерського обліку для приведення їх у відповідність з дійсністю.

Лише цей метод обліку може встановити відповідність між якісною і кількісною характеристикою майна, записаному у бухгалтерському балансі, і активів, що наявні на підприємстві. Обов'язковість проведення інвентаризації на підприємствах визначена ст. 10 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 р. № 996-XIV, за яким визначено, що для підтвердження правильності та достовірності даних бухгалтерського обліку і звітності, передбачено проведення підприємствами, їх об'єднаннями та госпрозрахунковими організаціями незалежно від форм власності інвентаризації майна, коштів і фінансових зобов'язань [1], а також Інструкцію по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, яка затверджена наказом Міністерства фінансів України від 11.08.1994 р. № 69 п. 7 (із змінами та доповненнями), яка визначає основні завдання інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків:

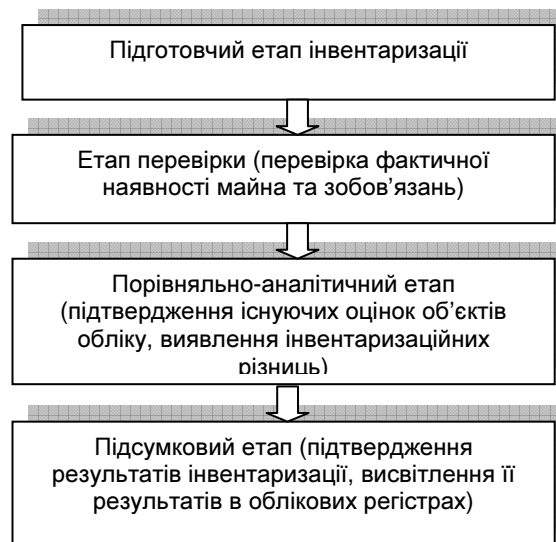
- виявлення фактичної наявності основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, цінних паперів та інших грошових документів, а також обсягів незавершеного виробництва в натурі;

- установлення лишку або нестачі цінностей і коштів шляхом зіставлення фактичної наявності з даними бухгалтерського обліку;
- виявлення товарно-матеріальних цінностей, які частково втратили свою первісну якість, застарілих фасонів і моделей, а також матеріальних цінностей та нематеріальних активів, що не використовуються;
- перевірка дотримання умов та порядку збереження матеріальних та грошових цінностей, а також правил утримання та експлуатації основних засобів;
- перевірка реальності вартості зарахованих на баланс основних фондів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, цінних паперів і фінансових вкладень, сум грошей у касах, на рахунках в установах банків, грошей у дорозі, дебіторської і кредиторської заборгованості, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів, резервів наступних витрат і платежів [2].

Інвентаризаційним процесом виявляються помилки, що присутні як при заповненні первинних документів, так і при здійсненні самого облікового відображення, а також визначають безвідповідальність матеріально-відповідальних осіб чи інших працівників [5].

Відповідно п. 11 Інструкції № 69 для здійснення інвентаризаційної перевірки, керівник підприємства своїм наказом створює відповідну інвентаризаційну комісію, до складу якої входять керівники підрозділів та головний бухгалтер. Очолює комісію сам керівник або його заступники. Кожна організація, створюючи таку комісію, має повне право включати до її складу експертів, аудиторів виходячи з обсягу роботи для виконання [2].

В наукових джерелах виділяють різні організаційні етапи проведення інвентаризації (рис. 1):

Рис. 1. Структурне відображення процесу проведення інвентаризації

На нашу думку, ефективність інвентаризаційної роботи, перш за все, залежить від оптимального планування та якісного і своєчасного її проведення. Як свідчить практичний досвід діяльності переробних підприємств аграрного сектору, поліпшення стану інвентаризаційної роботи можливе за умови посилення якості роботи інвентаризаційної комісії та об'єктивності визначення її результатів

Абсолютна більшість вчених до показників, які перевіряються при проведенні інвентаризації, відносять фактичну наявність та стан тих чи інших активів та зобов'язань підприємства. Крім того, статтею 10 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1] передбачено необхідність перевірки і документального підтвердження оцінки майна та зобов'язань. На потребі документального підтвердження оцінки майна й зобов'язань на підприємстві акцентують увагу й окремі науковці.

Дослідження практичного та теоретичного досвіду проведення інвентаризації дало нам змогу визначити наступні об'єкти її процесу: наявність та стан ресурсів підприємства, їхня реальна вартість та оцінка; умови та порядок цінностей; дотримання правил утримання та експлуатації основних засобів.

Важливим завданням при конкретизації змісту інвентаризації є встановлення переліку технічних прийомів, за допомогою яких здійснюється інвентаризаційний процес. Стосовно даного питання, варто навести думку професора Бутинця Ф. Ф., який під інвентаризаційними прийомами вважає «сукупність однорідних дій, що проводяться при виконанні окремих інвентаризаційних процедур для визначення фактичної наявності, стану об'єктів інвентаризації, визначення їх якісної характеристики та виявлення можливих відхилень в їх параметрах» [3].

Ми вважаємо, що в процесі проведення інвентаризації доцільно також використовувати органолептичні прийоми: порівняння, опитування і контрольний замір, економіко-математичні розрахунки, зустрічну перевірку документів та інші, які дають змогу забезпечити реальну оцінку ресурсного, фінансового та інвестиційного потенціалу у ринковому середовищі підприємства.

Також іноді виникає необхідність перевірки придатності до використання і визначення робочого стану окремих видів основних засобів, нематеріальних активів (програмного забезпечення, електронних носіїв інформації) тощо. Разом з цим, ми вважаємо помилковим обмеження інвентаризації лише органолептичними прийомами, оскільки інвентаризація, що базується виключно на органолептичних прийомах перевірки не може виконати всього комплексу завдань, які перед нею поставлені.

На наш погляд, крім наведених вище органолептичних прийомів, інвентаризації притаманні ще й розрахунково-аналітичні та документальні методичні прийоми контролю, зокрема:

- економіко-математичні розрахунки, за допомогою яких можна визначити: розмір природних втрат запасів, збитків від розкрадання, нестачі, знищення матеріальних цінностей, кількість окремих видів запасів (наприклад, вагу насипних матеріалів), термін корисного використання необоротних активів, величину витрат майбутніх періодів, резерву майбутніх витрат і платежів та інші показники;

- оцінювання. Необхідною складовою здійснення інвентаризаційного процесу є перевірка правильності оцінки активів, власного капіталу та зобов'язань підприємства. При цьому, процес оцінки представляє собою присвоєння об'єктам бухгалтерського обліку певних вартісних величин відповідно до вимог національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Разом з тим, варто розрізняти перевірку реальності оцінок, прийнятих в бухгалтерському обліку і визначення за допомогою експертної оцінки стану (знос) необоротних активів чи якості матеріальних цінностей, що відноситься до органолептичних прийомів;

- дослідження документів, що полягає в формальній, юридичній, логічній їх перевірці. Так, при інвентаризації здійснюється перевірка правильності оформлення, наявності обов'язкових реквізитів цінних паперів, технічної документації основних засобів, документів, що підтверджують розмір власного капіталу підприємства, право на використання нематеріальних активів та право власності на фінансові інвестиції;

- зустрічна перевірка документів, що представляє собою отримання від контрагентів необхідних даних про той чи інший об'єкт контролю шляхом їх письмового запиту. Сюди можна віднести звірку розрахунків з дебіторами та кредиторами для підтвердження реальності сум заборгованості підприємства;

- нормативно-правова перевірка. За допомогою цього прийому відбувається, зокрема, перевірка відповідності визнання та оцінки активів, власного капіталу та зобов'язань національним положенням (стандартам) бухгалтерського обліку, дотримання вимог нормативно-правових актів щодо умов та порядку збереження цінностей, правил утримання та експлуатації основних засобів, загального порядку проведення інвентаризації та інше [8].

З урахуванням специфіки діяльності переробних галузей аграрного сектору порядок проведення інвентаризації, документального оформлення її результатів може регулюватися також нормативними актами Міністерства аграрної політики та продовольства, відповідних міністерств і відомств.

В процесі інвентаризації документально підтверджуються наявність, стан і оцінка активів і зобов'язань (зокрема, неврахованих) шляхом:

- зіставлення з даними бухгалтерського обліку;

- виявлення активів і зобов'язань, що частково втратили своє початкове призначення (споживчі властивості) і застарілих морально;

- виявлення понаднормових і неліквідних активів і зобов'язань з метою їх обліку і подальшої реалізації або списання;

- перевірки зобов'язань з метою правильного формування доходів і витрат майбутніх періодів, резервів майбутніх витрат, а також достовірності сум дебіторської і кредиторської заборгованості та ін.;

- перевірки формування і використання джерел власних засобів, засобів цільового фінансування тощо.

Інвентаризація, як і раніше, проводиться обов'язково у випадках, передбачених Інструкцією по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затвердженою Наказом Міністерства фінансів від 11.08.1994 р. № 69:

- при передачі активів державного унітарного підприємства в оренду, їх купівлі-продажу;

- при реорганізації або ліквідації підприємства;

- перед складанням річної бухгалтерської звітності;

- при зміні керівника організації і (або) матеріально відповідальних осіб;

- при виявленні фактів розкрадання і (або) псування активів;

- у разі виникнення непереборної сили, тобто надзвичайних і непередбачуваних за даних умов обставин;

а також:

- за рішенням керівника організації;
- за рішенням контролюючих органів або ревізійної групи в ході проведення перевірки (ревізії) в порядку, встановленому законодавством;
- при колективній (бригадній) матеріальній відповідальності, у разі зміни керівника (бригадира), вибуття з колективу (бригади) більше 50 % його членів, а також на вимогу одного або декількох членів колективу (бригади);
- у інших випадках, передбачених законодавством [2].

Висновки з даного дослідження. На нашу думку, ефективність інвентаризаційної роботи, перш за все, залежить від оптимального планування та якісного і своєчасного її проведення. Проведені дослідження свідчать, що даному питанню на підприємствах не приділяється належної уваги. Керівники та головні бухгалтери недооцінюють важливості фактичного її здійснення та проводять інвентаризацію лише в тому випадку, коли її практично неможливо уникнути.

Таким чином, дослідження нормативно-правової бази та практичного досвіду проведення інвентаризаційної роботи на переробних підприємствах АПК дало змогу визначити, що належна організація інвентаризаційного процесу матеріальних, трудових та фінансових ресурсів з використанням як загальнонаукових, так і специфічних методів та прийомів забезпечить ефективність їх використання та підвищення конкурентоздатності вказаних суб'єктів господарювання у ринковому середовищі.

Література

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0202-99>
2. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків N 69 від 11.08.94 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0202-94>
3. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підручн. для вузів. / Ф.Ф. Бутинець. – 2-е вид., допов. і перер. – Житомир: Рута, 2000. – 640 с.
4. Економічна енциклопедія: У 3-х томах. Т.1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 864 с.
5. Загородній А. Г. Фінансовий словник. / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 4-е вид., випр. та доп. – К. : Т-во «Знання», КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. – 566 с.
6. Калюга Є. В. Зміст, порядок проведення і вдосконалення методичних прийомів інвентаризації. / Є. В. Калюга // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 5. – С. 24-30.
7. Кужельний М. В. Теорія бухгалтерського обліку: підручник / М.В. Кужельний, В.Г. Лінник. – К. : КНЕУ, 2001. – 334 с.
8. Рудницький В. С. Методологія і організація аудиту / В. С. Рудницький. – Тернопіль: Економічна думка, 1998. – 192 с.
9. Корінько М. Д. Інвентаризація на підприємстві: основні організаційні моменти / М.Д. Корінько // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – № 101. – С. 3-8.

УДК 657.471

Литвин Р.П.,
к. е. н, доцент кафедри аграрного бізнесу та обліку
Тернопільський національний економічний університет
Юзва О.В.,
фахівець департаменту обліку та звітності
Агрохолдинг "Мрія"

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ВИТРАТ НА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Постановка проблеми. Ринкові відносини зумовлюють необхідність формування нового механізму контролю, в основу якого покладено методи управління підприємством та його виробничими підрозділами. Враховуючи сучасні умови функціонування економіки, основним завданням виступає оптимізація процесу контролю, його ефективне проведення з мінімізацією витрат діяльності.

Інформаційні потреби управління вимагають вдосконалення організації внутрішнього контролю усіх витрат, особливо пов'язаних із якістю продукції, оскільки в сучасних умовах господарювання підприємств спиртової галузі України визначальними чинниками досягнення конкурентних переваг є ціна продукції та її якість. Саме тому, виникає необхідність дослідження питань, пов'язаних із проведенням внутрішнього контролю витрат на забезпечення якості продукції, що дає можливість визначити причини відхилення від норм, виявити невикористані резерви та здійснити певні коригування щодо рівня якості продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку внутрішнього контролю присвятили свої праці багато авторів, зокрема Бутинець Т.А., Бутинець Ф.Ф., Виговська Н.Г., Дорош Н.І., Єрмоменко О.С., Корінько М.Д., Максимова В.Ф., Нападовська Л.В., Пальчук В.П., Пантелєєв В.П., Пархоменко В.М., Соколов Б.Н., Шевчук В.О., Яценко В.М. [3-7] та інші. Однак, недостатньо дослідженими є питання щодо організації внутрішнього контролю витрат, пов'язаних з якістю продукції спиртової галузі.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розробці організаційних підходів щодо удосконалення внутрішньогосподарського контролю якості продукції спиртової промисловості та витрат на її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внутрішній контроль є однією з функцій управління господарською діяльністю підприємства. Одним із його основних завдань є надання інформації про діяльність підприємства з метою прийняття ефективних управлінських рішень, що є можливим за умови його раціональної організації.

Дослідженням проблем внутрішнього контролю присвячує багато уваги Корінько М.Д., який під внутрішнім контролем розуміє систему заходів, визначених управлінським персоналом підприємства та здійснюваних з метою найефективнішого виконання усіма працівниками своїх обов'язків по забезпеченню та здійсненню господарських операцій [4, с. 46].

Організуючи систему внутрішнього контролю, на підприємстві, необхідно дотримуватися системного підходу, який забезпечує його найбільшу результативність та визначає раціональність контрольної діяльності. Ефективна організація внутрішнього контролю забезпечує високий рівень виконання його завдань та чіткий порядок проведення.

Найважливішим напрямом підвищення надійності систем управління є вдосконалення внутрішнього контролю, спрямованого, в першу чергу, на контрольню-аналітичне забезпечення інформацією про якість продукції.

Виходячи з особливостей діяльності спиртової галузі, доцільно розділяти два види внутрішнього контролю якості продукції на спиртових заводах:

1. Забезпечення і контроль якості продукції – технологічний контроль, що регламентується відповідними стандартами з дотримання технології та здійснюється технічним персоналом підприємства [7, с. 131]. Згідно Технологічного регламенту виробництва спирту, підприємства галузі зобов'язані організувати і підтримувати систему контролю якості продукції, яка об'єднує технохімічний та мікробіологічний контроль на всіх стадіях технологічного процесу, спрямовану на забезпечення випуску продукції, яка відповідає вимогам державного стандарту з точки зору безпеки для життя людини та гігієнічним вимогам охорони навколишнього середовища [8, с. 51].

2. Контроль витрат на забезпечення якості продукції – це сукупність організаційних заходів, методик і процедур, використовуваних керівництвом підприємства для впорядкованого і ефективного

ведення обліку витрат на якість, виявлення, виправлення і запобігання помилкам, а також своєчасної підготовки та надання оперативної інформації про витрати на якість [3, с. 10]. Він виступає інформаційною функцією управління, що вимагає оперативної та достовірної інформації про величину і структуру витрат на якість, напрями і джерела їх покриття. Економічна інформація про відповідні витрати надається, в основному, обліковою службою підприємства, а контроль витрат здійснює обліковий апарат та інші економічні служби.

В практичній діяльності на підприємствах спиртової галузі застосовують в основному технологічний контроль. Як зазначає Пальчук В. П., в оперативному порядку в бродильних виробництвах здійснюється лише технологічний контроль виробничого процесу, а систематизованого економічного контролю виробничих витрат насправді немає [6, с. 115].

Слід зазначити, що об'єктами контролю якості продукції на підприємстві спиртової промисловості є процеси, що пов'язані з виникненням витрат на якість продукції, а саме: підготовка сировини, приготування замісу, гідроферментна обробка крохмалевмісної сировини, приготування дріжджів і зброджування зернового сусла, приготування дріжджів і зброджування мел'яного сусла, виділення спирту з бражки та його ректифікація.

Вважаємо за доцільне виділити суб'єктів внутрішньогосподарського контролю якості продукції спиртової галузі, до яких належать особи або групи осіб, які наділені відповідними правами та обов'язками здійснення контрольних функцій над об'єктами контролю: 1) суб'єкти щодо забезпечення і контролю якості продукції – технічний персонал підприємства: завідувач сировинним складом, головний технолог, інженер з якості, начальник виробничої лабораторії, начальник зміни, старший інженер-хімік, хімік-аналітик та інші інженерно-технічні працівники; 2) суб'єкти з контролю витрат на забезпечення якості продукції – обліковий апарат і працівники інших управлінських та економічних служб підприємства.

Результати контролю значною мірою залежать від того, які джерела і носії інформації використовують у контрольному процесі. Важливе значення при контролі витрат на забезпечення якості продукції відіграє систематизація інформаційного забезпечення, що включає нормативно-правову базу, внутрішньо-розпорядчу документацію та управлінські звіти, які регулюють процес обліку та контролю витрат в системі якості продукції. Основними джерелами інформації на підприємствах галузі є: ДСТУ 5043:2008 "Спирт етиловий та спиртовмісні рідини. Методи відбирання проб" [2], ДСТУ 4221:2003 "Спирт етиловий ректифікований. Технічні умови" [1], Посвідчення про якість, Аналіз якості сировини, Журнал реєстрації аналізів сировини, Прибутковий ордер на сировину, Журнал обліку зерна, Журнал зберігання зерна, Акт про доопрацювання зерна на складі, Письмовий висновок, Зошит обліку процесу очищення, Виробничий, Лабораторний та Бродильний журнали, Журнал обліку виробництва спирту за показниками лічильників контрольних спиртовимірювальних апаратів, Зошит обліку проб спиртів, Журнал реєстрації аналізів спиртів, сивушного масла і ефіроальдегідної фракції, Дегустаційний листок, Акт виготовлення невідповідної продукції, Звіт по виробництву за добу, Виробничий звіт зі спирту-сирцю, Виробничий звіт про виготовлення ректифікованого спирту, Звіт про витрати допоміжних матеріалів, Зошит обліку проб спирту при відвантаженні.

Організація контролю якості здійснюється шляхом вирішення типових завдань за рівнями управління. На думку Нападовської Л. В., основним недоліком в організації контролю витрат є те, що кожен із функціональних відділів вирішує вузько-спеціалізовані завдання, які часто не відповідають стратегічним напрямкам діяльності підприємства. Крім того, вони у більшості випадків не пов'язані між собою, суперечать один одному, наносячи збитки всій системі контролю та підприємству в цілому [5, с. 124].

До завдань внутрішнього контролю, пов'язаних із якістю продукції спиртової галузі належать: контроль якості сировини, допоміжних матеріалів, які надходять на виробництво, визначення показників якості готової продукції, а також контроль за дотриманням технологічних та санітарно-гігієнічних режимів виробництва [8, с. 52].

Завдання внутрішнього контролю витрат на якість охоплюють: аналіз планових показників витрат на забезпечення якості продукції, оцінку достовірності інформації про задані витрати, оцінку величини досягнутих витрат на якість та їх ефективності [3; 9].

Переконані, що внутрішньогосподарський контроль витрат на забезпечення якості продукції буде дієвим у випадку вирішення наступних питань: визначення та групування витрат на якість; аналіз та оцінка своєчасності та повноти їх здійснення; планування витрат на якість із урахуванням ринкової кон'юнктури, ділової активності підприємства та впровадження нових технологій; облік витрат за стадіями виробничого процесу; оцінка й аналіз динаміки та структури, виконання планових показників, правильності групування та формування витрат на якість.

Одним із основних елементів системи внутрішнього контролю є процедури контролю, які виконують бухгалтери та інші посадові особи. В процесі здійснення внутрішньогосподарського контролю витрат на якість продукції проводять такі контрольні процедури: інвентаризація незавершеного виробництва, обстеження, аналіз якості сировини та допоміжних матеріалів, випробування за органолептичними і фізико-хімічними показниками спирту етилового ректифікованого, фракції головної етилового спирту, сивушного масла, дегустація спирту-ректифікату. Результати проведення контрольних процедур

працівникам облікової служби доцільно узагальнювати в акті перевірки витрат на якість продукції. Заключним етапом внутрішньогосподарського контролю забезпечення якості продукції є розробка заходів щодо усунення виявлених недоліків та перевірка їхнього виконання.

З огляду на зазначене, запропоновано модель організації внутрішнього контролю якості спиртової продукції та витрат на її забезпечення (рис. 1).

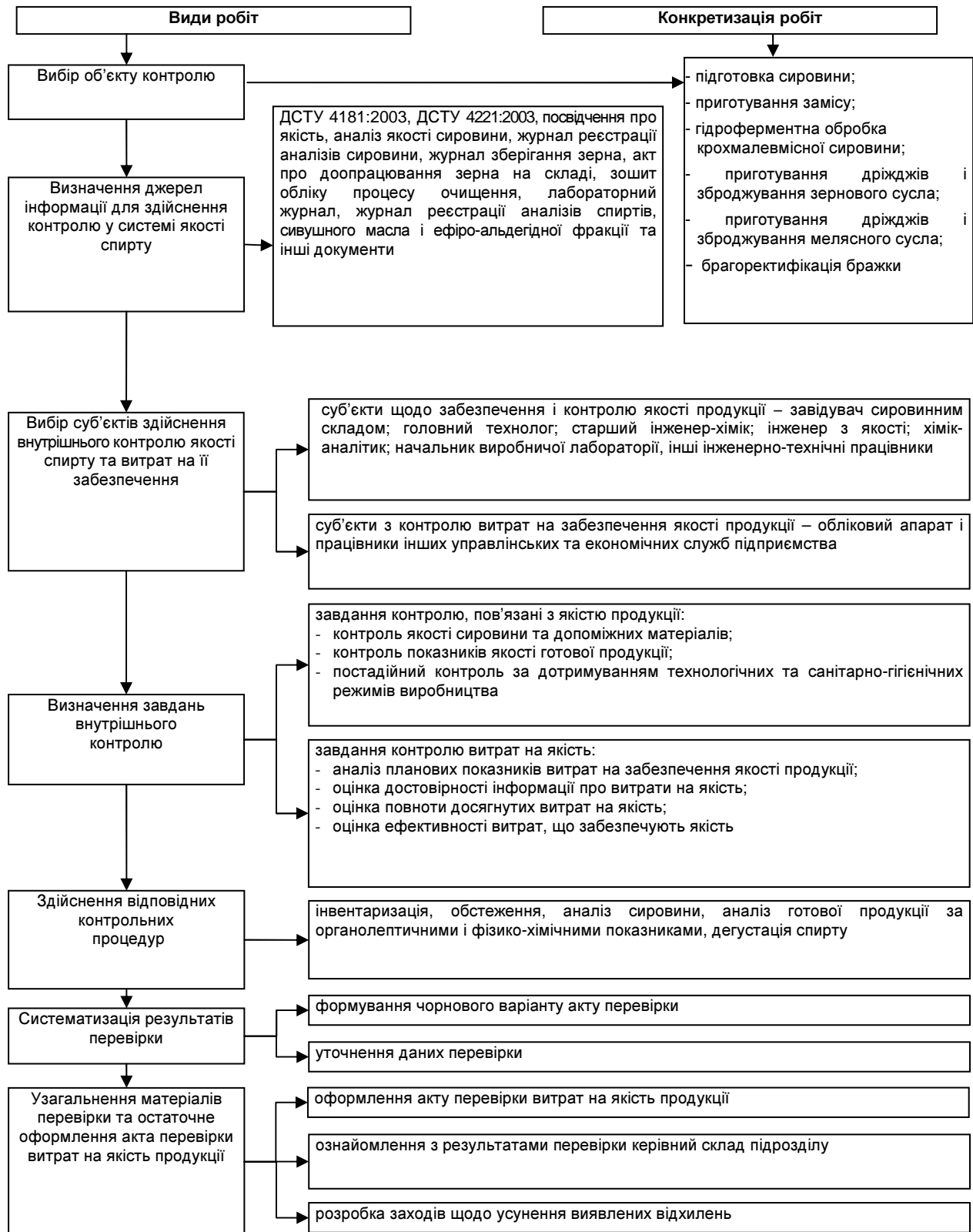

Рис. 1. Організаційна модель внутрішньогосподарського контролю якості продукції спиртової галузі та витрат на її забезпечення

Ефективне функціонування контролю неможливе без наявності відповідного середовища. Тому, ми вважаємо необхідним затвердження облікової політики в частині витрат на якість та документообігу щодо обліку витрат, які забезпечують якість продукції, а також норм та нормативів даних витрат.

Зауважимо, що на більшості підприємствах спиртової промисловості запроваджена автоматизована система електронного обліку спирту, яка забезпечує контроль за його виробництвом та передаванням інформації керівництву підприємства.

Оскільки матеріальною основою виробництва основної, супутньої та попутної продукції є сировина, то особливого значення, на наш погляд, має мати контроль за виходом продукції за кожним сортом спирту і розподіл витрат на сировину між спиртом, супутньою продукцією та відходами виробництва, а також розподіл усіх виробничих витрат в системі якості між окремими видами основної та супутньої спиртової продукції. Даний вид контролю забезпечить достовірне обчислення витрат на забезпечення якості спирту кожного сорту.

Внутрішньогосподарський контроль витрат на якість продукції, пов'язаних з нормативними і наднормативними втратами сировини в процесі виробництва спирту, необхідно здійснювати за кожним технологічним циклом з урахуванням причин і осіб, відповідальних за їх виникнення.

Для істотного покращення результатів діяльності з контролю якості продукції необхідна також концентрація зусиль працівників контрольних служб для забезпечення пріоритетного розвитку прогресивних видів технічного контролю, що дозволяють здійснювати профілактику виготовлення невідповідної продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, в процесі здійснення внутрішньогосподарського контролю як функції управління, потрібно виокремлювати: забезпечення і контроль якості продукції, що є чисто технологічною функцією з дотримання встановлених стандартів та контроль витрат на забезпечення якості продукції, що реалізується економічними та управлінськими службами на базі обліково-аналітичної інформації. Важливо розробити та затвердити відповідним розпорядженням послідовність проведення внутрішньогосподарського контролю якості продукції та витрат на її забезпечення, який мав би проводитись у такому порядку: вибір об'єкта контролю, визначення суб'єктів контролю та характеристика їх повноважень; встановлення джерел інформації для здійснення контролю у системі якості спирту; визначення завдань контролю; здійснення відповідних контрольних процедур; систематизація результатів перевірки; узагальнення матеріалів перевірки та остаточне оформлення акта перевірки витрат на якість продукції.

Раціональна організація внутрішнього контролю витрат на якість дасть змогу підприємствам спиртової промисловості не лише оперативно управляти якістю продукції, але й підвищить її конкурентоспроможність на вітчизняних та зарубіжних ринках.

Література

1. ДСТУ 4221:2003 “Спирт етиловий ректифікований. Технічні умови” [Чинний від 2003-10-14]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/spirt-etilovii-rectifikovanii-tehnicni-umovi-nor10111.html>.
2. ДСТУ 5043:2008 “Спирт етиловий та спиртовмісні рідини. Методи відбирання проб” [Чинний від 2008-08-04]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/spirt-etilovii-ta-spirovmisni-ridini.-metodi-vidbirannja-pr-nor20167.html>.
3. Ерєменко Е.С. Внутренний контроль затрат на качество продукции спиртовой промышленности: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.12 “Бухгалтерский учёт, статистика” / Е.С. Ерєменко. – Новосибирск, 2007. – 16 с.
4. Корінько М.Д. Внутрішній контроль господарської діяльності підприємства: навчальний посібник для студентів ВНЗ / М.Д. Корінько ; за ред. М.Д. Корінька. – Фастів: “Поліфаст”, 2006. – 440 с.
5. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці : [монографія] / Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
6. Пальчук В.П. Учет и калькулирование себестоимости продукции бродильных производств / В.П. Пальчук. – М.: Пищевая промышленность, 1980. – 129 с.
7. Пархоменко В.М. Методика внутрішнього контролю втрат від браку у виробництві / В.М. Пархоменко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 2 (14). / Відповід. редактор Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – С. 130-147.
8. Технологічний регламент виробництва етилового спирту з крохмалевмісної сировини. Частина І. Подрібнення сировини, розчинення і оцукрювання крохмалю та зброджування суслу. ТРУ 18.8049-2000. Затв. Держ. департ. прод. 25.10.2000 р.

УДК 658.56 (075.8) М76

Зяйлик М.Ф.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері
Тернопільський національний технічний
університет ім. Івана Пулюя
Вівчар О.І.,
к.е.н., кафедра фінансово-економічної безпеки
Тернопільський національний економічний університет

ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ

Постановки проблеми. Перед вищим керівництвом будь-якого підприємства або організації стоїть завдання створити ефективну систему менеджменту якості, орієнтовану на досягнення стратегічних цілей. Задля цього можуть застосовуватися різноманітні підходи і методології покращення якості продукції, побудовані на моделях ділової активності, бенчмаркінгу, процесного підходу, реінжинірингу, збалансованій системі показників і т.д.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновники концепцій керування якістю та розробки систем менеджменту якості Ф.Тейлор, Г.Форд, В.Шухарт, Е.Демінг, Дж.Джуран, К.Ісікава, А.Фейгенбаум, Г.Тагута, Ф.Кросбі, Д.Харрінгтон сприяли переходу до епохи загального керування якістю (TQM). Розроблені ними теорії пройшли випробування часом і підтвердили свою ефективність. Деякі з цих науковців були знаменитими успішними менеджерами-президентами компаній, одержимими концепцією TQM. Це, зокрема, Форд, Джуран, Фейгенбаум, Кросбі та ін. [1].

Однак, попри значні напрацювання з цього питання, в нашій країні до сьогодні відсутній єдиний підхід щодо внесення змін до існуючого законодавства у галузі управління якістю продукції, зокрема, з питань запобігання втрат якості продукції.

Постановка завдання. Метою статті є визначення місця і ролі процесного підходу в існуючих проблемах системи менеджменту якості. Сучасні фахівці різних галузей національного господарства мають бути спроможні розв'язувати нові завдання, які поставлені перед промисловістю з урахуванням нових умов господарювання, сучасних технологій, новітніх досягнень науки, техніки та вимог стандартів, що гарантують якість продукції на рівні кращих світових зразків.

Однією з важливих складових менеджменту є запобігання втрати цінності продукції за рахунок зниження її якості. Істотним у діяльності підприємства, яке виробляє товари, що володіють цінністю для споживача, є збереження і збільшення наявного рівня якості. Адже процес забезпечення якості продукції являє собою сукупність запланованих і систематично проведених заходів, що створюють необхідні умови для виконання кожного етапу системи менеджменту задля найбільш повного задоволення вимог споживачів до якості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Споживачі купують лише ту продукцію і ті послуги, які мають певну цінність. Сучасний менеджмент прийшов до розуміння того, що управляти потрібно не лише виробництвом продукції або послуги, але й створенням цінності для споживача, так як продукція або послуга є носіями цієї цінності [2].

У загальному випадку, формування цінності відбувається в процесі виробництва продукції або послуги. Механізм формування цінності заснований на переробці та використанні цих ресурсів. Спочатку ресурси вже наділені деякою комбінацією властивостей. У процесі виробництва відбувається цілеспрямована зміна цих властивостей, щоб вони стали корисними для споживача. Ці зміни відбуваються в рамках бізнес-процесів підприємства. Під бізнес-процесом розуміють сукупність різних видів діяльності, які створюють результат, важливий для організації, споживача або замовника. Сама ж процесна модель складається з безлічі бізнес-процесів, учасниками яких є структурні підрозділи і посадові особи організаційної структури підприємства. На основі цього принципу підприємство повинно визначити процеси проектування, виробництва і постачання продукції або послуги. За допомогою керування процесами досягається задоволення потреб замовників. Як наслідок, керування результатами процесу переходить у керування самим процесом.

Однак, одночасно з корисними змінами накопичуються різного роду шкідливі зміни, які призводять до втрати цінності. У практиці для позначення цього явища використовується поняття "втрати якості" [4]. Причини появи втрат якості вельми різноманітні: порушення технології, невідповідна якість ресурсів, зміна режимів і параметрів обладнання, "людський фактор", недосконалість системи управління та вітчизняного законодавства. Суттєвою є та обставина, що всі ці втрати якості з'являються при виконанні окремих процесів і операцій та попадають у вироблену продукцію або послугу одночасно і паралельно з виробництвом цінності. Спеціально втрати якості не створюються!

Здоровий глузд підказує, що керувати треба не там і не тоді, де втрати якості вже відбулися, а цінність зменшилася, а там і тоді, де ці втрати якості відбуваються, тобто всередині бізнес-процесів. Історія розвитку і практика впровадження різних підходів у системі менеджменту якості довела розуміння того, що керувати треба не якістю продукції або послуг, а якістю виконання самих процесів. Зокрема, ця обставина знайшла своє відображення в міжнародних стандартах ISO серії 9000 версії 2000 року, де проголошено принцип процесного підходу до менеджменту якістю [3]. Основна мета ISO полягає в координації діяльності по стандартизації й уніфікації промислових стандартів, сприяючи взаємовідносин у сфері обміну товарів і послуг між країнами. В основі значної частини стандартів ISO лежать принципи, розроблені Британським інститутом стандартів (British standart Institut – BSI) [6]. Відомо, що основним завданням вищого керівництва компанії є створення системи менеджменту, орієнтованої на досягнення стратегічних цілей. Для цього використовують різні інструменти і підходи, у тому числі і процесні. Адже процесний підхід – це розгляд кожної дії як процесу, що має визначені параметри на вході і на виході (входами до процесу, звичайно, є виходи інших процесів).

Перевагою процесного підходу є наступне: представляючи процес виробництва продукції або послуги у вигляді послідовності операцій, ми краще розуміємо структуру формування цінності для споживача. Представляючи структуру формування цінності, ми представляємо також і структуру виникнення втрат якості. Знаючи “хворі місця”, ми можемо запобігати втраті якості, замість того, щоб витратити сили і кошти на відновлення вже втраченої цінності.

Тут доречно наступна аналогія: якщо браковану продукцію розглядати як висип на тілі підприємства, то вона сигналізує про те, що десь усередині підприємства з’явилися осередки “хвороби” [7]. Не знаючи всіх складових тіла, ми не можемо зрозуміти сенс цих сигналів. Ми будемо відчувати біль, але не зможемо зрозуміти її джерело і причину появи. Не розуміючи причини появи болю, ми не зможемо її правильно вилікувати.

Досить наочно цю ситуацію демонструє діяльність служби по обробці звернень та скарг клієнтів у приватній телевізійній компанії “TV-4”. Скарга клієнта – це сигнал про те, що сталася втрата якості і, відповідно, знизилася цінність послуги, яку компанія надала клієнтові. Ця служба, отримавши скаргу від клієнта, вивчає ситуацію і з’ясовує, який підрозділ та який співробітник виконував відповідні роботи, тобто шукає відповідь на питання “Хто винен?”. Лише після того, як виявлено причини, які призвели до появи скарги, компанія вживає заходів щодо виправлення ситуації. По суті, компанія усуває втрати якості і відновлює втрачену цінність. При цьому, витрати з виявлення та усунення причин скарг є незапланованими і, отже, призводять до зниження ефективності діяльності компанії. Більш того, навіть після виконання робіт з усунення причин конкретної скарги немає гарантії того, що схожа ситуація не буде повторюватися.

Першим кроком на шляху ефективного менеджменту якості є розуміння структури бізнес-процесів підприємства. Добре уявляючи структуру бізнес-процесів, менеджери підприємства зможуть краще розуміти, де знаходиться джерело сигналів, які інформують про втрати якості. Більше того, знаючи структуру бізнес-процесів, ми зможемо розставити чутливі датчики в таких місцях, щоб від них надходили попереджувальні сигнали, використовуючи які можна запобігти виникненню втрат якості.

Практикою встановлено, що найбільш ефективно треба вимірювати втрати якості за допомогою двох показників: функції втрат якості та відношення сигнал/шум [8].

Згідно цього, кожен продукт або послуга виконує деяку корисну для споживача функцію. Існує такий стан продукту або послуги, про яку можна сказати, що ця корисна функція виконується ідеально. Іншими словами, продукт або послуга володіють в цьому стані максимальною цінністю для споживача. Відхилення функції від ідеальної є втратами якості а, отже, призводять до зниження цінності для споживача. Чим менше відхилень, тим вища якість.

Причини відхилень корисної функції пов’язані з відхиленнями окремих їх характеристик продукту або послуги. Функція втрат якості дозволяє кількісно оцінити ступінь незадоволеності споживача, викликану відхиленнями тих чи інших характеристик продукту чи послуги від ідеального стану. Оцінка виражається як різниця між поточним і цільовим (ідеальним) значеннями корисної функції [6].

Стосовно бізнес-процесів, ланцюжок стає складнішим: характеристики продукції або послуги, які виробляються в результаті виконання бізнес-процесу, залежать від характеристик самого процесу, тобто від характеристик операцій, що складають цей бізнес-процес. Характеристики операцій бізнес-процесу, в свою чергу, залежать від характеристик ресурсів, що надходять на їх входи та переробляються в рамках операції. Слід зазначити, що структура перенесення, накопичення цінності та втрат якості може бути досить складною. Складність пов’язана зі специфічним характером взаємодій і взаємозв’язків між ресурсами, процесами (операціями), накопичувачами цінності та втрат якості.

Повернемося до діяльності служби з розгляду звернень та скарг клієнтів в телевізійній компанії “TV-4”. Скарга клієнта є наслідком виникнення в глибині бізнес-процесу компанії втрати якості і, відповідно, переноситься на кінцеву послугу. Експерт служби із розгляду скарг аналізує процес, в рамках якого вироблялася ця послуга, і з’ясовує те місце, в якому сталася втрата якості і, відповідно,

цінності послуги. Традиційно пошук йде до рівня підрозділу або навіть окремого співробітника, відповідального за виконання (невиконання), "винного" за виниклі втрати якості операції.

А тепер уявімо ситуацію, що серед усіх скарг, які надходять від клієнтів компанії, 10% скарг мають одну й ту ж причину. Ці 10% скарг виникають через те, що у відповідному підрозділі певна операція виконується неправильно, не вчасно або зовсім не виконується. Ситуація досить поширена. Вона навіть отримала спеціальну назву: проблемне, "вузьке місце" у виробництві або в діяльності підприємства [7].

Суть діагностики зводиться до виявлення "вузьких місць" і постійному спостереженню за ситуацією в них. Іншими словами, з'ясувавши "вузьке місце" в рамках бізнес-процесу підприємства, необхідно встановити в ньому сигналізацію, яка буде спрацьовувати кожного разу, коли з'являються втрати якості. При спрацьовуванні такої сигналізації менеджер з якості буде отримувати відповідний сигнал. У менеджменті і в техніці для такої діагностики використовується спеціальна методика, яка носить назву "моніторинг".

Розглянемо ще один приклад з діяльності телекомунікаційної компанії – послуги зі встановлення телефонів у віддалених місцях (селах, хуторах, дачах і т.п.). До останнього часу заяви споживачів з приводу встановлення телефонів розглядалися в рамках затверджених планів телефонізації. Якщо, наприклад, у планах телефонізації на поточний рік населений пункт не значився, то розгляд заяв його жителів з приводу встановлення телефонів відкладався. Компанія не задовільняла потребу бажаючих у своєчасному наданні послуг з телефонізації. Враховуючи, що сьогодні є можливість надавати різні послуги споживачам за їх рахунок поза планів розвитку компанії, було б доцільно налагодити діяльність з обробки звернень та заяв, яка б виглядала наступним чином. У компанії фіксується кількість заяв бажаючих з приводу встановлення телефонів. Якщо кількість таких звернень з певного населеного пункту стає досить великим, то це є сигналом про те, що можна починати підготовчу та організаційну роботу з реалізації проекту встановлення телефонів для цього населеного пункту.

У наведеному прикладі заяви бажаючих будуть виконувати роль сигналів; роль датчика виконуватимуть служби по роботі зі споживачами (абонентський відділ, служба маркетингу). Показником є кількість заяв клієнтів з одного населеного пункту. Якщо кількість заяв досягає деякого критичного значення, компанія може починати роботи по телефонізації цього населеного пункту.

Узагальнюючи вищесказане, зазначимо, що основне призначення системи менеджменту якості полягає у виявленні відхилень (дефектів) від установлених вимог до якості продукції і послуг та застосуванні рішень з подальшого використання виробів, що мають дефекти. Сюди належать також проведення заходів щодо недопущення повторних відхилень за рахунок своєчасної розробки і реалізації заходів коригувального впливу. Тобто, система менеджменту якості є, як і система планування та управління виробництвом, система матеріально-технічного постачання, фінансова система і т.д. частиною системи організації виробництва [9].

Система менеджменту якості функціонує одночасно з іншими видами діяльності, що впливають на якість продукції або послуги, і взаємодіє з ними. Її вплив поширюється на всі етапи "петлі якості" – від початкового визначення до кінцевого задоволення вимог і потреб споживача. З розвитком і удосконаленням систем менеджменту якості зростає роль стандартів відповідності, менеджмент інформаційної безпеки та ін., що, в свою чергу, є частиною загальної системи менеджменту підприємства.

Кожна організація самостійно або за допомогою кваліфікованих консультантів визначає, які інструменти удосконалення їй більше підходять. Фактично в кожній галузі існує своя специфіка і діють свої стандарти та правила, засновані на модифікаціях процесних підходів.

Висновки з даного дослідження. У статті розглянута одна з важливих складових менеджменту якості – запобігання втрат якості. Адже забезпечення якості – визначальна основа керування якістю. Вона означає гарантування такого рівня якості, яке задовільняє вимогам споживачів, що дозволяє з упевненістю купувати й використовувати продукцію протягом тривалого часу.

У статті запропоновано інструмент задля реалізації системи менеджменту якості, в основі якого лежить процесний підхід до менеджменту, який дозволяє розуміти причину втрати якості в місці її виникнення, тобто, в межах всього бізнес-процесу підприємства.

Література

1. Мазур І.І. Управління якістю : навч. посібник для студентів вузів [2-е вид.] / І.І. Мазур, В.Д. Шапіро / За заг. ред. І.І. Мазура. – М.: Омега-Л, 2005. – 400 с.
2. Момот А.І. Проблеми сертифікації систем якості у світі та в Україні / А.І. Момот // Прогресивні технології в системі машинобудування. Міжнародний зб. наукових праць. – Донецьк: ДонДТУ, 2000. – Вип. 10. – С. 170-178.
3. Міжнародний стандарт ISO 9000. Системи менеджменту якості. Основні положення і словник. – 2000 -12-15. ISO - 2000.
4. Огвоздін В.Ю. Управління якістю: основи теорії і практики : навч. посібник / В.Ю. Огвоздін. – М.: Видавництво "Справа і сервіс", 2002. – 160 с.

5. Хойер Роберт. Що таке якість? / Роберт Хойер, Брук Хойер // Стандарти і якість. – 2002. – №3. – С. 101.
6. Застосування MS ISO 9004 для покращення діяльності // Методи менеджменту якості. – 2003. – № 12. – С. 44-46.
7. Стандартизація і управління якістю продукції: посібник для вузів / В.А. Швандар, В.П. Панов, Е.М. Купряков ін.; за ред. проф. В.А. Швандара. – М. : ЮНІТІ-ДАНА, 2001. – 487 с.
8. Фомічов С.К. Основи управління якістю : навч. посібник / С.К. Фомічов, А.О.Старостіна, Н.І.Скрябіна. – К. : МАУП, 2000. – 196 с.
9. Якість в історії цивілізації. Еволюція, тенденції і перспективи управління якістю [пер. с англ.; у 3-х томах] / За ред. Дж. Джурана. – М. : РІА “Стандарти і якість”. – 2004. – 208 с.

УДК 330.341.1:339.138(477)

Приварникова І.Ю.,
к.е.н., старший викладач
Гловацька Н.Р.

Дніпропетровський національний університет імені О.Гончара

ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ В ТРАНСФЕРІ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. Трансфер технологій є перспективним механізмом економічної стабілізації діяльності підприємств. Саме заміна технологій забезпечує розвиток промисловості та визначає приріст ВВП розвинутих країн у цілому. На сьогоднішній день в Україні існують негативні тенденції інноваційної активності. Так, протягом 1996-2011 рр. частка інноваційної продукції в загальному обсязі промисловості скоротилася з 1,38 до 0,79% ВВП. У 2011 р. обсяг державного фінансування скоротився на 44,3% в порівнянні з 2008 р.

Незважаючи на негативні тенденції, які свідчать про уповільнений розвиток механізму трансферу технологій, Україна має потужний інноваційний потенціал для поступового розвитку трансферу технологій за допомогою організаційно-управлінських та маркетингових дій авторів-розробників технологій та організацій-посередників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням трансферу технологій присвячено чимало досліджень. У зазначених працях автори описують специфіку функціонування механізму трансферу технологій та особливості формування відповідної інфраструктури на державному рівні. Вагомий внесок в останні дослідження зробили наукові діячі: В. В. Єльніков [1], Н. П. Мешко [2], Т. В. Нагачевська [3], Б. М. Падучак [4], А. М. Прохоров [5], Ю.В. Яковець [6] та інші. Однак, у більшості наукових розвідок результати досліджень не враховують важливий аспект діяльності учасників трансферу – маркетинг на операційному рівні.

Постановка завдання. Викладені матеріали даної статті дозволять ширше розглянути одну з багатьох проблем нашої країни - розвиток механізму трансферу технологій. Метою дослідження є розробка необхідних маркетингових рекомендацій учасникам процесу трансферу технологій для вирішення визначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині 50–60-тих років ХХ сторіччя відбулося формування світового ринку технологій, коли обсяг міжнародних комерційних операцій з приводу технологій перевищив масштаби національного обміну. Це дозволило виділити міжнародний обмін (трансфер) технологіями в окрему форму міжнародних економічних відносин.

Трансфер технологій – процес передачі результатів досліджень і розробок, знань для будь-якого використання. Метою такої передачі може бути комерційне використання цих результатів (у виробництві товарів і послуг, залучення додаткових ресурсів для подальших досліджень і розробок та ін.), а також некомерційне використання (пошук нових напрямків досліджень, поширення та обмін знаннями і т.д.) [7].

Маркетингова діяльність є одним з найважливіших та найскладніших елементів для здійснення успішного трансферу технологій. Для реалізації ефективного технологічного маркетингу необхідно глибоко усвідомлювати особливості функціонування та взаємозв'язок маркетингового інструментарію («4 р»: product, price, place, promotion) на міжнародному ринку трансферу технологій.

Авторами даної роботи концепція маркетингового інструментарію «4 р» була адаптована до умов та специфіки міжнародного ринку трансферу технологій.

Товар (product) – все, що може задовольнити потребу і пропонується на ринку з метою залучення уваги, придбання, використання або споживання. Це можуть бути фізичні об'єкти, послуги, особи, місця, організації та ідеї [8].

В залежності від специфіки потреб споживачів та наявності супутніх послуг на ринку трансферу технологій види товарів можуть бути різноманітними: об'єкти комерційного трансферу (патенти, ноу-хау, промислові зразки, ліцензія), об'єкти некомерційного трансферу (науково-технічна і навчальна література, довідники, огляди, стандарти, інформація з міжнародних конференцій). Крім того, ефективний трансфер технологій передбачає надання покупцю системи послуг, які, зазвичай, супроводжуються поряд з самою технологією. Перелік таких супутніх послуг наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Надання супутніх послуг у трансфері технологій

№ п.п	Види послуг	Комерційний трансфер	Некомерційний трансфер
1	Експертиза інноваційних проєктів	+	-
2	Аудит інтелектуальної власності	+	-
3	Технологічний маркетинг	+	+
4	Консультації по трансферу та комерціалізації технологій	+	+
5	Менеджмент інноваційних проєктів	+	-
6	Бізнес-планування інноваційних проєктів	+	-
7	Пошук та залучення інвестицій	+	-
8	Аутсорсинг НДДКР	+	-
9	Інформаційно-аналітичні та освітні послуги	+	+

Розроблено авторами

При комерційному трансфері послуги можуть надаватися як у повному обсязі, так і окремо, у той час як для некомерційного більш характерні консультаційні, інформаційно-аналітичні та освітні послуги.

Перш ніж починати організацію механізму продажу технології необхідно визначитися з вартістю угоди (price) про трансфер цієї технології. Ціна є вартістю одиниці товару, вираженої в грошах, або грошовою вартістю одиниці товару, або грошовим вираженням вартості. На ринку технологій під ціною слід вважати винагороду за впровадження та використання технології, користування переліченими супутніми послугами.

Згідно з законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» передбачено, що розмір винагороди авторам технологій та їх складових визначається як частка доходу, одержаного внаслідок їх використання, або у фіксованій сумі на одиницю продукції відповідно до її ціни, або у фіксованій сумі частини доходів, одержаних від передачі технологій або їх складових, або з урахуванням іншої вигоди, яка може бути отримана за використання технологій, що підтверджено відповідними документами [9]. Розмір винагороди перш за все залежить від форми обміну технологіями: ліцензія, патент, ноу-хау та ін.

На структуру ціни на міжнародному ринку трансферу впливають різноманітні фактори мікро- та макросередовища (рис. 1).

Після визначення структури ціни угоди необхідно організувати механізм продажу, тобто, яким чином технологія потрапить від автора-розробника до покупця. З погляду концепції маркетингу «4 р», необхідно визначитися з маркетинговими каналами розподілу (place).

Канал розподілу – це сукупність взаємозалежних організацій, що беруть участь у забезпеченні доступності споживання або використання товару або послуги [10]. На ринку трансферу технологій від вибору каналу розподілу залежить механізм трансферу, тобто як технологія буде передана покупцю (інвестору).

Зазвичай, автори-розробники не в змозі забезпечити надання супутніх послуг для власних потреб через відсутність кваліфікованих кадрів (спеціалісти-консультанти з технологічного аудиту, маркетингу та ін.) та бюджетних обмежень. Тому існує окрема ланка процесу трансферу технологій – організації-посередники, які допомагають оформити наукову розробку належним чином, зробити необхідні економічні розрахунки, а також знайти інвестора.

Процес трансферу технологій здійснюють наступні суб'єкти: підприємства, науково-дослідницькі інститути, вищі навчальні заклади, інвестиційні фонди та ін. [11]. Для трансферу технологій в Україні характерна наявність посередників у здійсненні продажу. Державою були створені національна мережа трансферу технологій, науково-дослідницькі центри та інші установи. Також існує багато комерційних організацій, які надають специфічні послуги автору-розробнику технологій (технологічні брокерські та страхові компанії).

Рис. 1. Вплив факторів мікро- та макросередовища на структуру ціни трансферу технологій

Розроблено авторами

Для того, щоб угода з трансферу була здійснена, необхідно знайти інвестора-покупця. Згідно з маркетинговою концепцією «4 р» слід розробити стратегію просування (promotion) технології.

До найбільш поширених інструментів просування можна віднести [12]:

1. Вертикальний і горизонтальні методи просування проектів комерціалізації технологій.
2. Просування проектів комерціалізації технологій з застосуванням Інтернет-інструментів.
3. Просування проектів комерціалізації технологій з використанням послуг мереж трансферу технологій та мереж інноваційних центрів.
4. Просування проектів комерціалізації технологій з використанням послуг бізнес-інкубаторів.
5. Просування проектів комерціалізації технологій на венчурних ярмарках, виставках.
6. Просування проектів комерціалізації технологій на технологічних брокерських подіях.

З усіх складових концепції «4 р» просування на ринку трансферу технології ні одна не здійснюється ефективно. Це зумовлено недостатнім досвідом України в національному та міжнародному маркетингу технологій та інновацій. Слід звернути увагу на деякі інструменти просування технологій, які були впроваджені розвиненими країнами. У Європейському Союзі були розроблені й успішно впроваджені механізми активного просування проектів транснаціонального трансферу технологій за допомогою пошуку партнерів для реалізації інноваційних проектів під час технологічних брокерських подій.

Технологічна брокерська подія – це серія попередньо організованих в одному місці зустрічей між тими компаніями, які пропонують нові технології, і тими компаніями, які ведуть пошук нових технологій [12]. У таких зустрічах можуть брати участь інноваційні компанії та їх потенційні партнери, а також технологічні брокери (співробітники центрів комерціалізації). Технологічний брокер – це організація, що надає послуги в сфері трансферу технології (наприклад, центр трансферу технології, центр комерціалізації, інноваційний центр та ін.) [12].

Використання такого інструменту просування технологій дозволяє учасникам процесу трансферу технологій:

- розширити їх функціональні можливості шляхом збільшення мережі контактів між особами, що приймають рішення стосовно угоди про трансфер технологій;
- більш ефективно розвивати ринок трансферу технологій за допомогою використання своїх ресурсів;
- впровадити нові інформаційні технології просування в процес трансферу технологій.

Важливого значення набуває просування технологій за допомогою міжнародних мереж трансферу технологій. В Україні створена національна мережа трансферу технологій, яка будується відповідно до методології та моделі Європейської мережі «релей-центрів» (Innovation Relay Centers – IRC network, з 2008 року – EEN), Російської мережі трансферу технологій RTTN та Української мережі трансферу технологій UTTN. Також існує багато міжнародних програм в напрямку наукового та ділового співробітництва в

інноваційній сфері, які сприяють взаємодії міжнародної політичної, наукової і ділової громадськості з освітніми установами, науково-дослідницькими інститутами та інноваційними компаніями.

Таким чином, для підвищення обсягу трансферу технологій авторам-розробникам технологій та організаціям-посередникам необхідно здійснювати ефективну маркетингову діяльність. Можна виділити особливості маркетингу таких товарів на міжнародному ринку трансферу технологій:

1. Для пошуку покупців слід проаналізувати можливості ринку (попит та пропозицію), на якому будуть продані товари, генеровані технологією, що є об'єктом міжнародного обміну.

2. Технологія повинна бути детально оцінена на предмет майбутньої комерціалізації.

3. Технологія повинна бути підготовлена до продажу (трансферу), тобто мати детальний опис, розрахунок економічних та технічних показників для того, щоб потенційний покупець зміг швидко знайти необхідну інформацію.

4. Необхідно організувати механізм продажу (трансферу) технології та супроводження клієнта після продажу.

5. Необхідно мати стратегію просування технології для того, щоб потенційні покупці змогли дізнатися про переваги майбутнього трансферу.

Більшість організацій-посередників та науковців-розробників не мають у своїй організаційній структурі відповідний маркетинговий департамент та кваліфікованих працівників, які будуть виконувати обов'язки з урахуванням перелічених особливостей маркетингової діяльності, що є гострою проблемою для ринку трансферу технологій.

Для збільшення кількості угод з трансферу українських технологій в національному та міжнародному масштабі важливим кроком буде виділення в організаційній структурі учасників процесу трансферу відповідних маркетингових департаментів, які будуть займатися просуванням інноваційних проектів, володіти різними ресурсами, моделями та технологіями просування інновацій, досвідченим персоналом і широкими зовнішніми зв'язками.

Крім удосконалення внутрішньої організаційної структури, для ефективного функціонування необхідні велика інфраструктура зовнішніх зв'язків, які забезпечують проектні менеджери, керуючі впровадженням інновації, експерти-інсайдери, виконуючі функції інформаційного забезпечення та лобювання, інші експерти з високим рівнем довіри у клієнтів, які рекомендують до просування ту чи іншу інновацію. Зараз ефективність просування інноваційних проектів багато в чому залежить від людського фактору та правильно вибудованих бізнес-комунікації. Потрібні фахівці, які володіють зв'язками з виробничими структурами, розумінням тенденцій розвитку даного ринкового сегмента (сегментів), займають міцні позиції на ринку. Також слід приділити увагу інформаційно-аналітичному забезпеченню здійснення процесу трансферу технологій.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, учасникам процесу трансферу технологій слід використовувати концепцію операційного маркетингу Ф. Котлера «4 р» для здійснення ефективної діяльності.

Учасникам трансферу технологій авторами рекомендовано створити відповідний маркетинговий департамент, у якому кваліфіковані фахівці будуть виконувати стратегічно важливі функції з урахуванням особливостей ринку та міжнародного середовища.

У подальших дослідженнях оптимізації процесу трансферу технологій постає необхідність у розробці підходів щодо визначення організаційної структури, складу відповідних маркетингових департаментів учасників трансферу.

Література

1. Ельников В.В. Трансфер технологий и региональные задачи экономики / В.В. Ельников // Восточный базар. – 2004. – № 69. – С. 8-11.
2. Мешко Н.П. Управління трансфером технологій в умовах міжнародної конкуренції / Н.П. Мешко // Економіка та держава. – 2008. – № 8. – С. 34-37.
3. Нагачевська Т.В. Сучасні тенденції міжнародного трансферу технологій та перспективи України [Електронний ресурс] / Т.В. Нагачевська // Науковий вісник академії муніципального управління: збірник наукових праць. Серія: Економіка. – 2009. – Вип. 7. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_ekon/2009_7/09ntvpou.pdf.
4. Падучак Б.М. Класифікація договорів у сфері трансферу технологій / Б.М. Падучак // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 189-191.
5. Прохоров А.Н. Зарубежный опыт построения процесса коммерциализации интеллектуальной собственности / А.Н. Прохоров // Вестник Тюменского государственного университета. – 2011. – № 11. – С. 66-70.
6. Яковец Ю.В. Теория и механизм инноваций в рыночной экономике/ Ю.В. Яковец // – М.: Межд. Фонд Н.Д. Кондратьева, 2008. – 255 с.
7. Лукша О. Центр коммерциализации технологий – организационное развитие: как создать, управлять, организовать мониторинг и оценку деятельности [Электронный ресурс] / О. Лукша, П.

Сушков, А. Яновский. – Проект EuropeAid «Наука и коммерциализация технологий», 2006. – Режим доступа: http://ictt.by/Docs/CommercGuides/guide_01.pdf.

8. Котлер Ф. Основы маркетинга : краткий курс : пер с англ. / Ф. Котлер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2007. – 656 с.

9. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» № 143 від 14.09.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/143-16>.

10. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс / Ф. Котлер [2-е изд.; пер. с англ. под ред. С.Г. Божук]. – СПб.: Питер, 2006. – 464 с.

11. Knowledge and Innovation Communities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eit.europa.eu/kics/>.

12. Катешова М. Как продвигать проекты коммерциализации технологий [Электронный ресурс] / М. Катешова, А. Квашенин. – Проект EuropeAid «Наука и коммерциализация технологий», 2006. – Режим доступа: http://ictt.by/Docs/CommercGuides/guide_06.pdf.

УДК [631. 152 : 658. 012] : 636. 034

Ксьонова О.В.,
аспірантка*

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНЕЛС УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Постановка проблеми. Рівень розвитку промислового виробництва товарів народного споживання є основним показником, котрий характеризує економічний потенціал будь-якої країни. В той час, молочна промисловість, будучи однією з найголовніших галузей харчової промисловості, виступає гарантом продовольчої безпеки та соціально-економічної стабільності України [7]. Саме тому, молоку відводиться стратегічно важлива роль – воно, маючи високу харчову цінність, є продуктом першої необхідності, який споживається переважною більшістю населення впродовж усього життя [8].

В умовах сучасних ринкових трансформацій в молочній промисловості відбуваються рішучі зміни, які сприяють збільшенню кількості переробних підприємств, розширенню асортименту продукції та поліпшенню її якості.

Однак, при цьому в галузі існує багато невирішених проблем, пов'язаних з кризою агропромислового виробництва. Найбільш істотними серед них є: зменшення сировинної бази, пов'язане зі стрімким скороченням поголів'я ВРХ у господарствах усіх форм власності; сезонні спади, обумовлені специфікою сільськогосподарської діяльності; високий ступінь моральної та фізичної зношеності виробничих фондів за відсутності достатньої кількості оборотних засобів, необхідних для сталого розвитку підприємства.

Внаслідок цих проблем відбувається істотне скорочення виробництва молока, яке з 1990 по 2011 рр. скоротилося з 24508,3 тис. т до 11086 тис. т, тобто майже на 55% [1]. Як результат, спостерігається зменшення питомої ваги молока і молочних продуктів у раціоні населення.

За цих умов необхідне удосконалення управління бізнес-процесами, які відбуваються у галузі молочного скотарства для забезпечення її сталого розвитку в умовах ринкової економіки. При цьому, важливим моментом є організація руху матеріальних та інформаційних потоків з моменту виробництва сировини і до споживання кінцевим споживачем. Тому, ключовою концепцією управління галуззю молочного скотарства повинна стати концепція логістики, спрямована на подолання негативних процесів у галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми впровадження логістичного управління на товарних ринках займалося багато вчених-економістів. Серед них варто зазначити М.Ю. Григорака, А.М. Гаджинського, А.Г. Кальченко, М. Купера, Є.В. Криківського, М.А. Окландера, Н.Р. Струк, І.Є.Ташбаєва, Н.І. Чухрай та інших. Науковці відзначають, що за останнє десятиріччя концепція логістичного управління поступово впроваджується на ринок молочної продукції. Але суттєвих результатів в процесі координації усіх учасників ринку досі не досягнуто.

* Науковий керівник: Шиян В.Й. – к.е.н., професор

Причиною цього є дефіцит комплексних логістичних досліджень проблем ринку молочної продукції, який знаходиться на стадії реформування і вимагає істотного підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників для більш повного задоволення потреб споживачів.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення своєчасності та доцільності впровадження комплексного логістичного управління вітчизняним ринком молочної продукції, спираючись на специфіку його функціонування в сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок молока та молочних продуктів є стратегічно важливим елементом забезпечення продовольчої безпеки держави. Його структура являє собою сукупність галузей, задіяних у процесі обороту молока та продуктів його переробки, які мають обмежений термін реалізації та зберігання. Саме тому важливою є синергетична взаємодія між усіма суб'єктами цього ринку, в тому числі із кінцевими споживачами продукції (рис. 1).

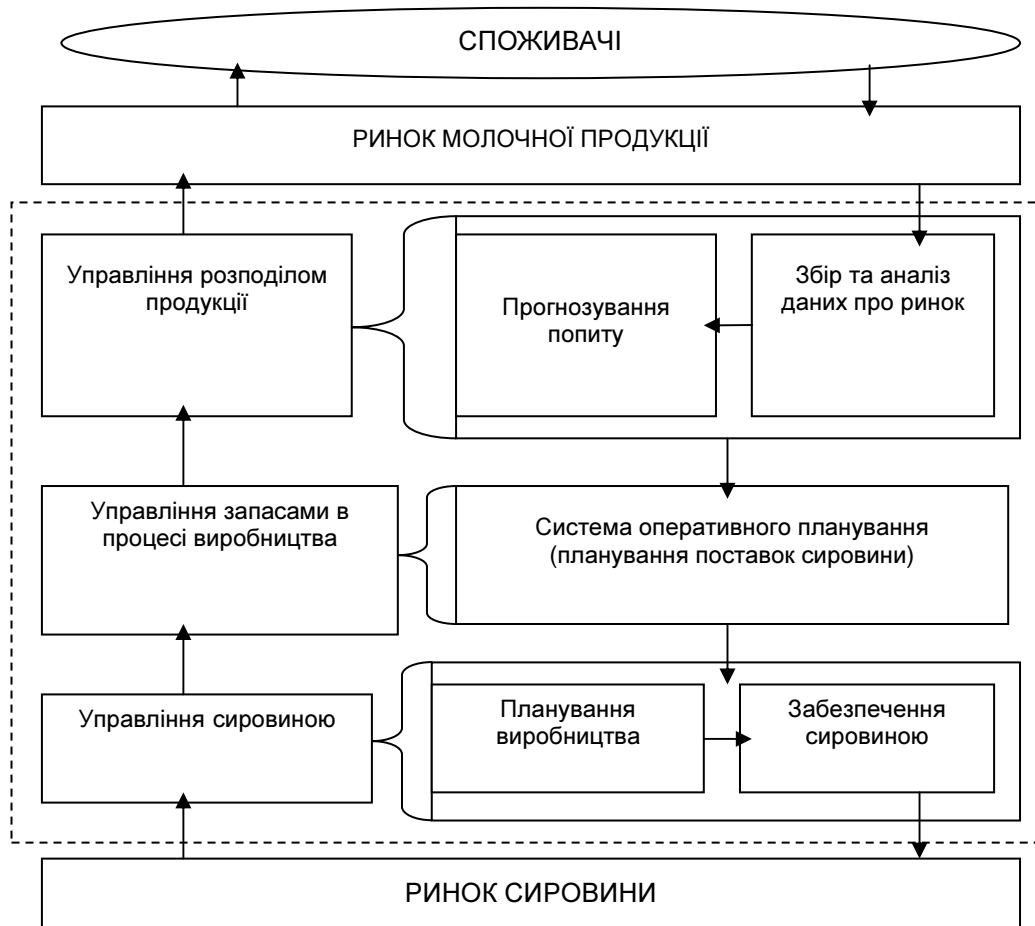
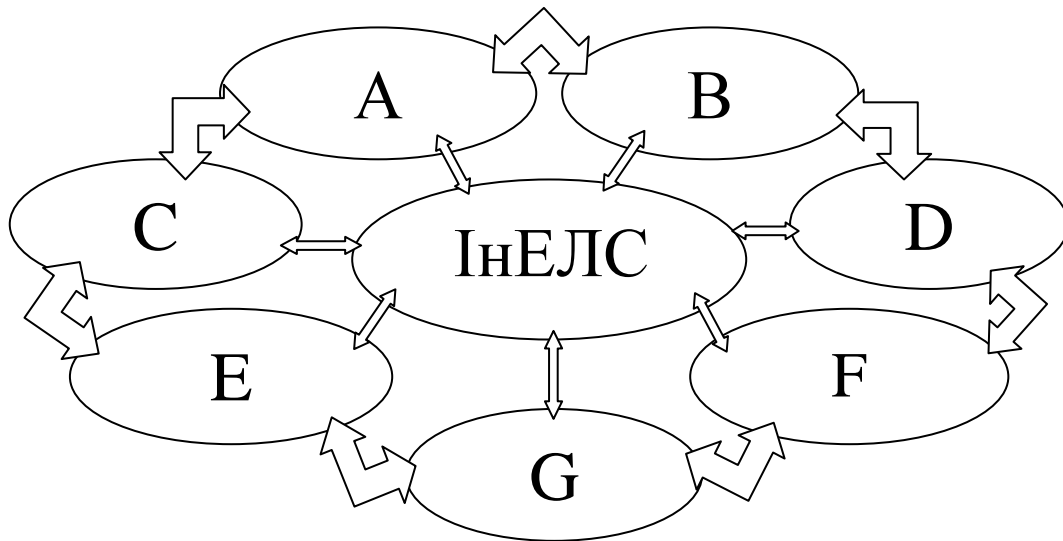

Рис. 1. Система взаємодії між суб'єктами ринку молочної продукції

Першим кроком у цьому напрямку, на нашу думку, повинно стати налагодження системи міцних господарських зв'язків між підприємствами-учасниками товароруху, яка забезпечить узгодженість при виробленні сировинної бази, її подальшій переробці та реалізації населенню. Ефективність цієї системи залежить від координації вхідних і вихідних потоків шляхом аналізу ринкової кон'юнктури, попиту і пропозиції на сировину та готову продукцію [2]. Істотно допомогти в цьому можуть сучасні інформаційні засоби та комп'ютерні технології. Вагомим фактором розвитку та стабільності національного ринку молочної продукції має стати впровадження Інноваційної Електронно-логістичної Системи (ІНЕЛС), яка дасть можливість отримання інформації про постачальників сировини, молокопереробні, транспортні та торговельні підприємства, тобто для пошуку потенційних партнерів для бізнесу (рис. 2).

Як бачимо, суттєвою перевагою системи є доступ до неї споживачів, які, таким чином, зможуть не тільки висловити побажання стосовно якості та асортименту продукції, що виробляється, а й ознайомитися з ціновою політикою виробників, що дозволить підвищити соціальну ефективність виробництва молочних продуктів. Також до переваг слід віднести економію часу на пошук потенційних партнерів, що є досить важливим, зважаючи на особливості ринку молочної продукції.

Рис. 2. Концептуальна модель Інноваційної електронно-логістичної системи (ІнЕЛС)

- де, А – виробники сировини;
 В – виробники молочної продукції;
 С – підприємства роздрібної та оптової торгівлі;
 D – транспортні підприємства, обслуговуючі ринок;
 Е – підприємства громадського харчування та харчової промисловості;
 F – інші підприємства АПК;
 G – кінцеві споживачі.

Однак, у процесі впровадження можуть з'явитися певні труднощі. Як свідчить практика, найбільш слабкою ланкою системи є постачальники сировини, серед яких, майже половину складають господарства населення. За такої ситуації можлива проблема відсутності доступу до сучасних інформаційних технологій у певній категорії селян.

На підставі цього, в рамках державної аграрної політики є доцільним формування територіальних центрів соціально-економічного розвитку села, до функцій яких повинна увійти допомога у пошуку ринків збуту продукції особистих господарств на основі ознайомлення мешканців громади з концептуальними положеннями ІнЕЛС та оволодіння навичок користування даною інформаційною мережею.

В свою чергу, створення та функціонування ІнЕЛС, є основою вільного доступу селян до ринку молока, що, в свою чергу, виступає фактором зниження тиску з боку переробних підприємств, а отже дієвим важелем підвищення рівня та якості життя сільського населення та стимулом для сталого розвитку національного сільського господарства.

Висновки з даного дослідження. Впровадження запропонованої системи електронно-логістичного управління (ІнЕЛС) дозволить не лише створити умови для сталого розвитку національного ринку молочної продукції, а й стати важелем підвищення ділової репутації вітчизняного АПК в умовах глобалізації.

Література

1. Виробництво основних видів продукції тваринництва [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: www.ukrstst.gov.ua
2. Гаджинский А. М. Логистика : учебник / А. М. Гаджинский, – 20-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2012. – 484 с.
3. Золотих І. Б. Економічним відносинам партнерів молочного під комплексу – належну обґрунтованість / І. Б. Золотих // Вісник Аграрної науки Причорномор'я / Миколаївський ДАУ. – Миколаїв, 2006. – Вип. 1 (33). – с. 81-86.
4. Крикавський Є.В. Логістичне управління: підручник / Є.В. Крикавський. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.
5. Лисенко А. М. Організація закупівель сировини як основа функціонування молокопереробної промисловості Кіровоградщини / А. М. Лисенко // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 50-54.

6. Орехівський В.Г. Логістичне забезпечення розвитку гуртових ринків / В.Г. Орехівський // Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції 18-20 травня 2011р. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – Том II. – С. 142-144.
7. Розвиток молочної промисловості в умовах конкуренції на ринку / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, Т. М. Халімон, С. Д. Скуртол // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 131-138.
8. Самаріна М. О. Управління якістю та безпекою молочної сировини в Україні та ЄС / М. О. Самаріна // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 10. – С. 30-34.
9. Чухрай Н.І. Логістичне обслуговування : підручник / Н.І. Чухрай. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехнік», 2006. – 292 с.

УДК 631.1:339.33(477)

Слістратова Ю.О.,
аспірант*
Житомирський національний
агроекологічний університет

ОПТОВІ РИНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Постановка проблеми. Ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств значною мірою залежать від налагодженості збуту продукції. Функціонування аграрного сектору України неможливе без наявності прозорих каналів просування сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача на вигідних для всіх учасників процесу умовах [10]. Характерним для аграрного сектора є наявність значної кількості посередницьких структур, які використовують непрозорі схеми збуту сільськогосподарської продукції та отримують надприбутки. Актуальним питанням є розбудова мережі торгівлі з метою скорочення втрат аграрної продукції та формування ринкових цін на неї [3].

Необхідною складовою в системі збуту сільськогосподарської продукції є оптові ринки, головне завдання яких: забезпечення формування організованої системи перерозподілу товарної продукції, усунення монопольного встановлення цін, утвердження принципів вільної конкуренції. Житомирська область віднесена до регіонального оптового ринку “Столичний” у м. Києві. Частина сільськогосподарських підприємств здійснює торгівлю власною продукцією на вказаному ринку. Створення нових оптових ринків в Житомирській області сприятиме забезпеченню населення якісними продуктами харчування вітчизняного виробництва та сприятиме розширенню господарської діяльності товаровиробників [9]. Дане питання є актуальним та потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку інфраструктури ринків сільськогосподарської продукції досліджували вітчизняні вчені С. Мочерний, Є. Майовець, С. Панчишин. Особливості формування інфраструктури аграрних ринків вивчали С. Васильчак, Р. Корінець, М. Присяжнюк, М. Зубець, П. Саблук, А. Стельмащук, В. Топіха, Ю. Цимбалюк, В. Юрчишин та ін. Проблеми економічної безпеки суб'єктів господарювання в сучасних умовах активно обговорюються в економічній літературі, зокрема у працях А. Козаченка, А. Ляшенка, М. Камлика, В. Пономарьова, С. Шарлєта та ін. Специфіка формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств знайшла відображення у роботах Л. Березіної, В. Бойка, Н. Іванової та інших дослідників. Однак недостатньо дослідженими залишаються питання впливу інфраструктури на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження передумов створення оптових ринків сільськогосподарської продукції як важливої умови забезпечення економічної безпеки товаровиробників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність оптових ринків сільськогосподарської продукції в Житомирській області на цей час свідчить, що їх інфраструктура перебуває на початковій стадії свого розвитку, адже система руху товарів від виробника до споживача є здебільшого нерегульованою. На сьогоднішній день, для аграрних підприємств Житомирської області найближчим

* Науковий керівник: Зінчук Т.О. – д.е.н., професор.

оптовим ринком сільськогосподарської продукції є ринок “Столичний”, розташований у м. Києві. Відстань до цього ринку коливається від 100 км для господарств з східних районів області до 250 км для підприємств, розташованих у північно-західній частині Житомирської області [6]. Цілком природно, що необхідність постачання виробленої продукції на такі відстані не сприяє широкому використанню оптових ринків, як реального каналу збуту продукції.

В даних умовах, необхідним є розвиток інфраструктури для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, особливо в сфері реалізації продукції. Першим організаційно-економічним питанням, що потребує вирішення, є визначення пунктів ефективного розміщення оптових ринків. Дослідивши існуючу, на даний час, у Житомирській області кількість сільськогосподарських підприємств, що є виробниками і потенційними продавцями на ринку, а також обсяги виробленої ними продукції в розрізі адміністративних районів області, є підстави запропонувати створення на території Житомирської області трьох оптових ринків сільськогосподарської продукції: “Південний” у м. Бердичеві, “Східний” у м. Малині і “Західний” у м. Новоград-Волинському.

Найпотужнішим за обсягами реалізації сільськогосподарської продукції очікується Південний ринок. Прогнозується, що продаж продукції на даному ринку зможуть здійснювати господарства Бердичівського, Андрушівського, Попільнянського, Ружинського, Житомирського, Чуднівського та Любарського районів. Поставки продукції на Західний ринок ефективніше буде здійснювати сільськогосподарським підприємствам Новоград-Волинського, Баранівського, Романівського, Червоноармійського, Ємільчинського і Олевського районів. Відповідно, постачальниками продукції для продажу на Східному оптовому ринку будуть переважно господарства Малинського, Радомишльського, Брусилівського, Коростишівського, Черняхівського, Володарськ-Волинського, Коростенського, Лугинського, Народицького та Овруцького районів.

Звичайно, поділ адміністративних районів Житомирської області за відношенням до того чи іншого оптового ринку є умовним. Адже конкретні виробники сільськогосподарської продукції самі вирішуватимуть, куди їм вигідніше відправити для продажу певні товарні партії, виходячи з існуючої цінової ситуації чи інших умов реалізації. Крім того, постачальниками продукції для продажу на оптових ринках можуть бути виробники з суміжних областей: Київської, Вінницької, Хмельницької, Рівненської.

Разом з тим, для оцінки потенційних організаційно-економічних умов функціонування запропонованих до створення оптових ринків сільськогосподарської продукції зробимо певні умовні припущення. Зокрема, що на вказані ринки в якості продавців поставлятимуть продукцію господарства визначених у розподілі адміністративних районів, кожне діюче сільськогосподарське підприємство матиме на ринку одне закріплене за ним торгове місце і на першому етапі продаватиме через оптовий ринок 25 % виробленої сільськогосподарської продукції у вартісному вимірі. Середня відстань поставки продукції на оптовий ринок найбільш віддаленими від ринку сільськогосподарськими підприємствами визначається як середнє арифметичне відстаней від оптового ринку до аграрних підприємств, розташованих у закріплених за ринком районах у найбільшій відстані від оптового ринку на північ, південь, схід і захід [5]. В результаті вказаних припущень, можемо сформулювати прогнозні організаційно-економічні показники діяльності оптових ринків на території Житомирської області (табл. 1).

Таблиця 1

Прогнозні організаційно-економічні показники діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції в Житомирській області

Показник	Оптовий ринок “Південний”	Оптовий ринок “Західний”	Оптовий ринок “Східний”
Кількість районів, господарства яких поставлятимуть продукцію для продажу на оптовому ринку	7	6	10
Кількість с.-г. підприємств, для яких створюватимуться торгові місця на оптовому ринку	540	312	443
Обсяг сільськогосподарської продукції, що продаватиметься на оптовому ринку за рік господарствами області, тис. грн	404	195	225
Середня відстань поставки продукції на оптовий ринок найбільш віддаленими від ринку с.-г. підприємствами, км	50	51	60

Джерело: власні дослідження

Запропоновані пункти розміщення оптових ринків сільськогосподарської продукції в Житомирській області є відносно оптимальними, оскільки різниця у кількості віднесених до кожного з ринків адміністративних районів і в середній відстані поставки продукції на оптовий ринок найбільш віддаленими від ринку сільськогосподарськими підприємствами є незначною. Більша кількість

віднесених районів і більша середня відстань доставки для оптового ринку "Східний" є виправданою, оскільки середній обсяг виробленої продукції сільського господарства у віднесених десяти районах є суттєво меншим, ніж у західному і південному регіонах області. Найпотужнішим за кількістю продавців і обсягами реалізованої продукції передбачається оптовий ринок "Південний", тому саме на його створення доцільно у першу чергу спрямувати зусилля.

Концепція будівництва оптового ринку сільськогосподарської продукції "Південний" у м. Бердичеві розроблена на основі вивчення досвіду будівництва та організації експлуатації аналогічних ринків в країнах Європейського Союзу. Прогнозується, що створення оптового ринку буде складатися з трьох етапів. Підготовчий етап має включати в себе укладання договору оренди земельної ділянки, розробку бізнес-плану і техніко-економічного обґрунтування проекту, варіантне проектування та розробку ескізного проекту, розробку і узгодження землепорядкувальної документації, розробку робочого проекту. Орієнтовна вартість вищезазначених робіт складатиме близько 500 тис. грн.

Перший етап будівництва оптового ринку сільськогосподарської продукції має включати в себе підготовчі роботи (земля, ландшафт, під'їзні шляхи), будівництво критого ринку (фермерського ринку) для торгівлі з автомобілів, внутрішніх шляхів і проїздів, будівництво огорожі по периметру та в'їзних вузлів (воріт), будівництво адміністративно-побутового корпусу, очисних споруд, трансформаторної підстанції й прокладку комунікацій тощо. Орієнтовна вартість вищезазначених робіт складе близько 9 млн грн.

Другий етап будівництва передбачає завершення робіт з будівництва комунікацій, будівництво критих торговельних павільйонів, зокрема для торгівлі плодоовочевою, м'ясною, рибною, готовою продукцією, а також будівництво офісної будівлі з готелем та рестораном. Другий етап може бути поділений на декілька підетапів, в залежності від умов фінансування. Орієнтовна вартість робіт на цьому етапі складає близько 19 млн грн. Розміщення оптового ринку "Південний" пропонується на площі 10 га. За проведеними розрахунками та досвідом забудови оптових ринків в країнах ЄС, на території ринку мають бути збудовані 53 об'єкти, основні з яких наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Перелік об'єктів, спорудження яких необхідне для функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції

Назва об'єктів	Кількість об'єктів, од.	Площа об'єктів, м ²
Фермерський ринок (відкрита площа під дахом для торгівлі з автомобілів) на 500 машино/місць	1	11500
Павільйон овочів та фруктів	1	4600
М'ясний павільйон	1	3300
Рибний павільйон	1	500
Склади	2	3500
Торговельні павільйони для супутніх товарів	5	1200
Ринок (майданчик) матеріально-технічних ресурсів	1	1700
Офісна будівля	1	500
Платна стоянка для транзитного транспорту	1	1500
В'їзна та виїзна групи	2	-
Допоміжні споруди та мережі (котельня, трансформаторна підстанція, очисні споруди з каналізацією, водопровід, газопровід, електромережі)	-	-

Джерело: власні дослідження.

Основою господарської діяльності оптового ринку "Південний" має стати надання операторам ринку платних послуг, основними з яких є: користування торговельних місць, майданчиків, офісних приміщень; користування місцями для паркування автотранспорту на території ринку; зберігання продукції у складських приміщеннях ринку; завантаження та розвантаження продукції; послуги з контролю якості продукції; послуги з передпродажної підготовки продукції (сортування, пакування тощо). Прогнозується, що середньорічний обсяг операційних доходів від господарської діяльності оптового ринку сільськогосподарської продукції "Південний" може скласти близько 4 млн грн (табл. 3).

Якщо досвід створення ринку "Південний" виявиться позитивним, то вже найближчим часом можна займатися створенням подібних оптових ринків у східному і західному регіонах Житомирської області. Фінансування вказаних проектів може здійснюватися з різних джерел. Головними інвесторами створення оптових ринків мають стати, на нашу думку, власники приватного капіталу, які на принципах дольової участі вкладуть власні кошти і під свої гарантії можуть залучати на період будівництва та початку роботи ринку кредитні ресурси. Держава може прийняти участь у створенні об'єктів зовнішньої інфраструктури (під'їзних шляхів, підведенні до ринку магістральних газопроводів, водопроводів тощо) [8].

Таблиця 3

**Прогнозований середньорічний обсяг послуг та операційних доходів
від господарської діяльності ринку “Південний”**

Назва послуг та статті доходів ринку	Обсяг	Дохід без ПДВ, тис. грн
Оренда офісної площі	1000 м ²	300,0
Оренда площ торгових павільйонів	10000 м ²	1400,0
Плата за в'їзд продавців	(300 авто в день)	1100,0
Плата за в'їзд покупців	(500 авто в день)	800,0
Інші послуги ринку (пакування, сортування, навантаження-розвантаження, Інтернет-продаж)	-	300,0
Інші доходи (в т.ч. продаж облігацій на право довгострокової оренди місць у павільйонах)	-	100,0
Всього:	x	4000,0

Джерело: власні дослідження.

Оптові ринки необхідно враховувати як складову частину інфраструктури регіону, оскільки вони впливають на правильний потік харчової продукції між виробником та споживачем. Прямі, опосередковані та стимулятивні переваги оптових ринків охоплюють: підвищення безпечності та покращення якості продукції; зниження фактора ризику для здоров'я на ринках, зменшення втрат свіжої продукції; краще перероблення відходів; нижчі та стабільніші ціни для споживачів; досконаліший механізм відкриття цін; ріст продаж господарствами; створення робочих місць; ріст найму, продукції і послуг у сільських місцевостях; постійна виставка для місцевої продукції; менше руйнування доріг у містах; доступніша інформація щодо ринку.

Висновки з даного дослідження. Виділення інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції як самостійного утворення потрібно розглядати як об'єктивне явище, зумовлене тим, що кожному типу економічної системи відповідає своя інфраструктура як об'єктивних наслідків структурних змін, зумовлених процесом суспільного поділу праці у сільськогосподарському виробництві, розподілі та обміні. З огляду на це, її можна розглядати, з одного боку, як вид інфраструктури, що відповідає новому типу господарювання, з іншого – як інфраструктуру окремого ринку, що забезпечує взаємний пошук один одного продавцями і покупцями, рух товару, обмін, а також економічну та фінансову діяльність ринкових структур.

Створення оптових ринків сільськогосподарської продукції на території Житомирської області матиме позитивний ефект для цілого ряду суб'єктів. Так, покупці отримають доступ до широкого асортименту продукції сільського господарства за справедливою ринковою ціною. Територіальні громади регіонів за розміщенням ринків отримають нові робочі місця, оновлення транспортної та іншої інфраструктури, додаткові надходження до місцевих бюджетів від сплати ринкових зборів та інших видів платежів і податків. Виробники сільськогосподарської продукції отримають додатковий канал її реалізації, який стане реальною альтернативою продажу продукції переробним підприємствам чи оптовим посередникам. Розвиток такого каналу реалізації сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки аграрних підприємств, оскільки зменшення частки продукції, що реалізується за заниженими цінами закупівельникам-монополістам дозволить досягти однієї з основних передумов економічної безпеки сільськогосподарського підприємства – підвищення рентабельності реалізації виробленої ним продукції.

Література

1. Білоусов О. М. Напрями вдосконалення інфраструктури споживчого ринку сільськогосподарської продукції / О. М. Білоусов, О. В. Орленко // Бізнес-навігатор. – 2010. – № 3. – С. 26–31.
2. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Ника-центр, Эльга, 2004. – 784 с.
3. Іванюта С. М. Антикризисне управління : навч. посіб. / С. М. Іванюта; М-во освіти і науки України, Державний комітет статистики України, Державна академія статистики, обліку та аудиту, Полтавська філія. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
4. Кундиус В. А. Экономика агропромышленного комплекса : учеб. пособие / В. А. Кундиус. – М. : КНОРУС, 2010. – 544 с.
5. Оптові ринки Кабміну перетворилися на великі базари [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agronews.in.ua/node/10245>.

6. Оптові ринки сільськогосподарської продукції враховують інтереси як селян, так і кінцевих покупців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroinvest.org.ua/ukr/?nid=news%7C213&ntype=agsector>
7. Пономарьов В. П. Економічна безпека підприємства: сутність, трактування, точки зору / В.П. Пономарьов // Менеджер. – 2002. – № 1(17). – С. 67–71.
8. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: закон України від 25.06.2009 р. № 1561–VI [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada>
9. Ринок сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents>
10. Роздобудько В. С. Ресурсне обґрунтування економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / В. С. Роздобудько. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=289>

УДК 339.13:637.1

Бінерт О.В.,
асистент* кафедри менеджменту організацій
ім. проф. Є. Храпливого
Львівський національний аграрний університет

ЯКІСТЬ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА НА РИНКУ

Постановка проблеми. Визначальним фактором конкурентоспроможності молочної продукції на ринку є якість і ціна. Без використання якісної сировини виробити конкурентоспроможний продукт неможливо.

Для задоволення споживчого попиту, налагодження планомірного випуску продукції в обумовлені терміни, зниження її собівартості, визначення прийнятної для покупців ціни, яка б відшкодовувала витрати виробників, сприяючи одержанню максимальних прибутків, необхідно досягти належного рівня якості продукції, постійно працювати над його підвищенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми якості й ефективності виробництва молока були й залишаються актуальними на всіх етапах суспільного виробництва. Широкий спектр питань, присвячених якості молока та молокопродукції висвітлено в працях багатьох науковців, зокрема С.В.Васильчака [2], М.В. Калінчика, М.М. Ільчука, В.Н. Замовця [5], М.К. Пархомця [7], О.Федько, Т.Л.Мостенської, О.А.Козак та багатьох інших.

Окремі питання розвитку ринку молока та молочної продукції знайшли відображення у наукових працях П.С. Березівського, В.І. Бойка, Т.Г.Дударя, В.О. Кільова. Проте, за сучасних умов розвитку економіки, зокрема, аграрної сфери, окремі напрямки цієї діяльності залишаються недостатньо дослідженими. Тому постає потреба у вирішенні проблеми якості молочної продукції як конкурентної переваги на ринку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних проблем якості молочної сировини для галузі та можливих напрямків їх подолання, адже низька якість молока – одне з актуальних питань, що стосується молочного скотарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молочне скотарство є однією з провідних галузей тваринництва України. Забезпечення населення якісними молочними продуктами є основним завданням даного напрямку діяльності. Вступ України до світової організації торгівлі (СОТ), прояви європейської інтеграції гостро ставлять питання якості продукції харчування та їхнього наближення до світових стандартів.

Українська молочна сировина, яка в основному вироблена у селянських підсобних господарствах не відповідає міжнародним вимогам якості і, тим самим, залишається неконкурентоздатною слабкою ланкою вітчизняної молочної промисловості.

Проблема сировини для молочної галузі постійно загострюється, причому, найбільшим дефіцитом виступає сире молоко найвищої якості. У зв'язку з цим, провідним виробникам молочної

* Науковий керівник: Березівський П.С. – д.е.н., професор

продукції необхідно налаштовуватися на створення високотоварних та технологічних молочних ферм. На Другій міжнародній конференції «Молочні ріки – 2011», в якій брали участь близько 300 великих компаній-виробників та переробників молока з України, Росії, Білорусії, Казахстану та інших країн, основною темою обговорення було створення ефективних молочних ферм.

Згідно з даними статистики, 82,3% молочної сировини виробляється й закуповується в господарствах населення. Технологія виробництва і транспортування її переробним підприємствам не забезпечує стабільну та високу якість. Для виробництва молочних продуктів використовується вищий та перший ґатунки, а майже все молоко, яке надходить на молокопереробні підприємства є другого ґатунку, яке може застосовуватися тільки для виробництва сухого молока та казеїну [9].

Експерти зазначають, що питома вага молока вищого ґатунку в Україні становить близько 3% від загального обсягу виробництва, а молока, яке відповідає вимогам СОР, взагалі не існує. Менше як 20% його підпадає під стандарти СОР як сировини для виробництва кормів. Молоко, яке відповідає вимогам вищого ґатунку, в ЄС не приймається на переробку – так стверджують фахівці даної галузі [8].

З 1 липня 2002 року був введений в дію новий Державний стандарт ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі.» з метою покращення якості молочної сировини та відповідності її стандартів світовим вимогам. Він відрізняється від попереднього ГОСТ 13264-70 «Молоко коровье. Требования при заготовках» більш жорсткими вимогами щодо санітарної якості молока та умов його зберігання. Згідно нового Стандарту, залежно від рівня кислотності, бактеріального забруднення, ступеня чистоти за еталоном, температури, частки сухих речовин та кількості соматичних клітин молоко поділяють на такі сорти: екстра, вищий, перший і другий (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники українських та європейських нормативів щодо якості та безпечності молока незбираного при його закупівлі

ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі»					Постанова (ЄС) №853/2004
Показник якості молока	Сорт				
	екстра	вищий	перший	другий	
Кислотність, °Т	16,0-17,0	16,0-17,0	≤19,0	≤20	
Ступінь чистоти за еталоном, група	I	I	I	II	
Загальне бактеріальне обсіменіння, тис. / см ³	<100	≤300	≤500	≤3000	<100 ¹
Температура, °С	<6	≤8	≤10	≤10	≤6
Масова частка сухих речовин, %	>12,2	≥11,8	≥11,5	≥10,6	
Кількість соматичних клітин, тис. /см ³	<400	≤400	≤600	≤800	≤400 ²

¹ Змінна геометрична середня величина за 2 міс, з відбором щонайменше 2 зразків на місяць

² Змінна геометрична середня величина за 3 місячний період з відбором щонайменше одного разу на місяць, за виключенням випадків, коли компетентний орган визначає іншу методику з метою урахування сезонних змін у рівнях виробництва.

Співставляючи наведені показники, одразу необхідно відмітити невідповідність вимог щодо загального бактеріального забруднення та кількості соматичних клітин.

У Постанові (ЄС) № 853/2004, на відміну від національних документів, де це представлено у окремих регуляторних актах, наведено детальні вимоги щодо стану здоров'я тварин під час виробництва сирого молока.

Відповідно до Закону України від 18.03.2004 р. №1629-IV «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», цей захід є пріоритетним у зовнішній політиці України під час євроінтеграції. При цьому, зусилля держави мають бути спрямовані, насамперед, на гармонізацію технічних правил та стандартів. Саме тому, гармонізація вимог міжнародних та національних стандартів, підвищення обсягів виробництва молочної сировини, яка б відповідала нормам якості, є нагальною потребою та однією з основних засад державної політики щодо забезпечення якості та безпеки молока і молокопродуктів. Запровадження в Україні нормативно-правових актів з урахуванням вимог Європейського законодавства сприятиме відповідності показників якості молочної сировини та продуктів, контролю технологічних процесів виробництва та переробки молока, а також захисту вітчизняного ринку продукції [4].

Також існує проблема із визначенням якості молочної сировини, що надходить від господарств населення. В Україні вже є сучасне високотехнологічне обладнання, як зазначають експерти, однак, коли збирається молоко в селах, якість кожної дрібної партії перевірити неможливо, сировина зливається по дорозі у великі ємності та, зазвичай, є неякісною. Таким чином, потрібно підвищити

оснащеність лабораторій та забезпечити якість аналізів. Отже, поки не буде великотоварного виробництва, істотно поліпшити якість молока неможливо [1].

Коли основними виробниками молока є домогосподарства населення, вирішення питання контролю за безпекою та якістю молочної продукції на сучасному етапі можливе лише за умови створення у селах, сільськогосподарських підприємствах стаціонарних пунктів із заготівлі та охолодження молока, які дозволяють б: по-перше, охолоджувати молоко одразу ж після доїння до 4⁰ С; по-друге, зменшити транспортні витрати на заготівлю молока; по-третє, збільшити якість сирого молока, що йде на переробку; по-четверте, покращувати та дотримуватись гігієнічних стандартів отримання молока. Отже, через низьку якість молочної сировини завоювати ринок Євросоюзу Україна не в змозі. Як відмічено президентом асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» А. Лиситсеєм, тваринницька галузь потребує інвестицій. Він зазначає, що на відміну від галузі рослинництва, де вкладені кошти окупуються за рік, у тваринницькій галузі на це потрібно близько п'яти років.

Враховуючи вищезазначене, Україна зможе зайняти вагоме місце за рівнем розвитку у галузі молочно-скотарства лише, щонайменше, за п'ять років за умови вдосконалення системи контролю й безпечності тваринницької продукції. Необхідною умовою виробництва якісного молока, що відповідає світовим стандартам, є розміщення 70% поголів'я у сільськогосподарських підприємствах, де будуть створені необхідні технологічні умови для виробництва, а в процесі заготівлі молока у різних категоріях господарств буде забезпечена потреба постійного контролю за якістю молока.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, на ринку молочної сировини фактичними монополістами упродовж 2000-2010 рр. виступають невеликі господарства та приватні подвір'я. У 2010 році частка приватного сектору у загальному обсязі виробництві молока становила 80 % (у 1990 р. – 24,1%, 2000 р. – 70,9%, 2005 р. – 81%, 2009 р. – 80,7%) [3] Така тенденція свідчить, перш за все, про кризу в молочному тваринництві та створює проблеми для розвитку молочної галузі, оскільки виникає питання забезпечення переробних підприємств якісною сировиною. Забезпечити необхідну якість виробленого молока сьогодні можуть лише сільськогосподарські підприємства, у яких здійснюється механічне доїння, очистка та охолодження молока. Селянин не має ні умов, ні можливостей забезпечити необхідний технологічний процес виробництва молока.

Споживач на ринку шукає здорових і безпечних продуктів харчування, виготовлених відповідно до обов'язкових встановлених норм. Якість, таким чином, виступає як одна з найважливіших властивостей молочних продуктів на ринку.

Література

1. Блинов А. Конкурентоспособная страна [Електронний ресурс] / А. Блинов, Т. Яблоновская. – Режим доступу: http://www.expert.ru/printissues/ukraine/2006/36/interview_makuha/
2. Васильчак С. В. Аналіз розвитку молокопереробної промисловості Львівщини / С.В. Васильчак // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 18-21.
3. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 24.06.2004 р. № 1870-XV (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Зимовець В. Н. Економічні проблеми розвитку виробництва та розвитку молокопродукції / В.Н. Зимовець // Економіка АПК. – 2001. – № 2. – С. 20-41.
6. Козак Л.В. Кластери як форма ринкової централізації АПК / Л.В. Козак / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inenbiol.com>
7. Пархомець М.К. Удосконалення механізму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію з врахуванням ціни землі / Микола Пархомець, Марія Матвійчук // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – липень-вересень (№ 3). – С. 80-91.
8. Силивончик А. Молочные берега / А. Силивончик, Г. Титаренко // Бизнес. – 2008. – № 15. – С. 142.
9. Фіголь Н. На сьогодні молочне скотарство опинилось у скрутному становищі [Електронний ресурс] / Н. Фіголь. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/intervju/page/3/>

УДК 339.138.017:657.6:334.7

Гноєва І.М.,
старший викладач кафедри «Облік, аналіз і аудит»
Кременчуцький національний університет
імені М. Остроградського

РОЛЬ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УПРАВЛІННІ АУДИТОРСЬКОЮ ФІРМОЮ

Постановка проблеми. В сучасних умовах вдосконалення управління і формування ринкових відносин інформація в системі маркетингу підприємства має ключове значення, оскільки будь-яка маркетингова діяльність базується на використанні різноманітної інформації, необхідної для прийняття ефективних управлінських рішень. Саме тому, необхідною умовою ефективної діяльності підприємств є формування належної інформаційної бази, яка слугує інструментом прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Така інформаційна база в сучасних умовах має дотримуватися означених вимог до неї і бути: актуальною, об'єктивною, своєчасною, достовірною, повною, структурованою. В подальшому інформаційна база, за визначеними критеріями, дозволить розробити та запропонувати економічну стратегію розвитку підприємства, що забезпечить підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності.

Сучасний етап здійснення господарської діяльності аудиторських фірм характеризується значним посиленням конкурентної боротьби. Отже, за наявності належної інформаційної бази та можливостей маркетингового інструментарію можна забезпечити досягнення конкурентних переваг аудиторських фірм на ринку професійних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сучасного маркетингу, маркетингових досліджень та маркетингової інформації нашли висвітлення в роботах зарубіжних і вітчизняних учених: Балабанової Л.В., Ванчикової Є.Н., Войчак А.В. [1], Костенко Л.О., Котлера Ф., Крикавський Є.В. [3], Малхотра Нєреш К. [4], Полторак В.А. [6], Примаєк Т.О. [7], Черчилля Г. [8], Брауна Т. Водночас, процес формування ефективної інформаційної бази маркетингових досліджень аудиторських фірм залишається недостатньо розкритим і вивченим, що і зумовило необхідність проведення дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є розгляд і обґрунтування виду інформації та шляхів ефективного збору даної інформації при проведенні маркетингового дослідження аудиторських фірм. Дана проблема обумовлена необхідністю визначити економічний ефект від використання інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап здійснення господарської діяльності аудиторських фірм характеризується значним посиленням конкурентної боротьби. І найважливішим ресурсом на даному етапі – є отримання інформації, яка вплине на дослідження ринкових можливостей та на підвищення їх конкурентоспроможності. Отримання інформації може забезпечуватись проведенням маркетингових досліджень.

Маркетингові дослідження – систематичне збирання, опрацювання й аналіз інформації та можливостей розроблення рекомендацій на підставі цих даних [7]. Таким чином, під маркетинговим дослідженням варто розуміти процес постановки завдань, спрямованих на вирішення маркетингової проблеми, яка стоїть перед фірмою; отримання маркетингової інформації, планування й організація її збору; аналіз отриманих даних і представлення звіту про результати.

Маркетингові дослідження прийнято певним чином класифікувати (рис. 1).

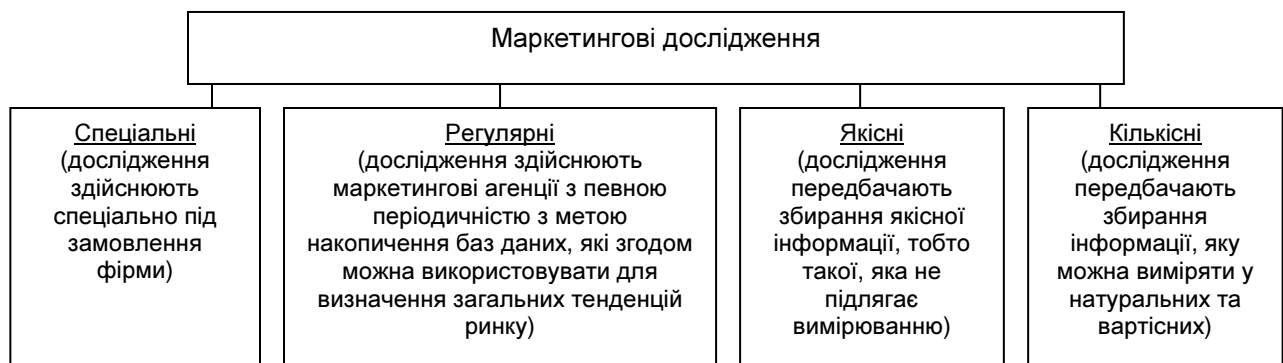

Рис. 1. Класифікація маркетингових досліджень

Маркетинговими дослідженнями займаються самостійно в основному великі аудиторські фірми, які можуть дозволити собі мати спеціальний підрозділ. Малі і середні аудиторські фірми, як свідчить практика, звертаються із замовленням провести маркетингове дослідження до спеціалізованої організації. Цим займаються маркетингові фірми, рекламні агентства, служби соціологічних досліджень та інші.

З врахуванням позиції щодо маркетингу «інформація» — є ключовим елементом маркетингових досліджень та найціннішим ринковим продуктом.

У сучасних маркетингових підходах важливе значення надається маркетинговій інформації. Цінність маркетингової інформації полягає в тому, що вона створює передумови для здобуття конкурентних переваг, допомагає знизити рівень комерційного ризику, визначити й урахувати зміни в навколишньому бізнес-середовищі. Належна інформація сприяє опрацюванню та координації стратегій, підтримці та обґрунтуванню відповідних рішень, підвищенню іміджу підприємства, дає можливість аналізувати його діяльність з метою підвищення її ефективності [5].

У науковій літературі наводиться великий перелік вимог до маркетингової інформації. Передусім, узагальнимо вимоги до інформації і на основі цього визначимо ряд критеріїв якості інформації, необхідної для здійснення ефективної маркетингової діяльності аудиторських фірм. Отже, інформація має бути: актуальною, достовірною, точною, повною, змістовною, надійною, своєчасною, відповідати суті справи, доступною, короткою.

Серед суттєвих рис маркетингової інформації, які є необхідними для маркетингу аудиторських фірм, слід також назвати адресність, швидкість обробки, порівнянність, стійкість, цінність, оперативність, законність.

Інформація дає можливість керівникам аудиторських фірм розглянути ситуацію на ринку аудиторських послуг, визначитися з проблемами ведення бізнесу, спостерігати та аналізувати стан тих галузей економіки, які розвиваються в країні і є на даний час найпоширенішими. Таким чином, по – перше, отримана якісна інформація дасть можливість аудиторським фірмам розширити спектр додаткових послуг і цим самим отримати додаткові замовлення на послуги і бути найбільш вигідній ситуації, ніж конкуренти. По – друге, для охоплення найбільш популярних видів послуг необхідно удосконалювати професійні знання для надання послуг зі знаком якості.

Отже, ефективність управління і функціонування діяльності аудиторських фірм залежить від уміння організувати надходження, обробку, аналіз і використання інформації.

При визначенні ефективності використання інформації, слід враховувати його змістовну частину, тобто реальний, або розрахований ефект, який досягається користувачем інформації у результаті її використання. Ефект використання інформації представляє собою різницю між результатом використання інформації та витратами на її отримання. Під інформаційною ефективністю ми розуміємо сукупний ефект від інформаційної діяльності і використання інформації, оскільки інформаційна діяльність розглядається нами через призму прийняття ефективних управлінських рішень. В такому випадку ключову роль відіграє не тільки те, наскільки ефективно працює інформаційна інфраструктура сама по собі, але і те, наскільки вона сприяє досягненню поставленої меті [2].

Ілюстрація економічного ефекту від отримання, обробки і використання інформації зображена на рис. 2 [9].

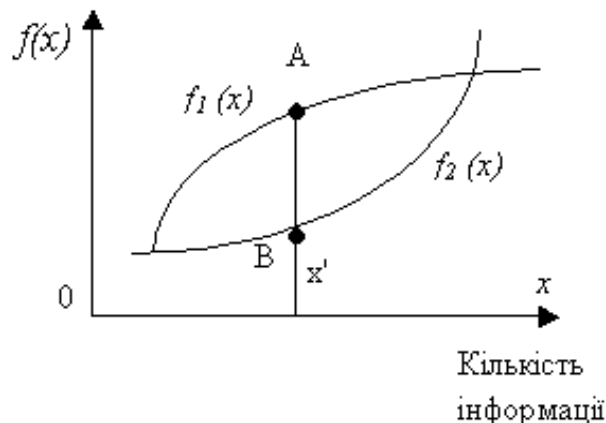

Рис. 2. Економічний ефект від використання інформації [9]

На рис. 2 $f(x)$ – функція витрат на придбання і обробку інформації. Тоді $f_1(x) - f_2(x)$ є чистий економічний ефект від використання інформації. Чим більше ця різниця, тим краще. На рис. 2 економічний ефект, рівний величині відрізка АВ, досягає максимальної величини при обсязі інформації x' . Точка x' може бути обчислена, якщо задати функції $f_1(x)$ та $f_2(x)$ аналітично. З рис. 2 видно, що

існує такий обсяг інформації, при якому вигода від її використання є максимальною. При $x > x'$ вигоди від отримання додаткової інформації у порівнянні з додатковими витратами на її купівлю починають зменшуватися. В цьому виявляється закон спадної граничної корисності і граничної продуктивності факторів виробництва. Проте слід пам'ятати, що відсутність необхідної інформації, використання застарілих або неточних даних може стати причиною серйозних економічних прорахунків [9].

Висновки з даного дослідження. Звісно, комплексний огляд ринку і процес отримання необхідної інформації про ринок є досить складним і потребує проведення спеціалізованих маркетингових досліджень. Та саме налагоджений процес отримання повної інформації забезпечує ефективність роботи аудиторської фірми. А внаслідок цього керівник фірми має змогу отримати знання про: реальну та прогнозовану ємність ринку; потенційний попит; конкурентоспроможність фірми; можливості та загрози тощо.

Варто зауважити — великі аудиторські фірми систематично проводять маркетингові дослідження з метою утримання конкурентної переваги на ринку. На жаль, серед малих та середніх аудиторських фірм остаточно не сформовано розуміння потреби в цьому. Порівняно невеликі обсяги замовлень на послуги, територіальні межі ринку, досвід роботи в певній сфері діяльності дають менеджерам впевненість у власній оцінці розвитку бізнесу та в результативності прийнятих ними стратегічних рішень. Тому на нашу думку, в даний час керівникам аудиторських фірм малого та середнього бізнесу варто замислитись над розглядом послуг маркетингових компаній. Маркетингова компанія допомагає підприємствам за короткий термін налаштувати ефективну систему отримання інформації, в основі якої лежатиме постійне дослідження реальної і прогнозованої картини ринку в порівнянні із їх можливостями.

Таким чином, проведені дослідження дали змогу з'ясувати важливість інформаційного забезпечення, раціональне використання якого дає можливість ефективно функціонувати на ринку аудиторських послуг. При цьому інформація повинна бути ретельно відібрана, перевірена, оброблена, тобто такою, на основі якої можливо бути приймати певні управлінські рішення.

Література

1. Войчак А.В. Маркетингові дослідження: підруч. / А.В. Войчак, А.В. Федорченко. – К. : КНЕУ, 2007. – 408 с.
2. Кузьмін О.Є. Формування і використання інформаційної системи управління економічним розвитком підприємства : монографія / О.Є. Кузьмін, Н.Г. Георгіані – Львів: Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка». 2006. – 68 с.
3. Маркетингові дослідження : навч. посібник / Є.В. Крикавський, Н. С. Косар, О. Б. Мних, О.А. Сорока. – Л. : Львівська політехніка, Інтеллект-Захід, 2004. – 288 с.
4. Нэреш К. Малхотра Маркетинговые исследования: практическое руководство / Нэреш К. Малхотра.; пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Вильямс, 2002. – 960 с.
5. Павленко А. Ф. Маркетинг : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак. – К. : КНЕУ, 2003. – 246 с.
6. Полторак В.А. Маркетингові дослідження : навч. посіб. / В.А. Полторак. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 387 с.
7. Примак Т.О. Маркетинг : навч. посіб. / Т.О. Примак. – К. : МАУП, 2004. – 224с.
8. Черчилль Г. Маркетинговые исследования / Г. Черчилль, Т. Браун ; пер. с англ. под ред. Г.Л. Багиева. – 5-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 704 с.
9. Формування маркетингової інформації в процесі управління комерційним банком [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://markbank.narod.ru/doc/3-1.htm> — Назва з екрану

УДК 657.62

Надвиничний О.А.,
аспірант¹ кафедри економічного аналізу і статистики
Тернопільський національний економічний університет

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Досягнення мети економічного аналізу маркетингової діяльності за умов його здійснення аналітиками підприємства або замовлення такої послуги у консалтингових фірм, залежить від його організаційно-методичного забезпечення. В інформаційних джерелах відсутні методики економічного аналізу маркетингової діяльності підприємств-виробників віконних профілів. Актуальність розробки методик економічного аналізу маркетингової діяльності для підприємств, які виробляють віконні профілі з ПВХ, пов'язана як з особливостями розвитку ринку, на якому представлена їх продукція, так і з потребою постійного удосконалення процесу здійснення маркетингової діяльності.

Обмеженість доступу до існуючих методик економічного аналізу маркетингової діяльності підприємств, які випускають віконні профілі з ПВХ спричинена тим, що вони охороняються як об'єкти інтелектуальної власності консалтинговими фірмами, які надають послуги з дослідження бізнес-процесів. Це зумовлює необхідність розробки методик для підприємств, які мають намір розширити аналітичну роботу в частині економічного аналізу бізнес-процесів та для консалтингових фірм, які ними не володіють, але хотіли б застосовувати в своїй діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми адаптації організації і методики економічного аналізу до сучасних умов господарювання досліджувалися у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як С.Б. Барнгольц, Н.В. Гавришко, І.П. Житна, Л.М. Кіндрацька, В.В. Ковальов, Т.М. Ковальчук, М.Д. Корінко, І.Д. Лазаришина, Л.А. Лахтіонова, Є.В. Мних, О.Е. Ніколаєва, Г.В. Савицька, В.К. Савчук, В.І. Самборський, В.І. Стражев, В.Тарнавський, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет, С.І. Шкарабан та інших. Основи реалізації діагностичної функції економічного аналізу в частині економічного аналізу маркетингової діяльності підприємств розкрито у працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників: Н.В. Войтоловський, Т.Є. Дерев'янченко, А.П. Калініна, І.І. Мазурова, Л.М. Крепкий, Г.В. Савицька, О.А. Степаненко, О.Є. Шапран.

Недостатньо вирішені питання пов'язані з науковим обґрунтуванням підходів до методики аналізу маркетингової діяльності щодо застосування її в практичній діяльності підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є розробка методики економічного аналізу маркетингової діяльності підприємств виробників віконних профілів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливо актуальною методика економічного аналізу маркетингової діяльності є для українських підприємств, які володіють сертифікатом про дотримання стандарту ISO-9001 та готуються до ресертифікації. Аналізуючи процес маркетингової діяльності на дотримання стандартів якості управління – ISO-9001, спеціалісти органів сертифікації зустрічаються з проблемою відсутності методики комплексного виявлення невідповідностей у здійсненні цього процесу. Будь-яка методика аналізу, як підкреслює проф. Г.В. Савицька [7, с. 36], будучи методологічною порадою щодо проведення аналітичного дослідження, охоплює ряд важливих моментів, зокрема, формування завдань та об'єктів аналізу, системи показників, рекомендацій щодо послідовності проведення дослідження, визначення способів дослідження, інформаційних джерел, вказівок щодо організації аналізу тощо. Як вже зазначалося, об'єктом економічного аналізу маркетингової діяльності підприємств виступає сам процес маркетингової діяльності підприємства в ринковому середовищі, його результати та проблеми, а також ресурси, які використовуються для його здійснення. Формування послідовності проведення економічного аналізу маркетингової діяльності вимагає врахування особливостей здійснення цього бізнес-процесу у зовнішньому (ринковому) та внутрішньому середовищах діяльності підприємства. Розглянемо детальніше послідовність дій аналітиків на аналітичному етапі, коли здійснюється дослідження процесу маркетингової діяльності підприємства, його результати та залучені ресурси.

Пропонуємо розпочати економічний аналіз маркетингової діяльності з оцінки результатів реалізації маркетингової стратегії підприємства. Аналіз результативних показників маркетингової діяльності підприємства дозволить оцінити стан здійснення бізнес-процесу в цілому, а конкретизувати їх досягнення, встановити причинно-наслідкові зв'язки між стратегічними та тактичними результатами

¹ Науковий керівник: Шкарабан С.І. – д.е.н., професор

дозволить вивчення динаміки функціональних, інноваційних, мотиваційно-професійних і технічних груп показників. Тобто, мова йде про реалізацію діагностичної функції економічного аналізу в частині напрямів економічного аналізу маркетингової діяльності підприємств.

Дослідники пропонують здійснювати аналіз маркетингової діяльності в різних напрямках. Так, Н.В. Гавришко рекомендує проводити аналіз маркетингової діяльності за такими напрямками: 1) перспективний аналіз; 2) оцінка маркетингових витрат; 3) аналіз ефективності маркетингової діяльності. Основна увага приділяється аналізу ринкових можливостей, маркетингових витрат та ефективності маркетингової діяльності, поза увагою залишається сам бізнес-процес, від рівня здійснення якого залежить ефективність діяльності та обсяги маркетингових витрат [1]. Автори Н.В. Войталовский, А.П. Калініна, І.І. Мазурова пропонують досліджувати маркетингову діяльність як функцію управління в наступних розрізах: аналіз результатів; оцінка маркетингової політики (за видами товарів, ціні, каналам розподілу, інтенсивності продаж, рекламній діяльності); оцінка засобів, необхідних для реалізації функції маркетингу; оцінка матеріальних ресурсів, рівня кваліфікації персоналу; аудит методів управління і контролю; аналіз поточного стану з врахуванням впливу взаємодії різних видів діяльності та зовнішнього середовища на цю спеціалізовану функцію; виявлення зв'язків між причинами; побудова висновку: пошук сильних та слабких сторін з точки зору функції маркетингу, а також рекомендацій по заходах для його покращення [10, с. 504].

Цікавою є точка зору практиків – директорів з маркетингу, начальників відділів маркетингу вітчизняних підприємств-виробників віконних профілів, з якими була нагода поспілкуватись на практичних конференціях – вони вказують на потребу в охопленні аналітичними дослідженнями усіх аспектів маркетингової діяльності підприємств відповідно напрямів, функцій, які вони виконують. Вивчення точок зору науковців та практиків щодо етапів проведення аналізу маркетингової діяльності підприємств-виробників віконних профілів дозволило визначити спрямування внутрішньогосподарського та зовнішнього аналізу бізнес-процесу для комплексного охоплення аналітичними дослідженнями усіх етапів його здійснення (табл. 1).

Таблиця 1

Спрямування внутрішньогосподарського та зовнішнього аналізу маркетингової діяльності підприємств-виробників віконних профілів

№ з/п	Зовнішній аналіз маркетингової діяльності	Внутрішньогосподарський аналіз маркетингової діяльності
1	Стан виконання договорів з дистриб'юторами щодо маркетингового супроводження	Модель здійснення маркетингової діяльності на підприємстві
2	Стан виконання договорів щодо маркетингового супроводження з національними та регіональними мережами	Функціональні обов'язки спеціалістів підприємства, які здійснюють маркетингову діяльність
3	Рівень комунікації з кінцевим споживачем	Реалізація маркетингових функцій, їх результати
4	Лояльність до продукції виробника зі сторони торгових мереж, кінцевих споживачів	Ресурсне забезпечення реалізації маркетингових функцій, витрати на маркетингову діяльність
5	Стан виконання договорів щодо співпраці з рекламними агентствами, засобами масової інформації	Взаємодія підрозділів підприємства, які відповідають за здійснення маркетингової діяльності
6	Стан співпраці з галузевими асоціаціями	Кваліфікація, розвиток та мотивація персоналу, який відповідає за здійснення маркетингової діяльності

Слід вказати, що напрями дослідження легше сформулювати за умов наявності моделі процесу маркетингової діяльності. Наявність вказаної моделі притаманна підприємствам, які мають сертифікат дотримання стандарту ISO-9001, за умов її відсутності аналітики робочої групи формують модель процесу маркетингової діяльності, яка буде необхідна для встановлення взаємозв'язків маркетингових, збутових, виробничих та логістичних підрозділів.

Дослідниками Г.Г. Кірейцевим, І.Д. Лазаришиною [3], Є.В. Мнихом [4], М.С. Пушкарем [6], М.Г. Чумаченком [9] найбільша увага приділялась такому способу дослідження як вивчення й аналіз даних рахунків бухгалтерського обліку, фінансової звітності, організаційно-управлінських, звітних і планових документів служби маркетингу, розпорядницької документації підприємства, тобто увага, в основному, фокусувалася на внутрішньому інформаційному джерелі "Документ". Вважаємо, що такий спосіб дослідження, вивчення й аналізу наявних організаційно-управлінських, звітних і планових документів служби маркетингу, розпорядницької документації підприємства дає можливість отримати документальне підтвердження існування проблем та сприяє встановленню причин їх виникнення. Аналіз зазначеної інформації здійснюється у порівнянні з відповідними даними особистого експертного досвіду спеціалістів консалтингової фірми.

Особливу увагу слід приділити формуванню системи показників, які використовуватимуться при здійсненні економічного аналізу маркетингової діяльності підприємства. Адже, кожний напрям аналітичного дослідження маркетингової діяльності – це визначений перелік індикаторів, який

інтегрується в систему. Як вказують О.Є. Ніколаєва та О.В. Алексєєва, для кожної цілі слід визначити показники або показник, які найкращим чином відображають їх зміст [5, с.240]. Практики В.Тарнавський, І.Імас запропонували показники для оцінки маркетингової програми згрупувати наступним чином: фінансові результати, управління продуктами та портфелем брендів, прибутковість клієнтів, управління командою з просування, реклами та медіа, ефективність маркетингових інвестицій, частка сердець, розумів та ринків [2, с. 80; 8, с. 76]. З метою визначення оптимального переліку показників для економічного аналізу маркетингової діяльності пропонуємо дотримуватися запропонованих нами таких основних принципів:

- відповідність системи показників цілям та завданням аналізу маркетингової діяльності – забезпечення формування об'єктивного аналітичного висновку стосовно стану здійснення маркетингової діяльності підприємства;
- комплексність охоплення всіх напрямів дослідження – всебічне дослідження взаємозалежностей результатів маркетингової діяльності підприємства та її проблем;
- оптимальність кількості показників з кожного напрямку аналітичного дослідження – вибір лише тих індикаторів, які є інформаційною основою для управлінських рішень;
- наявність необхідного інформаційного забезпечення для визначення показників та його достовірність – аналіз повинен базуватися на достовірній, перевіреній інформації, що реально відображає об'єктивну дійсність;
- можливість порівняння – без цієї можливості показник є марним для прийняття рішень. Можливість порівняння стосується як власних показників за попередні періоди, так і аналогічних показників підприємств-конкурентів;
- адекватність тлумачення – розуміння системи показників консультантами, учасниками робочої групи зі сторони підприємства та замовника економічного аналізу маркетингової діяльності;
- ефективність застосування вказаної системи індикаторів – найменші витрати при найкращій інформативності для управлінських рішень.

Інформаційне забезпечення економічного аналізу маркетингової діяльності підприємств-виробників віконних профілів ґрунтується на дослідженні наявних організаційно-управлінських, звітних і планових документів служби маркетингу, розпорядницької документації підприємства. Окрема увага аналітиків робочої групи приділяється вивченню й аналізу даних рахунків бухгалтерського обліку, фінансової звітності з метою отримання інформації щодо обсягів маркетингових витрат, витрат на оплату праці та винагороди, витрат на навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів служби маркетингу, їх програмне забезпечення, відрядження, забезпечення засобами зв'язку та автотранспортом.

В цілому, використання стратегічних, функціональних, інноваційних, мотиваційно-професійних і технічних груп показників дозволяє дослідити не тільки сам процес маркетингової діяльності підприємства в ринковому середовищі, його результати та ресурсне забезпечення, але й виявити проблеми. Отже, їх застосування в роботі аналітиків можна розглядати як підхід до реалізації діагностичної функції економічного аналізу маркетингової діяльності підприємств-виробників віконних профілів.

Основними показниками маркетингової діяльності є показник ринкової частки, обсягів реалізації, виручки та прибутку від реалізації готової продукції. Вказані індикатори слід дослідити за кілька років діяльності (при можливості). Так, під час здійснення економічного аналізу маркетингової діяльності в 2011р. на ТОВ «ТД «Надія», було здійснено аналіз показників маркетингової діяльності за попередній період – 2009-2011 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Показники фінансово-господарської діяльності ТОВ «ТД «Надія» *

Основні показники	2009	2010	2011-3кв.
Виручка, тис. грн.	51 273,6	35 765,0	21 822,0
Збут профілів, т.		1 246,0	
Збут профілів, тис. грн.		12 084,0	
Середня ціна збуту, грн./кг.		9,70	
Собівартість, тис. грн.	46 913,7	33 853,0	21 541,0
Обсяг імпорту ПВХ-С, т.	360,0	4 905,0	3 592,0
Обсяг імпорту ПВХ-С, тис. грн.	1 554,4	26 167,3	21 066,1
Середня ціна закупівлі, грн./кг.	4,32	5,33	5,86
Операційний прибуток, тис. грн.	4 359,9	1 912,0	281,0
Операційна рентабельність %	8,5%	5,3%	1,3%
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	657,1	9 821,0	14 944,0
Чиста рентабельність %	1,3%	27,5%	68,5%

*Примітка. За даними бухгалтерського обліку та звітів відділу маркетингу ТОВ «ТД «Надія»

ТОВ «ТД «Надія» пропонує екструдований віконний профіль ПВХ власного виробництва під маркою «EcoPlast» Підприємство EcoPlast є першим підприємством даного профілю в колишньому СРСР. Виробничі потужності компанії розташовані на двох заводах – в Рівному і Харкові (Завод «Надія»), складають 33 лінії екструзій. Для оснащення виробництва було куплено сучасне високотехнологічне устаткування фірм "Cincinnati Milacron" і "Actual".

Вважаємо, що витрати на здійснення маркетингової діяльності підприємств, які виробляють віконні профілі з ПВХ, слід відділяти від витрат на збут та в жодному разі не ототожнювати їх. Це пов'язано зі специфікою видів витрат таких бізнес-процесів як збут і маркетинг. Існуючі зараз в Україні підходи до обліку маркетингових витрат, роблять проблематичним комплексне та своєчасне забезпечення інформацією щодо їх обсягу. За відсутності контролю за маркетинговими витратами зі сторони осіб, які відповідають за здійснення маркетингової діяльності, тільки система бухгалтерського обліку може сприяти отриманню такої інформації, – з первинних документів та реєстрів обліку. У процесі здійснення діагностичного дослідження маркетингової діяльності ТОВ «ТД «Надія» з інформаційних джерел були отримані наступні дані щодо витрат на здійснення збуту віконних профілів та маркетингову підтримку (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяги витрат на здійснення збуту віконних профілів та маркетингову підтримку на прикладі ТОВ «ТД «Надія» в 1998-2010 рр.*

Показники витрат по товарній групі "Віконні-профілі з ПВХ", млн. грн.	Рік											Темп приросту, % 2010 р. до 1998р.
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2008	2009	2010	
Збут	1,8	2,3	2,7	3,2	3,8	4,0	5,1	7,0	12,9	16,3	28,5	17,6
Маркетинг	0,2	0,3	0,5	0,6	0,7	0,8	0,7	1,2	2,6	3,7	5,5	33,6

*Примітка. За даними бухгалтерського обліку та звітів відділу маркетингу ТОВ «ТД «Надія»

Слід вказати, що підприємствам-виробникам віконних профілів, характерний непропорційний підхід у структурі маркетингових витрат, що пов'язано з особливостями ринку віконних профілів та інтенсивним розвитком дистрибуції. Структура маркетингових витрат змінюється відповідно до визначених маркетингових цілей, змін ринкової ситуації, вартості та ефективності рекламних інструментів (табл. 4).

Таблиця 4

Питома вага маркетингових витрат, %*

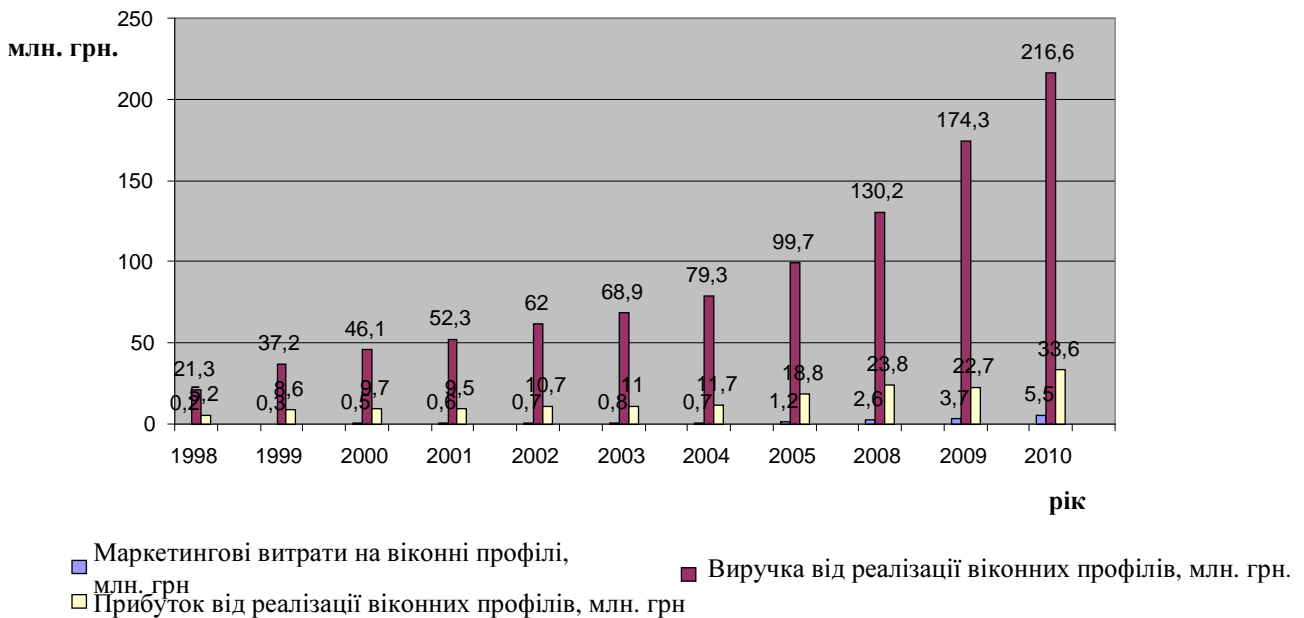
Статті маркетингових витрат	Рік										
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Маркетингові дослідження	4,2	5,2	4	3,9	3,8	5,1	6,02	1,2	1,85	1	1,1
Зовнішня реклама	9,8	9,1	9,8	8,7	8,38	4,04	4,9	2,1	2,8	4	7,67
Брендування автотранспорту	11,1	11,1	11,3	11,7	11,9	10,5	15,8	8,12	10,1	10,4	12,1
Розміщення рекламних носіїв в торгових точках	5,9	6,1	6,4	6,8	7,2	7,6	8,5	10,1	9,3	7,2	8,1
Реклама на телебаченні	5,1	6,2	7	7,5	7,1	15	2,4	3,7	3,9	4	2,1
Реклама в друкованих виданнях	1,9	3,15	3,8	3,9	3,5	2,8	3,5	3,9	2,4	2,14	2,7
Промо-акції	12,2	12	13,5	12,8	13,3	12	12,8	15,1	16	11,5	12,1
Спонсорські проекти	7,8	7	6	4,9	5,2	4,4	4,2	4,5	2,1	12,1	4,2
Реклама на радіо	9,3	8	7,2	6,8	7,1	6,2	3,4	2,1	1,20	0,1	0,1
Сувенірна продукція	10,7	10	9,1	8,9	8,5	6,8	7,1	8,9	8,5	7,3	7,9

продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Рекламні події – “Свято ТМ”	-	-	-	-	-	-	2,5	5,6	10,5	11,4	15,6
Реклама в мережі Internet	-	-	-	1,08	1,3	2,2	3,2	3,8	3,9	3,9	3,1
Виставки та презентації	5	6	6,4	6,8	7,1	7,4	7,8	6,4	3,1	2,4	2,1
Друкована рекламна продукція	9	9	8,5	8,7	8,9	9,1	10,2	15,8	15,2	15,1	14,4
Рекламна уніформа	7,9	7,2	6,45	6,5	6,3	6,3	6,8	7,4	7,8	5,6	5,2
Патентування	0,06	0,1	0,5	0,4	0,4	0,5	0,8	1,2	1,3	1,8	1,5
Мотивація працівників	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02	0,06	0,08	0,08	0,05	0,06	0,03

*Примітка. За даними бухгалтерського обліку та звітів відділу маркетингу ТОВ «ТД «Надія»

Темп приросту маркетингових витрат ТОВ «ТД «Надія» відповідає загальноринковій тенденції виробників віконних профілів (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка маркетингових витрат, виручки від реалізації та прибутку від реалізації віконних профілів за період 1998-2010 рр.

Встановлено, що питома вага витрат на збут більша за питому вагу витрат на здійснення маркетингової діяльності, тобто витрати на збут для підприємства є пріоритетними. Вважаємо, що за умов конкурентної боротьби за розміщення в торгових точках торгового обладнання така ситуація є цілком виправданою, адже за відсутності продуктів в торгових мережах їх маркетингова підтримка є невиправданою.

Висновки з даного дослідження. Проведені дослідження довели актуальність розробки методики економічного аналізу маркетингової діяльності для підприємств, які виробляють віконні профілі з ПВХ, що пов'язано як з особливостями розвитку ринку, на якому представлена їх продукція, так і з потребою постійного удосконалення процесу здійснення маркетингової діяльності. Запропонований методичний підхід до здійснення економічного аналізу маркетингової діяльності підприємств-виробників віконних профілів дозволяє в комплексі аналізувати не тільки результат бізнес-процесу, а й сам процес здійснення маркетингової діяльності.

Література

1. Гавришко Н.В. Облік та аналіз маркетингової та збутової діяльності: управлінський аспект (на прикладі підприємств хіміко-фармацевтичної промисловості України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.04 / Н.В. Гавришко. – Тернопіль, 2001. – 19 с.

2. Имас И. Показательные выступления маркетологов / И. Имас // Новый маркетинг. – 2008. – № 9. – С. 80-82.
3. Лазаришина І.Д. Функціональні можливості методу економічного аналізу / І.Д. Лазаришина // Вісник національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2009. – № 577. – С. 202-206.
4. Мних Є. Сучасний економічний аналіз: питання методології та організації / Є. Мних // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 1. – С. 55-61.
5. Николаева О.Е. Стратегический управленческий учет / О.Е. Николаева, О.В. Алексеева. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
6. Пушкар М.С. Розробка систем обліку : навчальний посібник / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – 198 с.
7. Савицкая Г.В. Теория анализа хозяйственной деятельности : учебн. пособие / Г.В. Савицкая. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 288 с.
8. Тарнавский В. Маркетинг – точная наука / В. Тарнавский // Новый маркетинг. – 2008. – № 9. – С. 76-79.
9. Чумаченко М. Проблеми розвитку економічного аналізу діяльності підприємства: збірник тез IV міжнародної науково-практичної конференції [Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку] / М. Чумаченко / – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – С. 33-43.
10. Экономический анализ: Основы теории. Комплексный анализ хозяйственной деятельности организации: учебник / под ред. Н.В. Войтоловського, А.П. Калининой, И.И. Мазуровой. – М. : Высшее образование, 2005. – 509 с.
11. Webber R.A., Zasady zarzazadania organizaiams / R.A. Webber ./ wyd. II, PWE. Warszawa 1990.

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 338.432:316.32

Смоленюк Р.П.,
к.е.н., доцент, ректор
ПВНЗ Хмельницький економічний університет

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПРИ ЙОГО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Сільське господарство є надзвичайно важливою галуззю національної економіки. Від його розвитку у великій мірі залежать продовольча та фінансова безпека країни, реальна якість життя населення в цілому. При цьому сільське господарство є найменш конкурентоспроможною галуззю національної економіки і його функціонування значною мірою залежить від заходів державної підтримки його розвитку. Необхідність державної підтримки аграрного виробництва диктується наслідками загальноекономічної кризи, диспаритетом цін на продукцію сільського господарства і промисловості, недосконалістю діючої фінансово-кредитної системи, реальним спадом доходів сільського населення та необхідністю дотримання зобов'язань України при вступі до Світової організації торгівлі. Важливість і необхідність підвищення ефективності регулюючого фінансового впливу держави на характер економічного відтворення в сільському господарстві за умов недосконалого ринкового середовища підтверджують актуальність теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням необхідності та ефективності різних форм механізмів державної підтримки та регулювання сільськогосподарського виробництва присвячені численні праці відомих зарубіжних вчених: Дж. М. Кейнса, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Грейсі та відомих українських вчених-аграрників: П.І. Гайдуцького, В.П. Галушка, М.Я. Демяненка, С.М. Кваші, І.І. Лукінова, Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка, М.Й. Маліка, О.М. Могильного, П.Г. Саблука, О.М. Шпичака та багатьох інших. Тим не менш, науково-теоретичні та методологічні аспекти формування дієвого механізму державної підтримки і регулювання розвитку аграрної сфери, зокрема в частині її фінансового забезпечення залишаються ще недостатньо дослідженими і потребують поглибленого опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних підходів і практичних рекомендацій щодо ефективного фінансового регулювання і підтримки аграрного виробництва в умовах системних трансформаційних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі проведеного дослідження встановлено, що ефективний розвиток аграрної сфери можливий лише при регулятивній діяльності і активній підтримці держави. Багатьма вченими зроблено висновок, що до тих пір поки держава не знайде адаптованого до сучасних вимог механізму управління ціною, галузь сільського господарства взагалі не матиме перспектив розвитку і буде неконкурентоспроможною на аграрному ринку [1; 2; 3].

Регулювання передбачає створення необхідних умов для процесів саморегулювання розвитку за рахунок використання організаційних, економічних та правових нормативів впливу. На вибір типу регулятивної моделі ринкової економіки впливають внутрішні і зовнішні умови розвитку країни, стратегічні і тактичні цілі і засоби їх досягнення, ресурсні можливості, а також ряд чинників надбудовного характеру. Економічний механізм державного регулювання виконує своєрідну роль сполучної ланки між підсистемою аграрного сектора і дією економічних законів. Виходячи із цієї методологічної настанови державне регулювання має адаптуватися до умов комплексної взаємодії різновекторних сил з метою забезпечення сталого розвитку аграрної сфери [4].

Об'єктивна необхідність державного регулювання і підтримки сільського господарства впливає з особливих факторів функціонування і розвитку галузі. До них відносяться наступні:

- виробництво гарантованих в достатніх обсягах продуктів харчування, які є життєво необхідними для задоволення споживчого попиту населення;
- нерівні стартові умови аграрних товаровиробників, як учасників ринкових відносин, в порівнянні

з іншими контрагентами - уповільнений обіг капіталу, або відносно тривалі терміни його окупності; недостатня мобільність ресурсів; об'єктивна тенденція до зниження доходів порівняно з іншими секторами економіки;

- зростаючий вплив зовнішнього середовища на аграрне виробництво і неспроможність його функціонування в режимі саморегуляції, особливо в умовах структурних перетворень, які супроводжуються політичним протистоянням, дестабілізацією господарських відносин, наростанням інших ризиків господарської діяльності;

- необхідність подолання цінового диспаритету на промислову і сільськогосподарську продукцію [5-11].

Щодо врахування останнього фактора основним регулятивним підходом в Україні вважається вирівнювання умов господарювання і підтримання доходів сільськогосподарських товаровиробників за принципом: рівновеликий прибуток на рівновеликий авансовий капітал шляхом визначення нижнього рівня ціни або ціни підтримки, що дорівнює нормативній собівартості і мінімальному прибутку.

Передбачено здійснювати остаточний розрахунок в сфері сільськогосподарської продукції за формулою:

$$Z_{\phi} = S_p + p \times \frac{W_{\phi} + (O_{\phi} \times k)}{100},$$

де: Z_{ϕ} – ціна відтворення;

S_p – повна собівартість;

p – середня норма прибутку;

W_{ϕ} – середньорічна вартість основних засобів (включаючи вартість землі);

O_{ϕ} – оборотні засоби (з урахуванням авансування на оплату праці); k – коефіцієнт оборотності обігових засобів.

При цьому середня норма прибутку має забезпечувати еквівалентний товарообмін з іншими виробничими і обслуговуючими галузями економіки. Якщо ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію нижчі нормативної ціни відтворення, то різниця має дотуватися товаровиробникам із державного бюджету за рахунок коштів спеціального фонду підтримки і стабілізації їх доходів [12, с. 327].

Даний підхід був реалізований в Законі України від 18 січня 2001 р. №2238 "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 роки" [23], Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №33. – С. 178. в якому передбачалися ціни для сільськогосподарських товаровиробників виходячи із попиту і пропозицій з урахуванням державної підтримки (дотацій та субсидій) на основі галузевих нормативних витрат і норми прибутку, що складається в середньому в економіці держави.

Під фінансовим регулюванням аграрного виробництва слід розуміти цілеспрямований економіко-нормативний вплив державних і регіональних органів влади і управління на характер економічного відтворення аграрної економіки. Основні складові елементи державного фінансового регулювання розвитку сільського господарства представлені на рис.1.

Рис. 1. Основні складові елементи фінансового регулювання розвитку сільського господарства

Практика державного та регіонального фінансового регулювання процесів відтворення в аграрному виробництві показала, що уже визначені і апробовані заходи регуляторного впливу часто є малоефективними і не використовуються в повній мірі. Фінансова підтримка сільгоспвиробників виплачується несвоєчасно, не в повному обсязі та з порушенням встановленого порядку. Бюджетні дотації виплачуються товаровиробникам для відшкодування витрат, які за об'єктивних причин не покриваються реалізаційними цінами на продукцію. Аграрний сектор економіки відчуває брак інвестиційних ресурсів як внутрішнього, так і зовнішнього походження [13].

Аналіз ефективності функціонування і впливу основних регуляторів показує, що в нинішніх

економічних умовах фінансовий стан сільського господарства характеризується низькою платоспроможністю переважної кількості аграрних підприємств. Підвищення цін на продукцію з одночасним зниженням обсягів виробництва приводить до прогресуючого зростання усіх видів неплатежів., що погіршує структуру оборотних коштів підприємств АПК, в якій переважає залучений капітал [14].

В таких умовах переважна кількість підприємств стоїть перед вибором: чи розрахуватися своєчасно за зобов'язаннями, але тоді не залишиться коштів для здійснення поточної діяльності, чи продовжувати діяльність, але тоді оплата за зобов'язаннями відкладеться на наступні періоди. В результаті, заморожування коштів у дебіторській заборгованості чи неможливість розрахуватися за власними зобов'язаннями паралізують нормальний динамічний процес діяльності аграрних підприємств, а наслідком стає їх неплатоспроможність.

Таким чином, створена в процесі ринкової трансформації вітчизняна фінансова система не забезпечувала руху фінансових потоків, сприятливих для сільського господарства.

В цьому зв'язку позитивне значення має аналіз світового досвіду фінансового регулювання розвитку аграрного сектора економіки.

Вивчення зарубіжної практики засвідчує, що у США рівень державної підтримки сільського господарства становить 40 % від вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35 %, в Японії та Франції –72, в Україні – 8,3 %. У країнах ЄС державну підтримку сільського господарства здійснюють шляхом надання аграріям дешевих кредитів, підтримання твердих цін, виконання безпосередніх виплат тощо. В Європі під державне регулювання підпадає 90 % цін на сільськогосподарську продукцію у вигляді субсидій для підтримки аграріїв через високі ціни на засоби виробництва [15, с. 19].

В Україні постійно здійснюються намагання щодо посилення фінансового впливу держави на покращення стану справ в розвитку аграрного сектора економіки, однак це не завжди досягає системного характеру.

Одним з вагомих регулюючих елементів є система оподаткування. Для сільськогосподарських підприємств передбачені три способи оплати податків: а) звичайна система оподаткування; б) спрощена система оподаткування; в) фіксований сільськогосподарський податок. Останній вважається важливою формою державної підтримки аграрного виробництва.

За розрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України запровадження фіксованого податку для сільськогосподарських товаровиробників забезпечує щороку зменшення суми податків на 1,4 млрд. грн., або майже вдвічі, а сумарний рівень податків відносно виручки від реалізації сільськогосподарської продукції становить 7%, тоді як у промисловості цей показник у 4-5 разів вищий [16].

Серед засобів державного регулювання аграрної сфери особлива роль відведена політиці бюджетної підтримки галузі (табл.1). Бюджетні засоби, що найбільш широко застосовувались в останні роки, поділяються на дві основні групи. Перша – безповоротні субсидії, субвенції, дотації, кредити, надання гарантій щодо повернення іноземних кредитів суб'єктами господарювання тощо; друга – кошти, що мали надійти до державного бюджету як фіскальні платежі, проте держава свідомо відмовилась від них на користь товаровиробників шляхом надання різноманітних пільг. Зазначені інструменти виконують функцію не лише господарського, а й соціального регулювання, оскільки мають значний вплив на доходи підприємств і зайнятих в них працівників, на платоспроможний попит домогосподарств та в кінцевому підсумку на соціально-політичну стабільність у країні.

За даними Державного казначейства України, фінансування сільського господарства в середньому за 1993-2003 рр. не перевищувало 2% видатків державного бюджету і тільки у 2003 р. досягло законодавчо визначених 5% завдяки виділенню 680 млн. грн. на здійснення заходів з подолання наслідків стихійного лиха.

На початковому етапі трансформації економіки політика бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва виявилась найбільш консервативною і закритою для участі в її реформуванні іншими заінтересованими особами. Вона не сприяла достатньою мірою інноваційно-структурним перетворенням в аграрній галузі. За даними Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України, в державних програмах, як правило, беруть участь лише 10-12% сільськогосподарських підприємств, особисті селянські господарства взагалі перебувають поза державною увагою [17].

В системі елементів регулювання важливе значення має здешевлення кредитних ресурсів за рахунок часткової компенсації облікових ставок за кредитами комерційних банків. У 2000 р. вперше з державного бюджету було виділено кошти в сумі 175 млн. грн. на компенсацію ставок (до 50% облікової ставки Національного банку України) за кредитами комерційних банків. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, завдяки здешевленню кредитних ресурсів у сільське господарство за весь період залучено пільгових кредитних ресурсів на суму 10,1 млрд. грн., а кількість позичальників становить 44,5 тис. юридичних осіб. У середньому на 100 грн. бюджетної

компенсації кредитних ставок залучено майже 1800 грн. кредитних ресурсів. Аналіз застосування механізму часткової компенсації ставок за кредитами комерційних банків протягом шести років дає підстави зробити висновок про те, що фактично було відновлено дію фінансово-кредитного механізму з метою задоволення потреби в обігових коштах сільськогосподарських товаровиробників, а це, у свою чергу, сприяло поступовій відмові від схеми товарного кредитування та прямої бюджетної підтримки галузі. Крім того, щороку зростала ефективність використання бюджетних коштів, скерованих на зазначені цілі.

Таблиця 1

Обсяги державної підтримки АПК України, млн. грн.

Програма	Рік							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Фінансова підтримка виробництва продукції рослинництва та тваринництва	421	689,5	1992,5	2332,5	2871,8	500,0	490,4	32,1
Доплата за ВРХ підвищених вагових кондицій, свиней, курей-бройлерів	338,0	553,5	745,0	-	-	-	-	-
Фінансування закладки садів, виноградників, хмільників	109,1	175,0	227,7	275,0	370,8	453,6	387,6	306,5
Фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення коротко- та довгострокових кредитів	141,5	350,0	260,0	667,0	1650,0	300,0	212,4	619,8
Фінансова підтримка фермерських господарств	1,1	27,3	28,0	38,0	60,0	20,0	15,0	21,7
Часткова компенсація вартості мінеральних добрив вітчизняного виробництва	109,6	-	-	-	-	-	-	-
Часткова компенсація вартості техніки вітчизняного виробництва	36,2	270,0	32,0	131,0	100,0	-	-	10
Фінансова підтримка підприємств молочної переробки	-	10	4	-	-	-	-	-
Розвиток сільських територій	24,3	23,1	24,4	-	-	-	-	-
Заходи по боротьбі з хворобами та шкідниками	9,9	20,0	30,0	44,5	5,0	0,5	1,0	0,9
Здешевлення вартості страхових премій	-	54,0	10,0	50,0	200,0	-	-	-
Програми селекції:								
- тваринництво	112,8	124,0	110,0	125,0	125,0	30,0	34,0	44,1
- рослинництво	42,8	103,3	104,7	90,0	90,0	30,0	25,4	29,7
- рибництво	2,0	6,5	6,8	9,9	13,4	3,0	3,0	10,2
Допомога в разі стихійного лиха	67,3	20,0	25,0	-	-	-	-	-
Охорона навколишнього середовища	61,1	81,8	109,6	-	-	-	-	-
Інші програми	536,4	516,1	1343,6	4267,1	884,0	862,9	803,3	5330,6
Разом обсяг державної підтримки АПК	3250,5	4379,1	6678,5	8030,0	6370,0	2200,0	1972,1	6405,6

Джерело: дані Рахункової палати України

Специфічним засобом довгострокового кредитування стало запровадження фінансового лізингу на закупівлю сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва та часткове відшкодування її вартості.

Економічна суть лізингу полягає в передачі одною стороною (лізингодавцем) другій стороні (лізингоодержувачу) матеріальних цінностей в тимчасове користування з виплатою вартості послуг лізингоодержувача у відсотках за кредит.

Про доцільність використання лізингу в умовах нестачі власних фінансових коштів свідчать втрати аграрної сфери. За останні 10 років загальні втрати сільського господарства, пов'язані з нестачею та низьким технічним станом машин, становлять за витратами пального 10-12%, за недобором урожаю – більш як 30%, що оцінюють в 15-18 млрд. грн. За наближеними розрахунками, щорічні втрати зерна при збиранні урожаю становлять 8-10 млрд.грн. [18].

Про стан вітчизняного лізингового ринку свідчать наступні показники: кількість укладених договорів, обсяг укладених договорів, середня вартість діючої угоди та вартість діючих договорів, числові показники яких наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники лізингового ринку в Україні за 2008-2011рр.

Показник	Рік			
	2008	2009	2010	2011
Кількість укладених договорів, шт	9766	3007	5095	10906
Обсяг укладених договорів у вартісному вираженні, млрд. грн.	9,98	2,47	4,97	11,33
Середня вартість діючої угоди, млрд. грн.	1,02	1,65	1,56	1,74
Вартість діючих договорів, млрд. грн.	28,5	27,2	30,5	33,6

Лізинговий ринок протягом 2008-2011 рр. має тенденцію до зростання. Про спад інтересу до лізингу свідчить зменшення кількості лізингоотримувачів, з якими укладено лізингові угоди. Обсяг укладених договорів в 2009 році порівняно з 2008 роком зменшився на 7,51 млрд. грн., але він поступово зростає, що видно з показників 2010 року та даних за 2011 рік.

Фахівці Світового банку, враховуючи знос основних засобів вітчизняних підприємств і потребу їх заміни, визначили потенційний попит на ринку лізингових послуг 12-50 млрд. дол. США, що в 100 разів перевищувало досягнутий рівень. За державними статистичними даними економіки України, необхідний обсяг інвестицій в основні засоби оцінюється в 455 млрд. грн.

Привабливість лізингових операцій для комерційних банків пов'язана з наявністю реального забезпечення завдяки механізму застави об'єктів лізингу.

Встановлено, що внутрішній попит на технічні засоби виробництва значно перевищує пропозицію, а через НАК "Укراгролізинг", за експертними оцінками, поставлено лише в 4% тракторів і 4% зернозбиральних комбайнів від загальних обсягів реалізації вітчизняної та іноземної техніки [19].

В той же час в розвинутих країнах придбання основних засобів виробництва на умовах фінансового лізингу займає 2-ге місце після банківського кредиту. За даними Європейської федерації асоціації лізингових компаній, у формі лізингових операцій в Англії здійснюється 28,2% усіх інвестицій, Швеції – 26,3%, Франції – 17,5% і Німеччини – 16,6%.

На початку перехідного періоду набув поширення такий засіб прямого субсидування підприємств, як державні гарантії за іноземні кредити, надані для придбання сільськогосподарської техніки, кормових добавок, насінневого матеріалу та інших ресурсів. Загалом, з 1992 р. підприємствами агропродовольчої сфери отримано 1,4 млрд. дол. США [20].

Цей механізм залучення зовнішніх інвестицій позитивно зарекомендував себе в інших державах з перехідною економікою, але виявився не зовсім ефективним в умовах України, оскільки вказані гарантії надавалися за недостатньої інформованості суб'єктів господарювання щодо умов конкурсу, а в окремих випадках тим комерційним структурам, які створювались спеціально під зазначену схему кредитування.

Не сприяла поліпшенню регулювання аграрних відносин і система ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Згідно Закону України "Про ціни і ціноутворення від 3 грудня 1990 р. №507" [21] система мала забезпечувати: а) об'єктивне співвідношення в цінах на промислову і сільськогосподарську продукцію; б) рівня економічні умови і стимули для розвитку всіх форм власності; в) збалансований ринок засобів виробництва, товарів і послуг; г) протидію монопольним тенденціям; д) розширення сфери застосування вільних цін; е) підвищення якості продукції; є) соціальні гарантії для низькооплачуваних і малозабезпечених громадян. З цією метою започатковано вільні ціни і тарифи. Закон установив, що механізм державних регульованих цін реалізовується через встановлення державних фінансових цін і тарифів. При здійсненні експортних та імпорتنних операцій мають застосовуватись контрактні ціни, що корелюються з відповідним рівнем цін та кон'юктурою світового ринку.

Втім, лібералізація цін і тарифів мала руйнівні наслідки для сільського господарства. За розрахунками науковців Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" тільки за період 1990-2000 рр. через нееквівалентність обміну між сільським господарством та іншими галузями економіки аграрні товаровиробники втратили 57 млрд. грн.. Це, у свою чергу, призвело до заборгованості перед бюджетами усіх рівнів із заробітної плати.

У наступних показниках нееквівалентність міжгалузевого товарообміну виглядала у 1990 році таким чином: на придбання одного трактора класу ЮМЗ-6 АКЛ (без ПДВ) необхідно було продати 24 тонни пшениці III класу, або 18 тонн молока, або 2,6 тонни м'яса великої рогатої худоби, а у 2000 р., відповідно, 78 тонн пшениці (у 3,3 рази більше), 71 тонна молока (у 3,9 рази більше), 18,3 тонни м'яса (у 7 разів більше). Таке ж співвідношення спостерігається й для іншої енергоємної техніки [22].

У 1993 р. з метою стримування подальшого спаду виробництва введено механізм підтримки еквівалентності товарообміну між сільським господарством та іншими галузями національного господарства. Запровадження цього механізму дозволило мінімізувати розрив між темпами росту цін на промислову продукцію та продукцію сільського господарства [23, с.135]

Через нестачу бюджетних коштів держава змушена була припинити дію зазначеного механізму,

оскільки низька купівельна спроможність населення зумовила стримування місцевими органами влади цін на сільськогосподарську продукцію. Пізніше (1994 р) держава намагалася продовжити цінову підтримку сільського господарства, зокрема, було введено доплати на молоко, худобу і птицю, які реалізуються в державні резерви сільськогосподарськими товаровиробниками. На виплату цих доплат було запроваджено механізм акумуляції податку на додану вартість, отриманого від реалізації продукції сільгоспвиробниками підприємствами м'ясної і молочної продукції [24, с.137].

У 2007 році була затверджена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Її основними завданнями задекларовані: створення організаційно-правових та соціально-економічних умов для комплексного розвитку сільських територій; підвищення рівня зайнятості сільського населення; підтримка конкурентоспроможності аграрного сектору; подолання стихійності та мінімізації аграрного ринку; створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення тощо.

Для її реалізації передбачалося відповідне фінансове забезпечення, у тому числі й за рахунок бюджетних асигнувань. Як показала практика, фінансові параметри програми не знаходили відповідного забезпечення в Державному бюджеті [25].

Після вступу України до СОТ відбулися зміни в структурі державного регулювання аграрних ринків (табл.3).

Таблиця 3

Структура бюджетної підтримки аграрного сектора економіки України

Заходи	Обсяг фінансових ресурсів із бюджету, млн. грн.		
	2008 р.	2009 р.	2010 р.
«Жовта скринька» (продуктова підтримка)	3193,8	3376,8	3072,9
«Жовта скринька» (не продуктова підтримка)	2643,2	2288,6	1828,9
Всього за програмами «жовтої скриньки»	5837,0	5665,4	4901,8
«Зелена скринька»	8209,9	8504,8	8621,2

Україна взяла на себе зобов'язання щодо сукупного виміру підтримки сільського господарства (СВП), яка акумулює в собі окремі програми "жовтого кошика" і який згідно з вимогами СОТ України не повинна перевищувати, визначеного за базовим періодом 2004-2006 рр. розміру у 3 млрд. 43 млн. грн. Крім того, Україна додатково щорічно може витратити на програми продуктової підтримки за "жовтого кошика" до 5% від вартості базового сільськогосподарського товару (1 млрд. грн. у базовому періоді); на програми непродуктової підтримки за "жовтим кошиком" – до 5% вартості валової продукції сільського господарства (3 млрд. 51 млн. грн. у базовому періоді); на програми підтримки за "зеленим кошиком" – необмежено (2 млрд. 424 млн. грн. у базовому періоді). Це суттєво вплинуло на обсяги та напрями бюджетного фінансування аграрного ринку. В цьому плані, вступивши до СОТ, Україна погіршила умови фінансового регулювання агропромислового виробництва. Тепер протягом 6-ти років після вступу до СОТ, Україна зобов'язана скоротити обсяги бюджетного фінансування заходів, що відносяться до так званого "жовтого кошика" на 20%, або обмежити їх до п'ятивідсоткового розміру підтримки від вартості валової продукції сільського господарства, окремо за товарною і нетоварною частинами.

Висновки з даного дослідження. Ефективний розвиток сільського господарства можливий лише при регулятивній діяльності і активній підтримці держави. Об'єктивна необхідність державного регулювання і підтримки сільського господарства впливає з особливих факторів функціонування і розвитку галузі: виробництва гарантованих в достатніх обсягах продуктів харчування; нерівних стартових умов аграрних товаровиробників в порівнянні з іншими контрагентами; зростаючого впливу зовнішнього середовища на аграрне виробництво і неспроможність його функціонування в режимі саморегуляції; подолання цінового диспаритету на промислову і сільськогосподарську продукцію.

Державна фінансова політика в умовах обмежених ресурсів повинна орієнтуватися на побудову самодостатнього фінансово незалежного аграрного сектору економіки.

Бюджетне фінансування варто зосередити на заходах „Зеленої скриньки", насамперед, на заходах з охорони навколишнього природного середовища та створенні державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки (на поворотній основі).

Необхідно відходити від практики виплат бюджетних допомог потерпілим від стихійних лих господарствам, а розвивати та удосконалювати страхові відносини в АПК.

Література

1. Трансформаційні моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / під ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Логос, 1999. – 500 с.
2. Ціноутворення в агропромисловому комплексі України (1991–2001 рр.) / під ред.

О.М. Шпичака. – К. : УАЕ, 2001. – 346 с.

3. Демчак І.М. Ситуація в аграрному секторі економіки та заходи Уряду щодо державної підтримки розвитку АПК [І.М. Демчак] // Економіка АПК. – 2005. - №11. – С. 12-15.

4. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: УВА, 2005. – 400 с.

5. Захарін С.В. Удосконалення механізму регулювання фінансового забезпечення корпоративних інвестицій / С.В. Захарін // Фінанси України. – 2007, №12. – С. 74-82.

6. Шевченко М.О. Механізми державного регулювання й підтримки розвитку аграрного бізнесу на інвестиційно-інноваційній основі / М.О. Шевченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011, №8. – С.61-65.

7. Горб В. Засади державного регулювання технічного забезпечення агропромислового виробництва / В. Горб // Вісник НАДУ. – 2010. – №24. – С. 157-163.

8. Дацій О.І. Удосконалення механізмів державного регулювання розвитку нових технологій і високотехнологічних агропромислових виробництв / О.І. Дацій // Вісник НАДУ. – 2010. – №1. – С. 180-187.

9. Бова Т.В. Інструменти та методи державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності / Т.В. Бова // Економіка та держава. – 2010. – №3. – С. 97-99.

10. Керцман В. Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти / В. Ю. Керцман. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 188 с.

11. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки / А.І. Даниленко, О.І. Береславська, Е.О. Бесараб та ін. – К. : Інститут економіки НАН України, 2003. – 415 с.

12. Ринок продовольства України в аспектах СОТ / М.І. Долішній, В.І. Топіха, В.В. Бурлюк, В.А. Романова. – Миколаїв: МДАУ, 2006. – 221 с.

13. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання / Г.І. Мостовий. – Харків: Основа, 2002. – 300 с.

14. Латишін М.А. Оцінка рівня державної підтримки аграрного сектора за допомогою конвенційних методів / М.А. Латишін // Державне управління: теорія та практика. – 2005. – №2. – С.44-51.

15. Малий І. Й. Про романтизацію приватної власності на землю і кризу аграрного сектора / І.Й. Малий // Економічна теорія. – 2008. – № 3. – С. 11–20.

16. Губський Б. Інтернаціоналізація української економіки [Б. Губський, Д. Лук'яненко, В. Сіденко] // Економіка України. – 2000, №9. – С. 15-22.

17. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / М.Я. Дем'яненко, П.Г. Саблук, В.М. Скупий та ін. ; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.

18. Офіційний сайт Мінагрополітики України (<http://www.minagro.kiev.ua4>).

19. Економічна політика : навч. посіб. / О.О. Беляєв, А.С. Бабело, М.І. Діба та ін. – К. : КНТУ, 2004. – 287 с.

20. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я.А. Жаліло. – К. : НІС, 2003. – 368 с.

21. Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. – 2002. – №141.

22. Калінчик М.В. Проблеми дотування сільськогосподарського виробництва в Україні / М.В. Калінчик, М.М. Ільчук // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2003. – Вип. 66. – С. 24-30.

23. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001) / О.М. Шпичак, І.С. Плющ, С.М. Рижук та ін. ; за ред. О.М. Шпичака. – К. : ННЦ ІАЕ УААН, 2002. – 408 с.

24. Терещук С.М. Науково-теоретичні засади механізму регулювання агропромислового виробництва / С.М. Терещук // Матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених. Серія "Економічні та загальноосвітні науки". – Умань: УНУС, 2012. – Ч.2. – С. 111-113.

25. Шпичак О.М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2011. – №2. – С. 150-155.

УДК 336.226.1:631.16

Боровик П.М.,
к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту
Гайдай В.І.,
ст. викладач кафедри фінансів і кредиту
Подольян Є.В.
Уманський національний університет садівництва

НЕДОЛІКИ СУЧАСНОГО ПОРЯДКУ СПРАВЛЯННЯ ЄДИНОГО ПОДАТКУ З СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Постановка проблеми. Постійні зміни механізмів оподаткування вітчизняних суб'єктів малого бізнесу, зумовлені спочатку прийняттям відповідних положень Податкового кодексу України, а потім внесенням до нього цілої низки змін, пов'язаних з оподаткуванням зазначених підприємницьких структур, зумовлюють актуальність проблематики податкового регулювання їх діяльності та вимагають додаткової уваги науковців до проблем оподаткування такого типу підприємств та підприємців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем використання пільгових режимів оподаткування суб'єктів малого підприємництва присвячені наукові розвідки безлічі вітчизняних науковців, зокрема, В. Л. Андрущенко та В. М. Мельника [1], Д. І. Деми та І. В. Шевчук [4], Ю. Б. Іванова [6], А. М. Соколовської, Т. І. Єфименко та І. О. Луніної [9; 10], Л. Д. Тулуша [11], С. І. Юрія та О. Р. Квасовського [13], а також багатьох інших дослідників.

Не дивлячись на те, що науковцями опубліковано безліч праць стосовно використання пільгових режимів оподаткування суб'єктів малого підприємництва, більшість проблемних аспектів їх оподаткування до цього часу не лише не врегульовані, але й з прийняттям Податкового Кодексу України, запровадженням єдиного соціального внеску та внесенням змін до Податкового Кодексу стосовно оподаткування доходів суб'єктів малого підприємництва, ще й загострились, що зумовлює необхідність подальших наукових пошуків шляхів вдосконалення системи оподаткування малого підприємництва в Україні та обумовило потребу в цьому дослідженні.

Постановка завдання. Метою даної наукової розвідки є обґрунтування перспектив подальшого використання пільгових податкових режимів для суб'єктів малого бізнесу в Україні. Для виконання поставленої мети в ході його проведення використано економіко-статистичні методи досліджень, зокрема, монографічний метод, метод порівняння, графічний, а також табличний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що єдиний податок з суб'єктів малого підприємництва завжди був і залишається вагомим джерелом надходжень місцевих бюджетів та є серйозним важелем державного регулювання діяльності підприємців та малих підприємств, що є суб'єктами спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності.

Не дивлячись на це, його функціонування в Україні є предметом тривалої полеміки як серед науковців, так і серед політиків та представників бізнесу [1; 4; 6; 9-13]. При цьому, представники одних наукових кіл відстоюють в своїх дослідженнях позицію щодо необхідності подальшого функціонування спеціального режиму оподаткування суб'єктів малого підприємництва [13, с. 63-64], а інші притримуються думки стосовно недоцільності його подальшого використання [9, с. 295; 10, с. 58].

Не зважаючи на наукову полеміку з цього приводу, єдиний податок як спеціальний режим оподаткування суб'єктів малого бізнесу, функціонує вже тривалий період. В той же час, з прийняттям Податкового кодексу України [8] та внесенням суттєвих змін до цього нормативно-правового акту, що набрали чинності з початку та з середини 2012 року [5; 7], механізм справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва зазнав кардинальних змін (рис. 1).

Варто зазначити, що єдиний податок формує значну частину доходів зведеного бюджету України. Саме це демонструє наведена в таблиці 1 динаміка мобілізації цього податку до зведеного бюджету.

Дані таблиці 1, демонструють наявність тенденції до щорічного зростання абсолютних розмірів мобілізованих сум єдиного податку по умовно досліджуваному району, області та по Україні. В той же час, показники таблиці 1 засвідчили, що в 2011 році питома вага єдиного податку в податкових надходженнях консолідованого бюджету України, мобілізованих ДПІ в досліджуваному районі Черкаської області значно скоротилась. Схожою є ситуація з питомою вагою цієї податкової форми в загальних податкових надходженнях по Черкаській області та, загалом, по Україні [2; 12]. На наше переконання, такий стан речей, насамперед, зумовлений недоліками механізму справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва, основні з яких нами схематично зображені на рисунку 2.

I група (фізичні особи - підприємці)	<ul style="list-style-type: none"> максимальний розмір валового доходу за рік - 150 тис. грн; відсутні наймані працівники; місячна ставка податку - від 1 до 10 % від мінімальної заробітної плати; річний податковий період та подання звітності протягом 60 днів після закінчення звітного року (сплата податку - щомісячно протягом 20 днів поточного (звітного) місяця).
II група (фізичні особи - підприємці)	<ul style="list-style-type: none"> максимальний розмір валового доходу за рік - 1 млн. грн; не більше 10 найманих працівників; місячна ставка податку - від 2 до 20 % від мінімальної заробітної плати; квартальний податковий період та подання звітності протягом 40 днів після закінчення звітного кварталу (сплата податку - щомісячно протягом 20 днів поточного (звітного) місяця).
III група (фізичні особи - підприємці)	<ul style="list-style-type: none"> максимальний розмір валового доходу за рік - 3 млн. грн; не більше 20 найманих працівників; ставка податку - 5 % від доходів (3 % - для платників ПДВ); квартальний податковий період та подання звітності протягом 40 днів після закінчення звітного кварталу (сплата податку - щокварталу протягом 50 днів наступних за звітним кварталом).
IV група (юридичні особи)	<ul style="list-style-type: none"> максимальний розмір валового доходу за рік - 5 млн. грн; не більше 50 найманих працівників; ставка податку - 5 % від доходів (3 % - для платників ПДВ); квартальний податковий період та подання звітності протягом 40 днів після закінчення звітного кварталу (сплата податку - щокварталу протягом 50 днів наступних за звітним кварталом).
V група (фізичні особи - підприємці)	<ul style="list-style-type: none"> максимальний розмір валового доходу за рік - 20 млн. грн; не більше 20 найманих працівників; ставка податку - 10 % від доходів (7 % - для платників ПДВ); квартальний податковий період та подання звітності протягом 40 днів після закінчення звітного кварталу (сплата податку - щокварталу протягом 50 днів наступних за звітним кварталом).
VI група (юридичні особи)	<ul style="list-style-type: none"> максимальний розмір валового доходу за рік - 20 млн. грн; не більше 50 найманих працівників; ставка податку - 10 % від доходів (7 % - для платників ПДВ); квартальний податковий період та подання звітності протягом 40 днів після закінчення звітного кварталу (сплата податку - щокварталу протягом 50 днів наступних за звітним кварталом).

Рис. 1. Особливості сучасного механізму справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва [5; 8]

Таблиця 1

Динаміка мобілізації єдиного податку та його частки в доходах зведеного бюджету по Україні, Черкаській області та умовно досліджуваному району

Показник	Рік				
	2007	2008	2009	2010	2011
I. По Україні :					
Мобілізовано єдиного податку, млрд. грн.	0,84	1,02	0,95	1,06	1,17
Питома вага єдиного податку в податкових надходженнях зведеного бюджету, %	0,5	0,6	0,6	0,6	0,4
II. По Черкаській області :					
Мобілізовано єдиного податку, млрд. грн.	0,03	0,04	0,04	0,05	0,05
Питома вага єдиного податку в податкових надходженнях зведеного бюджету, %	0,5	0,6	0,6	0,7	0,6
III. По ДПІ в досліджуваному районі Черкаської області :					
Мобілізовано єдиного податку, млн. грн.	5,27	6,44	5,98	6,64	7,36
Питома вага єдиного податку в податкових надходженнях зведеного бюджету, %	0,5	0,6	0,6	0,7	0,5

* Складено за даними фінансового управління та ДПІ одного з умовно досліджуваного району Черкаської області, а також за даними джерел [2; 12].

<p>Основні недоліки чинного механізму справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва : З ЮРИДИЧНИХ ОСІБ – СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА</p>	
– застосування єдиних податкових ставок для всіх категорій платників (незалежно від об'ємів виручки та кількості працюючих в межах окремої групи платників єдиного податку);	
– необхідність нарахування і сплати багатьох інших податків;	
– можливість майже легальної оптимізації оподаткування через використання механізму єдиного податку крупними фірмами (шляхом створення кількох афільованих структур).	

Рис. 2. Основні недоліки чинного механізму справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва [3; 5; 7; 8]

*Узагальнено авторами

В той же час, зазначимо, що запровадження єдиного податку є справді прогресивним кроком у сфері податкового регулювання діяльності суб'єктів малого бізнесу. Поряд з цим, на наше глибоке переконання, гострою необхідністю сьогодення є потреба у вирішенні хоча б частини з описаних нами проблем податкового регулювання діяльності суб'єктів малого бізнесу.

При цьому, першочерговими завданнями на шляху реформування механізму справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва, на наше переконання, повинні бути, з одного боку, вирівнювання податкового навантаження на суб'єктів малого бізнесу на спрощеному режимі оподаткування, що є фізичними та юридичними особами, а з іншого – спрощення порядку проведення розрахунків суб'єктів малого підприємництва з бюджетами та державними цільовими фондами [10, с. 60-61].

Практичними шляхами реалізації поставлених завдань, на нашу думку, можуть бути несуттєве зменшення ставок єдиного податку для тих його платників, які віднесені Податковим кодексом України до третьої-четвертої та п'ятої-шостої груп, а також включення єдиного соціального внеску до складу єдиного податку, що нині сплачується суб'єктами малого бізнесу (рис. 3).

<p>Напрями вдосконалення чинного механізму справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва : З ЮРИДИЧНИХ ОСІБ – СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА</p>	
– незначне зменшення ставок єдиного податку для тих його платників, що віднесені Податковим кодексом України до третьої-четвертої та п'ятої-шостої груп;	
– включення єдиного соціального внеску до складу єдиного податку, що нині сплачується суб'єктами малого бізнесу;	
– звільнення від оподаткування новостворених підприємств та підприємців на протязі перших трьох років їх діяльності;	
– прив'язка диференційованого граничного обсягу виручки, що дає право переходу на спрощену систему оподаткування, до розміру мінімальної заробітної плати, або до індексу інфляції з метою постійної її актуалізації;	
– запровадження диференційованих ставок єдиного податку для суб'єктів третьої-четвертої та п'ятої-шостої груп платників єдиного податку в розрізі їх доходів;	
– оптимізація переліку платників єдиного податку.	

Рис. 3. Напрями вдосконалення чинного механізму справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва

*Розроблено авторами

При цьому, на наше переконання, розподіл сум реформованого єдиного податку з суб'єктів малого бізнесу між відповідним місцевим бюджетом та державними цільовими фондами повинні

проводити виключно відділення державної казначейської служби базового рівня.

Крім того, з метою стимулювання розвитку вітчизняного малого підприємництва, що в часи світової фінансової кризи є важливим завданням для держави, на наше переконання, гострою необхідністю є:

- звільнення від оподаткування новостворених підприємств та підприємців, хоча б на протязі перших трьох років їх діяльності;
- прив'язка диференційованого граничного обсягу виручки від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, що дає право переходу на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, до розміру мінімальної заробітної плати, або до індексу інфляції з метою її постійної актуалізації;
- запровадження диференційованих ставок єдиного податку для суб'єктів третьої-четвертої та п'ятої-шостої груп платників податків на спрощеній системі оподаткування в розрізі сум отримуваних ними доходів;
- уточнення переліку платників єдиного податку з метою недопущення використання спрощеного режиму оподаткування суб'єктів малого бізнесу у схемах оптимізації податкових виплат.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи результати проведеного дослідження слід відмітити, що сучасний порядок нарахування і сплати єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва має суттєві недоліки, зумовлені недостатніми фіскальними та регулюючими властивостями цієї податкової форми.

Шляхами вдосконалення вітчизняного механізму справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва, як показали результати дослідження, мають бути зменшення ставок єдиного податку для тих його платників, що віднесені до третьої-шостої груп, включення єдиного соціального внеску до складу єдиного податку, що нині сплачується його платниками, звільнення новостворених суб'єктів малого бізнесу від сплати податків на протязі перших трьох років їх діяльності, прив'язка граничних розмірів доходів, що дають право переходу на спрощену систему оподаткування до індексу інфляції або до розміру мінімальної заробітної плати, запровадження диференційованих ставок єдиного податку для суб'єктів малого бізнесу третьої-шостої груп в розрізі їх доходів та оптимізація переліку платників єдиного податку.

Подальші наукові пошуки в даній галузі економічних досліджень слід присвятити посиленню законодавчих обмежень на шляху використання спрощеної системи оподаткування з метою оптимізації податкових виплат.

Література

1. Андрущенко В. Л. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання). / В. Л. Андрущенко, В. М. Мельник. – Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2006. – 210 с.
2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2011 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf.
3. Глава IV. Маразми, новини єдиного та фіксованого податків, спрощеної системи оподаткування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marazm.org.ua/tax_edin/index.html.
4. Дема Д. І. Спрощена система оподаткування: реалії та перспективи в Україні / Д. І. Дема, І. В. Шевчук // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1 – С. 146-149.
5. Єдиний податок: в 2012 році по-новому. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.com.ua/taxes/-/accent_ediniy.html.
6. Іванов Ю. Б. Альтернативні системи оподаткування / Ю. Б. Іванов. – Харків: Торнадо. – 2003. – 517 с.
7. Нові правила для спрощеної системи оподаткування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – // <http://tax-ua.it-blogs.com.ua/post-559.aspx#cut>.
8. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Соколовська А. М. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду: монографія / А. М. Соколовська, Т. І. Єфименко, І. О. Луніна : за заг. ред. А. М. Соколовської. – К. : НДФІ, – 2006. – 320 с.
10. Соколовська А. М. До питання про податкову реформу в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 55-61.
11. Тулуш Л. Д. Податкові важелі та механізми стимулювання інновацій / Л. Д. Тулуш // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 62-70.
12. Щодо реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності : аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/217>.
13. Юрій С. І. Фіскальна і стимулююча ефективність спрощених режимів оподаткування для приватних підприємців / С. І. Юрій, О. Р. Квасовський // Фінанси України. – 2002. – № 8. – С. 63-70.

УДК 336.71.078.3

Рудь І.Ю.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
Маташнюк О.С.
Миколаївський національний університет
імені В.О.Сухомлинського

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОЇ БАЗИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Наявність достатніх джерел фінансових ресурсів є основою ефективного функціонування банківської системи будь-якої країни. В багатьох країнах за рахунок залучення заощаджень населення відбувається формування ресурсної бази банків. Саме від умов та засобів її формування залежать такі важливі показники діяльності банків як рентабельність та ліквідність, тому проблема формування та ефективного використання ресурсної бази банків залишається актуальною і вимагає подальшого дослідження.

Гостро стоїть проблема розбіжності термінів залучення та розміщення ресурсів перед українськими комерційними банками, тобто не вирішено остаточно завдання забезпечення ліквідності та платоспроможності. Необхідно підтримувати певне співвідношення між власними і залученими коштами, оскільки надмірна наявність залучених коштів збільшує ризик і підвищує потенційну загрозу неплатоспроможності банку. Переважне формування банківських ресурсів за рахунок власного капіталу призводить до втрати певною групою акціонерів контролю над банком, зниження рівня виплати дивідендів і ринкової вартості акцій [1].

Пошук шляхів оптимального формування та подальшого використання ресурсної бази банків України є актуальною проблемою сьогодення, адже кризові явища у фінансовій системі України загострили цю проблему ще більше.

Одним із найважливіших завдань для забезпечення економічного зростання є формування ресурсної бази комерційних банків. Банківська система має володіти сукупністю ресурсів достатніх як для кредитування поточних потреб суб'єктів господарської діяльності, так і для розвитку інвестиційної діяльності, формування відповідних резервів і підтримки власної ліквідності. Обсяг фінансових ресурсів визначає попит на фінансовому ринку й безпосередньо впливає на розмір процентних ставок як за пасивними, так і за активними операціями [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування та розвитку ресурсної бази комерційних банків в Україні і зарубіжних країнах присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені: М. М. Коваль, О. І. Лаврушин, А. М. Мороз, Ж. Рівуар, А. В. Глаголева, Г. С. Ланова та інші. В роботах цих науковців глибоко аналізуються проблеми ресурсної політики та управління ресурсами комерційних банків. Однак, незважаючи на значні результати наукових досліджень, невирішеними залишаються питання щодо вибору джерел нарощування ресурсів банків та участі держави в рекапіталізації проблемних банків.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз динаміки зміни кількісних показників основних видів ресурсів комерційних банків України та визначення можливих шляхів їх збільшення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківські ресурси – це власні кошти банку (власний капітал), а також кошти, залучені та запозичені на фінансовому ринку, які використовуються для здійснення активних операцій та надання послуг з метою отримання прибутку. При цьому, розмір прибутку має забезпечувати виплату дивідендів, створення резервів і розширення банківської діяльності.

За останні роки в структурі ресурсів банків склалися наступні тенденції. По-перше, у докризовий період закріпилася тенденція до збільшення залишків на рахунках фізичних осіб. Це відбувається завдяки росту доходів населення, зрушенням в ощадній поведінці домашніх господарств і, як наслідок, має прояв у певному збільшенні довіри населення до банківської системи. Вклади населення почали займати вагоме місце в формуванні ресурсної бази банків. По-друге, зростали кошти юридичних осіб в структурі ресурсів банку, що також позитивно впливало на ресурсну базу банку. Одночасно помітно зростала динаміка випущених банками боргових зобов'язань.

Не дивлячись на закріплення у докризовий період позитивних тенденцій в динаміці та структурі ресурсів банків, не втратили своєї актуальності невирішені проблеми. До них, в першу чергу, відноситься низький рівень ресурсної бази та перевага коротких пасивів. Це робить банківський сектор схильним до ризику втрати ліквідності, підвищенню кредитного та ринкового ризику. В результаті

цього банки мають обмежені можливості кредитувати нефінансовий сектор економіки та населення, забезпечувати достатній рівень довіри клієнтів та вкладників.

Негативний вплив на банківську діяльність мають низькі доходи населення. Незадовільний фінансовий стан позичальників вимагає створення значних резервів, що в умовах відсутності відносно стабільних джерел надходження ресурсів ускладнює формування ресурсної бази комерційних банків.

Розглянемо динаміку власного капіталу комерційних банків України за 9 років (таблиця 1).

Таблиця 1

Власний капітал банків України, млн. грн.

№	Назва банку	Рік								
		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	ЗАО КБ «Приватбанк»	549	956	1466	2272	3288	5389	8196	10271	11880
2	АТ «Укрексімбанк»	414	445	614	1067	1840	2563	4506	10869	17454
3	АТ «Державний ощадний банк України»	240	254	355	776	1791	2198	15472	16386	16626
4	ВАТ «Райффайзен банк Аваль»	599	907	1303	1746	3211	5223	7436	5313	6441
5	Ат «Укрсиббанк»	171	243	742	948	2000	3033	4870	4902	4855
6	ПАТ «Укрсоцбанк»	418	547	910	1027	1927	3194	5176	6028	6570
7	ПАТ «Промінвестбанк»	828	1045	1167	1368	1573	2683	3262	5610	4590
8	ВАТ «ВТБ банк»	64	75	127	225	264	789	2513	3248	4343
9	ЗАТ «Альфа-банк»	74	112	189	203	494	1559	3308	2878	3121
10	ЗАТ «ОТП банк»	164	167	354	627	949	1314	2486	2840	3437

Примітка: складено і розраховано на основі [4]

Користуючись даними наведеної таблиці, ми можемо прослідкувати тенденцію збільшення частки власного капіталу у банках України за 2003-2011 роки. Визначивши відсоткове співвідношення, отримаємо, що частка власного капіталу ЗАО КБ "Приватбанк" у 2011 році збільшилась майже у 22 рази в порівнянні з 2003 роком, АТ «Укрексімбанк» у 42 рази, АТ «Державний ощадний банк України» у 69 раз, ВАТ "Райффайзен банк Аваль" у 11 разів, АТ «Укрсиббанк» у 29 разів, ПАТ «Укрсоцбанк» у 16 разів, ПАТ «Промінвестбанк» у 5 разів, ВАТ «ВТБ банк» у 68 разів, ЗАТ «Альфа-банк» у 42 рази, ЗАТ «ОТП банк» у 21 раз.

З даних, наведених на рис. 1 чітко прослідковується тенденція нарощування комерційними банками власного капіталу у вказаний період, етапом інтенсивного збільшення власних ресурсів є 2007 рік, а піком – середина 2011 року.

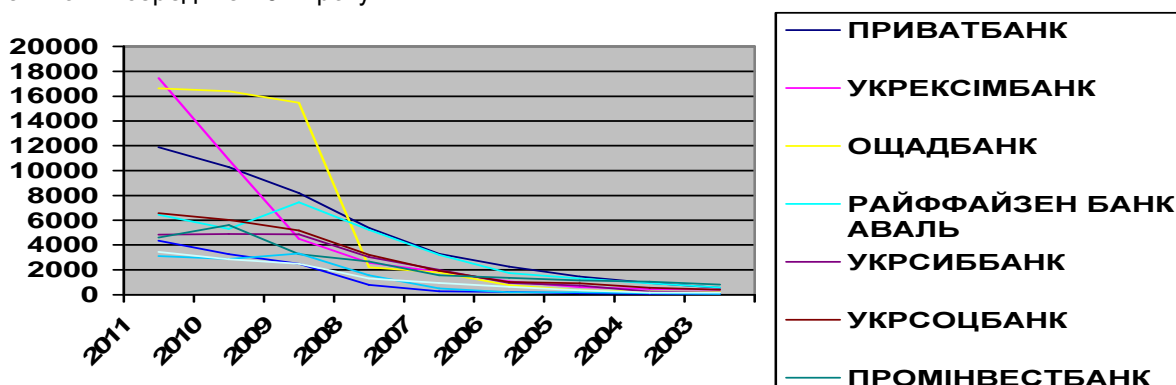

Рис.1. Динаміка власних ресурсів комерційних банків України

Управління ресурсами, залученими комерційними банками, об'єднує два взаємодоповнюючі аспекти: кількісний та якісний бік цього процесу. Кількісний бік полягає у зростаючому розвитку пасивних операцій банків із метою залучення якомога більшої кількості ресурсів. Для цього використовуються усі можливі заходи, що стимулюють залучення вкладів і забезпечують їх

збереження. Якісний бік управління залученими банківськими ресурсами тісно пов'язаний з розробленням напрямів їх розміщення, що дозволяє найбільш ефективно їх використовувати.

Кожен із даних методів управління взаємодоповнює один одного, тому банкам у своїй практиці необхідно застосовувати їх не окремо, а в поєднанні.

Висновки з даного дослідження. З метою збільшення власного капіталу банку необхідним є застосування таких заходів як обмеження можливостей зростання ризикових активів; впровадження дивідендної політики; залучення нових акціонерів; залучення коштів на умовах субординованого боргу. Напрямами збільшення депозитних ресурсів банку мають бути розвиток нових видів вкладів, які б відповідали зростаючим потребам клієнтів; стимулювання залучення ресурсів через збільшення та диференціацію процентної ставки; удосконалення порядку та методів виплати відсотків; використання різних видів цінних паперів; підвищення якості обслуговування клієнтів. Для якісного управління депозитною базою комерційними банками повинні вирішуватися такі завдання: визначення найбільш вигідних клієнтів, тобто таких, які забезпечать більшу стабільність депозитної бази; визначення кількості клієнтів, яких необхідно залучати для підтримання заданого обсягу депозитної бази; проведення роботи щодо залучення найбільш вигідних потенційних клієнтів; проведення гнучкої цінової політики.

Література

1. Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посібник. / О.В.Васюренко. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 242 с.
2. Дзюблук О.В. Оптимізація формування ресурсної бази комерційних банків / О.В. Дзюблук // Банківська справа. – №5. – 2008. – С. 38-46.
3. Гринько О. Прогнозування ресурсів банківських установ / О.Гринько, В. Хохлов // Вісник НБУ. – № 8. – 2008. – С. 30-36.
4. Власний капітал банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bankografo.com>.
5. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій / Б.Л. Луців. – Тернопіль: Економічна думка & Карт-бланш, 2001. – 320 с.
6. Операції комерційних банків : навчальний посібник : навчальне видання.- 3-є вид. – К.-Львів: Алерта; ЛБІ НБУ, 2003.- 500 с.
7. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 5. – Суми: Мрія ЛТД, 2002. – 288 с.
8. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків : навчальний посібник : навчальне видання. – К. : Знання, 2002. – 216 с.

УДК 631.1

Голосенін І.О.,
аспірант¹,

Київський національний торговельно-економічний університет

ПУБЛІЧНЕ РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЮ КРЕДИТІВ УКРАЇНСЬКИМИ БАНКАМИ

Постановка проблеми. Актуальність уніфікації підходів до публічної звітності про реструктуризацію пов'язана з тим, що повнота, оперативність і достовірність інформації про зміну умов кредитів впливають на оцінку якості активів банку учасниками ринку. Різна ступінь розкриття інформації заважає порівнянню банків, а нечіткість класифікації реструктуризованих кредитів створює умови для маніпуляції даними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реструктуризація кредитів розглядається українськими науковцями як складова роботи з проблемними активами. Зокрема, слід відзначити дослідження Дядечко Л. М., Карчевої Г.Т., Наріжної Н.В., Черемісової Т.А. та ін. Поруч з цим, питання удосконалення публічної звітності банків про реструктуризацію кредитів залишаються практично поза увагою. Дослідники вимушені працювати з неповними даними, ускладнюється верифікація даних, аналіз форм та ефективності реструктуризації.

¹ Науковий керівник: Шульга Н.П. – д.е.н., професор

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз розкриття українськими банками інформації про реструктуризацію кредитів та обґрунтування пропозицій щодо регламентації оприлюднення інформації з погляду на уніфікацію та змістовність звітів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реструктуризація кредитів, що надані банком клієнтам, у вирішальній мірі визначає якість активів банку і його фінансовий стан в цілому. Кредитні операції складають основу активних операцій банків, містять найбільш суттєвий ризик і чинять значний вплив на прибутковість банківського бізнесу. Розбіжності в тлумаченні самого терміну «реструктуризація кредитів» також породжують складнощі в об'єктивній оцінці стану банків. Зацікавленими сторонами у розкритті інформації банками про реструктуризацію кредитів виступають всі контрагенти банків, а також органи нагляду, незважаючи на отримання регулятивної звітності на періодичній основі. Відсутність конкретних правил, що вимагають єдиних підходів до змісту і форми такої інформації, пов'язана з неможливістю врахування в одному форматі специфіки всіх банків. В той же час необхідні рекомендації, які банк має виконувати або пояснювати їх невиконання. Також способи оприлюднення інформації можуть по-різному тлумачитися банками, в результаті виникають труднощі з порівнянням такої інформації.

Розкриття інформації про підходи до реструктуризації та результати цього процесу регламентується міжнародними стандартами фінансової звітності № 7 та № 32. Принципи стандарту 7 доповнюють принципи визнання, оцінки та подання фінансових активів і фінансових зобов'язань у МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» та МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» [1]. У вимогах Національного банку до складання фінансової звітності банків [8] у Примітці 4, п. 4.8. «Кредити та заборгованість клієнтів» банк має розкрити принципи облікової політики щодо реструктуризації кредитів та заборгованості клієнтів, у Примітці 10 Таблиця 10.7. «Аналіз кредитної якості кредитів за звітний період» має розкриватися інформація про прострочені кредити за строками прострочення та видами клієнтів. Від банків вимагається оприлюднювати цю інформацію протягом місяця, наступного за звітним періодом шляхом розміщення на власному веб-сайті, а також у приміщеннях банку, до яких мають доступ клієнти. Запроваджена у 2012 році форма № 655 звітності банків до Національного банку «Звіт про кількість реструктуризованих кредитних договорів та обсяги реструктуризованої заборгованості» передбачає щомісячно надання даних про кількість реструктуризованих кредитних договорів та обсяги заборгованості (або її частини), щодо якої прийнято рішення про реструктуризацію. В поясненні до цієї форми регулятор відзначає, що реструктуризований кредитний договір – кредитний договір, до якого унесено зміни шляхом укладання додаткового договору з позичальником у зв'язку з фінансовими труднощами позичальника та необхідністю створення сприятливих умов для виконання ним зобов'язань за кредитом [8]. Ця форма звіту передбачає включення реструктуризованої кредитної заборгованості, щодо якої (1) змінено відсоткову ставку; (2) скасовано (повністю або частково) нараховані та не сплачені позичальником фінансові санкції (штрафи, пені, неустойки) за несвоєчасне внесення платежів за кредитною заборгованістю; (3) змінено графік погашення кредитної заборгованості (строки та суми погашення основного боргу, сплати відсотків/комісій); (4) змінено розмір комісії. На нашу думку, перелічені варіанти реструктуризації доречно доповнити і деталізувати. Наприклад, включити заміну валюти кредиту, розмежувати кредитні канікули та зміну графіку погашення зі стандартного на ануїтетний, врахувати модифікацію договору з включенням нового поручителя.

Звітність за формою № 655 містить інформацію (окремо суми та кількість) про реструктуризацію погашення основного боргу, сплати процентів та нарахованих доходів. Ця форма дозволяє регулятору простежити класифікацію кредитних операцій після реструктуризації: наводяться дані про негативно класифіковані кредити з числа реструктуризованих, обсяги простроченої заборгованості за реструктуризованими кредитними договорами (в т.ч. за основним боргом та нарахованими доходами). Разом з тим, здається, що відсутність інформації про конкретних позичальників знижує корисність такого звіту для дистанційного моніторингу та можливість перевірки достовірності (дані наводяться за суб-портфелями кредитів) під час інспектування. Корисно було б показувати класифікацію кредитів до реструктуризації і після реструктуризації.

Світова практика передбачає, що регулятор визначає критерії для визнання реструктуризованої позики стандартною: як правило, це не менше 6 (шести) регулярних платежів погашення боргу. Таким чином вдається уникнути маніпуляцій, розрахувати ефективність реструктуризації як частини кредитів, за якими відновлена дисципліна погашення.

Потребує удосконалення порядок оприлюднення Національним банком агрегованої інформації (по групах банків) про реструктуризовані та прострочені кредити. На сьогодні Національний банк оприлюднює лише узагальнену інформацію. За даними НБУ, станом на 1 квітня 2012 року частка реструктуризованих кредитів складала 11,7 % від загальної кількості виданих іпотечних кредитів, або 14,8 % від загального обсягу іпотечного портфелю, а за даними банків, частка реструктуризованих кредитів становить 31 % від загальної кількості [8]. Як зазначало у жовтні 2012 р. рейтингове агентство Fitch Ratings, виходячи з управлінської звітності банків, які рейтингує агентство, потенційно проблемні кредити (непрацюючі і реструктуризовані кредити) у сумі становили 48 % портфелю на кінець 1 півріччя 2012 (46 % на початок 2012 р., 57 % на кінець 2010 р.). Агентство відзначає, що дані про

непрацюючі і реструктуризовані кредити конкретних банків продовжують істотно відрізнятися від середніх показників і можуть бути гіршими у банків, які не мають рейтингів [16]. Залишається багато розбіжностей у тлумаченні учасниками ринку і регулятором самого поняття «проблемні кредити», а також співвідношення з простроченими та реструктуризованими, але потенційно простроченими кредитами. Значна частина реструктуризованих кредитів є потенційно простроченими.

Виступи з публікаціями представників банків в пресі, нажаль, практично не містять корисної інформації про реструктуризацію кредитних портфелів.

Річна звітність банків не уніфікована в плані відображення в повній мірі статистики кредитів, за якими змінено умови. Окремі банки, наприклад, Брокбізнесбанк, Надра, Приватбанк, Сведбанк в 2012 році не розкривають публічно інформацію про реструктуризацію. Як правило, в річних звітах за міжнародними стандартами фінансової звітності українські банки вказують в таблиці «Аналіз кредитної якості кредитів» окремою позицією кредити, умови яких були змінено. Однак, ця інформація не розбивається за видами реструктуризації, лише вказується загальна сума кредитів, умови яких були переглянуті протягом року, за групами клієнтів – органи державної влади, юридичні особи, фізичні особи (таблиця 1).

Таблиця 1

Кредити, умови яких були переглянуті протягом 2011 року, вибірка великих банків, млн. грн.

Банк	Юридичним особам	Фізичним особам				Усього
		Підприємцям	Іпотека	Споживчі позики	Інші	
Форум	14,7	0,1	5,3	13,0	-	33,2
Фінанси та кредит	238,8	10,81	35,5	95,9	-	380 944
Кредитпромбанк	805,5	-	4,2	6,7	-	816,5
Райффайзен банк Аваль	683,1	17,9	304,2	199,5	-	1 204,6
Укрсиббанк	1 835,7	Н.д.	Н.д.	Н.д.	-	1 835,7
ВіЕйБі Банк	101,6	0,2	50,4	1,8	-	153,9

Джерело: складено автором за даними річних звітів банків

Наведені у таблиці 1 дані свідчать про значну диференціацію банків за масштабами реструктуризації кредитів юридичних осіб та населення, а також асинхронність хвилі реструктуризації. Більшість банків провели реструктуризацію у перші роки кризи (2009-2010 роки), а деякі – продовжували у 2011 році. Реструктуризацією у 2011 році було охоплено 9,9 % кредитів клієнтам в Укрсиббанку, 3,7 % – Райффайзен банку Аваль, 3,1 % – ВіЕйБі Банку, 2,2 % – банку «Фінанси та кредит», 8,2% – Кредитпромбанку, 0,2 % – банку «Форум» (у 2009 році було змінено умови 14,8 % всіх кредитів). Наприклад, в річному звіті за 2011 рік Сведбанк не розкрив інформацію про структуру кредитів зі зміненими умовами, але повідомив, що частка реструктуризованих позик становила 54 % заборгованості клієнтів, а у 2010 році реструктуризацією було охоплено 24,5 % кредитного портфелю [13]. У Банку створений Комітет Офісу фінансової реструктуризації та стягнення проблемних кредитів з широкими і конкретними повноваженнями, зокрема, проведення роботи з портфелем проблемних кредитів; прийняття рішень про перегляд діючих умов по існуючих кредитних операціях, про списання пені та штрафних санкцій; надання дозволу на продаж заставленого майна та передачу в наступну заставу; розгляд результатів моніторингу фінансово-економічного стану позичальників; затвердження переліку заходів по кожній заборгованості, із встановленням періоду виконання заходу та відповідальних осіб за його виконання та контроль виконання планів заходів щодо зменшення потенційно-проблемної та проблемної заборгованості. Також цей комітет приймає рішення щодо звернення з позовом до суду про стягнення заборгованості з позичальника або про порушення справи про його банкрутство тощо. Реструктуризація кредитної заборгованості банком можлива за умови що, по-перше, позичальник має потенційну можливість погасити кредит у майбутньому; по-друге, кредит належним чином забезпечений заставою з достатнім коефіцієнтом покриття; по-третє, банк зацікавлений у розвитку взаємовідносин з клієнтом у майбутньому.

Укрсоцбанк у річному звіті за 2010 рік повідомив про перегляд умов позик та авансів клієнтам на 2 546,2 млн. грн. (у 2009 р. – 266,9 млн. грн.). Реструктуризація позик проводиться банком в рамках управління відносин з клієнтами. Реструктуризація позики визначається душе загальною: зміна умов кредитного договору в результаті неспроможності позичальника здійснювати обслуговування заборгованості в існуючих ринкових умовах згідно з початковими умовами кредитного договору. Реструктуризовані позики відображені як непрострочені, якщо позичальник виконує реструктуризовані умови погашення. Однак, у річному звіті Укрсоцбанку за 2011 рік будь-яка конкретна інформація про реструктуризацію позик відсутня.

Нами обстежено банки 1 та 2 груп за класифікацією Національного банку, а саме веб-сайти 35 найбільших банків (за винятком Сітібанк-Україна, якій не має сайту) на предмет розкриття інформації про умови реструктуризації. Виявлено, що банки по-різному інформують свої клієнтів про можливості реструктуризації в пропозиції кредитних продуктів для юридичних і фізичних осіб. Одна (найбільша) група банків нічого не повідомляє про саму можливість реструктуризації боргу. Не інформують клієнтів про можливості реструктуризації такі відомі банки як Укрсиббанк, Райффазен банк Аваль, Ощадбанк, Приватбанк, Укрексімбанк, ВТБ Банк, Сбербанк Росії, Фінанси та кредит, Хрещатик, Укрсоцбанк, Ерсте-банк, Південний, Кредит-Дніпро, Імексбанк, Київська Русь, БТА-Банк. Друга група (7 банків) стисло інформує про суть реструктуризації, але без деталізації форм і порядку. Другий підхід передбачає, що зацікавлений клієнт звернеться до банку за роз'ясненнями. При цьому, саме визначення реструктуризації, як правило, відсутнє, що дає простір для тлумачень цього поняття і ускладнює порівняння банків. Третя група (5 банків) надає повний перелік всіх можливих опцій з конкретними вимогами до позичальників.

Відзначимо банки, що найбільш повно і змістовно розкривають інформацію про реструктуризацію кредитів:

Банк «Надра» визначає сутність реструктуризації, перелік форм, роз'яснення переваг і процедури реструктуризації у річних звітах та веб-сайті. Доступні варіанти реструктуризації автокредитів та іпотеки: збільшення терміну дії кредиту, відстрочка погашення тіла кредиту, зниження процентної ставки, зниження щомісячного платежу, заміна валюти кредиту. Замість погашення прострочення пропонується отримання нового кредиту на суму, що включає прострочені платежі. При проведенні реструктуризації обирається варіант з погашенням суми прострочених відсотків і комісій, а також реструктуризованих, відкладених та пільгових відсотків у повному обсязі; або видача нового кредиту на суму прострочених і поточних відсотків і комісій, а також реструктуризованих, відкладених та пільгових відсотків. Форма реструктуризації залежить від частини заборгованості, що одразу погашає возильник (від 10 % до 100 % прострочення).

ВіЕйБі Банк тлумачить реструктуризацію як зміну умов кредиту з урахуванням фінансового стану позичальника. У програмі, яка охоплює іпотеку та авто-кредити дається роз'яснення ануїтету, пролонгації, можливості зміни графіку погашення боргу з лінійного на ануїтет, продовження терміну користування кредитними коштами, кредитні канікули, рефінансування строкової та простроченої заборгованості за кредитом. Пролонгація можлива за умови попереднього погашення простроченого боргу за кредитом. Строк кредиту може бути збільшено для авто-кредитів – до 5 років, для іпотеки – до 10 років. Відстрочка платежів не може перевищувати 6 міс. кредитів під заставу автомобіля та 12 міс. під заставу нерухомості.

Промінвестбанк передбачає реструктуризацію лише кредитів корпоративним клієнтам (підприємствам, які уклали кредитні договори з банком до 01.09.2009 року): можливість зміни застави на рівноцінну або можливість часткового виведення предметів застави – за умови часткового погашення кредитної заборгованості та за умови підтвердження заставної вартості майна. Існують два варіанти реструктуризації: для прострочення сплати відсотків та прострочення платежів відсотків і боргу. Перший варіант припускає такі форми: конвертацію суми боргу в інвалюти у гривневий кредит, відстрочку погашення до 12 міс., пролонгація завершення кредиту на період до 36 міс., перегляд відсоткової ставки, зниження ставки до 14 % за умови часткового погашення боргу (10-50 % суми). Для клієнтів, що мають прострочення, також можливе скасування нарахованих штрафів, пені, приєднання прострочених відсотків до суми основного боргу.

ОТП Банк роз'яснює переваги форм, однак, пропозиція охоплює лише кредити фізичним особам. З перелічених банків лише ОТП Банк, на нашу думку, дає вичерпне визначення реструктуризації кредиту: «Реструктуризація кредитної заборгованості – це зміни в умовах повернення кредиту, у відповідності з якими позичальнику тимчасово надаються пільгові умови погашення кредиту, наприклад, зменшення розміру щомісячного платежу, тимчасова відстрочка з погашення основної суми кредиту та/або відсотків, зміна графіку погашення, збільшення строку кредитування» [13]. Банк також чітко визначає переваги для клієнта: зменшення навантаження на сімейний бюджет за рахунок скорочення суми щомісячного платежу, незастосування штрафних санкцій банком, зміна умов боргового зобов'язання не погіршує кредитну історію клієнта. Максимальний термін продовження кредитного договору може досягати 18 міс. Пільгові умови погашення кредиту полягають у зменшенні розміру щомісячного платежу, тимчасовій відстрочці погашення основної суми кредиту та/або відсотків, зміні графіку погашення, збільшенні строку кредитування, адаптаційному графіку платежів.

Індустріалбанк пропонує реструктуризацію лише кредитів фізичним особам (кредити іпотечні, споживчі та на купівлю автомобіля) і передбачає три варіанти: заміна графіку погашення і сплати процентів (канікули до 12 міс.), переведення валютного кредиту в мультивалютну кредитну лінію, пролонгація кредиту до 24 міс. Щомісячний платіж по кредиту може бути зменшено не більш, ніж на 50 %. Для кредитів, виданих в національній валюті, не застосовуються гірші умови реструктуризації порівняно з умовами для кредитів, наданих в іноземній валюті.

Укргазбанк охоплює програмою реструктуризації лише кредити населенню. Детально вписані вимоги до позичальника, але нечітко визначено форми реструктуризації. Розкриваються всі додаткові витрати позичальника. Два варіанти: для позасудового врегулювання суперечки і, якщо вже є рішення суду. За першим варіантом з клієнтом укладається додаткова угода до кредитного договору або оформлюється новий кредит, валюта кредиту змінюється на національну; процентна ставка встановлюється на рівні 1% річних. Для другого варіанту з клієнтом укладається мирова угода або оформлюється новий кредит; валюта кредиту змінюється на національну; процентна ставка встановлюється на рівні 0% в разі укладення мирової угоди та 1% в разі реструктуризації боргу шляхом оформлення нового кредиту. В усіх випадках графік погашення залишку заборгованості встановлюється індивідуально. Оговорюється, що станом на 01.09.2011 року прострочена заборгованість по кредиту існує понад 120 календарних днів; щомісячний платіж за кредитом перевищує 50 % загального фактично отриманого доходу позичальника; кредит, який може бути реструктуризований, було надано до 01.11.2008 року. До моменту реструктуризації клієнт має сплатити: не менше 50% від загальної кредитної заборгованості; або продати заставне майно та направити всі кошти, які було отримано від добровільної реалізації предмету застави/іпотеки, на погашення кредитної заборгованості.

Кредит Агріколь охоплює програмою реструктуризації лише кредити малому та середньому бізнесу. Описуються переваги кожної альтернативи реструктуризації, яка допускає зміни методу погашення кредиту; надання гнучкого графіка погашення основного боргу; пролонгацію терміну дії кредитного договору; переведення заборгованості на іншого позичальника тощо.

Окремі банки (Форум, Універсал та ін.) пропонують замість реструктуризації кредитів рефінансування кредитів, отриманих в інших банках, а також фінансування викупу заставленого майна за кредитами в інших банках. Незважаючи на те, що рефінансування деякі вітчизняні економісти відносять до різновидів реструктуризації [16], воно на пряму впливає на схильність банків до реструктуризації, адже існує загроза втрати клієнта, що перейде на обслуговування в інший банк. Ми розглядаємо рефінансування та реструктуризацію як паралельні шляхи роботи з проблемними кредитами. Більшість обстежених нами банків розрізняють ці два процеси.

Ще одна група банків (ПУМБ, Дельта-банк, Правекс) пропонує лише переведення в гривню валютних кредитів.

Висновки з дослідження. Проведений аналіз показав, що розкриття інформації про реструктуризацію потребує уніфікації звітності та пояснень у річних звітах банків з акцентом на уніфікованому переліку форм реструктуризації, класифікації реструктуризованих кредитів та інформації про подальше обслуговування боргу позичальниками. Підставами для реструктуризації мають бути погіршення фінансового стану позичальника, перспектива відновлення нормальної роботи його бізнесу та зацікавленість даного банку у збереженні стосунків з таким позичальником на перспективу. Перелічені звіти мають складатися за участю незалежних аудиторів і оприлюднюватися в межах річного звіту. Орган банківського регулювання та нагляду за банками має підстави вимагати від аудиторів та банків обґрунтованого та змістовного пояснення у річному звіті статистики реструктуризації, а також щоквартального оприлюднення статистики реструктуризації на сайті. Аналіз також виявив випадки приховування банками від клієнтів можливостей реструктуризації. Пропозиція кредитних продуктів для клієнтів різних типів у відділеннях банку та на його корпоративному вебсайті має містити інформацію про альтернативи реструктуризації кредитів, доступні для клієнтів. Необхідним є щоквартальне оприлюднення інформації органом нагляду про структуру реструктуризації кредитів за групами банків.

Література

1. Джуччі Р. Криза кредитування в Україні: факти, причини та шляхи відновлення / Р. Джуччі, Р. Кірхнер, В. Кравчук. – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Німецька консультативна група. – Серія консультативних робіт [РР/03/2010]. – Київ, 2010. – 17 с.
2. Долгальова М.О. Проблеми в управлінні поверненням кредитів / М.О. Долгальова, О.Б. Атаманчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/znpnudps/2010_1/pdf/10dmaicr.pdf
3. Дядечко Л. М. Управління проблемними кредитами в банках України в умовах економічної кризи / Л.М. Дядечко // Науковий вісник ЧДІЕУ: Фінанси. Банківська справа. – № 3. – 2011. – С. 240-245.
4. Золотарева О. Управління проблемним кредитами та можливості оптимізації втрат / О. Золотарева, С. Гурський, Т. Сташевська // Економічний аналіз. – 2011. – Випуск 9, частина 1. – С. 117-121.
5. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України в посткризовий період та шляхи їх вирішення / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 8. – С. 26-32.

6. Костюченко О.Є. Шляхи вдосконалення роботи з проблемними кредитами банку в посткризовий період / О.Є. Костюченко, А.О. Цибаєв // Економічний форум. – 3/2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ekfor/2012_3/57.pdf.
7. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 (МСФЗ 7) "Фінансові інструменти: розкриття інформації". – Редакція від 01.01.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_007
8. Міщенко В. Удосконалення управління проблемними активами банків / В. Міщенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/articles/article-37/>.
9. Наріжна Н. В. Методи мінімізації проблемної заборгованості банків / Н.В. Наріжна // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Економіка. – Вип. 5(3). – 2011. – С. 139-146.
10. Передача проблемних активів в Україні: посібник // Консультативна програма IFC в Європі та Центральній Азії. Проект з подолання кризи на фінансових ринках у Східній Європі та Центральній Азії. Швейцарська конфедерація. – IFC. – 2012. – 94 с.
11. Пилипець О. Стан та тенденції розвитку іпотечного кредитування в Україні (2012) / О. Пилипець // Українська національна іпотечна асоціація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.re-finance.com.ua/files/Pilipetshlra.pdf>
12. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України. Постанова від 24.10.2011, № 373. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>
13. Реструктуризація кредитної заборгованості. Інформація для позичальника. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.otpbank.com.ua>
14. Річна фінансова звітність АТ «Сведбанк» (публічне) станом на 31.12.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.swedbank.ua>
15. Річна фінансова звітність ПАТ «Кредитпромбанк» за рік, що закінчився 31 грудня 2011 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kreditprombank.com/>
16. Черемісова Т.А. Реструктуризація кредитної заборгованості: реалії сьогодення [Електронний ресурс] / Т.А. Черемісова // Экономические науки. Банки и банковская система. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65938.doc.htm
17. Fitch: украинские банки стали более устойчивыми, но по-прежнему подвержены рискам. – 24.10.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fitchratings.ru>
18. Fitch: в українських банках половина кредитів проблемні. Агентство УНІАН. – 09.10.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/528922-fitch-v-ukrajinskih-bankah-polovina-kreditiv-problemni.html>

УДК 336.2

Сітшаєва Л.З.,
аспірантка*

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського

ПРОГРАМНИЙ КОМПЛЕКС ОЦІНКИ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Сьогоднішня динамічність будівельного ринку в Україні вимагає від керівників, аналітиків, фахівців податкової служби та підприємств вельми швидкого реагування на всі події, що відбуваються. У силу сформованої моделі розвитку українського будівельного ринку, на перший план даного етапу його розвитку виходять комплексні моделі та методи оцінки податкового потенціалу українських будівельних підприємств, засновані на глибокому фундаментальному аналізі. Саме цей специфічний і важливий чинник може стати вирішальною ланкою, у прийнятті рішень у процесі розробки податкової стратегії і тактики щодо українських будівельних підприємств – з точки зору держави, і в прийнятті рішень при розробці концепції податкового планування на будівельних підприємствах – з точки зору керівництва підприємств. Враховуючи значний рівень тіньового сектора в будівельній галузі, низьку питому вагу будівництва у ВВП України, скорочення темпів будівельних

* Науковий керівник: Воробйов Ю.М. – д.е.н., професор

робіт та завершеного будівництва, а як наслідок, низьку податкову віддачу від української будівельної галузі, знання всієї інформації про підприємство – його фінансовий стан, фінансові показники, оцінку положення конкурентів в секторі, рівень податкового навантаження, абсолютних і відносних показників податкового потенціалу – стає визначальним у роботі фахівців як державної податкової служби України, так і фінансово-економічного відділу будівельного підприємства.

З метою створення інформаційно-аналітичних засад для забезпечення сталого економічного зростання підприємств будівельного комплексу України на основі концепції податкового потенціалу, необхідно забезпечити виконання таких вимог як наявність концепції, стратегії й тактики забезпечення розвитку податкового потенціалу; додержання паритету інтересів держави, суб'єктів господарювання і громадян, регіонів і галузей господарського комплексу; сталість і ефективність функціонування податкової системи на основі застосування концепції податкового потенціалу.

Для цього необхідно формалізувати процес визначення податкового потенціалу будівельних підприємств України; створити інформаційну базу для об'єктивного й всебічного його дослідження, визначення ступеня податкового навантаження, його розподілу й перекладання; забезпечити належну координацію зусиль усіх суб'єктів податкових відношень і прозорість функціонування податкового механізму, наявність кваліфікованих кадрів для ефективного функціонування податкової системи й управління народногосподарським комплексом України. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак, зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вдосконалення існуючої інформаційно-аналітичної системи Державної податкової служби України та систем підтримки прийняття рішень на підприємстві на основі їх адаптації до змін податкового середовища в країні вивчали такі науковці як О.Є. Найденко [1], В.О. Орлова [2], Ю.Г. Волкогон [2], Р.Е. Острроверха [3], Н.П. Сердюк [3], І.Ф. Рогач [4], М.А. Сендзюк [4], В.А. Антонюк [4] та ін. Однак, у більшості наукових розробок недостатньо уваги приділено питанню використання концепції податкового потенціалу підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень щодо створення програмного комплексу з оцінки податкового потенціалу підприємств будівельного комплексу України. В рамках даного дослідження автор пропонує в якості методики оптимізації системи оподаткування підприємств будівельного комплексу України застосування інформаційних технологій з метою створення інформаційно-аналітичної системи, яка дозволила б проводити оцінку податкового потенціалу окремих будівельних підприємств, будівельних підприємств – великих платників податків, будівельних підприємств окремого регіону та всієї сукупності підприємств будівельного комплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційна система – упорядкована сукупність документованої інформації та інформаційних технологій. Вона забезпечує збір, збереження, опрацювання, пошук, видачу інформації, яка потрібна в процесі прийняття рішень у будь-якій сфері діяльності. [5, с. 23-24].

Залежно від застосовуваних технічних засобів обробки інформації розрізняють ручні, механізовані та автоматизовані інформаційні системи.

Інформаційно-аналітична система – це комп'ютерна система, яка дозволяє отримувати інформацію, створювати її та здійснювати її обробку та аналіз.

Задачами інформаційно-аналітичних систем є ефективно зберігання, обробка та аналіз даних. Технологічна платформа інформаційно-аналітичних систем дозволяє будь-якій організації здійснювати інтеграцію та координацію його процесів.

Типова інформаційно-аналітична система встановлюється в одному або кількох дата-центрах, в яких виконується відповідне програмне забезпечення даної організації. Інформаційно-аналітична система забезпечує для організації єдиний інформаційний простір і гарантує, що ця інформація буде доступна на всіх функціональних рівнях ієрархії та управління.

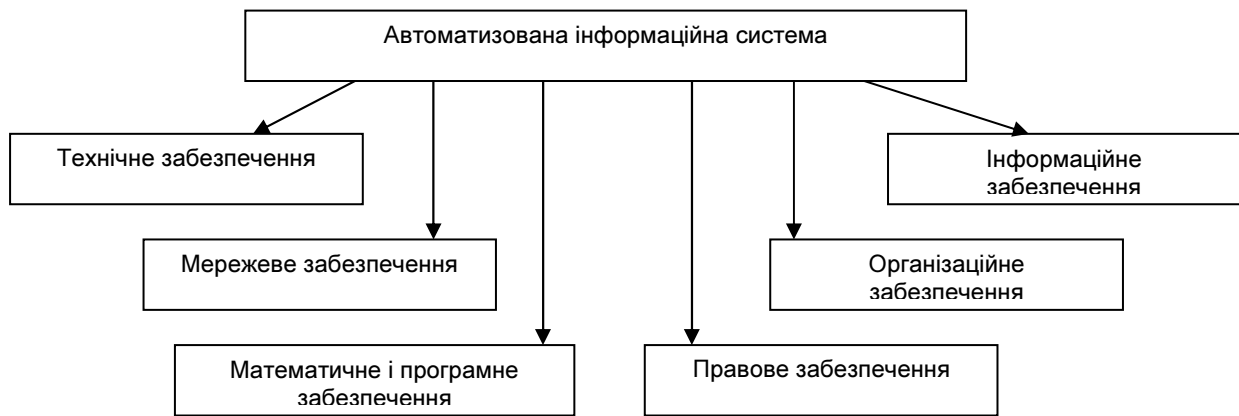
Структура автоматизованої інформаційної системи (АІС) розглядається як сукупність забезпечувальних підсистем: технічне, мережеве, математичне і програмне, інформаційне, організаційне, правове забезпечення (рис. 1).

Технічне забезпечення – це комплекс технічних засобів, призначених для роботи інформаційної системи (засоби обчислювальної техніки і зв'язку, що забезпечують розміщення і опрацювання інформаційних ресурсів на персональних комп'ютерах у локальній та регіональній мережах, мережі міжнародного інформаційного обміну), а також відповідна документація для цих засобів.

Наприклад, у Державній податковій службі для функціонування інформаційно-аналітичної системи (з обліку платників податків та інших платіжів, автоматизації оброблення, контролю податкової звітності тощо) необхідні такі технічні засоби: локальна обчислювальна мережа (ЛОМ), канали зв'язку інформаційної мережі між ДПІ районного рівня, обласних ДПА, ДПА України та зовнішніми організаціями [6].

Математичне і програмне забезпечення – це сукупність математичних методів, моделей, алгоритмів і програм, необхідних для функціонування технічних засобів і реалізації мети і завдань інформаційної системи. Для створення АІС передбачено застосування систем управління базами

даних (СУБД), які забезпечують створення бази даних, її збереження, вибір, модифікацію та відновлення інформації у файлах (таблицях) баз даних. До складу системного програмного забезпечення повинні входити операційні системи, мережеве програмне забезпечення, системи управління базами даних, системи зв'язку інформаційної мережі.

Рис. 1. Структура автоматизованої інформаційної системи

Примітка: Складено автором на основі джерела [5]

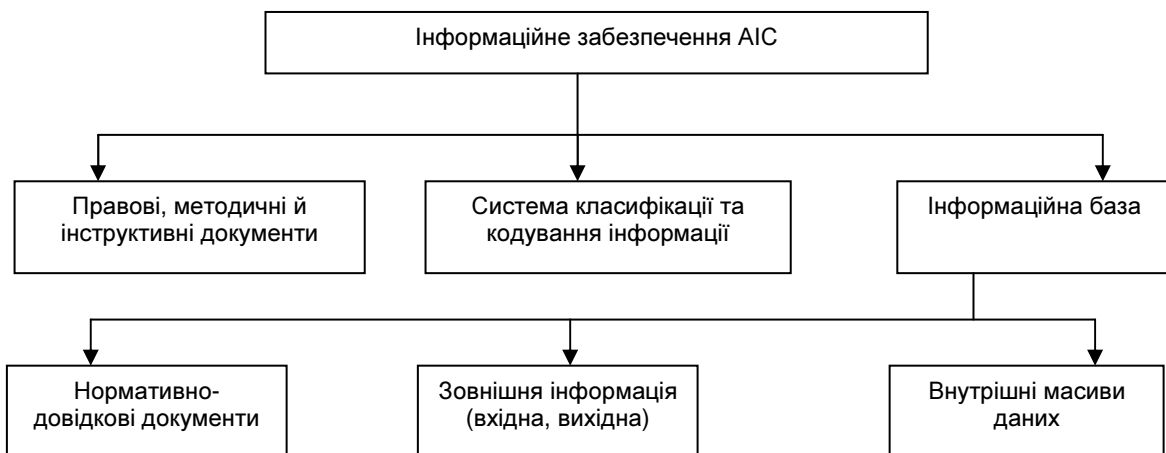
Інформаційне забезпечення полягає у своєчасному формуванні і видачі достовірної інформації для прийняття управлінських рішень.

Інформаційна модель АІС повинна використовувати державні та галузеві класифікатори і нормативно-довідкові дані, що функціонують у системі Державного комітету статистики, Міністерства фінансів, Національного банку України, ДПА України та інших державних органів. Технологія збору та накопичення відомостей повинна передбачати їх ведення, формалізацію, автоматизацію оброблення, передачу інформації при інформаційному обміні між структурними елементами АІС.

Організаційне забезпечення – сукупність методів і засобів (інструкції, методики, схеми, описання тощо), які регламентують взаємодію працівників із технічними засобами.

Правове забезпечення – сукупність правових норм (положення, устави, посадові інструкції тощо), які визначають юридичний статус функціонування інформаційної системи, регламентують порядок отримання і використання інформації [7].

Система інформаційного забезпечення АІС призначена для створення єдиного інформаційного фонду. Створення інформаційного фонду забезпечує систематизацію та уніфікацію показників, дає змогу встановити термінологічну єдність, однозначність опису і зв'язок між показниками під час їх автоматизованого оброблення. До складу системи інформаційного забезпечення повинні входити правові, методичні й інструктивні документи, закони й укази, постанови органів державної влади, органів ДПС, єдина система класифікації та кодування інформації, інформаційна база тощо (рис. 2).

Рис. 2. Структура інформаційного забезпечення АІС

Примітка: Складено автором на основі джерел [7; 8]

Наприклад, для забезпечення функціонування автоматизованої інформаційної системи (АІС) з обліку платників податків, сплати податків та інших платежів використовують державні та галузеві класифікатори і нормативно-довідкову інформацію, якою користуються Державний комітет статистики, Міністерство фінансів, Національний банк України. Державна податкова служба України та інші державні організації:

Єдиний Державний реєстр підприємств, організацій України (ЄДРПОУ).

- Державний реєстр фізичних осіб (ДРФО),
- Загальний класифікатор галузей народного господарства,
- Система позначень органів державного управління,
- Класифікатор банківських установ,
- Єдиний банк даних про платників податків – юридичних осіб,
- Класифікатор платників податків,
- Українська бюджетна класифікація,
- Український класифікатор видів економічної діяльності тощо.

Загальний рівень інформатизації податкової служби в країні значно нижчий порівняно із країнами Заходу. В Україні створені і функціонують програмні комплекси для контролю за платниками податків: Державний реєстр фізичних осіб-платників податків і Єдиний банк даних про платників податків-юридичних осіб. Крім того, впроваджені й експлуатуються в мережевому режимі системи зв'язку між усіма ланками структури управління ДПС і автоматизована інформаційна система „АІС-Податки”. Сьогодні „АІС-Податки” нараховує понад 80 автоматизованих робочих місць (АРМ). Автоматизоване робоче місце (АРМ) – індивідуальний комплекс технічних і програмних засобів, що призначений для автоматизації професійної праці фахівця і забезпечує підготовку, редагування, пошук і видачу на екран і друк необхідних йому документів і даних. Автоматизоване робоче місце забезпечує оператора всіма засобами, необхідними для виконання певних функцій. АРМ об'єднує програмно-апаратні засоби, що забезпечують взаємодію людини з комп'ютером, надає можливість введення інформації (через клавіатуру, комп'ютерну мишку, сканер тощо) та її виведення на екран монітора, принтер, плотер, звукову карту – динаміки або інші пристрої виводу.

За допомогою автоматизованих робочих місць ведеться значна робота з обліку і контролю надходжень до бюджету. Дані про неприбуткові організації та установи фіксуються за допомогою «реєстру неприбуткових організацій і установ» – автоматизованої системи збору, накопичення та обробки інформації. Для платників податків, що здійснюють свою діяльність за договорами про спільну діяльність, створений «автоматизований банк даних – реєстр договорів про спільну діяльність» тощо.

Значна кількість АРМ, що функціонують у системі ДПА України, призначена для фахівців ДПІ районного (міського) рівня, які забезпечують надходження фінансових ресурсів до державного бюджету.

Автоматизація районного (міського) рівня здійснюється відповідно до функцій, які виконуються на цьому рівні:

- облік і реєстрація платників податків;
  - прийом податкової звітності;
  - контроль платників за правильністю нарахування і своєчасністю і повнотою сплати податків та інших платежів;
  - формування звітності податкових інспекцій;
  - ведення бухгалтерського обліку;
  - економічний аналіз діяльності ДПІ.
- У податкових інспекціях функціонують такі АРМи:
- „Облік платників” – для обліку платників податків юридичних осіб.
  - „ФО – ПДВ” – для реєстрації фізичних осіб, платників ПДВ.
  - „Свідоцтво” – для реєстрації юридичних осіб, платників ПДВ.
  - „P8DR” – для ведення довідки за Ф8-ДР.
  - „ІАС-TAX” – для обліку податків та інших платежів.
  - „Касові апарати” – для відображення реєстрації касових апаратів.
  - „Податкова звітність” – засіб автоматизованої реєстрації ведення звітних документів платників.
  - „Аудит” – для реєстрації результатів перевірок і застосування фінансових санкцій за порушення податкового законодавства.
  - „Банк” – реєстрація інформації, що поступає від банків про сплату податків.
  - „Митниця” – для реєстрації платників, що здійснюють валютні операції.

Інформація із зазначених вище АРМ надходить у відділи, що працюють з юридичними особами і суб'єктами підприємницької діяльності, і до Центрального банку даних ДПА.

Програмні засоби, що використовуються сьогодні на районному рівні (СУБД Fox Pro, яка працює під управлінням операційної системи MS DOS), не дає змоги переробити необхідний потік інформації і забезпечити якісний контроль за сплатою податків. Тому, як показує аналіз, необхідно вдосконалювати чинну інформаційну систему шляхом модифікації діючого програмного забезпечення АІС.

Одним з недоліків сучасних автоматизованих інформаційних систем, які застосовуються у державних податкових інспекціях міст, державних податкових інспекціях районного рівня, обласних державних податкових адміністраціях, Державній податковій адміністрації України є відсутність програмного комплексу, який одночасно дозволяв би аналізувати податкове навантаження та податковий потенціал підприємств окремої галузі, окремого регіону.

В основу методики оптимізації системи оподаткування підприємств будівельного комплексу України покладено створення програмного комплексу, який б виконував такі функції, як:

- автоматизований розрахунок показників податкового навантаження та податкового потенціалу будівельних підприємств;

- ведення та накопичення бази даних показників фінансової звітності підприємств, результатів розрахунку податкового навантаження та податкового потенціалу будівельних підприємств;

- швидкий пошук та доступ до необхідних даних будівельних підприємств;

- забезпечення обробки даних різних звітних періодів (за ряд років) будівельних підприємств.

Реалізація такого програмного комплексу у податкових інформаційних системах України (АІС-Податки) та системах управління підприємствами (1С: Підприємство, Галактика, Парус) дозволила би з більш високою якістю вирішувати завдання прогнозування недоплат податкових платежів та виявлення недобросовісних платників податків (порушників) – з боку держави, та прогнозування податкових платежів з метою їх оптимізації – з боку підприємства.

Розробка будь-якого програмного комплексу включає в себе багато стадій: проектування, програмування, тестування, впровадження і підтримку.

Проектування починається із формулювання вимог до програмного забезпечення і створення специфікацій – документів, у яких описані функції, що їх повинна виконувати програма. На наступному етапі створюється загальний дизайн програми: розбиття її на окремі блоки і визначення взаємодії між ними. На етапі безпосереднього програмування створюється текстовий код програми на одній чи декількох мовах програмування. Після компіляції коду, програмний продукт обов'язково проходить тестування, у процесі якого визначається відповідність продукту специфікаціям, знаходяться і виправляються помилки.

Перед впровадженням програмний продукт потребує документації – опису можливостей, посібників користувача, системи допомоги. Після впровадження програмного забезпечення, що для програмних продуктів вимагає маркетингу, системи дистрибуції, реклами тощо, програмне забезпечення потребує підтримки. Необхідність у підтримці виникає внаслідок швидкого розвитку комп'ютерів, що зумовлює необхідність взаємодії програмного продукту з іншими, новішими програмами і новою матеріальною базою. Часто підтримка нових можливостей забезпечується випуском нових версій програмного продукту.

Першим етапом розробки будь-якого програмного комплексу є етап проектування, який включає декілька стадій. Перша стадія – це аналіз інформаційних зв'язків, інформаційних потоків між суб'єктами певних відносин.

За результатами структурно-логічного аналізу інформаційних зв'язків було визначено модулі, з яких повинен складатися програмний комплекс з управління податковим потенціалом та оптимізації податкового навантаження платників податків: модуль аналітики, модуль звітів, модуль картограма, модуль прогнозування, модуль адміністрування.

Функціональне призначення модуля аналітики – це забезпечення аналізу багатомірної інформації. При цьому модуль забезпечує:

- швидкий доступ до кількісних характеристик, що необхідні для формування звітів щодо аналітичних запитів;

- можливість експорту генерованих звітів у різні формати представлення даних.

Модуль аналітики надає користувачу можливість вибрати зі сховища даних потрібні факти та виміри для подальшого аналізу, а також зберігати вибрані факти та виміри у вигляді аналітичного звіту з унікальним в межах модуля ім'ям.

Модуль звітів призначений для генерування звітів по запитам користувачів та відображення сформованих звітів кінцевим користувачам системи. Модуль звітів забезпечує можливість додавання, редагування, видалення, створення та експорту звітів, а також групування звітів в каталоги.

Модуль прогнозування призначений для визначення показників у майбутньому з метою їх оптимізації.

Модуль картограма – це зручний та гнучкий аналітичний інструмент для представлення різних показників (даних) у прив'язці до географічних об'єктів з широкими можливостями налаштування відображення.

Модуль надає такі можливості:

- формування картограм на базі наборів даних;
- налаштування широкого набору параметрів картограм;
- перегляд та інтерактивна робота зі сформованими картограмами;
- друк сформованих картограм;
- вивантаження та завантаження створених картограм.

Функціональне призначення модулю адміністрування – ведення облікових записів користувачів системи. Модуль забезпечує виконання наступних операцій:

- реєстрація та редагування атрибутів користувачів;
- розмежування прав доступу користувачів до функцій системи;
- формування групової політики користувачів.

Висновки з даного дослідження. Проведений аналіз існуючої інформаційно-аналітичної системи податкової служби України надає змогу зробити наступні висновки. По-перше, у структурі інформаційно-аналітичної системи, яка використовується державною податковою службою України, відсутні модулі, які б забезпечували робітників податкової служби інформацією щодо рівня податкового потенціалу окремих підприємств; підприємств, які функціонують в конкретному регіоні; підприємств-великих платників податків; підприємств, які функціонують в певній галузі. По-друге, наявність такого програмного комплексу у структурі інформаційно-аналітичної системи податкової служби України забезпечила би значну ефективність податкової роботи державних податкових інспекцій, тому що така система має можливість відображати інформацію щодо середньостатистичних показників у певному регіоні, у певній галузі, які дозволяють більш адекватно оцінювати податкоспроможність підприємств. По-третє, враховуючи значну питому вагу тіньового сектору у будівельній галузі України, одним з пріоритетних напрямів інформатизації податкової служби України має бути створення програмного комплексу з оцінки податкового потенціалу підприємств будівельного комплексу України як інструментарію з оцінки та контролю податкоспроможності платників податків.

Література

1. Найденко О. Є. Проблеми податкового обліку та звітності по податку на прибуток підприємств / Найденко О. Є. // БізнесІнформ. – 2011. – № 2(2). – С. 56-59.
2. Орлова В. О. Удосконалення інформаційно-аналітичної системи податкової служби України як фактор розвитку податкового менеджменту / В. О. Орлова, Ю. Г. Волкогон // БізнесІнформ. – 2011. – № 2(2). – С. 46-48.
3. Теорія і практика обліку платників податків в органах ДПС України : навч. посібник / Р.Е. Островерха, Н. П. Сердюк та ін. – Ірпінь, 2002. – 292 с.
4. Рогач І. Ф. Інформаційні системи у фінансово-кредитних установах : навч. посібник / І.Ф. Рогач, М. А. Сендзюк, В. А. Антонюк. – К. : КНЕУ, 1999. – 216 с.
5. Автоматизированные информационные технологии в налоговой и бюджетной системах : учебн. пособие / Под ред. Г.А. Титоренко. – М. : ЮНИТИ, 2003. – 446 с.
6. Калянов Г.Н. Консалтинг при автоматизации предприятий: научно-практическое издание / Г.Н. Калянов. – М. : СИНТЕГ, 1997. – 320 с.
7. Смирнова Г.Н. Проектирование экономических информационных систем: учебник / Г.Н. Смирнова, А.А. Сорокин, Ю.Ф. Тельнов; под ред. Ю.Ф. Тельнова. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 412 с.
8. Информационные системы в экономике: учебник / под ред. Г.А. Титоренко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 463 с.

УДК 330.46

Архипенко Е.В.,
аспірант²

Інститут економіки промисловості НАН України

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПОРТФЕЛЯ РЕФЛЕКСИВНЫХ ВОЗДЕЙСТВИЙ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ КЛИЕНТОВ БАНКА

Постановка проблемы. Клиенты коммерческого банка, потенциальные и существующие, представляют собой сложную совокупность, структура которой, ее качественные показатели, определяют выбор механизмов рефлексивного управления, конкретизируют его прикладные способы и приемы. Так, в рамках вопроса рефлексивного управления, задача определения качественной целевой структуры клиентов является первичной, определяющей общую стратегию рефлексивного управления банком. Анализ потребительских ожиданий, понимание механизмов принятия решений, а также факторов, обуславливающих эти решения, в различных потребительских сегментах дают возможность банковским менеджерам осуществлять рефлексивные этапы принятия потребительских решений, выявлять причины, сдерживающие этот процесс и своевременно на них реагировать с помощью рефлексивных воздействий.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованиям по тематике рефлексивного управления посвящены работы Лефевра В.А. [1], Новикова Д.А., Чхартишвили А.Г. [2], Лепы Р.Н. [3], Петрачковой Е.Л. [4], Мадыха А.А. [5], Таран Т.А. [6], Крамера З.Х., Кайзера Т.Б., Шмидта С.Е., Дависона Дж.Е. [7] и др. Однако, вопросам применения рефлексивного подхода к управлению взаимоотношениями коммерческого банка с клиентами на практике до настоящего времени уделялось недостаточно внимания.

Постановка задачи. Целью данного исследования является моделирование динамического портфеля рефлексивных воздействий коммерческого банка на основе анализа потребительских предпочтений клиентов банка.

Изложение основного материала исследования. Использование отдельных приемов рефлексивного управления на практике часто является достаточно затратным, что оправдывается (или не оправдывается) обратной реакцией клиентов банка. Оптимальным является воздействие на клиентов, при котором возврат является максимальным и формируется за счет отдельных, наиболее прибыльных для банка, групп клиентов. Поэтому необходимым является формирование такого портфеля рефлексивных воздействий банка, который бы ориентировался на наиболее прибыльные целевые группы потребителей, с минимальной неэффективной диффузией.

Отсюда вытекает первоочередность структурного социально-демографического анализа исследуемой совокупности клиентов банка с целью выявления отдельных групп, обладающих сходными характеристиками в их отношении к потребителю-ориентированной деятельности банка.

В рамках данного исследования в качестве клиентов коммерческого банка рассматриваются такие две крупные агрегированные группы как: физические лица и юридические лица.

Так как сегмент юридических лиц является более упорядоченным, вследствие более объективного, «рационализованного» процесса принятия решения при выборе банка, рассмотрим подробнее сегмент физических лиц (розничных клиентов), который является гораздо более сложным в моделировании обратной реакции на рефлексивные воздействия в результате большей субъективности при принятии решения при выборе банка, с учетом значительной его массовости и разнородности. Отсюда, необходимой является структуризация массива данных о розничных клиентах банка для большей формализации исходных данных в рамках данного исследования.

В качестве основы для структуризации клиентов банка рассмотрим данные о потребительских ожиданиях клиентов при выборе банка (табл.1) [8].

Для проведения данного анализа используем ПП Statistica 10, а именно, функцию кластерного анализа. Результаты анализа представлены на рисунке 1.

² Научный руководитель: Прокопенко Р.В. – к.э.н., с.н.с.

Таблица 1

Потребительские ожидания клиентов при выборе банка

Сегментарный промежуток	Оценка показателя (по 10-ти бальной шкале)								
	Качество услуг	Привлекательные тарифы	Репутация банка	Ассортимент услуг	Большая сеть отделений	Конфиденциальность	Качество обслуживания	Скорость обслуживания	Атмосфера в банке
<i>Пол</i>									
Мужчины	8,85	8,51	8,04	7,28	6,25	7,75	8,51	7,78	7,12
Женщины	8,74	8,51	7,74	7,60	6,68	8,30	8,72	8,38	7,23
<i>Возраст</i>									
До 22 лет	9,20	8,67	8,87	6,87	6,80	7,07	8,07	6,93	6,73
22-35 лет	8,96	8,78	7,70	7,70	6,63	8,48	9,19	8,96	8,15
36-46 лет	8,81	8,36	7,97	7,83	6,42	8,06	9,03	8,42	7,42
47-60 лет	8,35	8,25	7,30	6,80	6,75	7,35	7,45	7,40	6,45
Больше 60 лет	8,75	8,56	8,06	7,25	5,38	8,56	8,56	7,38	6,25
<i>Доход</i>									
До 70\$	8,22	8,08	7,81	6,94	6,31	7,39	8,44	7,50	6,33
70-120\$	9,00	8,69	7,63	7,11	5,94	7,89	8,20	8,03	7,26
121-313\$	9,27	8,53	8,20	7,60	7,13	8,40	9,33	7,67	7,20
314-625\$	9,10	9,10	8,00	7,30	5,20	8,50	9,30	9,50	7,80
Больше 625\$	9,67	8,50	7,50	9,33	8,67	9,50	9,67	10,00	9,17

Данный анализ позволил выделить следующие основные кластеры розничного сегмента клиентов банка:

- Z₁ ∈ [«Male»; «Female»; «Age <22»; «Age 47-60»; «Age >60»; «Income 120-313\$»; «Age 36-41»],
- Z₂ ∈ [«Income 314-625\$»; «Income >625\$»],
- Z₃ ∈ [«Income <70\$»; «Income 70-120\$»].

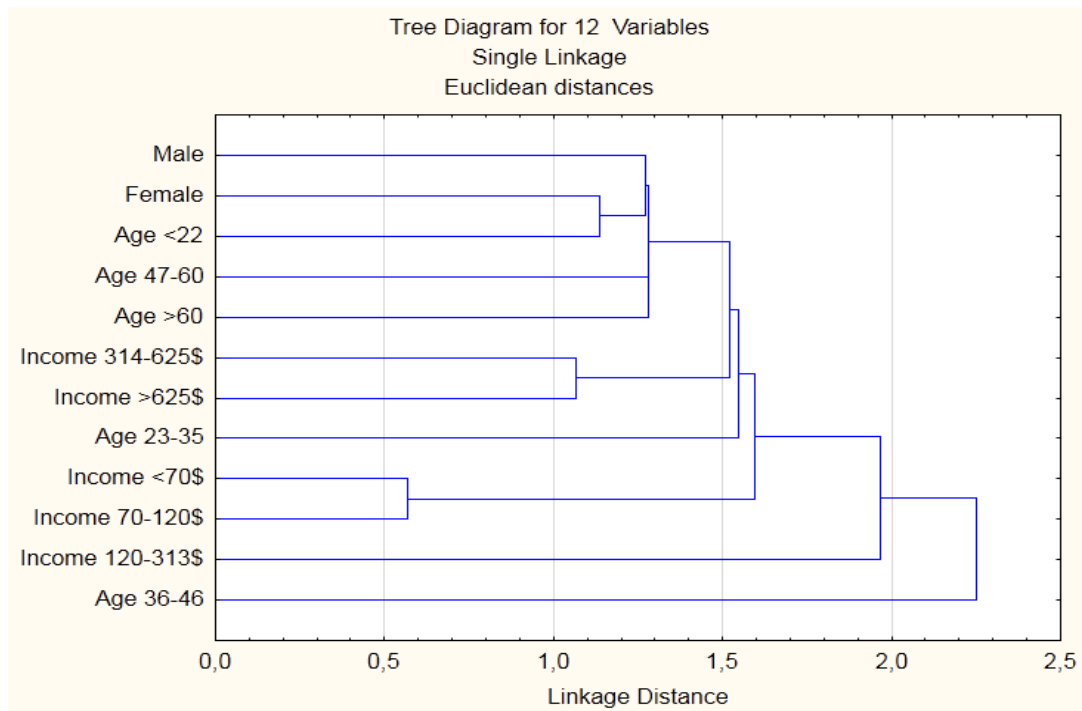

Рис. 1. Кластерный анализ сегмента розничных клиентов банка в соответствии с их потребительскими ожиданиями

Представленная кластеризация дает следующую информацию о клиентах банка в соответствии с их потребительскими ожиданиями. В группу Z_1 попали клиенты всех возрастных категорий, без градации по полу, со средним доходом – 120-313\$. Группа Z_2 представляет собой клиентов, чей уровень доходов варьируется от 314\$ и выше. Целесообразным является добавление к данной группе частных предпринимателей и мелких юридических предприятий. Третья группа – Z_3 – объединяет собой потребителей банковских услуг с доходом ниже среднего из рассматриваемого диапазона.

Что касается целевого сегмента юридических клиентов банка, рассмотрим следующие агрегированные группы клиентов:

- S_1 – крупные предприятия,
- S_2 – средние предприятия.

Отсюда, рефлексивный портфель банка можно представить с помощью следующей функции:

$$W = \alpha_{Z_1} \times F(Z_1) + \alpha_{Z_2} \times F(Z_2) + \alpha_{Z_3} \times F(Z_3) + \beta_{S_1} \times F(S_1) + \beta_{S_2} \times F(S_2) \text{ и}$$

ли:

$$W = \sum_{n=1}^N \alpha_{Z_n} \times F(Z_n) + \sum_{m=1}^M \beta_{S_m} \times F(S_m), \quad (1)$$

где: α_{Z_n} – доля n -го кластера в массиве целевых розничных клиентов банка,

$$\alpha_{Z_n} \in [1, N], \quad \sum_{n=1}^3 \alpha_{Z_n} = 1,$$

β_{S_m} – доля m -й группы в массиве целевых юридических клиентов банка,

$$\beta_{S_m} \in [1, M], \quad \sum_{m=1}^2 \beta_{S_m} = 1,$$

$F(Z_n)$ – функция потребительского выбора n -го кластера розничных клиентов,

$F(S_m)$ – функция потребительского выбора m -ой группы юридических клиентов.

Заметим, что α_n и β_m для каждого банка имеют различные значения в зависимости от направлений его деятельности и групп клиентов, на которых он ориентируется. Также данные коэффициенты могут различаться в рамках одного банка, что обусловлено изменением стратегии банка во времени, или уточняться в зависимости от географического расположения отдельных структурных подразделений.

Функция потребительского выбора Z_n – m кластером розничных клиентов в расширенном виде имеет следующий вид:

$$F(Z_n) = P(Z_1) \times D_{Z_1} - R_{Z_1} + P(Z_2) \times D_{Z_2} - R_{Z_2} + P(Z_3) \times D_{Z_3} - R_{Z_3}$$

или

$$F(Z_n) = \sum_{n=1}^3 P(Z_n) \times D_{Z_n} - \sum_{n=1}^3 R_{Z_n}, \quad (2)$$

где: $P(Z_n)$ – вероятность принятия положительного для банка решения n -го кластера клиентов,

D_{Z_n} – прогнозные значения дохода от Z_n - кластера розничных клиентов банка вследствие реализации банком соответствующего рефлексивного управления,

R_{Z_n} – планируемый объем расходов на реализацию рефлексивного управления Z_n – кластера розничных клиентов банка.

Для юридических клиентов данная функция будет иметь следующий вид:

$$F(S_m) = P(S_1) \times D_{S_1} - R_{S_1} + P(S_2) \times D_{S_2} - R_{S_2}$$

или

$$F(S_m) = \sum_{m=1}^2 P(S_m) \times D_{S_m} - \sum_{m=1}^2 R_{S_m}, \quad (3)$$

где: $P(S_m)$ – вероятность принятия положительного для банка решения m -ой группы юридических клиентов,

D_{S_m} – прогнозные значения дохода от S_m -й группы юридических клиентов банка вследствие реализации банком соответствующего рефлексивного управления,

R_{S_m} – планируемый объем расходов на реализацию рефлексивного управления S_m -й группы юридических клиентов банка.

В свою очередь, функции принятия решения n -го кластера клиентов и m -й группы юридических клиентов представлены следующими функциями:

$$P(Z_n) = f_n(x_1, x_2, x_3), \quad (4)$$

$$P(S_m) = f_m(x_1, x_2, x_3), \quad (5)$$

$$x_1, x_2, x_3 \in [0, 1],$$

где: x_1 – исходное субъективное представление клиента о банке;

x_2 – авторитарное ментальное опосредованное принуждение клиента к выбору данного банка;

x_3 – первичная интенция клиента относительно банка.

Значения x_1, x_2, x_3 определяются для каждой выделенной в работе группы клиентов с помощью модели биполярного выбора субъекта Лефевра [1] на основании ее поведенческих и потребительских характеристик.

Каждый интервал, удовлетворяющий условию принятия клиентом решения в пользу банка, $P(S_m^j)$ и $P(Z_n^i)$ по рассматриваемым группам клиентов определяет набор рефлексивных воздействий банка на каждую соответствующую группу клиентов: $H_{Z_n}^i$ – на розничных клиентов и $H_{S_m}^j$ – на группы юридических лиц, каждая из которых характеризуется определенными расходами и прогнозируемым доходом от реализации данных воздействий. Тогда функции (4) и (5) имеют вид:

$$P(Z_n) = f_n(x_1, x_2, x_3, x_4) = \left[P(Z_n^1), P(Z_n^i) \right], \forall \partial e \quad (6)$$

$$P(Z_n^i) \rightarrow H_{Z_n}^i : (D_{Z_n}^i, R_{Z_n}^i)$$

$$P(S_m) = f_m(x_1, x_2, x_3, x_4) = \left[P(S_m^1), P(S_m^j) \right], \forall \partial e \quad (7)$$

$$P(S_m^j) \rightarrow H_{S_m}^j : (D_{S_m}^j, R_{S_m}^j).$$

Отсюда, функции (2) и (3) преобразуются следующим образом:

$$F(Z_n^i) \Big|_{H_{Z_n}^i} = \sum_{n=1}^N P(Z_n^i) \times D_{Z_n}^i - \sum_{n=1}^N R_{Z_n}^i \quad (8)$$

$$F(S_m^j) \Big|_{H_{S_m}^j} = \sum_{m=1}^M P(S_m^j) \times D_{S_m}^j - \sum_{m=1}^M R_{S_m}^j \quad (9)$$

Основным условием оптимальности рефлексивного портфеля банка является максимальная эффективность от использования приемов рефлексивного управления, доходы от реализации рефлексивного портфеля по управлению клиентами банка должны превышать расходы на реализацию данных управляющих рефлексивных воздействий, то есть, функции $F(Z_n^i) \Big|_{H_{Z_n}^i}$ и

$F(S_m^j) \Big|_{H_{S_m}^j}$ должны стремиться к максимуму.

Также надо учитывать, что наборы рефлексивных воздействий для каждой отдельной групп клиентов могут содержать в себе одинаковые компоненты. Нивелируем возможность дублирования введением следующих ограничений:

$$\begin{aligned} \text{if } \exists h_{Z_n}^i \in H_{Z_n}^i = h_{Z_n}^{i+1} \in H_{Z_n}^i &\rightarrow h_{Z_n}^i = 0, \\ \text{if } \exists h_{S_m}^j \in H_{S_m}^j = h_{S_m}^{j+1} \in H_{S_m}^j &\rightarrow h_{S_m}^j = 0, \\ \text{if } \exists h_{Z_n}^i \in H_{Z_n}^i = h_{S_m}^j \in H_{S_m}^j &\rightarrow h_{Z_n}^i = 0. \end{aligned} \quad (10)$$

Отсюда, функция портфеля рефлексивных воздействий банка на основе анализа потребительских предпочтений клиентов банка имеет следующий вид:

$$\begin{aligned}
 W = & \sum_{n=1}^N \alpha_{z_n} \times \left(\sum_{i=1}^I P(Z_n^i) \times D_{z_n}^i - \sum_{i=1}^I R_{z_n}^i \right) + \\
 & + \sum_{m=1}^M \beta_{s_m} \times \left(\sum_{j=1}^J P(S_m^j) \times D_{s_m}^j - \sum_{j=1}^J R_{s_m}^j \right) \rightarrow \max, \quad (11) \\
 & \text{if } \exists h_{z_n}^i \in H_{z_n} = h_{z_n}^{i+1} \in H_{z_n} \rightarrow h_{z_n}^i = 0, \\
 & \text{if } \exists h_{s_m}^j \in H_{s_m} = h_{s_m}^{j+1} \in H_{s_m} \rightarrow h_{s_m}^j = 0, \\
 & \text{if } \exists h_{z_n}^i \in H_{z_n} = h_{s_m}^j \in H_{s_m} \rightarrow h_{z_n}^i = 0.
 \end{aligned}$$

Данная модель рефлексивного портфеля банка является динамической.

Выводы по данному исследованию. Предложенная в работе модель портфеля рефлексивных воздействий коммерческого банка на основе анализа потребительских предпочтений его клиентов дает возможность менеджерам банка на основе кластерного анализа клиентов банка, в зависимости от их потребительских ожиданий и предпочтений, разрабатывать конкретные рефлексивные воздействия, склоняющие клиентов к принятию выгодных для банка решений в зависимости от принадлежности к определенному кластеру, а также оптимизировать выбранные воздействия, учитывая соотношение доходов и расходов на реализацию сформированного рефлексивного портфеля. Направлением дальнейших исследований по данной тематике является анализ эффективности применения разработанной модели на практике.

Литература

1. Лефевр В.А. Рефлексия / В.А. Лефевр. – М.: Когито-Центр, 2003. – 496 с.
2. Новиков Д.А. Рефлексия и ее математическое моделирование [Электронный ресурс] / Д.А. Новиков, А.Г. Чхартишвили. – Режим доступа: <http://infwar.ru/article/matmodel.pdf>
3. Лепа Р.Н. Ситуационный механизм подготовки и принятия решений на предприятии: методология, модели и методы / Р.Н. Лепа – Донецк: ООО «Юго-Восток ЛТД», 2006. – С. 233-257.
4. Петрачкова Е.Л. Рефлексивное управление механизмами формирования спроса на продукцию промышленных предприятий / Е.Л. Петрачкова // Экономика промышленности. – 2006. – № 4. – С. 165-172.
5. Мадых А.А. Модели выбора в рефлексивном управлении конкурентоспособностью предприятия / А.А. Мадых, М.В. Мальчик // Рефлексивные процессы в экономике: концепции, модели, прикладные аспекты: [кол. мон. / под.ред. Р.Н. Лепы]. – Донецк: АПЕКС, 2010. – С. 228-247.
6. Таран Т.А. Отображение принципов рефлексивного управления в математических моделях рефлексивного выбора / Т.А. Таран // Рефлексивные процессы и управление. – М.: Институт психологии РАН, 2002. – Т. 2. – № 1. – С. 104-117.
7. От предсказаний к рефлексивному управлению / [З.Х. Крамер, Т.Б. Кайзер, С.Е. Шмидт, Дж.Е. Дависон, В.А. Лефевр] // Рефлексивные процессы и управление. – М.: Институт психологии РАН, 2003. – Т. 3. – № 2. – С. 35-56.
8. Маркетинг у банку : навч. посібник / О.В. Дубовик, С.М. Бойко, М.А. Вознюк, Т.Д. Гірченко. – Львів: ЛБІ НБУ, 2010. – 243с.

УДК 504:368.17

Бурик Н.О.,
асистент

Донецький державний університет управління

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ: НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Постановка проблеми. Більшість промислових підприємств України є потенційно небезпечними як для навколишнього середовища, так і для людини, оскільки через сильну зношеність основних фондів підвищується ризик виникнення надзвичайних ситуацій, які можуть нанести значної соціальної та економічної шкоди. Аварії на промислових об'єктах часто призводять до забруднення навколишнього середовища, значних матеріальних та людських втрат.

Стаття 50 Конституції України наголошує: «Кожен громадянин України має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди».

Для забезпечення цього права та попередження і ліквідації наслідків екологічних аварій, катастроф та стихійних лих використовується інститут екологічного страхування, характерною рисою якого є можливість компенсації втрат, пов'язаних з надзвичайними непередбачуваними подіями. У зв'язку з цим, в системі екологічного страхування України існує багато питань, які вимагають законодавчого врегулювання.

Промислові підприємства, установи та організації відповідно до чинного законодавства України зобов'язані відшкодувати збитки, заподіяні навколишньому середовищу, населенню та іншим підприємствам. На даний момент в Україні існує достатня кількість законів та нормативно-правових актів, які містять еколого-страхові норми. Поняття та окремі положення стосовно екологічного страхування містяться у Законах України «Про страхування» (07.03.1996 р.), «Про охорону навколишнього природного середовища» (25.06.1991 р.), «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (18.01.2001 р.), «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (02.03.1995 р.), «Про перевезення небезпечних вантажів» (06.04.2000р.), «Про природно-заповідний фонд України» (16.06.1992 р.), «Про пестициди та агрохімікати» (02.03.1995 р.), «Про відходи» (05.03.1998 р.), «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (21.12.2010 р.), а також у Постановах Кабінету Міністрів та Верховної Ради України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками основна увага науковців приділяється, як правило, визначенню сутності та визначення доцільності проведення екологічного страхування. В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький [1, 2] зазначають, що екологічний аудит є першоосною здійснення екологічного страхування суб'єктів господарювання. В деяких роботах, зокрема, І.А. Дубовіча, Х.Р. Василюшина [3; 4] було проведено аналіз основних законодавчих актів, що регулюють страхування екологічних ризиків в Україні та подано класифікацію екологічного страхування за об'єктами.

Однак, вищеперелічені законодавчі акти та наукові дослідження в повній мірі не вирішують основних питань, які стосуються практичного втілення екологічного страхування в Україні. Наприклад, у них згадується про необхідність проведення даного виду страхування, але не розкривається ні його поняття, ні мета, не визначено також з достатньою чіткістю таких елементів як суб'єкти, об'єкти, підстави виникнення страхових відносин. Дані аспекти потребують подальшого ґрунтовного наукового опрацювання.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати законодавчу базу, що забезпечує екологічне страхування та визначити основні недоліки правового регулювання екологічного страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перше законодавче оформлення екологічне страхування отримало у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до статей 41 і 49 якого, воно є одним з джерел фінансування заходів, спрямованих на охорону довкілля. Однак, в даному законі немає визначення екологічного страхування як такого, а міститься лише вказівка на те, що в Україні здійснюються добровільне і обов'язкове державне та інші види страхування громадян, їх майна, доходів і майна підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення довкілля і погіршення якості природних ресурсів.

Немає визначення екологічного страхування і в Законі України «Про страхування». Так, відповідно до цього закону, страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів.

Екологічне страхування має багато спільного з традиційним страхуванням, але за деякими характерними елементами (мета, функції, об'єкти, суб'єкти страхування, страхові ризики, страхові випадки, порядок встановлення розміру шкоди, що підлягає відшкодуванню) багато в чому відрізняється від останнього [5]. Аналіз відмінностей за основними елементами можна представити у вигляді таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності класичного та екологічного страхування

Елемент	Класичне страхування	Екологічне страхування
Мета	захист майнових інтересів страхувальників від настання визначених страхових випадків	майнових інтересів громадян та юридичних осіб від шкоди, що настає у разі погіршення якості природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища
Можливість настання страхового випадку	відома заздалегідь	заздалегідь невідома
Суб'єкт	юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали договори і сплачують страховикам страхові платежі	фізичні та юридичні особи, які є власниками екологічно небезпечних джерел, або здійснюють екологічно небезпечну діяльність
Об'єкт	майнові інтереси	екологічні інтереси
Страховий ризик	певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки імовірності та випадковості настання	можливість випадкового забруднення довкілля, у разі настання якого заподіюється шкода екологічним інтересам громадян, юридичних осіб
Визначення збитку	прямі майнові збитки	шкода, заподіяна забрудненням природі, природним об'єктам, і шкода, заподіяна громадянам, юридичним особам, яку не можна поділити на прямі і не прямі збитки
Можливість встановлення причинного зв'язку між страховою подією і заподіяною шкодою	одразу в повному обсязі	може бути виявлена як одразу, у випадку аварійного забруднення, так і через місяці або роки через тривалість латентного періоду забруднення довкілля екологічно небезпечними джерелами

Так, метою класичного страхування є захист майнових інтересів страхувальників від настання визначених страхових випадків, можливість настання яких відома заздалегідь. Відповідно до ст. 49 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» метою екологічного страхування можна визначити захист майнових інтересів громадян та юридичних осіб від шкоди, що настає у разі погіршення якості природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища. Це значно спрощує поняття екологічного страхування та зводить його до різновиду особистого і майнового страхування у його традиційному розумінні.

Відповідно до ст. 4 Закону «Про страхування» об'єктом класичного страхування є майнові інтереси. Об'єктом екологічного страхування є екологічні інтереси, які потребують страхового захисту, тобто природні та соціально-обумовлені потреби осіб в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки, які випливають зі змісту норм екологічного законодавства і поки що не забезпечені системою юридичних засобів захисту [6].

Екологічним страхуванням повинні забезпечуватися не лише майнові, а й інші екологічні інтереси страхувальників, застрахованих або інших третіх осіб. Вони можуть бути пов'язані з проведенням превентивних заходів, спрямованих на запобігання забрудненню навколишнього природного середовища суб'єктами еколого-правових відносин; виділенням додаткових коштів для фінансування заходів зі стимулювання природоохоронної діяльності фізичних та юридичних осіб; обмеженням загального і спеціального користування конкретними природними об'єктами тощо.

Однією з основних відмінностей екологічного страхування є визначення страхового ризику, на випадок якого воно проводиться, а також пов'язаного з ним поняття страхового випадку.

Серед науковців немає єдності думок щодо розуміння страхового ризику і ризику взагалі. Відповідно до Закону України «Про страхування» (ст. 7), страховим ризиком є певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки імовірності та випадковості настання.

В екологічному страхуванні страховим ризиком є екологічний ризик, який треба розуміти як можливість випадкового (раптового, ненавмисного) забруднення довкілля, у разі настання якого заподіюється шкода екологічним інтересам громадян, юридичних осіб, а в окремих випадках і суспільства (держави) [7].

Суттєві особливості в екологічному страхуванні має і поняття збитку, у відшкодуванні якого зацікавлені як потерпілі, так і страхувальники. Так, традиційне страхування найчастіше має справу з прямими майновими збитками (наприклад, пошкодження або втрата майна в результаті пожежі чи протиправних дій третіх осіб), хоч в окремих випадках страхуванням можуть покриватися й непрямі збитки, завдані настанням страхового випадку (наприклад, збитки, зумовлені простим транспортним засобом, якому заподіяно шкоду протиправними діями третіх осіб). Але характер таких збитків зовсім інший порівняно з характером збитків в екологічному страхуванні, де їх неможливо розділити на прямі і непрямі, коли йдеться про шкоду, заподіяну забрудненням, природі, природним об'єктам (атмосферне повітря, водні об'єкти, земля, тваринний і рослинний світ), і шкоду, заподіяну громадянам, юридичним особам.

Необхідно зазначити, що в даному випадку як перші, так і другі збитки є рівнозначними та прямими, і хоча б часткове покриття цим страхуванням ризику заподіяння шкоди природним об'єктам з метою їх можливого відтворення є одним з важливих завдань екологічного страхування.

Ще однією специфічною рисою екологічної шкоди є те, що вона може бути виявлена лише через місяці або навіть роки через тривалість латентного періоду забруднення довкілля екологічно небезпечними джерелами. Це викликає певні труднощі у визначенні збитків і розміру страхового відшкодування, яке має бути виплачене страховиком. Специфіка екологічних ризиків, у тому числі ядерних, породжує також великі труднощі при встановленні страховиком причинного зв'язку між страховою подією (забрудненням навколишнього природного середовища) і заподіяною шкодою, особливо тоді, коли має місце прихована форма забруднення або заподіяння шкоди довкіллю кількома джерелами.

Необхідно розглянути і особливості страхувальників. У класичному розумінні страхувальники – це юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали договори страхування або є такими відповідно до законодавства України, і сплачують страховикам страхові платежі [8]. В екологічному ж страхуванні до страхувальників відносять лише власників екологічно небезпечних джерел, а також інших фізичних та юридичних осіб, що здійснюють екологічно небезпечну діяльність (перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну безпеку – перелік затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554)

Певну специфіку в екологічному страхуванні мають й інші його елементи, наприклад, правова форма страхування (причому, пріоритет має надаватися обов'язковій формі страхування); порядок організації та діяльності страховиків (створення спеціалізованих страхових компаній, екологічних страхових фондів та пулів); методика встановлення страхових тарифів і визначення розміру страхових платежів. Єдиного законодавчого підходу до цих проблем в Україні ще не існує, є лише окремі положення про необхідність здійснення екологічного страхування, що містяться у ряді законів. Недостатньо також відпрацьований механізм взаємовідносин між страховиком, який зацікавлений у зменшенні страхових виплат (премій), а відповідно, і в зниженні імовірності небезпечних екологічних ситуацій, та страхувальниками, які зацікавлені у зменшенні страхових платежів шляхом підвищення власної екологічної безпеки. Необхідно відзначити, що важливою умовою тут повинен бути принцип: чим більший ризик екологічної безпеки, тим вищими повинні бути ставки страхових виплат (премій) [9].

Значним недоліком сучасного стану правового закріплення відносин в галузі екологічного страхування в Україні є також те, що в підзаконних нормативних актах, що регулюють здійснення екологічно небезпечної діяльності, відсутні будь-які вимоги щодо наявності у суб'єкта такої діяльності фінансового забезпечення відшкодування екологічної шкоди у вигляді страхування чи іншого виду забезпечення. Так, деякі постанови Кабінету Міністрів України не передбачають для відповідних фізичних та юридичних осіб обов'язку мати будь-яке фінансове забезпечення відшкодування екологічної шкоди третім особам і навколишньому середовищу при одержанні ними дозволу в компетентних державних органах або при здійсненні ними такої екологічно небезпечної діяльності.

Таким чином, маючи низку істотних недоліків, законодавство в галузі екологічного страхування потребує подальшого суттєвого удосконалення. Сьогодні ж, правові норми, що регулюють відносини в галузі екологічного страхування, розкидані по різних нормативних актах, які, здебільшого, не мають прямої дії, що унеможливує створення єдиного правового механізму впровадження екологічного страхування в Україні. Тому, внесення змін та доповнень до чинних нормативних актів, зокрема законів, що вже вміщують норми з екологічного страхування, або прийняття низки підзаконних нормативних актів у цілому не вирішують цієї проблеми. Більш дієвим і прийнятним для практичного втілення екологічного страхування в Україні є прийняття спеціального нормативного акта з екологічного страхування у вигляді окремого закону.

На необхідність прийняття саме закону з екологічного страхування вказано, зокрема, в «Основних засадах державної екологічної політики України на період до 2020 року.», затверджених Законом України від 21 грудня 2010 року, де зазначений закон віднесено до першочергових (невідкладних) актів екологічного законодавства, які потребують свого прийняття.

Слід зазначити, що спроби впровадження окремого Закону України «Про екологічне страхування» вже мали місце. Було розроблено проект, який передбачав створення фінансово-економічної системи забезпечення компенсації матеріальних збитків, завданих природним ресурсам та життю і здоров'ю населення аварійним забрудненням навколишнього природного середовища (як інструменту регулювання й управління екологічним ризиком). У результаті його реалізації передбачалося формування ринку страхових послуг у галузі екології шляхом залучення приватного (акціонерного) капіталу страхових компаній в умовах дефіциту бюджетних коштів. На думку деяких фахівців, прийняття такого закону дало б змогу систематизувати та вдосконалювати законодавство у галузі екологічного страхування.

Проект Закону України «Про екологічне страхування» (реєстраційний №1046 від 21.05.2002р.) був поданий на розгляд до Верховної Ради України, але його відхилили як такий, що «не виконує своєї мети – регулювання відносин у сфері екологічного страхування і відшкодування збитків, завданих юридичним і фізичним особам внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища з вини суб'єктів господарювання. Крім того, значна кількість норм, встановлених статтями законопроекту, або дублює норми Закону України «Про страхування», або суперечить їм».

Закон було повернено на доопрацювання, але 08 лютого 2005 р. було остаточно відкликано.

Висновки з даного дослідження. Незважаючи на значну, на перший погляд, кількість законодавчих актів, які мали б створювати передумови для становлення екологічного страхування, цей інститут в Україні розвивається надто повільно. Однією з основних причин такого становища є те, що норми цивільного та страхового законодавства повною мірою не відображають специфіку відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища та соціальну спрямованість екологічного страхування, яке не може зводитись лише до окремого виду підприємницької діяльності. Сутності екологічного страхування відповідають його екологічно і економічно значущі функції, які підкреслюють особливості цього виду страхування як фінансової системи держави.

Отже, екологічне страхування не може здійснюватись у межах існуючого страхового законодавства навіть за умови внесення змін до ст. 5 «Обов'язкові види страхування» Закону «Про страхування» та врегулювання на рівні постанов Кабінету Міністрів України порядку проведення окремих видів обов'язкового екологічного страхування.

Література

1. Екологічне управління: підручник / В. Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.
2. Шевчук В. Я. Екологічний аудит / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький. – К. : Вища шк., 2000. – 344 с.
3. Васишлин Х.Р. Теоретико-методичні засади екологічного страхування в Україні / Х.Р. Васишлин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 46-53.
4. Дубовіч І.А. Сучасний стан ринку послуг екологічного страхування в Україні / І.А. Дубовіч, Х.Р. Васишлин // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 3. – Т. 2. – С. 200-204.
5. Паламарчук В. Екологічне страхування / В. Паламарчук // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 9. – С. 36-38
6. Мачуський В.В. Правові основи страхування: навч. посіб. / В.В. Мачуський. – К. : КНЕУ, 2003. – 302 с.
7. Даугуль В. Поняття та особливості екологічного страхування в Україні / В. Даугуль // Право України. – 1999. – № 4. – С. 51-54.
8. Базилевич В.Д. Страховий ринок України : монографія / В.Д. Базилевич. – Київ: Товариство "Знання", 1998. – 374 с.
9. Віленчук О. М. Концептуальні засади розвитку екологічного страхування в господарстві / О. М. Віленчук // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 105-113

УДК 336.22

Свистун Є.М.,
стажист-дослідник кафедри податків
та фіскальної політики
Тернопільський національний
економічний університет

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Формування інноваційної економіки потребує значних фінансових ресурсів, тому переваги від застосування інноваційної моделі розвитку отримали, перш за все, багаті країни світу. Для економіки України досягнення цих переваг залежить від ефективності інноваційної політики.

Інноваційний розвиток, на нашу думку, – це один із пріоритетів економічної політики держави. Необхідність державного регулювання інноваційної діяльності зумовлена масштабами фінансових витрат на проведення досліджень і реалізацію їх результатів. Побудова ефективного механізму фінансування та бюджетної підтримки інноваційного сектору залишається актуальною проблемою для української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню проблем державної підтримки інноваційного розвитку приділяли значну увагу у своїх працях Ю.Бажал, Є.Бойко, А. Власов, В. Геєць, О.Дем'янюк, О. Замасло, М. Крупка. Вивченню та аналізу міжнародного досвіду використання фіскальних інструментів стимулювання інноваційної діяльності присвячені праці Б. Білінгса, Дж. Варди, Ч. Еквіста, Х. Хайсберса, Л. Хоммена. Однак, залишається не до кінця опрацьованою проблема адаптації світового досвіду використання фіскального стимулювання до реалій розвитку вітчизняної економіки.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування та визначення ефективності використання фіскальних інструментів стимулювання інноваційної діяльності в Україні на основі дослідження зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка провідних країн світу на сучасному етапі розвитку характеризується переходом до ресурсозберігаючого типу виробництва, за якого вирішальне значення набувають не обсяги витрачених ресурсів, а людський капітал, наука, освіта, інформація й творча праця.

Очевидно, що саме науці на даному етапі відводиться особливе місце. Вона, на нашу думку, є стимулюючим середовищем інновацій, а інновації – основою розвитку національної економіки.

Зрозуміло, що інноваційна діяльність нерозривно пов'язана з інвестиційною, адже створення інноваційного продукту – це процес, що потребує багато часу і коштів, тобто інвестицій. Розвиток науково-технічного прогресу спричинив нову хвилю інвестування в підприємства, які займаються розробкою нових технологій. Успішне функціонування підприємств і досягнення стратегічних переваг в умовах конкуренції значною мірою залежать саме від результативності їхньої інноваційної діяльності. Тому важливим напрямком розвитку країни в цілому та кожного підприємства зокрема, являється пошук нових технологій, шляхів, методів розвитку виробництва, в першу чергу через впровадження інновацій та з врахуванням особливостей національної економіки, в якій будь-який інноваційний процес носить ризиковий характер через нестабільний розвиток України.

Регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності у нашій державі здійснюється рядом законодавчо-нормативних актів, зокрема, Господарським та Податковим кодексами України, а також Законами України «Про інноваційну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та ін..

Відповідно до Господарського кодексу України, інноваційною діяльністю у сфері господарювання є діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій із метою виконання довгострокових науково-технічних програм із тривалими термінами окупності витрат і упровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя [1].

Тривалий час основною вадою вітчизняної практики державного сприяння розвитку інвестиційно-інноваційних процесів у національній економіці була відсутність Податкового кодексу. Проте з ухваленням Верховною Радою України Податкового кодексу у грудні 2010 року [6] стало можливим вести мову про певну оптимізацію податкового стимулювання вказаної економічної діяльності, яка знайшла своє відображення у низці положень вказаного законодавчого акту. Так, Податковий кодекс передбачає відновлення спеціального режиму оподаткування для суб'єктів господарювання, які реалізують

інвестиційні проекти на основі інноваційних технологій, пов'язаних з модернізацією діючих та створенням нових виробництв (підприємств). Крім того, Кодекс передбачає відновлення спеціального режиму оподаткування для технологічних парків. Податковий кодекс також переслідує мету унормувати використання такого стимулюючого інструменту як інвестиційно-інноваційний податковий кредит. Серед інших важливих новацій даного законодавчого документу слід відзначити поетапне зниження ставки податку на прибуток підприємств з 5.25% до 17%; поетапне зниження податку на додану вартість до 19% до 17% [1] та закріплення низки інших законодавчих норм, важливих з точки зору стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів в національній економіці.

Аналізуючи зазначені положення Податкового кодексу, відзначимо, що спеціальний режим оподаткування є своєрідним відновленням скасованих статей Закону України «Про інноваційну діяльність» [4] та норм про податкове стимулювання технопарків Закону «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [5], проте, з істотними удосконаленнями. Аналіз структури та положень Податкового кодексу дозволяють стверджувати, що ним були закладені нові підходи у податковому стимулюванні інвестиційно-інноваційної активності в Україні. Так, позитивним підходом, на наш погляд, стало те, що автори відповідного Кодексу, передбачили створення базового блоку (розділ «Спеціальний режим оподаткування») у податковому законодавстві, присвяченого регулюванню інвестиційно-інноваційних процесів в Україні. Це дозволить усунути суперечності нормативно-правових актів, регламентуючих цей аспект запровадження системи державного управління.

Також відповідний розділ Кодексу передбачає використання у вітчизняній практиці господарювання низки популярних у розвинутих країнах світу податкових інструментів: інвестиційного податкового кредиту, оновлення основних фондів за прискореним методом амортизації, такі податкові пільги як зменшення або тимчасове скасування податку на прибуток та ПДВ для підприємств і технопарків при реалізації інноваційних проектів та ввезенні високотехнологічного обладнання для реалізації відповідних проектів тощо. І що важливо, передбачає чіткі та різноманітні штрафні санкції для суб'єктів господарювання в разі не цільового використання наданих пільг. Нарешті, істотним здобутком для вітчизняної економіки стане поетапне зменшення податкового навантаження, що сприятиме підприємницькій діяльності у цілому.

Повернення Кодексом системи надання податкових пільг суб'єктам інноваційної діяльності та підвищення питомої ваги пільг, які забезпечують сприятливий інвестиційний клімат, стане серйозним здобутком державного регулювання інвестиційно-інноваційних процесів. Проте, визначений Кодексом критерій надання податкових пільг підприємствам при реалізації інноваційних проектів через встановлення розміру залучених у проект інвестицій явно недостатній. На початковому етапі становлення національної інноваційної системи, коли інноваційна сфера потребує максимальних податкових та інших преференцій, необхідно передбачити додатковий критерій. Таким критерієм може стати технологічна належність конкретного виробництва. Більш радикальних змін у Податковому кодексі потребують положення, які будуть спрямовані на пошук і впровадження інвестиційно-інноваційної активності технопарків, насамперед тих, на базі яких розробляються і здійснюються проекти в пріоритетних сферах національної економіки. Для цього необхідно застосувати принцип диференціації податкового стимулювання.

В цілому, аналіз норм Податкового кодексу, присвячених податковому стимулюванню інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні, дозволяє стверджувати, що останні, з одного боку, увібрали в себе раніше скасовані або діючі положення законодавчих актів, які стосувалися інноваційної сфери, а з іншого – включили в себе низку податкових важелів, ефективність яких доведена іноземним досвідом. Можна констатувати, що Податковий кодекс заклав нові підходи у податкове стимулювання інвестиційно-інноваційної активності підприємств України, які можна охарактеризувати як зведення податкового законодавства у відповідній сфері в єдиний блок, запровадження у вітчизняній практиці ефективних податкових важелів, зменшення податкового навантаження інноваційної сфери.

Варто відзначити, що ситуація з розвитком інновацій в Україні є досить складною, а ще більше її поглибила фінансова криза. За наявності в країні значних фундаментальних і технологічних доробок, відбувається зниження активності інноваційної діяльності, пов'язаної з браком власних коштів у підприємств і обмеженістю бюджетного фінансування [7]. Вирішення наявної на сьогодні проблеми збільшення обсягів вітчизняного виробництва можна зумовити двома чинниками: збільшенням купівельної спроможності підприємств і населення та зростанням конкурентоспроможності товарів вітчизняного виробника на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Інноваційний шлях розвитку економіки якраз і забезпечує цю конкурентоспроможність шляхом постійного оновлення технологій, товарів і послуг різноманітного призначення, стабілізацією і розширенням ринків збуту, ефективним використанням науково-технічного потенціалу і стимулюванням його зростання. В активізації інноваційної діяльності найбільше зацікавлені: підприємець, адже це випуск нових і конкурентоздатних видів товарів, який дає йому гарантований прибуток, швидке повернення вкладених коштів, накопичення вільного капіталу і можливість його вкладення у розширення виробництва; працівник, адже це – нові робочі місця, гарантована і своєчасно виплачена заробітна плата; споживач – він

отримує доступ до нових видів товарів із кращими споживацькими якостями; і, нарешті – держава, оскільки розвиток інноваційної діяльності передбачає збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, надходження до держави іноземного капіталу у вигляді прямих інвестицій [3].

Для залучення інвестицій у інноваційну сферу, перш за все, необхідно створити потрібні умови, а саме на законодавчому рівні захистити права на інтелектуальну власність інноваційних проектів, змінити податкову і амортизаційну політику, направити її на реалізацію інноваційних заходів [3]. Все це частково передбачено в нашому законодавстві, однак, реальної дії не має.

Згідно Податкового кодексу України, підтримка інноваційного розвитку реалізується за допомогою інструментарію спеціального режиму оподаткування технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств, що виконують проекти технологічних парків. Режимом оподаткування технопарків передбачено:

- можливість надання органу митного контролю податкового векселя з тривалим строком погашення на суму податкового зобов'язання з податку на додану вартість за умови імпорту нового устаткування, обладнання та комплектуючих до нього, а також матеріалів, які не виробляються в Україні;

- зарахування на спеціальні рахунки учасників технологічних парків та спільних підприємств, що виконують проекти технологічних парків, 50% суми податку на прибуток підприємств, решта 50% зараховується на спеціальний рахунок керівного органу відповідного технологічного парку[6].

Вищеперелічені пільги в разі своєї дієвості дали б значний результат для зростання інвестицій в інновації в Україні, однак, починаючи з 2003 року дія цих пільг щорічно призупинялася Законом України «Про державний бюджет» на відповідний рік. З 2005 року ці пільги взагалі були вилучені із Закону України «Про інноваційну діяльність» і з'явилися знову уже в децю обмеженому варіанті у Податковому кодексі України, та їх зустріла така ж сама доля, що й стосовно заборони Законом «Про державний бюджет».

Крім того, на законодавчому рівні не розробляються напрямки, принципи і форми забезпечення конкурентоздатності вітчизняної продукції. Економічна криза призвела до спаду виробництва та занепаду творчого винахідництва як вирішального стимулятора виробництва, що значно знизило економічний розвиток [4].

Висновки з даного дослідження. Інноваційно-інвестиційна діяльність України потребує докорінного перегляду, оскільки вона діє в протизвагу світовому розвитку. В Україні немає дієвого закону, який би регламентував правові основи підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції шляхом інвестицій в інновації. Основою розвитку інноваційної діяльності в Україні доцільно виділити державне регулювання цієї сфери. Варто привести в дію механізм пільгового оподаткування підприємств, що займаються створенням інноваційних продуктів і технологій та інвестують у них. Неприпустимим є той факт, коли один закон заперечує інший. Від ефективності інвестиційно-інноваційної політики залежить стан виробництва, конкурентоздатності вітчизняної продукції, рівень технічної оснащеності основних виробничих фондів наших підприємств та, як результат, – вирішення соціально-економічних проблем України.

Аналіз фінансових механізмів інноваційної політики розвинених країн не дозволяє зробити однозначних висновків стосовно найефективнішого варіанта. Кожна держава, використовуючи набір інструментів, вирішує свої, нерідко унікальні завдання інноваційного розвитку, спектр яких залишається досить широким. До найбільш прийнятних для застосування в Україні методів фіскального стимулювання інноваційної діяльності економічних суб'єктів можна віднести:

- здійснення урядових закупівель інноваційних розробок для стимулювання впровадження результатів НДДКР у виробництво;

- надання державних гарантій по кредитах, що надаються фінансовими установами суб'єктам інноваційного бізнесу;

- надання податкових пільг ключовим суб'єктам інноваційного бізнесу: малим та середнім підприємствам, в першу чергу новоствореним, а також фінансовим інвесторам;

- надання податкових кредитів та державних компенсацій комерційним компаніям, що самостійно займаються науковими дослідженнями і розробками;

- надання пільг некомерційним організаціям ліцензіатам-патентовласникам, які перебувають у державній власності.

У більшості зарубіжних країн використовується поєднання прямих та непрямих методів фіскального регулювання інноваційної активності економічних суб'єктів. Для інноваційного розвитку української економіки актуальним рішенням повинно стати не поєднання інструментів організації і фінансування інноваційної політики певної зарубіжної країни, а використання найбільш ефективних механізмів бюджетно-податкового регулювання та стимулювання інноваційної діяльності.

Література

1. Беліков О.В. Інвестування в інноваційну діяльність. Проблеми та шляхи їх вирішення / О.В. Беліков // Юридична канцелярія. – 2010. – № 3. – С. 22-29

2. Бровко В.М. Взаємозв'язок інвестиційної і інноваційної діяльності в Україні / В.М. Бровко // Регіональні аспекти. – 2010. – № 6. – С. 55-57.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15&passid>
5. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XIV від 16.07.1999. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=991-14>
6. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>
7. Сисоєва Л.Ю. Механізми державного регулювання інвестиційного ринку України / Л.Ю. Сисоєва // Вісник Хмельницького національного університету: зб. наук. праць. – 2010. – № 2, т. 2. – С. 151-154.
8. Скворцов І.Б. Ефективність інвестиційного процесу: методологія, методи і практика / І.Б. Скворцов. – Львів: "Львівська політехніка", 2003. – 311 с.

УДК 336.226:338.1

Оксенюк О.І.,
аспірантка
кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет імені Івана Франка

РОЛЬ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Пошук ефективних інструментів прямого і непрямого впливу оподаткування на економіку держави і окремих підприємницьких структур є ключовим завданням сучасної податкової політики держави. Основна перевага непрямих податків полягає в їх стабільності як джерела податкових доходів держави. Головним недоліком непрямого оподаткування є неможливість визначити дійсний рівень платоспроможності економічних суб'єктів, що формується під впливом непрямих податків в силу їх перекладання на кінцевого споживача. ПДВ об'єднується найбільш досконалою сучасною формою непрямого оподаткування, яка відіграє важливу роль у системі державних фінансів більшості розвинених країн світу. У зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність аналізу ролі ПДВ у формуванні доходної частини бюджету України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним з функціонуванням ПДВ та його роллю у формуванні доходів Державного бюджету, присвячені праці вітчизняних науковців та практиків: В. Андрущенко, В. Буряковського, В. Бесєдіна, О. Василика, А. Гальчинського, В. Геєця, О. Данілова, А. Дриги, Б. Карпінського, В. Копилова, А. Крисоватого, І. Луніної, В. Мельника, Л. Новицької, В. Суторміної, В. Федосова, С. Юрія та інших. Більшість з них порушували проблему бюджетного відшкодування ПДВ як основну причину його неефективності в умовах розвитку податкової системи України.

Однак, незважаючи на численні дослідження різноманітних аспектів функціонування ПДВ, невіршеною залишається проблема шляхів збереження фіскальної ефективності ПДВ.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі ПДВ у формуванні Державного бюджету України.

Виклад основного матеріалу дослідження. ПДВ є одним із найбільш суперечливих податків, тому через наявність істотних проблем при його справлянні, може перетворитися з бюджетотворного у бюджетовитратний [1, С. 25]. Як непрямий податок, ПДВ зараховують до ціни товару, а отже, його сплачують покупці, а перераховують до бюджету юридичні особи та фізичні особи – підприємці, які реалізують продукцію (товари, роботи, послуги) на території України або імпортують товари для їх споживання на території України. Об'єктом оподаткування є операції з реалізації продукції в Україні, експортування продукції (товарів, робіт, послуг) та її імпортування.

Насьогодні ПДВ застосовують понад 135 держав світу. Наявність податку є однією з обов'язкових умов вступу країн до Європейського Союзу. Ставки ПДВ дуже часто коригуються і зазнають змін залежно від макроекономічних умов.

З метою поповнення державного бюджету, ПДВ було введено і в Україні. На початку 90-х років його ставка складала 28%, на сьогоднішній день її зменшено до 20%. Нульова ставка є пільговою та застосовується до товарів, виробництво та реалізацію яких стимулює держава. У Податковому кодексі України (далі ПКУ) зазначено, що ставка ПДВ залишається без змін і у 2011-2013 рр. і буде становити 20 %, а також поставка металобрухту, відходів та зернових культур до 1 січня 2014 р. взагалі звільнені від оподаткування. З 1 січня 2014 р. ставка ПДВ становитиме 17 % [2].

ПДВ сьогодні є одним з найголовніших джерел формування бюджету та важливою фінансовою базою держави, що підтверджує аналіз структури надходжень до Державного бюджету (рис. 1). В 2011 році до Державного бюджету надійшло 261,6 млрд. грн. податкових надходжень, що на 94,7 млрд. грн., або на 56,8 % більше відповідного показника минулого року. У порівнянні (без урахування надходжень рентної плати та зборів на паливно-енергетичні ресурси, віднесених з 1 січня 2011 року до податкових надходжень), обсяг податкових надходжень збільшився на 73,6 млрд. грн., або на 44,1 %. Частка податкових надходжень становила 83,9%, а частка ПДВ – 41,7% доходної частини Державного бюджету України.

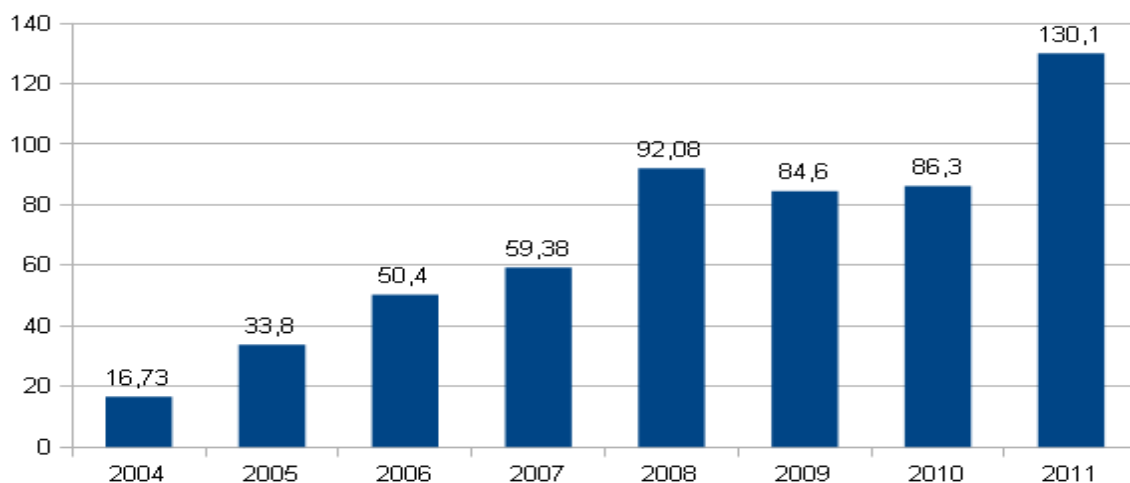

Рис. 1. Структура доходної частини Державного бюджету України у 2011 р., % *

* Побудовано за даними [3]

У 2011 р. доходи від ПДВ до Державного бюджету України становили 130093,8 млн. грн., що на 43777,9 млн. грн. або на 50,7 %, більше відповідного показника попереднього року. Динаміку надходжень ПДВ протягом 2004-2011 рр. відображено на рис. 2.

Річний плановий показник ПДВ виконано на 101,3 %, що відбулося вперше за два останні роки, коли рівень виконання становив 89,2 % у 2009 році та 80,6 % у 2010 році. При цьому, більш як на 6 млрд. грн. перевиконано показник надходжень податку з ввезених на територію України товарів, що на 6,9 % більше запланованого.

Рис. 2. Динаміка надходжень ПДВ до Державного бюджету України, млрд. грн. *

* Побудовано за даними [3, 4, 5]

Динаміка доходів Державного бюджету України за 2004-2011 рр. представлена в табл.1

Таблиця 1

Динаміка доходів Державного бюджету України за 2004-2011 рр. *

Показники	Рік							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Доходи Державного бюджету України, млрд грн	68,74	103,87	131,95	165,94	231,69	209,7	240,6	314,6
ВВП, млрд грн	345,11	441,45	544,15	720,73	948,06	914,72	1082,6	1316,6
Податкові надходження бюджету, млрд грн	44,85	74,48	94,81	116,67	167,88	148,9	166,9	261,6
Податок на додану вартість, млрд грн	16,73	33,8	50,4	59,38	92,08	84,6	86,3	130,1
Темп приросту обсягу надходжень ПДВ порівняно з попередніми роками, %	-	102,03	49,11	17,82	55,07	-8,13	2,03	50,72
Частка податкових надходжень у доходах бюджету, %	65,2	71,7	71,9	70,3	72,5	71,0	69,4	83,2
Зміна частки, %	-	6,5	0,1	-1,5	2,2	-1,5	-1,7	13,8
Частка ПДВ у доходах бюджету, %	24,3	32,5	38,2	35,8	39,7	40,3	35,9	41,4
Зміна частки, %	-	8,2	5,7	-2,4	3,9	0,6	-4,5	5,5
Частка ПДВ у податкових надходженнях, %	37,3	45,4	53,2	50,9	54,8	56,8	51,7	49,7
Частка ПДВ у ВВП, %	4,8	7,7	9,3	8,2	9,7	9,2	8,0	9,9

* Побудовано за даними [3; 4; 5]

Аналіз даних табл.1 показує, що частка податкових надходжень збільшилась у 2011 р. до 83,2%. Це позитивна тенденція, яка, з одного боку, свідчить про те, що головним джерелом мобілізації коштів та формування фінансових ресурсів держави є саме податки, а з іншого, – що податкова політика держави може виявлятися занадто суворою по відношенню до національних виробників. Це, в свою чергу, може зумовити відтік інвестицій за умови, якщо буде спостерігатися збільшення податкового тягаря порівняно з державами-конкурентами.

Аналізуючи наведені вище дані, можна стверджувати про важливість застосування ПДВ у податковій сфері України, адже він має значний вплив на формування Державного бюджету країни

загалом. Протягом 2004-2011 рр. ПДВ підтверджує статус головного бюджетотворного податку. Так, обсяг надходжень ПДВ у 2004 р. становив 16,7 млрд. грн, а у 2008 р. - 92,1 млрд. грн., що у 4,5 раза більше порівняно з 2004 р. Значне зростання суми ПДВ пояснюється тим, що з 2004 р. система оподаткування ПДВ була досить стабільною та принесла прогресивні результати. Крім цього, 2008 р. можна вважати "роком ПДВ", оскільки саме цьому податку приділено найбільше уваги та зроблено істотні кроки з удосконалення його адміністрування. У 2009 р. обсяг надходжень від ПДВ зменшився на 8,13%, що спричинено фінансово-економічною кризою, яка почалась у вересні 2008 р.; у 2010 р. зріс на 2,03%, а у 2011 р., як зазначалось вище, на 50,72%. В цілому, за досліджуваний період обсяг надходжень від ПДВ до Державного бюджету зріс майже у 8 разів.

Негативна тенденція щодо питомої ваги ПДВ у структурі доходів Державного бюджету спостерігається у 2007 р. та 2010 р. І це є дуже загрозлива характеристика для одного з найважливіших джерел податкових надходжень не лише в сучасній економічній системі України, але й у перспективі. До факторів, що сприяли зменшенню надходжень з ПДВ слід віднести, перш за все, скорочення обсягів виробництва і споживання у 2010 році внаслідок фінансово-економічної кризи. На показник надходжень ПДВ з ввезених на територію України товарів вплинуло зменшення обсягів імпорту [6].

На підставі наведених розрахунків бачимо, що ПДВ складає значну частину бюджетних ресурсів держави. Середнє значення його питомої ваги у доходах Державного бюджету за 2004-2011 роки становить 36,0 %; середнє значення частки ПДВ у ВВП України – 8,4 %. Питома вага ПДВ у формуванні доходної частини Державного бюджету за останні роки зростає з 24,3 % у 2004 році до 41,4 % у 2011 році, а частка ПДВ у валовому внутрішньому продукті – з 4,8 % до 9,9 % відповідно [7].

Отже, можна стверджувати, що роль ПДВ як фіскального засобу в доходах Державного бюджету України є визначальною. Ця форма оподаткування перетворилася у вагоме джерело формування державних доходів. Проте, ПДВ не приносить такого ж ефективного результату платникам податку, як державі. Виступаючи, по суті, податком на кінцеве споживання, який покладено на громадян та бюджетну сферу, він, за доволі високої ставки і стрімкої інфляції стає одним із факторів, що стримують розвиток виробництва. Також, ПДВ дещо напружує соціальне становище в країні, особливо це стосується сфери відшкодування цього податку [8, С. 54], яке на сьогодні в Україні є однією із головних проблем адміністрування податкових платежів.

Відповідно до положень ПКУ, у 2011 році було запроваджено механізм відшкодування ПДВ в автоматичному режимі. В цілому, за 2011 рік було відшкодовано ПДВ грошовими коштами в обсязі 42,8 млрд. грн., що на 2,1 млрд. грн., або на 5,1 %, більше за відповідний показник 2010 року. З них в автоматичному режимі було відшкодовано 15,9 млрд. грн., або 37,1 % загальної суми відшкодування. Слід зазначити, що у серпні 2010 року відбулося зарахування до доходів бюджету обсягу, оформленого облігаціями внутрішньої державної позики (далі ОВДП) для відшкодування сум ПДВ на суму 16,4 млрд. грн. Відповідно, без урахування цього «заліку», тобто при порівнянні цього показника обсяги відшкодування з бюджету у 2011 році збільшилися на 76,1 %.

Згідно з даними Державного казначейства України, станом на 1 грудня 2011 року в автоматичному режимі було відшкодовано ПДВ на суму 13,8 млрд. грн., що становить 35,1 % від загального обсягу відшкодування.

У цілому, після серпня 2010 року, коли було проведено зарахування обсягу прострочених сум бюджетного відшкодування ПДВ шляхом випуску облігацій внутрішньої державної позики, суттєво зросли обсяги щомісячного відшкодування податку з бюджету: якщо за перші 7 місяців 2010 року середньомісячна сума відшкодування становила 1,4 млрд. грн., то, починаючи з серпня 2010 року, цей показник збільшився майже у 2,5 раза – до 3,4 млрд. грн. (рис. 3).

Отже, держава зробила декілька спроб вирішити проблему з відшкодування ПДВ і зменшити борг перед підприємствами. Податкові органи вжили низку заходів щодо забезпечення бюджетного призначення з ПДВ, а саме: упередження "віртуальних" заявок сум ПДВ до відшкодування, посилення контролю за правомірністю заявок до відшкодування, узгодження обсягів відшкодування заборгованості з ПДВ за допомогою випуску ОВДП [9, С. 55]. Загалом, запровадження автоматичної системи повернення ПДВ дасть змогу податковим органам здійснювати в оперативному режимі своєчасне відшкодування ПДВ сумлінним платникам, тобто швидко і без контакту з податковою службою.

Перспективи повного переходу на автоматичний режим відшкодування ПДВ для всіх підприємств є сумнівними. У зв'язку із цим вважаємо, що пріоритетним напрямом удосконалення системи адміністрування ПДВ має бути доопрацювання механізму автоматичного відшкодування податку з метою повного переходу на автоматичний режим відшкодування, адже за офіційними даними Державної казначейської служби України, сума заборгованості з відшкодування ПДВ неухильно зростає.

Так, станом на 1 січня 2012р. борг держави перед підприємствами із відшкодування ПДВ становив 4,5 млрд. грн. Протягом 2008-2009рр. цей показник постійно збільшувався і на початок 2010р. сягнув 21,8 млрд. грн. Далі борг скорочувався: на початок 2011р. – 11,1 млрд. грн. У поточному році планується ліквідувати заборгованість повністю. За підсумками 2011р. обсяг відшкодованого ПДВ становив 42,8 млрд. грн. [10].

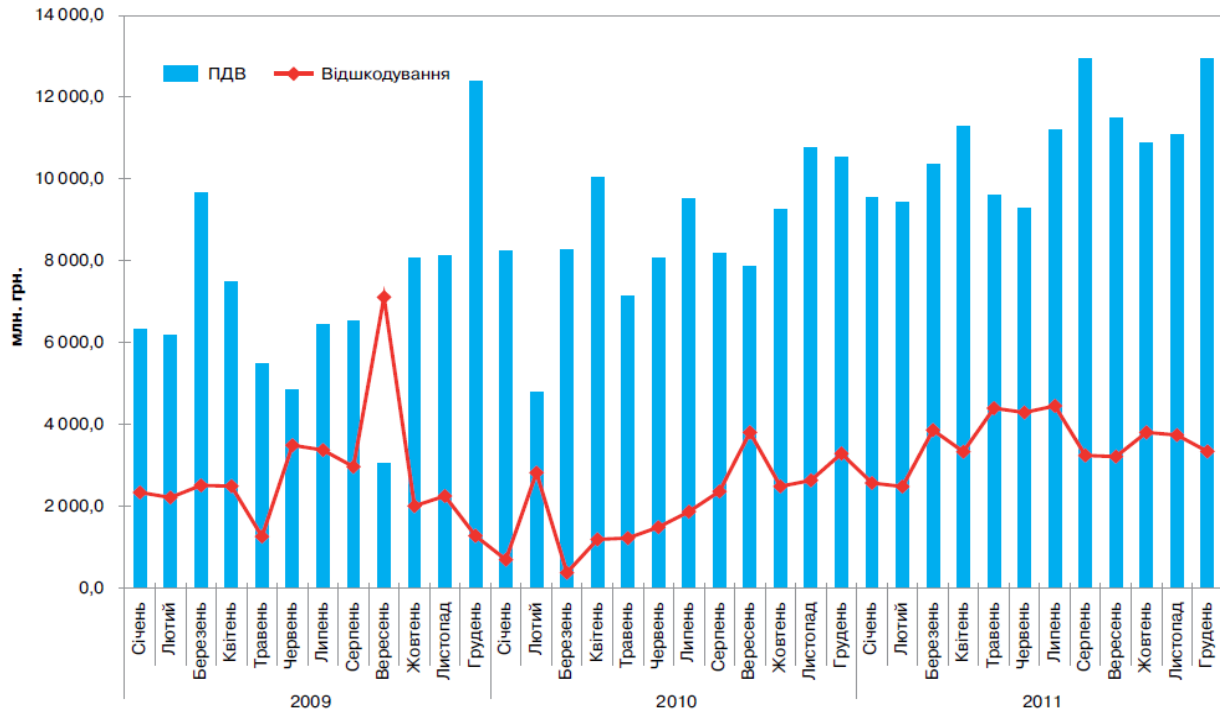

Рис. 3 Щомісячні обсяги відшкодування ПДВ з бюджету у 2009-2011 рр.

Проблемою багатьох платників податків є не стільки їх невідповідність критеріям, визначеним Наказом ДПАУ №42 “Про затвердження Порядку визначення відповідності платника податку критеріям, які дають право на отримання автоматичного бюджетного відшкодування податку на додану вартість” [11], скільки суб’єктивне бачення з боку податкових органів. Адже у процедурі залишається чимало можливостей для втручання людського фактору, здатного звести нанівець всі позитивні починання. Відомо, що перевірка на відповідність критеріям повинна проводитися автоматично протягом 15 календарних днів після граничного терміну подання звітності. Однак, на практиці терміни такої перевірки часто затягуються на невизначений час і у платників податків немає правової можливості прискорити цей процес.

Підприємства, які пройшли відбір (відповідно до вимог ст.200 ПКУ [2]), перед відшкодуванням ПДВ піддаються обов’язковій камеральній перевірці. Звичним результатом такого заходу є акт про виявлені порушення, до моменту усунення яких про відшкодування ПДВ не може бути й мови. Таким чином, крім встановлених доволі спірних критеріїв відбору у ДПСУ є важелі та інструменти для додаткового відсіву можливих претендентів.

На нашу думку, механізм автоматичного відшкодування має низку недоліків, які вимагають негайного усунення, аби зламати тенденцію зростання обсягів заборгованості.

Висновки з даного дослідження. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що проблема відшкодування ПДВ останніми роками стала одним з макроекономічних чинників “охолодження” економіки України. Затримуючи повернення коштів підприємствам, уряд фактично вилучає власні ліквідні кошти корпоративного сектору до Державного бюджету з метою фінансування державних витрат.

Найвищої ефективності в адмініструванні ПДВ, на нашу думку, можна досягти при створенні державою таких економічних умов, коли вітчизняний платник буде зацікавленим добровільно платити не лише ПДВ, а й інші податки, на основі стабільного і узгодженого із законодавством ЄС податкового законодавства, а також шляхом подолання корупції та зниженні податкового навантаження на платника податків.

Література

1. Жукевич О.М. Актуальні проблеми застосування ПДВ в Україні / О.М. Жукевич // Економічний простір. -2009. - № 22/2. - С. 24-31
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI із змінами та доповненнями. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sta.gov.ua/control/uk/taxqabase/catalog>
3. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2011 рік. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/429/130017/?fpage=2>
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2010 рік. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/429/130017/?fpage=2>

5. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2009 рік. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/429/130017/?fpage=2>
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
7. Напрями та механізми підвищення фіскальної та регулятивної ефективності ПДВ. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/247/>.
8. Фомішин С.В. Засоби регулювання відшкодування ПДВ / С.В. Фомішин, Н.А. Вахновська // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2010. – № 7 (25). – Ч. 5. – С. 52-61.
9. Кулик П.Л. ПДВ у проекті податкового кодексу: оцінка фіскального потенціалу / П.Л. Кулик // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». – 2010. – № 7 (25). – Ч. 4. – С. 53-58.
10. ДПСУ розраховує повністю ліквідувати заборгованість із ПДВ у 2012 році: матеріали УНІАН. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/detail/122702>
11. Про затвердження Порядку визначення відповідності платника податку критеріям, які дають право на отримання автоматичного бюджетного відшкодування податку на додану вартість: Наказ ДПАУ №42 від 25.01.2011р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/1590-42.html>

УДК 339.732

Матлага Л.О.,
викладач-стажист кафедри банківської справи
Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКУ ЯК ОСНОВИ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Світова економіка знову опинилася у стані серйозних потрясінь: боргова криза у світі зростає, охоплюючи все більшу кількість країн, поширюються песимістичні настрої на міжбанківському ринку, продовжується падіння фондових індексів, і відбувається широкомасштабне поширення ризиків. Ринок не реагує на запропоновані заходи, що використовуються для боротьби з кризою. Регулятори країн, що розвиваються, в поточному кварталі були змушені змінити курс макропруденційної політики на стримування відтоку капіталу і стимулювання кредитування, і навіть відмовитися від низки обмежувальних заходів, введених раніше в цьому році.

Показник достатності капіталу є ключовим індикатором фінансово стану комерційного банку. Достатній обсяг капіталу визначає ступінь фінансової стійкості банку, саме тому він є тим елементом ресурсної політики банку, яка покликана покрити ризики, які виникають у процесі діяльності кредитної організації. Слідуючи даній логіці, можемо стверджувати, що чим ширше коло операцій проводить банк, тим більший у нього обсяг вкладень, тим більші втрати він може понести і тим вищим рівнем достатності капіталу він повинен володіти для забезпечення стабільності та ліквідності в процесі діяльності. Для вітчизняної банківської системи, яка в період загострення кризових явищ відчула суттєву нестачу капіталу і в сучасних умовах рівень якого не є достатнім, дана проблема має надзвичайно важливе значення.

Світові процеси, які відбуваються в банківському бізнесі в сучасних умовах, а також суттєві зміни умов функціонування банківських установ призвели до необхідності нарощування банками власного капіталу, що забезпечить їх стійкість, платоспроможність та надійність в сучасних умовах розвитку економіки.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Проблема капіталізації банків України, управління та формування його оптимального обсягу, а також можливі шляхи збільшення капіталу банками України висвітлені в наукових працях А.Герасимовича, О.Дзюблюка, Н.Думаса, А.Косого, О.Лаврушина, І.Ларионові, А. Мороза, Л.Примостки, Роуза Пітера та інших.

Однак, незважаючи на значні результати наукових досліджень, не вирішеними залишаються питання щодо вибору джерел нарощування власного капіталу банків та участі держави в рекапіталізації проблемних банків.

Постановка завдання. Метою статті є розробка науково обґрунтованих методичних положень і практичних рекомендацій з формування достатнього обсягу власного капіталу комерційного банку, а також визначення рекомендацій щодо вдосконалення управління джерелами нарощування власного капіталу банків та забезпечення його платоспроможності. Для цього необхідно, перш за все, проаналізувати сучасний стан необхідного обсягу капіталу, який є у розпорядженні банківських установ та напрямки управління ним. Варто також дослідити основні джерела нарощування розмірів власного капіталу банку і здійснити вибір щодо найбільш ефективного у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. В історії банківської справи проблема формування банківського капіталу, його достатності та структури завжди мала важливе значення. З часом змінювалися не лише визначення та концепції банківського капіталу, але також і погляди на його роль в діяльності банку. Достатність капіталу банку залежить від якості його активів, методів управління, корпоративної стратегії і суми ризиків, якими володіє банк. Отже, доцільність визначення і регулювання величини капіталу банків об'єктивна. Капітал банку розглядається як розрахункова величина, значення якої використовується, з одного боку, регулюючими органами для здійснення ефективного пруденційного нагляду за банківськими установами, а з іншого – самими кредитними організаціями для визначення і мінімізації ризиків.

Капітал банку – це головний показник його здатності до подальшого розвитку, оскільки саме він є надзвичайно важливим та необхідним елементом забезпечення економічної самостійності, прибуткової діяльності та в підсумку – підвищення фінансової стійкості банку. Зміцнення ресурсної бази банків, інтеграція банківської системи України у світове співтовариство здебільшого залежатимуть від зростання обсягів власних капіталів банків.

У даний момент питання капіталізації українських банків стало особливо актуальним і широко обговорюється вченими і практиками банківської справи. Аналіз основних показників роботи банківської системи свідчить про випереджальні темпи зростання капіталу порівняно із зростанням ВВП, що є позитивним чинником, однак, темпи зростання капіталу значно менші від темпів зростання активів банківської системи, що свідчить про загострення проблеми капіталізації (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України за період із 2007 по 2012 рр.

Показники	Рік					
	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.09.2012
Кількість зареєстрованих банків	198	198	197	194	198	176
Чисті активи	599396	926086	880302	942088	1054280	1102582
Темп зростання, %	176	154	95	107	111	104
Власний капітал банків	69578	119263	115175	137725	155487	163301
Темп зростання, %	163	171	96	119	112	105
Зобов'язання банків	529818	806823	765127	804363	898793	939281
Темп зростання, %	178	152	94	105	111	104

Примітка: Розроблено автором на основі [4, 67]

З проведеного дослідження можемо зауважити, що темпи зростання власного капіталу банків з початку року повільно скорочуються і станом на 1 вересня 2012 року вони сягнули 163301 млн. грн. Чисті активи банку також зменшились, темп їх зростання на 01.09.2012 р. становив 104 % (у порівнянні, на початку року цей показник був на рівні 111%). Якщо проаналізувати динаміку зростання, то простежується зменшення таких основних показників як чисті активи банку, власний капітал, зобов'язання банків, що свідчить про негативні тенденції у розвитку економіки країни.

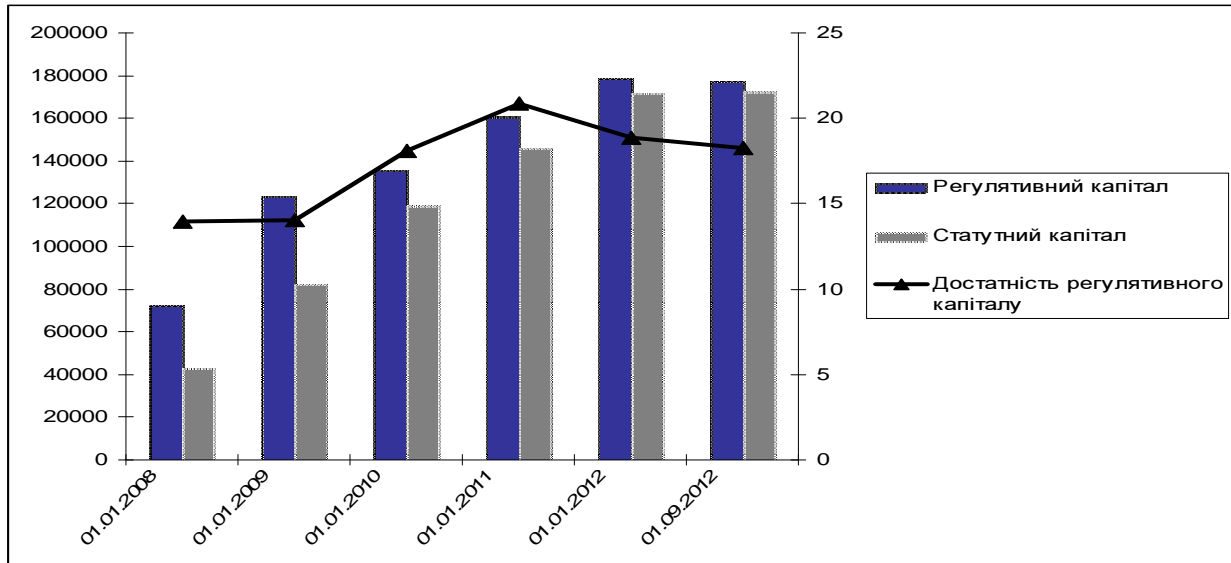
Ситуація із забезпеченням достатнього обсягу капіталу для банків істотно ускладнюється за рахунок скорочення активів банківської системи (протягом 2012 р. темпи зменшення активів банків перебували в діапазоні від 111% до 104%). Темпи скорочення активів для банківської системи на даному етапі її розвитку є екзогенним фактором, значення якого визначаються макроекономічними індикаторами. Банки, які нездатні динамічно нарощувати активи, через граничні значення достатності капіталу, неминуче будуть витіснені з ринку іншими банками-конкурентами, що загрожує повним витісненням з ринку.

У такій ситуації, коли зростанню активів банку перешкоджає гранично низький рівень достатності капіталу, банк, турбуючись про своє майбутнє, не може погоджуватись з цією ситуацією і зобов'язаний шукати джерела зростання капіталу, які можуть бути внутрішніми (прибуток) і зовнішніми (кошти акціонерів).

Варто зауважити, що така пильна увага до проблеми капіталізації пояснюється й тим, що капітал вітчизняних банків з кожним днем все частіше не виконує покладені на нього функції: захисну, операційну та регулюючу.

Невиконання захисної функції спричиняє підвищення ймовірності того, що в разі виникнення кризових явищ банк не зможе самостійно вирішити свої проблеми, а також забезпечити повернення залучених коштів клієнтам. Порушення операційної функції стримує банк в проведенні заходів щодо розвитку власної ресурсної бази, інформаційного забезпечення діяльності, а також обмежує банк у формуванні довгострокових активів, насамперед, довгострокових кредитів, які мають видаватися за рахунок довгострокових пасивів, в тому числі і за рахунок капіталу.

Починаючи з 80-х років попереднього століття, особливо актуальним стає питання про виконання капіталом регулюючої функції. З цього моменту капітал вважається одним з основних показників, що характеризують діяльність банку. Капітал стає базою для оцінки інших показників банку, а також основою для встановлення лімітів і обмежень, покликаних знизити ймовірність банкрутства кредитної установи (рис.1).

Рис. 1. Показники регулювання достатнього обсягу капіталу банку

Примітка: складено на основі [4, с. 67]

Національний банк України шляхом встановлення нормативних вимог прагне забезпечити виконання захисної та операційної функцій. Тому, для визначення достатності капіталу банку в Інструкції НБУ «Про регулювання діяльності банків України» визначається три основних нормативи:

1) мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), який має становити 120 млн. грн. Розмір регулятивного капіталу банку не може бути меншим, ніж його статутний капітал. Рішення про збільшення нормативного значення мінімального розміру регулятивного капіталу до 120 млн. грн. було прийнято НБУ у серпні 2010р. з метою забезпечення стабільного розвитку банківської установи та підвищення її платоспроможності;

2) норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу, який відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов'язання, які випливають із торговельних, кредитних чи інших операцій грошового характеру. Зазначимо, що із зростанням рівня показника достатності регулятивного капіталу, зростає і частка ризику, яку приймають на себе власники банку, і навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, яку приймають на себе кредитори (вкладники) банку. Нормативне значення даного показника діючих банків має бути не менше 10 %. В контексті розгляду даного нормативу слід зауважити, що в Інструкції НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» №368 норматив достатності (платоспроможності) ще до лютого називався норматив адекватності регулятивного капіталу [1]. Хоча постановою НБУ від 28.12.2011р. № 479 термін «норматив платоспроможності» виключений з цього визначення і уже жодного разу в цій інструкції не згадується, він, по суті, продовжує характеризувати платоспроможність банку, а не достатність його капіталу;

3) коефіцієнт (норматив) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3), який відображає розмір регулятивного капіталу, необхідний для здійснення банком активних операцій. Норматив Н3 встановлює мінімальний коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів. Нормативне значення – не менше, ніж 9%. Дані показники свідчать, що величина значення показника достатності регулятивного капіталу зменшилась у 2012 році у порівнянні з минулим 2011 роком і становить 18,26% (у 2011 році 18,90%), що є негативним явищем, оскільки свідчить про збільшення ризику неспроможності банком здійснювати виплати за своїми зобов'язаннями та про

неефективне використання свого капіталу банківськими установами. Достатній рівень капіталу гарантує збереження коштів клієнта та вкладників.

Зростання номінального розміру регулятивного капіталу є позитивним явищем, проте, варто зазначити, що у розрахунку регулятивного капіталу існують певні недоліки, основним серед яких, на наш погляд, є методика його розрахунку, яка в першу чергу відповідає вимогам регулюючого ринку, а уже потім вимогам ринку. У підсумку, комерційний банк може опинитись у ситуації, коли його капітал буде неспроможний виконувати властиві йому функції, а оцінка ефективності його діяльності не буде реальною.

Тому саме показники достатності капіталу відводиться настільки значна роль в Базельських документах. В той же час, не слід підходити до цього однозначно, без урахування інших показників банківської діяльності. Якщо у банку достатність капіталу 25-30%, то це ще не означає, що його розвиток є стабільним з позитивним результатом діяльності. Не виключається ймовірність того, що даний банк не дуже добре працює, неефективно використовує свої ресурси або якість його капіталу сумнівна.

Зауважимо, що регулятивний капітал, у відповідності з усіма вимогами, розраховується на основі балансових даних, тобто при розрахунку враховуються залишки на певних рахунках банку. Проте, при оцінюванні капіталу більшість активів і пасивів банківської установи оцінюються за тією вартістю, яку вони мали у момент придбання чи випуску. Тому величина капіталу, розрахована таким методом є поганим індикатором достатності, тому що внаслідок змін мікро- та макроситуації дійсна вартість пасивів банку відхиляється від їхньої первісної вартості.

Крім того, звернемо увагу на те, що в розрахунок приймається нетто-капітал. Власний капітал слугує джерелом придбання основних засобів, таких як будинки, споруди, устаткування, покриття збитків минулих років тощо. Поняття бруто-капіталу є ширшим, оскільки воно включає розмір відвернутих іммобілізованих власних коштів та фактичний залишок власних нетто-коштів, які можуть бути використані для активних операцій, зокрема кредитування. Проте, при оцінці величини власного капіталу банківської установи до уваги береться саме нетто-капітал.

Можемо стверджувати, що від розмірів власного капіталу у вирішальній мірі залежить здатність банку здійснювати активні операції. Власний капітал – це в певному значенні гарантія безпеки. Але це справді так, коли мається на увазі реальний капітал, а не той, який відображений у звітності. У певний період часу у цілому ряду банків частина капіталу (а іноді й весь) фактично була фіктивною, або, іншими словами, була сформована неналежними активами. Така капіталізація не збільшує ні ресурси банку, ні його фінансову стійкість і надійність. Вона, навпаки, приховує наявність реальних проблем і ризиків, ускладнює об'єктивну оцінку стану діяльності банківської установи. До дій банку, які прямо формують фіктивну вартість у капіталі, належить відображення у фінансовому обліку доходів майбутніх періодів у значних розмірах та їх капіталізація, а також необґрунтоване проведення переоцінки основних засобів і віднесення її результату до капіталу. До числа активних відносять операції з інсайдерами по придбанню основних засобів та нематеріальних активів.

Банківські установи навмисно використовують різноманітні фінансові схеми для нарощення власного капіталу. Це відбувається, як уже зазначалось, за допомогою маніпулювання резервами, сформованими під активні операції, а саме приховування операцій, під які повинні бути сформовані резерви, використання вексельних схем тощо [2, 278]. Відповідні операції забезпечують зростання рівня регулятивного капіталу, який би відповідав встановленим нормативно-правовим актам Національного банку України.

Звернемо увагу, що елементами, які найбільш зазнають ризику втрати первинної грошової вартості, тобто ризику фіктивної вартості, є статутний капітал, субординований борг, фінансовий результат, переоцінка основних засобів і нематеріальних активів – їх частка у структурі банківського капіталу становить 85 % (табл. 2).

Нарощення величини капіталу за рахунок фіктивної вартості в першу чергу збільшує значення нормативів його адекватності та достатності. А це, у свою чергу, дозволяє банківським установам наднормово залучати кошти клієнтів, підвищувати інвестиційний потенціал та ліміти активних операцій. Проте, при цьому реальна адекватність капіталу банківської системи загалом та безпосередньо кожного банку знижується, а сукупний ризик розміщених коштів підприємств і внесків населення зростає, оскільки саме на них переноситься наднормативний ризик активних операцій банківської установи.

З вищесказаного можемо зробити висновок про систематичну недостатність капіталу банків. Проте за умов, що склалися в Україні, банківським установам нелегко здійснювати нарощення капітальної бази, що пов'язано із загальноекономічним станом країни, недовірою до банків, недостатньою кількістю стратегічних інвесторів, непрозорістю вітчизняного фондового ринку, низькою кредитоспроможністю потенційних позичальників, що, у наслідку, зменшує прибутки банку і скорочує загальний обсяг власного капіталу і можливості нарощення капіталу за допомогою прибутку.

Варто звернути увагу, що рух банківського капіталу відбувається за дещо іншими закономірностями, ніж рух грошових коштів. Чим більші обсяги ресурсів банки перетворюють у кредити і заробляють на цьому доходи, тим більше зростає власний капітал банків як за рахунок прибутків, так і в результаті надходжень додаткових інвестицій внаслідок зростання привабливості їх

акцій [3, с. 58]. Вимоги регулятора щодо адекватності капіталу обсягам активних операцій також стимулюють нарощування капіталу в період економічного зростання. При цьому, капітал розміщується не в ліквідні, тобто низькодоходні активи, а в прибуткові операції.

Таблиця 2

Структура балансового капіталу банків України

Показники	Станом на					
	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.09.2012
Статутний капітал, млрд.грн.	42,8	82,4	119,2	145,8	171,8	172,4
Резерви під активні операції, млрд.грн.	20,2	48,4	122,4	148,8	157,9	146,4
Результат діяльності, млрд.грн.	6,6	7,3	-38,4	-13,1	-7,7	2,8
Рентабельність активів, %	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,40
Рентабельність капіталу, %	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	2,73

Примітка: розроблено автором на основі джерела [4, с. 67]

У період економічного спаду капітал вже потрібен не для нарощування активних операцій, а виступає важливим джерелом підтримки платоспроможності банків, хоча інвестори і не зацікавлені у придбанні акцій банків на фоні зниження їх прибутковості та зростання ризику банкрутства. Таким чином, у період економічного зростання приріст капіталу використовується для підвищення кредитоспроможності банків і не створює буферу ліквідності банківської системи на важкі часи, а коли вони настають, то він стає джерелом платоспроможності банків.

Пріоритетним способом підвищення достатнього обсягу банківського капіталу є його збільшення у грошовій формі з одночасним спрямуванням додаткових коштів на збільшення ліквідних активів. Найшвидше наростити капітал можна за рахунок збільшення статутного капіталу або залучення субординованого боргу. Проте, збільшення статутного капіталу може призвести до зниження прибутковості акцій, рівня їх котирувань на ринку, конфлікту інтересів акціонерів, та й термін додаткової емісії акцій може перевищити 6 місяців. Умови отримання субординованого боргу теж досить непрості: він залучається на термін не менше ніж 5 років, а додатковий капітал, до складу якого він не входить, не може перевищувати основний капітал, що обмежує обсяги субординованого боргу.

Ще одним способом капіталізації банку з одночасним підвищенням його платоспроможності та ліквідності може бути випуск привілейованих акцій, які дають право на стабільне отримання дивідендів і можуть вільно обертатися на ринку цінних паперів. У сучасних умовах механізм випуску їх чітко не визначений і банки практично не користуються цим інструментом одночасного нарощування капіталу. Було б доцільним, на наш погляд, зобов'язати банки випускати певний обсяг таких акцій, наприклад, еквівалентно до статутного капіталу банку, обліковувати їх поза балансом і в критичний для діяльності банку момент з дозволу НБУ розміщувати такі акції, надавати їх у заставу за позичені кошти. Інвесторам вигідно купувати привілейовані акції банку, які забезпечать їм гарантований дохід, а якщо б запрацював механізм забезпечення таких акцій певною частиною активів банку, перш за все нерухомим майном, то привабливість їх зросла б додатково.

Головним внутрішнім джерелом нарощення обсягів капіталізації для найбільших і великих банків слід вважати прибуток, який водночас є функцією інвестиційної, фінансової та дивідендної політики банку, а також кінцевим результатом їхнього комплексного втілення на практиці. Є два способи нарощення обсягів капіталізації банку за рахунок прибутку: безпосереднє збільшення прибутку шляхом зростання дохідності активних операцій відповідно до принципів кредитно-інвестиційної політики і реінвестування чистого прибутку.

У контексті даної проблеми потрібно розглядати також можливість створення резервів під ризику банківської діяльності. Сам обсяг резервів не забезпечує безпеку для вкладників банку, тому що вони створюються у негрошовій формі і можуть штучно регулюватись. Лише опосередковано, через зменшення прибутку, резерви стимулюють банк до збільшення капіталу з інших джерел для виконання економічних нормативів, і частина такого збільшення може осісти в ліквідних активах, що підвищить платоспроможність банку. Водночас, на нашу думку, доцільно відразу резервувати певний обсяг грошових коштів як реальне покриття кредитного та інших ризиків відповідно до обсягів створених під ці ризики резервів.

Для вирішення проблеми підвищення рівня капіталу установ банківської системи України, що нині є вкрай нагальною, також було б доцільним удосконалення податкового законодавства з метою введення норм, що дозволяють банкам зменшувати оподатковуваний прибуток на суми коштів, які спрямовуються на збільшення капіталу.

Удосконалення нормативно-правової бази з метою посилення прав банку-кредитора, удосконалення механізмів створення та функціонування банківських об'єднань, спрощення процедури злиття банків сприяло б подоланню проблеми недокапіталізованості банківського сектору.

На наш погляд, також повинно відбуватись покращення якості нагляду НБУ за комерційними банками, зокрема більш ретельному нагляду повинні підлягати операції з інсайдерами. НБУ повинен докласти максимум зусиль з метою недопущення фіктивної капіталізації банків.

Одним з шляхів підвищення прибутковості банків є зменшення витрат, а також збільшення числа дохідних інструментів. Важливим напрямком зі збільшення прибутковості є підвищення якості активів і пасивів банку.

Окрім цього, на подолання проблеми недокапіталізованості банківського сектору повинні бути спрямовані зусилля менеджменту кожного комерційного банку. На наш погляд, робота має бути направлена на мобілізацію власного капіталу з усіх доступних джерел.

Варто відзначити, що процес рекапіталізації передбачає зміну структури капіталу банку з метою раціоналізації його діяльності чи в результаті його банкрутства. Як показує практика, рекапіталізація є стандартним заходом подолання фінансових криз у багатьох країнах світу. Даний механізм успішно використовувався у США, Японії, Швеції, Росії та інших країнах, застосування процедури рекапіталізації поновило кредитування, активізувало кредитні ринки в цих країнах та покращило фінансовий стан банків. Загалом, переваги рекапіталізації зводяться до покращення платоспроможності банків, уникнення розпродажу активів і підтримки їхньої кредитної активності.

Висновки з даного дослідження. З вищевикладеного можемо зауважити, що в банківській системі України відбуваються різні процеси економічного характеру. Проте, наше завдання полягає в тому, щоб сприяти розвитку банківської системи, підвищенню її капіталізації та конкурентоспроможності, зростанню інвестицій в економіку, але при цьому не допускати високих ризиків і зниження стійкості банківської системи. Лише оптимальне поєднання цих завдань може успішно сприяти ефективному розвитку вітчизняної економіки.

Отже, у якості висновків з проведеного дослідження можемо зазначити, що в умовах нестабільного розвитку вітчизняної економіки:

1) показник достатності капіталу є ключовим індикатором фінансового стану комерційного банку. Саме достатній обсяг капіталу визначає ступінь фінансової стійкості банку, тому він є тим елементом ресурсної політики банку, яка покликана покрити ризики, які виникають у процесі діяльності кредитної організації;

2) від розмірів власного капіталу у вирішальній мірі залежить здатність банку здійснювати активні операції. Власний капітал – це в певному значенні гарантія безпеки. Але це справді так, коли мається на увазі реальний капітал, а не той, який відображений у звітності.

3) способом капіталізації банку з одночасним підвищенням його платоспроможності та ліквідності може бути випуск привілейованих акцій, які дають право на стабільне отримання дивідендів і можуть вільно обертатися на ринку цінних паперів;

4) у період економічного спаду капітал вже потрібен не для нарощування активних операцій, а виступає важливим джерелом підтримки платоспроможності банків.

Література

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні / Затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 зі змінами та доповненнями.

2. Коваленко В. Проблеми капіталізації та оцінювання достатності капіталу банку / В. Коваленко, О. Крухмаль, Ж. Торяник // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8(122). – С.276-285.

3. Савлук С. Власний капітал як запобіжник втрати ліквідності банку / С.В. Савлук // Банківська справа. – 2012. – № 2. – С.55-62.

4. Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2012 року // Вісник НБУ. – 2012. – № 10. – С.67.

5. Уразова С. Устойчивость банковской системы: теоретические и методологические аспекты / С. Уразова // Банковское дело. – 2006. – № 12. – С. 26-32.

6. Вербенська В. М. Стійкість банківської системи в умовах лібералізації міжнародної торгівлі фінансовими послугами (на прикладі країн Центральної та Східної Європи): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.05.01 "Світове господарство і міжнародні економічні відносини". – Київ, 2006. – 20 с.

7. Ильясов С. М. Устойчивость банковской системы: механизмы управления, региональные особенности / С. М. Ильясов.– М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 305 с.

8. Фетисов Г. Оценка финансовой устойчивости коммерческого банка / Г. Фетисов // Бухгалтерия и банки. – 2002. – № 10. – С. 39-50.

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК (005.72: 005.584): 334.735

Карцева В.В.

*к.е.н., доцент, докторант кафедри фінансів
Полтавського університету економіки і торгівлі*

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОБУДОВИ СЛУЖБИ КОНТРОЛІНГУ В СИСТЕМІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

Постановка проблеми. В системі споживчої кооперації пріоритетним завданням сьогодення є удосконалення системи менеджменту з метою реалізації оперативних та стратегічних управлінських рішень. В цьому контексті найбільш доцільним є використання системи фінансового контролінгу і створення на цій основі відповідної служби для підвищення результативності фінансово-господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток теорії контролінгу відображено у працях І. Ансоффа, П. Друкера, Т. Коупленда, М. Мескона, А. Томпсона та інших. Розвитку концептуальних положень присвячені праці таких вчених як: А. Дайле, Е. Майер, Р. Манн, Д. Хан, К. Хомбург, Г. Піч, Х. Фольмут, В. Кнауф, С. Данілочкіна, О. Карминський, І. Маринюк, М. Оленев, О. Потоцька, О. Примак, Ф. Пісчанов, Д. Попов, С. Фалько, Е. Уткін та ін. Дослідженнями проблем контролінгу займалися і вітчизняні вчені І. Бланк, В. Геєць, В. Савчук, В. Сопко, М. Чумаченко, О. Терещенко, С. Козьменко, С. Петренко, М. Пушкар, Л. Сухарєва.

В умовах ринку контролінг, як система сукупних процесів, має забезпечити управління інформаційною та методологічною підтримкою в сфері підготовки та прийняття управлінських рішень [3; 8].

В роботах науковців приділено багато уваги теоретичним та практичним аспектам щодо можливостей використання та впровадження фінансового контролінгу в реальному секторі економіки. Разом з тим, такий значний сектор української економіки як споживча кооперація опинився в цьому контексті поза увагою дослідників.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності формування і практичного впровадження служби фінансового контролінгу на підприємстві та запропонуванні власного підходу щодо варіантів організаційної побудови служби фінансового контролінгу в системі споживчої кооперації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах ринку господарюючий суб'єкт функціонує в конкурентному середовищі, яке суттєво впливає на визначення стратегічних напрямків розвитку та прийняття ефективних управлінських рішень. Споживча кооперація є досить складною багаторівневою організаційною структурою, тому врахування впливу ринкових факторів вимагає перегляду пріоритетів та стилів управління. Саме цьому факту у споживчій кооперації приділяється значна увага. ХХІ позачерговий з'їзд споживчої кооперації України, який відбувся 4 жовтня 2012 року затвердив модель подальшого реформування споживчої кооперації України [5], яка передбачає проведення змін в системі за чотирма основними напрямками (рис.1).

Найбільш важливим напрямком є підвищення ефективності господарської діяльності споживчої кооперації, оскільки всі інші пріоритетні напрямки розвитку, пов'язані із забезпеченням ефективності господарської діяльності.

Удосконалення політики та організаційно-кооперативної роботи, формування необхідної правової та нормативної бази безпосередньо створюють умови для ефективної діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації.

Майнове забезпечення процесу здійснення господарської діяльності є ключовим моментом для підвищення ефективності, оскільки будь-яка діяльність не може здійснюватись за відсутності майнової складової.

Разом з тим, досягнення поставлених пріоритетів можливо за умов чітко визначених показників, які доводяться до всіх рівнів управління з відповідним контролем за їх виконанням. Побудова дієвої системи управління з урахуванням сучасних вимог неможлива без створення її на базі фінансового контролінгу. Ми вважаємо, що досягнення ефективної діяльності підприємствами і організаціями

споживчої кооперації можливо за умов створення чітко організованої служби фінансового контролінгу, яка сприяє своєчасному реагуванню на зміни впливу факторів зовнішнього середовища та можливості відповідного коригування обраної фінансової стратегії.

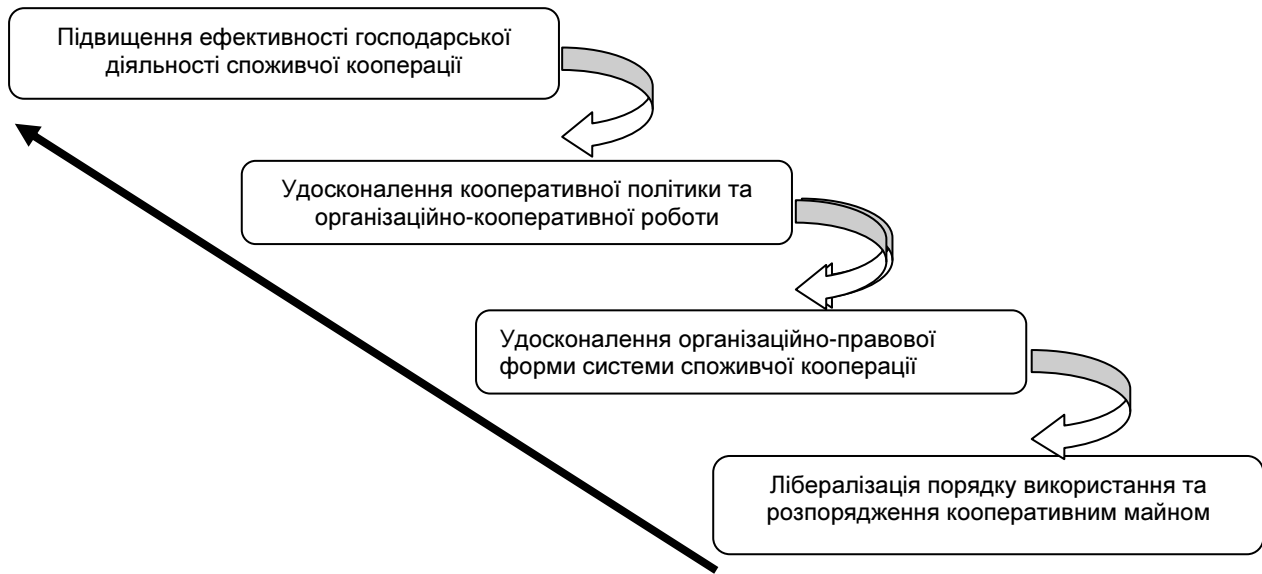

Рис. 1. Основні пріоритетні напрямки розвитку споживчої кооперації

Останнім часом фінансовому контролінгу приділяється значна увага. Важливим завданням для підприємства в такому контексті є удосконалення системи менеджменту на основі створення системи фінансового контролінгу як окремого напрямку економічної роботи, з метою реалізації оперативних та стратегічних управлінських рішень.

Концепція фінансового контролінгу сформувалась в межах загальної концепції контролінгу та регулювання системи управління підприємством. Слід відмітити, що першочергово концепція контролінгу виникла на базі розвитку контролю в системі управління підприємством.

Ми відмічали, що фінансовий контролінг є невід'ємною складовою сучасної системи управління підприємством, без наявності якої керівництву підприємства неможливо досягти бажаного результату. Такого висновку ми дійшли, проаналізувавши досвід використання контролінгу на провідних зарубіжних підприємствах та країнах СНД. Серед країн СНД найбільшого практичного використання набуло використання контролінгу в Росії, серед зарубіжних країн Німеччина, США, Англія досить активно впроваджують контролінг, тим більше, що Німеччина є родоначальницею формування теоретичного підґрунтя контролінгу.

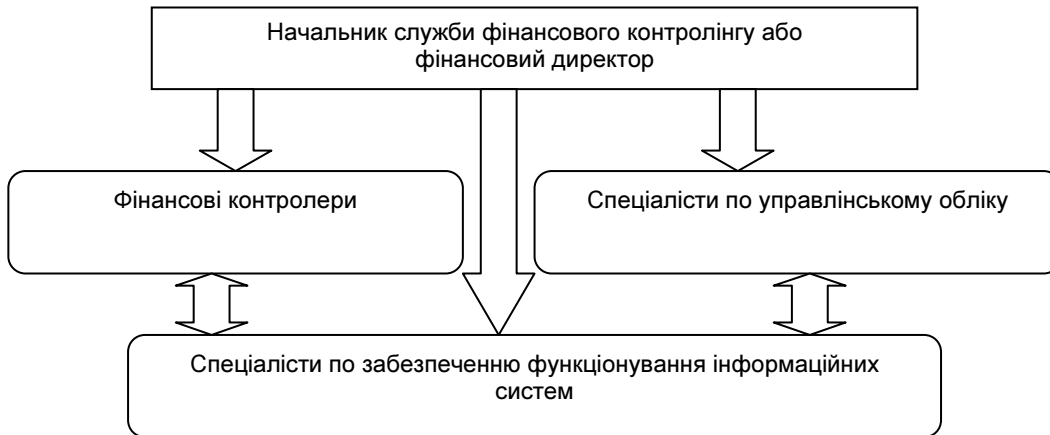
В нашій країні контролінг використовується на провідних підприємствах з іноземним капіталом, але значного розповсюдження він ще не набув. На багатьох підприємствах можна спостерігати часткове використання контролінгу в системі управління. Система фінансового контролінгу має базуватись на методологічних аспектах, що забезпечують реалізацію обраної фінансової стратегії та сприяти досягненню цілей, які визначені на даному етапі розвитку як пріоритетні.

Разом з тим, ринкові умови господарювання вимагають від вищого менеджменту заміни застарілих методів управління більш ефективними і сучасними. В системі споживчої кооперації використовуються окремі елементи фінансового контролінгу (облік, планування), але немає головного – координації усіх бізнес-процесів в єдине ціле з метою підвищення ефективності діяльності. Найпростішим шляхом використання фінансового контролінгу в системі споживчої кооперації є покладення на фінансові служби або фінансових працівників різних рівнів управління функцій фінансових контролерів. Разом з тим, не можна з впевненістю сказати про високу ефективність таких результатів. На наш погляд, більш доцільним в системі споживчої кооперації є створення повноцінної служби фінансового контролінгу з відповідними правами та обов'язками в рамках існуючої системи управління.

Такий підхід надасть можливість координувати роботу системи споживчої кооперації на всіх рівнях від Укоопспілки до районного споживчого товариства. Формування служби фінансового контролінгу сприятиме більшій гнучкості системи управління та підвищенню можливостей щодо прийняття ефективних управлінських рішень.

Досвід впровадження системи фінансового контролінгу в банківській сфері та промислових підприємствах свідчить, що при неврахуванні причинно-наслідкових зв'язків між існуючими бізнес-процесами не досягається бажаний ефект. У свою чергу, це не дозволяє врахувати повною мірою

обов'язки співробітників структурних підрозділів для уникнення дублювання та накопичення зайвої інформації. В найбільш оптимальному вигляді служба фінансового контролінгу може мати наступний вигляд (рис 2.).

Рис. 2. Структура служби фінансового контролінгу на підприємстві

Для забезпечення ефективного функціонування служби фінансового контролінгу на підприємстві керівництву необхідно чітко визначити коло прав та обов'язків кожного працівника, а також забезпечити методологічну підтримку даної служби (інструментарій, форми документів, звітів, ін.). В загальному вигляді права і обов'язки працівників, що забезпечують функціонування служби фінансового контролінгу можуть бути наступними (табл. 1).

Таблиця 1

Права та обов'язки спеціалістів служби контролінгу підприємства

Посада	Права	Обов'язки
Начальник служби контролінгу	Має право вимагати інформацію від будь-якого підрозділу підприємства, яка є необхідною для забезпечення якісних розрахунків та ефективної роботи підприємства; впроваджувати нові процедури збору та обробки аналітичної інформації.	Несе відповідальність за аналітичні розрахунки, прогнози, які здійснює служба.
Фінансовий контролер	Має право вимагати інформацію про здійснювані фінансові операції, щодо ресурсної бази підприємства, руху товарно-матеріальних цінностей.	Здійснює контроль за ритмічністю та порядком формування і розходування грошових коштів підприємства, Складає фінансовий план підприємства.
Спеціаліст по управлінському обліку	Має право вимагати від бухгалтерії Підприємства інформацію, необхідну для формування релевантної управлінської інформації	Здійснює контроль за витратами підприємства за місцем їх виникнення. Приймає рішення щодо ліквідації вузьких місць та виявляє резерви підприємства.
Спеціаліст по забезпеченню функціонування інформаційних систем	Має право вимагати своєчасності надання необхідної інформації від усіх підрозділів підприємства, стосовно будь-якої сфери діяльності.	Формує та забезпечує функціонування програмного забезпечення для якісного виконання функцій службою фінансового контролінгу.

Дослідження вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо практичного впровадження фінансового контролінгу в діяльність підприємств дає підстави для висновку, що вона може бути створена в різних конфігураціях в залежності від обсягів, сфер та напрямків діяльності, а саме: фінансовий контролер, відділ, служба фінансового контролінгу, департамент фінансового контролінгу [1, 2, 3, 4, 5, 7, 9]. Законодавчого регулювання щодо формування служби фінансового контролінгу не існує, усі процеси, пов'язані з її формування диктуються внутрішнім бажанням керівників створити таку службу, а також від таких параметрів як: обсяги та специфіка діяльності підприємства, організаційна структура, кількість працюючих, стадія життєвого циклу підприємства.

Специфічність і унікальність системи споживчої кооперації полягає в тому, що в залежності від рівня управління для неї можуть бути прийнятними усі види служб фінансового контролінгу. Специфіка діяльності споживчої кооперації полягає в тому, що, з одного боку, система споживчої кооперації є багаторівневою з точки зору управління (Укоопспілка, облспоживспілка, райспоживспілка, споживче товариство), а з іншого – багатогалузевою структурою (виробництво, торгівля, ресторани та заготівельна діяльність). Враховуючи подану вище інформацію, ми пропонуємо наступні можливі варіанти служби фінансового контролінгу в системі споживчої кооперації (табл.2).

Таблиця 2

Можливі варіанти служби фінансового контролінгу в системі споживчої кооперації України

Управлінський рівень	Варіант служби фінансового контролінгу	Підпорядкованість	Кількість співробітників
Укоопспілка	Департамент фінансового контролінгу	Голові Укоопспілки	від 5 до 7
Облспоживспілка	Служба контролінгу Відділ контролінгу	Голові облспоживспілки	від 3 до 5
Райспоживспілка	Відділ контролінгу Фінансовий контролер	Голові райспоживспілки	2
Споживче товариство	Фінансовий контролер	Директору споживчого товариства	1

На наш погляд, при створенні служби фінансового контролінгу в системі споживчої кооперації необхідно враховувати напрацьований практичний досвід її формування на підприємствах реального сектору економіки. Крім того, доцільно починати формування системи фінансового контролінгу з адаптації існуючої системи управління та інформаційного забезпечення до нових вимог.

Для ефективного функціонування служби фінансового контролінгу необхідно враховувати наступні аспекти:

1. Служба фінансового контролінгу має бути забезпечена необхідною інформацією від усіх існуючих підрозділів, з метою накопичення структурованої інформації.

2. Служба фінансового контролінгу за необхідності (виявленні додаткових факторів впливу, змін в організації діяльності, ін.) повинна мати можливість отримувати додаткову інформацію.

3. Служба фінансового контролінгу повинна мати можливість доводити інформацію щодо виконання ключових показників діяльності до керівництва та безпосередніх виконавців.

4. Служба фінансового контролінгу повинна забезпечувати своєчасний моніторинг і контроль за виконанням ключових показників успіху з метою своєчасного реагування на зміни факторів оточуючого середовища.

5. Служба контролінгу має бути самостійною і не залежати від впливу з боку вищого керівництва та інших функціональних служб.

Висновки з даного дослідження. У сучасних умовах господарювання особливе значення має забезпечення стійких темпів прибутковості, рентабельності та фінансової рівноваги системи споживчої кооперації. Без використання фінансового контролінгу в системі управління виконати таке завдання досить складно.

Створення служби контролінгу в системі споживчої кооперації, на наш погляд, буде сприяти:

- підвищенню рівня виживаності в жорстких конкурентних умовах, завдяки швидкому реагуванню на зміни зовнішнього середовища;

- зміщенню акцентів з короткострокових програм розвитку на довгострокові з коригуванням на умови діяльності в поточному моменті;

- орієнтації системи внутрішнього контролю на забезпечення стійкого фінансового стану з адаптацією на зміни зовнішнього середовища;

- підвищенню рівня персональної відповідальності за виконання доведених ключових показників успіху від вищого керівництва до безпосередніх виконавців;

- підвищенню мотивації праці за результатами діяльності.

Література

1. Дайле А. Практика контроллинга : пер. с нем. / А. Дайле ; под ред. и с пред. М.Л. Лукашевича, Е.Н. Тихоненковой. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 335 с.

2. Контроллинг в бизнесе. Методологические и практические основы построения контроллинга в организациях / А.М. Карминский, Н.И. Оленев, А.Г. Примаков, С.Г. Фалько. – 2-е изд. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 256 с.

3. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Е.А. Ананькина, С.В. Данилочкин, Н.Г. Данилочкина и др.; Под ред. Н.Г. Данилочкиной. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2002. – 279 с.

4. Концепция контроллинга: Управленческий учет. Система отчетности. Бюджетирование/ Horvath & Partner; Пер. с нем. – 3-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 269 с.
5. Лаута Ю.С. Создание системы контроллинга на промышленном предприятии / Ю.С. Лаута, Б.И. Герасимов; под науч. ред. д-ра экон. наук, проф. Б.И. Герасимова. – Тамбов: Изд-во Тамб.гос.техн.ун-та, 2005. – 96 с.
6. Про програму подальшого реформування системи споживчої кооперації України / Вісті центральної спілки споживчих товариств (діловий випуск) . – № 41 (1062) . – 12 жовтня 2012. – С. 5-11
7. Фалько С.Г. Контроллинг для руководителей и специалистов / С.Г. Фалько. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 272 с.
8. Фольмут Х. Й. Инструменты контроллинга от А до Я / Фольмут Х. Й. [пер. с нем.]; под ред. и с предисл. М. Л. Лукашевич, Е. Н. Тихоненковой. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 288 с.
9. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга : пер. с нем. / Хан Д. ; под ред. Турчака А.А., Головача Л.Г., Лукашевича М.Д. – М. : Финансы и статистика, 1997.

УДК 631.11:65.016.8

Кравчук Л.С.,
к.е.н., доцент
Гава М.О.,
магістр
Миколаївський національний аграрний університет

ДІАГНОСТИКА ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка завдання. У ринковій економіці банкрутство підприємств – закономірне явище. Із кожних 100 новостворених підприємств на ринку залишається від 20 до 30 одиниць. Проте, через недосконале законодавство, брак належного теоретико-методичного забезпечення процедури санації, дефіцит кваліфікованого в цих питаннях фінансового менеджменту, багато із потенційно життєздатних підприємств України стають потенційними банкрутами. У зв'язку з цим, дослідження питання про банкрутство підприємства стає надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом фінансового стану підприємств займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені: Є. Андрущак [1], В. Бандурін [2], С. Довбня [3], Л. Бернштейн [4], М. Білик [5], Є. Боді [6], Ю. Великий [7], С. Румянцева [8] та інші.

Перспективними щодо подальших досліджень у даному напрямі є питання, пов'язані з удосконаленням механізму прогнозування ймовірності банкрутства з точки зору його складових, існуючих критеріїв, вибору системи показників та інше.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із головних завдань управління в конкурентному ринковому середовищі є виявлення загрози банкрутства і розробка контрзаходів, спрямованих на подолання на підприємстві негативних тенденцій.

Банкрутство – неспроможність підприємства задовольнити вимоги кредиторів і здійснювати обов'язкові платежі в бюджет.

Діагностика банкрутства – це своєчасне виявлення неплатоспроможності, збитковості, фінансової залежності від зовнішніх джерел фінансування, низької ділової активності.

Питання визначення ймовірності банкрутства підприємства стоїть особливо гостро, адже достовірна і своєчасна ідентифікація негативних факторів впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства дозволяє сформувати відповідну фінансову політику та розробити заходи, направлені на підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, підвищити платоспроможність, забезпечити конкурентоспроможність підприємства у довгостроковому періоді, а головне – попередити ризик банкрутства підприємства.

Існує значна кількість методів діагностики за допомогою моделей ймовірності банкрутства: двофакторна та п'ятифакторна моделі Е. Альтмана, п'ятифакторна модель Е. Альтмана адаптована, дискримінантна модель Р. Ліса, дискримінантна модель Дж. Таффлера, показник діагностики платоспроможності Ж. Конана і М. Гольдера, коефіцієнт У. Бівера, модель Г. Спрінгейта, дискримінантна модель О. Терещенка, модель Р. Сайфулліна-Г. Кадикова, О. Зайцевої та інші.

Найбільш широке застосування серед методів прогнозування банкрутства

отримала модель «Z - рахунку» Е. Альтмана. Цей метод запропонований у 1968 р. відомим економістом Е. Альтманом. Індекс, побудований за допомогою апарату мультиплікативного дискримінантного аналізу і дозволяє у першому наближенні розділити господарські суб'єкти на потенційних банкрутів і не банкрутів.

У загальному вигляді індекс має вигляд:

$$Z = 3,107 \cdot K_1 + 0,995 \cdot K_2 + 0,42 \cdot K_3 + 0,847 \cdot K_4 + 0,717 \cdot K_5, \quad (1)$$

де K_1 – відношення прибутку до сплати відсотків до активів;

K_2 – відношення виручки до активів;

K_3 – відношення балансової вартості власного капіталу до залученого;

K_4 – відношення реінвестованого прибутку до активів;

K_5 – відношення власних обігових коштів до активів.

При значенні показника, більшому за 1,23 – фінансовий стан є стійким, а при меншому за 1,23 – нестійким.

Згідно з «Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства», затвердженими наказом Міністерства економіки України від 17.01.2001 р. №10, для проведення системного експрес-аналізу фінансового стану підприємства пропонується використовувати коефіцієнт Бівера (K_B), який розраховується за формулою:

$$K_B = (ЧП - НА) : (ДЗ + ПЗ), \quad (2)$$

де ЧП – чистий прибуток;

НА – нарахована амортизація;

ДЗ – довгострокові зобов'язання;

ПЗ – поточні зобов'язання.

Коли K_B вище 0,4 – підприємству банкрутство не загрожує. Якщо протягом тривалого періоду коефіцієнт Бівера не перевищує 0,2 – це означає формування незадовільної структури балансу.

Російські вчені Іркутської державної економічної академії пропонують для прогнозування ризику банкрутства R-модель, котра має наступний вигляд:

$$R = 0,38 \cdot K_1 + K_2 + 0,054 \cdot K_3 + 0,63 \cdot K_4, \quad (3)$$

де K_1 – відношення оборотного капіталу до середньорічної суми активів;

K_2 – відношення чистого прибутку до середньорічної суми власного капіталу;

K_3 – відношення виручки до середньорічної суми активів;

K_4 – відношення чистого прибутку до сукупних затрат.

Вірогідність банкрутства підприємства у відповідності до значення моделі визначається наступним чином (табл.1).

Таблиця 1

Зони банкрутства підприємства

Значення R	Вірогідність банкрутства, %
Менше 0	Максимальна (90-100)
0–0,18	Висока (60-80)
0,18–0,32	Середня (35-50)
0,32–0,42	Низька (15-20)
Більше 0,42	Мінімальна (до 10)

Проблему неможливості використання зарубіжних методик у практиці оцінювання фінансового стану українських підприємств, спробував вирішити вітчизняний економіст О. Терещенко. Він розробив дискримінантну функцію з 6 змінними:

Модель О.О. Терещенка має вигляд:

$$Z_{\text{ТЕР}} = 1,5 \cdot X_1 + 0,08 \cdot X_2 + 10 \cdot X_3 + 5 \cdot X_4 + 0,3 \cdot X_5 + 0,1 \cdot X_6, \quad (4)$$

де X_1 – відношення грошових надходжень до зобов'язань;

X_2 – відношення валюти балансу до зобов'язань;

X_3 – відношення чистого прибутку до середньорічної суми активів;

X_4 – відношення прибутку до виручки;

X_5 – відношення виробничих запасів до виручки;

X_6 – відношення виручки до основного капіталу.

Коли $Z_{\text{ТЕР}} > 2$ – банкрутство не загрожує, $1 < Z_{\text{ТЕР}} < 2$ – фінансова стійкість порушена, $0 < Z_{\text{ТЕР}} < 1$ – існує загроза банкрутства.

Проведемо оцінку ймовірності банкрутства окремих сільськогосподарських підприємств Березнегуватського району Миколаївської області за допомогою вище розглянутих моделей діагностики загрози банкрутства підприємства, які з є більш точнішими та придатнішими для діагностики банкрутства безпосередньо українських сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Комплексна оцінка схильності до банкрутства окремих сільськогосподарських підприємств Березнегуватського району за 2009-2011 роки

Метод оцінки	Норматив	ДП ДГ «Реконструкція»	СТОВ «Соціалізм»	СОВ «Березнегуватський-сільськогосподарський»	ПОС «Енергія»	ПСП «Якowlісь-ке»
2009 рік						
Модель Е.Альтмана (1983 р.)	>1,23	13,57	12,41	9,1	5,74	2,74
Коефіцієнт Бівера	>0,2	0,13	0,18	1,4	0,7	1,31
Модель О.О. Терещенка	>1,0	3,77	8,52	9,71	5,0	3,29
R – модель Іркутської державної економічної академії	>0,42	0,04	0,57	0,45	1,8	1,03
2010 рік						
Модель Е.Альтмана (1983 р.)	>1,23	15,05	11,53	16,2	6,2	2,33
Коефіцієнт Бівера	>0,2	0,22	0,45	3,1	0,9	1,07
Модель О.О. Терещенка	>1,0	4,86	22,93	18,9	3,8	4,0
R – модель Іркутської державної економічної академії	>0,42	0,05	1,66	0,44	2,3	0,9
2011 рік						
Модель Е.Альтмана (1983 р.)	>1,23	18,13	21,70	16,2	8,7	3,86
Коефіцієнт Бівера	>0,2	0,29	0,09	3,3	3,1	2,19
Модель О.О. Терещенка	>1,0	4,68	14,28	14,1	5,6	5,68
R-модель Іркутської державної економічної академії	>0,42	0,09	0,49	0,32	2,0	1,15

Таким чином, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що для п'яти досліджуваних підприємств в цілому настання банкрутства є малоімовірним, а фінансовий стан підприємств є стійким, що позитивно вплине на подальшу господарську діяльність підприємств та забезпечить їм у майбутньому одержання високих фінансових результатів.

Найбільш стійкий фінансовий стан у СТОВ «Соціалізм», в найближчі 2-3 роки йому банкрутство не загрожує.

Висновки з даного дослідження. Моделі діагностики банкрутства дозволяють, користуючись обмеженою кількістю показників, оперативно отримати інформацію про фінансовий стан підприємства і попередити виникнення кризового стану.

Проведений аналіз та узагальнення дали змогу зробити висновок, що розглянуті методики прогнозування банкрутства зарубіжних авторів мають низку суттєвих обмежень для їх використання на українських підприємствах:

- дані моделі не адаптовані до вітчизняної економіки і не враховують специфіку діяльності українських підприємств, а саме: особливості в системі бухгалтерського обліку і податковому законодавстві, вплив інфляції на формування показників діяльності підприємства, галузеву приналежність підприємства та ін.;

- відсутність статистичних даних по підприємствам-банкрутам, що не дозволяє скоригувати методику розрахунку питомої ваги коефіцієнтів з урахуванням економічних умов;

- проаналізовані методики не враховують інших важливих показників діяльності підприємства (методику побудовані на використанні балансових показників та показників звіту про фінансові результати);

- моделі не дають відповіді на питання, які з факторів вплинули на зміну рівня фінансової стійкості;

- за результатами використання моделей неможливо отримати інформацію щодо подальшого розвитку підприємства.

Серед вказаних моделей діагностики банкрутства найбільш прийнятною є модель українського дослідника О. Терещенка, яка дозволяє здійснити найбільш ранню діагностику ймовірності банкрутства. Це дає запас часу для впровадження антикризових заходів на підприємстві. Модель враховує специфіку діяльності українських підприємств та відмінності в методиці складання фінансової звітності в Україні та в розвинених країнах.

Моделі діагностики банкрутства не вказують на причини, які призвели підприємство до кризового стану, а лише констатують сам факт банкрутства підприємства. А для з'ясування причин виникнення кризового стану підприємства потрібно проводити комплексний аналіз його фінансового стану.

Література

1. Андрущак Є.М. Діагностика банкрутства українських підприємств / Є.М. Андрущак // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 118-124.
2. Бандурин В.В. Проблемы управления несостоятельными предприятиями в условиях переходной экономики / В.В. Бандурин, В.Е. Ларицкий. – М. : Наука и экономика, 1999. – 164 с.
3. Бень Т.Г. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства / Т.Г. Бень, С.Б. Довбня // Фінанси України. – 2002. – № 6. – С. 53-61.
4. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация / Л.А. Бернстайн ; пер. с англ., научн. ред. перевода чл.-кор. РАН И.И. Елисеева. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 624 с.
5. Білик М.Д. Сутність та оцінка фінансового стану підприємства / М.Д. Білик // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 117-129.
6. Боди Э. Финансы : пер. с англ. / Э. Боди, Р.К. Мертон. – М. : Вильямс, 2007. – 592 с.
7. Великий Ю.М. Особливості кризового стану вітчизняних підприємств і методів його оцінки / Ю.М. Великий, О.Ю. Проскура // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 29-34.
8. Румянцева С. Вдосконалення процедур банкрутства / С. Румянцева // Цінні папери України. – 2009. – № 46. – с. 20.

УДК 651.012: 65.07

Фроленко Р.В.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і контролю,
Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРЕСИВНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗДІЙСНЕННЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Розвиток сучасних економічних відносин вимагає ефективної організації обліку і контролю діяльності організації. У процесі здійснення обліку і контролю стає зрозумілим, наскільки узгодженими є всі функції управління, оскільки виявляються недоліки, допущені при їх виконанні. Тому від ефективності здійснення обліку і контролю в кінцевому підсумку залежить якість управлінських рішень, що приймаються на всіх рівнях управління організацією. Це й визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням здійснення обліку та контролю присвячені праці вітчизняної і світової економічної науки. Дану проблематику досліджували у своїх працях: Ф. Бутинець, В. Завгородній, В. Сопко, М. Пушкар, С. Свірко, В. Ковальов, О. Василик, В. Дем'янишин, І. Фаріон та ін. Однак, облік і контроль діяльності окремої організації вирізняються специфікою її роботи, що вимагає проведення подальших досліджень. Такого типу дослідження вимагають запровадження прогресивного інструментарію здійснення обліку та контролю діяльності організації.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності здійснення обліку і контролю діяльності організації та запровадження прогресивного інструментарію їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив зовнішнього середовища посилює

фактори невизначеності у діяльності організації. Тому організація як відкрита система вимагає постійного нагляду, контролю та регулювання, які потребують створення сучасної інформаційної системи, що об'єднала б зовнішні та внутрішні потоки інформації та стала основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Ключова роль у формуванні такої системи забезпечується організаційною підсистемою обліку господарської діяльності.

Особливість обліку полягає у тому, що він спрямований на задоволення інформаційних потреб керівників організацій, дозволяє забезпечити прийняття ефективних управлінських рішень, залишаючись при цьому спрямованим і на зовнішніх користувачів [1, с. 65].

Облікова інформація являє собою продукт інформаційної системи та системи управління, які постійно пристосовуються до потреб економіки (суспільства) [2, с. 2]. Тобто, облік концентрує таку інформацію, яка дозволяє організації прийняти рішення в умовах невизначеності та ризику.

Облік виступає самостійною функцією для будь-якого виду діяльності. Він тісно пов'язаний з функцією контролю, оскільки ці дві функції чітко взаємодіють як між собою, так і з іншими функціями, здійснюваними в організації. На думку А. Макарьяна, „господарський облік ведеться з метою контролю за господарською діяльністю, а контроль здійснюється за даними, які отримані з господарського обліку, отже облік та контроль – дві частини єдиного цілого, які невід'ємні одна від одної” [3, с.108]. У свою чергу, функція контролю не включає в себе функцію обліку, оскільки фіксування первинної інформації, її групування, обробка є обліковими процедурами, а суть функції контролю полягає в цілеспрямованій дії на об'єкт, яка передбачає постійне порівняння його запланованих і досягнутих характеристик, виявлення відхилень фактичних величин від нормативних і планових показників.

Основними цілями контролю в організації є забезпечення:

- планового здійснення виробничого процесу;
- стандартів якості продукції чи послуг, що виробляються;
- ефективності її діяльності;
- фінансової конкурентоспроможності організації;
- гарантій належного виконання управлінських рішень;
- встановлення зворотного зв'язку в процесі управління організацією.

Досягнення цілей контролю в управлінні забезпечується реалізацією завдань, які полягають у досягненні таких основних показників ефективності управління організацією:

- відповідність діяльності організації прийнятому курсу дій та обраній стратегії;
- стійкість організації з фінансово-економічного, ринкового і правового поглядів;
- збереженість ресурсів і потенціалу організації;
- належний рівень повноти і точності первинних документів і якості первинної інформації для

успішного керівництва і прийняття ефективних управлінських рішень;

- безпомилковість реєстрації й обробки фінансово-господарських операцій організації;
- раціональне й ощадливе використання усіх видів ресурсів;
- дотримання працівниками організації встановлених вимог, правил і процедур;
- дотримання вимог законів і підзаконних актів, виданих органами влади і органами місцевого

самоврядування тощо.

Для забезпечення якісного оперативного управління в організаціях недостатньо лише технічної фіксації господарських фактів діяльності в реєстрах обліку та періодичного контролю за їх правильністю. Формування дієвої системи контролю для комплексного вирішення завдань організації збору, аналізу, контролю і розподілу всіх необхідних даних досягається на основі наявного спеціального персоналу, обладнання і процедур обробки та розподілу отриманої інформації. Особлива увага при цьому відводиться підсистемам обліку, контролю та економічного аналізу, які формують систему контролінгу в організації.

Необхідність впровадження системи контролінгу як прогресивного інструменту управління діяльністю організації, обумовлюють такі фактори:

- значний динамізм зовнішнього середовища висуває додаткові вимоги до системи управління дохідною та видатковою частинами бюджету, що в умовах фінансової кризи в державі вимагає зміни акценту з контролю минулого на аналіз майбутнього;

- ускладнення системи управління грошовими потоками вимагає вдосконалення механізму координації всередині фінансової системи організації;

- недосконалість інформаційної архітектури організації внаслідок недостатності об'єктивної інформації вимагає побудови додаткової системи інформаційного забезпечення управління нею.

Під час вибору концепції контролінгу в системі управління фінансовою діяльністю організації слід орієнтуватися на синтез функцій управлінської інформаційної системи в загальну технологію управління. Це вимагає створення загальної інформаційної системи управління, розробки та зв'язування технологічних блоків управління, оптимізації інформаційних потоків, а також корпоративної координації структури.

Контролінг як система, що дозволяє здійснювати постійний контроль за досягненням як стратегічних, так і оперативних цілей організації, містить у собі два основних аспекти – стратегічний і оперативний, що розрізняються за орієнтованістю, рівнем управління, цілями та головними задачами.

На рівні організації стратегічний контролінг повинен визначити цілі і сформулювати конкретні завдання для оперативного контролінгу. Оперативний контролінг повинен бути орієнтований на створення імпульсів для зміни стратегічної спрямованості діяльності організації. Разом з тим, оперативний контролінг повинен безпосередньо залежати від стратегічного контролінгу. Такий підхід дозволить на завершальному етапі аналізу досягнення поставлених організаційних цілей провести порівняння бажаних показників і результатів дії чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, що обмежують досягнення цих показників. У результаті аналітичних процедур можна буде визначити відхилення (розрив) між бажаними і очікуваними показниками, сформулювати шляхи усунення невідповідностей.

Роль і значення стратегічного контролінгу у формуванні стратегічних планів діяльності організації та управління нею виражатиметься в двох моментах. Перший – теоретико-методологічний, який полягає в тому, що цілі управління організацією визначають необхідність створення у її структурі відділу стратегічного контролінгу. Зміст контролінгової діяльності полягатиме у комплексному забезпеченні досягнення цілей управління. Чим складнішими є цілі управління організацією і способи їх досягнення, тим актуальнішим є створення системи контролінгу. Другий момент (операційний) – полягає у використанні стратегічного контролінгу як інструменту реалізації кожної функції управління організацією. Тобто, стратегічний контролінг є інструментом комплексного методичного та інформаційно-аналітичного супроводу основних функцій управління організацією, найважливішою з яких є стратегічне планування. Участь стратегічного контролінгу в управлінні організацією забезпечується через регулювання і контроль відповідних показників, що характеризують стан організації на всіх етапах здійснення діяльності.

Розглядаючи контролінг як цілісну систему управління процесом досягнення цілей організації, слід вказати на те, що він має стати функціонально відокремленим напрямом економічної роботи в організації, який пов'язаний з реалізацією фінансово-економічної інформативної функції у менеджменті для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень [4, с. 704].

Контролінг має реагувати навіть на найбільш слабкі сигнали, тобто отримувати завчасну інформацію, оперативно втручатися в процеси, які загрожують виконанню місії організації чи здійснюваним нею функціям, виявляти та послаблювати вплив негативних тенденцій. Для такої діяльності служба контролінгу має інтегрувати свою систему у систему бухгалтерського обліку та звітності. Невиконання системою контролінгу свого призначення щодо забезпечення керівництва об'єктивною, достовірною і своєчасною інформацією може призвести до прийняття неефективних управлінських рішень, що у майбутньому відобразиться на роботі організації.

Впровадження контролінгу є складним та тривалим процесом, який складається із декількох послідовних етапів:

- опис існуючої інформаційної (бухгалтерської) системи організації включаючи всі її первинні складові;
- формування вимог до необхідної управлінської інформації відповідно до потреб управлінь, відділів та служб організації;
- побудова формалізованої системи за архітектурою, орієнтованою на забезпечення керівників необхідною управлінською інформацією;
- побудова системи управлінської звітності, окремо інспектованою внутрішнім аудитором;
- вибір методик внутрішньоорганізаційного аналізу;
- інтеграція в систему фінансового планування.

За структурної побудови контролінгу в організаціях, вважаємо за необхідне підпорядкувати службі контролінгу економічні відділи організації, які забезпечують планування, облік, аналіз і контроль. Подібне підпорядкування зумовлене необхідністю дотримання принципів релевантності, повноти і економічності, що дозволить організувати єдиний скоординований центр збору економічних даних та впровадження регламенту обробки і надання інформації для розробки альтернативних варіантів дій в реальних умовах організаційної діяльності. На даному етапі, окрім визначення повноважень та розподілу обов'язків суб'єктів контролінгу контролерів, необхідно сегментувати організацію за центрами відповідальності, для „органічного переплетення” систем планування, бухгалтерського обліку, аналізу, контролю, відповідальності й мотивації та розширення можливостей відділу контролінгу. Сегментування за центрами відповідальності доцільно здійснити відповідно до обраної організаційної структури контролінгу, що забезпечить контрольованість діяльності центрів відповідальності відділом контролінгу в організації.

Існує ряд принципів, які повинні бути враховані під час виділення центрів відповідальності:

- персональна відповідальність керівників центрів за їх діяльність;
- участь керівників у визначенні цілей, постановці завдань, формуванні планів, виходячи з яких буде оцінюватися їх діяльність;

- мотивація у досягненні встановлених цілей.

Організація роботи економічних відділів організації у системі контролінгу передбачає першочергове усунення недоліків інформаційного забезпечення управління, виявлених шляхом:

- впровадження (удосконалення діючої) системи планування;
- формування регламенту планування;
- визначення контрольних показників діяльності центрів відповідальності з наступною організацією аналітичного обліку;
- розробки (удосконалення) графіка документообігу не лише в системі бухгалтерського обліку, але й в системі контролінгу по організації в цілому;
- зміна (розробка) єдиної облікової політики відповідно потреб управління для організації в цілому;
- удосконалення системи внутрішньої звітності організації, орієнтованої на конкретних користувачів.

На підставі дослідження вимог системи контролінгу пропонуємо структурно-логічну схему організації роботи окремих відділів, застосування якої дозволить усунути типові недоліки діяльності економічних служб та забезпечить взаємозв'язок систем планування, обліку, аналізу та контролю з метою впровадження контролінгу в організації (рис. 1).

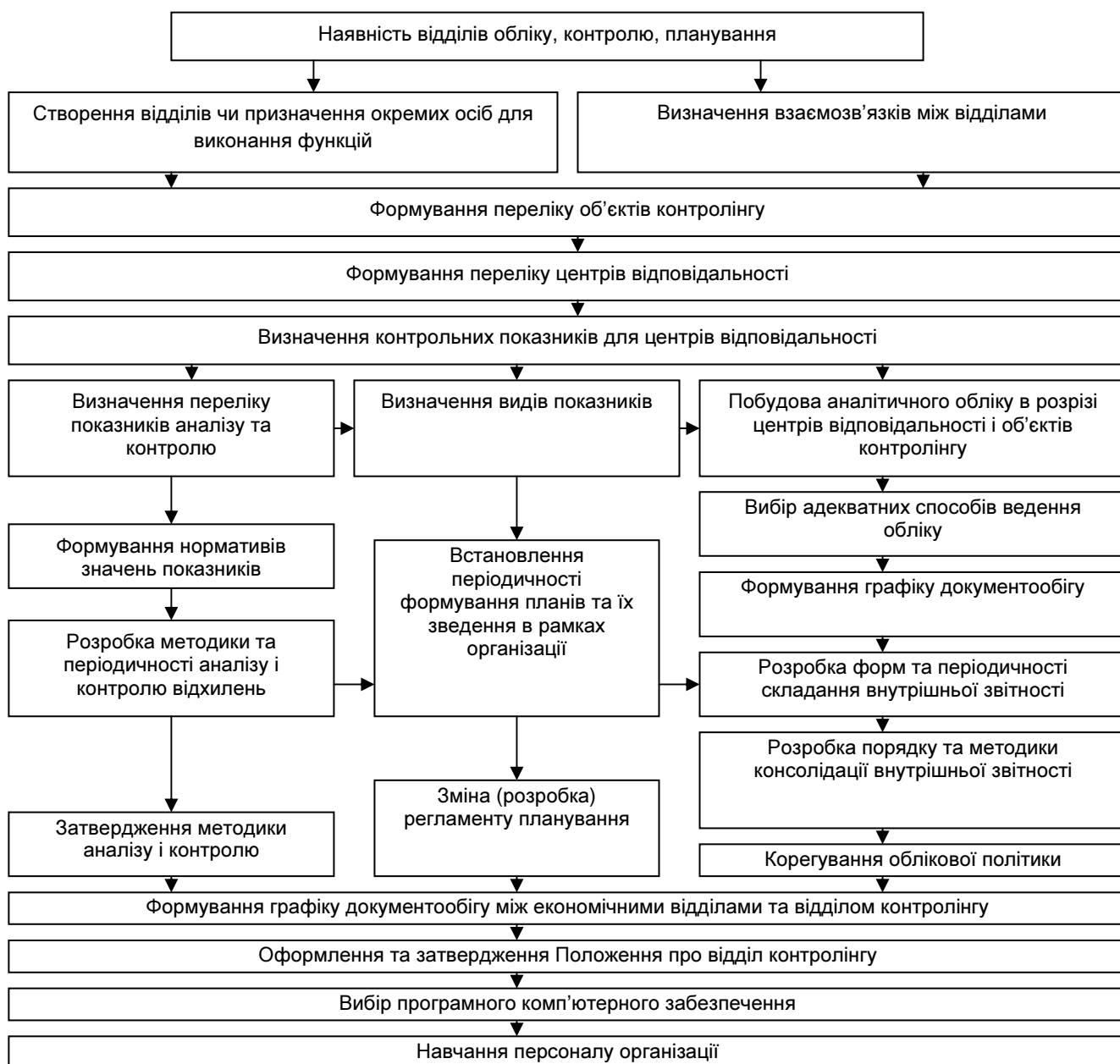

Рис. 1. Структурно-логічна схема організації бухгалтерського обліку для цілей контролінгу

Визначені на об'єкти контролінгу та центри відповідальності повинні бути враховані в організації бухгалтерського обліку, планування, аналізу та контролю для можливості формування даних у необхідних для управління та визначених суб'єктами контролінгу розрізах. Для цього доцільною є розробка системи показників оцінки діяльності всіх центрів відповідальності. Виділення центрів відповідальності в обліку може бути досягнуто шляхом побудови такої системи аналітичного обліку (відмінної від існуючої), яка давала б можливість у певний момент часу надати достовірну інформацію про об'єкт, необхідну для ухвалення управлінського рішення.

Відмінною рисою запропонованої структурно-логічної схеми документообігу (рис. 1) по фактично здійснюваних операціях для цілей контролінгу від існуючого є необхідність фіксування не лише терміну та відповідальних осіб за створення і передачу документів, але й зазначення строку внесення даних в електронну базу даних системи контролінгу (облікову комп'ютерну програму) після здійснення господарської операції.

Таким чином, організовуючи систему обліку організації в рамках контролінгу, необхідно:

- обрати показники, які б задовольняли цілі керівництва і які були б включені у внутрішню й зовнішню звітність організації;
- обрати методи формування облікової інформації і визначення цих показників;
- визначити періодичність формування організацією та напрямки надання внутрішніх звітів.

Досягнення такого комплексного характеру контролінгу повинно бути завершено проектуванням впровадження програмних продуктів, що забезпечують взаємозалежні інформаційні потоки планування, обліку й аналітики. При цьому особливу роль відіграватиме організація ефективного документообігу та інтеграція системи електронної обробки даних у загальну інформаційну систему організації.

Оскільки для використання інструментів контролінгу потрібні спеціальні знання й навички, а складання звітності повинно проводитися відповідно до ряду правил, логічним продовженням процесу впровадження контролінгу повинно стати формування пакета внутрішніх нормативних документів, який міститиме положення про службу контролінгу, комплект посадових інструкцій фахівців служби, а також стандарти у сфері контролінгу.

Висновки з даного дослідження. Отже, контроль є однією із найважливіших функцій менеджменту, який оцінює роботу всієї організації. Тому організація багатопланового, послідовного, ретельного внутрішнього контролю має суттєве значення і ставить за мету не тільки виконання організацією покладених на неї функцій, а й забезпечувати успішний розвиток економіки окремого регіону, де діє організація, підвищення якості життя населення в ньому і т.д.

Література

1. Рибалко Н. О. Управлінський облік як інформаційна основа для контролінгу / Н. О.Рибалко // Управління розвитком. – 2011. – № 7 (104). – С. 65-70.
2. Пилипів Н. І. Облік в системі управління підприємством / Пилипів Н. І., Пилипів М. І. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2008_6/45.pdf.
3. Макарьян А. И. Управленческий анализ / А. И. Макарьян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА. – 2004. – 321 с.
4. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра. – 2003. – С. 704.
5. Довжик О. О. Роль управлінського обліку та проблеми його впровадження на підприємствах / О. О. Довжик // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 174-179.
6. Амрайн К. Контроллинг – это управление управлением / К. Амрайн // Компаньон, 2004. – № 27. – С. 38-41.
7. Коротков Э. М. Антикризисное управление : учеб. для вузов по экон. спец. / Э. М. Коротков [и др.]; под ред. Э. М. Короткова. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 618 с.
8. Контролинг: учебник / А.М. Карминский, С.Г. Фалько, А.А. Жевага, Н.Ю. Иванова; под ред. А.М. Карминского, С.Г. Фалько. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 336 с.

УДК 330.01

Голяш І.Д.,
к.е.н., доцент кафедри аудиту, ревізії та контролінгу
Тернопільський національний економічний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИХ АСПЕКТІВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АУДИТУ З ІНШИМИ НАУКАМИ

Постановка проблеми. Наука про аудит є системою спеціальних знань, необхідних для вивчення існуючих економічних явищ та процесів мікроекономічного рівня. Аудит займає значне місце у системі наук і перебуває у тісному взаємозв'язку з економічною теорією, філософією, обліком, економічним аналізом, управлінням, контролінгом, контролем, статистикою, плануванням, математикою, галузевими економіками, філологією, етикою, психологією, маркетингом, кадровим менеджментом, екологією і є невід'ємним від них. Цей зв'язок виявляється, передусім, у тому, що дані науки досліджують той самий об'єкт, але з різною цільовою функцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час спостерігається активний розвиток аудиторської науки в Україні, про що свідчать численні наукові доробки таких науковців як Ф. Бутинець, Г. Давидов, М. Кужельний, А. Кузьмінський, О. Петрик, В. Рудницький, В. Савченко, В. Сопко та інших. Науковці переважно досліджують процеси взаємодії різноманітних галузей знань, проте, багато з них не вважають аудит наукою та залишають поза увагою його взаємозв'язок з іншими науками. При цьому виникають суперечливі моменти та невирішені проблеми, які вимагають їх подальшого наукового обґрунтування.

Постановка завдання. Метою даної статті стало дослідження взаємозв'язку аудиту з іншими науками, який свідчить про розвиток та удосконалення його теоретико-прикладних аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед наук, з якими пов'язаний аудит, у першу чергу, виділимо економічну теорію, яка створює теоретичну і методологічну основу для всіх економічних наук, у тому числі й для аудиту (рис.1).

Рис.1. Місце аудиту у системі наук

У процесі аудиту вивчається дія економічних законів, які відображають стан досліджуваного об'єкта та проявляються в закономірностях і тенденціях його розвитку [8]. Численні аудиторські дослідження нагромаджують дані про вияв тих чи інших економічних законів. Вивчення цих даних дає змогу зібрати необхідну кількість аудиторських доказів та створює можливості для їх подальшого аналізу.

В основу аудиту покладено діалектичний метод пізнання, який створює необхідний простір для абстрактно-логічних суджень. Основними принципами діалектики є: всезагальний зв'язок, розвиток, суперечність, стрибкоподібність, заперечення. На цих фундаментальних положеннях ґрунтуються основні закони діалектики, які враховуються при висловленні незалежної думки аудитора та її відображенні у підсумкових документах.

У процесі проведення перевірки аудитор намагається зрозуміти фактичний стан речей, які він досліджує, тобто прагне встановити істину шляхом пізнання. Пізнання, як філософська категорія, проявляється у трьох основних формах мислення аудитора: поняття, судження, умовивід [1]. Усе це підтверджує зв'язок аудиту з *філософією*.

Аудиторській перевірці може підлягати будь-яка інформація, якщо існує домовленість між аудитором і його клієнтом та наявні критерії для встановлення міри відповідності тієї інформації, яка перевіряється. В якості критеріїв, як правило, виступають загальноприйняті принципи обліку, що підтверджує зв'язок аудиту з *обліком*.

Результатом облікового процесу є складання первинних документів та фінансової звітності. Аудит не створює цих документів, але він підвищує цінність інформації, створеної в процесі обліку, оскільки аудитор критично оцінює дану інформацію і повідомляє про свій висновок зацікавленим сторонам.

Зазначимо, що зв'язок аудиту з обліком має двоїстий характер. З одного боку, облікові дані є основним джерелом інформації при проведенні аудиту. З іншого боку, аудит сприяє вдосконаленню форм і змісту облікових реєстрів, змінює порядок документообігу з метою підвищення його оперативності [2].

Облік, у певній мірі, є «мовою», на якій викладається інформація про господарські процеси та факти діяльності підприємства, а аудит є перевіркою цієї «мови». Тому аудитор повинен мати загальні уявлення про мовознавство. Це свідчить про зв'язок аудиту з наукою про мову – *філологією* [5].

Аудит тісно пов'язаний з *економічним аналізом*. Цей зв'язок стає чим раз міцнішим, що пояснюється широкими можливостями використання методології аналізу в процесі здійснення аудиту. В аудиторській практиці навіть існує термін «аналітичні процедури» та використовується відповідний стандарт, який встановлює положення та надає рекомендації щодо застосування аналітичних процедур під час аудиторської перевірки. Аналітичні процедури застосовуються на всіх етапах аудиту, що сприяє своєчасному виявленню незвичних тенденцій чи викривлень та сприяє зниженню аудиторського ризику. Результати виконання аналітичних процедур використовуються для одержання аудиторських доказів, необхідних при складанні висновку, а також підготовки письмової інформації керівництву суб'єкта господарювання за результатами проведення аудиту [6].

Аудит разом з економічним аналізом та обліком перебувають у безперервному русі, розвитку, є взаємозв'язаними та взаємозумовленими в загальній системі управління підприємством.

Будь-яке управління складається з двох етапів. На першому етапі, на підставі відповідної інформації та її аналітичного опрацювання, оцінюють стан і динаміку того чи іншого процесу. На другому етапі приймається управлінське рішення. Взаємозв'язок аудиту з *управлінням* проявляється на першому етапі, у процесі вибору та обґрунтування управлінських рішень, а безпосереднє прийняття рішення здійснюється менеджментом.

Одним із головних елементів, які формують систему управління підприємством, є контролінг. Надзвичайно тісним є зв'язок аудиту з *контролінгом*. Він проявляється, в першу чергу, в ототожненні більшості функцій контролінгу та аудиту (в основному внутрішнього) та переплетенню їхніх мети та завдань. Вважаємо, що внутрішній аудит слід вважати функцією управління, а контролінг доцільно розглядати як частину системи управління підприємством, яка пов'язує всі функції управління та забезпечує зворотній зв'язок між ними.

Зв'язок аудиту з *контролем* є ще тіснішим, оскільки аудит є відгалуженим напрямком контролю із конкретизованою метою, завданням і методами дослідження. Аудит є також найбільш прогресивним видом контролю, оскільки він носить не тільки ретроспективний характер (як більшість видів контролю), а іноді спрямований на перспективу.

У поняття аудиту іноді вкладають його помилкове розуміння та трактування як симбіозу ревізійної та експертно-консультаційної діяльності. Це пояснюється тим, що аудит використовує спільні з ревізією та судово-бухгалтерською експертизою методи документального та фактичного контролю, проте їх мета, завдання, порядок організації, відповідальність та призначення результатів перевірки суттєво відрізняються.

Між аудитором і *статистикою* також існує тісний зв'язок, що залежить від використання методики визначення багатьох показників, певних статистичних прийомів для проведення розрахунків у процесі аудиторської перевірки. Для потреб аудиту використовується багато статистичної інформації (особливо це стосується звітності), форми і правила складання якої визначають органи статистики. Статистика розробляє і правила й можливості застосування прийомів у конкретних ситуаціях, теоретично вдосконалює вимоги до таблиць і способів їх побудови. Аудит використовує середні та відносні величини, показники динамічного ряду, методи зведення, групування, вибіркового обстеження, теоретичні основи яких теж розроблені статистикою.

Аудит дуже тісно пов'язаний з *плануванням*, оскільки його наукове обґрунтування не можливе без широкого використання попередніх результатів аудиторських перевірок, які створюють інформаційну базу для розробки планів – з однієї сторони та є одним із етапів аудиторської перевірки – з другої. Планування аудиту дає змогу визначити головну стратегію, види робіт та терміни його проведення, воно допомагає належно розподілити роботу та наглядати за нею.

Дуже важливим є зв'язок аудиту з *математикою*. При застосуванні математичних методів аудит стає глибшим, ґрунтовнішим, оперативнішим, охоплює більшу кількість об'єктів, перевіряє значний обсяг інформації.

Математика необхідна аудитору для виконання арифметичних розрахунків при перевірці облікових даних, нарахування відсотків для встановлення рівня аудиторського ризику, використання матричної моделі взаємозв'язку рахунків при зборі аудиторських доказів, застосування математичної логіки при визначенні суттєвості інформації та її надійності. Математика дає змогу аудитору виміряти ступінь відповідності облікових даних реальному стану речей, оцінити ймовірність помилок, що виникають при реєстрації фактів, використати науково обґрунтовані методи економіко-математичного моделювання з метою виявлення суттєвих перекозчень інформації та складання прогнозів розвитку підприємства. Математика потрібна також для алгоритмізації процесу аудиту. Це передбачає складання математичного опису аудиторського завдання і програми її реалізації на ЕОМ.

Аудит пов'язаний із *галузевими економіками*. Цей зв'язок проявляється в тому, що результати аудиту використовуються для вдосконалення організації та технології виробництва, впровадження наукової організації праці та передового досвіду завдяки контрольному порівнянню економічних показників розвитку підприємств в межах однієї галузі.

Існує також тісний зв'язок аудиту з *етикою*. Етика дає можливість формувати суспільний імідж та авторитет професії аудитора, забезпечувати узгодженість його особистої поведінки та міри відповідальності, властивої представникам цієї професії. Етичні норми встановлюють моральні критерії, якими повинен керуватися і яких зобов'язаний дотримуватися кожен аудитор під час здійснення своєї професійної діяльності. Вони знайшли своє відображення в етичних принципах аудиту та відображені в Кодексі професійної етики аудитора.

У роботі аудитора важливу роль відіграють також психологічні моменти, що свідчить про зв'язок аудиту з *психологією*. Аудитор постійно зазнає психологічного тиску з боку різних осіб, які керуються особистими мотивами. Потрібна велика психологічна стійкість для збереження нормальної працездатності, подолання стресових навантажень та дотримання етичних принципів в період підготовки підсумкових документів.

На даний час доцільно звернути увагу на процес симбіозу різних наук, який сприяв появі нових наукових напрямків в аудиті: маркетингового аудиту, податкового аудиту, екологічного аудиту, аудиту якості, кадрового аудиту, стратегічного аудиту тощо. Це вказує на взаємозв'язок аудиту з *маркетингом, фінансами, екологією, кадровим менеджментом* тощо.

Висновки з даного дослідження. Зв'язок аудиту з іншими науками свідчить про те, що аудит сформувався внаслідок інтеграції багатьох наук і об'єднав окремі їх елементи. Усі ці зв'язки є багатоплановими, реальними, об'єктивними і служать для всебічного розвитку аудиторської науки, при якому система теоретичних знань стає більш досконалою та адекватною до потреб практики. Взаємозв'язок аудиту з іншими науками свідчить про необхідність розробки і використання синергічного підходу до дослідження об'єктів аудиту та початок нового етапу в розвитку аудиторської науки, при якому теорія формується, виходячи з потреб ринкової економіки.

Література

1. Вікіпедія / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ru.wikipedia.org/wiki/Наука>.
2. Драч В.І. Наступний крок: забезпечення якості аудиторських послуг / В.І. Драч // Аудитор України. – 2009. – № 5-6(155-156) – С. 60-61.
3. Комплексный экономический анализ предприятия / Под ред. Н.В. Войтоловского, А.П. Калининой, И.И. Мазуровой. – СПб.: Питер. – 2009. – 576 с.
4. Лазаренко Д.О. Забезпечення інформативності облікових даних в процесі прийняття управлінських рішень / Д.О. Лазаренко, П.М. Майданевич. – Слов'янськ. – 2008. – 246 с.
5. Максименко В.Ф. Сучасна ділова українська мова / В.Ф. Максименко. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС. – 2007. – 448 с.
6. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 року – К.: Аудиторська палата України. – 2006. – 1144 с.
7. Закон України «Про екологічний аудит» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Служба тематических толковых словарей / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.glossary.ru>.

УДК 657.1 : 658.15

Ясишена В.В.,
к.е.н., доцент кафедри
бухгалтерського обліку і аудиту
Вінницький інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ЗА ЦЕНТРАМИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Реформування економіки України, ринкові перетворення, а також ознайомлення з зарубіжними дослідженнями в обліку сприяли розвитку у країні управлінського обліку. За останні десятиріччя його розвиток прискорився і призвів до широкого визнання як спеціальної області дослідження. За таких умов великого значення набуває управлінський облік грошових потоків. Грошові потоки, які не підпорядковані чіткій системі обліку і управління, не сприяють ефективному розвитку підприємства, можуть стати некерованими і вийти з-під контролю. Тому виникає необхідність в розвитку і удосконаленні організаційно-методичних аспектів управлінського обліку грошових потоків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики управлінського обліку висвітлюються в роботах зарубіжних економістів таких, як К. Друрі, Р. Вандер Віл, Д. Міддлтон, Ч. Хорнгрен та Дж. Фостер, а також в працях українських та російських вчених таких, як Ф. Бутинець, С. Голов, Т. Давидюк, Т. Карпова, В. Лень, О. Лишиленко, Л. Лігненко, Г. Ситник, Н. Малюга, В. Палій, М. Пушкар, Я. Соколов, Л. Чижевська та інших економістів.

Водночас, дослідженню питань управлінського обліку, а саме грошових потоків, приділено недостатньо уваги. В своїх працях управлінський облік грошових потоків висвітлюють такі зарубіжні автори, як Д. Міддлтон, К. Друрі та вітчизняні вчені Ф. Ф. Бутинець, Л. О. Лігоненко, Г. В. Ситник. Однак, проблема узагальнення і систематизації організаційних засад управлінського обліку грошових потоків за центрами фінансової відповідальності не вирішена в багатьох галузях промисловості, зокрема, у швейній, що свідчить про актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення загальної моделі руху грошових потоків за центрами фінансової відповідальності (ЦФВ) швейних підприємств на основі їхнього кодування у системі управлінського обліку, а також розробка форм внутрішніх управлінських реєстрів з різним ступенем деталізації інформації для потреб менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під управлінським обліком грошових потоків слід розуміти процес збирання, накопичення, оброблення, систематизації та передачі інформації внутрішнім користувачам про стан і рух грошових потоків у процесі господарської діяльності підприємства для здійснення їх аналізу, оптимізації, прогнозування, планування і контролю для прийняття управлінських рішень з метою підвищення якості використання грошових ресурсів.

При формуванні грошових потоків швейних підприємств система управління грошовими потоками повинна враховувати їх збільшення або зменшення в результаті господарських операцій.

Збільшення обсягу грошових потоків відбувається за рахунок:

- збільшення обсягу продажу швейних виробів;
- підвищення цін на виготовлену продукцію;
- надходження грошових коштів від погашення дебіторської заборгованості;
- зниження обсягу закупівлі сировини і матеріалів;
- збільшення амортизаційних відрахувань;
- зниження обсягу податкових платежів;
- непогашення або відстрочення заборгованості перед постачальниками та підрядниками;
- непогашення або відстрочення заборгованості по заробітній платі;
- залучення позики, кредиту;
- цільового фінансування;
- скорочення операційного циклу підприємства.

Зменшення обсягу грошових потоків відбувається через: зниження обсягу продажу швейних виробів; зниження рентабельності виробництва; несвоєчасне погашення дебіторської заборгованості; закупівлю сировини і матеріалів; зменшення амортизаційних відрахувань; сплату податків, соціальних внесків; сплату пені, неустойок, штрафних санкцій; виплату заробітної плати; вплив інфляційних процесів; збільшення операційного циклу підприємства.

Це основні процеси, які впливають на збільшення або зменшення грошових потоків підприємства, за допомогою яких можна регулювати і контролювати напрям, обсяг, часовий період, інтенсивність грошових потоків.

Окремо взяте швейне підприємство має свої особливості, які знаходять відображення в організаційній структурі підприємства, в організації фінансового і управлінського обліку, в типі та характері виробництва, в особливостях технологічного процесу, в асортименті та складності швейних виробів, в напрямі спеціалізації виробництва, в будові структури управління тощо.

Враховуючи основні завдання управління грошовими потоками [3, с.137], порядок здійснення процесу виробництва і особливості організаційної структури підприємств, організацію управлінського обліку грошових потоків на швейних підприємствах доцільно впроваджувати через управління окремими напрямками фінансової діяльності підприємства шляхом виокремлення центрів відповідальності. Виділення центрів фінансової відповідальності (ЦФВ) є основним елементом застосування методики бюджетування.

Центр відповідальності є структурним підрозділом підприємства, який повністю контролює певний напрям фінансової діяльності. В економічній літературі виокремлюють такі центри відповідальності: центр витрат, центр доходу, центр прибутку, центр інвестицій.

Цілями виділення центрів відповідальності є підвищення ефективності управління підрозділами підприємства на основі узагальнення даних про витрати, доходи і результати діяльності кожного центру відповідальності з тим, щоб за виникаючими відхиленнями (позитивними або негативними) можна було здійснювати контроль.

В ході виділення центрів відповідальності виникає можливість визначення: впливу кожного підрозділу компанії на підсумковий фінансовий результат; ефективності роботи конкретних підрозділів (керівників, працівників); необхідної величини фінансування для кожного підрозділу компанії тощо.

Однією з передумов ефективної роботи ЦФВ є призначення відповідального керівника з чітким визначенням його обов'язків і повноважень, який повинен відповідати за виконання бюджету, причини відхилень від бюджету, самостійно приймати управлінські рішення.

Таким чином, на основі організаційної структури підприємства все підприємство можна представити у вигляді сукупності центрів фінансової відповідальності (ЦФВ), які відстежують і забезпечують виконання намічених завдань і показників (табл. 1).

Виділені ЦФВ є основою для розробки управлінського обліку грошових потоків швейних підприємств. Вони мають окремі функції, завдання, цілі, неоднакові обсяги вхідного (вихідного) грошового потоку, різний рівень відповідальності, контролю, доступу до інформаційної бази щодо грошових потоків.

Деякі з представлених ЦФВ можуть одночасно виступати як центр витрат, так і центр доходу, тобто одночасно формувати як вихідний, так і вхідний грошові потоки, наприклад відділ збуту, юридичний відділ, магазин. Відносно таких ЦФВ доцільно виділяти основну і другорядну ступінь відповідальності центру. Наприклад, основне завдання відділу збуту – формувати дохід від реалізації продукції, тобто він виступає центром доходу, а другорядне – відповідати за витрати понесені в зв'язку з утриманням підрозділу і організацією процесу збуту, за які він теж несе відповідальність та виступає центром витрат.

ЦФВ управління, до якого входить керівництво (голова правління, директор), планово-економічний відділ, фінансовий відділ, бухгалтерія (служба фінансового обліку і податкових розрахунків, служба управлінського обліку) є центром обліку, аналізу, прогнозування, планування, розподілу грошових потоків та формує переважно вихідні грошові потоки, які необхідні для утримання центру. Одночасно фінансовий відділ несе відповідальність за здійснення капіталовкладень і таким чином впливає на їх розмір, тому може бути виділений ще як центр інвестицій, що додатково формує вихідний грошовий потік. ЦФВ управління має доступ до всіх інформаційних і грошових потоків підприємства.

ЦФВ комерційна служба, що складається з трьох підрозділів. Служба постачання, яка займається закупівлею матеріалів, фурнітури та служба маркетингу, що проводить роботу по збільшенню обсягу вітчизняних і закордонних каналів реклами, здійснює маркетингову програму для просування продукції на вітчизняних і закордонних ринках є центрами витрат і формують вихідні грошові потоки. Відділ збуту щодо бюджетного управління є центром доходу, який здійснює продаж продукції і за рахунок цього формує вхідний грошовий потік, а також центром витрат, який формує вихідний грошовий потік за рахунок організації процесу збуту та утримання відділу.

ЦФВ відділ кадрів (персоналу) спрямовує вихідний грошовий потік на забезпечення підприємства кваліфікованим персоналом, впровадження системи матеріальної і нематеріальної мотивації підвищення ефективності праці, зменшення плинності кадрів, організацію ефективної системи навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників.

ЦФВ юридичний відділ є центром витрат, тобто концентрує вихідний грошовий потік на утримання відділу, оплату витрат, пов'язаних з юридичними послугами, а також одночасно виступає центром доходу, який формує вхідний грошовий потік за рахунок одержаних на користь підприємства виплат, штрафів, пені, неустойок тощо.

Таблиця 1

Виділення центрів фінансової відповідальності на швейних підприємствах

ЦФВ	Структурні підрозділи ЦФВ	Тип центру відповідальності	Код ЦФВ
1. Управління	Керівництво (голова правління, директор)	Центр витрат	01.01.
	Фінансовий відділ	Центр витрат Центр інвестицій	01.02.
	Планово-економічний відділ	Центр витрат	01.03.
	Бухгалтерія	Центр витрат	01.04.
	Служба фінансового обліку і податкових розрахунків Служба управлінського обліку	Центр витрат	01.05.
2. Комерційна служба	Служба постачання	Центр витрат	02.01.
	Служба маркетингу	Центр витрат	02.02.
	Служба збуту	Центр доходу <i>Центр витрат</i>	02.03.
3. Відділ кадрів (персоналу)		Центр витрат	03.00.
4. Юридичний відділ		Центр витрат <i>Центр доходу</i>	04.00.
5. Відділ технічної підготовки виробництва і контролю якості	Відділ технічної підготовки виробництва	Центр витрат	05.01.
	Відділ контролю якості	Центр витрат	05.02.
6. Виробничі цехи	Розкрійно-підготовчий цех	Центр витрат	06.01.
	Пошивочні цехи	Центр витрат	06.02.
	Цех волого-теплової обробки	Центр витрат	06.03.
	Експериментальний цех	Центр витрат	06.04.
7. Складські господарства	Матеріальний склад	Центр витрат	07.01.
	Склад фурнітури	Центр витрат	07.02.
	Склад готових виробів	Центр витрат	07.03.
8. Магазин		Центр доходу <i>Центр витрат</i>	08.00.
9. Допоміжні господарства	Ремонтно-механічний цех	Центр витрат	09.01.
	Котельня	Центр витрат	09.02.
	Служба транспортування	Центр витрат	09.03.

Примітка: Курсивом виділено другорядний тип центру відповідальності

ЦФВ відділ технічної підготовки виробництва і якості виступає центром витрат і формує відтік коштів на придбання нового обладнання, вдосконалення техніки і технології виробництва, ремонт і модернізацію старого обладнання, здійснення контролю за якістю продукції та на утримання відділу.

ЦФВ виробничі цехи складається з чотирьох підрозділів: розкрійно-підготовчого цеху, пошивочних цехів, цеху волого-теплової обробки, експериментального цеху, які є центрами витрат і формують вихідний грошовий потік за рахунок матеріальних витрат, інших витрат, які спрямовуються на виготовлення продукції, витрат на освітлення, опалення, заробітну плату працівникам основного виробництва.

ЦФВ складські господарства складається з трьох підрозділів: матеріальний склад, склад фурнітури і склад готових виробів, які є центрами витрат і формують вихідний грошовий потік за рахунок витрат пов'язаних з обслуговуванням складських приміщень.

ЦФВ магазин здійснює реалізацію готових виробів, тобто виступає як центр доходу та генерує вхідний грошовий потік, а з іншого боку, виступає як центр витрат за рахунок витрачання грошових коштів на утримання магазину (орендна плата, електроенергія, обладнання торгового залу), заробітна плата персоналу.

ЦФВ допоміжні господарства складається з трьох підрозділів: ремонтно-механічного цеху, котельні та служби транспортування, які є центрами витрат для безперебійної роботи виробництва та формують від'ємний грошовий потік.

ЦФВ та їх підрозділи, визначені як центри витрат на основі економічного аналізу і розрахунків, готують документи про обсяг фінансування, необхідний, по їх розрахунках, для виконання поставлених перед ними завдань, обґрунтовують їх величину перед керівництвом. Після затвердження розміру їх

фінансування центри витрат зобов'язані дотримуватися встановлених для них бюджетних обмежень і нести відповідальність за їх порушення.

Управлінський облік за ЦФВ повинен базуватися на єдиній системі кодування грошових потоків, яку доцільно розробити за кожним ЦФВ, його підрозділами, напрямками руху грошових потоків, видами діяльності підприємства. Система управлінського обліку грошових потоків повинна забезпечувати ідентифікацію кожного окремо взятого грошового потоку, а також загальний обсяг вхідного (вихідного) грошових потоків ЦФВ в розрізі різних відрізків часу, напрямків тощо. Для ідентифікації напрямку руху грошових потоків доцільно виділити такі позначення:

- 00 – внутрішній потік;
- 01 – вхідний потік;
- 02 – вихідний потік.

ЦФВ за типом доходу формують вхідні грошові потоки, а відповідно, ЦФВ за типом витрат, інвестицій – вихідні грошові потоки. Внутрішній потік – це потік, який показує рух коштів в середині підприємства та не може бути прямо віднесений на витрати конкретного ЦФВ. Для віднесення грошового потоку до того або іншого виду діяльності підприємства, використовують такі позначення:

- 01 – грошовий потік від операційної діяльності;
- 02 – грошовий потік від інвестиційної діяльності;
- 03 – грошовий потік від фінансової діяльності.

Система управлінського обліку враховує всі ознаки грошового потоку і визначає до якого виду діяльності його віднести. Загальна схема кодування грошового потоку за ЦФВ в управлінському обліку представлена на рис. 1.

« _ »	« _ »	« _ »	« _ »	« _ »	« _ »	« _ »	« _ »
ЦФВ		підрозділ ЦФВ		напрямок руху грошового потоку		вид діяльності	

Рис. 1. Структура коду грошового потоку в системі управління грошовими потоками

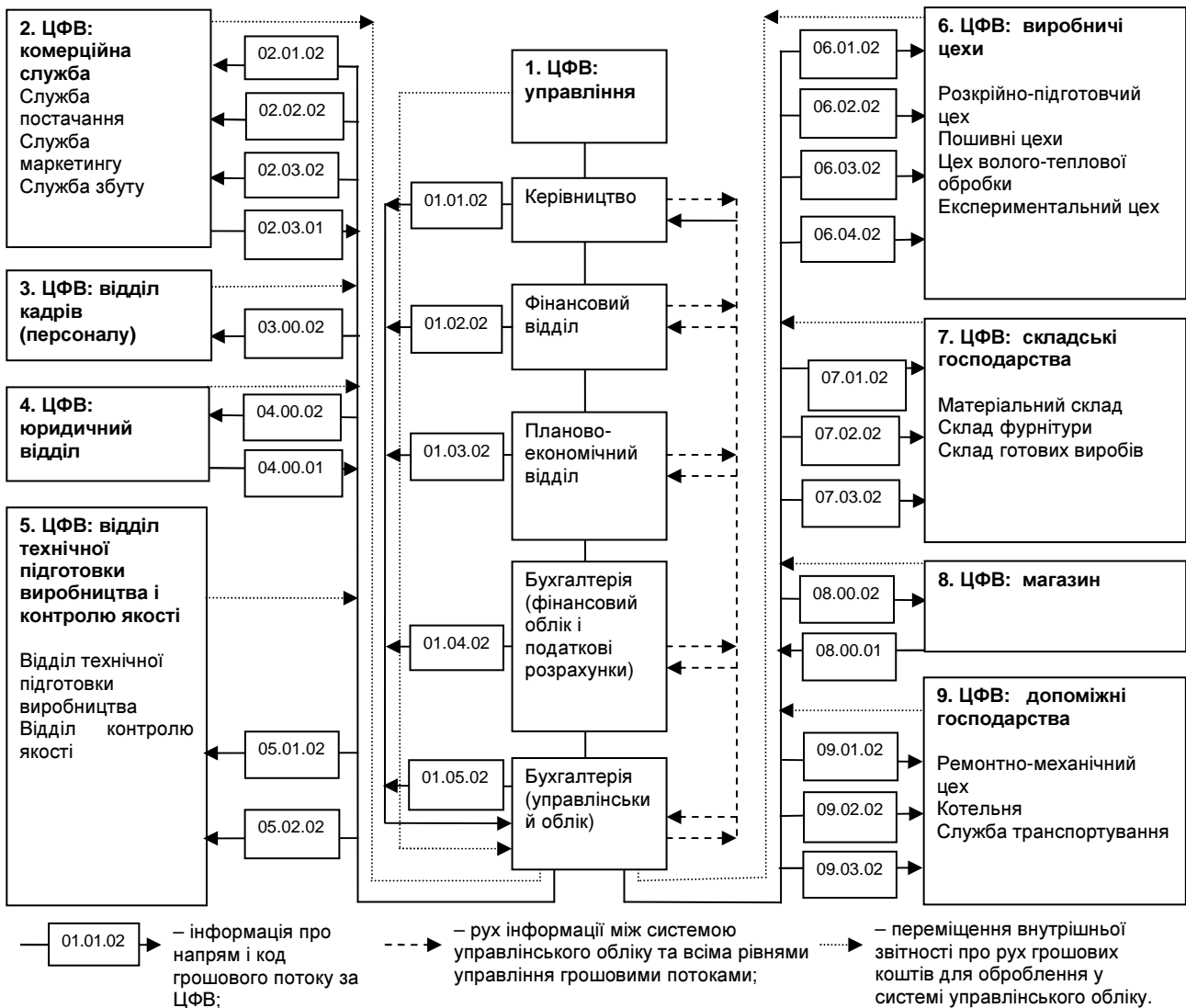
Для відображення в управлінському обліку ідентифікації і напрямку руху грошових потоків за ЦФВ і їх підрозділами, обміну інформацією про їх рух з службою управління підприємством та переміщення внутрішньої звітності наведено на рис. 2.

Служба управлінського обліку входить до відділу бухгалтерії, який уповноважений вести фінансовий облік і податкові розрахунки. Вона збирає, накопичує, обробляє, систематизує та передає інформацію про стан і рух грошових потоків по всіх ЦФВ підприємства на запит керівництва найвищого рівня (голови правління, директора), фінансового відділу, планово-економічного відділу. Системи управлінського і фінансового обліку повинні бути інтегрованими, що має свої переваги, які розкриваються через використання єдиної інформаційної бази, що дозволяє уникнути додаткового перенесення даних з системи фінансового обліку до системи управлінського обліку, їх дублювання, зменшити витрати на утримання бухгалтерів управлінського обліку.

У системі управління грошовими потоками управлінський облік по ЦФВ забезпечує виконання не тільки інформаційної функції, а ще і контрольної.

Інформаційна функція розкривається в тому, що служба управлінського обліку акумулює інформацію по всіх ЦФВ, що стосується бюджетних витрат (доходів) і відповідно вихідних (вхідних) грошових потоків. Безпосередньо від ЦФВ управління, передається інформація всім іншим ЦФВ (код № 02, 03, 04, 05, 06, 07, 08, 09) про затверджені бюджетом витрати (доходи), а також забезпечує зворотний інформаційний зв'язок, про виникнення відхилень від затверджених показників. Крім того, ця інформація повинна сприяти оперативній співпраці центрів відповідальності між собою, тому потрібно налагодити зв'язок між ЦФВ, за допомогою якого служба управлінського обліку буде отримувати запити і передавати інформацію потрібну ЦФВ. Оперативність в управлінському обліку є одним з найважливіших моментів. Зацікавленим внутрішнім користувачам систематизована інформація надається за різні періоди часу (годину, день, тиждень, місяць, квартал, рік).

Функція контролю розкривається в тому, що за допомогою управлінського обліку грошових потоків менеджери вищого рівня в оперативному режимі можуть відслідковувати виконання намечених показників, які поставлені перед ЦФВ підприємства. При виявленні відхилень в показниках (позитивних, негативних), які передаються з нижчих рівнів, встановлюють причини, наслідки відхилень, винну особу (керівник ЦФВ, працівник) для вчасного реагування і прийняття відповідних мір.

Рис. 2. Модель руху грошових потоків за ЦФВ у системі управління ними

Запропонований підхід до побудови управлінського обліку на основі формування інформації про грошові потоки по всіх ЦФВ дозволить створити систему єдиної бази даних, документації і документообороту. Враховуючи кодифікацію грошових потоків по ЦФВ розроблено форми внутрішніх управлінських документів для всіх ЦФВ і їх підрозділів, а також в цілому по підприємству, в яких затверджені бюджетні витрати (доходи). В процесі господарської діяльності ЦФВ і їх підрозділи відображають інформацію про грошові потоки у внутрішній документації і передають її службі управлінського обліку. Служба управлінського обліку збирає, порівнює планові і фактичні показники і формує зведений документ по підприємству, який відображає рух грошових потоків по всіх ЦФВ в цілому. Зібрана і оброблена інформація передається менеджерам вищого рівня. Документи, які обертаються між ЦФВ і службою управлінського обліку мають збігатися з кодом ЦФВ або його підрозділу, а також містити ідентифіковані коди грошових потоків, які стосуються конкретного ЦФВ або його підрозділу. Рекомендована форма внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків на прикладі підрозділу ЦФВ 02. 01. служба постачання, наведена в табл. 2.

Інформація, яка розкривається в наведеному реєстрі, може групуватися і аналізуватися в залежності від вимог і потреб служби управління грошовими потоками. Надлишок або дефіцит грошових коштів визначається шляхом зіставлення планового і фактичного відхилення грошового потоку, що поступово додається протягом усього періоду. Наведена форма реєстру складена на місяць, але за вибором служби управління може формуватися на необхідний період часу (день, тиждень, квартал, рік).

Наступна форма внутрішнього управлінського реєстру формується на основі зведення документації всіх підрозділів, які входять до відповідного ЦФВ і узагальнюється. Розроблена форма наведена на прикладі ЦФВ 02. комерційна служба (табл. 3).

Кожен ЦФВ підприємства у визначені строки збирає інформацію про діяльність своїх підрозділів і передає її службі управлінського обліку, яка обробляє її і формує зведений документ про рух грошових

потоків по підприємству. Рекомендована форма зведеного внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків наведена в табл. 4.

Таблиця 2
Форма внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків по ЦФВ 02. 01. «Служба постачання» (грн.)

Дата	Залишок на початок періоду	Затверджені бюджетом витрати коштів	Вихідний грошовий потік (код 02.01.02)		Поточні відхилення («+», «-»)	Залишок на кінець періоду	Накопичений надлишок або дефіцит («+», «-»)
			план	факт			
1	2	3	4	5	6	7	8
01.01.10	-	685000	-	-	-	-	-
04.01.10	685000	-	100000	110000	-10000	575000	-10000
08.01.10	575000	-	235000	238000	-3000	337000	-13000
12.01.10	337000	-	120000	115000	5000	222000	-8000
22.01.10	222000	-	170000	160000	10000	62000	2000
28.01.10	62000	-	60000	60000	-	2000	2000
Усього	-	-	685000	683000	-	2000	2000

Таблиця 3
Форма внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків по ЦФВ 02. «Комерційна служба»

Код під-розділу ЦФВ	Затверджені бюджетом		Код вихідного (вхідного) грошового потоку по ЦФВ 02. «Комерційна служба»				Відхилення від затвердженого бюджету («+», «-»)	
	витрати	доходи	02.01.02	02.02.02	02.03.02	02.03.01	витрати	доходи
1	2	3	4	5	6	7	8	9
02.01.	685000	-	683000	x	x	x	2000	-
02.02.	15000	-	x	14000	x	x	1000	-
02.03.	20000	-	x	x	20000	x	-	-
02.03.	-	2000000	x	x	x	1800000	-	-200000
Усього	720000	2000000	x	x	x	X	3000	-200000

Таблиця 4
Форма зведеного внутрішнього управлінського реєстру про рух грошових потоків по всіх ЦФВ підприємства

Код ЦФВ	Код грошового потоку	Затверджені бюджетом		Грошовий потік за період		Відхилення грошового потоку за період («+», «-»)	
		доходи	витрати	вхідний	Вихідний	вхідного	вихідного
1	2	3	4	5	6	7	8
01.	01.01.02.	-	15000	-	16000	-	-1000
	01.02. 02.	-	25000	-	23000	-	2000
	01.03. 02.	-	13000	-	13000	-	-
	01.04. 02.	-	16000	-	15000	-	1000
	01.05. 02.	-	10000	-	11000	-	-1000
	Усього по ЦФВ 01.	-	79000	-	78000	-	1000
02.	02.01.02.	-	685000	-	683000	-	2000
	02.02. 02.	-	15000	-	14000	-	1000
	02.03. 02.	-	20000	-	20000	-	-
	02.03. 01.	2000000	-	1800000	-	-200000	-
	Усього по ЦФВ 02.	2000000	720000	1800000	717000	-200000	3000
03.	03.00.02.	-	11000	-	11000	-	-
	Усього по ЦФВ 03.	-	11000	-	11000	-	-
	...						
	Усього по ЦФВ підприємства	2000000	810000	1800000	806000	-200000	4000

Завдяки розробленій внутрішній документації, яка містить інформацію про грошові потоки, система управління уникне ситуацій з дублюванням інформації, тому що кожен грошовий потік може бути ідентифікований завдяки привласненому коду, що надає службі управління грошовими потоками можливість групувати інформацію як за ЦФВ так і за їх підрозділами, за різними періодами часу, видами діяльності, з одночасним агрегуванням показників в цілому по підприємству, контролювати обсяг, напрям, відхилення планового і фактичного грошового потоку, а також оцінювати діяльність кожного ЦФВ окремо та його вплив на загальний фінансовий результат підприємства.

Впровадження управлінського обліку грошових потоків на швейних підприємствах потребує застосування інтегрованої, багатофункціональної автоматизованої системи.

Дотримання зазначеного підходу до побудови управлінського обліку є передумовою успішної роботи, зміцнення позицій в конкурентному середовищі, удосконалення системи інформаційного забезпечення і внутрішнього контролю, підвищення економічного потенціалу підприємств.

Висновки з даного дослідження. З метою підвищення якості використання грошових ресурсів, їхнього контролю і управління ними запропоновано впровадження на підприємстві управлінського обліку грошових потоків, який базується на виділенні ЦФВ і єдиній системі кодування грошових потоків. Ідентифікація грошових потоків дозволяє визначити і контролювати напрям їх руху (вхідні, вихідні) та обсяг, віднести грошові потоки до відповідного виду діяльності за окремими ЦФВ, їх підрозділами і по підприємству в цілому, а також дає можливість створити єдину систему документообороту.

Література

1. Баліцька В. В. Грошові потоки в контексті виробничої діяльності підприємств України / В. В. Баліцька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 8. – С. 81-86.
2. Білик М. Д. Методи фінансового планування і прогнозування в управлінні фінансами підприємства / М. Д. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 9. – С. 79-84.
3. Бланк И. А. Управление денежными потоками / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Ника-Центр, 2007. – 752 с.
4. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2006. – 423 с.
5. Друри К. Введение в управленческий учет и производственный учет : учебн. пособие для вузов : пер. с англ / К. Друри ; под ред. Н. Д. Эриашвили ; предисловие проф. П. С. Безруких. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 783 с.
6. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – 3-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2008. – 483 с.
7. Лігоненко Л. О. Управління грошовими потоками : навч. посіб. / Лігоненко Л. О., Ситник Г. В. – К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2005. – 255 с.
8. Єрмошкіна О. В. Управління фінансовими потоками промислових підприємств: теорія, практика, перспективи: монографія / О. В. Єрмошкіна ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті, Нац. гірн. ун-т. – Д. : Нац. гірн. ун-т, 2009. – 79 с.

УДК 658.27: 657.212

Ужва А.М.,
к.е.н., доцент кафедри обліку та економічного аналізу
Бубліс Д.Ю.,
магістр
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ У МІЖНАРОДНІЙ І ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

Постановка проблеми. Залучення вітчизняними підприємствами іноземного капіталу, вихід на іноземні ринки товарів, послуг та цінних паперів зумовлює необхідність реформування національної системи бухгалтерського обліку у відповідності з Міжнародними стандартами фінансової звітності. Науковці і практики єдині в тому, що перехід до ринкових умов господарювання зумовлює потребу перегляду теоретичних і практичних положень бухгалтерського обліку щодо складу його об'єктів, а також методики формування й обробки облікової інформації, виходячи з наявного господарюючого механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку необоротних активів є актуальним і завжди привертало до себе увагу багатьох науковців, серед них Ф.Ф. Бутинець, О.П. Гаценко, Р.Т. Джога, В.Ф. Палій, Л.В. Панкевич, С.В. Свірко та інші. Віддаючи належне науковим напрацюванням вчених, слід відзначити, що розкриття питання обліку необоротних активів потребує подальшого наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та аналіз особливостей обліку необоротних активів у зарубіжних країнах у порівнянні з українським досвідом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «необоротні активи» у зарубіжній обліковій практиці позначається різними термінами: постійні активи; власність, споруди і обладнання; матеріальні активи тощо. Так, в Росії – позаоборотні активи, які включають нематеріальні активи, основні засоби, доходні вкладення в матеріальні цінності; у Швейцарії необоротні активи в активі балансу об'єднані в одну групу – основні засоби; в Німеччині – основний капітал та фінансові активи; в країнах англо-американської групи – це довгострокові активи, що об'єднують у собі основні засоби або власність, будівлі і обладнання, невідчутні активи, інвестиції, інші не поточні (позаоборотні) активи. У США нарахований знос нематеріальних активів частіше зазначається у примітках до фінансових звітів, у порівнянні з балансом в Україні.

У більшості країн необоротні активи можна поділити на такі групи: матеріальні довгострокові активи; нематеріальні довгострокові активи; довгострокові фінансові інвестиції.

У США, наприклад, виділяють в окрему групу природні ресурси у зв'язку з їх особливими ознаками [2].

Відповідно до концептуальної основи Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (далі – МСБО) будь-який актив для відображення в обліку повинен відповідати таким критеріям: 1) у майбутньому бути корисним підприємству; 2) його вартість можливо достовірно визначити. Крім зазначених, основні засоби повинні відповідати ще декільком критеріям. Зокрема, згідно з п. 6 МСБО 16 «Основні засоби» основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує для використання у виробництві або постачанні товарів і наданні послуг, для надання в оренду іншим особам або для адміністративних цілей, які будуть використані, як очікується, більше одного періоду.

Основні засоби відображаються в обліку за первісною вартістю. Згідно з міжнародними стандартами, до первісної вартості основних засобів включають: ціну придбання з вирахуванням отриманих знижок, митні збори, невідшкодовані податки, витрати для налагодження основних засобів.

У деяких країнах дозволено включати до первісної вартості основних засобів суму позичкових відсотків, пов'язаних із придбанням об'єктів. У Німеччині відсотки за кредит дозволяється включати до витрат на будівництво основних засобів лише тоді, коли існує тісний взаємозв'язок між засобами та позиковим капіталом [1].

Відповідно до міжнародних стандартів визнані витрати, пов'язані з об'єктом основних засобів, повинні додаватися до балансової вартості цього активу, якщо є ймовірність того, що майбутні економічні вигоди надходять на підприємство. Всі інші подальші витрати слід визнавати як витрати того періоду, в якому вони були здійснені [4].

Суттєвою особливістю оцінки основних засобів згідно до МСБО є той факт, що їх балансова вартість може бути зменшена відповідними державними грантами. Порядок цього зменшення розкривається в

МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу». Міжнародні стандарти, окрім основної рекомендованої оцінки основних засобів за первісною вартістю, дозволяють альтернативний підхід: основні засоби можуть відобразитись у звітності за переоціненою вартістю [4].

Процес переоцінки основних засобів за МСБО і Положеннями стандартами бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО) України майже не відрізняється, але українські стандарти чіткіше зазначають ту межу (більше 10%), яка призводить до необхідності проведення переоцінки. За міжнародними стандартами ця межа зазначається як така, що «суттєво відрізняється» від балансової вартості. Що стосується амортизації основних засобів, то в міжнародному обліку використовуються такі методи нарахування амортизації: прямолінійне списання, зменшення залишку, метод суми одиниць продукції. В обліку Польщі амортизація нараховується за певною схемою з використанням терміну та коефіцієнтів для конкретних груп основних засобів.

Розуміння поняття «нематеріальні активи» в різних країнах, загалом, не відрізняється. Критеріями зарахування до такого виду активів є відсутність матеріальної форми, довгостроковість використання і здатність приносити дохід.

Відмінності ж спостерігаються на рівні складу нематеріальних активів, їх відображення в балансі, визначення терміну використання. Наприклад, в обліку окремих країн, на відміну від українського обліку, до складу нематеріальних активів відносяться організаційні витрати (витрати на створення підприємства, на рекламу, випуск акцій).

Із міжнародної практики обліку нематеріальних активів в Україні найменше розповсюджений термін «ціна фірми» або «гудвіл», який, в основному, означає добру репутацію фірми. Між вартістю підприємства і чистою вартістю його майна завжди існує різниця, яка і є гудвілом. Вона може бути позитивна і негативна [4].

За кордоном склалися три підходи до визначення вартості гудвілу: оцінка репутації фірми; поточна дисконтована оцінка; оцінка за залишковою вартістю [2].

З метою обліку інвестиції поділяють на дві великі групи: короткострокові інвестиції, довгострокові інвестиції.

У світовій практиці використовуються два методи оцінки інвестицій: метод оцінки за часткою в капіталі підприємства (початкові інвестиції включаються до балансу за собівартістю, а згодом збільшуються на частку інвестора в чистому прибутку компанії і зменшуються на частку дивідендів) і метод консолідації (компанія-інвестор і компанія, в яку здійснені інвестиції, складають єдину консолідовану звітність, сумуючи активи, зобов'язання, доходи і витрати). Потенційні збитки від знецінення довгострокових фінансових інвестицій в акції інших підприємств повинні відобразитися в тому звітному періоді, в якому виявлені, а потенційний прибуток буде відображений після реалізації акцій в сумі підвищених дивідендів, отриманих за акціями [1].

Довгострокові фінансові інвестиції вибувають з балансу за реалізаційною вартістю, яка часто співпадає з ринковою. У балансі вони відображаються окремим рядком між оборотними і необоротними активами або включаються до складу необоротних активів.

Щодо класифікації в балансі дебіторської заборгованості, за кордоном існують лише загальні правила, які носять рекомендаційний характер.

Порівняльний аналіз обліку необоротних активів в Україні та інших країн світу проведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика особливостей українського і зарубіжного обліку необоротних активів

№ п/п	Категорія	Український облік	Зарубіжний облік
1	2	3	4
1	Класифікація необоротних активів	Основні засоби, інші необоротні матеріальні і нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції і дебіторська відстрочені податкові активи, інші необоротні активи.	Матеріальні довгострокові активи, нематеріальні довгострокові активи, довгострокові фінансові інвестиції.
1.2	Критерії визнання основних засобів	Принесуть в майбутньому економічну вигоду, їх вартість може бути достовірно визначена.	
1.3	Оцінка	Зараховуються на баланс за первісною вартістю чи історичною собівартістю	
			Можуть включатися і відсотки за кредит

Продовження табл. 1

1	2	3	4
1.4	Витрати на ремонт	Визнаються як актив, коли вони покращують стан активу.	
1.5	Переоцінка	Проводиться у випадках, коли справедлива вартість суттєво відрізняється від балансової.	
1.6	Амортизація	Амортизація нараховується з використанням методів: прямолінійного списання, зменшення залишку, суми одиниць продукції, згідно норм податкового законодавства, а також прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний метод.	Згідно норм податкового законодавства
1.7	За умови вибуття	Списується залишкова вартість і накопичений знос, обліковується прибуток/збиток від вибуття.	
2	Нематеріальні активи	Критерії визнання - відсутність матеріальної форми, довгостроковість, здатність приносити дохід.	
2.1	Класифікація	На права користуватися природними ресурсами, майном, на знаки для товарів і послуг, на об'єкти промислової власності, авторські права, гудвіл, інші.	
		Такий вид як гудвіл майже не використовується.	Гудвіл поділяють на позитивний і негативний, є підходи до визнання вартості і методи списання.
3	Дебіторська заборгованість	Визначення - сума заборгованості дебіторів.	
3.1	Класифікація	Довгострокова і поточна.	Поточна і не поточна (середньострокова і довгострокова).

Таким чином, облік необоротних активів в Україні має багато спільного із зарубіжною практикою. Існування певних відмінностей зумовлено специфічністю української економіки. Інтеграція України в світове господарство вимагає відповідності організації обліку необоротних активів МСБО.

Висновки з даного дослідження. Аналіз організації обліку необоротних активів у зарубіжних країнах та порівняння з українським досвідом, показує очевидність необхідності внесення змін до Національних стандартів обліку необоротних активів для відповідності Міжнародним стандартам. В умовах глобалізації підприємницької діяльності та розвитку інформаційних технологій основним завданням українських підприємств є повна автоматизація облікового процесу, зокрема, і обліку необоротних активів, адже, діяльність будь-якого суб'єкта господарювання починається з придбання необоротних активів і не може тривати без їх використання, вони є своєрідним фундаментом кожного господарюючого суб'єкта.

Література

1. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах. [Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Ф. Ф. Бутинець, Л. Л. Горецька. – Житомир: Рута. – 2002. – 544 с.
2. Лучко М. Р. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: [Навчальний посібник] / М. Р. Лучко, І. Д. Бенько. – К.: Знання. – 2006. – 311 с.
3. Марочкіна А. М. Бухгалтерський облік за Національними стандартами: навчальний посібник / А. М. Марочкіна. – Харків: Торсінг. – 2002. – 296 с.
4. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку / [За ред. С. Ф. Голова]. – К.: ФПБАУ. – 2004. – 248 с.
5. Міжнародні стандарти фінансової звітності. – К.: – 2004. – Ч.2. – С. 465-549.
6. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: закон України від 16 липня 1999 року № 966-XIV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №8 «Нематеріальні активи», затвердж. наказом МФУ від 18 жовтня 1999 р. № 242.
8. Применение МСФО: в 5 ч. / Пер. с англ. – 3-е. изд., перераб. и доп. – М.: Альпина Бизнес Букс. – 2008. – 720 с.

УДК 657.222

Очеретько Л.М.,
к.е.н., доцент кафедри «Облік і аудит»
Корінець А.О.
Запорізький національний технічний університет

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємства прямо пропорційно залежить від чітко налагодженої системи ведення управлінського обліку, зокрема відображення витрат процесу діяльності. У сучасній концепції витрат вагоме місце займають трансакційні витрати. Це відносно нове поняття в бухгалтерському обліку і єдиного тлумачення його сутності поки що не знайдено, а тому воно потребує наполегливого вивчення та осмислення як з боку теорії, так і практики. В процесі здійснення господарської діяльності у кожного підприємства виникають трансакційні витрати, які мають значний вплив на прибуток підприємства, оскільки їх величина постійно зростає у зв'язку з трансформаційними процесами в економіці України. Саме тому, слід приділити значну увагу обліковому аспекту відображення трансакційних витрат, що сприятиме організації системи їх управлінського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні проблеми, пов'язані із висвітленням актуальних аспектів обліку та бухгалтерського відображення трансакційних витрат, знаходять своє відображення у наукових дослідженнях таких провідних вчених та науковців як Р. Коуз, Д. Норт, О. Вільямсон, С. Архієреєв, Р. Капелюшников, Г. Кірейцев, С. Малахов, В. Милашин, В. Радаєв, М. Шигун. На думку В. Радаєва [1], трансакційні витрати – це витрати, пов'язані з входом та виходом на ринок, доступом до ресурсів, передачею, специфікацією та захистом прав власності, укладанням та обговоренням ділових угод. Серед вчених, хто першим звернув увагу на важливість відображення в обліку трансакційних витрат, можна вважати Г. Г. Кірейцева [2], який наголосив, що виявлення класифікаційних ознак трансакційних витрат складатиме основу розробки методології їх обліку, аналізу та контролю як найважливіших функцій управління. Незважаючи на те, що значна кількість як вітчизняних, так і зарубіжних вчених присвятили роки своїм дослідженням та відкриттям в сфері трансакційних витрат, значна кількість питань, пов'язаних з важливістю їх відображення в обліку залишається нерозкритою, а тому потребує подальших досліджень науковців.

Постановка завдання. Метою даної статті є розкриття сутності трансакційних витрат, розгляд їх класифікації та оцінка можливого запровадження в облікову практику суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах господарювання загальновідомим фактом є те, що кінцева мета діяльності будь-якого підприємства – це одержання прибутку. А для визначення кінцевого результату прибутку необхідно вести ефективний облік витрат, який сприятиме зростанню конкурентоспроможності продукції та стане реальним досягненням довгострокового економічного зростання суб'єктів господарювання.

Для збереження і покращення загальної прибутковості підприємства керівництво повинно знати розміри специфічних витрат і прибутків на будь-який момент по окремих видах продукції, по кожному цеху та по інших структурних підрозділах підприємства. Саме облік витрат і дає таку інформацію, допомагає контролювати витрати, встановлюючи критерії ефективності виробництва.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та їх розкриття у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО) 16 «Витрати», затверджені наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 №318. У наведеному положенні витрати – це зменшення економічних вигод внаслідок вибуття активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені [3].

Система управлінського обліку є основним першоджерелом надходження інформації, відповідно до якої приймаються важливі управлінські рішення. Саме тому, створення оптимальної якісної системи обліку витрат загалом, і трансакційних витрат, зокрема, має досить вагоме значення.

Основоположником концепції трансакційних витрат вважається Р. Коуз, який у своїй статті «Природа фірм» [4] вперше запропонував новий клас витрат, які набули назви «трансакційні». Вченим була здійснена спроба довести, що укладення угоди між господарюючими суб'єктами на ринку неможлива без понесення певних витрат, які пов'язані з проведенням переговорів, укладенням договору, пошуком інформації, захистом прав власності.

Під «трансакцією» слід розуміти угоду, операцію, яка супроводжується взаємними поступками. Відповідно до цього визначення і виникають трансакційні витрати – витрати, пов'язані з веденням переговорів, оформленням контрактів та укладенням угод. Значна кількість вітчизняних та зарубіжних науковців відображають у своїх дослідженнях необхідність відображення трансакційних витрат в системі бухгалтерського обліку, але єдиного підходу до трактування сутності цього терміну не існує (табл. 1).

Таблиця 1

Тлумачення сутності трансакційних витрат

Автор	Тлумачення сутності трансакційних витрат
Р. Коуз [4]	Витрати, пов'язані зі збиранням та обробкою інформації, проведенням переговорів та прийняттям рішень, контролем та юридичним захистом виконання контрактів в умовах ринку
Д. Норт [5]	Витрати на оцінку корисних властивостей об'єкта обміну та забезпечення прав підприємців. Ці витрати служать джерелом соціальних, політичних і економічних інститутів
Т. Еггертссон [6]	Витрати, що виникають, коли індивіди обмінюються правами власності на економічні активи і забезпечують свої права на власність
О. Вільямсон [7]	Витрати, пов'язані з поганою адаптацією до непередбачуваних подій і мають місце з порушенням відповідності механізму угод обставинам їх реалізації
К. Ерроу	Витрати на експлуатацію економічної системи
Д. Ален	Витрати на встановлення та забезпечення прав власності
С.І. Архієреєв [8]	Витрати, що включають неявні витрати (втрати), які визначаються за альтернативним принципом. Тому втрати однієї сторони супроводжуються трансакційним виграшем іншої сторони
В.В. Радаєв [1]	Витрати, пов'язані з входом та виходом на ринок, доступом до ресурсів, передачею, специфікацією та захистом прав власності, укладанням та обговоренням ділових угод
А.О. Олейник	Витрати, пов'язані з обміном та захистом правочинностей

Аналіз різних підходів щодо тлумачення поняття «трансакційні витрати» дозволяє встановити і ще раз підтвердити, що єдиного визначення даного терміну серед вчених та науковців не існує, проте, варто відзначити, що майже всі з них порівнюють трансакції з контрактами, угодами та договорами.

Проаналізувавши та узагальнивши різноманітні підходи до трактування сутності трансакційних витрат, на нашу думку, трансакційні витрати – це витрати, пов'язані з пошуком партнерів по бізнесу, отриманням інформації про них, проведенням переговорів, юридичним оформленням угоди та контролем за виконанням її умов.

Трансакційні витрати мають місце на всіх етапах здійснення підприємницької діяльності – не лише операційної, а й фінансової та інвестиційної. Саме тому чітко налагоджена система управлінського обліку сприятиме покращенню якості обліку, врахуванню потреб управлінських рішень та функціонуванню інформаційної системи підприємства.

На сьогодні першочерговими завданнями обліку трансакційних витрат є облік операцій суб'єктів господарювання, пов'язаних із запровадженням до своєї діяльності трансакційних витрат; повнота, правильність і своєчасність відображення у відомостях трансакційних витрат; отримання достовірних і своєчасних облікових, аналітичних даних; організація обліку, аналізу та контролю трансакційних витрат; вибір пріоритетних напрямків розвитку діяльності; заходи щодо зменшення величини трансакційних витрат; контроль за виконанням поставлених завдань [9].

За той період часу, протягом якого відбувалося становлення поняття «трансакційні витрати» була здійснена значна кількість спроб класифікувати їх за різними ознаками. Наприклад, О. Вільямсон запропонував класифікацію трансакційних витрат по відношенню до моменту укладання угоди, відповідно до якої трансакційні витрати поділяють на витрати до укладання угоди (*ex ante*) та після укладання угоди (*ex post*).

Витрати *ex ante* включають витрати на розробку проекту контракту, пошук інформації, проведення переговорів, укладання угод і забезпечення гарантій реалізації домовленостей. Витрати, понесені після укладання угоди (*ex post*) включають витрати специфікації та захисту прав власності, організаційні та експлуатаційні витрати, пов'язані з використанням структур управління, куди сторони звертаються для врегулювання конфліктів та витрати, пов'язані з точним виконанням контрактних зобов'язань [7].

В цілях ведення бухгалтерського обліку, для надання необхідної інформації для управлінського персоналу М.М. Шигун [10] пропонує поділ трансакційних витрат на наступні види:

- 1) за відношенням до середовища виникнення (зовнішні та внутрішні);
- 2) за податковим визнанням (податкові та фінансові);
- 3) за частотою виникнення (разові та регулярні);

4) за характером господарських процесів (інформаційні трансакційні витрати – послуги інформаційних агенцій, вивчення економічного середовища, галузі; договірні витрати – заходи з організації та проведення переговорів; комунікаційні витрати – телефонні, транспортні й відрядні

витрати; торгові витрати – допродажне (надання інформації про продукт, оголошення акцій, реклама), продажне (сервісне обслуговування, доставка продукції, знижки) та післяпродажне обслуговування (гарантійний ремонт, розіграш призів); правові витрати – реєстраційні витрати, оплата за отримання або передачу прав власності, контроль якості продукції, оплата пені, штрафів, неустойок, використання системи захисту інформації та безпеки ведення бізнесу).

Ющак Ж.М. та Мельник С.І. [11] зазначають, що на момент сьогодення трансакційні витрати неможливо відобразити в існуючій системі бухгалтерського обліку, оскільки значна кількість трансакційних витрат мають своє приховане відображення на рахунках дев'ятого класу, який є витратним і має на меті отримання калькуляції продукції. Автор відзначає, що це можливо здійснити одним із двох способів – створивши нову облікову систему, що буде досить проблематичним, адже це потребуватиме нових змін в існуючих нормативних актах, або ж додати до існуючої системи обліку об'єкт трансакційних витрат, що буде значно простіше.

Досить велика кількість ідей щодо відображення трансакційних витрат на рахунках бухгалтерського обліку існує у вітчизняних вчених та науковців. Зазвичай, основними ідеями є ведення обліку трансакційних витрат на окремому рахунку восьмого або дев'ятого класу.

М. М. Шигун [12], дослідивши наукові праці з бухгалтерського обліку, виділила такі підходи до відображення трансакційних витрат у бухгалтерському обліку:

- 1) побудова нової неоінституційної моделі бухгалтерського обліку;
- 2) застосування транзитного рахунку «Трансакційні витрати»;
- 3) доповнення класу 8 «Витрати за елементами»;
- 4) виділення спеціального рахунку «Трансакційні витрати»;
- 5) виділення субрахунків у складі загальногосподарських витрат;
- 6) виділення рахунку-екрану «Трансакційні витрати (узагальнюючий)»;
- 7) створення додаткових аналітичних розрізів по рахунках витрат діяльності для введення ознаки трансакційних витрат.

Ющак Ж. М. [13] зазначає, якщо суб'єкт господарювання укладає угоду на придбання певного активу або надання деякої послуги, то в такому випадку витрати, які мають місце на даному етапі слід прямо відносити до об'єкту угоди. Вона має на меті відобразити такі види витрат на рахунку дев'ятого класу 92 «Адміністративні витрати», при цьому відкриваючи до нього відповідні аналітичні рахунки: першого порядку – 92.п «Трансакційні витрати угоди N», другого порядку 92.п. 1 «Інформаційні витрати», 92.п.2 «Витрати на проведення переговорів». А у випадку, коли укладається контракт на реалізацію певного активу або надання послуги, то в такому випадку витрати, які виникають на стадії ведення переговорів мають збиратися та відобразитися на рахунку дев'ятого класу 93 «Витрати на збут», при цьому відкриваючи аналітичні рахунки: першого порядку – 93.п «Трансакційні витрати угоди N», другого порядку – 93.п.1 «Інформаційні витрати», 93.п.2 «Витрати на приведення переговорів», де п – конкретний договір, який приймає значення від 1 до нескінченності [13].

Український дослідник Замазій О.В. [14] пропонує для обліку трансакційних витрат відкриття субрахунків окремих трьох видів витрат – адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат, для обліку яких призначені рахунки дев'ятого класу – 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші операційні витрати». Він пропонує використати досить цікаву ідею для різноманіття стандартного облікового процесу, а саме – запровадити програмний продукт, який дозволив би відстежувати трансакційні витрати у певних операціях суб'єктів господарювання. Також зазначає, що цей продукт міг би стати значним важелем в системі управлінського обліку для прийняття важливих стратегічних рішень в управлінні підприємством [14].

В деяких літературних джерелах існують пропозиції відображення трансакційних витрат із застосуванням додаткового рахунку 86 «Трансакційні витрати» у складі рахунків 8 класу «Витрати за елементами». Даний рахунок С. Мельник та Ж. Ющак пропонують використовуватися як транзитний, тобто ті витрати, що повинні відноситися на рахунки дев'ятого класу, потім будуть потрапляти на рахунок 86 «Трансакційні витрати» [11]. Також вони вважають доцільним виокремлення трансакційних витрат на рахунках обліку від рахунку 92 «Адміністративні витрати» і до 99 «Надзвичайні витрати».

Ще одним не менш важливим варіантом застосування трансакційних витрат в системі бухгалтерського обліку є підхід Н.Г. Сапожнікової [15]. Вона пропонує введення до системи рахунків суб'єктів господарювання синтетичного рахунку-екрану «Трансакційні витрати (узагальнюючий)», який сприятиме їх накопиченню та здійсненню їх класифікації відповідно до певних вимог управління. Рахунки-екрани дозволяють реєструвати відомості про трансакції наростаючим підсумком, з постійним визначенням сальдо, що забезпечує можливість систематизації витрат за звітними періодами наростаючим підсумком з початку звітного року в необхідних користувачам розрізах. Їх склад і порядок застосування встановлюється підприємством, виходячи з особливостей організації діяльності, структури та методів управління. На рахунках-екранах збираються усі витрати за економічними елементами по підприємству в цілому в кореспонденції з кредитом рахунків, що відображають джерело їх виникнення [15].

Для розв'язання проблеми відображення трансакційних витрат у системі бухгалтерського обліку досить цікавим є підхід російського науковця І.Г. Панженської, яка пропонує виділити окремо рахунок

47 «Трансакційні витрати» з субрахунками, які відображають певні види трансакційних витрат: 47-1 «Пошук клієнтів», 47-2 «Переговори», 47-3 «Забезпечення інтересів сторін», 47-4 «Процес обміну», 47-5 «Контроль», 47-6 «Адаптація», 47-7 «Коректування субоптимальних договірних умов», 47-8 «Послаблення стратегічних позицій», 47-9 «Завершення угоди». Як доповнення до цього рекомендується відкривати аналітичні рахунки за конкретно укладеними контрактами [16].

Слід зауважити, що автор використовує власну класифікацію, де перші чотири субрахунки відображають суму витрат до укладення договору, а витрати решти п'яти субрахунків – після укладення договору. Проте, на нашу думку, доцільніше відображати їх на рахунках 9 класу, оскільки трансакційні витрати на даний момент існування бухгалтерського обліку прирівнюються та відображаються на рахунках 9 класу Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій «Витрати діяльності». У зв'язку з тим, що у 9 класі витрати охоплюють рахунки від 90 до 99, що значно ускладнює завдання запровадження в діючу систему обліку можливості відображення трансакційних витрат, оскільки вільний рахунок відсутній, то виникає потреба заміни одного з існуючих рахунків.

Розглянувши та проаналізувавши попередні погляди науковців щодо можливого способу відображення трансакційних витрат в обліковому процесі пропонуємо спростити процедуру відображення трансакційних витрат в системі бухгалтерського обліку.

З урахуванням запропонованої класифікації для обліку трансакційних витрат, які виникають в процесі реалізації продукції, надання послуг, виконання робіт вважаємо доцільним виділити на існуючому рахунку 93 «Витрати на збут» два субрахунки – 93 «Витрати на збут» та 932 «Трансакційні витрати на збут» за відповідними елементами. За дебетом рахунку 932 вважаємо за доцільне відображати суму визнаних витрат в залежності від їх виду на основі підтверджуючих первинних документів, а за кредитом – списання на рахунок 79 «Фінансові результати». Для обліку трансакційних витрат, які виникають в процесі придбання певного продукту пропонуємо використати резервний рахунок 29 «Трансакційні витрати на придбання».

Окрім цього, слід відкривати аналітичні рахунки за відповідними контрактами. Немає сумніву, що відокремлення з переліку іншої інформації даних про трансакційні витрати буде більш зрозумілою та доступною для відображення їх сутності та практичного застосування. Впровадження в облікову практику трансакційних витрат потребує відображення їх у Ф.№2 «Звіт про фінансові результати» та виділення у її структурі певних груп витрат та дещо зміненого порядку обчислення фінансових результатів діяльності.

Можливим варіантом пришвидшеного розвитку обліку трансакційних витрат вважаємо внесення змін до законодавчої бази існуючої системи бухгалтерського обліку шляхом внесення змін до Плану рахунків бухгалтерського обліку, облікової політики підприємства, удосконалення та доповнення П(с)БО, наукове обґрунтування існуючих досліджень в сфері відображення трансакційних витрат. Все це сприятиме побудові ефективної системи їх бухгалтерського обліку.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, за результатами проведеного дослідження проаналізовано та виявлено теоретичні аспекти поняття трансакційних витрат, відображено проблеми застосування в системі бухгалтерського обліку та запропоновано запровадження їх до облікової практики шляхом впровадження нового субрахунку. У зв'язку з тим, що поняття трансакційних витрат як з боку теорії, так і практики є досить новим у системі бухгалтерського обліку, у такому випадку варто приділяти значну увагу їх вивченню. Слід зауважити те, що останнім часом досить активно проводяться дослідження у сфері наукових розробок з метою удосконалення методології щодо відображення їх в обліку.

Література

1. Радаев В. В. Российский бизнес: структура трансакционных издержек / В.В. Радаев // Общество и фирмы.–1999. – № 6 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/209/333/1217/002rADAEW.pdf>
2. Кирейцев Г. Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерського учета: Научный доклад. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Житомир: ЖГТУ, 2008. – 76 с.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Затв. наказом МФУ від 31.12.99 № 318 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
4. Коуз Р. Природа фирмы / Р. Коуз // Фирма, рынок и право. Пер. с англ. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.
5. Норт Д. Институции, институция зміна та функціонування економіки : пер. з англ. / Д. Норт. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
6. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты : пер с англ. / Т. Эггертссон. – М. : Дело, 2001. – 208 с.
7. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / О.Е. Вільямсон ; Наук. ред. укр. перекладу: С. Бушуєв. – К.: «АртЕк», 2002. – 472 с.

8. Архиреев С.И. Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации / С.И. Архиреев. – Х. : Бизнес Информ, 2000. – 288 с.
9. Костирко І. Г. До питання обліку трансакційних витрат / І. Г. Костирко, Н. П. Молоко // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 9 (33). – Ч.2. – 2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2012_9_2/19.pdf
10. Шигун М. М. Бухгалтерський облік трансакційних витрат: проблеми визначення поняття і класифікації / М. М. Шигун // Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2 (14) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1641/1/26.pdf>
11. Ющак Ж. М. Трансакційні витрати у вітчизняній обліковій системі: XXI століття – нове уявлення майбутнього / Ж. М. Ющак, С. І. Мельник // Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 1(13) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1694/1/16.pdf>
12. Шигун М. М. Методичні підходи до бухгалтерського обліку трансакційних витрат / М.М. Шигун // Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 3 (15) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1427/1/3.pdf>
13. Ющак Ж. М. Трансакційні витрати договірною процесу: облікове відображення / Ж.М. Ющак // Вісник ЖДТУ №2(52) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1408/1/43.pdf>
14. Замазій О. В. Проблеми обліку трансакційних витрат у діяльності суб'єктів господарювання / О. В. Замазій // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. Випуск 70 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.donntu.edu.ua/fem/vip70/70_14.pdf
15. Сапожникова Н. Г. Развитие методологии и практики корпоративного учета и отчетности. – Автореф. дис. д.э.н. – Воронеж, 2009 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oldvak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/economich/2009/19-01/SapozhnikovaNG.pdf>
16. Панженская И. Г. Методика учета трансакционных издержек / И.Г. Панженская / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vestnik.adygnet.ru/files/2006.4/371/panzhenskaya2006_4.pdf

УДК:631.115.11:631.15/16:65.012.12

Скакун Л.А.,
асистент кафедри обліку і аналізу
Козак Н.Ю.

Вінницький національний аграрний університет

SWOT- АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин у сільському господарстві основу малого й середнього підприємництва становлять фермерські господарства, які є однією з ефективних форм господарювання та забезпечують раціональне використання матеріальних, трудових ресурсів, поповнення обсягу та асортименту сільськогосподарської продукції, мають малий обсяг витрат та високу оборотність капіталу, а також є надійним засобом забезпечення соціально-політичної стабільності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження конкурентних позицій підприємств за допомогою методики SWOT-аналізу знайшли відображення в працях наступних учених: Даніка Н. В., Більського І., Липчука В., Кордоби О. та ін. Водночас, стратегічні проблеми розвитку фермерських господарств потребують подальшого вирішення.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – проаналізувати сучасний стан стратегічного управління загалом у Мурованокуріловецькому районі Вінницької області, за допомогою SWOT-аналізу об'єктивно оцінивши стан і результати фінансово-господарської діяльності діючих на його території сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на різноманітність видів фермерських господарств, спостерігаються певні відмінності їх функціонування та розвитку, що породжуються різними підходами до прийняття рішень. На даний час не визначено стратегії розвитку фермерських господарств на майбутнє, основою якої є визначення їх позицій на ринку. Для визначення даної стратегії можна застосовувати різні методи стратегічного аналізу. Нами використано SWOT- аналіз як пріоритетний метод оцінки позиції фермерського господарства, з огляду на вплив внутрішніх і

зовнішніх чинників та з урахуванням їх сильних і слабких сторін.

Аналіз діяльності фермерських господарств Мурованокуріловецького району відображений в табл.1.

Таблиця 1

SWOT-аналіз діяльності фермерських господарств Мурованокуріловецького району станом на 2011 рік

<p align="center">Сильні сторони:</p> <p>Забезпеченість трудовими ресурсами Розмір земельних ресурсів Рентабельність продукції Значний асортимент продукції Достатня сировинна база Значна відносна частка на ринку Природно-кліматичні умови Стойка платоспроможність.</p>	<p align="center">Слабкі сторони:</p> <p>Недостатній рівень матеріально-технічної бази Нестабільність і суперечність нормативно-правової бази Слабка фінансово-кредитна підтримка держави Маркетингова політика Негативні демографічні зміни</p>
<p align="center">Можливості:</p> <p>Підвищення рівня інвестиційної та інноваційної діяльності Удосконалення економічних механізмів регулювання фермерства Об'єднання фермерських господарств у кооперативи, як найперспективнішу форму подальшого розвитку Удосконалення форм первинного обліку в залежності від напрямку спеціалізації, обсягів виробництва та реалізації продукції Формування стійкого кредитно-фінансового обслуговування фермерських господарств</p>	<p align="center">Загрози:</p> <p>Відсутність стратегічних програм і механізмів функціонування фермерських господарств Недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств Недостатня кількість фінансових ресурсів для погашення кредиторської заборгованості Політична розгалуженість Нестабільність, спричинена глобалізаційними процесами</p>

Дані таблиці свідчать, що основними слабкими сторонами діяльності фермерських господарств Мурованокуріловецького району є:

- недостатній рівень матеріально-технічної бази (оновлення транспортних засобів потребує значних коштів, які для фермерів важко виділити, оскільки всі грошові засоби перебувають в обороті), у зв'язку з чим існує раціоналізм застосування аутсорсингу щодо забезпечення підприємства технічним оснащенням, обґрунтовуючись стрімким розвитком науково-технічного прогресу;

- нестабільність і суперечність нормативно-правової бази (практично не функціонуючий характер багатьох правових актів, дуже низька виконавська дисципліна щодо виконання нормативно-правових документів; наявність у законодавстві багатьох нечітких норм, які при бажанні можна піддати будь-якому трактуванню; необґрунтованість законодавчих обмежень та вимог, які містяться в окремих документах);

- слабка фінансово-кредитна підтримка держави (відсутній дієвий механізм реалізації політики державної підтримки фермерських господарств);

- необґрунтована маркетингова політика (відсутність маркетолога та маркетингової служби на сільгоспідприємстві, які б займались рекламою та збутом продукції);

- негативні демографічні зміни (зменшення чисельності населення призводить до зменшення кількості споживачів сільськогосподарської продукції).

За результатами проведеного SWOT-аналізу встановлюємо, що фермерські господарства на досліджуваній території мають ряд сильних сторін і можливостей на аграрному ринку.

Для покращення фінансового стану сільськогосподарських підприємств потрібно удосконалити кредитну політику, суть якої полягає у зменшенні відсоткових ставок і стимулюванні довгострокових кредитів.

Основними можливостями фермерських господарств регіону є:

1. Удосконалення форм первинного, аналітичного та синтетичного обліку в залежності від напрямку спеціалізації, обсягів виробництва та реалізації продукції.

Облік у фермерських господарствах повинен бути налагоджений таким чином, щоб фермер в будь-який момент міг одержати повну і достовірну інформацію про господарські процеси, визначити свій майновий і фінансовий стан, виявити прибутковість здійснених операцій.

Більшість фермерських господарств не здійснюють жодних витрат, які можна було б віднести до майбутніх періодів, а тому немає необхідності вести рахунок 39 «Витрати майбутніх періодів». У випадках, коли фермерське господарство орендує основні засоби в інших підприємств чи здійснює підписку на газети чи журнали, зазначені витрати настільки мізерні, що їх відразу можна віднести на витрати виробництва [1].

Певного доповнення потребує Книга обліку доходів і витрат. Вона надто громіздка, без потреби деталізовані доходи за видами. Враховуючи те, що фермерські господарства не мають значної їх

номенклатури, тут можна залишити лише графу 5 «Виручка від реалізації (робіт, послуг)» та графу 9 «Надзвичайні доходи», що дозволить забезпечити інформацією про складання Звіту про фінансові результати у повному обсязі.

Зазначені тенденції мають прямо пропорційний вплив на визначення та аналітичну оцінку фінансових результатів діяльності підприємства.

2. Удосконалення економічних механізмів регулювання фермерства (забезпечення фінансування створення кредитних кооперативів та спілок; застосування механізму кредитування готової продукції за гарантованими цінами; створення державного фонду кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників).

Для забезпечення стабільного розвитку ринку сільськогосподарської продукції та отримання фермерами гарантованих доходів необхідно створювати інтервенційні фонди не лише по зерну, а й по інших видах сільськогосподарської продукції; на державному рівні розробляти і впроваджувати програми, головними напрямками яких могли б бути заходи з оптимізації цін на продукцію скотарства, вироблену фермерами; підтримання стабільних цін і впровадження виробничих квот [5].

3. Підвищення рівня інвестиційної та інноваційної діяльності (виділяють лізинг та специфічні форми кредитування, зокрема, через створення кредитних кооперативів).

На даний момент часу створення таких установ пов'язано з проблемами організаційного та соціального характеру, а також недосконалістю нормативно-правової бази та нестабільністю діяльності фінансового посередництва. Вирішити частину цих питань можливо через створення системи кредитної кооперації трьох рівнів: місцевих кредитних кооперативів, регіональних кооперативних спілок та центрального кооперативного банку, тобто за принципом «знизу до гори». Причому, слід розширити сферу діяльності таких кредитних установ у напрямку забезпечення ними здійснення лізингових операцій.

4. Об'єднання фермерських господарств у кооперативи як найперспективнішу форму подальшого розвитку.

Створення кооперативних об'єднань забезпечує:

- залучення у кооперативну сферу діяльності більшості фермерських господарств, що призводить до розповсюдження прийнятих у кооперативних товариствах параметрів та вимог виробництва на цілі галузі сільського господарства, чи то в загальнодержавному, чи регіональному масштабі;

- діяльність кооперативів по спільному використанню сільськогосподарської техніки дає можливість значній частині фермерів підвищувати технічний рівень виробництва, зменшувати невиробничі витрати на придбання дорогої і нерентабельної, в умовах одного господарства, техніки.

- створення національних програм модернізації цих галузей, які забезпечували б ритмічність виробництва, високу якість продукції, зменшення витрат;

- зниження, без додаткових посередницьких підприємницьких структур в процесі матеріального забезпечення виробництва і збуту сільськогосподарської продукції, реалізаційних цін на певну групу товарів [2].

З огляду даних аналізу можна стверджувати, що фермерські господарства досліджуваного району мають досить вагомі переваги та можливості, які необхідно використати для їх подальшого розвитку.

Висновки з даного дослідження. Забезпечення належного функціонування та ефективної діяльності фермерських господарств є однією із складових підвищення конкурентоспроможності підприємств та забезпечення подальшого стабільного розвитку аграрного сектору країни.

Одним із шляхів ефективного використання наявних ресурсів фермерських господарств є кооперація. Розвиток кооперативних відносин у фермерському секторі передбачає: залучення фермерів і приватних землевласників до членства в існуючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах; створення нових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і активізація фермерів у роботі кредитних спілок.

Для підвищення ефективності діяльності фермерських господарств потрібне повне забезпечення матеріально-технічною базою з врахуванням специфіки діяльності господарств та створення пільгових умов кредитування на придбання сільськогосподарської техніки або аутсорсинг.

Впровадження наданих пропозицій щодо стратегічних шляхів зміцнення фінансового стану фермерів в Україні сприятиме покращанню конкурентоспроможності фермерів, як по відношенню до внутрішньої ринкової кон'юнктури, так і стосовно взаємодії із зовнішнім оточенням.

Література

1. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку // Фермерське господарство. – 2010. – № 26. – С. 1-3.
2. Антонюк Д. А. Впровадження і функціонування організаційно-економічного механізму консультування суб'єктів малого бізнесу / Д. А. Антонюк // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – № 4. – С. 188-193.
3. Більський І. Стратегія розвитку аграрних підприємств на основі SWOT – аналіз./ І. Більський//

Науковий вісник львівського державного аграрного університету. – 2011. – №18.

4. Данік Н. В. Стратегія розвитку фермерських господарств в Україні / Н. В. Данік // Науковий вісник львівського державного аграрного університету. – 2010. – №16.

5. Збарський В. Економічна ефективність аграрного виробництва фермерських господарств / В. Збарський // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2012. – № 19. – С. 30-38.

6. Карпова В. Фермерські господарства: форми ведення бухгалтерського обліку / В. Карпова // Все про бухгалтерський облік. – 2012. – № 90. – С. 34-37.

7. Месель-Веселяк В. Я. Форми господарювання в сільському господарстві України : результати, проблеми, вирішення / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 13-23.

8. Фіщук Н. Ю. Деякі аспекти розвитку фермерських господарств Вінниччини в умовах трансформаційної економіки / Н. Ю. Фіщук, Б. П. Фіщук // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – Вип. 12(52). – С. 98-103.

УДК 657.663:657.471.12

Юрчук Н.П.,
*старший викладач кафедри економічної кібернетики
Вінницький національний аграрний університет*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОБЛІКУ ПРАЦІ ТА ЇЇ ОПЛАТИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Постановка проблеми. За потребами практики, метою обліку витрат на оплату праці є забезпечення керівництва сільськогосподарського підприємства необхідною та своєчасною інформацією для прийняття відповідних управлінських рішень щодо ефективного використання трудових ресурсів. Для цього необхідна побудова інформаційної системи забезпечення збору даних про: дотримання законодавчо-нормативної бази із питань виплат (КЗпП, П(С)БО) [1; 5]; ефективність витрат на оплату праці; правильність розрахунків виробітку за виконані роботи та надані послуги та їх відображення в обліку; обґрунтованість виплат заробітної плати за трудовими угодами та достовірність відображення в обліку; дотримання встановленого порядку віднесення витрат на оплату праці та собівартість продукції; правильність визначення розміру фонду оплати праці, що реалізується у системі внутрішнього контролю. Необхідність розв'язання усіх вищезазначених питань і обумовлює актуальність обраного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та методів контролю за розрахунками з оплати праці розглядали В.М. Жук, М.Т. Білуха, Г.Г. Кірейцев, В.Б. Моссаковський, С.О. Левицька, Л.М. Чернелевський, П.Т. Саблук, В.Я. Савченко, І. В. Саух, В.В. Сопко, Л.К. Сук, Ю.С. Цал-Цалко та інші.

На думку І. В. Саух [7], для соціального захисту і матеріальної зацікавленості працівників необхідно постійно удосконалювати систему оплати праці з урахуванням кількості працівників, якості праці, умов праці і її результатів. Для цього потрібно постійно проводити перевірку розрахунків з персоналом, яка передбачає контроль за дотриманням чинного законодавства про працю, правильністю нарахування заробітної плати і проведення утримань з неї, а також правильністю ведення бухгалтерського обліку розрахунків з оплати праці.

Автори підручника [4], зокрема, В.М. Мурашко вважають, що під час здійснення контролю як внутрішнього, так і зовнішнього, важливо розмежовувати відповідні законодавчі акти та діючі нормативи, які регулюють бухгалтерський облік розрахунків з оплати праці, а також слугують невід'ємним покращуючим елементом для проведення внутрішньої перевірки.

Вченими, зокрема, А.П. Макаренко, І.В. Боюк [2] визначено, що контроль розрахунків з оплати праці є однією з найважливіших і найскладніших ділянок роботи, оскільки безпосередньо стосується економічних інтересів усіх працівників підприємства та відіграє важливу роль у системі управління. Це пов'язано з тим, що облік праці і заробітної плати є трудомістким, потребує уваги і сконцентрованості, оскільки пов'язаний з обробкою великої кількості первинної інформації, має багато однотипних операцій.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження проблем контролю за організацією праці та її оплати на сільськогосподарських підприємствах у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарські підприємства, враховуючи вже накопичений досвід, потребують контролю за оплатою праці, який «забезпечить відстеження, контроль та аналіз витрат, оперативне формування інформації для провадження заходів на їх

економію через створення ефективних механізмів стимулювання, можливість доводити рівень оплати праці до реальної вартості робочої сили у напрямку загальної соціальної політики держави, зростання рівня надтарифного заробітку працівників за конкретні результати праці й випереджального зростання продуктивності праці над середньою зарплатою» [3].

Насамперед, питання контролю оплати праці зосереджені в обліковій політиці підприємства. Так, І.М. Щирба вважає [8], що технічний аспект облікової політики щодо витрат підприємства на оплату праці повинен передбачити такі складові: робочий план рахунків в розрізі центрів витрат та центрів відповідальності; форми первинних документів по розрахунках з оплати праці; облікові реєстри; схеми (графіки) документообігу; технологію обробки облікової інформації; склад, порядок і терміни подання внутрішньої звітності; порядок проведення інвентаризації зобов'язань з оплати праці тощо. Саме у ній має бути врахована вся множина факторів, що впливають на працю та її оплату й підлягають контролю.

При цьому, до факторів макrorівня віднесено нормативно-правове регулювання (за рівнями) та договірне регулювання у частині колективних та індивідуальних договорів. До внутрішніх факторів віднесено систему нормування праці, форму оплати праці, тарифну систему, системи стимулюючих та компенсаційних виплат. До внутрішніх загальних факторів належать також форма власності підприємства, його розмір та місцезнаходження, галузева приналежність, організація системи обліку, форма фінансового обліку, технологія обробки облікової інформації, поріг суттєвості, методи калькулювання собівартості тощо. За кожною ділянкою цих факторів необхідний контроль з метою забезпечення повноти організаційного процесу контролю за оплатою праці. Рішення, що приймаються керівництвом відносно праці та її оплати дуже важливі, оскільки це вагома частка витрат. Цикл руху засобів з оплати праці включає не тільки операції, що відображаються на рахунках заробітної плати, але й операції, пов'язані з виплатою пенсій, угодами про майбутні компенсації, системою компенсаційних премій за акціями, виплатами службовцям, податками на заробітну плату й відповідними зобов'язаннями за такими витратами.

Об'єктами контролю праці та її оплати є, насамперед, позиції, перелічені у Рекомендаціях № 132 (п. 3.7.) [6], де передбачено: основна і додаткова оплата праці працівників, безпосередньо зайнятих в технологічному процесі виробництва (в тому числі трактористів-машиністів); оплата праці нараховується, виходячи з обсягів виконаних робіт чи виходу продукції або відпрацьованого часу на підставі відповідних первинних документів і відноситься на відповідні об'єкти витрат (п.5.2.).

Як зазначає І. В. Саух, для того, щоб належним чином організувати управління об'єктом праці та її оплати, на кожному етапі мають бути чітко визначені загальні процедури циклу, розподіл обов'язків, взаємозв'язки із загальною системою внутрішнього контролю [7].

Взаємозв'язок праці та її оплати й потреб управління нами наведено на рис. 1.

Відправним моментом контролю праці та заробітної плати є класифікація особового складу працівників і фонду заробітної плати підприємства. В групуванні особового складу працівників виділяють: сфери застосування праці, за якими персонал підприємства ділиться на виробничий і обслуговуючий; функції, що виконуються в процесі виробничо-господарської діяльності; професії (механізатори, працівники ферми, слюсарі, комірники тощо); кваліфікацію (перший розряд, другий); обліковий склад – працівники підприємства, що числяться у його списках.

Для контролю витрат на оплату праці необхідна інформація про час присутності і невиходи на роботу працівників, понаднормово відпрацьований час, тарифних ставках оплати праці, відрядних розцінках, посадових окладах, системах преміювання, яку бухгалтерія отримує з відповідних підрозділів підприємства.

Для поліпшення методики контролю оплати праці необхідно врахувати, що вони не охоплюють всі ознаки, які характеризують витрати заробітної плати в господарській діяльності підприємства, а об'єднують витрати, різні за характером і цільовим призначенням, насамперед, за ознакою обліку витрат та їх розподілу і не забезпечують необхідне групування витрат із заробітної плати для контролю результатів діяльності окремих підрозділів і виявлення резервів з цього об'єкту контролю. Та й загалом, на думку дослідників, складно створити таку організацію контролю витрат праці та її оплати, яка всебічно розкривала б всі напрями та потреби для управління ними.

Послідовність перевірки стану організації обліку праці та її оплати на сільськогосподарському підприємстві наведена в табл. 1.

Методика внутрішнього контролю нарахування заробітної плати залежить від діючих форм і систем оплати праці. При здійсненні внутрішнього контролю на підприємстві або в його підрозділах використовуються нагромаджувальні або разові наряди.

Виходячи із мети і завдань контролю оплати праці, потрібно вибрати відповідну модель, яка включає об'єкти, джерела інформації, методичні прийоми як самого процесу контролю, так і узагальнення та реалізації його результатів. Дані аналітичного обліку відіграють важливу роль у ході проведення контролю оплати праці. Вони надають інформацію про розміщення та склад персоналу за місцями його використання, відпрацьований і невідпрацьований час, обсяг продукції, виконання норм, фонд заробітної плати і його структуру, динаміку заробітної плати за категоріями персоналу, місцями виникнення витрат. Аналітичний облік незамінний при визначенні розміру оплати праці та відрахувань з неї за кожною особою окремо та при віднесенні витрат на рахунки, субрахунки.

Рис. 1. Схема організації контролю за обліком праці та її оплати на сільськогосподарських підприємствах

Джерело: [7]

Перевірку достовірності зобов'язань за розрахунками з персоналом за виплатами працівникам починають з підтвердження облікових даних сальдо по рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам». Для цього кредитове сальдо за даним рахунком звіряється з підсумком переліку реєстрації платіжних відомостей або підсумком розрахунково-платіжної відомості. При погодинній системі оплати праці з'ясується обґрунтованість використання тарифних ставок і посадових окладів, а також і дотримання умов контрактів, а при відрядній – виконання кількісних і якісних показників, правильність вживання норм і розцінок [3].

Таблиця 1

Етапи контролю організації обліку праці та її оплати

Етап перевірки	Джерела інформації
Чинні форми і системи оплати праці	ряд документів щодо прийому, звільнення і переведення працівників підприємства, первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку і звітність
Наявність внутрішнього положення про оплату праці працівників і колективний трудовий договір	склад і модифікація бухгалтерів, забезпеченість нормативними матеріалами, хто здійснює контроль за їх роботою, чи комп'ютеризована дана ділянка роботи тощо
Обліковий і середньосписковий склад працівників	
Стан організації обліку розрахунків за виплатами працівникам	перевіряються: штатний розклад, положення, накази, розпорядження, контракти, договори цивільно-правового характеру (підряду, відшкодувального надання послуг і інші форми трудового договору), довідки бухгалтерії, продаж товарів в кредит, таблиці обліку використання робочого часу, акти виконаних робіт, наряди, маршрутні листи, листки тимчасової непрацездатності, виконавчі листи, розрахункові і платіжні відомості, особові рахунки працівників, облікові реєстри (відомості, журнали-ордери) за рахунками 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», 65 «Розрахунки за страхуванням», Головна книга, звітність

Під час перевірки особливу увагу потрібно приділяти первинним документам, що регламентують відносини з робітниками, а також нарахування та виплату заробітної плати. Повинна бути чітко закріплена відповідальність за ділянками обліку оплати праці (облік особового складу, облік використання робочого часу, облік виробітку продукції і заробітної плати, облік виконання норм виробітку, розрахунки з робітниками та службовцями з оплати праці тощо).

Висновки з даного дослідження. Контроль за використанням коштів на виплату заробітної плати на кожному підприємстві має велике значення, в процесі якого потрібно здійснювати систематичний контроль за використанням фонду заробітної плати, виявляти можливість економії коштів за рахунок зростання продуктивності праці та зниження трудомісткості продукції. Таким чином, контроль за оплатою праці є досить трудомістким процесом, який потрібно проводити досить ретельно та уважно, адже витрати на оплату праці займають досить значну часту у структурі витрат підприємства.

Важливе значення має чітка організація обліково-аналітичної роботи розрахунків з оплати праці на підприємстві, оскільки вона є найбільш відповідальною та трудомісткою. Крім того, на деяких підприємствах наявні неофіційні позаоблікові нарахування й виплати працівникам без сплати встановлених законодавством податків та платежів.

Література

1. Кодекс законів про працю в Україні, прийнятий Законом УРСР [Електронний ресурс]: від 10 груд. 1971 р. (з подальшими змінами і допов. 1999 р., № 12–43. – 378 с.) // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Макаренко А. П. Аудит операцій і розрахунків з оплати праці та обліку її витрат на підприємстві [Електронний ресурс] / А. П. Макаренко, І. В. Боюк // Вісн. Бердян. ун-ту менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 1 (13). – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc...1/23.pdf.
3. Мельянова Л. В. Облік і контроль оплати праці в сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Л. В. Мельянова ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2010. – 22 с.
4. Мурашко В. М. Контроль і ревізія фінансово-господарської діяльності : навч. посіб. / В. М. Мурашко, Т. М. Сторожук, О. В. Мурашко ; за ред. П. В. Мельника. – К. : ЦУЛ, 2003. – 311 с.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» [Електронний ресурс] / затв. наказом МФУ від 28.10.2003 р. № 601 (зі змінами та допов.). – Режим доступу : www.ligazakon.ua.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] : наказ М-ва аграр. політики України від 18.05.2001 р. № 132. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.122.0>.
7. Саух І. В. Методика перевірки операцій з оплати праці та пов'язаних з нею розрахунків [Електронний каталог] / І. В. Саух // Міжнародний зб. наук. праць. – Вип. 2 (20). – Режим доступу : eztuir.ztu.edu.ua/524/1/428.pdf.
8. Щирба І. М. Сутність облікової політики щодо витрат на оплату праці та факторів впливу на її формування [Електронний ресурс] / І. М. Щирба. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc.../41.pdf.

УДК 657.1

Івасишин М.О.,
аспірант кафедри обліку і аудиту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ВИТРАТ У СИСТЕМІ БЮДЖЕТУВАННЯ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Управління витратами відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні стабільного зростання прибутковості суб'єктів господарювання, забезпечуючи вирішення стратегічних і тактичних завдань фінансової політики. Від того, наскільки ефективними будуть управлінські рішення, пов'язані з мінімізацією окремих видів витрат, залежить, чи підприємство отримуватиме прибутки чи збитки.

Система управління витратами потребує дотримання ряду основних вимог, узагальнених Джугла Н.В., Муравським В.В. [1, с.197-199]: системний підхід до управління витратами; єдність методів обліку, аналізу й контролю на різних рівнях управління; орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства; недопущення понаднормових витрат; встановлення взаємозв'язку витрат з якістю продукції; запровадження прогресивних методів мінімізації витрат; вдосконалення інформаційного забезпечення у напрямку автоматизації управлінських функцій; своєчасне та оперативне управління витратами на різних стадіях життєвого циклу продукції (робіт, послуг).

Відтак, значне місце у цій системі управління витратами займає як облік, так і аналіз. Через системні інформаційні взаємозв'язки обліку та аналізу створюється і реалізується можливість знизити рівень невизначеності інформації для прийняття управлінських рішень, отже, знижуються ризики управлінської системи у цілому.

Саме тому обліку і аналізу, як сервісним функціям в системі бюджетування бюджетуванню витрат в умовах ринкової економіки приділяється все більша увага з боку власників і керівництва підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз витрат є дієвим інструментом управлінського аналізу, оскільки забезпечує необхідну інформацію для прийняття виважених оптимальних рішень. Питаннями методики аналізу витрат присвячені дослідження багатьох українських учених: П.М.Іванечко [2], Г.І.Кіндрацької [3], І.Д.Лазаришиної [4], Є.В.Мниха [5], С.І.Шкарабана [4] та інших.

Однак недостатньо розробленими є питання методики аналізу витрат у системі бюджетування. Як правило, вчені-економісти розглядають методичні засади управлінського обліку і в його контексті – методику аналізу витрат шляхом порівняння бюджетів витрат і звітів про їх виконання. Водночас невіршеними залишається багато питань, пов'язаних з ідентифікацією завдань аналізу витрат у системі бюджетування, обґрунтуванням його методичних засад з урахуванням потреб інформаційно-аналітичного забезпечення управління витратами. Враховуючи рівень витрат газотранспортних підприємств України, вирішення проблемних питань методики аналізу витрат з урахуванням особливостей системи бюджетування видається тим більш актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу витрат, їх взаємозв'язку з функціями управління і бюджетування та обґрунтування заходів щодо удосконалення методичних засад аналізу витрат у системі бюджетування газотранспортних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Більшість українських вчених – аналітиків пропонує розглядати методику аналізу витрат як послідовне виконання аналітичних операцій за таким алгоритмом:

1. Узагальнюючий аналіз витрат за усіма видами діяльності підприємства.
2. Аналіз витрат операційної діяльності.
3. Аналіз витрат інвестиційної діяльності.
4. Аналіз витрат фінансової діяльності.
5. Аналіз витрат на 1 грн. продукції (робіт, послуг).
6. Факторний аналіз витрат.
7. Аналіз витрат операційної діяльності за економічними елементами.

Такий алгоритм базується на даних фінансової звітності суб'єкта господарювання і проводиться, як правило, щоквартально або за рік з метою оцінки динаміки витрат в ув'язці з динамікою доходів при аналізі фінансових результатів або як самостійний напрямок аналізу.

Проведені дослідження поглядів вчених з цього питання засвідчили, що більшість авторів вважає за доцільне проводити аналіз витрат як у динаміці за абсолютними показниками, так і за структурою (Г.І.Кіндрацька, М.Д.Корінько, Є.В.Мних, О.В.Олійник, П.Я.Попович, В.К.Савчук,

В.І.Самборський, І.Д.Фаріон, М.Г.Чумаченко, С.І.Шкарабан). Враховуючи запити системи управління, а також відповідну інформаційну базу за даними аналітичного та синтетичного обліку підприємства, таке аналітичне дослідження здійснюється, як правило, щомісячно, щоквартально. Однак такі методичні підходи недостатньо узгоджуються з теоретико-організаційними засадами бюджетування витрат та потребами практики управління газотранспортних підприємств.

Система бюджетування витрат орієнтована на вирішення різних за характером завдань у рамках більш загальної системи управління витратами, які доцільно ідентифікувати згідно з функціями управлінського обліку.

Слушною у цьому зв'язку є думка Л.В.Нападовської, яка вважає, що бюджет є важливим важелем ефективного управління, виконання якого досягається завдяки поєднанню функцій планування, нормування, обліку, аналізу та контролю. Визначення цілей майбутньої діяльності належить до функції планування, періодичне порівняння фактичних результатів з накресленими цілями – до функції контролю. На основі відхилень, виявлених у результаті такого зіставлення, здійснюється аналіз з подальшим встановленням причин та винуватців відхилень. Завершальним етапом контролю є формулювання висновків, на основі яких приймаються рішення щодо приведення системи до керованого стану [6, с.558].

Економічний аналіз, як було зазначено вище, є сервісною підсистемою системи управління і прямо чи опосередковано пов'язаний з виконанням усіх функцій управління. Також він має власні функції, які забезпечують реалізацію аналітичних завдань у системі управління. Більшість українських вчених – аналітиків виокремлює такі основні функції економічного аналізу, як оцінювально-діагностична та пошукова. Для формування науково – обґрунтованої методики аналізу витрат у системі бюджетування варто узгодити функції економічного аналізу з відповідними функціями управління, управлінського обліку та бюджетування (табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок функцій управління, управлінського обліку, бюджетування та аналізу витрат*

Функції управління	Функції управлінського обліку	Функції бюджетування витрат	Функції економічного аналізу витрат
Перспективне планування	Формування альтернатив майбутнього розвитку підприємства, надання допомоги у прийнятті рішень	Визначення довгострокових цілей майбутньої діяльності щодо управління витратами у рамках фінансової стратегії підприємства	Пошукова
Поточне та оперативне планування	Надання допомоги в плануванні, стимулювання результатів діяльності персоналу	Визначення поточних цілей підприємства та центрів відповідальності щодо управління витратами	Пошукова
Організація та мотивація	Забезпечення координації та взаємодії між рівнями управління, структурними підрозділами та окремими виконавцями	Забезпечення координації та взаємодії між рівнями управління, центрами відповідальності та окремими виконавцями при визначенні цілей діяльності підприємства щодо управління витратами	Пошукова, оцінювально-діагностична
Облік	Вимірювання та відображення операцій; класифікація затрат та калькулювання собівартості, дослідження поведінки затрат, оцінка ресурсів та майна	Відображення витрат підприємства у цілому та у розрізі центрів відповідальності; дослідження поведінки витрат (бюджетних, фактичних)	Оцінювально-діагностична
Контроль	Акцентування уваги керівників на відхиленнях, оцінка відповідності прийнятих рішень перспективним напрямом розвитку підприємства	Періодичне порівняння фактичних витрат з бюджетними по підприємству у цілому та у розрізі центрів відповідальності	Оцінювально-діагностична
Аналіз	Надання допомоги у прийнятті управлінських рішень	Встановлення причин та винуватців відхилень фактичних витрат від бюджетних; факторний аналіз витрат; формулювання висновків, на основі яких приймаються управлінські рішення щодо оптимізації витрат	Оцінювально-діагностична; пошукова

*Розроблено автором на основі [6, с. 19]

Забезпечення узгодженості функцій управління, бюджетування витрат та аналізу витрат є запорукою розробки ефективних управлінських рішень, реалізація яких у практиці фінансово-господарської діяльності газотранспортних підприємств зумовить зниження точки беззбитковості,

вибір найкращих варіантів співвідношення постійних і змінних витрат, мінімізацію негативних відхилень, забезпечення прибутковості у довготерміновій перспективі.

Система бюджетування накладає свої організаційні та методичні обмеження на аналітичний інструментарій.

До числа характерних логічно обумовлених і взаємопов'язаних методичних аналітичних підходів у системі бюджетування витрат газотранспортних підприємств доцільно відносити:

- оцінку динаміки бюджетних витрат по підприємству і структурних підрозділах (центрах відповідальності);
- аналіз динаміки фактичних витрат по підприємству і центрах відповідальності;
- порівняння рівня та динаміки бюджетних і фактичних витрат як по підприємству у цілому, так і у розрізі центрів відповідальності за сумою і за питомою вагою з виокремленням значних і незначних відхилень;
- факторний аналіз витрат для встановлення причин відхилень;
- порівняння витрат за гнучкими і статичними бюджетами;
- аналіз структури витрат для визначення вагомих (суттєвих) витрат;
- аналіз динаміки контрольованих витрат;
- аналіз постійних і змінних витрат у розрізі центрів відповідальності і по підприємству у цілому.

Основними інформаційними джерелами для аналізу витрат у системі бюджетування є бюджети витрат і звіти про їх виконання. Так як ці документи формуються на газотранспортних підприємствах періодичністю щомісяця, щоквартально, за півроку та за рік, то й аналіз витрат доцільно проводити такої ж періодичності.

На початковому етапі аналізу витрат у системі бюджетування необхідно аналізувати динаміку:

А) бюджетних витрат;

Б) фактичних витрат

по газотранспортному підприємству у цілому (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз динаміки і структури бюджетних витрат Богородчанського ЛВУМГ за 2010 -2011рр.

№ п/п	Показник	2010 р.		2011 р.		Відхилення	
		сума, тис.грн	пит.вага, %	сума, тис.грн	пит.вага, %	за сумою	за пит.ваг.
1	Операційні витрати - всього у т.ч.	239261,6	100,0	388249,6	100,0	148988,0	-
1	Собівартість реалізованих послуг	153113,2	64,0	302729,6	78,0	149616,4	14,0в.п.
2	Витрати на оплату праці	38055,8	15,9	45965,1	11,8	7909,3	-4,1в.п.
3	Відрахування на соціальні заходи	14706,8	6,1	20038,3	5,2	5332,0	-0,9в.п.
4	Інші витрати виробничого характеру	21988,8	9,2	7482,6	1,9	-14506,2	-7,3в.п.
5	Податки, збори та інші обов'язкові платежі	3236,5	1,4	9070,3	2,3	5833,8	0,9в.п.
6	Капітальні інвестиції	8160,5	3,4	511,7	0,1	-7648,8	-3,3в.п.
7	Інші витрати	-	-	2647,9	0,7	2647,9	0,7в.п.

Спостерігається значне зростання бюджетних операційних витрат Богородчанського ЛВУМГ за аналізований період – з 239261,6тис.грн. до 388249,6тис.грн., тобто на 148988,0 тис.грн., що обумовлене першочергово зростанням собівартості реалізованих послуг на 149616,4 тис.грн. і одночасним зменшенням суми інших витрат виробничого характеру – на 14506,2тис.грн. та капітальних інвестицій – на 7648,8 тис.грн. Такі суттєві зміни у динаміці бюджетних операційних витрат призвели й до структурних зрушень. Частка собівартості реалізованих послуг у структурі збільшилася на 14,0 відсоткових пунктів, при скороченні частки інших витрат виробничого характеру на 7,3 в.п., витрат на оплату праці - на 4,1 в.п., капітальних інвестицій - на 3,3 в.п.

Аналогічно рекомендується здійснювати аналіз фактичних витрат як по підприємству у цілому, так і у розрізі центрів відповідальності.

За підсумками аналізу у випадку наявності відхилень від бюджетних і фактичних значень витрат необхідно визначати причини і винуватців для вжиття своєчасних заходів. Однак існуючі на сьогодні методичні підходи не забезпечують отримання інформації на газотранспортних підприємствах у цьому розрізі.

Принципово важливим для системи бюджетування є визначення центрів відповідальності і формування інформаційних потоків щодо витрат, доходів, прибутків та інвестицій. Погоджуємося з думкою проф. Н.І.Пилипів, що формування центрів відповідальності дозволяє:

- визначати причини низької ефективності, установлювати відповідальність конкретного працівника за доручену роботу, тобто за ті затрати, які виникають у центрі затрат, за винятком затрат, які неможливо контролювати за допомогою власних рішень;
- забезпечувати своєчасне попередження відхилень від норм матеріальних і трудових затрат, порушень технологічного режиму й необґрунтованого збільшення вартості транспортування газу;
- оперативно виявляти ділянки, де найбільш часто виникають відхилення затрат;
- аналізувати причини відхилень для прийняття управлінських рішень [7, с.204].

На газотранспортних підприємствах України виокремлюються центри відповідальності, у розрізі яких проводиться розрахунок бюджетних і фактичних доходів та витрат. Однак недоліком використовуваної на практиці форми Звіту про надходження та використання грошових коштів, у якій узагальнюється інформація щодо планових (бюджетних) і фактичних доходів і витрат є те, що дані не систематизовано у розрізі центрів відповідальності, що потребує додаткових обчислень і розрахунків, знижує рівень оперативності аналізу і призводить, у підсумку, до несвоєчасних управлінських рішень. Тому пропонуємо використовувати для потреб оперативного і поточного аналізу групування витрат у розрізі центрів відповідальності. Рекомендоване групування витрат забезпечуватиме подальше удосконалення методики аналізу витрат за кожним центром відповідальності з метою конкретизації відхилень від бюджетних витрат і узгодження дій керівництва цих центрів відповідальності. Наступним етапом є оцінка рівня та динаміки співвідношення бюджетних і фактичних витрат як по підприємству у цілому, так і у розрізі центрів відповідальності за сумою та за питомою вагою з виокремленням значних і незначних відхилень.

Результати аналізу структури бюджетних і фактичних витрат дозволяють обґрунтувати склад вагомих (суттєвих) витрат, які необхідно аналізувати першочергово на газотранспортних підприємствах в системі бюджетування:

1. Собівартість реалізованих послуг (табл. 3);
2. Витрати на оплату праці.

Таблиця 3

Аналіз собівартості реалізованих послуг у 2011 році

№ п/п	Статті витрат	Бюджетні витрати		Фактичні витрати		Відхилення	
		сума, тис.грн	пит.вага, %	сума, тис.грн	пит.вага, %	за сумою	за пит.вагою
	1	2	3	4	5	6	7
1	Собівартість реалізованих послуг - всього у т.ч.	302729,6	100,0	238907,9	100,0	-63821,7	-
1.1	Витрати на газ природний	0,0	-	0,0	-	-	-
1.2	Витрати на електроенергію	297540,0	98,28	235931,0	98,75	61609,0	0,47
1.3	Витрати на сировину і матеріали	696,9	0,23	357,8	0,15	-339,1	-0,08
1.4	Витрати на запчастини та матеріально-технічні ресурси для виробництва	819,9	0,27	15,9	0,01	-804,0	-0,26
1.5	Витрати на матеріально-технічні ресурси для ремонту	1071,5	0,35	316,0	0,13	-755,5	-0,22
1.6	Витрати на реагенти	79,8	0,02	27,4	0,01	-52,4	-0,01
1.7	Витрати на паливно-мастильні матеріали	2393	0,79	2205,8	0,92	-187,2	0,13
1.8	Витрати на канцтовари і витратні матеріали	128,5	0,04	54,0	0,03	-74,5	-0,01

У зв'язку з тим, що ці витрати за своїм рівнем впливу на кінцевий фінансовий результат є найбільш суттєвими, вони потребують більш оперативного та деталізованого аналізу з метою їх оцінки для встановлення сум і причин відхилень для своєчасного реагування на негативну динаміку.

Тому пропонуємо за вагомими (суттєвими) витратами формувати оперативні бюджети і звіти про їх виконання (щотижнево, щомісячно). Тобто бюджети за цими витратами слід формувати з щомісячною розбивкою, що полегшить їх аналіз і прийняття своєчасних ефективних управлінських рішень.

У 2011 році фактичні витрати були значно меншими за бюджетні – на 63821,7 тис.грн. в основному за рахунок суттєвого зменшення витрат на електроенергію – на 61609 тис.грн. Недотримання бюджетного рівня витрат пояснюється передусім значним зменшенням обсягів реалізації природного газу – на 71367,4 тис.грн. При цьому структура витрат змінилася несуттєво.

Як зазначають Є.А.Ананькіна, С.В.Данілочкін, Н.Г.Данілочкіна [8, с.146] **аналіз відхилень** – це основний інструмент оцінки діяльності центру затрат. Поточний контроль і аналіз дає змогу своєчасно перебудувати систему управління виробництвом так, щоб менеджер міг у будь-який момент впливати на процеси, які відбуваються.

Як слушно зазначає вчений С.Ф.Голов, з метою оперативного контролю керівникові центру відповідальності слід виявляти та вивчати значні відхилення від бюджету до їх включення до звіту, визначати причини відхилень і вносити необхідні корективи [9, с.340].

До числа основних факторів, які впливають на виникнення відхилень вченими віднесено: обсяг виробництва, ціни на ресурси, норми витрат на одиницю продукції.

Врахування визначених в роботі вимог щодо формування оперативних звітів про їх виконання бюджетів (щотижневих, щомісячних) дозволило розробити схему концептуальної моделі методики аналізу витрат у системі бюджетування газотранспортних підприємств, що полегшить як аналіз витрат, так і аналіз їх відхилень з метою прийняття оперативних, обґрунтованих управлінських рішень (рис.1).

Рис. 1. Схема концептуальної моделі методики аналізу витрат у системі бюджетування газотранспортних підприємств

Представлена схема характеризує комплексну систему і алгоритм аналізу витрат газотранспортних підприємств

Висновки з даного дослідження. На основі проведеного дослідження запропоновано методичні засади аналізу витрат, які дозволять підвищити ефективність функціонування системи бюджетування і стануть дієвим чинником удосконалення управління витратами газотранспортних підприємств.

Досліджено проблему удосконалення методичних засад аналізу витрат у системі бюджетування на основі розробленої концептуальної моделі методики аналізу витрат, а також висвітлено взаємозв'язок функцій управління, бюджетування та аналізу витрат для розробки науково-обґрунтованої методики аналізу витрат у системі бюджетування.

Література

1. Джугла Н.В. Теоретичні аспекти формування системи управління витратами підприємства / Н.В. Джугла, В.В. Муравський // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 листопада 2012 р. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 270 с.

2. Іванечко П. М. Класифікація відхилень затрат в управлінському обліку та аналізі [Текст] / П. М. Іванечко // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – 2010. – Вип. 29, Ч. 2 : Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці. – С. 129-134.
3. Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік у банках України / Л.М. Кіндрацька. – Київ: КНЕУ, 2001, 636 с.
4. Шкарабан С. І. Стратегії організації економічного аналізу [текст] / С. Шкарабан, І. Лазаришина // Економічний аналіз. : збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – Вип. № 2 (18). – С. 10–14.
5. Аналіз і контроль в системі управління капіталом підприємства : монографія / Є.В. Мних, А.Д. Бутко, О.Д. Большакова, Г.О. Кравченко, Г.І. Никонович / за ред. проф. Є.В. Мниха. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2005. – 232 с.
6. Нападівська Л.В. Управлінський облік: підруч. для вузів / Л.В.Нападівська. – 2-ге вид., доопрац. та допов. – К. : Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.
7. Пилипів Н.І. Облік і контроль затрат на газотранспортних підприємствах : монографія / Н.І. Пилипів. – Івано – Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – 364 с.
8. Контролінг как инструмент управления предприятием / Е.А.Ананькина, С.В.Данилочкин, Н.Г.Данилочкина и др./ Под ред. Н.Г.Данилочкиной. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 279 с.
9. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія / С.Ф. Голов. – К. : Центр учбової літератури., 2007 – 522 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 658.8:004.738.5:631.115

Бурлаков О.С.,
к.е.н., доцент кафедри соціальної
економіки і інформаційних технологій,
Подільський державний аграрно-технічний університет

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОФОРМУВАНЬ

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання для сільськогосподарських товаровиробників найбільш актуальною стає проблема реалізації сільськогосподарської продукції.

Проблеми реалізації аграрної продукції породжені безліччю причин: недосконалістю існуючого ціноутворення, слаборозвиненою інфраструктурою агропромислового комплексу, руйнуванням зв'язків між виробниками і споживачами, недостатнім рівнем забезпечення інформацією про стан ринку, а також необґрунтовано малою увагою держави до вирішення проблем села [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення у збутовій діяльності сільськогосподарського підприємства має здійснення функції розподілу, зміст якої полягає у просуванні своєї продукції до кінцевого споживача.

Проблемами організації ефективної збутової діяльності займались Акулич М.В. [1], Ананьев О.М. [2], Меджибовська Н. [7] та ін. Однак, у наукових працях недостатньо уваги приділено сучасним інформаційно-комунікативним засобам підвищення ефективності збутової політики агроформувань України, що свідчить про актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Сучасні агроформування мають досить широкий вибір засобів і каналів для доведення своєї продукції до кінцевого споживача [6]. Отже, метою дослідження є обґрунтування та розробка рекомендацій щодо необхідності використання інструментарію електронної комерції як шляху вирішення проблем збуту та ефективного засобу для поліпшення економічного стану агропідприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування та розвитку збутових відносин, в умовах сучасної аграрної економіки, виходить за традиційні межі [5]. Необхідність вирішення проблем, що пов'язані з впровадження ефективної реалізаційної політики на підприємствах аграрної сфери посилюється зі стрімким розвитком Internet, сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та поступовим переходом розвинутих країн до електронної торгівлі [8].

Ефективність сільськогосподарського виробництва у великій мірі залежить від ступеня впровадження інноваційних технологій у всі стадії виробничого процесу (виробництво, розподіл, реалізація та споживання). У зв'язку з цим, обґрунтування концепції удосконалення реалізаційної політики, розробка рекомендацій щодо освоєння електронної комерції, інформаційної економіки, глобальної мережі Internet в АПК відіграє велике теоретичне та практичне значення у підвищенні ефективності функціонування агроформувань України.

У сучасних умовах, використання нетрадиційних прийомів та засобів реалізації операцій обміну, у тому числі і у сільському господарстві, набуває ключового значення, забезпечуючи зростання конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств. Розвиток організаційно-економічних відносин в аграрній сфері тісно пов'язаний з останніми досягненнями у галузі інформаційних технологій з поступовим переходом до «технотронної економіки», основним засобом реалізації якої є електронна комерція [2].

Аграрна електронна комерція являє собою взаємозв'язок та взаємодію суб'єктів господарювання аграрної сфери АПК з приводу купівлі-продажу продукції, робіт та послуг, що здійснюються в галузі інформаційних технологій з використанням функціональних можливостей глобальної мережі Internet [3].

Враховуючи досить значні матеріальні витрати, що пов'язані з закупівлею засобів обчислювальної техніки та програмного забезпечення, а також принцип залишкового фінансування сільського господарства, необхідно визнати, що сучасні агроформування України знаходяться далеко від передових меж глобальної комп'ютеризації. В зв'язку з цим, вважаємо за необхідне створити

умови для забезпечення всіх учасників аграрних економічних відносин доступом до мережі Internet з метою оперативного отримання достовірної та актуальної інформації про ціни, ринки збуту тощо.

Процес інформатизації суб'єктів господарювання аграрної сфери повинен забезпечити:

- моніторинг формування та використання засобів бюджетів різного рівня, що виділяються для фінансування сільського господарства на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях;
- можливості для стійкого функціонування у кризових ситуаціях;
- динамічний розвиток господарюючих суб'єктів в умовах жорсткої конкуренції;
- економічну, правову, організаційну та інтелектуальну підтримку всіх стадій виробничого та післявиробничого циклу.

Засоби обміну інформацією в процесі електронної торгівлі включають в себе різноманітні бази даних, що містять дані про суб'єктів продовольчого ринку, пропозиції щодо продаж та закупівель сільськогосподарської продукції, а також електронні торговельні майданчики, які забезпечують можливості для досягнення між продавцями та покупцями згоди щодо умов контрактів тощо.

В процесі розвитку економічних відносин з використанням засобів електронної аграрної комерції необхідно виділити інформаційні технології як ключової умови, що забезпечить майбутнє, ефективне функціонування національної економіки на базі системного дослідження мережних організаційно-економічних відносин в інформаційному аграрному суспільстві.

Використання засобів глобальної мережі Internet надає додаткових можливостей, суттєво зменшуючи перешкоди для доступу до інформації, незалежно від географічного розташування підприємства. Окрім того, завдяки використанню сучасних мережних технологій у суб'єктів господарювання з'являються принципово нові можливості для:

- моніторингу цін;
- отримання оперативної інформації від Міністерства аграрної політики і продовольства;
- зв'язку з іншими суб'єктами господарювання як аграрної, так і інших галузей економіки;
- банківського онлайн обслуговування.

Окрім нових можливостей, які відкриваються перед суб'єктами господарювання, технології електронної комерції дозволять вирішити цілу низку проблем, зокрема:

- недостатність інформаційного обміну між підприємством та контрагентами;
- складність виходу на потенційно нові продовольчі та сільськогосподарські ринки (регіональні та світові);
- високі витрати на отримання інформації, рекламу та ін.;
- нестача грошових засобів для проведення рекламних акцій;
- неналагоджені взаємовідносини між відділами підприємства, що пов'язані із затримкою у надходженні оперативної інформації;
- проблеми обліку та звітності.

Сільськогосподарські товаровиробники, які приймають участь в економічних відносинах засобами електронної комерції, мають можливості для визначення максимально обґрунтованих цін на сільськогосподарську продукцію і, тим самим, залучити до здійснення процесу реалізації кінцевого споживача, минувши довгий ланцюжок посередників, в результаті чого вартість продукції буде суттєво знижена [4].

В процесі дослідження визначено та згруповано основні переваги здійснення діяльності сільськогосподарськими формуваннями з використанням основних засобів електронної комерції, зокрема:

- закріплення зв'язків з поточними та залучення нових контрагентів за допомогою постійного розміщення об'яв про закупівлі ресурсів та продаж готової продукції;
- інтенсифікація побудови процесу збуту готової продукції і, як результат, підвищення прибутковості діяльності через організацію торгів та тендерів;
- закріплення сировинної бази через залучення перевірених регіональних постачальників сільськогосподарської продукції, а також постачальників з інших регіонів та країн;
- створення можливостей для відстеження ринкової кон'юнктури ринку, а також проведення власної цінової політики;
- оперативної оцінки потреб аграрного ринку та окремих підприємств у ресурсах;
- організація збутової діяльності за індивідуальними планами роботи з клієнтами.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, використання можливостей електронної комерції як перспективного засобу вирішення проблем реалізації аграрної продукції, призведе до низки позитивних змін як для виробників, так і для споживачів сільськогосподарської продукції, а також створить передумови для агроформувань щодо виходу на світовий ринок продовольства.

Література

1. Акулич М.В. Анализ структуры сбыта в контексте финансового планирования / М.В. Акулич // Маркетинг в России и за рубежом. – 2004. – № 1. – С. 71-80.

2. Ананьев О. М. Напрями розвитку сучасного електронного бізнесу / О. М. Ананьев // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2003. – Вип. 6.
3. Боговиз А. Информационные технологии в аграрном секторе экономики / А. Боговиз, Е. Понькина // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2006. – № 3. – с. 32-33.
4. Буредев В. Организационные аспекты планирования сбытовой деятельности предприятия в современных условиях / В. Буредев // Бизнес. – 1998. – № 11-12. – С. 34- 35.
5. Верхоглазенко В.Н. Проблемы системы сбыта производственного предприятия и организация ее деятельности / В.Н. Верхоглазенко, А.А. Звезденков // Маркетинг в России и за рубежом. – 1998. – № 5. – С. 99-102.
6. Макарова М.В. Електронна комерція / М.В. Макарова – К.: Вид. центр "Академія", 2002. – 272 с.
7. Меджибовська Н. Перспективи розвитку електронного бізнесу в Україні / Н. Меджибовська // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 36-41.
8. Плєскач В.Л. Технології електронного бізнесу / В.Л. Плєскач. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 223 с.

УДК 338.436.33

Сатир Л.М.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств
Білоцерківський національний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ БАЗИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Умови зростання сільськогосподарського виробництва, застосування нової техніки і технологій вимагають формування адекватного економічного механізму господарювання. Нові підходи до управління виробництвом вимагають створення відповідного масиву даних та використання складних методик та програм обробки інформації. Однак, використовувані в сільськогосподарському виробництві методики інформаційного забезпечення процесу управління часто не спроможні надати достовірні дані про стан виробництва і не розраховані на високу оперативність, тому що базуються на системі фінансового обліку. Сучасні автоматизовані системи обліку інформаційних масивів дозволяють розширити спектр наданої інформації та прискорити процес її отримання, але принципово не вирішують проблему оперативного управління виробництвом.

В даному контексті, проблема оперативного забезпечення управлінського персоналу достовірною управлінською інформацією є однією з основних на шляху підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розвитком науково-технічного прогресу в обліку почала застосовуватись комп'ютерна техніка – ефективний інструмент підвищення продуктивності праці в роботі з інформацією. Проте, наукових публікацій з проблем теорії, методології і практики автоматизації обліку (в тому числі в сільськогосподарських підприємствах), особливо в останні роки, недостатньо. До найбільш змістовних можна віднести лише публікації М.Ф. Кропивка, М.Ф. Огічука, П.А. Щербакова, В.І. Завгороднього, А.М. Кузьмінського, Ю.А. Кузьмінського та інших.

Якісного удосконалення в технологіях ведення обліку на практиці також не спостерігається. Відбулося механічне перенесення способів ведення обліку за ручними (паперовими) формами на комп'ютерну основу, що не дає змоги повною мірою використовувати потенційні можливості комп'ютерної техніки. Крім того, в облікових працівників збільшився обсяг специфічної, не притаманної їм роботи, пов'язаної з експлуатацією комп'ютерної техніки. Проблемою є і вибір для практичного використання в обліковій роботі різних (часто несумісних) програмних продуктів, за допомогою яких можна автоматизувати не тільки окремі ділянки або види обліку, а й обробку економічної інформації, елементи автоматизації управління виробництвом і підприємством у цілому.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо запровадження інформаційної моделі формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження специфіки управління процесами формування та відтворення матеріально-технічної бази дозволило виявити основні напрями її впливу

на стійкість розвитку господарюючих суб'єктів, які включають у себе ріст обсягів виробництва і підвищення якості продукції за рахунок додержання оптимальних термінів та якості виконання технологічних операцій; зниження собівартості механізованих польових робіт і, відповідно, сільськогосподарської продукції за рахунок оптимізації складу та структури ресурсного потенціалу, раціонального комбінування складових; мінімізацію інвестиційних затрат на відтворення активної частини основних засобів на основі використання раціональних схем коректування структури матеріально-технічної бази; урахування факторів ризику і невизначеності при обґрунтуванні перспективного її складу та структури [1, с.23].

Отже, організація управлінської діяльності щодо формування, відтворення та використання матеріально-технічної бази підприємства базується на чіткій уяві про структуру керованої підсистеми, взаємодії її складових частин і зв'язку із зовнішнім середовищем функціонування. Управління, за своєю сутністю, є інформаційним процесом і передбачає наявність замкнутого інформаційного контуру, що формується у системі прямих та зворотних зв'язків, які існують між підсистемою управління та управляючою [2, с.275].

Як правило, для комплексного опису керованої підсистеми використовують сукупність організаційної, функціональної та інформаційної моделі. Якщо організаційна модель представляється у вигляді організаційної структури, що характеризує склад і взаємозв'язки структурних елементів, то функціональна модель описує підсистему у вигляді набору взаємодіючих і взаємопов'язаних блоків, яка відображає процеси, операції, дії, що пов'язані із реалізацією окремих функцій механізму його функціонування. Інформаційна модель відображає інформаційні процеси і потоки, що формують інформаційний простір підприємства.

Розробка інформаційної моделі передбачає детальне вивчення предметної області та включає у себе складання схем потоків інформації, які формують інформаційний контур, складання схем залежностей інформації і виявлення точок її обробки. Вважаємо, що не коректно ототожнювати інформаційну модель зі схемою документообігу, оскільки лише незначна частина управлінської інформації оформляється у вигляді документів [3, с.75].

Інформаційна модель управління матеріально-технічною базою підприємства повинна складатися із наступних укрупнених взаємопов'язаних елементів, які представляють блоки моніторингу, планування, оперативного управління, обліку та оцінки ефективності, що дозволяють описати замкнутий інформаційний контур управління процесами формування та використання її складовими елементами. Невід'ємною умовою управління є наявність та постійна актуалізація інформаційного фонду, який об'єднує у себе інформацію про стан зовнішнього середовища, облікову внутрішньогосподарську і нормативно-довідкову інформацію.

Управління матеріально-технічним ресурсом підприємства передбачає постійний моніторинг умов, які визначають процеси формування та використання його як з боку зовнішніх, так і внутрішніх факторів, основними із яких є наявність ресурсів та їх якість, а також стан посівів та можливість проведення агротехнічних операцій у планові терміни.

Результати моніторингу є інформаційним базисом реалізації блоку планування, у якому через динамічний взаємозв'язок оперативних і тактичних задач планування матеріально-технічної бази вирішується стратегічна задача відтворення її складових на заданому часовому горизонті планування [4, с.49]. Основними тактичними планами використання матеріально-технічної бази є планування обсягу механізованих робіт і технологічних операцій та потреби в ресурсах, необхідних для функціонування виробничого потенціалу. Функції оперативного планування будуть включатися у випадку відхилення фактичних параметрів умов господарювання у процесі реалізації технології від запланованих значень. Якщо ж фактичні значення параметрів будуть співпадати із плановими значеннями, то у блоці оперативного управління усі функції будуть зведеними лише до координації процесу формування складових і можливого внутрішньогосподарського маневру ресурсами на основі їх фактичного стану.

Безпосередній процес прийняття управлінських рішень, пов'язаний із необхідністю вибору оптимального рішення із області допустимих, базується на постійній оцінці ефективності реалізації різних технологій [5, с.119]. Використання різних агрегатів для проведення технологічних операцій, залучення техніки зі сторони, чи її придбання або лізинг.

Оскільки задача формування та відтворення матеріально-технічної бази відноситься до завдань стратегічного планування, то необхідне використання таких методів планування, які б дозволили обґрунтувати її склад та структуру із урахуванням можливих коливань умов господарювання. Оцінка наявного інструментарію інформаційного забезпечення управління в умовах ризику та невизначеності дозволяє зробити висновок про те, що основним методом планування формування та відтворення матеріально-технічної бази повинен стати метод імітаційного моделювання, за допомогою якого можна детально описати процеси її використання на заданому часовому горизонті при прогнозованих коливаннях цілого ряду факторів, в тому числі і погодних умов.

Система інформаційного забезпечення процесу формування та відтворення матеріально-технічної бази являє собою сукупність реалізованих рішень за обсягом, складом і структурою, а також за формами організації інформації. Традиційно розрізняють позамашинне і внутрішньомашинне

інформаційне забезпечення. Поза машинне інформаційне забезпечення включає у себе підсистеми класифікації і кодування інформації; документообороту; організацію, зберігання, внесення змін у документацію між управляючою підсистемою і тією, що управляється. Позамашинне інформаційне забезпечення дозволяє провести ідентифікацію підсистем об'єкту управління, формалізувати інформацію та подати дані у вигляді управлінських документів. Внутрішньомашинне інформаційне забезпечення містить масиви даних, які формують інформаційну базу системи на машинних носіях, а також включає сукупність програм організації, накопичення, ведення і доступу до інформаційних масивів, які є основними елементами внутрішньомашинного інформаційного забезпечення. На логічному рівні визначаються структура інформаційного масиву, а на фізичному рівні – здійснюється реалізація інформаційної бази із використанням технічних засобів [6, с.61].

Вважаємо, що до складу системи інформаційного забезпечення управління процесом формування та відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств доцільно включити наступні функціональні підсистеми.

Нормативна підсистема – у якій накопичується інформація, що регламентує матеріально-технічну базу сільськогосподарського підприємства. У цій підсистемі повинні міститися документи, які встановлюють порядок взаємодії складових матеріально-технічної бази із виробничими підрозділами підприємства згідно організаційної структури і структури управління підприємства, документи, які регламентують процеси одержання і витрачання оборотних засобів, а також порядок ведення звітності у бухгалтерському та управлінському обліку. Нормативна підсистема повинна містити актуальні параметри функціонування складових матеріально-технічної бази, такі як норми виробітку, розцінки заробітної плати, нормативи витрат виробничих ресурсів, внутрішньогосподарські ціни, методи розрахунку амортизаційних відрахувань і т.д.

Підсистема збирання інформації про функціонування складових матеріально-технічної бази підприємства – дозволяє реалізувати дві важливі функції. По-перше, збір первинної інформації по матеріально-технічній базі з метою ведення бухгалтерського та управлінського обліку із інтеграцією у систему інформаційного забезпечення управління усіма господарючими суб'єктами. По-друге, це збір інформації для моніторингу змін умов господарювання. У якості інструментарію цієї підсистеми можуть використовуватися такі засоби автоматизації як використання систем навігації і позиціонування, систем контролю витрат палива і т.д.

Підсистема моніторингу – етап обробки одержаних за допомогою підсистеми збирання інформації даних. На даному етапі усі дані повинні бути формалізованими для одержання можливості обробки із використанням єдиного інтерфейса. Підсистема моніторингу повинна забезпечити оперативне одержання вибірки даних за об'єктами управління різних рівнів, таких як: тваринництво, рослинництво, підсобні виробництва, підрозділи машинно-тракторного парку, біологічних активів, конкретне поле сівозміни, сільськогосподарська культура і тварини, одиниця або група сільськогосподарської техніки, конкретної технології, окремого працівника або технологічної ланки працівників, періоду часу і т.д. Ця підсистема повинна володіти потужними засобами для систематизації інформації та її фільтрації, а також зручними для суб'єкта управління засобами візуалізації інформації і порівняння характеристик об'єктів управління.

Підсистема підтримки – прийняття управлінських рішень, що забезпечують вибір оптимальних варіантів із сфери допустимих функцій на основі аналізу, планування і прогнозування функціонування матеріально-технічної бази в умовах ризику і невизначеності. Ця підсистема базується на імітаційному моделюванні процесів формування та використання складових матеріально-технічної бази та оцінці впливу її функціонування на результуючі показники виробничої діяльності господарюючого суб'єкта.

Блок імітації погодно-кліматичних умов – моделюється річний прогноз для погодних умов конкретного сільськогосподарського виробництва – інтегральна погодна ситуація, яка представляє собою комбінацію із погодних умов виробництва за окремими періодами сільськогосподарського року. Для кожного періоду на основі використання методу Монте-Карло визначається деяке значення із кінцевої множини значень випадково розподіленої величини, яке несе у собі наступні ознаки погодної ситуації: коефіцієнт скорочення можливого часу роботи агрегатів, коефіцієнт збільшення витрат виробничих ресурсів і коефіцієнт можливого скорочення урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності худоби та птиці.

До складу системи «Інформаційної системи обґрунтування управлінських рішень» входять такі підсистеми: стереотипних рішень, нестандартних рішень і контролю їх виконання. Так, «підсистема стереотипних рішень» містить банк стереотипних рішень згідно із стереотипними проблемами та повинна допомагати менеджерам сільськогосподарських підприємств вести пошук і відбір оптимальних управлінських рішень щодо формування, використання та відтворення матеріально-технічної бази.

Блок формування річного виробничого плану – описуються посівні площі даного сільськогосподарського підприємства, використовувані технології та наявність сільськогосподарської техніки, а також календарний план проведення технологічних операцій. Кожне поле або виробничий підрозділ у тваринництві описується за допомогою трьох атрибутів площі, культури, поголів'я, породи

худоби та птиці, які будуть використовуватися у виробничому процесі. Для описання сільськогосподарської техніки, обладнання використовується її марочний склад, показники фактичної наявності, коефіцієнти технічної готовності. Для описання технологічних операцій використовується таблиця агрегатів, де для кожної операції встановлюється список можливих варіантів агрегованих силових і сільськогосподарських машин, для кожного агрегату встановлюється коефіцієнт агрегування, а також встановлюються нормативи виробітку і витрати виробничих ресурсів у розрахунку на одиницю роботи. Також кожному агрегату присвоюється індекс пріоритету, який визначає ступінь необхідності його використання для конкретної технологічної операції [7, с.15]. У календарному плані агротехнічних робіт для кожного поля встановлюються дати можливих початку та закінчення технологічних операцій, виконання агротехнічних робіт, а також їх черговість. Отже, у блоці річного виробничого плану для кожного календарного періоду моделюються використання фонду робочого часу сільськогосподарської техніки шляхом їх ранжованого розподілу між технологічними операціями, які виконуються агрегатами на конкретних посівних площах.

Блок формування та використання виробничих ресурсів – проводиться сумування усіх видів виробничих ресурсів за періодами, використаних у процесі роботи усіх агрегатів шляхом множення об'ємів робіт нормативи затрат ресурсів. На величину ресурсів, витрачених впродовж періоду, зменшується об'єм накопичених на даний момент запасів. Витрати ресурсів, не покриті за рахунок запасів, купуються за поточними цінами даного календарного періоду.

Блок формування та використання запасів продукції – встановлюються планова урожайність сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, які коректується коефіцієнтами можливої зміни, одержаними у реалізації різних варіантів погодних ситуацій. Зміни запасів продукції у кожному календарному періоді відбувається залежно від скоригованої урожайності та продуктивності. Зберігання запасів може здійснюватися на власних або сторонніх складських потужностях і передбачає поступове підвищення вартості продукції, а також деяке скорочення її кількості (внаслідок псування, усушки і т. д). Запаси продукції можуть бути повністю або частково реалізовані у будь-який із календарних періодів за поточними цінами залежно від вибраної стратегії реалізації.

Блок ціноутворення – через використання випадкових величин із заданими законами розподілу і характеристиками моделюються поточні ціни на виробничі ресурси і поточні закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію, яка виробляється підприємством.

Блок фінансового забезпечення – цей і наступний блок дозволяють оцінити взаємовплив функціонування матеріально-технічної бази і господарюючого суб'єкта в цілому. Блок фінансів підприємства є з'єднувальним і дозволяє задовольнити потреби підприємства у виробничих ресурсах за рахунок власних та залучених джерел. У першу чергу, у даному блоці моделюються накладні витрати підприємства за кожний календарний період. Потім накладні витрати конкретного періоду сумують із затратами, понесеними підприємством на придбання виробничих ресурсів у даному періоді, затратами на зберігання і доробку продукції і виробничих ресурсів, а також із затратами, пов'язаними із обслуговуванням залучених коштів (виплатою процентів і погашенням суми основного боргу). Одержана сума, у пропорціях, що визначається системою показників пріоритетності, які використовуються для імітації деяких аспектів фінансової стратегії підприємства, повинна бути покрита із власних або позичених коштів. Власні кошти у конкретному періоді складаються із їх залишку на початок періоду та виручки від реалізації продукції. Порядок реалізації продукції визначається її видовими особливостями, наявністю потужностей з її зберігання, а також пріоритетами торговельної стратегії. Необхідність у залученні позикових коштів визначається як різниця потреби у покритті затрат і власних коштів. Позичкові кошти залучаються на конкретний період, впродовж якого підприємство здійснює виплату процентів за кредит, а також погашення основного боргу за однією із схем (у кінці періоду кредитування, рівномірно або нерівномірно протягом терміну кредитування) [8, с.15].

До складу системи «Інформаційної системи обґрунтування управлінських рішень» входять такі підсистеми: стереотипних рішень, нестандартних рішень і контролю їх виконання. Так, «підсистема стереотипних рішень» містить банк стереотипних рішень згідно із стереотипними проблемами та повинна допомагати менеджерам сільськогосподарських підприємств вести пошук і відбір оптимальних управлінських рішень щодо формування, використання та відтворення матеріально-технічної бази.

«Підсистема нестандартних рішень» базується на тому, що прийняття рішень в умовах ризику та невизначеності – це процес вибору дій, які визначають імовірність реалізації розроблених варіантів щодо вирішення питання забезпечення відтворення складових ресурсного потенціалу.

«Підсистема контролю виконання управлінських рішень» є заключним етапом циклу управління, основною задачею якої є створення систематичної та об'єктивної оцінки діяльності підприємства щодо реалізації прийнятих рішень щодо використання та відтворення матеріально-технічної бази.

Висновки з даного дослідження. Практичне застосування розроблених рекомендацій забезпечить комплексний системний підхід до формування інформаційного забезпечення обґрунтування управлінських рішень щодо забезпечення процесів відтворення у сільськогосподарських підприємствах, сприятиме раціональному використанню сформованої матеріально-технічної бази та забезпеченню раціональних темпів її відтворення.

З метою підвищення ефективності прийняття управлінських рішень щодо оптимізації рівня виробничих запасів доцільно використовувати систему управління виробництвом, яка призначена для виконання функцій підготовки та налаштування параметрів виробничого процесу, планування обсягів виробництва, розрахунку календарних графіків виробництва, потреб у матеріальних ресурсах і виробничих потужностях, контролю ходу виробництва, обліку матеріалів, продукції та напівфабрикатів, браку і відходів, формування виробничої звітності та калькуляції витрат на виробництво.

Література

1. Чаплінський Ю. П. Мобільні інформаційні системи підтримки прийняття рішень / Ю.П. Чаплінський // Наукова-технічна інформація. – №1. – 2003. – С.22-26.
2. Майовець Є.Й. Значення інформаційного забезпечення в державному управлінні аграрним сектором України / Є.Й. Майовець, Н.В. Білецька // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.4 – С. 273-278.
3. Баутин В.М. Информационно-консультационная служба агропромышленного комплекса России / В.М. Баутин, В.В. Лазовский. – М. : Колос, 1996. – 442 с.
4. Белицкая О.Л. Датская модель организационно-консультационной службы фермеров / О.Л. Белицкая // Информ. бюлл. Минсельхоза России. – 1999. – № 9-10. – С. 46-51.
5. Веселовский, М.Я. Информационно-консультационная служба АПК России (Вопросы теории и практики) / М.Я. Веселовский. – М. : ФГНУ «Росинформагротех», 2002. – 228 с.
6. Михайленко И.М. Информационно-консультационное обслуживание АПК / И.М. Михайленко. – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2000. – 194 с.
7. Демишкевич Г. Государственная поддержка и механизм формирования территориальной сети центров сельскохозяйственного консультирования / Г. Демишкевич // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2009. – № 5. – С. 14-16.
8. Михалева Т. Региональная ИКС / Т. Михалева // Экономика сельского хозяйства России. – № 7. – 2003. – С. 12-17.

УДК 658.016.8 (477.100)

Заярна Н.М.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства
Мігальчич Р.І.
Львівська комерційна академія

ПІДХОДИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ З УРАХУВАННЯМ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Постановка проблеми. Економічна ситуація в Україні кінця 2012 р. оцінюється багатьма фахівцями як критична для подальшого планування соціально-економічної політики держави. Необґрунтована економічна політика уряду, некеровані інфляційні процеси, тотальна економічна криза, політична нестабільність суспільства, спад ділової активності в економіці негативно впливають на результати діяльності підприємств. Низький рівень інтегрованості вітчизняної економіки, неефективне використання зарубіжного капіталу, різке погіршення кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків спричиняють помітні симптоми банкрутства у багатьох підприємств України.

Ключовою проблемою в сучасній економіці є криза неплатежів. Саме тому слово "банкрутство" лунає з кожним днем усе частіше. Причому, тенденції банкрутства поширюються не лише на окремих суб'єктів господарювання, а й на цілі сфери економічної діяльності. Проблеми банкрутства підприємств в Україні особливо загострюються в умовах економічної кризи. Водночас в такі періоди механізм банкрутства є своєрідним критерієм відбору більш ефективних підприємств. Отже, питання реструктуризації підприємств та їх банкрутства за умов дестабілізації економічної системи в Україні набувають особливого значення, що пов'язано з хронічним станом неплатоспроможності, нерентабельності, збитковості суб'єктів підприємницької діяльності [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню регулювання банкрутства чи відновлення їх платоспроможності в Україні присвячено праці багатьох вітчизняних фахівців, серед яких С. Беляєв, Р. Біловал, О. Іващенко, В. Іорданов, І. Крисак та інші. Вітчизняними науковцями, що

започаткували розв'язання цієї проблеми, є: І. Бланк, А. Бутирський, О. Подольська, О. Терещенко та ін. Також слід відмітити сучасних науковців як Андрушко О. Б., Гук О. В., Коломієць Н. І., Матвійчук А. В., Шапурова О. О. та багато інших, предметом дослідження яких є проблема банкрутства. Разом з тим, у працях вітчизняних вчених немає єдиного підходу щодо регулювання банкрутства підприємств та відновлення їх платоспроможності. Проблеми щодо відновлення платоспроможності боржника та методи їх реалізації ще не стали предметом всебічного дослідження, а деякі теоретичні розробки носять фрагментарний характер. Зарубіжний досвід не завжди забезпечує об'єктивні результати при його застосуванні в умовах, що склалися в економіці України. З огляду на це, для вирішення проблем відновлення платоспроможності господарюючих суб'єктів необхідно звернутись до методів наукового пошуку оптимальних шляхів їх розв'язання, ґрунтовного економічного аналізу підприємницької діяльності та зовнішніх чинників, основними серед яких є політичні і нормативно-правові.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем регулювання банкрутства підприємства та відновлення його платоспроможності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" банкрутство – це визначена господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [1]. Деякі науковці подають своє тлумачення цього поняття. Так, за визначенням В. Іорданова, банкрутство — процес, коли майно індивідуума чи організації, нездатної оплатити борги, забирається за рішенням суду і справедливо розподіляється між кредиторами після попередніх сплат, таких як податки і заробітна плата працівникам організації-банкрута [8]. За Савицькою Г. В., банкрутство підприємства – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [9]. Але, у наш час банкрутство — це невід'ємний елемент ринкової економіки. Система норм, що регламентують відносини, пов'язані з банкрутством, являє собою господарсько-правовий інститут, якому властиве з'єднання публічно-правових і приватноправових засад [6].

Ситуація банкрутства підприємств є типовою для економіки не лише країн, що розвиваються чи функціонують в трансформаційному економіко-правовому полі, а і для будь-якої з розвинутих країн. Зокрема, у країнах Євросоюзу щороку банкрутує значна кількість підприємств і підприємців – з кожних 100 новостворених підприємств на ринку залишаються 20-30 [10]. Незважаючи на банкрутство частини фірм, економіка європейських країн розвивається із передбачуваними темпами. Це пояснюється тим, що законодавство і процедури банкрутства використовуються, в першу чергу, для оздоровлення економіки. Для нашої держави такі умови були створені після прийняття Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 30.06.1999р. Однак, незважаючи на це, в Україні в середньому зі 100 підприємств, які зареєструвалися, виживають тільки близько 15, інші протягом п'яти років ліквідовуються [10].

Одразу ж слід відзначити, що за результатами досліджень Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації "Ведення бізнесу" за показником "закриття бізнесу", до якого належить банкрутство, за рейтингом серед 183 країн світу, бізнес-клімат яких досліджувався, Україна у 2012 році посіла 156 місце, тоді як у 2011 році – 150, а у 2010 році – 145 місце. Кількість припинених справ щодо банкрутства – 674, в той час як в процедурах банкрутства перебуває близько 14 265 підприємств [12]. Крім того, варто відзначити, що під загрозою банкрутства в Україні перебувають у переважній більшості малі та середні підприємства, а стабільність розвитку ринкової економіки, як відомо, залежить від ефективності функціонування в країні малого та середнього бізнесу.

Однак, в умовах невизначеності економічної ситуації та недосконалої законодавчої бази щодо антикризового управління будь-яке підприємство за сферами та обсягами діяльності може опинитися у стані банкрутства. Насамперед, це пов'язано з тим, що окремо взяте підприємство не є ізольованим від економіки. Воно співпрацює з іншими суб'єктами підприємницької діяльності, державою, споживачами, що, в свою чергу, чинить певний вплив на розвиток і функціонування його господарського механізму. Для більшості українських підприємств на сучасному етапі характерним є більш-менш однакове коло проблем, таких як порушення ритмічності виробничої діяльності внаслідок зміни економічного середовища, в якому вони існують; втрата традиційних ринків збуту власної продукції; розвиток інфляційних процесів і, відповідно, виникнення необхідності адаптації концептуальних засад управління фінансово-економічною безпекою підприємств. Розв'язання окреслених проблем залежить від групи зовнішніх чинників, основними серед яких є політичні та нормативно-правові.

На результати діяльності підприємств, передовсім, впливає недосконалість законодавчої бази, тому доцільно детальніше зупинитися на проблемах правового регулювання банкрутства в Україні. Однією з причин є нерегульованість законодавства. Так, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», містить низку суперечностей, які

ускладнюють провадження у справах. Наприклад, в окремих його статтях наводяться різні визначення ознак неплатоспроможності.

Загалом Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", в більшій мірі запозичений з аналогічних актів деяких країн Європи та США. Якщо вдається до західного досвіду, то, наприклад, в США з 1978 р. діє типово продебіторська система законодавства, яка дозволяє зберігати колишню адміністрацію й проводити реорганізацію в інтересах старої команди менеджерів, а у Великобританії підходи навпаки прокредиторські. Вітчизняні ж законодавці, очевидно, прагнули знайти "золоту середину", виходячи з необхідності збереження бізнесу боржника, адже у проборжниковій системі відновленням платоспроможності боржника завершується лише від семи до десяти відсотків справ про банкрутство. В той же час, англійці з жорсткою прокредиторською системою зберігають бізнес у п'ятдесяти відсотках випадків, діючи при цьому дуже оперативно: усувають колишню адміністрацію, суд призначає зовнішнього керуючого, головне завдання якого – знайти покупця і швидко продати активи. Після продажу бізнес і робочі місця зберігаються, фірма працює, хоч власник і змінюється на більш ефективного. Наш закон з цієї точки зору виглядає досить еkleктично, оскільки, з одного боку, спрямований на відновлення платоспроможності, а з іншого – досить тривалий час дозволяє здійснювати ці заходи старою командою управлінців, хоч і під певним контролем. Крім того, досудова інстанція не передбачає відсторонення керівництва підприємства-боржника і є системою заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати власник майна боржника, інвестор з метою запобігання банкрутству боржника шляхом реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно із чинним законодавством до початку порушення провадження у справі про банкрутство. Таким чином, кредитори втягуються у "переговорний процес" стосовно своїх вимог, який може носити навмисно затягнутий характер. Введення до Закону процедури "мирова угода" та закріплення можливості її укладання на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство також свідчать про зазначену сутність Закону.

В Україні через недосконалість законодавства про банкрутство у судовій практиці виникають проблеми з його застосуванням. Зокрема, на ефективність боротьби із злочинами, пов'язаними з банкрутством, негативно впливають розбіжності в окремих положеннях, що регулюються нормами кримінального і господарського права. Так, згідно зі статтями 218-221 Кримінального кодексу України [3] великою матеріальною шкодою вважається сума, яка в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, тобто сума більше, ніж 8,5 тис. грн. У той же час, справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, що складає 61,5 тис. грн. [2].

Порушенню справи про банкрутство чи визнанню підприємства банкрутом у переважній більшості передують певні некоректні чи навмисні дії керівників боржника. Проте, довести вину зловмисників не завжди вдається. Тому нерідко для припинення зловживань у процедурах банкрутства правоохоронними органами практикується порушення кримінальних справ по суміжних статтях Кримінального кодексу, за якими вже існує досвід доказів та застосування норм про зловживання владою або службовим становищем, службову недбалість, службове підроблення, ухиляння від сплати податків, хабарництво, розкрадання і т. ін.

Наслідками недосконалості законодавства, ослабленої уваги до процесів відновлення платоспроможності боржника з боку держави, а також застосування різних злочинних схем є щорічна ліквідація в Україні великої кількості підприємств, чимала частка яких є підприємствами державної власності, стратегічно важливими, соціально значимими через велику кількість робочих місць.

Тому, в Україні активізувалися процеси вирішення даної проблеми, зокрема, 18 вересня 2012 року Верховною Радою України прийнято у першому читанні проект Закону України "Про внесення змін до деяких законів України з питань банкрутства". Проект був розроблений Міністерством юстиції та внесений до Верховної Ради України Кабінетом Міністрів України [11]. Проект передбачає: розмежування повноважень зборів кредиторів та комітету кредиторів на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство, проведення обов'язкової оцінки майна підприємств з часткою державної власності, здійснення продажу майна боржника виключно через аукціон, запровадження повторного визначення кандидатури розпорядника майна із застосуванням автоматизованої системи, впровадження офіційного оприлюднення відомостей про справу про банкрутство на веб-сайті Вищого господарського суду одночасно з набранням чинності Закону, вдосконалення правового регулювання діяльності арбітражних керуючих, звільнення від сплати судового збору державного органу з питань банкрутства як учасника провадження у справах про банкрутство.

Прийняття проекту сприятиме удосконаленню процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, допуску до здійснення діяльності арбітражного керуючого та чіткому визначенню функцій саморегульованих організацій арбітражних керуючих.

Висновки з даного дослідження. Основною проблемою регулювання банкрутства підприємств чи відновлення їх платоспроможності в Україні є недосконалість законодавства. Незважаючи на весь

прогресивний характер нового механізму банкрутства, він все ж таки не позбавлений недоліків. Світова практика показала, що ефективність його застосування є високою лише за умови наявності всього необхідного "інструментарію". Також зарубіжний досвід регулювання банкрутства передбачає дотримання вимог, без виконання яких дана процедура перетворюється з оздоровчої в каральну. Серед них можна виділити такі як більш-менш стабільна фінансова ситуація, наявність відповідної правової бази, грамотна інвестиційна політика і наявність самих інвесторів, напрацьована система оздоровчих і антикризових засобів, пристосованих саме до економіки даної країни, наявність висококваліфікованого штату антикризових керуючих. Особливо важливим є використання даного інституту в комплексі з іншими засобами: інвестиціями, державним регулюванням і підтримкою.

Література

1. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року № 2343-XII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Азаренкова Г. М. Сутність та роль санації в системі антикризового управління підприємства // Вісник національного університету Львівська політехніка / Г.М. Азаренкова, О. А. Мурей // Л: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – № 683. – С. 117-121.
5. Біловол Р. І. Методологічні підходи до розробки концепції антикризового управління підприємством / Р. І. Біловол // Регіональні перспективи. – 2007. – № 7. – С. 12-14.
6. Бутирський А. А. Правова природа засобів відновлення платоспроможності боржника / А.А. Бутирський // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – с. 190-196.
7. Іващенко О. В. Діагностика банкрутства підприємства / О. В. Іващенко, О. І. Крисак // Держава і регіони. – 2006. – № 5. – С. 129-131.
8. Іорданов В. Банкрутство. Ліквідація / В. Іорданов // Все про бухгалтерський облік. – 2010. – № 60. – С. 18-20.
9. Державний комітет статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: ukrstat.gov.ua.
10. Офіційний портал Верховної Ради України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
11. Офіційний портал Світового банку в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.worldbank.org/en/country/ukraine>.

АНОТАЦІЇ

Фурдичко О. І., Власенко І.В.

ЕКОЛОГО – ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОГО АГРОПРОДОВОЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Показано еколого-економічний потенціал застосування біотехнологій у сільському господарстві. Доведено, що сьогодні альтернативою «новій їжі» є органічна продукція, яка останнім часом впевнено просувається на ринки розвинутих країн, і попит на яку постійно зростає. Особливо великий потенціал для розвитку органічного виробництва має Україна.

Ключові слова: біотехнології у сільському господарстві, органічна продукція, продукти харчування, продовольча безпека

Павлов К.В.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті з позиції системного підходу визначаються соціально-економічні особливості, фактори та напрями модернізації російської економіки, а також обґрунтовуються доцільність і необхідність розробки загальної теорії модернізації економіки.

Ключові слова: модернізація російської економіки, системний підхід, фактори, соціально-економічні особливості, загальна теорія модернізації.

Манойленко О.В., Жадан Т.А.

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ ЯК ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Анотація. В статті розглянуто специфічні особливості олійно-жирової галузі України. Розкрито сутність особливостей: задоволення фізіологічних потреб людини в олії та жирах, комплексна переробка олійної сировини, залежність від сільського господарства, висока ресурсомісткість та концентрація виробництва, експортна орієнтація галузі. Обґрунтовано необхідність державної підтримки олійно-жирової галузі.

Ключові слова: олійно-жирова галузь, сільське господарство, державна підтримка, фізіологічна потреба, ресурсомісткість, концентрація

Гришова І.Ю, Гнатєва Т.М

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті узагальнено елементи інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості та критерії його оцінки. Пропонується методичний підхід до розробки структури потенціалу в контексті взаємодії підприємств галузі з ринковим середовищем, визначення взаємозв'язків між структурними елементами потенціалу в контексті реалізації його інноваційної складової.

Ключові слова: харчова промисловість, інноваційний потенціал, ринкове середовище, оцінка інноваційного потенціалу, інноваційний розвиток.

Гуцаленко Л.В., Чухась О.С.

СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

В статті розглянута сутність, завдання, нормативно-правове забезпечення та проблеми становлення екологічного аудиту в Україні. Здійснено оцінку екологічної ситуації в Україні та встановлено шляхи щодо її покращення.

Ключові слова: екологічний аудит, екоаудиторські організації, природне середовище, екологічна ситуація, екологічна політика.

Жукевич С.М., Савчук Л.І.

РОЛЬ І МІСЦЕ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розглядаються основні інституційні проблеми розвитку системи малого підприємництва в Україні з точки зору ретроспективного аналізу. Особлива увага акцентована на взаємодії малого бізнесу з владними структурами, впливу на мале підприємництво фіскальної політики держави. Наведені конкретні рекомендації щодо розвитку малих форм господарювання в Україні в напрямку посилення їх інноваційної діяльності.

Ключові слова: малий бізнес, інституційні проблеми розвитку економіки, фіскальна політика, інноваційна діяльність.

Вольська А.О.

ЩОДО ПРОБЛЕМ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

У статті проводиться аналіз сучасних проблем використання земельних ресурсів в Україні і обґрунтовуються пропозиції по їх вирішенню через концепцію сталого землекористування, яка охоплює всі аспекти взаємозалежності суспільства і природного середовища через форми і методи, що забезпечують реалізацію безперервного розвитку для досягнення економічного, соціального, екологічного, правового, інформаційного балансу.

Ключові слова: земельні ресурси, землекористування, концепція, економічне зростання, сталий розвиток.

Диха М. В.

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ЯК ВЗАЄМОУЗГОДЖЕНА СИСТЕМА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Запропоновано формування стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку країни на основі єдиної системи принципів, методів, критеріїв прийняття управлінських рішень та механізмів реалізації; обґрунтовано засади ефективної її реалізації.

Ключові слова: інвестицій, інновації, інвестиційно-інноваційна стратегія, потенціал, розвиток.

Гавришків І.Р.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОПЦІОНІВ В УКРАЇНІ

В статті визначено тенденції та перспективи використання опціонних контрактів в Україні в рамках діючого законодавства, виокремлено галузі успішнішого їх застосування.

Ключові слова. Деривативи, опціони, контракти, ринок опціонів в Україні, базисний інструмент, опціон пут, опціон кол, сфери застосування опціонних контрактів.

Криворотько І.О.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНИ

В статті досліджено проблеми та перспективи інвестування в людський капітал України. Встановлено, що основним інструментом формування людського капіталу є інвестування. Всі види вкладень у людину, що можуть бути оцінені у грошовій або іншій формі і мають доцільний характер, тобто сприяють зростанню продуктивності праці та підвищенню персоналізованих доходів людини, – це інвестиції в людський капітал. Проаналізовано стан інвестування у людський капітал на сучасному етапі в Україні, виявлено причини та запропоновано шляхи поліпшення якісних та кількісних характеристик людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції, освіта, потенціал, проблеми, перспективи інвестування.

Власенко І.Г.

СТАН СВІТОВОГО РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано ринок молока і молочної продукції, який є першочерговою, глобальною складовою продовольчої безпеки країни. Виявлено, що сир серед широкого асортименту продуктів харчування став найбільш важливим молочним продуктом, так як в західних країнах на його виробництво використовується близько 40% молока, що поставляється на переробку. Встановлено, що обсяг експорту сухого молока з України становить 1,6% від світового експорту сухого молока та 1,7% світового експорту сиру. Відзначено, що Україна на світовому ринку молока та молочних продуктів займає незначне місце.

Ключові слова: продовольча безпека країни, молоко, молочна продукція, світовий ринок, масло вершкове, сир.

Маркова С. В.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ РОЗШИРЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА АВІАБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано напрямки розширення експортного потенціалу підприємства авіабудівельної галузі – ПАТ «Мотор Січ». Визначені основні коефіцієнти, що характеризують стан основних засобів, а саме: коефіцієнт вибуття, оновлення та приросту, а також – показники ефективності використання основних засобів на підприємстві, такі як: фондоозброєність; фондоємність; продуктивність та рентабельність.

Ключові слова: експортний потенціал, основні засоби, продуктивність, фондоозброєність, ефективність

Маркович І.Б.

ЕКСПОРТНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Обґрунтовано необхідність проведення аналізу експортної спеціалізації України, проведений розрахунок індексів Баласса (індексів виявлених порівняльних переваг) та Вольраса (показників відносних експортних переваг) для окремих груп товарів, визначені ті групи, на експорті яких Україна спеціалізується.

Ключові слова: міжнародна торгівля, лібералізація, торгівельна спеціалізація.

Данкевич В. Є.

КОНСОЛІДАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Досліджено динаміку та сучасні тенденції сільськогосподарського виробництва в аграрному секторі економіки. Охарактеризовано загальний стан консолідації сільськогосподарських земель та підходи щодо державного регулювання. Розроблені пропозиції запровадження раціонального землекористування в умовах глобалізації міжнародної економіки.

Ключові слова: сільськогосподарські землі, консолідація, аграрні підприємства, ефективність, глобалізація міжнародної економіки, державне регулювання.

Турчак В.В.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статті розглядається сутність соціальної відповідальності в підприємницькій діяльності. Досліджено її стан та проблеми на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки, визначено стимули соціальної відповідальності. Обґрунтовано основні напрями та перспективи її розвитку в Україні.

Ключові слова: соціальна відповідальність, підприємництво, стимулювання, податкові пільги, благодійність, соціальні інвестиції.

Кміть В.М., Судомир М.Б.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто суть спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва, а також проаналізовано переваги та недоліки її функціонування в Україні.

Ключові слова: спрощена система оподаткування, єдиний податок, групи платників єдиного податку, суб'єкт малого підприємництва.

Король І.В.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ: АНАЛІЗ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛІВ

У статті запропоновано систему показників для аналізу науково-технологічного та інноваційного потенціалів національної економіки. Використання цих показників дало змогу проаналізувати конкурентоспроможність вітчизняної економіки та здійснити відповідні порівняння з індикаторами високо розвинених країн світу. На основі проведеного дослідження, сформульовані рекомендації щодо розвитку вище зазначених складових конкурентоспроможності національної економіки задля підвищення позиції України на світовій арені.

Ключові слова: конкурентоспроможність, національна економіка, конкурентна перевага, науково-технологічний потенціал, інноваційний потенціал.

Ткачик Ф.П., Баран Р.Б.

СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано поняття митного контролю та розглянуто основні шляхи його вдосконалення. Зокрема увагу присвячено питанням впровадження електронного декларування, митного пост-аудиту, системи аналізу та управління ризиками, можливостям вдосконалення діяльності вантажних митних комплексів.

Ключові слова: митний контроль, електронне декларування, митний пост-аудит, управління ризиками.

Калінеску Т.В., Шведчиков О.А.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИКОРИСТАННЯМ РЕФЛЕКСИВНОГО ПІДХОДУ

У статті запропонований підхід до структурування зовнішнього середовища промислового підприємства на пасивну та активну складові. Наведено визначення та наукове обґрунтування

поняття рефлексивно-активного середовища сталого розвитку як динамічної системи активних взаємодіючих суб'єктів (включаючи підприємство як керуючий суб'єкт), інтегрованих через комунікативно-інформаційні зв'язки. Визначено у загальній постановці завдання рефлексивного управління сталим розвитком промислового підприємства в умовах впливу зовнішнього середовища господарювання.

Ключові слова: підприємство, сталий розвиток, зовнішнє середовище, рефлексивне управління, моделювання.

Кіщак І.Т., Корнева Н.О.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Розглядаються теоретико-методологічні питання формування фінансової стратегії підприємства в сучасних умовах розвитку економіки. Обґрунтовано місце фінансової стратегії в системі базової та функціональних стратегій підприємства.

Ключові слова: фінансова стратегія, фінансова діяльність, антикризове управління, ефективність.

Жидяк О.Р.

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

У даній статті розглянуто вплив держави на ефективність функціонування аграрних підприємств. Визначено пріоритети інноваційної політики держави в сільському господарстві. Обґрунтовано методи та етапи здійснення державної підтримки інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери.

Ключові слова: державна підтримка, сільськогосподарське виробництво, інновації, інвестиції, субсидії, дотації, ефективність, конкурентоспроможність.

Алексєєв С.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті на підставі аналізу сучасних підходів до формування потенціалу підприємства і особливостей економічної діяльності підприємств торгівлі запропоновано концептуальну структурну модель формування зовнішнього стратегічного потенціалу торговельного підприємства, що містить такі елементи як ринковий, конкурентний, постачальницький і контактний потенціал підприємства.

Ключові слова: потенціал, стратегічний потенціал, формування, торговельне підприємство, зовнішнє середовище.

Проскурів О.В., Бойчук В.А.,

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Розроблено комплексний метод, який охоплює аналіз діяльності підприємства за його показниками ефективності, прогнозування цих показників й вироблення стратегії інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства, що дає інструмент підтримки прийняття рішень під час оперативного аналізу діяльності підприємства та розроблення стратегії його розвитку з оперативним її уточненням на основі імітаційного прогнозного моделювання.

Ключові слова: стратегія, показник, модель інвестиційно-інноваційної діяльності.

Свиридова В.М.

РОЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У СТРУКТУРІ АГРОПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються передумови та особливості розвитку агропромислової інтеграції в сучасних умовах. Пропонується створення агропромислової фінансової регіональної групи з виробництва та переробки молока. Визначено, що створення інтегрованих агропромислових формувань є ефективним механізмом подолання депресивного стану сільськогосподарського виробництва, а виникнення міжгалузевих зв'язків у сільському господарстві є незамінною умовою відтворення сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: інтегровані агропромислові формування, агропромислова інтеграція, міжгалузеві зв'язки, сільськогосподарське виробництво, переробні галузі.

Содома Р.І.
СУТНІСТЬ СИСТЕМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджується сутність фінансової системи та її взаємозв'язок з кредитною системою. Зображено інституційну структуру фінансово-кредитних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Визначено вплив фінансових інститутів на розвиток кредитних відносин сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: фінансова система, кредитна система, сільськогосподарські підприємства, банки, кредитні спілки.

Маховка В.М.

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті розглянуто методологію формування системи антикризового управління. Досліджено поняття «система антикризового управління» та визначено його сутність. Проаналізовано основні елементи системи антикризового управління та критерії її ефективності.

Ключові слова: криза, кризове явище, антикризовий менеджмент, система антикризового управління, елементи системи антикризового управління.

Сафарян І.А.

НОВІТНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ
ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглянуто сучасні світові тенденції у розвитку партнерських відносин підприємств фармацевтичної галузі, їх вплив на розвиток нових форм взаємодії компаній та формування гнучких бізнес-моделей партнерських відносин; розкрито мотиви здійснення аутсорсингу у фармацевтичній і біотехнологічній галузях; виявлено перспективні форми і можливості, що забезпечать розвиток бізнесу та інновацій у фармацевтичній галузі.

Ключові слова: підприємства, фармацевтична галузь, аутсорсинг етапів клінічних досліджень, бізнес-моделі, партнерські відносини, моделі співпраці.

Балаш Л.Я.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ
СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

У статті висвітлено основні чинники впливу на створення і розвиток особистих селянських господарств, розкрито значення особистих селянських господарств та їх функціональне призначення у складних соціально-економічних умовах. Обґрунтовано класифікацію особистих селянських господарств за видами та чинниками впливу на їх розвиток.

Ключові слова: господарства населення, економічна криза, продовольче забезпечення, валова продукція сільське господарство.

Кореніцина Т. В., Іванова Г. М.

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСУВАННЯМ ОБОРотНИХ
АКТИВІВ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розроблено систему показників оцінки ефективності політики управління фінансуванням оборотних активів на будівельних підприємствах, яка була використана для здійснення інтегральної оцінки відповідного напрямку дослідження методом нечітких множин. Практичне застосування наведеної системи показників дозволить здійснити більш повну та детальну оцінку ефективності політики та вибрати пріоритети в подальшому її управлінні.

Ключові слова: управління фінансуванням оборотних активів, ефективність, інтегральна оцінка, метод нечітких множин, будівельне підприємство.

Григоренко В.О.

ВПЛИВ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІЇ

У статті розглянуто питання впливу податкового навантаження на формування фінансового потенціалу території. Проаналізовано взаємозв'язок податкового навантаження з основними складовими ресурсоформуючими елементами фінансового потенціалу території. Запропоновано основні критерії побудови податкової політики, а також визначено основні напрями формування фінансового потенціалу території.

Ключові слова: фінансовий потенціал території, податкове навантаження, податкова політика, фінансові ресурси, фінансова спроможність, ефективність оподаткування, інвестиції.

Дзядикевич Ю.В., Куликовська І.М.

МЕХАНІЗМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

У статті проведено аналіз основних складових механізму управління природокористування. Показано, що поєднання державного регулювання та економічних методів управління сприяють ефективному використанню природних ресурсів.

Ключові слова: довкілля, природні ресурси, управління, природокористування, витрати, прибуток, державне регулювання, економічні методи.

Гнаткович О.Д.

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

В статті розглянуто проблеми економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель та запропоновано шляхи їх розв'язання. Окремо проаналізовано підходи до державного регулювання раціонального використання земель у напрямі економічного стимулювання землевласників щодо підвищення продуктивності земельних ділянок.

Ключові слова: земельні відносини, раціональне використання земель, охорона земель.

Костриченко В.М., Солодка Л.О.,

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

У статті розглядається вплив автомобільних доріг на навколишнє середовище, забруднення природних ресурсів внаслідок транспортного руху, а також основні напрямки його зменшення. Наведено положення методики комплексної оцінки економіко-екологічного впливу автомобільних доріг на навколишнє природне середовище.

Ключові слова: економіко-екологічний, негативний вплив, автомобільні дороги, навколишнє середовище, природні ресурси, методика.

Загній Д.М., Гришина Л.О.

ДИНАМІКА ЗМІН ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ДОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто проблеми, пов'язані із структурним дисбалансом земельних угідь та становленням екологічної стабільності агроландшафту. Проведено ретроспективний аналіз динаміки змін структури земельного фонду (на прикладі Долинського району Кіровоградської області), сільськогосподарських земель у розрізі земельних угідь, землевласників і землекористувачів. Виявлені основні тенденції таких змін та розроблений власний прогноз на перспективу.

Ключові слова: земельний фонд, сільськогосподарські угіддя, екологічна стабільність агроландшафту, власність, консолідація, ринок земель.

Фостолович В.А., Агапова М.В.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ОБЛІК ЯК ЕЛЕМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Фактором конкурентного виробництва, особливо сільськогосподарського, є екологічна безпека. Виокремлення екологічного складника в економіці діяльності як держави, так і підприємств є можливим лише шляхом відокремленого відображення екологічних активів та екологічних пасивів в системі бухгалтерського обліку.

Ключові слова: сільське господарство, екологічний облік, активи, зобов'язання, витрати, доходи ефективність.

Галиш Н.А.

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ БІОПАЛИВНОЇ ГАЛУЗІ

У статті досліджується питання щодо особливостей виробничо-господарської діяльності підприємств, які спеціалізуються на виготовленні біопалива. Проаналізовано потенціал біомаси в Україні. Розкрито основні принципи державної політики у сфері виробництва та споживання біологічних видів палива.

Ключові слова: виробництво, біопаливо, управління виробничо-господарською діяльністю, альтернативна енергетика.

Беляєва Н.В.

СУЧАСНИЙ СТАН ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

У статті розглянуто сучасний стан виробництва органічної продукції в провідних країнах світу, а також в Україні. Проведений аналіз показав відставання України від інших європейських країн за

такими показниками як кількість виробників органічної продукції, площі земель, зайнятих під виробництво органічної продукції, обсяги споживання органічних продуктів харчування. Визначено головні важелі прискорення розвитку органічного сектору сільськогосподарського виробництва в Україні: нормативно-правове забезпечення, стандартизація, сертифікація органічної продукції, державна підтримка.

Ключові слова: органічне сільськогосподарське виробництво, органічна продукція, стандартизація, екологізація.

Збарський В.К., Липов'як-Мєлкозьорова А.І.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Розглянуто проблеми розвитку соціальної сфери сільських поселень Черкащини в контексті реалій сучасного економічного простору. Соціальні проблеми досліджуються у взаємозв'язку з економічною діяльністю, що дозволяє належним чином обґрунтувати зміст понять сільське поселення, село і сільський розвиток, дослідити їх динаміку.

Ключові слова: соціальна сфера села, соціум, аграрний сектор, демографія, сільська територія, поселення, інфраструктура.

Зайченко В. В.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РЕГІОНІ

Проаналізовано сучасний стан демографічної ситуації в регіоні на прикладі Кіровоградської області й запропоновані заходи щодо розв'язання проблем демографічного розвитку.

Ключові слова: демографічна ситуація, природний приріст, народжуваність, смертність, міграція, населення, Кіровоградська область.

Артеменко Л.П., Клюквіна М.С.

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

В статті досліджено питання управління конкурентоспроможністю підприємств в сучасних умовах, а саме сформульовано поняття «соціально-відповідальне управління КСП», визначено його сутність та місце у загальнокорпоративній системі соціально-відповідального управління підприємством.

Ключові слова: конкурентоспроможність, управління конкурентоспроможністю, соціально-відповідальне управління конкурентоспроможністю підприємств.

Алексєєва Н.І.

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КАДРОВОЇ СТРАТЕГІЇ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена проблемам ефективності реалізації функціональної кадрової стратегії. У статті розглянуто показники, що характеризують ефективне і інтенсивне використання трудового потенціалу підприємства, які групуються у запропоновані відповідні інтегральні показники оцінки ефективності реалізації кадрової функціональної стратегії як складової корпоративної стратегії підприємства. Обґрунтовано вплив кадрових чинників на ефективність реалізації загальної стратегії підприємства.

Ключові слова: кадровий потенціал, функціональна стратегія, персонал підприємства, інтегральний показник інтенсивного використання кадрового потенціалу, інтегральний показник ефективності використання кадрів, продуктивність праці.

Іващук І. О., Білецька І. М.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА КЛАСИФІКАЦІЇ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Стаття присвячена актуальним сьогодні питанням розвитку світового та вітчизняного готельного господарства. Досліджено та проаналізовано світовий та вітчизняний досвід класифікації готелів, що засвідчує відсутність єдиного підходу до визначення категорій готелів. Наведено успішні спроби розробки та впровадження у практику систем категоризації в розрізі окремих туристичних регіонів. Визначено тенденції розвитку світового готельного господарства.

Ключові слова: гостинність, готель, класифікація готелів, категоризація готельних послуг

Тимофєєв В.М., Мардус Н.Ю.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЦІНОУТВОРЕННЯ

У статті розглянуто теоретико-методичні підходи щодо формування політики, стратегії і тактики ціноутворення, а також питання ринкового механізму формування цін, де ціна визначена як індикатор рівня конкурентоспроможності продукції, ефективності виробництва, як інструмент здійснення

стратегій, а також як ефективний засіб маркетингового ціноутворення. Досліджено основні аспекти стратегічного ціноутворення, що мають за мету знаходження оптимального рішення практичних проблем у діяльності підприємства.

Ключові слова: ціноутворення, політика, стратегія, тактика, маркетинг.

Рожелюк В. М., Романків І. Я.

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ МЕТОД ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

В статті розкрито методичні аспекти процесу інвентаризації на переробних підприємствах аграрного сектору в ринковому середовищі; здійснено дослідження нормативно-правової бази проведення інвентаризації матеріальних, трудових та фінансових ресурсів; визначено проблеми використання загально-наукових та специфічних методів інвентаризаційної роботи. Обґрунтовано вплив належної організації проведеної інвентаризації на підвищення ефективності використання ресурсів та конкурентоздатності суб'єктів господарювання у ринкових умовах.

Ключові слова: інвентаризація, нормативно-правова база, ресурси, методи, об'єкти, перевірка, аграрний сектор, переробні підприємства, організація.

Литвин Р.П., Юзва О.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ВИТРАТ НА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розкрито елементи організації внутрішнього контролю витрат на якість продукції. Розроблено модель організації внутрішньогосподарського контролю якості продукції спиртової галузі та витрат на її забезпечення.

Ключові слова: якість продукції, витрати на забезпечення якості, внутрішньогосподарський контроль, організація контролю.

Зяйлик М.Ф., Вівчар О.І.

ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ

У статті розглянута одна з важливих складових менеджменту якості – запобігання втрат якості. Розроблені пропозиції по реалізації системи менеджменту якості, в основі яких лежить процесний підхід до менеджменту, який дозволяє розуміти причину втрати якості в місці її виникнення, тобто, в рамках всього бізнес-процесу підприємства.

Ключові слова: система менеджменту, якість продукції, процесний підхід, втрата якості, бізнес-процес підприємства.

Приварникова І.Ю., Гловацька Н.Р.

ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ В ТРАНСФЕРІ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуті особливості маркетингу трансферу технологій. Проведено аналіз операційної маркетингової діяльності учасників процесу трансферу технологій з погляду концепції Ф. Котлера «4 р» (product, price, place, promotion). Виявлено види товарів у трансфері, які фактори впливають на структуру ціни, розглянуті канали розподілу, а також найбільш ефективні інструменти просування технологій. Розроблено необхідні рекомендації для збільшення обсягу трансферу технологій за допомогою покращення операційного маркетингу учасників трансферу.

Ключові слова: трансфер технологій, технологічний маркетинг, концепція «4 р», операційний маркетинг, маркетингова діяльність, інновація, комерціалізація технологій.

Ксьонова О. В.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНЕЛС УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті досліджено своєчасність та доцільність впровадження ІНЕЛС комплексного логістичного управління в умовах вітчизняного ринку молочної продукції, ґрунтуючись на специфіці його функціонування в сучасних економічних умовах.

Ключові слова: виробництво молочної сировини, ринок молочної продукції, логістичне управління, ІНЕЛС.

Елістратова Ю.О.

ОПТОВІ РИНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Розглянуто необхідність формування дієвої інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції. Доведено, що створення ефективної інфраструктури забезпечить виробникам достатній рівень рентабельності, дасть змогу отримання необхідної інформації про

ринкову кон'юнктуру. Обґрунтовано необхідність розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції в Житомирській області.

Ключові слова: економічна безпека, інфраструктура оптових ринків, ефективність, сільськогосподарська продукція, аграрні ринки, оптова торгівля.

Бінерт О. В.

ЯКІСТЬ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА НА РИНКУ.

Розглянуто основні проблеми якості молочної сировини. Доведено, що проблема сировини для молочної галузі постійно загострюється, причому найбільшим дефіцитом виступає сире молоко найвищої якості. Зазначено, що актуальним питанням, яке стосується молочного скотарства, є низька якість молока.

Ключові слова: молоко, ринок, молочна продукція, якість, молочна сировина, конкурентоспроможність, виробництво молока.

Гноєва І.М.

РОЛЬ МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УПРАВЛІННІ АУДИТОРСЬКОЮ ФІРМОЮ

У статті обґрунтовано необхідність та роль маркетингових досліджень в сучасних умовах господарювання. Розглянуто вплив маркетингових досліджень на діяльність аудиторських фірм. Визначено економічний ефект від використання інформації. Запропоновано керівникам аудиторських фірм користуватися послугами маркетингових служб для досягнення конкурентних переваг на ринку професійних послуг.

Ключові слова: маркетингова діяльність, аудиторські фірми, аудиторські послуги, інформація.

Надвиничний О.А.

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто наукові основи аналізу маркетингової діяльності підприємств та його проведення. На основі розробленої методики проведено аналіз маркетингової діяльності підприємств-виробників віконних профілів та запропоновано в комплексі аналізувати не лише результати бізнес-процесу, а сам процес здійснення маркетингової діяльності.

Ключові слова: маркетинг, бізнес-процес, аналіз маркетингової діяльності, діагностика, віконний профіль.

Смоленюк Р.П.

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПРИ ЙОГО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

В статті проаналізовано сучасний стан фінансування сільського господарства, досліджено структуру і ефективність окремих елементів фінансових регулятивних елементів. Обґрунтовано теоретичні підходи і практичні рекомендації щодо ефективного фінансового регулювання і підтримки аграрного виробництва в умовах системних трансформаційних змін. Визначено основні напрями фінансової підтримки сільського господарства відповідно до вимог СОТ.

Ключові слова: сільське господарство, трансформація, державне регулювання, фінансова підтримка, СОТ.

Боровик П. М., Гайдай В. І., Подолян Є. В.

НЕДОЛІКИ СУЧАСНОГО ПОРЯДКУ СПРАВЛЯННЯ ЄДИНОГО ПОДАТКУ З СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті проаналізовано недоліки сучасного вітчизняного механізму справляння єдиного податку з суб'єктів малого підприємництва, а також обґрунтовано напрями його вдосконалення шляхом посилення фіскальних та регулюючих властивостей цієї податкової форми.

Ключові слова: податкове регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва, пільгові режими оподаткування, єдиний податок.

Рудь І.Ю., Маташнюк О.С.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОЇ БАЗИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз сучасного стану особливостей формування ресурсної бази українських банківських установ. Запропоновано шляхи вдосконалення механізму формування та використання банківських ресурсів.

Ключові слова: банківські ресурси, фінансові ресурси, зобов'язання, власний капітал.

Голосенін І. О.

ПУБЛІЧНЕ РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЮ КРЕДИТІВ УКРАЇНСЬКИМИ БАНКАМИ

В статті наведений огляд розкриття інформації про реструктуризацію кредитів українськими банками в засобах масової інформації та в річних звітах. Виявлено значну розбіжність в повноті та оперативності розкриття даної інформації серед банків. Доступна інформація є дуже важливою для загальної оцінки якості активів банків учасниками ринку. Українські банки використовують на практиці дуже вузький набір форм реструктуризації. Пропонується більш конкретно регламентувати порядок розкриття даної інформації у річних звітах банків.

Ключові слова: проблемні кредити, реструктуризація боргу, розкриття інформації, якість кредитів, робота з клієнтами, банки, кредитний ризик

Сітшаєва Л.З.

ПРОГРАМНИЙ КОМПЛЕКС ОЦІНКИ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто теоретичні засади створення програмного комплексу з оцінки податкового потенціалу підприємств будівельного комплексу України. Проведено аналіз структури існуючої інформаційно-аналітичної системи Державної податкової служби України. Розроблено пропозиції щодо структури програмного комплексу оцінки податкового потенціалу будівельних підприємств. Автором запропоновано створення п'яти модулів програмного комплексу: модуль аналітики, модуль звітів, модуль картограма, модуль прогнозування, модуль адміністрування.

Ключові слова: підприємства, будівельний комплекс, податковий потенціал, АІС-Податки, програмний комплекс, модуль аналітики, модуль картограма, прогнозування, адміністрування.

Архипенко Є.В.

МОДЕЛЮВАННЯ ПОРТФЕЛЯ РЕФЛЕКСИВНИХ ВПЛИВІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ СПОЖИВЧИХ ПЕРЕВАГ КЛІЄНТІВ БАНКУ

У статті проведено аналіз споживчих очікувань клієнтів комерційного банку. Виділено основні групи споживачів банківських продуктів відповідно до їх споживчих переваг. Розроблено модель портфеля рефлексивних впливів комерційного банку.

Ключові слова: рефлексивне управління, рефлексивні впливи, споживчі переваги, комерційний банк, клієнти банку

Бурик Н.О.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ: НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті розглянуто основні нормативно-правові акти, що регулюють екологічне страхування в Україні, проведено порівняльний аналіз класичного та екологічного страхування. Визначено основні недоліки правового регулювання екологічного страхування в Україні.

Ключові слова: страхування, екологічне страхування, майнові інтереси, страховий фонд, пул, страховий тариф, відшкодування екологічної шкоди.

Свистун Є.М.

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

У статті визначено концептуальні підходи щодо стратегічного розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств на регіональному та міжрегіональному рівнях, розглянуто основні напрямки вибору регіональної стратегії, запропоновано низку шляхів вдосконалення політики залучення зарубіжних інвесторів, проведено економіко-статистичний моніторинг діяльності підприємств регіону та висунуто перспективи його розвитку.

Ключові слова: інвестиції, інновації, податкове регулювання.

Оксенюк О.І.

РОЛЬ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Досліджено особливості функціонування ПДВ як основної складової фінансування державних видатків. Обґрунтовано необхідність підвищення ефективності його сплати як одного з основних бюджетотворних податків. Визначено роль бюджетного відшкодування, його вплив на загальний рівень надходжень ПДВ до бюджету.

Ключові слова: ПДВ, адміністрування ПДВ, державні доходи, державний бюджет, відшкодування ПДВ.

Матлага Л.О.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКУ ЯК ОСНОВИ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИТЕМИ УКРАЇНИ

Висвітлено необхідність регулювання достатності капіталу вітчизняних банків, а також подано рекомендації щодо оптимізації розміру регулятивного капіталу. Розглянуто основні тенденції розвитку банківської системи України та сучасний стан необхідного обсягу капіталу, який є у розпорядженні банківських установ. Обґрунтовано роль показника достатності власного капіталу у забезпеченні надійності, стійкості та ефективності вітчизняної банківської системи.

Ключові слова: банківські установи, власний капітал банку, достатність капіталу, капіталізація.

Карцева В.В.

ОБґРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОБУДОВИ СЛУЖБИ КОНТРОЛІНГУ В СИСТЕМІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

В статті обґрунтовано необхідність створення служби фінансового контролінгу на підприємстві. Запропоновано власний підхід щодо варіантів формування служби фінансового контролінгу на підприємствах та організаціях споживчої кооперації.

Ключові слова: фінансовий контролінг, фінансовий контролер, система фінансового контролінгу, підприємство, управління.

Кравчук Л.С., Гава М.О.

ДІАГНОСТИКА ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено найбільш пріоритетні моделі для оцінки ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств. Проведено комплексну оцінку схильності до банкрутства господарств Березнегуватського району та зроблено відповідні висновки та пропозиції.

Ключові слова: банкрутство, моделі діагностики банкрутства, фінансовий стан, діагностика банкрутства, ризик банкрутства.

Фроленко Р. В.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРЕСИВНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗДІЙСНЕННЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті наведено причини, що зумовлюють потребу здійснення обліку і контролю діяльності організації. Визначено цілі обліку і контролю в організації. Обґрунтовано необхідність впровадження системи контролінгу, як прогресивного інструменту управління діяльністю організації, та ідентифіковано фактори, що її обумовлюють.

Ключові слова: облік та контроль діяльності організації; ефективність управління організацією; оперативний і стратегічний контролінг; система контролінгу.

Голяш І.Д.

ОБґРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИХ АСПЕКТІВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АУДИТУ З ІНШИМИ НАУКАМИ

У статті розглянуто процес взаємодії аудиту з іншими науками та досліджено його теоретико-прикладні аспекти. Зосереджено увагу на проблемних питаннях, які виникають при вивченні цього процесу. Визначено зв'язок аудиту з фундаментальними і прикладними науковими галузями. Запропоновано використання синергічного підходу до дослідження об'єктів аудиту. Зроблено висновок про початок нового етапу в розвитку аудиторської науки, за якого теорія формується, виходячи з потреб ринкової економіки.

Ключові слова: аудит, наука, взаємозв'язок, інтеграція наук, наукові напрями.

Ясишена В.В.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ЗА ЦЕНТРАМИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті запропоновано загальну модель руху грошових потоків за центрами фінансової відповідальності швейних підприємств на основі їхнього кодування у системі управлінського обліку.

Ключові слова: грошовий потік, управлінський облік грошових потоків, центр фінансової відповідальності.

Ужва А.М., Бубліс Д.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ У МІЖНАРОДНІЙ І ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИЦІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

У статті розглянуто необоротні активи в зарубіжній обліковій практиці, наведено зарубіжний досвід обліку основних засобів, довгострокових фінансових інвестицій, гудвілу, дебіторської заборгованості. Проведено порівняльний аналіз українського та зарубіжного обліку необоротних активів.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, гудвіл, необоротні активи, облік необоротних активів, основні засоби.

Очеретько Л.М., Корінець А.О.

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Стаття присвячена загальнотеоретичному дослідженню сутності трансакційних витрат та необхідності відображення їх в системі управлінського обліку.

Ключові слова: трансакція, витрати, трансакційні витрати, управлінський облік.

Скакун Л. А., Козак Н. Ю.

SWOT-АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

В статті розглядаються сильні і слабкі сторони, загрози і можливості фермерських господарств на основі застосування SWOT-аналізу.

Ключові слова: стратегія, SWOT-аналіз, фермерські господарства, можливості, загрози, сильні і слабкі сторони.

Юрчук Н.П.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОБЛІКУ ПРАЦІ ТА ЇЇ ОПЛАТИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Розглянуто особливості внутрішнього контролю за організацією праці та її оплати на сільськогосподарських підприємствах. Визначено об'єкти, джерела інформації, методичні прийоми як самого контролю, так і узагальнення та напрямки реалізації його результатів. Запропоновано удосконалену методику внутрішнього контролю нарахування заробітної плати, яка залежить від діючих форм і систем оплати праці. Визначена послідовність перевірки стану організації обліку праці та її оплати на сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: оплата праці, внутрішній контроль, облік праці, послідовність контролю

Івасишин М.О.,

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ВИТРАТ У СИСТЕМІ БЮДЖЕТУВАННЯ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті досліджено проблему удосконалення методичних засад аналізу витрат у системі бюджетування на основі розробленої концептуальної моделі методики аналізу витрат. Висвітлено взаємозв'язок функцій управління, бюджетування та аналізу витрат для розробки науково-обґрунтованої методики аналізу витрат у системі бюджетування.

Ключові слова: аналіз витрат, управління, система бюджетування, управління витратами, газотранспортні підприємства, управлінські рішення.

Бурлаков О.С.

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОФОРМУВАНЬ

У статті розглянуто проблематику здійснення господарської діяльності агроформувань у частині нерациональної організації збутової діяльності. Проведено аналіз можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій як перспективного напрямку комп'ютеризації обмінних операцій та обґрунтована необхідність здійснення господарської діяльності в електронному середовищі. Розроблено перелік рекомендацій щодо здійснення ефективної реалізаційної політики на регіональному, державному та світовому рівнях з використанням можливостей сучасних мережних технологій та Internet.

Ключові слова: агроформування, збутова діяльність, мережна технологія, Internet, електронна комерція, інформаційно-комунікаційні технології, ефективність.

Сатир Л.М.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ БАЗИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто наукові основи функціонування інформаційної моделі, яка забезпечить ефективне функціонування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. Розроблені пропозиції щодо використання інформаційної моделі, яка сприятиме зниженню витрат, пов'язаних з формуванням виробничих запасів сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: інформація, сільськогосподарське підприємство, матеріально-технічна база, управління, управлінські рішення.

Заярна Н. М., Мігальчич Р. І.

ПІДХОДИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ З УРАХУВАННЯМ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У статті розглядаються проблеми регулювання банкрутства підприємств та відновлення їх платоспроможності в Україні на підставі досліджень застосування вітчизняної та зарубіжної процедури регулювання банкрутства підприємства.

Ключові слова: банкрутство, підприємство, платоспроможність, система законодавства.

АННОТАЦІИ

Фурдычко А.И., Власенко И.В.

ЭКОЛОГО–ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРОИЗВОДСТВА ОРГАНИЧЕСКОГО АГРОПРОДОВОЛЬСТВИЯ В УКРАИНЕ

Показано эколого-экономический потенциал применения биотехнологий в сельском хозяйстве. Доказано, что сегодня альтернативой «новой пищи» является органическая продукция, которая в последнее время уверенно продвигается на рынки развитых стран, и спрос на которую постоянно растет. Особенно большой потенциал для развития органического производства имеет Украина.

Ключевые слова: биотехнологии в сельском хозяйстве, органическая продукция, продукты питания, продовольственная безопасность

Павлов К.В.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ПРОЦЕССУ МОДЕРНИЗАЦИИ РОССИЙСКОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье с позиции системного подхода определяются социально-экономические особенности, факторы и направления модернизации российской экономики, а также обосновываются целесообразность и необходимость разработки общей теории модернизации экономики.

Ключевые слова: модернизация российской экономики, системный подход, факторы, социально-экономические особенности, общая теория модернизации.

Манойленко А.В., Жадан Т.А.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МАСЛО-ЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ КАК ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ЕЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ

Аннотация. В статье рассмотрены специфические особенности масло-жировой отрасли Украины. Раскрыта сущность особенностей: удовлетворение физиологических потребностей человека в растительном масле и жирах, комплексная переработка масличного сырья, зависимость от сельского хозяйства, высокая ресурсоемкость и концентрация производства, экспортная ориентация отрасли. Обоснована необходимость государственной поддержки масло-жировой отрасли.

Ключевые слова: масло-жировая отрасль, сельское хозяйство, государственная поддержка, физиологическая потребность, ресурсоемкость, концентрация

Гришова И.Ю., Гнатъева Т.Н.

ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В статье обобщены элементы инновационного потенциала предприятий пищевой промышленности и критерии его оценки. Предлагается методический подход к разработке структуры потенциала в контексте взаимодействия предприятий отрасли с рыночной средой, определение взаимосвязей между структурными элементами потенциала в контексте реализации его инновационной составляющей.

Ключевые слова: пищевая промышленность, инновационный потенциал, рыночная среда, оценка инновационного потенциала, инновационное развитие.

Гуцаленко Л.В., Чухась Е.С.

СУЩНОСТЬ И ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АУДИТА В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена сущность, задачи, нормативно-правовое обеспечение и проблемы становления экологического аудита в Украине. Осуществлена оценка экологической ситуации в Украине и установлены пути ее улучшить.

Ключевые слова: экологический аудит, эоаудиторской организации, среда, экологическая ситуация, экологическая политика.

Жукевич С.Н., Савчук Л.И.

РОЛЬ И МЕСТО МАЛОГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Рассматриваются основные институциональные проблемы развития системы малого предпринимательства в Украине с точки зрения ретроспективного анализа. Особое внимание акцентировано на взаимодействии малого бизнеса с властными структурами, влияния на малое предпринимательство фискальной политики государства. Приведены конкретные рекомендации

относительно развития малых форм ведения хозяйства в Украине в направлении усиления их инновационной деятельности.

Ключевые слова: малый бизнес, институциональные проблемы развития экономики, фискальная политика, инновационная деятельность.

Вольская А.А.

О ПРОБЛЕМЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В УКРАИНЕ

В статье проводится анализ современных проблем использования земельных ресурсов в Украине и обосновываются предложения по их решению через концепцию постоянного землепользования, которая охватывает все аспекты взаимозависимости общества и естественной среды через формы и методы, которые обеспечивают реализацию непрерывного развития для достижения экономического, социального, экологического, правового, информационного баланса.

Ключевые слова: земельные ресурсы, землепользование, концепция, экономический рост, устойчивое развитие.

Дыха М. В.

ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ КАК ВЗАИМОСОГЛАСОВАННАЯ СИСТЕМА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

Предложено формирование стратегии инвестиционно-инновационного развития страны на основе единой системы принципов, методов, критериев принятия управленческих решений и механизмов реализации; обоснованы принципы эффективной ее реализации.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, инвестиционно-инновационная стратегия, потенциал, развитие.

Гавришків І.Р.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РИНКА ОПЦИОНОВ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье определены тенденции и перспективы использования опционных контрактов в Украине в рамках действующего законодательства, выделены области успешного их применения.

Ключевые слова. Деривативы, опционы, контракты, рынок опционов в Украине, базисный инструмент, опцион пут, опцион колл, сферы применения опционных контрактов.

Криворотько І.О.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ УКРАИНЫ

В статье исследованы проблемы и перспективы инвестирования в человеческий капитал Украины. Установлено, что основным инструментом формирования человеческого капитала является инвестирование. Все виды вложений в человека, которые могут быть оценены в денежной или иной форме и имеют целесообразный характер, то есть способствуют росту производительности труда и повышению персонифицированных доходов человека, - это инвестиции в человеческий капитал.

Проанализировано состояние инвестирования в человеческий капитал на современном этапе в Украине, выявлены причины и предложены пути улучшения качественных и количественных характеристик человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиции, образование, потенциал, проблемы, перспективы инвестирования.

Власенко І.Г.

СОСТОЯНИЕ МИРОВОГО РЫНКА МОЛОКА И МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ФОРМИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье проанализирован рынок молока и молочной продукции, является первоочередной, глобальной составляющей продовольственной безопасности страны. Выявлено, что сыр среди широкого ассортимента продуктов питания стал наиболее важным молочным продуктом, так как в западных странах на его производство используется около 40% молока, поставляемого на переработку. Установлено, что объем экспорта сухого молока из Украины составляет 1,6% от мирового экспорта сухого молока и 1,7% мирового экспорта сыра. Отмечено, что Украина на мировом рынке молока и молочных продуктов занимает незначительное место.

Ключевые слова: продовольственная безопасность страны, молоко, молочная продукция, мировой рынок, масло сливочное, сыр.

Маркова С. В.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАСШИРЕНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ АВИАСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

В статье проанализированы направления расширения экспортного потенциала предприятия авиастроительной отрасли - ПАО «Мотор Сич». Определены основные коэффициенты, характеризующие состояние основных фондов, а именно: коэффициент выбытия, обновления и прироста, а также – показатели эффективности использования основных средств, такие как: фондовооруженность; фондоемкость; производительность и рентабельность.

Ключевые слова: экспортный потенциал, основные средства, производительность, фондовооруженность, эффективность

Маркович И.Б.

ЭКСПОРТНАЯ СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ УКРАИНЫ НА МИРОВОМ РЫНКЕ

Обоснована необходимость проведения анализа экспортной специализации Украины, проведен расчет индексов Баласса (индексов выявленных сравнительных преимуществ) и Вольраса (показателей относительных экспортных преимуществ) для отдельных групп товаров, определены те группы, на экспорте которых Украина специализируется.

Ключевые слова: международная торговля, либерализация, торговая специализация.

Данкевич В. Е.

КОНСОЛИДАЦИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ КАК ПРЕДПОСЫЛКА РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Исследована динамика и современные тенденции сельскохозяйственного производства в аграрном секторе экономики. Охарактеризованы общее состояние консолидации сельскохозяйственных земель и подходы относительно государственного регулирования. Разработаны предложения внедрения рационального землепользования в условиях глобализации мировой экономики.

Ключевые слова: сельскохозяйственные земли, консолидация, аграрные предприятия, эффективность, глобализация международной экономики, государственное регулирование.

Турчак В.В.

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассматривается сущность социальной ответственности в предпринимательской деятельности. Исследованы ее состояние и проблемы на современном этапе развития отечественной экономики, определены стимулы социальной ответственности. Обоснованы основные направления и перспективы ее развития в Украине.

Ключевые слова: социальная ответственность, предпринимательство, стимулирование, налоговые льготы, благотворительность, социальные инвестиции.

Кмить В.М., Судомир М.Б.

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ УПРОЩЕННОЙ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена сущность упрощенной системы налогообложения субъектов малого предпринимательства, а также осуществлён анализ преимуществ и недостатков её функционирования в Украине.

Ключевые слова: упрощённая система налогообложения, единый налог, группы плательщиков единого налога, субъект малого предпринимательства.

Король И.В.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИКИ: АНАЛИЗ НАУЧНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО И ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛОВ

В статье предложена система показателей для анализа научно-технологического и инновационного потенциалов национальной экономики. Использование этих показателей позволило проанализировать конкурентоспособность отечественной экономики и осуществить соответствующие сравнения с индикаторами высокоразвитых стран мира. На основе проведенного исследования, сформулированы рекомендации по развитию вышеуказанных составляющих конкурентоспособности национальной экономики для повышения позиции Украины на мировой арене.

Ключевые слова: конкурентоспособность, национальная экономика, конкурентное преимущество, научно-технологический потенциал, инновационный потенциал.

Ткачик Ф.П., Баран Р.Б.

СОВРЕМЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ

В статье проанализировано понятие таможенного контроля и рассмотрены основные пути его совершенствования. В частности внимание уделено вопросам внедрения электронного декларирования, таможенного пост-аудита, системы анализа и управления рисками, возможностям совершенствования деятельности грузовых таможенных комплексов.

Ключевые слова: таможенный контроль, электронное декларирование, таможенный пост-аудит, управление рисками.

Калинеску Т.В., Шведчиков А.А.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ РЕФЛЕКСИВНОГО ПОДХОДА

В статье предложен подход к структурированию внешней среды промышленного предприятия на пассивную и активную составляющие. Приведены определения и научное обоснование понятия рефлексивно-активной среды устойчивого развития как динамической системы активных взаимодействующих субъектов (включая предприятие как управляющий субъект), интегрированных через коммуникативно-информационные связи. Определены в общей постановке задачи рефлексивного управления устойчивым развитием промышленного предприятия в условиях воздействия внешней среды хозяйствования.

Ключевые слова: предприятие, устойчивое развитие, внешняя среда, рефлексивное управление, моделирование.

Кищак И.Т., Корнева Н.А.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ.

В статье рассмотрены теоретико-методологические основы формирования финансовой стратегии предприятия. Обосновано место финансовой стратегии в системе базовой и функциональных стратегий предприятия.

Ключевые слова: финансовая стратегия, финансовая деятельность, антикризисное управление, эффективность.

Жыдык А.Р.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРАРНОЙ СФЕРЫ

В данной статье рассмотрено влияние государства на эффективность функционирования аграрных предприятий. Определены приоритеты инновационной политики государства в сельском хозяйстве. Обоснованы методы и этапы осуществления государственной поддержки инновационной деятельности предприятий аграрной сферы.

Ключевые слова: государственная поддержка, сельскохозяйственное производство, инновации, инвестиции, субсидии, дотации, эффективность, конкурентоспособность.

Алексеев С.Б.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ВНЕШНЕГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье на основании анализа современных подходов к формированию потенциала предприятия и особенностей экономической деятельности торговых предприятий предложена концептуальная структурная модель формирования внешнего стратегического потенциала торгового предприятия, которая включает такие элементы как рыночный, конкурентный, снабженческий и контактный потенциал предприятия.

Ключевые слова: потенциал, стратегический потенциал, формирование, торговое предприятие, внешняя среда.

Проскурович О.В., Бойчук В.А.

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Разработан комплексный метод, который охватывает анализ деятельности предприятия по его показателям эффективности, прогнозирования этих показателей и выработки стратегии инвестиционно-инновационной деятельности предприятия, что дает инструмент поддержки принятия

решений во время оперативного анализа деятельности предприятия и разработки стратегии его развития с оперативным ее уточнением на основе имитационного прогнозного моделирования.

Ключевые слова: стратегия, показатель, модель инвестиционно-инновационной деятельности.

Свиридова В.М.

РОЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В СТРУКТУРЕ АГРОПРОМЫШЛЕННО-ФИНАНСОВЫХ ГРУПП: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассматриваются предпосылки и особенности развития агропромышленной интеграции в современных условиях. Предлагается создание агропромышленной финансовой региональной группы по производству и переработке молока. Создание интегрированных агропромышленных формирований является эффективным механизмом преодоления депрессивного состояния сельскохозяйственного производства, а возникновение межотраслевых связей в сельском хозяйстве является незаменимым условием воссоздания сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: интегрированы агропромышленные формирования, агропромышленная интеграция, межотраслевые связи, сельскохозяйственное производство, перерабатывающие отрасли.

Содома Р.И.

СУЩНОСТЬ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Исследуется сущность финансовой системы и ее взаимосвязь с кредитной системой. Изображена институциональную структуру финансово-кредитных ресурсов сельскохозяйственных предприятий. Определено влияние финансовых институтов на развитие кредитных отношений сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: финансовая система, кредитная система, сельскохозяйственные предприятия, банки, кредитные союзы.

Маховка В.М.

МЕТОДОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье рассмотрена методология формирования системы антикризисного управления. Исследовано понятие «система антикризисного управления» и определена его сущность. Проанализированы основные элементы системы антикризисного управления и критерии ее эффективности.

Ключевые слова: кризис, кризисное явление, антикризисный менеджмент, система антикризисного управления, элементы системы антикризисного управления.

Сафарян И.А.

НОВЕЙШИЕ МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ ПАРТНЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ ПРЕДПРИЯТИЙ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

В статье рассмотрены современные мировые тенденции в развитии партнерских отношений предприятий фармацевтической отрасли, их влияние на развитие новых форм взаимодействия компаний и формирование гибких бизнес-моделей партнёрских отношений; раскрыты мотивы при осуществлении аутсорсинга в фармацевтической и биотехнологической отраслях; выявлены перспективные формы и возможности, которые обеспечат развитие бизнеса и инноваций в фармацевтической отрасли.

Ключевые слова: предприятия, фармацевтическая отрасль, аутсорсинг этапов клинических исследований, бизнес-модели, партнерские отношения, модели сотрудничества.

Балаш Л.Я.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТАНОВЛЕНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЛИЧНЫХ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ

В статье рассматриваются основные факторы влияния на создание и развитие личных крестьянских хозяйств, раскрыто значение личных крестьянских хозяйств и их функциональное назначение в сложных социально-экономических условиях. Обосновано классификацию личных крестьянских хозяйств по видам и факторами влияния на их развитие.

Ключевые слова: хозяйства населения, экономический кризис, продовольственное обеспечение, валовая продукция, сельское хозяйство.

Кореницина Т. В., Иванова А. М.

ИНТЕГРАЛЬНАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСИРОВАНИЕМ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

В статье разработана система показателей оценки эффективности политики управления финансированием оборотных активов на строительных предприятиях, которая была использована для осуществления интегральной оценки соответствующего направления исследования методом нечетких множеств. Практическое применение приведенной системы показателей позволит осуществить более полную и детальную оценку эффективности политики и выбрать приоритеты в дальнейшем ее управлении.

Ключевые слова: управление финансированием оборотных активов, эффективность, интегральная оценка, метод нечетких множеств, строительное предприятие.

Григоренко В.О.

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ НА ФИНАНСОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ТЕРРИТОРИИ

В статье рассмотрены вопросы влияния налоговой нагрузки на формирование финансового потенциала территории. Проанализирована взаимосвязь налоговой нагрузки с основными составляющими ресурсоформирующих элементов финансового потенциала территории. Предложены основные критерии построения налоговой политики, а также определены основные направления формирования финансового потенциала территории.

Ключевые слова: финансовый потенциал территории, налоговая нагрузка, налоговая политика, финансовые ресурсы, финансовая состоятельность, эффективность налогообложения, инвестиции.

Дзядикевич Ю.В., Куликовская И.М.

МЕХАНИЗМЫ МЕНЕДЖМЕНТА ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

В статье проведен анализ основных составляющих механизма управления природопользования. Показано, что сочетание государственного регулирования и экономических методов управления содействует эффективному использованию природных ресурсов.

Ключевые слова : окружающая среда, природные ресурсы, управления, природопользования, расходы, прибыль, государственное регулирование, экономические методы.

Гнаткович О.Д.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ

В статье рассмотрены проблемы экономического стимулирования рационального использования и охраны земель, а также предложены пути их решения. Отдельно проанализированы подходы к государственному регулированию рационального использования земель в направлении экономического стимулирования землевладельцев по повышению производительности земельных участков.

Ключевые слова: земельные отношения, рациональное использование земель, охрана земель.

Костриченко В.М., Солодка Л.А.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОМУ ОЦЕНИВАНИЮ ВОЗДЕЙСТВИЯ АВТОМОБИЛЬНЫХ ДОРОГ НА ОКРУЖАЮЩУЮ ПРИРОДНУЮ СРЕДУ

В статье рассматривается влияние автомобильных дорог на окружающую среду, загрязнение природных ресурсов вследствие транспортного движения, а также основные направления его уменьшения. Приведены пункты методики комплексной оценки экономико-экологического воздействия автомобильных дорог на окружающую среду.

Ключевые слова: экономико-экологический, негативное влияние, автомобильные дороги, окружающая среда, природные ресурсы, методика.

Загний Д.Н., Гришина Л.О.

ДИНАМИКА ИЗМЕНЕНИЙ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДА ДОЛИНСКОГО РАЙОНА КИРОВОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассмотрены проблемы, связанные со структурным дисбалансом земельных угодий и становлением экологической стабильности агроландшафта. Проведен ретроспективный анализ динамики изменений структуры земельного фонда (на примере Долинского района Кировоградской области), сельскохозяйственных земель в разрезе земельных угодий, землевладельцев и землепользователей. Выявлены основные тенденции таких изменений и разработан собственный прогноз на перспективу.

Ключевые слова: земельный фонд, сельскохозяйственные угодья, экологическая стабильность агроландшафта, собственность, консолидация, рынок земель.

Фостолович В.А., Агапова М.В.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ УЧЕТ КАК ЭЛЕМЕНТ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Фактором конкурентного производства, особенно сельскохозяйственного, является экологическая безопасность. Выделение экологической составляющей в экономике деятельности как государства, так и предприятий возможно только путем отдельного отражения экологических активов и экологических пассивов в системе бухгалтерского учета.

Ключевые слова: сельское хозяйство, экологический учет, активы, обязательства, расходы, доходы эффективности.

Галиш Н.А.

ОРГАНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННО-ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ БИОТОПЛИВНОЙ ОТРАСЛИ

В статье исследуется вопрос об особенностях производственно-хозяйственной деятельности предприятий, специализирующихся на изготовлении биотоплива. Проанализированы потенциал биомассы в Украине. Раскрыты основные принципы государственной политики в сфере производства и потребления биологических видов топлива.

Ключевые слова: производство, биотопливо, управления производственно-хозяйственной деятельностью, альтернативная энергетика.

Беляева Н.В.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОИЗВОДСТВА ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ И МИРЕ

В статье рассмотрено современное состояние производства органической продукции в ведущих странах мира, а также в Украине. Проведенный анализ показал отставание Украины от других европейских стран по таким показателям как количество производителей органической продукции, площади земель, занятых под органическим земледелием, объемы потребления органических пищевых продуктов. Выделены основные рычаги ускорения развития органического сектора сельскохозяйственного производства в Украине: нормативно-правовое обеспечение, стандартизация, сертификация органической продукции, государственная поддержка.

Ключевые слова: органическое сельскохозяйственное производство, органическая продукция, стандартизация, экологизация.

Збарский В.К., Лыповьяк-Мелкозерова А.И.

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ

Рассмотрены проблемы развития социальной сферы сельских поселений Черкащины в контексте реалий современного экономического пространства. Социальные проблемы исследуются у взаимосвязи с экономической деятельностью, что позволяет должным образом обосновать содержание понятий сельское поселение, село и сельское развитие, исследовать их динамику.

Ключевые слова: социальная сфера села, социум, аграрный сектор, демография, сельская территория, поселения, инфраструктура.

Зайченко В. В.

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В РЕГИОНЕ

Проанализирована современная демографическая ситуация в регионе на примере Кировоградской области и предложены мероприятия по решению проблем демографического развития.

Ключевые слова: демографическая ситуация, естественный прирост, рождаемость, смертность, миграции, население, Кировоградская область.

Артеменко Л.П., Клюквина М.С.

КОНЦЕПЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ОТВЕТСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье исследованы вопросы управления конкурентоспособностью предприятий в современных условиях, а именно сформулировано понятие «социально-ответственное управление КСП», определена суть и место в общекорпоративной системе социально-ответственного управления предприятием.

Ключевые слова: конкурентоспособность, управление конкурентоспособностью, социально-ответственное управление конкурентоспособностью предприятий.

Алексеева Н.И.

РЕАЛИЗАЦИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ КАДРОВОЙ СТРАТЕГИИ ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена проблемам эффективности реализации функциональной кадровой стратегии. В статье рассмотрены показатели, характеризующие эффективное и интенсивное использование трудового потенциала предприятия, которые группируются в предложенные соответствующие интегральные показатели оценки эффективности реализации кадровой функциональной стратегии как составляющей корпоративной стратегии торгового предприятия. Обосновано влияние кадровых факторов на эффективность реализации общей стратегии предприятия.

Ключевые слова: кадровый потенциал, функциональная стратегия, персонал предприятия, интегральный показатель интенсивного использования кадрового потенциала, интегральный показатель эффективности использования кадров, производительность труда.

Иващук ИИ О., Белецкая И. М.

МИРОВОЙ ОПЫТ И ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ПРАКТИКА КЛАССИФИКАЦИИ И СТАНДАРТИЗАЦИИ ГОСТИНИЧНЫХ УСЛУГ

Статья посвящена актуальным сегодня вопросам развития мирового и отечественного гостиничного хозяйства. Исследован и проанализирован мировой и отечественный опыт классификации гостиниц, который подтверждает отсутствие единых подходов к определению категорий гостиниц. Приведены успешные попытки разработки и внедрения в практику систем категоризации в разрезе отдельных туристических регионов. Определены тенденции развития мирового гостиничного хозяйства.

Ключевые слова: гостеприимство, отель, классификация гостиниц, категоризация гостиничных услуг

Тимофеев В.Н., Мардус Н.Ю.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ЦЕНООБРАЗОВАНИИ

В статье рассмотрены теоретико-методические подходы по формированию политики, стратегии и тактики ценообразования, а также вопросы рыночного механизма формирования цен, где цена определена как индикатор уровня конкурентоспособности, эффективности производства, инструмент осуществления стратегий, а также как эффективное средство маркетингового ценообразования. Исследованы основные аспекты стратегического ценообразования, целью которых является поиск оптимального решения практических проблем в деятельности предприятия.

Ключевые слова: ценообразование, политика, стратегия, тактика, маркетинг.

Рожелюк В. М., Романкив И. Я.

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ ОПРЕДЕЛЯЮЩИХ МЕТОДОВ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРАРНОГО СЕКТОРА

В статье раскрыты методические аспекты процесса инвентаризации на перерабатывающих предприятиях аграрного сектора в рыночной среде; осуществлено исследование нормативно-правовой базы проведения инвентаризации материальных, трудовых и финансовых ресурсов; определены проблемы использования обще-научных и специфических методов инвентаризационной работы. Обосновано влияние надлежущей организации проведенной инвентаризации на повышение эффективности использования ресурсов и конкурентоспособности субъектов хозяйствования в рыночных условиях.

Ключевые слова: инвентаризация, нормативно-правовая база, ресурсы, методы, объекты, об аграрный сектор, перерабатывающие предприятия, организация.

Литвин Р.П., Юзва О.В.

ОРГАНИЗАЦИЯ ВНУТРИХОЗЯЙСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА ПРОДУКЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ СПИРТОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ И РАСХОДОВ НА ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

Раскрыты элементы организации внутреннего контроля затрат на качество продукции. Разработана модель организации внутрихозяйственного контроля качества продукции спиртовой отрасли и затрат на ее обеспечение.

Ключевые слова: качество продукции, затраты на обеспечение качества, внутрихозяйственный контроль, организация контроля.

Зяйлик М.Ф., Вивчар О.И.

ПРОЦЕССНЫЙ ПОДХОД К МЕНЕДЖМЕНТУ КАЧЕСТВА

В статье рассмотрена одна из важных составляющих менеджмента качества – предотвращения потерь качества. Разработаны предложения по реализации системы менеджмента качества, в основе которых лежит процессный подход к менеджменту, который позволяет понять причину потери качества в месте ее возникновения, то есть, в рамках всего бизнес-процесса предприятия.

Ключевые слова: система менеджмента, качество продукции, процессный подход, потеря качества, бизнес- процесс предприятия.

Приварникова И.Ю., Гловацкая Н.Р.

ЭЛЕМЕНТЫ ОПЕРАЦИОННОГО МАРКЕТИНГА В ТРАНСФЕРЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье рассмотрены особенности маркетинга трансфера технологий. Проведен анализ операционной маркетинговой деятельности участников процесса трансфера технологий с точки зрения концепции Ф. Котлера «4 р» (product, price, place, promotion). Выявлены виды товаров в трансфере, какие факторы влияют на структуру цены, рассмотрены каналы распределения, а также наиболее эффективные инструменты продвижения технологий. Разработаны необходимые рекомендации для увеличения объема трансфера технологий посредством улучшения операционного маркетинга участников трансфера.

Ключевые слова: трансфер технологий, технологический маркетинг, концепция «4 р», операционный маркетинг, маркетинговая деятельность, инновация, коммерциализация технологий.

Ксенова Е. В.

ВНЕДРЕНИЕ ИНЭЛС УПРАВЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье исследованы своевременность и целесообразность внедрения ИнЭЛС комплексного логистического управления в условиях отечественного рынка молочной продукции, основываясь на специфике его функционирования в современных экономических условиях.

Ключевые слова: производство молочного сырья, рынок молочной продукции, логистическое управление, ИнЭЛС.

Елистратова Ю. О.

ОПТОВЫЕ РЫНКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ КАК ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ.

Рассмотрена необходимость формирования действенной инфраструктуры оптовых рынков сельскохозяйственной продукции. Доказано, что создание эффективной инфраструктуры обеспечит производителям достаточный уровень рентабельности, даст возможность получения необходимой информации о рыночной конъюнктуре. Обоснована необходимость развития оптовых рынков сельскохозяйственной продукции в Житомирской области.

Ключевые слова: экономическая безопасность, инфраструктура оптовых рынков, эффективность, сельскохозяйственная продукция, аграрные рынки, оптовая торговля.

Бинерт О. В.

КАЧЕСТВО МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ КАК КОНКУРЕНТНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО НА РЫНКЕ.

Рассмотрены основные проблемы качества молочного сырья. Доказано, что проблема сырья для молочной отрасли постоянно обостряется, причем наибольшим дефицитом выступает сырое молоко высшего качества. Указано, что актуальным вопросом, который касается молочного скотоводства, является низкое качество молока.

Ключевые слова: молоко, рынок, молочная продукция, качество, молочное сырье, конкурентоспособность, производство молока.

Гноевая И.Н.

РОЛЬ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В УПРАВЛЕНИИ АУДИТОРСКОЙ ФИРМОЙ.

В статье обоснована необходимость и роль маркетинговых исследований в современных условиях хозяйствования. Рассмотрено влияние маркетинговых исследований на деятельность аудиторских фирм. Определен экономический эффект от использования информации. Предложено руководителям аудиторских фирм пользоваться услугами маркетинговых служб для достижения конкурентных преимуществ на рынке профессиональных услуг.

Ключевые слова: маркетинговая деятельность, аудиторские фирмы, аудиторские услуги, информация.

Надвиничний А.А.

МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ЭКОНОМИЧЕСКОМУ АНАЛИЗУ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены научные основы анализа маркетинговой деятельности предприятий и его проведения. На основе разработанной методики проведен анализ маркетинговой деятельности предприятий-производителей оконных профилей и предложено в комплексе анализировать не только результаты бизнес-процесса, а сам процесс осуществления маркетинговой деятельности.

Ключевые слова: маркетинг, бизнес-процесс, анализ маркетинговой деятельности, диагностика, оконный профиль.

Смоленюк Р.П.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ ПОДДЕРЖКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ПРИ ЕГО РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ

В статье проанализировано современное состояние финансирования сельского хозяйства, исследована структура и эффективность отдельных элементов финансовых регулятивных элементов. Обоснованы теоретические подходы и практические рекомендации по эффективному финансовому регулированию и поддержке аграрного производства в условиях системных трансформационных изменений. Определены основные направления финансовой поддержки сельского хозяйства в соответствии с требованиями ВТО.

Ключевые слова: сельское хозяйство, трансформация, государственное регулирование, финансовая поддержка, ВТО.

Боровик П. Н., Гайдай В. И., Подолян Е. В.

НЕДОСТАТКИ СОВРЕМЕННОГО ПОРЯДКА ИЗЫМАНИЯ ЕДИНОГО НАЛОГА С СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА

В статье проанализированы недостатки современного отечественного механизма изымания единого налога с субъектов малого предпринимательства, а также обоснованы направления его совершенствования путем усиления фискальных и регулирующих свойств этой налоговой формы.

Ключевые слова: налоговое регулирование деятельности субъектов малого предпринимательства, льготные налоговые режимы, единый налог.

Рудь И.Ю., Маташнюк А.С.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЕСУРСНОЙ БАЗЫ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ УКРАИНЫ

В статье проведен анализ современного состояния особенностей формирования ресурсной базы украинских банковских учреждений. Разработаны пути совершенствования механизма формирования и использования банковских ресурсов.

Ключевые слова: банковские ресурсы, финансовые ресурсы, обязательства, собственный капитал.

Голосенин И. А.

ПУБЛИЧНОЕ РАСКРЫТИЕ ИНФОРМАЦИИ О РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ КРЕДИТОВ УКРАИНСКИМИ БАНКАМИ

В статье приведен обзор раскрытия информации о реструктуризации кредитов украинскими банками в средствах массовой информации и в годовых отчетах. Выявлено значительное расхождение в полноте и оперативности раскрытия данной информации среди банков. Доступна информация является очень важной для общей оценки качества активов банков участниками рынка. Украинские банки используют на практике очень узкий набор форм реструктуризации. Предлагается более конкретно регламентировать порядок раскрытия данной информации в годовых отчетах банков.

Ключевые слова: проблемные кредиты, реструктуризация долга, раскрытия информации, качество кредитов, работа с клиентами, банки, кредитный риск

Ситшаева Л.З.

ПРОГРАММНЫЙ КОМПЛЕКС ОЦЕНКИ НАЛОГОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

В статье рассмотрены теоретические основы создания программного комплекса по оценке налогового потенциала предприятий строительного комплекса Украины. Проведен анализ структуры существующей информационно-аналитической системы Государственной налоговой службы Украины. Разработаны предложения по структуре программного комплекса оценки налогового потенциала строительных предприятий. Автором предложено создание пяти модулей программного

комплекса: модуль аналітики, модуль отчетов, модуль картограмма, модуль прогнозування, модуль адміністрування.

Ключевые слова: підприємства, будівельний комплекс, податковий потенціал, АИС-Податки, програмний комплекс, модуль аналітики, модуль, картограмма, прогнозування, адміністрування.

Архипенко Е.В.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПОРТФЕЛЯ РЕФЛЕКСИВНЫХ ВОЗДЕЙСТВИЙ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ КЛИЕНТОВ БАНКА

В статье проведен анализ потребительских ожиданий клиентов коммерческого банка. Выделены основные группы потребителей банковских продуктов в соответствии с их потребительскими предпочтениями. Разработана модель портфеля рефлексивных воздействий коммерческого банка.

Ключевые слова: рефлексивное управление, рефлексивные воздействия, потребительские предпочтения, коммерческий банк, клиенты банка

Бурик Н.О.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СТРАХОВАНИЯ: НЕДОСТАТКИ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

В статье рассмотрены основные нормативно-правовые акты, регулирующие экологическое страхование в Украине, проведен сравнительный анализ классического и экологического страхования. Определены основные недостатки правового регулирования экологического страхования в Украине.

Ключевые слова: страхование, экологическое страхование, имущественные интересы, страховой фонд, пул, страховой тариф, возмещение экологического ущерба.

Свистун Є.М.

НАЛОГОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА УКРАИНЫ

В статье определены концептуальные подходы относительно стратегического развития инновационно-инвестиционной деятельности предприятий на региональном и межрегиональном уровнях, рассмотрены основные направления выбора региональной стратегии, предложен ряд путей совершенствования политики привлечения зарубежных инвесторов, проведено экономико-статистический мониторинг деятельности предприятий региона и выдвинуто перспективы его развития.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, налоговое регулирование.

Оксенюк О.И.

РОЛЬ НАЛОГА НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ В ФОРМИРОВАНИИ ДОХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ

Исследованы особенности функционирования НДС как основной составляющей финансирования государственных расходов. Обоснована необходимость повышения эффективности его уплаты как одного из основных бюджетообразующих налогов. Определена роль бюджетного возмещения, его влияние на общий уровень поступлений НДС в бюджет.

Ключевые слова: НДС, администрирования НДС, государственные доходы, государственный бюджет, возмещение НДС.

Матлага Л.О.

ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОСТАТОЧНОСТИ КАПИТАЛА БАНКА КАК ОСНОВЫ СТАБИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Освещена необходимость регулирования достаточности капитала отечественных банков, а также даны рекомендации по оптимизации размера регулятивного капитала. Рассмотрены основные тенденции развития банковской системы Украины и современное состояние необходимого объема капитала, который есть в распоряжении банковских учреждений. Обоснована роль показателя достаточности капитала в обеспечении надежности, устойчивости и эффективности отечественной банковской системы.

Ключевые слова: банковские учреждения, собственный капитал банка, достаточность капитала, капитализация.

Карцева В.В.

ОБОСНОВАНИЕ ВЫБОРА ОРГАНИЗАЦИОННОГО ПОСТРОЕНИЯ СЛУЖБЫ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЛИНГА В СИСТЕМЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ

В статье обоснована необходимость создания службы финансового контроллинга на предприятии. Предложен собственный подход вариантов формирования службы финансового контроллинга на предприятиях и организациях потребительской кооперации.

Ключевые слова: финансовый контроллинг, финансовый контролер, система финансового контроллинга, предприятие, управление.

Кравчук Л.С., Гава М.А.

ДИАГНОСТИКА ВЕРОЯТНОСТИ БАНКРОТСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье определены наиболее приоритетные модели для оценки вероятности банкротства сельскохозяйственных предприятий. Проведена комплексная оценка склонности к банкротству хозяйств Березнеговатского района и сделаны соответствующие выводы и предложения.

Ключевые слова: банкротство, модели диагностики банкротства, финансовое состояние, диагностика банкротства, риск банкротства.

Фроленко Р. В.

ВНЕДРЕНИЕ ПРОГРЕССИВНОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ УЧЕТА И КОНТРОЛЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

В статье приведены причины, обуславливающие необходимость осуществления учета и контроля деятельности организации. Определены цели учета и контроля в организации. Обоснована необходимость внедрения системы контроллинга как прогрессивного инструмента управления деятельностью организации, и идентифицированы факторы, ее обуславливающие.

Ключевые слова: учет и контроль деятельности организации; эффективность управления организацией; оперативный и стратегический контроллинг; система контроллинга.

Голяш И.Д.

ОБОСНОВАНИЕ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЫХ АСПЕКТОВ ВЗАИМОСВЯЗИ АУДИТА С ДРУГИМИ НАУКАМИ

В статье рассмотрен процесс взаимодействия аудита с другими науками и исследованы его теоретико-прикладные аспекты. Сосредоточено внимание на проблемных вопросах, возникающих при изучении этого процесса. Определена связь аудита с фундаментальными и прикладными научными отраслями. Предложено использование синергетического подхода к исследованию объектов аудита. Сделан вывод о начале нового этапа в развитии аудиторской науки, при котором теория формируется, исходя из потребностей рыночной экономики.

Ключевые слова: аудит, наука, взаимосвязь, интеграция наук, научные направления.

Ясышена В.В.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ПО ЦЕНТРАМ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

В статье предложено общую модель движения денежных потоков по центрам финансовой ответственности швейных предприятий на основе их кодирования в системе управленческого учета.

Ключевые слова: денежный поток, управленческий учет денежных потоков, центр финансовой ответственности.

Ужва А.Н., Бублис Д.Ю.

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА НЕОБОРОТНЫХ АКТИВОВ В МЕЖДУНАРОДНОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

В статье рассмотрены необоротные активы в зарубежной учетной практике, приведены зарубежный опыт учета основных средств, долгосрочных финансовых инвестиций, гудвила, дебиторской задолженности. Проведен сравнительный анализ украинского и зарубежного учета необоротных активов.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, гудвил, необоротные активы, учет необоротных активов, основные средства.

Очеретько Л.М., Коринец А.А.

ТРАНСАКЦИОННЫЕ ЗАТРАТЫ КАК ОБЪЕКТ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА

Статья посвящена общетеоретическому исследованию сущности транзакционных затрат и необходимости отражения их в системе бухгалтерского учета.

Ключевые слова: транзакция, затраты, транзакционные затраты, управленческий учет.

Скакун Л. А., Козак Н. Ю.

SWOT-АНАЛИЗ КАК ИНСТРУМЕНТ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ

В статье рассматриваются сильные и слабые стороны, угрозы и возможности фермерских хозяйств на основе применения SWOT-анализа.

Ключевые слова: стратегия, SWOT-анализ, фермерские хозяйства, возможности, угрозы, сильные и слабые стороны.

Юрчук Н.П.

ОРГАНИЗАЦИЯ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ УЧЕТА ТРУДА И ЕГО ОПЛАТЫ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Рассмотрены особенности внутреннего контроля организации труда и его оплаты на сельскохозяйственных предприятиях. Определены объекты, источники информации, методические приемы как самого контроля, так и обобщения и направления реализации его результатов. Предложена усовершенствованная методика внутреннего контроля начисления заработной платы, которая зависит от действующих форм и систем оплаты труда. Определена последовательность проверки состояния организации учета труда и его оплаты на сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: оплата труда, внутренний контроль, учет труда, последовательность контроля

Ивасишин Н.А.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АНАЛИЗА РАСХОДОВ В СИСТЕМЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ ГАЗОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье исследована проблема совершенствования методических основ анализа затрат в системе бюджетирования на основе разработанной концептуальной модели методики анализа затрат. Обоснована взаимосвязь функций управления, бюджетирования и анализа затрат для разработки научно-обоснованной методики анализа затрат в системе бюджетирования.

Ключевые слова: анализ затрат, управления, система бюджетирования, управления затратами, газотранспортные предприятия, управленческие решения.

Бурлаков А.С.

ЭЛЕКТРОННАЯ КОММЕРЦИЯ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СБЫТОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРОФОРМИРОВАНИЙ

В статье рассмотрена проблематика осуществления хозяйственной деятельности агроформирований в части нерациональной организации сбытовой деятельности. Проведен анализ возможностей современных информационно-коммуникационных технологий как перспективного направления компьютеризации обменных операций и обоснована необходимость осуществления хозяйственной деятельности в электронной среде. Разработан перечень рекомендаций по осуществлению эффективной реализационной политики на региональном, государственном и мировом уровнях с использованием возможностей современных сетевых технологий и Internet.

Ключевые слова: агроформирования, сбытовая деятельность, сетевая технология, Internet, электронная коммерция, информационно-коммуникационные технологии, эффективность.

Сатир Л.М.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ МОДЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ БАЗЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены научные основы функционирования информационной модели, которая обеспечит эффективное функционирование материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий. Разработаны предложения по использованию информационной модели, которая будет способствовать снижению затрат, связанных с формированием производственных запасов сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: информация, сельскохозяйственное предприятие, материально-техническая база, управления, управленческие решения.

Заярная Н. Н., Мигальчич Р. И.

ПОДХОДЫ К РЕГУЛИРОВАНИЮ БАНКРОТСТВА ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ С УЧЕТОМ ОТЕЧЕСТВЕННОГО И ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

В статье рассматриваются проблемы регулирования банкротства предприятий и восстановление их платежеспособности в Украине на основе исследований применения отечественной и зарубежной практики регулирования банкротства предприятия.

Ключевые слова: банкротство, предприятие, платежеспособность, система законодательства.

ANNOTATION

Furdychko O.I., Vlasenko I.V.

ECOLOGICAL - ECONOMIC POTENTIAL PRODUCTION OF ORGANIC AHROPRODOVOLSTVA IN UKRAINE

Displaying ecological and economic potential application of biotechnology in agriculture. It is proved that today alternative "new food" is an organic product that has recently confidently moving the markets of developed countries, demand for which is growing.. Especially great potential for the development of organic production as Ukraine.

Key words: biotechnology in agriculture, organic products, food products, food safety

Pavlov K.V.

SYSTEM APPROACH TO PROCESS OF MODERNIZATION OF THE RUSSIAN ECONOMY

In article from a position of system approach social and economic features, factors and the directions of modernization of the Russian economy are defined, and also expediency and need of development of the general theory of modernization of economy locate.

Key words: modernization of the Russian economy, system approach, factors, social and economic features, general theory of modernization.

Manoylenko A.V., Zhadan T.A.

THE SPECIFIC FEATURES OF INDUSTRY ON THE PRODUCTION OF VEGETABLE OIL AND FATS AS OBJECTIVE NECESSITY OF ITS STATE SUPPORT

Annotation. In the article the specific features of industry are considered on the production of vegetable oil and fats in Ukraine. Essence of features is exposed: satisfaction of physiological necessities of people, complex processing of oil-bearing raw material, dependence on agriculture, high consumption of resources and concentration of production, export orientation of industry. The necessity of its state support is grounded.

Key words: industry on the production of vegetable oil and fats, agriculture, state support, physiological necessity, consumption of resources, concentration

Grishova I., Gnateva T.

INNOVATIVE APPROACHES FORMING POTENTIAL OF THE FOOD INDUSTRY

The article summarized the elements of the innovation potential of the food industry and its evaluation criteria. A methodical approach to the development of structure-building in the context of the interaction of the industry with the market environment of the relationship between the structural elements of the building in the context of its innovative component.

Key words: food industry, innovation potential, market environment, evaluation of innovative potential, innovative development.

Gutsalenco L.V., Chukhas O.S.

ESSENCE AND PROBLEMS OF SETTING UP OF ECOLOGICAL AUDIT IN UKRAINE.

In this article essence, tasks, normative and law security and problems of setting up of ecological audit have been considered in Ukraine. The value of ecological situation in Ukraine has been concluded and the ways have been set to improve it.

Key words: ecological audit, ecological audit of organization, ecological control, environment, ecological situation, ecological politics.

Gukevich S.N., Savchuk L.I.

ROLE AND PLACE OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE: RETROSPECTIVE ANALYSIS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

The basic institutional problems of development of the system of small enterprise in Ukraine from point of retrospective analysis are examined. The special attention is accented on co-operation of small business with imperious structures, influence on the small enterprise of fiscal policy of the state. Concrete recommendations in relation to development of small forms of manage in Ukraine in the direction of strengthening of their innovative activity are resulted.

Key words: small business, institutsionalnie problems of development of economy, fiscal policy, innovative activity.

Volska A.

IN RELATION TO PROBLEMS OF THE USE OF THE LANDED RESOURCES IN UKRAINE

In the article the analysis of modern problems of the use of the landed resources is conducted in Ukraine and suggestions are grounded on their decision through conception of permanent land-tenure, that embraces all aspects of interdependence of society and natural environment through forms and methods that provide realization of continuous development for an achievement economic, social, ecological, legal, informative balance.

Key words: the landed resources, land-tenure, conception, economy growing, steady development.

Dykha M.V.

INVESTMENT-INNOVATION STRATEGY AS A SYSTEM- COORDINATED DEVELOPMENT OF THE ECONOMY

Proposed strategy of investment and innovative development of the country through a unified system of principles, methods, criteria for decision-making and implementation mechanisms; grounded principles of effective implementation.

Key words: investment, innovation, investment-innovation strategy, the potential, development.

Gavryshkiv Irina

DEVELOPMENT OF OPTIONS MARKET IN UKRAINE

In the article the trends and prospects of options contracts in Ukraine is defined under applicable law, determined industry more successful applications.

Key words. Derivatives, options, contracts, options market in Ukraine, basic tools, put option, call option, the scope of options contracts.

Krivorotko I.O.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL OF UKRAINE

The paper investigates the problems and prospects of investment in human capital of Ukraine. Be the basic instrument of human capital are investing. All kinds of investments in people, which can be evaluated in monetary form or another and have the appropriate character, that contribute to the growth of labor productivity and higher incomes personalized man - it is an investment in human capital. The state investment in human capital at the present stage in Ukraine, the reasons and the ways of improving the qualitative and quantitative characteristics of human capital.

Key words: human capital investment, education, potential, problems and prospects of investment.

Vlasenko I.G.

THE GLOBAL MARKET MILK AND DAIRY PRODUCTS AND FEATURES OF ITS FORMATION IN UKRAINE

The paper analyzes the market of milk and dairy products, which is the primary, part of the global food security. Found that cheese from a wide range of food was the most important milk product, as in western countries for its production uses about 40% of the milk delivered to processing. Determined that exports of milk powder from Ukraine is 1.6% of world exports of milk powder and 1.7% of world exports of cheese. It is noted that Ukraine is the world market for milk and dairy products is a small place.

Key words: food security, milk, dairy products, world market, butter and cheese.

Markova S. V.

CURRENT SITUATION AND DIRECTIONS EXPANDING EXPORT POTENTIAL OF AIRCRAFT BUILDING INDUSTRY UKRAINE

The paper analyzed trends expansion of export potential of enterprise aviation domain - JSC "Motor Sich". The main factors that characterize the state of the core, namely retirement rate, renewal and growth, as well – the performance of fixed assets in the enterprise, such as capital-labor ratio; fondoyemnist, productivity and profitability.

Key words: export potential, plant and equipment, productivity, capital-labor ratio, efficiency

Markovych I. B.

EXPORT SPECIALIZATION OF UKRAINE AT THE GLOBAL MARKET

Abstract. The necessity of analyzing the export specialization of Ukraine was justified, the calculation of Balassa indices (indices of revealed comparative advantage) and Vollrath (indicators of relative export benefits) for certain product groups were done, there were identified groups in the export of those Ukraine are specializing.

Key words: international trade, liberalization, trade specialization.

Dankevych V. Y.

LAND CONSOLIDATION AS A PREREQUISITE FOR DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR

The dynamics and current trends in agricultural production in the agricultural sector. Described the general condition of land consolidation and approaches on the state regulation. The proposals implement sustainable land management in a globalizing world economy.

Key words: agricultural land, consolidation, agricultural enterprises, efficiency, globalization of the international economy, government regulation.

Turchak V.

SOCIAL RESPONSIBILITY IN BUSINESS ACTIVITY IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

The essence of social responsibility in business is considered in the article. Its condition and problems at the present stage of the national economy development are researched, incentives of social responsibility are defined. The main directions and prospects of its development in Ukraine are grounded.

Key words: social responsibility, entrepreneurship, incentives, tax credits, charity, social investments.

Kmit V.M., Sudomyr M.B.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF THE SIMPLIFIED TAXATION SYSTEM IN UKRAINE

In the article considered essence of the simplified system of taxation subject of small enterprise, and advantage and failings its in Ukraine.

Key words: simplified system of taxation, the single tax , groups of the single tax payers, subject of small enterprise.

Korol I.V.

COMPETITIVENESS OF DOMESTIC ECONOMY: ANALYSIS OF SCIENTIFIC, TECHNOLOGICAL AND INNOVATION POTENTIAL

In the article was proposed a system of indicators for reviewing the scientific, technological and innovation potential of the national economy. These parameters helped analyzed the competitiveness of the national economy and to performed comparisons with the corresponding figures of highly developed countries. Based on this research, was made recommendations for the development of the mentioned components of the competitiveness of the national economy to improve Ukraine's position in the world.

Key words: competitiveness, national economy, competitive advantage, scientific and technological potential; innovative potential.

Tkachyk F.P., Baran R.B.

MODERN LANDMARKS TO IMPROVE CUSTOMS CONTROL IN UKRAINE

Article analyses the concept of customs control and considers the main ways to improve it. In particular, attention is given to the introduction of electronic declaration, customs post-audit, system of analysis and risk management and to opportunities to improve the customs cargo complexes.

Key words: customs control, electronic declaration, customs post-audit, risk management.

Calinescu T., Shvedchikov O.

PROVIDING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISES WITH USE OF REFLEXIVE APPROACH

The article is proposed an approach to structuring of external environment on passive and active components. Definitions and scientific justification of concept of the reflexive and active environment of a sustainable development as dynamic system of active interacting subjects (including the enterprise as the operating subject), integrated through communicative and information communications are given. Problem of reflexive management by a sustainable development of the industrial enterprise in the conditions of external environment influence are determined in the general.

Key words: enterprise, sustainable development, external environment, reflexive management, modeling.

Kischak I., Korneva N.

THEORETIC-METHODOLOGICAL BASES OF FORMING OF FINANCIAL STRATEGY OF ENTERPRISE

Theoretical-methodological bases of forming of financial strategy of enterprise are considered in the article. The place of financial strategy is grounded in the system base and functional strategies of enterprise.

Key words: financial strategy, financial activity, anticrisis Management, efficiency

Zhydyak O.R.

STATE SUPPORT INNOVATION ENTERPRISES AGRICULTURAL SECTOR

In this article the influence of the state on the efficiency of agricultural enterprises. The identified priorities of innovation policy in agriculture. Based methods and stages of implementation of public innovation support to agricultural sector.

Key words: government support, agriculture, innovation, investment, subsidies, grants, efficiency, competitiveness.

Alekseev S.B.

FORMING FEATURES OF EXTERNAL STRATEGIC POTENTIAL OF TRADING ENTERPRISE

In the article on the basis of analysis of modern approaches to forming of potential of enterprise and features of economic activity of trading enterprises the priority constituents of strategic potential of trade enterprise and basic features of forming of strategic potential of trading enterprise are selected. The conceptual structural model of forming of external strategic potential of trading enterprise which contains such elements is offered, as market, competition, procurement and contact potential of enterprise.

Key words: potential, strategic potential, forming, trading enterprise, external environment.

Proskurovich O.V, Boychuk V.A.

MATHEMATICAL MODEL OF INVESTMENT-INNOVATION ECONOMIC BUSINESSSTRATEGY

A complex method, which covers analysis of the company for its performance indicators, forecasting and developing of the innovation-investment strategy of the company, provides a tool to support decision-making during an operational analysis of the company and its strategy development with the operating its refinement based on predictive simulation modeling.

Key words: strategy, index, the model of investment and innovation activities.

Svyrydova V.M.

THE ROLE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE AGRO-FINANCIAL GROUP : REALITIES AND PROSPECTS

The article reviews the background and characteristics of agro-industrial integration in modern conditions. The creation of regional agricultural financial group with production and processing of milk. Creating integrated agro-industrial units is an effective mechanism to overcome the doldrums of agricultural production, and the emergence of linkages in agriculture is an essential condition for reproduction of agricultural products.

Key words: integrated agribusinesses formation agroindustrial integration, cross ties, agricultural production and processing industry.

Sodoma R.I.

ESSENCE OF FINANCIAL SUPPORT AGRICULTURAL ENTERPRISES

The essence of the financial system and its relationship with the credit system. Depicted institutional structure of financial and credit farmers. The influence of financial institutions on the development of credit relations of agricultural enterprises.

Key words: financial system, credit system, agricultural enterprises, banks, credit unions.

Makhovka V.M.

METHODOLOGY OF FORMATION SYSTEM OF CRISIS MANAGEMENT

The article deals with the methodology of formation of crisis management. The analysis of "system of crisis management" and defined its essence. Identified and analyzed key elements of crisis management and performance criteria.

Key words: crisis, crisis management, crisis management system, elements of crisis management.

Safaryan I.A.

LATEST GLOBAL TRENDS IN ENTERPRISES PARTNERSHIP DEVELOPMENT OF PHARMACEUTICAL INDUSTRY

The impact of modern global trends in pharmaceutical industry enterprises partnership development on creating new forms of interaction between companies and formation flexible partnerships business models are considered; main motifs of outsourcing implementing in the pharmaceutical and biotech industries are revealed; perspective forms and features that provide business development and innovation in the pharmaceutical industry are found.

Key words: companies, pharmaceutical industry, outsourcing phases of clinical research, business models, partnerships, cooperation models.

Balash L.Ja.

ORGANIZATION AND ECONOMIC BASES OF FORMATION AND OPERATION OF SUBSIDIARY FARMS

The article highlights the main factors of influence on the creation and development of private farms, disclosed the value of private farms and their functionality in difficult socio-economic conditions. Grounded classification of private households by type and factors of influence on their development.

Key words: farm of population, economic crisis, food supply, gross output, agriculture.

Korenitsina T.V., Ivanova A.M.

INTEGRATED EVALUATION OF CONSTRUCTION FINANCING CURRENT ASSETS enterprises in Donetsk Region

The paper developed a system of indicators to measure the effectiveness of management policies in financing current assets by construction companies, which was used for the integrated assessment of the relevant areas in the study of fuzzy sets. Practical application of the reduced system performance will allow for a more comprehensive and detailed assessment of the effectiveness of policies and to prioritize further its management.

Key words: management of working capital financing, efficiency, integrated assessment, the method of fuzzy sets, the construction company.

Grygorenko V.O.

EFFECT OF THE TAX BURDEN ON FINANCIAL POTENTIAL TERRITORY

The article considers the issue of the impact of the tax burden on the formation of the financial capacity of the territory. Analyzed the relationship of the tax burden of the main components resource elements of the financial capacity of the territory. The basic criteria of the tax policy and the main directions of the development of the financial potential of the territory.

Key words: the financial potential of the territory, the tax burden, tax policy, financial resources, financial capacity, efficiency of taxation, investments.

Dzyadykevych Y.U., Kulykovska I. M.

THE MECHANISMS OF MANAGEMENT OF USING NATURAL RESOURCES

The analysis of basic constituents of mechanism of management of use of natural resources is conducted in the article. It is rotined that combinations of government control and economic methods of management are instrumental in effective the use of natural resources.

Key words: environment, natural resources, managements, use of natural resources, charges, income, government control, economic methods.

Hnatkovych O.D.,

ECONOMIC INCENTIVES FOR RATIONAL USE AND PROTECTION OF LAND

The article deals with problems of economic incentives for rational land use and land protection and proposals of their solutions. Special emphasizes to analyze of approaches to government regulation of land use management in the direction of economic incentives landowners to improve land productivity are done.

Key words: land relations, rational land use, land protection.

Kostrychenko V.M., Solodka L.O.

APPROACHES TO ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ASSESSMENT OF ROAD ON THE ENVIRONMENT

The article examines the impact of roads on the environment, pollution of natural resources due to traffic, and the main areas to reduce this impact. The principal methods of integrated assessment of economic and environmental impact of roads on the environment are described.

Key words: economic and ecological, negative impact, roads, environment, natural resources, methods.

Zagniy D.M., Grishina L.O.

THE DYNAMICS OF LAND FUND CHANGES IN DOLINSKY DISTRICT KIROVOGRAD REGION.

The article deals with the problems connected with the structural imbalance of farm lands and the establishment of environmental stability of agricultural landscapes. A retrospective analysis of the changes in the structure of the land fund (as an example, Dolinsky district, Kirovohrad region) and agricultural lands in terms of farm lands, landowners and land users is made. The basic trends of such changes are discovered and the personal forecast for the future is developed.

Key words: land fund, farmland, environmental stability agricultural landscapes, ownership, consolidation, land market.

Fostolovych V.A., Agapova M.V.

ENVIRONMENTAL ACCOUNTING AS AN ELEMENT OF INNOVATIVE APPROACH OF ECOLOGICAL-ECONOMIC SYSTEM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Competitive factor of production, especially agriculture is environmental safety. Separation environmental component in the economy of both the state and enterprises is possible only through a separate display of environmental assets and environmental liabilities in the accounting system.

Key words: agriculture, environmental accounting, assets, liabilities, expenses, income efficiency.

Galysh N.A.

ORGANIZATION MANAGEMENT OF INDUSTRIAL AND ECONOMIC ACTIVITIES THE ENTERPRISES OF BIOFUEL FIELD

The aspect of peculiarities of industrial and economic activities of the enterprises that is specialized in the manufacture of biofuels is investigated in the article. The potential of biomass in Ukraine is analyzed; basic principles of state policy in the sphere of production and consumption of biological types of fuel are exposed.

Key words: manufacturing, biofuels, management of industrial and economic activity, alternative energy.

Belyayeva N.V.

CURRENT STATE OF ORGANIC PRODUCTION IN UKRAINE AND THE WORLD

The article reviews the current level of organic production in Ukraine and leading countries of the world. The carried-out analysis showed essential lag of such indicators like number of organic producers, areas of organic lands, volumes of consumption of organic foodstuff. The main acceleration levers of organic agricultural production in Ukraine are designated (lawful providing, standardization, certification of organic production, extension service, and state support of organic producers).

Key words: organic agricultural production, organic products, standardization, ecologization.

Zbarsky V.K., Lypov'ak Myelkozorova A.I.

SOCIAL DEVELOPMENT OF RURAL SETTLEMENTS

The problems of social development of rural settlements Cherkasy region in the context of the realities of modern economic space are considered. Social problems are investigated in relation to economic activity, which allows properly substantiate the meaning of rural settlement, village and rural development, study their dynamics.

Key words: rural social sphere, society, agriculture, demography, rural areas, villages and infrastructure.

Zaychenko V. V.

THE CONDITION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF DEMOGRAPHIC SITUATION ARE IN A REGION

A modern demographic situation is analyzed in region on the example of the Kirovograd area and offered measures on the decision of problems of demographic development.

Key words: demographics, natural growth, fertility, mortality, migration, population, Kirovohrad region.

Artemenko L., Klyukvina M.

CONCEPTION OF SOCIAL-RESPONSIBLE MANAGEMENT OF ENTERPRISES.

The article investigates the issue of enterprises' competitiveness in nowadays terms of business: authors have formulated the concept of "socially-responsible management of enterprises' competitive", its essence and position in the system of socially responsible management.

Key words: competitiveness, competitiveness management, socially responsible management of the enterprises competitiveness.

Alekseeva N.I.

REALIZATION OF FUNCTIONAL PERSONNEL STRATEGY OF TRADE ENTERPRISE

The article is devoted the problems of efficiency of realization of functional personnel strategy. Private indexes, characterizing the effective and intensive use of work potential of enterprise which form a group in the offered proper integral indexes of estimation of efficiency of realization of personnel functional strategy as to making corporate strategy of commercial enterprise, are considered in the article. Influence of personnel factors is grounded on efficiency of realization of general strategy of enterprise.

Key words: human resources, functional strategy, company personnel, integral indicator of intensive use of human resources, integral index efficiency personnel productivity.

Ivashuk I., Byleckaya G.

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND LOCAL PRACTICES OF CLASSIFICATION AND STANDARDIZATION OF HOTEL SERVICES

The article focuses on the current issues of global and domestic hotel industry development. It studies and analyzes international practices and local experience of hotel classification whilst reveals lack of common approach to hotel ranking. The article suggests successful practices to develop and apply in the system of hotel categorization within certain tourist regions. It defines the tendencies in global hotel industry development.

Key words: hospitality, hotel, hotel classification, hotel service categorization

Timofeev V.N., Mardus N.Y.

THEORETICAL-METHODOLOGICAL APPROACHES TO PRICING

The article deals with theoretical and methodological approaches to policy, strategy and tactics of pricing, as well as issues of market pricing mechanism where the price is determined as an indicator of the level of competitiveness, efficiency a tool for the implementation of strategies, effective marketing pricing. The basic aspects of strategic pricing, with the goal of finding the optimal solution of practical problems in the enterprise.

Key words: pricing, politika, strategiya, tactics, marketing.

Rozeljuk V., Romankiv I.

INVENTORY AS THE DETERMINATED METHOD OF ACCOUNTING ORGANIZATION PRODUCTION PROCESSING ENTERPRISES

In the article is illuminated the methodical aspects of inventory processing non the agricultural sector enterprises in the market environment, implemented the research of the legal framework of the inventory of material, labor and financial resources, problems concerning the use of general scientific methods and specific inventory work. It is grounded the influence of the proper organization of the inventory to improve resource efficiency and competitiveness of businesses in market conditions.

Key words: inventory, regulatory framework, resources, methods, objects, test, agriculture, processing enterprises, organization.

Lytvyn R.P., Yuzva O.V.

ORGANIZATION OF INTERNAL CONTROL OF QUALITY OF PRODUCTS OF ENTERPRISES OF THE ALCOHOL INDUSTRY AND CHARGES IS ON HER PROVIDING

The exposed elements of organization of internal control of charges are on quality of products. The model of organization of internal control of quality of products of a spirit industry and charges is worked out on her providing.

Key words: quality of products, expense on providing of quality, internal control, organization of control.

Zyaylyk M.F., Wiwchar O.I.

PROCESS APPROACH TO QUALITY MANAGEMENT

One of important constituents of management of quality - prevention of losses quality is considered in the article. Developed suggestions for realization of the management system qualities in basis of which the procesniy going lies near a management, so as he allows to understand reason of loss of quality in the place of its origin, that, within the framework of everything to biznes-procesu of enterprise.

Key words: management system, product quality, procesniy approach, loss of quality, business-process of enterprise.

Pryvarnykova I.J., Głovatskaya N.R.

ELEMENTS OF THE OPERATING MARKETING IN INNOVATION TECHNOLOGY TRANSFER

The article reviews the marketing basis of technology transfer. Authors analyze the operating marketing activities of stakeholders in terms of technology transfer concept F. Kotler "4 p" (product, price, place, promotion). The article reviews product types in the transfer, which factors affect the cost structure, distribution channels, and the most effective tools to promote technology. Authors identify characteristics of marketing activities that are inherent participants in technology transfer. Necessary recommendations were developed to increase technology transfer by improving the operating marketing.

Key words: technology transfer, technological marketing, concept "4 p", operational marketing, marketing, innovation, technology commercialization

Ksonova O. V.

INTRODUCTION OF InELS MANAGEMENT IN CONDITIONS OF THE DOMESTIC MARKET OF DAIRY PRODUCTION.

The relevance and expediency of introducing InELS complex logistics management in the conditions of domestic market of dairy production, based on the specificity of its functioning in modern economic environment are determined.

Key words: production of raw milk, market of dairy products, logistics management, InELS.

Yelistratova Y. O.

AGRICULTURAL WHOLESALE MARKETS AS AN IMPORTANT CONDITION ECONOMIC SECURITY COMMODITY

The necessity of forming viable infrastructure wholesale markets for agricultural products. It is shown that an efficient infrastructure will provide manufacturers sufficient level of profitability will help obtain the necessary information about market conditions. The necessity of agricultural wholesale markets in Zhytomyr region.

Key words: economic security, infrastructure, wholesale markets, efficiency, agricultural products, agricultural markets, wholesale.

Binert O.V.

QUALITY DAIRY PRODUCTS AS A COMPETITIVE ADVANTAGE IN THE MARKET.

The basic problem of quality of raw milk. The problem of raw material for dairy industry is constantly escalating, with the largest deficit advocates raw milk of the highest quality. Indicated that the current issues relating to dairy cattle is low quality milk.

Key words: milk, market, dairy products, quality, raw milk, competitiveness, production of milk

Gnoieva I.N.

THE ROLE OF MARKETING RESEARCH IN MANAGEMENT AUDITING FIRM.

The article describes the role of market research in modern business. Review of market research on the activities of auditing firms. Determine the economic effect of the using of information. Managers of audit firms invited to use the services of marketing services to achieve competitive advantage in the market of professional services.

Key words: marketing activity, accounting firms, auditing, information.

Nadvynychnyi O.A.

METHODICAL GOING NEAR ECONOMIC ANALYSIS OF MARKETING ACTIVITY OF ENTERPRISES

Scientific bases of analysis of marketing activity of enterprises and his realization are considered in the article. On the basis of the worked out methodology the analysis of marketing activity of enterprises of producers of window profiles is conducted and it is suggested in a complex to analyse the results of business process, and process of realization of marketing activity not only.

Key words: marketing, business process, analysis of marketing activity, diagnostician, window profile.

Smolenyuk R.P.

STATE FINANCIAL SUPPORT TO AGRICULTURE IN HIS RESTRUCTURING

The paper analyzes the current state of financing agriculture, the structure and performance of individual elements of financial regulatory elements. Theoretical approaches and practical recommendations for effective financial regulation and support of agricultural production in systemic transformational change. The main areas of financial support for agriculture in accordance with WTO requirements.

Key words: agriculture, transformation, government regulation, financial support, WTO.

Borovik P. M., Hayday V. I., Podolyan E. V.

SHORTCOMINGS OF THE CURRENT PROCEDURE FOR COLLECTING THE SINGLE TAX WITH SMALL BUSINESSES

The paper analyzes the shortcomings of the current national mechanism for levying a single tax on small businesses, and he also gives directions for its improvement by strengthening fiscal and regulatory properties of the tax form.

Key words: tax regulation of small businesses, preferential tax regimes, the single tax.

Rud I.U, Matashnyuk O.S.

PRESENT STATE AND PROSPECTS RESOURCE BASE OF COMMERCIAL BANKS IN UKRAINE

The analysis of the current state of the features of formation of the resource base of Ukrainian banks. Developed ways to improve the mechanism of formation and use of bank resources.

Key words: bank resources, financial resources, liabilities, net worth.

Golosenin I.O.

PUBLIC DISCLOSURE OF DEBT RESTRUCTURING BY UKRAINIAN BANKS

The article presents an overview of disclosing restructurisation of loans by Ukrainian banks in the media and in annual reports. Significant difference is revealed a in terms of completeness and timeliness of information disclosure among observed banks. Available information is crucial to comprehensive assessment of bank asset quality by market participants. Ukrainian banks deploy in practice very narrow set of forms of restructuring. Author proposes more specifically regulate the procedure for the disclosure of information in bank annual reports.

Key words: bad loans, debt restructuring, disclosure, loan quality, customer service, banks, credit risk

Sitshayeva L.Z.

PROGRAM COMPLEX OF THE ASSESSMENT OF TAX CAPACITY OF THE ENTERPRISES OF THE CONSTRUCTION COMPLEX OF UKRAINE

In article theoretical basics of creation of a program complex are covered according to the tax capacity of the enterprises of a construction complex of Ukraine. The analysis of structure of existing information and analytical system of the State Tax Administration of Ukraine is carried out. Offers on structure of a program complex of an assessment of tax capacity of the construction enterprises are developed. The author creation of five modules of a program complex is offered: analytics module, module of reports, module cartogram, forecasting module, administration module.

Key words: enterprise, building complex, the tax potential AIS-Taxes program complex module analytics module cartogram, forecasting and administration.

Arkhyenko E.V.

MODELING THE REFLEXIVE INFLUENCES PORTFOLIO OF COMMERCIAL BANK BASED ON ANALYSIS OF CONSUMER PREFERENCES OF BANK CUSTOMERS

The consumer expectations of customers of commercial banks are analyzed in the paper. Main groups of consumers of banking products in concordance with their consumer preferences are highlighted. The model of reflexive influences portfolio of commercial bank is developed.

Key words: reflexive control, reflective influences, consumer preferences, commercial bank, bank customers

Burik N.O.

LEGAL REGULATION OF ENVIRONMENTAL INSURANCE: SHORTCOMINGS AND WAYS TO OVERCOME THEM

The article discusses the basic regulations governing environmental insurance in Ukraine, a comparative analysis of classical and environmental insurance. It was the main deficiencies of legal regulation of environmental insurance in Ukraine.

Key words: insurance, environmental insurance, property interests, the insurance fund pool insurance rate, compensation for environmental damage.

Svistyn E.M.

TAX REGULATION OF INVESTMENT AND INNOVATION ENVIRONMENT IN UKRAINE

In the article conceptual approaches in relation to strategic development of innovative-investment activity of enterprises on regional and between regional levels, are defined considered basic directions of choice of regional strategy, offered row of paths of perfection of policy of bringing in of foreign investors, conducted economic-statistical monitoring of activity of enterprises of region that visioning prospects of its development

Key words: investment, innovation, tax regulation.

Okseniuk O. I.

ROLE OF VALUE ADDED TAX IN THE FORMATION OF THE STATE BUDGET REVENUES OF UKRAINE

The features of the functioning of the VAT are analyzed as the main component of financing the expenditures. The necessity of improving its payment as one of the main budget tax is justified. Defined the role of budgetary compensation, the impact on the overall level of VAT revenue to the state budget.

Key words: VAT, VAT administration, government revenues, state budget, VAT repayment

Matlaga L.O.

FEATURES CONTROL BANK'S CAPITAL ADEQUACY AS BASES OF THE STABILITY DEVELOPMENT BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Deals with the need to regulate capital adequacy ratio of domestic banks, and presents recommendations for optimizing the amount of regulatory capital. The main trends in Ukraine's banking system and the current state of the required amount of capital that is available to banking institutions. The role of capital adequacy ratios to ensure reliability, stability and efficiency of the domestic banking system.

Key words: banking institutions, equity bank capital adequacy, capitalization.

Kartseva V.V.

JUSTIFICATION OF CHOICE OF FINANCIAL CONTROLLING SERVICE ORGANIZATION IN THE SYSTEM OF CONSUMER COOPERATIVES

The article justifies the need to establish a financial controlling service at the enterprise level. The author proposes her own approach to options of financial controlling service formation at the level of enterprises and organizations of consumer cooperatives system.

Key words: financial controlling, financial controller, financial controlling system, enterprise, management.

Kravchuk L.S., Gava M.A.

DIAGNOSIS OF PROBABILITY FARM BANKRUPTCY

The article outlines the top priority model to estimate the probability of bankruptcy farms. A comprehensive assessment of exposure to bankrupt farms Berezneuvatsky district and made appropriate conclusions and suggestions.

Key words: bankruptcy, bankruptcy model diagnostics, financial condition, diagnosis of bankruptcy, risk of bankruptcy.

Frolenko R. V.

IS INTRODUCTION OF PROGRESSIVE TOOL OF REALIZATION OF ACCOUNT AND CONTROL OF ACTIVITY OF ORGANIZATION

The article presents the reasons that cause the need for the implementation of accounting and control of the organization. Goals of accounting and control in the organization .. The necessity of controlling system as an instrument of progressive management of the organization and identified the factors causing it.

Key words: accounting and control of the organization, the effectiveness of management of the organization, operational and strategic controlling, controlling system.

Golyash I.D.

REASONING OF THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF AUDIT CONNECTIONS WITH OTHER SCIENCES

In the article is considered the process of audit cooperation with other sciences and investigated his theoretical and applied aspects. Attention is concentrated on problem questions which arise up at the study of this process. Relations between audit and other fundamental and applied scientific industries is defined. The use of the synergistic method is proposed to research audit objects. A conclusion about beginning of the new stage in development of public accountant science, which a theory is formed at, coming from the necessities of market economy is done.

Key words: audit, science, intercommunication, integration of sciences, scientific directions.

Yasishena V.V.

THE ORGANIZATIONAL BASICS OF MANAGEMENT ACCOUNTING OF MONEY FLOWS FOR THE CENTRES OF THE FINANCIAL STATEMENTS

The general motion model of cash money for the centers of the financial statements of the sewing enterprises based on the coding in management accounting is propounded in the article.

Key words: money flow, management accounting of cash money, centre of the financial statements.

Uzhva A.N., Bubliss D.U.

FEATURES ACCOUNTING NONCURRENT ASSETS IN INTERNATIONAL AND DOMESTIC PRACTICES AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT

This article deals with noncurrent assets in foreign accounting practices are foreign experience of fixed assets, long-term financial investments, goodwill, receivables. A comparative analysis of the Ukrainian and foreign accounting noncurrent assets.

Key words: accounts receivable, goodwill, noncurrent assets, noncurrent assets accounting, fixed assets.

Ocheretko L.M., Korinets A.O.

TRANSACTION COSTS AS AN OBJECT OF MANAGEMENT ACCOUNTING

The article is devoted general theoretic research of the essence of transaction costs and necessity of their reflexion in the accounting system.

Key words: transaction, costs, transaction costs, accounting, management accounting.

Skakun L.A., Kozak N.

SWOT-ANALYSIS AS A STRATEGIC TOOL MANAGEMENT ACTIVITIES FARMS

The article deals with the strengths and weaknesses, threats and opportunities of farms on the basis of SWOT analysis.

Key words: strategy, SWOT-analysis, farms, opportunities, threats, strengths and weaknesses.

Yurchuk N.P.

ORGANIZATION OF INTERNAL CONTROL LABOR POLICIES AND FEES ON AGRICULTURAL ENTERPRISES

The features of the internal control over the organization of work and pay for agricultural enterprises are examined. The objects, sources of information, instructional techniques, both the control and the synthesis and implementation of its results are distinguished. Methodology of internal control payroll, depending on existing forms and pay systems is proposed. The control sequences the accounting work state and pay on agricultural enterprises is determined.

Key words: wages, internal control, accounting work, sequence control

Ivasyshyn M.O.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK ANALYSIS OF COSTS IN THE BUDGETING GAS TRANSPORTING ENTERPRISES

The paper investigates the problem of improving the methodological principles analysis of costs in the system of budgeting based on a conceptual model developed techniques cost analysis. Studies relationship management functions, budgeting and cost analysis for the development of evidence-based methodology for analyzing costs in budgeting.

Key words: cost analysis, management, budgeting, cost management, pipeline companies, management decisions.

Burlakov A.S.

MEANS OF IMPROVING THE MARKETING ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IS E-COMMERCE

The article deals with the problems of economic activities in the agricultural enterprises of the irrational organization of marketing activities. The analysis capabilities of modern information and communication technologies as a promising area of computerization exchange operations and the necessity of economic activities in the electronic environment. A list of recommendations for the effective implementation of realizable policies at regional, national and global levels, using modern network technology and the Internet.

Key words: agro, sales management, network technology, Internet, e-commerce, information and communication technology, efficiency.

Satyr L.M.

INSTITUTIONAL FRAMEWORKS FOR THE INFORMATION MODEL FORMATION BASIS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article considers the scientific basis for the functioning of the information model that will ensure the effective operation of logistics farms. Suggestions concerning the use of information models, which will reduce the costs associated with the formation of inventory farms.

Key words: information, farm, material-technical base, management, administrative decisions.

Zayarna N. M., Mihalchych R. I.

APPROACHES REGULATION OF INSOLVENCY BUSINESSES, TAKING INTO ACCOUNT NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

The article reviews the problems of regulating bankruptcy and restoring their solvency in Ukraine on the basis of trials of domestic and foreign regulatory procedures of bankruptcy.

Key words: bankruptcy, business, solvency and legal system.